

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

TÜRK KAMUOYUNDA ALMANYA (1939-1945)

Akın SAKMAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

TÜRK KAMUOYUNDA ALMANYA (1939-1945)

Akın SAKMAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Akın Sakman tarafından hazırlanan ‘‘Türk Kamuoyunda Almanya (1939-1945)’’ başlıklı bu çalışma, 17/03/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Recep Boztemur (Bařkan)

Prof. Dr. Mehmet Veli Seyitdanlıoğlu (Danışman)

Prof. Dr. Mehmet Özden (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŐEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

17/03/2023

Akın SAKMAN

I “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Mehmet Veli SEYİTDANLIOĞLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Akın SAKMAN

ÖZET

SAKMAN, Akın, *Türk Kamuoyunda Almanya (1939-1945)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

“Türk Kamuoyunda Almanya (1939-1945)” başlıklı bu çalışmada Almanya’ya yönelik değişimler üzerinden Türk hükümetinin izlediği denge politikası anlatılmıştır. Türk kamuoyunda Almanya’ya 1936-1939 yılları arasında eleştiriler bazı istisnalar haricinde yükselmemiştir. Çünkü bu yıllar aralığında Türkiye’nin Almanya’yla olan iktisadi ve siyasi ilişkileri güçlüdür. Türk kamuoyu, Türk hükümetinden bağımsız düşünülmemeyecektir. Çünkü 1931 tarihinde yürürlüğe konulan Matbuat Kanunu ve 1940 yılında ilân edilen Örfî İdare Kanunu ile Türk kamuoyu denetim altına alınmıştır. 1939-1941 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere ve Fransa ile müttefik olduğundan ötürü Türk kamuoyunda Almanya’ya ağır eleştiriler yapılmıştır. 18 Haziran 1941’de imzalanan Türk-Alman Dostluk Anlaşması’ndan sonra 1941-1943 yıllarında Türk kamuoyunda Almanya’ya yönelik bakış değişmiştir. Eleştirilerden ziyade eski silah arkadaşlığı vurgusu yapılmış ve Alman milleti genel hatlarıyla övülmüştür. 1944 yılında Müttefik devletlerin savaş üstünlüğünü ele geçirmesi ve Müttefiklerin Türkiye’ye yaptıkları baskılar neticesinde Türk kamuoyunda Almanya’ya karşı olan tutum tekrar değişmiştir. Savaşın ilk beş senesinde yapılmayan yorumlar savaşın son senesinde söylenmiştir. Türkiye’nin savaş boyunca sürdürdüğü denge siyasetini Türk kamuoyu da takip etmiştir. Türk kamuoyunda Almanya’ya yönelik tutum da bu dengeden dolayı doğrudan etkilenmiştir. Yapılan yorumlar Türk hükümetine bağlı olarak yapılmıştır. Hükümetin tutumuna aykırı yayın yapan dergi ve gazeteler kapatılmıştır. 1944 yılında Türk hükümetinin izlediği siyasetin aleyhinde fikirlere giriştiği iddia edilen ırkçı/Turancı grup yargılanmış ve savaşın son aylarında hapis cezası verilmiştir. Bu çalışmada Türk kamuoyu, Türk hükümeti ve hükümetin izlediği siyasetle paralel işlenmiştir. Değerlendirmeler ve çıkarımlar bu paralellikle yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Türk, Kamuoyu, Hükümet, Denge, Nazizm, Hitler, Savaş.

ABSTRACT

SAKMAN, Akın, *Germany in Turkish Public Opinion (1939-1945)*, Master Thesis, Ankara, 2023.

In this study titled "Germany in Turkish Public Opinion (1939-1945)", the balance policy followed by the Turkish government is explained through the changes towards Germany. With some exceptions, criticism of Germany between the years 1936-1939 did not rise in the Turkish public opinion. Because during these years, Turkey's economic and political relations with Germany are strong. Turkish public opinion cannot be considered independent of the Turkish government. Because, with the Press Law put into effect in 1931 and the Customary Administration Law promulgated in 1940, Turkish public opinion was put under control. Between 1939-1941, Germany was heavily criticized by the Turkish public for being allied with the Republic of Turkey, England and France. After the Turkish-German Friendship Agreement signed on June 18, 1941, the Turkish public opinion towards Germany changed in the years 1941-1943. Instead of criticism, the emphasis was placed on the old friendship of arms and the German nation was praised in general terms. As a result of the Allied powers' seizure of war superiority in 1944 and the pressures of the Allies on Turkey, the Turkish public's attitude towards Germany changed again. Comments that were not made in the first five years of the war were made in the last year of the war. The Turkish public also followed the balance policy that Turkey maintained throughout the war. The attitude towards Germany in the Turkish public was also directly affected by this balance. The comments made are dependent on the Turkish government. Journals and newspapers that published contrary to the government's stance were closed. In 1944, the racist/Turanist group alleged to have ideas against the politics of the Turkish government was put on trial and sentenced to prison in the last months of the war. In this study, the Turkish public opinion, the Turkish government and the policy followed by the government are processed in parallel. Evaluations and inferences were made in parallel with this.

Keywords: Germany, Turkish, Public Opinion, Government, Balance, Nazism, Hitler, War.

TEŞEKKÜR

10 yaşında Çanakkale'ye gitmem sayesinde bugün bu tezi yazmamın ilk adımını atmış oldum. Çanakkale'ye gittiğimiz kabile rehberinin anlatımı, Çanakkale'deki siperler ve oradaki şehitlikler sayesinde tarihe yönelik ilk merakım oluştu. On yaşından beri tarihi araştırmalara yönelik merakım lise zamanlarından itibaren kendisini spesifik bir konuya yönlendirdi. İkinci Dünya Savaşı ve Adolf Hitler iktidarındaki Nazi Almanyası bir hayli ilgimi çekmişti. Bu anlamda senelerdir ilgi duyduğum ve üzerinde okumalar yaptığım İkinci Dünya Savaşı ve Nazi Almanyası'nı Türk kamuoyunda işleyebilme fırsatı yakaladım. Bana bu fırsatı tanıyan ve tarihçi kimliğini objektif bir şekilde öğrenmemiz için çabalayan Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'ne minnettarım. Tarih bilimine merakım çocukluğumdan gelse de akademik tarihçiliği her derste vurgulayan ve öğrencilerin ilerlemeleri için emek harcayan bir bölümde lisansımı ve yüksek lisansımı tamamladığım için çok şanslıyım. Yüksek lisansta hem danışmanım hem de lisansta çok sevdiğim ve kendisinden tarihçilik anlayışıyla ilgili çok şey öğrendiğim Prof. Dr. Mehmet Veli Seyitdanlıoğlu hocama, lisansta tarih bilimine yönelik farklı bir bakış açısı kazandıran ve tezimle ilgili en başından itibaren önerilerde ve katkılarda bulunan Prof. Dr. Mehmet Özden hocama, tezdeki hataları ve eksiklikleri fark etmemi sağlayan, önerilerde bulunan, tezin daha bütüncül ve daha objektif bir hale gelmesine sebep olan Prof. Dr. Recep Boztemur hocama teşekkürlerimi sunarım.

“Türk Kamuoyunda Almanya (1939-1945)” başlıklı tezimi, jüriden yalnızca dört gün sonra 21.03.2023'te kaybettiğim rahmetli babaannem Aysel Sakman'a armağan etmek istiyorum. Kendisinin üzerimde emeği büyüktür. Kıymetli annem Adalet Sakman ve kıymetli babam Erkan Sakman olmasaydı kuşkusuz bugünlere gelemezdim. Eğitim hayatım boyunca her zaman maddi manevi yanımda olan ve fedakârlık yapmaktan bir kere çekinmeyen, bunaldığımda veya kendimi kötü hissettiğimde varlıklarını tam anlamıyla hissettiren aileme büyük teşekkür borçluyum. Böyle bir anne babanın evladı olduğum için çok şanslıyım. Tez sürecinin her anında yanımda olan, her kararında arkamda duran, yalnızca varlığı ile mutlu ve huzurlu hissettiren, kendi alanı olmamasına rağmen çalışmam için her anlamda destek olan Hilal Erkal'a, lisans döneminden beri

hayalini kurduğumu yerlere gelebilmek için sırt sırta mücadele ettiğimiz, tezde kafamın karıştığı yerlerde mutlaka yardım eden ve varlığıyla değerli hissettiren Mehmet Ali Aslan'a, enerjisiyle, motivasyonu, kendimi bıkkın hissettiğimde kurduğu cümlelerde toparlanmamı sağlayan ve tez ile ilgili yorumlarıyla katkı sağlayan Zeynep Kılıç'a, bu çalışmada yaptığım imla hatalarımı hiç üşenmeden tek tek bulup düzeltmemi sağlayan ve lise zamanlarından beri her anlamda yanımda olan Melike Selin Seçkin'e, tezdeki katkıların yanında sohbetiyle kendimi daha iyi hissetmemi sağlayan ve sözleriyle güç veren Berk Gökmen'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez için en büyük teşekkürü ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'e etmek isterim. Kurtardığı vatan ve kurduğu bağımsız ülke sayesinde bugün tarih bilimini kimsenin müdahalesi altında kalmadan hür bir şekilde yapabiliyoruz. Hür bir şekilde düşünebiliyoruz. “Öğretmenler, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister” sözünden yola çıkarak yetişmiş bir nesiliz. Tarih sevgimin başladığı yer, Mustafa Kemal'in en büyük askeri zaferlerinden birini yaşadığı yer olan Çanakkale'di. Bu anlamda hem bana kazandırdığı meslek hem de bugün elimde olan bütün imkanlar için kendisine minnettarım. Tezimin dönemi olan İkinci Dünya Savaşı'na uzaktan bakarak bile Türkiye'nin nasıl olaylar atlattığı anlaşılabilir. Ülkenin temellerini sağlam bir şekilde savaştan uzak sadece barışı düşünerek atan Mustafa Kemal'e çok şey borçluyum, çok şey borçluyuz. Ruhu şad olsun.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ADOLF HİTLER'İN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ.....	32
2. BÖLÜM: ALMANYA'NIN SAVAŞ ÖNCESİ EYLEMLERİ (1936-1939)	43
2.1 ALMANYA'NIN RHEINLAND BÖLGESİNİ İŞGALİ	43
2.2 ANSCHLUSS.....	47
2.3 MÜNİH KONFERANSI.....	57
2.4 ÇEKOSLOVAKYA'NIN İŞGALİ VE SAVAŞ ÇANLARI	64
2.5 NAZİ SOVYET SALDIRMAZLIK PAKTI.....	71
3. BÖLÜM: SAVAŞIN İLK SENELERİ VE ALMANYA (1939-1941).....	79
3.1 POLONYA'NIN İŞGALİ.....	79
3.2 BİTARAF MEMLEKET DEĞERLENDİRMELERİ	97
3.3 ALMANYA'NIN BATI MESELESİ.....	104
3.4 TÜRKİYE İLE ALMANYA'NIN SINIR KOMŞULUĞU.....	123
3.5 ADOLF HİTLER'İN TÜRKİYE SÖZLERİ.....	136
3.6 TÜRK-ALMAN DOSTLUK PAKTI.....	140
4. BÖLÜM: SESSİZ BEKLEYİŞ (1941-1943).....	155
4.1 TÜRK-ALMAN KREDİ ANLAŞMASI	155

4.2 ADOLF HİTLER'İN BAŞKOMUTAN OLMASI	162
4.3 ALMANYA'DAKİ BÜTÜNLEŞME ÇAĞRISI	165
4.4 ALMANYA'NIN GERİ ÇEKİLMESİ VE ALMAN MİLLETİNİN DURUMU	169
5. BÖLÜM: KİMİLDAMALAR VE TEPKİLER (1944-1945).....	187
5.1 ALMANYA'YA KROM SATIŞININ DURDURULMASI	187
5.2 ADOLF HİTLER'E SUİKAST GİRİŞİMİ	191
5.3 ALMANYA İLE SİYASİ İLİŞKİLERİN KESİLMESİ.....	202
5.4 ARDENNES TAARRUZU	212
5.5 TÜRKİYE'NİN ALMANYA'YA SAVAŞ İLANI.....	218
5.6 ADOLF HİTLER'İN ÖLÜMÜ VE ALMANYA'NIN TESLİM OLMASI .	227
6. BÖLÜM: ALMANYA'NIN TÜRK HAYATINDAKİ YANSIMALARI.....	245
6.1 NAZİZM VE TURANİZM	245
6.2 ALMANLAR VE ALMANYA	265
SONUÇ.....	288
KAYNAKÇA.....	301
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	335
EK 2. ETİK KURUL/ KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	337

GİRİŞ

Bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk Kamuoyunda Almanya işlenecektir. Bu dönemde yazılmış gazeteler, dergiler, anılar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşmalar, Resmî Gazete'de yayınlanan kanunlar, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Türk Diplomatik Arşivi'ndeki belgeler kullanılacaktır. Çalışma büyük oranla birincil kaynaklara dayanacak, birincil kaynaklara erişilemeyen bazı kısımlarda ikincil kaynaklara başvurulacaktır. Gazete ve dergilerde köşe yazılarında bulunan yazı hataları doğrudan alıntılarda düzeltilmeden verilecektir. Girişte Türk basınının durumu incelenecek, sonrasında Türk dış politikasının durumu ve Türk dış politikasında Almanya'nın konumu aktarılacaktır. 1939-1945 yılları arasında Almanya'da Nazi iktidarı olduğu için **I. Bölüm**'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin lideri Adolf Hitler'in iktidara geliş süreci anlatılacaktır. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk adımları Alman ordusunun 1936'da Rhineland bölgesini ilhak etmesiyle atıldığı için Türk kamuoyunda Almanya'nın anlatımına da 1936 yılı ile başlanacaktır. Çalışma Almanya'nın 7 Mayıs 1945'te kayıtsız şartsız teslim olması ile sona erecektir.

Dönemin gazete ve dergilerine “İstanbul Üniversitesi Gazeteden Tarih Bakış Projesi” isimli internet sitesinden*, Milli Kütüphane'den ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nden ulaşım sağlanmıştır. Milli Kütüphane'nin ve Türk Tarih Kurumu'nun dijital sistemi bulunsa da özellikle Milli Kütüphane'nin dijital sisteminden faydalanılmak güçtür. Bu yüzden bu çalışmada kaynaklar bu iki kurumda bulunan dönemin gazete ve dergileri taranmıştır. Anılara ve ikincil kaynaklara ulaşmada ise satın alma yönteminin yanında Milli Kütüphane'den faydalanılmıştır. Milli Kütüphane'nin olanakları bu tezin içeriğine büyük katkı sağlamıştır.

“*Türk Kamuoyunda Almanya (1939-1945)*” başlıklı bu çalışmaya benzer nitelikte iki çalışma bulunmaktadır: “Sezen Kılıç, *Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı*”, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.” ve “Demet Ercan, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Kamuoyunda Hitler Algısı*, Libra Kitap, İstanbul, 2015.”. Sezen Kılıç'ın kitabı kendisinin doktora tezidir. Demet Ercan'ın kitabı da kendisinin yüksek lisans tezidir. Sezen Kılıç'ın

* <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/> İstanbul Üniversitesi 1928-1942 yılları arasında yayın yapan gazeteleri dijital sisteme aktarmıştır. Bazı gazetelerin 1942'den sonraki sayıları da bulunmaktadır.

tezi dönemin gazetelerine dayanmaktadır. Kılıç, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Alman arşivlerindeki belgelerden faydalanmıştır. Türkiye’deki dergilerde Almanya’ya yönelik yazılar az miktarda bulunduğu için dergileri tezine eklememiştir. Demet Ercan da genel hatları ile gazetelerde Hitler’i işlemiştir. Yüksek lisansını Dokuz Eylül Üniversitesi’nde yaptığı için İzmir’de çıkan gazeteleri de tezinde kullanmıştır. Dönemle ilgili yapılmış bazı tezler ve makaleler de bulunmaktadır. Fakat diğer çalışmalar bu iki çalışmada olduğu gibi bütüncül çalışmalar değildir.

“*Türk Kamuoyunda Almanya (1939-1945)*” başlıklı bu çalışmada dönemde bulunan bütün kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Diğer tezlerde bulunmayan içerikler büyük oranla tamamlanmıştır. Bazı gazete ve dergilere erişim olanağı bulunamadığı için taranamamıştır. Erişim olanağı bulunan ve gözden kaçmayan süreli yayınlar ve eserler taranıp teze aktarılmıştır. İçerik salt bir şekilde verilmemiştir. Türk basınının durumu, 25 Temmuz 1931’de kabul edilen Matbuat Kanunu, 22 Mayıs 1940’ta kabul edilen Örfi İdare Kanunu, Türk-Alman ilişkileri, Türkiye’nin denge politikası değerlendirilmeye alınarak içerik işlenmiştir. Olayların etrafından çıkmamak ve tek bir sese odaklanmamak için çalışmada kronolojik bir sıralama ile olayların Türk kamuoyunda değerlendirilmesi aktarılmıştır. Parça parça bir çalışma yerine bütüncül bir çalışma yürütülmüştür. Diğer tezlerde eksik kalan parçalar, değerlendirmeler ve analizler bütüncül bir şekilde aktarılmıştır.

Adolf Hitler’in 30 Ocak 1933’te iktidara gelmesinden sonra Almanya’daki Yahudi veya solcu bilim/kültür çevresindeki insanların kitapları yakılmış ve bu insanlar Almanya’dan sürülmüşlerdir. Kaçamayan Alman aydınlar Gestapo tarafından tutuklanarak toplama kamplarına götürülmüşlerdir. Almanya’da gelişmeler bu şekilde yaşandığı ve 1939’a kadar askeri ve siyasi faaliyetlerde bulunduğu için Türk kamuoyunda Almanya genel olarak askeri ve siyasi alanlarda varlığını korumuştur. Bu çalışma da büyük oranda askeri ve siyasi yorumları içermiştir.

Aktörler, faktörler ve değişimler tezin en temel üç kelimesini oluşturacaktır. Türk kamuoyunda birçok aktör vardır. Bu aktörlerin çalışmada ön plana çıkmasına neden olacak faktörler gelişecektir. Bu faktörler ise değişime uğrayacaktır. Aktörler sabit kalacak, faktörler ise değişecektir. 1936’da Türk kamuoyunda başlayan Almanya’ya karşı eleştirel tutum, 1 Eylül 1939’da Alman ordularının Polonya’ya saldırması ve İkinci

Dünya Savaşı'nın Avrupa kısmını başlatmasından sonra daha da şiddetlenecektir. Şiddetli eleştiriler 1 Mart 1941'de Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a girmesi ile şiddetini kaybedecektir. Çünkü Alman ordusu Türkiye sınırına 60 km mesafe kalacak kadar yaklaşacaktır. İki ülke "eski silah arkadaşlığı" çatısı altında 18 Haziran 1941'de yapılan anlaşma ile buluşunca eleştiriler yerini eski günlere bırakacaktır. Gerek Türk hükümeti gerek Türk basını Türkiye'nin kuzeyinde olan savaştan zarar görmemesi için eylemlerini daha sakin bir şekilde gerçekleştirecektir. Türkiye'nin III. Reich ile Sovyetler Birliği arasındaki savaştan zarar görmemesi için Türk kamuoyu sıkı bir şekilde denetlenecektir. 1943 yılının başlarında Winston Churchill, İsmet İnönü ile görüşmek için Adana'ya gelecek, 1943'ün sonlarında ise İsmet İnönü, Winston Churchill ve Franklin D. Roosevelt ile görüşmek için Kahire'ye gidecektir. Türk kamuoyunda Almanya'nın konumu tekrar değişmeye başlayacaktır. 18 Mayıs 1944'te Türkiye'deki Türkçü/Turancı grup tutuklanacak, 21 Nisan 1944'te Almanya'ya Müttefik devletlerin istekleri doğrultusunda krom satışı durdurulacak, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkiler kesilecek, 23 Şubat 1945'te ise hem Almanya'ya hem de Japonya'ya savaş ilan edilecektir. 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması ile tezdeki faktörler ve değişimler sona erecektir. Savaş döneminde cumhurbaşkanı İsmet İnönü görevini 1950 yılına kadar sürdürecektir. Refik Saydam 25 Ocak 1939'da Başbakan olacak, 8 Temmuz 1942'de vefat edinceye kadar görevini sürdürecektir. 11 Kasım 1938'de Dışişleri Bakanı olan Şükrü Saraçoğlu, 13 Ağustos 1942'de görevini Numan Menemencioğlu'na bırakacaktır. Saraçoğlu 9 Temmuz 1942'de Başbakan olacak ve yaklaşık bir ay boyunca Başbakan ve Dışişleri Bakanı olarak görevini sürdürecektir. Numan Menemencioğlu 5 Nisan 1937'de Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri olacak ve Şükrü Saraçoğlu'nun 13 Ağustos 1942'de görevi bırakışına kadar sürdürecektir. Menemencioğlu, Saraçoğlu'nun Dışişleri'ni bırakması ile Dışişleri Bakanı olacaktır. 15 Haziran 1944'te ise görevinden istifa edecektir. Saraçoğlu 13 Eylül 1944'e kadar Dışişleri Bakanlığı'nı da üstlenecektir. 13 Eylül 1944'te ise Hasan Saka göreve başlayacaktır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki siyasetini temel olarak İsmet İnönü, Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu belirleyecektir.

Türk-Alman ilişkileri geniş bir şekilde çalışılmıştır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki denge politikası detaylı bir şekilde işlenmiştir. Fakat gerek Türk-Alman ilişkileri gerekse Türkiye'nin denge politikası Türk kamuoyunu bütünsel yansıtmayacak şekilde verilmemiştir. Genel olarak İsmet İnönü ve hükümetinin politikaları aktarılmış ve

değerlendirmeler de bu yönde yapılmıştır. Hâlbuki Türk kamuoyu da İsmet İnönü ve hükümetinin politikalarını tam olarak aynı olmasa da büyük oranla benzer şekilde yansıtmıştır. Özellikle gazetelerde dönemin duygu ve düşünceleri gün gün okuyuculara verilmiştir.

Bu çalışmada bazı sorulara cevaplar aranacaktır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde Atatürk'ün iktidarındaki Türkiye ile Hitler'in iktidarındaki Almanya arasındaki ilişkiler nasıldı? İki ülkenin yakınlaşmasına hangi gelişmeler vesile oldu? Türkiye savaş öncesi de bir denge politikası gütmeye çalıştı mı yoksa savaş ile birlikte bir denge siyaseti mi izledi? Almanya'nın savaş öncesi eylemleri Türk kamuoyunda nasıl ses buldu? Savaş başladığında Türkiye ile Almanya'nın arası nasıldı? Savaş seslerinin insan haykırıışlarına karıştığı o günlerde Türk kamuoyu neler yazdı? Hangi değerlendirmelerde bulundu? Türk hükümetinin izlediği siyaset Türk kamuoyunda nasıl yankı buldu? Türk hükümetinin izlediği siyaseti Türk kamuoyu da izledi mi? Türk hükümetinin çıkardığı Matbuat Kanunu ve Örfi İdare Kanunu Türk kamuoyunu sınırlandırdı mı? Almanların cephelerdeki üstünlüğü ve giderek doğuya ilerlemesi Türk kamuoyunda nasıl karşılandı? Değişimlere sebep oldu mu? Almanya'nın Türkiye ile Saldırmazlık Anlaşması imzalamasından sonra Türk kamuoyunun tutumu nasıl oldu? Almanya'nın Rusya'ya saldırması ile Türk kamuoyunda bir sessizlik yaşandı mı? 1943 yılı ile Türkiye'nin değişen politikasında Almanya'nın yeri de değişti mi? Türk kamuoyu bu değişimden nasıl etkilendi? Türk kamuoyunun 1944 ve 1945'te Almanya'ya gösterdiği tepkilerde belirgin bir samimiyet var mıydı? Türk kamuoyunda Almanya değişimini nasıl tamamladı? Bu sorulara cevaplar aranacaktır.

Bu çalışmada; Akın, Akşam, Anadolu, Cumhuriyet, En Son Havadis, Ekekon, Haber, Halkın Sesi, İkdam, Kurun, Son Posta, Son Telgraf, Tan, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Türk Dili, Türk Sözü, Ulus, Vakit, Vatan, Yeni Asır, Yeni Mersin, Yeni Sabah, Yenigün ve Yenyol gazeteleri; Adımlar, Akbaba, Bozkurt, Çığır, Çınaraltı, Dikmen, Ergenekon, Hareket, Karikatür, Millet, Tanrıdağ, Türk Yurdu, Yurt ve Dünya dergileri taranmıştır. Dergilerden genel olarak **Nazizm ve Turanizm** kısmında faydalanılmıştır. Toplamda 150 farklı kişinin Almanya'ya yönelik değerlendirmeleri bu tezin içerisine dahil edilmiştir.

Dönemin önemli gazetelerini ve gazetecilerini tanıtmak gerekmektedir. Akın gazetesi ilk sayısını 16 Mayıs 1944’de çıkarmıştır.¹ Gazetenin kurucusu Ata Çelebi’dir. Ata Çelebi, Cumhuriyet Halk Fırkası’na ilk günlerinden beri muhalefet etmiştir. Ata Çelebi, 17 Mart 1923’te Mersin’i ziyaret eden Mustafa Kemal’i o zaman ki gazetesi Doğru Öz’de, Hint Müslümanlarından gelen paranın akıbeti konusunda eleştirmiştir. 1925 yılında İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak 1 sene hapis cezası almıştır (Varlık, 2012: 243). 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası’na üye olsa da 1925 yılındaki cezasından ötürü Fethi Okyar tarafından üyeliği düşürülmüştür (Varlık, 2012: 244). Ata Çelebi ayrıca 1922’de ikinci kez kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’na katılmıştır. (Varlık, 2012: 244). Çelebi’nin sosyalist bir geçmişi bulunmaktadır. Fakat bu sosyalist geçmiş Akın gazetesine yansımayacaktır. Akın gazetesi Cumhuriyet Halk Partisini ve Mersin’deki yönetimi Mersin Valisi Tefvik Sırrı Gür haricinde eleştirecektir (Varlık, 2012: 248).

Akşam gazetesi 1918 yılında, İstanbul’da, günlük siyasi akşam gazetesi olarak Kazım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan, Necmettin Sadık Sadak tarafından kurulmuştur. Gazetenin başyazarı Necmettin Sadak, yazı işleri müdürü de Ali Naci Karacan’dır. Akşam gazetesi Millî Mücadele sürecini desteklemiştir (Tökin, 1963: 11). Tezde Akşam gazetesinde genel olarak Necmettin Sadak’ın yazıları işlenecektir. Almanya’ya yapılan seyahatlere Necmettin Sadak davet edilmiştir. Necmettin Sadak’ın yorumlarında dönemin denge politikası ve Sadak’ın Alman hükümeti tarafından gezilere davet edilmesi de etkili olmuştur.

Anadolu gazetesi Balkan Savaşlarından sonra İzmir’de yayın hayatına girdi. Türkçülüğü ön plana koyarken İttihat ve Terakki Fırkası’nın sözcülüğünü de yapmıştı. Gazetenin sahibi ve başyazarı Âkil Koyuncu’ydu. Haydar Rüştü ve Mustafa Necati gazetenin yazı kadrosunda bulunuyorlardı. Bir süre sonra Haydar Rüştü gazetenin sahibi ve başyazarı oldu. İzmir’in Yunanistan tarafından işgalinden sonra Türkçü gazete saldırıya uğradı ve kapanmak zorunda kaldı. Haydar Rüştü zarara uğrayan matbaasının sağlam parçalarını Antalya’ya taşıdı ve 1921 yılında “Antalya’da Anadolu” ismi altında yayına başladı. İzmir’in Yunan işgalinden kurtulmasından sonra Haydar Rüştü gazetesini tekrar İzmir’e

¹ Akın, 16.05.1944.

taşıdı (Tökin, 1963: 14). Gazete, İkinci Dünya Savaşı yıllarında aktif bir şekilde çalışmalarını sürdürdü. Anasolu gazetesi, Almanya'ya karşı tutumuyla dikkat çekecekti.

Cumhuriyet gazetesi 7 Mayıs 1924 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin kurucusu Yunus Nadi'dir. Gazete, Mustafa Kemal Atatürk tarafından benimsenmiştir. Gazetenin ilk yazı işleri müdürü Kemal Salih (Sel), ilk yazarları Ahmet Rasim, M. Zekeriya Sertel, Hasan Bedreddin'dir. Sonralarında ise Abidin Daver, Feridun Osman Mentешеoğlu, Cevat Fehmi Başkut yazı işleri müdürlüğü görevinde bulundular. Gazetenin yazı kadrosu zamanla genişlemeye devam etti. İsmail Habib Sevük, Hamdi Varoğlu, Doğan Nadi ve Burhan Felek gazeteye dâhil oldular. Abidin Daver ayrıca Hem Nalına Hem Mihına köşesinin yazarıdır. Fakat bu köşede hiçbir suretle kendi ismini paylaşmadığı için çalışmada Hem Nalına Hem Mihına köşesinin yazarı başka bir kişiymiş gibi köşedeki yazılar aktarılmıştır (Tökin, 1963: 45). İkinci Dünya Savaşı yıllarına bakıldığında ise Nadir Nadi, Muharrem Fevzi Togay, Peyami Safa, Abidin Daver, Hüseyin Emir Erkilet gibi yazarlar göze çarpar. Abidin Daver hariç diğer sayılan yazarların Alman lehine yazıları mevcuttur. Cumhuriyet gazetesi Alman destekçiliği yapmaktan dolayı birçok kez suçlanmıştır.

Ekekon gazetesi 14 Mart 1935 tarihinde, Konya Cumhuriyet Halk Partisi İl Yönetimi tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin Ekekon ismini bizzat Mustafa Kemal Atatürk vermiştir (Çıbık, 2019: 3). Gazete Cumhuriyet Halk Partisi'nin Konya'daki yayın organıdır. Bu yönüyle Ekekon gazetesi Ulus gazetesine benzemektedir. Ekekon'da İkinci Dünya Savaşı ile ilgili yazıları genel olarak Ziya Çalık yazmıştır. Hükümetin izlediği politika ve Milli Şef İsmet İnönü genel olarak takdir edilmiştir. Yazılarda hükümete bağlı kalınmıştır.

Kurun gazetesi 1917 yılında kurulan Vakit gazetesinin devamıdır. Vakit gazetesini Asım Us ve Ahmet Emin Yalman beraber kurmuşlardır (Çıkrıkçı, 2020: 14). Gazete adını 1934 yılında Kurun olarak güncellemiştir. Gazetenin yeni ismindeki ilk sayısı 22 Kasım 1934'te basılmıştır. Bu ilk sayının ilk sayfasında ise Asım Us'un yayınladığı "Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur" başlıklı bir yazı bulunmaktadır. Asım Us'a göre Kurun ismini bizzat Mustafa Kemal Atatürk önermiştir. Asım Us "*Bunca yüksek onuru Türk gündelik gazetecileri içinde benden önce alan yoktur; sanırım...*" şeklinde

yazmıştır.² 1938 yılında gazetenin ismi tekrar Vakit'e dönüşecek ve Vakit gazetesinde genel olarak Asım Us'un yazıları yayınlanacaktır. Asım Us İnönü iktidarında Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili olduğu için gazetede yazılar hükümetin politikalarına uygun şekilde yapılmıştır.

Son Posta gazetesi 1930 yılında, Halil Lütü Dördüncü, Ekrem Uşaklıgil, M. Zekeriya Sertel ve Selim Ragıp Emeç tarafından kurulmuştur. Gazete kendisi gibi yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'na muhalefet içeren yazılar paylaşmışlardır (Tökin, 1963: 108). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Son Posta'da yazıları ile en etkili kişi Selim Ragıp Emeç'tir. Emeç yazılarında genel olarak bir tarafı savunmamış ve objektif değerlendirmelerde bulunmuştur. Eğer bir tarafa yakınlığı söz konusu ise o taraf Müttefik devletlerdir. Son Posta'nın yazar kadrosu, Mihver devletleri destekleyici yazılar yazmamışlardır.

Tan gazetesi 1934 yılında İstanbul'da günlük siyasi gazete olarak Halil Lütü Dördüncü tarafından kuruldu. Başyazarı M. Zekeriya Sertel'di. Sabiha Zekeriya Sertel, Burhan Felek, Naci Sadullah, Refik Halid Karay, Ömer Rıza Doğrul yazı kadrosunda bulunmaktaydı (Tökin, 1963: 114). Tan gazetesinin kurulmasında İş Bankası önemli bir rol oynadı. Fakat gazete zarar ettiği için İş Bankası gazeteyi elinden çıkarmak istedi. Bunun üzerine Ahmet Emin Yalman, M. Zekeriya Sertel ve Halil Lütü Dördüncü ile anlaşarak gazeteyi satın almışlardı. 1936 yılından itibaren Tan daha farklı bir versiyonda yayınlanmaya başladı. Ahmet Emin Yalman'ın 17 Ağustos 1938'deki yazısından ötürü gazete kapanınca yazarlar arasında bir tartışma başladı. Bu tartışmanın akıbeti Yalman'ın gazeteden ayrılmasıyla neticelendi. Gazete Sertel ailesinin yönetimi altına girdi (Topuz, 2003: 163). Gazete genel olarak Sovyetler Birliği'nin destekçisi olarak tanınmaktaydı. Özellikle bu fikirler konusunda yazıları ile M. Zekeriya Sertel ile eşi Sabiha Zekeriya Sertel dikkat çekiyorlardı. Sabiha Sertel yazılarında çok daha şiddetli olduğu için kendisinin bir süre gazetede yazı yayınlaması yasaklandı (Sertel, 2015: 208-210). Zekeriya Sertel genel olarak Mihver karşıtı yazılar yazmıştı. Tan gazetesi, tirajı yüksek gazeteler arasında Sovyetler Birliği'ni destekleyen tek gazeteydi.

Türk Dili gazetesi 16 Mayıs 1926'da dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün isteği ile Balıkesir'de kurulmuştur. Türk Dili gazetesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı

² Asım Us, "Büyük Önderimizin Gazetemize Verdiği Onur", *Kurun*, 22.11.1934.

olmuştur. Gazete, Atatürk ilke ve inkılaplarının Balıkesir halkına aşılattmak için kurulmuştur (Yalçınkaya, 2019: 3). Bu doğrultuda Türk Dili gazetesi 1939-1945 yılları arasında da hükümetin politikalarına uygun yazılar kaleme alacaktır.

Türk Sözü gazetesi Ferit Celal Güven tarafından 1923 yılında kurulmuştur. Ferit Celal Güven Cumhuriyet Halk Fırkası'nda 1927'de Urfa, 1930 yılında İçel milletvekili olarak görev almıştır (Özçelik, 2013: 401). Türk Sözü gazetesi bu yüzden hükümetin görüşlerine yakın yazılar yayınlayacaktır.

1934 yılında Hakimiyet-i Milliye gazetesinin yeni ismi Ulus oldu. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarlığını Falih Rıfkı Atay, yazı işleri müdürlüğünü ise Mümtaz Faik Fenik yapıyordu. Ulus gazetesinin yazar kadrosunu ise Nasuhi Baydar, Ahmet Şükrü Esmer, Nureddin Artam, Burhan Belge, Yaşar Nabi, Saffet Gürol, Samih Tiryakioğlu, Sabahaddin Sönmez, Cemal Kuray, Kemal Zeki Gençosman teşkil ediyordu (Tökin, 1963; 125). Ulus gazetesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin gazetesiydi. Gazetede İnönü iktidarının denge politikası iyi bir şekilde işlenmiştir. Falih Rıfkı Atay genel olarak Mihver devletlere yakın yazılar yazarken Ahmet Şükrü Esmer ise Müttefik devletlere yakın yazılar yazıyordu. Gazete genel hatları ile CHP'nin görüşlerini yansıtıyordu.

Vatan gazetesi ilk kez 1923 yılında Ahmet Emin Yalman'ın öncülüğünde, Enis Tahsin Til ve Ahmet Şükrü Esmer tarafından kuruldu. 1925 yılında Takrir-i Sükûn kanunu neticesinde de kapatıldı. Ahmet Emin Yalman 1940 yılında eski gazetesini tekrar hayata geçirdi. Gazetede Yalman'ın dostları Kâzım Taşkent, Ahmet Karo, Enver Adakan, Ragıp Devres, İbrahim Şevki, İbrahim Şevket Dilber gibi isimler vardı. Hüseyin Cahit Yalçın da bir süre Vatan'da yazmıştır. Yalman ve Yalçın yazdıkları yazılar ile Milli Şef iktidarının politikasına aykırı düşmüşlerdi. Bu sebeple de Vatan gazetesi birçok kez kapanma cezası almıştı (Topuz, 2003: 172-174).

Yeni Sabah gazetesi 1938 yılında Cemaleddin Saraçoğlu tarafından kuruldu. Gazetenin başyazarı da Cemaleddin Saraçoğlu idi. Yazı işleri müdürlüğünü Reşat Mahmut ve Tevfik Erol yapıyordu. Yazı kadrosunda Cevat Refi Ulunay, Kadircan Kafı, Sabri Esat Siyavuşgil, Şükrü Baban bulunuyordu (Tökin, 1963; 131). İkinci Dünya Savaşı zamanında gazetede en etkili isim şüphesiz Hüseyin Cahit Yalçın'dı. Hüseyin Cahit Yalçın yazıları ile Almanya'yla adeta tek başına çarpışmıştı. Özellikle Alman Haber Ajansı'nın (Deutsche Nachrichten Büro (D.N.B.)) haberleriyle kıyasıya mücadeleye

girişmişti. Hüseyin Cahit Yalçın, Türkiye’de siyasi kavgaları ile ünlü bir isimdi. Bu kavgalarını savaş boyunca Almanya ile de sürdürmüştü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde mebusluk yapan bazı isimler aynı zamanda gazetelerde çalışmaktadırlar. Cumhuriyet gazetesi yazarları Abidin Daver ve Yunus Nadi, Ulus gazetesi yazarları Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmer, Vakit gazetesi yazarları Asım Us ve Sadri Ertem, Yeni Sabah ve Bugün gazetelerinin yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Akşam gazetesi yazarı Necmettin Sadak, Son Telgraf gazetesi yazarı Etem İzzet Benice bu gazeteci milletvekillerindendir. Gazeteci milletvekillerinin süresi 1943 yılında sona ermiştir (Çelik, 2018: 320).

Türkiye’de 1943 yılında 131 gazete ile birlikte 172 adet haftalık, on beş günlük veya aylık yayın yapan dergi bulunmaktaydı (Weisband, 1974: 73).

Tirajlarına göre gazeteler şu şekildeydi:

Cumhuriyet	16.000
Ulus	12.000
Tan	12.000
Yeni Sabah	10.000
Akşam	10.000
Son Posta	10.000
Vatan	7.000
Tasviri Efkâr	6.000
Son Telgraf	4.000
İkdam	4.000
Vakit	4.000 (Weisband, 1974: 74).

Türk matbuatına haberler Anadolu Ajansı’ndan gelmekteydi. 1942 yılına kadar Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri, 1942 yılından 1944 yılına kadar Dışişleri Bakanı olan Numan Menemencioğlu’nun ağabeyi olan Muvaffak Menemencioğlu, Anadolu Ajansı’nın genel

müdürlüğünü yapmıştı (Weisband, 1974: 75). Anadolu Ajansı'nın yurtdışında az sayıda muhabiri bulunuyordu. Anadolu Ajansı Türkiye'deki gazetecilere dış basından yararlanılmamasını istese de Anadolu Ajansı'na genel olarak yabancı basından haberler geliyordu. Ahmet Şükrü Esmer 1 Kasım 1944'te Ulus gazetesinde bu durumu eleştirdi ve Muvaffak Menemencioğlu'nun istifa etmesini istedi. Anadolu Ajansı'ndaki bilgilerin bir aldatmaca olduğunu söyledi (Weisband, 1974, 75-76). Türk matbuatının İkinci Dünya Savaşı döneminde iç ve dış baskılarda kısıtlı imkânlar ile çalıştığı görülmekteydi.

Anadolu Ajansı'na gelen haberlerin %70'i Müttefik ajanslarından sağlanıyordu. Alman ajanslarından gelen bilgiler ise %25'lik bir dilimi kapsıyordu. Almanya bu durumu fark ettikten sonra hızlıca harekete geçme ihtiyacı duymuştu. Özellikle D.N.B haber akışını hızlandırdı. Ajans hem propaganda hem de istihbarat faaliyetlerini yönetiyordu (Yıldırım, 2018: 1714).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesi kâğıt ithalatının büyük bir çoğunluğunu Almanya'dan yapıyordu. Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkileri zedelendiği için savaşın başlamasından yalnızca iki gün sonra gazetelerin sayfa sayıları 10 ila 12 sayfadan 8 sayfaya indi (Güvenir, 1988: 90). Savaşın getirdiği ekonomik baskı 1940 yılında daha da artınca Türkiye'de Milli Koruma Kanunu ilan edildi. Kanunun verdiği yetkiye dayanarak da gazetelerdeki sayfa sayıları 2 Aralık 1940'da 4 sayfaya indirildi (Güvenir, 1988: 91). Türkiye'nin kâğıt sorunu ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında; 24 Temmuz 1944'de Türkiye'nin ikinci kâğıt fabrikasının İzmit'te açılmasından sonra çözülecekti. Gazeteciler defalarca kez kâğıt problemlerinden ötürü gazetelerinin kapatılma ihtimalinden bahsetmişlerdi (Güvenir, 1988: 92-93).

25 Temmuz 1931'de kabul edilen Matbuat Kanunu ile Türk basınına belirli kısıtlamalar getirilmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'na basından bazı eleştiriler yükselince basının tek sesliliğini koruyabilmek ve iktisadi durumun ilerletilmesi için çabalanan dönemde olumsuzlukların önüne geçebilmek için Matbuat Kanunu kabul edilmiştir. Matbuat Kanunu 28 Haziran 1938'de bazı güncellemelere uğramıştır. Fakat genel hatları ile 25 Temmuz 1931'de kabul edildiği gibidir. Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi Türk basını açısından bir hayli belirleyicidir:

“Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan, dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle

kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz”³

50. madde ile Türkiye’de basın özgürlüğü sorgulanır hâle gelmiştir. Hükümet istediği gazeteyi süreli veya süresiz bir şekilde kapatabilecektir. 9. maddeye göre gazete veya dergiler imtiyaz sahibini, başyazarını, yazı işleri müdürünü ve yazı kadrosunu devlete bildirmekte yükümlüdürler. Siyasi olup olmadıkları, hangi dillerde ve hangi zamanlarda çıkacaklarını bildireceklerdir.⁴ Matbuatın nelerden ve kimlerden oluştuğu hükümet tarafından bilinmek istenmektedir. 27. maddede ise eğer ki matbuata gelen imzasız yazılar Türkiye Cumhuriyeti’nin harici, dâhili, askeri emniyetini tehlikeye atıyor ise hükümet imzasız yazıların kimden geldiğini gazete ve dergilere sorup öğrenebilecektir. Eğer ki gazete/dergi hükümetin istediği sualin cevabını vermezse mahkemeden alınacak karar ile kapanacaktır.⁵ 28 Haziran 1938’de ise Matbuat Kanunu’nda bazı yenilikler gerçekleştirilmiştir. Siyasi gazete veya dergi çıkaracak kişilerin buldukları yerin nüfusu 50.000 ve aşağısında ise beş yüz liralık, 50.000 ile 100.000 arası ise bin liralık, 100.000’den yukarı ise beş bin liralık bir meblağı milli bir bankadan göstermeleri gerekmektedir.⁶ Çünkü Matbuat Kanunu’nda belirtilen cezalar kesileceği için gazete ve dergilerin cezalara yetecek paralarının olduğunu göstermeleri gerekmiştir. Basının özgürlüğü dolaylı olarak olsa da bir kere daha sarsılmıştır. Gazete veya dergi kurmak basit bir olay değildir. Lâkin kurulması daha da zorlanmıştır. Basın özgürlüğü sınırlandırılmak zorundadır. 22 Mayıs 1940’ta Örfi İdare Kanunu ilan edilmiştir. Örfi İdare Kanunu’nun üçüncü maddesindeki dördüncü kısım Türkiye’deki basın özgürlüğünü engelleyebilecektir: “*Gazete, kitab ve sair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten idhalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektub üzerine sansör koymak*”.⁷ Daha sonrasında 20 Kasım 1940’ta Bakanlar Kurulu’nda alınan karar ile İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli vilayetlerinde örfi idare ilan edilmiştir. 25 Kasım’da TBMM’de alınan kararlar da onaylanmıştır.⁸ Gazetelerin büyük çoğunluğunun İstanbul’da olduğu düşünüldüğünde Sıkıyönetim Mahkemeleri

³ Matbuat Kanunu, *T.C Resmî Gazete*, 1867, 08.08.1931. s. 735.

⁴ Matbuat Kanunu, *T.C Resmî Gazete*, 1867, 08.08.1931. s. 732.

⁵ Matbuat Kanunu, *T.C Resmî Gazete*, 1867, 08.08.1931. s. 733.

⁶ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 26, İnikad: 82, s. 331-332. 28.07.1938.

⁷ Örfi İdare Kanunu, *T.C Resmî Gazete*, 4518, 25.05.1940. s. 13857.

⁸ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 14, İnikad: 8, s. 52. 25.11.1940.

matbuatları kapatabilecek, istediği vakit matbuattaki içeriğe sansür⁹ uygulayabilecektir. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de çok seslilik hâkimdir. Dünyada oluşan krizlerden Türkiye'nin etkilenmemesi için Türk basınının denetim altında tutulması gerekmektedir. Denge politikası, Türkiye'nin savaşın dışında kalma zorunluluğu hükümetin aktif denetimine neden olmuştur.

İngiliz belgelerinde geçen bir olay Türk hükümetinin denge politikasını izleme açısından bir örnek teşkil etmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, Almanya'nın siyasi tavizler elde edebilmek için özellikle son zamanlarda Türk hükümetinin üzerinde bir baskısı olduğunu yazmıştır.¹⁰ Almanlar bu haberi okuduktan sonra olayın aslını öğrenmek için Türk hükümetine müracaatta bulunmuşlar ve Türk hükümeti böyle bir durumun olmadığını belirtmiştir. Yalçın ise daha sonrasında böyle bir açıklamada bulunmadığını belirtse de İngiliz yetkililer, Yalçın'ın Alman baskısı konusunda şikâyetçi olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumdan sonra Türk hükümeti Anadolu Ajansı'na, gazetecilerin Britanya seyahati ile ilgili yazdıklarını yayınlamaması yönünde direktif vermiştir (Karagöz Kızılca, 2002: 20).

Türkiye'nin basın yönündeki baskısına ve denge politikasına bir örnek de Sabiha Sertel'in anılarında mevcuttu. Tan gazetesi 1941'in başlarında kapatılmıştı (Sertel, 2015: 208). Sabiha Sertel'in iddiasına göre Tan gazetesinin açılması için Sabiha Sertel'in yazı yazmaması gerekiyordu. Sertel "*fedakârlık*" yaparak gazetede yazmaktan vazgeçti. Tan gazetesinin açılmasından bir süre sonra Sertel, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile karşılaştı:

"O [Şükrü Kaya], Almanların bu harpten muzaffer çıkmayacağına inanıyordu. "Amerika bu harbe girecekti. O girdikten sonra, Almanların kazanma şansları azalır. Faşizm, Avrupa'da kök tutamayacaktır" diyordu. "O halde, beni yazı yazmaktan ne diye men ettiniz?" dedim. Cevap verdi: "Sen o yazıları yazdığın zaman biz Almanya'yla bir anlaşma yolu arıyorduk. Zamansız yazıldır"." (Sertel, 2015: 210).

Sabiha Sertel'in iddialarının doğruluğu bilinmemektedir. Fakat Sertel'in anlattıkları, Türkiye'nin savaş ve basın politikasına doğrudan bir örnektir. Türk hükümeti, kendi politikalarına aykırı hareket eden gazeteleri kapatmaktan çekinmeyecektir. Cemil Koçak

⁹ İkinci Dünya Savaşı döneminde uygulanmış sansür ve kapatılmaları detaylı bir şekilde incelemek için (Yılmaz ve Doğaner, 2007).

¹⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, "Gürültü Koparan Bir Makale", *Yeni Sabah*, 04.12.1942.

Ayın Tarihi dergisini tarayarak İkinci Dünya Savaşı boyunca yayın yapan gazetelerin toplam kapanma sürelerini, kapatılma sayılarını ve hangi makam tarafından kapatıldıklarının çıkarımını yapmıştır. Koçak, çıkarımlarına göre aşağıdaki tabloyu oluşturmuştur: (Koçak, Milli Şef..., 2020: 138-139).

Basında Kapanma Kararları (1939-1945)

Gazete veya Derginin Adı	Toplam Kapanma Süresi	Kapatılma Sayısı	Kapatan Makam
Cumhuriyet	5 ay 9 gün	5	3 kez hükûmet 2 kez sıkıyönetim
Tan	2 ay 13 gün	7	4 kez hükûmet 3 kez sıkıyönetim
Vatan	7 ay 24 gün	9	5 kez hükûmet 4 kez sıkıyönetim
Tasvir-i Efkâr	3 ay	8	4 kez hükûmet 4 kez sıkıyönetim
Vakit	12 gün	2	1 kez hükûmet 1 kez sıkıyönetim
Yeni Sabah	6 gün	3	1 kez hükûmet 2 kez sıkıyönetim
Son Posta	11 gün	4	4 kez hükûmet
Haber	10 gün	2	2 kez sıkıyönetim

Türkiye’de basının bu kadar ciddi bir şekilde denetlenmesi elbette boşa değildi. Türkiye’nin sınır komşularında bile savaşlar yaşanırken Türkiye’nin bu savaşa girmemesi için bütün ülkeyi denetim altında tutması gerekiyordu. Türkiye’nin gittikçe sıkı tutum gösterdiği süreçte Almanya ile ilişkileri nasıldı? Buna bakmak gereklidir.

Hitler henüz muhalefette iken, Atatürk, Amerikalı General McArthur'a Versailles ile ilgili şu sözleri söylemiştir:

“Versailles Muahedesi, Birinci Dünya Savaşı'na sebebiyet vermiş olan amillerden hiçbirini ortadan kaldırmamıştır. Tersine olarak, dünin başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira galip devletler mağluplara, sulh şartlarını zorla kabul ettirilirken, bu memleketlerin etnik, jeopolitik ve ekonomik özelliklerini asla göz önüne almamışlardır” (Aydemir, 2020, 82).

Atatürk McArthur'a yaptığı konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür: *“Fevkalade bir dinamizme malik olan 70.000.000'lük çalışkan ve disiplinli millet, üstelik milli ihtiraslarını kamçılatabilecek siyasi bir cereyana kendini kaptırdı mı er geç Versay muahedesinin tasfiyesine girişecektir”* (Aydemir, 2020, 91).

Atatürk'ün bu fikirleri, Adolf Hitler'in propagandasının temelini oluşturuyordu. Fakat Atatürk bu görüşmeyi gerçekleştirdiğinde yıl 1932 idi. Adolf Hitler henüz iktidara gelmemişti. Atatürk yaptığı değerlendirmede Almanya'ya karşı yapılan anlaşmayı haksız bulmuştu. Bir barışı sağlamak yerine yeni bir savaş çıkaracağını düşünmüştü. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk adımlarını duyduğunu söylemek yanlış olmayacaktı. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk, gelişmeye açık olan ülkesini gelişmeye açık olan diğer ülkelerle yakınlaştırmaktan geri kalmayacaktı.

Weimar Cumhuriyeti'nin Türkiye Büyükelçisi Rudolf Nadolny'e 1931 yılının Kasım ayında hükümeti tarafından Berlin'e çağırıldığı zamanlarda, 1 Şubat 1932'de Cenevre'de yapılması tahmin edilen Silahsızlanma Konferansı'na katılacak Alman ekibinin başkanlığı teklif edildi ve Nadolny bu teklifi kabul etti. Nadolny konferansa hazırlanacağı için Türkiye'ye dönmedi ve Alman Büyükelçiliği koltuğu bu tarihten itibaren fillen boş kaldı. Nadolny 29 Ekim 1933'te görevinden resmi olarak ayrıldı. Büyükelçilik koltuğu neredeyse iki sene boş kalmıştı ve bu durum Türkiye'de tepki ile karşılanmıştı. Adolf Hitler, 11 Aralık 1933'te Türkiye ile olan ilişkileri düzeltmek adına Frederic Hans von Rosenberg'i Büyükelçi olarak atadı (Koçak, Türk-Alman..., 2013: 99).

1933 yılının Temmuz ayında Siirt mebusu ve Türk Parlamento Heyeti başkanı Mahmud Soydan Bey, Almanya'da Hitler'i ziyaret etmişti. Bu ziyarette Hitler, Atatürk'ten büyük övgülerle söz etmiş, Atatürk'ü “yüzyılın en büyük insanı” olarak tanımlamıştı. İki ülke arasındaki samimiyetten ve birliktelikten bahsetmişti (Koçak, Türk-Alman..., 2013: 99-

100). Almanya'nın yeni iktidarı, iktidara gelişinin sene-i devriyesini doldurmadan Türkiye ile olan ilişkilerini canlandırmaya çalışmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti ile Weimar Cumhuriyeti arasında iktisadi ilişkiler Türkiye'nin diğer ülkeler ile olan ilişkileri ile denk görülmektedir. Türkiye'nin 1920'li yıllarda en çok ihracat yaptığı ülke İtalya'dır. Adolf Hitler'in iktidara geldiği 1933 senesinden itibaren Türkiye'nin en çok ithalat ve ihracat yaptığı ülke ise Almanya'dır. 1933'te Türkiye'nin ihracatının cari değerindeki payı %20 olan Almanya, yalnızca bir sene sonra 1934 yılında %40'a yükselecektir. 1936'da ise en yüksek payı olan %52'ye çıkacaktır. Almanya'nın Türk ticaretindeki cari değeri İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra kısa süreli düşüşe geçecek ve 1940 yılında Türkiye'nin ihracatındaki cari değerinin %9'unu teşkil edecektir. 1941 yılında %22'ye yükselecek, 2 Ağustos 1944'te Türkiye Almanya ile ilişkilerini kesinceye kadar da sırasıyla %25, %24, %23 oranlarıyla ilerleyecektir. Türkiye'nin ithalatının cari değerlerine bakıldığında yine 1933 yılından itibaren Alman etkisinin arttığı görülmektedir. 1933 yılında Türkiye'nin ithalat cari değerlerinde Almanya'nın oranı %27 iken 1939 yılında bu değer %51'e yükselmiştir. 1940'ta %12'ye gerilese de 1943 yılında %38'e çıkmıştır. Türkiye, 1933'ten itibaren Almanya ile ticari ilişkilerini arttırmış ve iktisadının yarısından fazlasını Almanya ile sürdürmüştür. Yahya S. Tezel, kitabında aldığı verileri tablo halinde paylaşmıştır (Tezel, 2020: 198).

Türkiye'nin izlediği iktisadi/siyasi politika, özellikle sayısal veriler göz önüne alındığında Türkiye'nin geleceği için gereklidir. Mihver devletlerden Almanya ve İtalya, 1939 senesinde Türk ihracatının %47,3'lük dilimini oluşturuyordu. İngiltere ile Fransa ise 1939 yılında Türk ihracatının yalnızca %10,15'lik dilimini oluşturuyordu. Amerika'nın 1939 yılındaki ihracat değeri ise %14.30'luk dilimi kapsıyordu (İstatistik Yıllığı, 1941: 271).

1942 yılı Türk ihracatı için 1940'taki büyük düşüşten sonra önemliydi. Almanya ile 1940 yılında yapılan ihracatın bedeli 9.677.000 Türk Lirası iken 1942 yılında 40.757.000 TL'ye yükselecekti. 1943 yılında 61.102.000 TL, 1944 yılında 52.877.000 TL olacaktır. 2 Ağustos 1944'te ise Almanya ile olan ilişkiler kesilecekti (Küçük İstatistik Yıllığı, 1947: 283). Türkiye'nin Amerika'ya ihracatı 1942'de 28.122.000 TL, 1943'te 52.763.000 TL, 1944'te 55.627.000 TL, 1945'te ise 95.952.000 TL'ye yükselecekti (Küçük İstatistik Yıllığı, 1947: 283). Türkiye'nin İngiltere'ye ihracatı 1942 yılında 25.238.000 TL, 1943'te 27.858.000 TL, 1944'te 51.398.000 TL, 1945'te 32.612.000 TL olacaktır (Küçük İstatistik

Yıllığı, 1947: 285). 1933 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nde ticari değerler açısından Almanya'nın önemi sayılarla kanıtlanmıştı. Almanya'nın yerini ise Amerika Birleşik Devletleri almıştı. İktisadi değerler, Türk kamuoyunda Almanya'ya karşı önemli bir kriteri oluşturmuştu. Türk kamuoyundaki değerlendirmeler Türkiye'nin Almanya ile olan durumundan doğrudan etkilenmişti.

Cumhuriyetin erken dönemlerinden itibaren Türkiye'de tarım verimliliği yıllar geçtikçe artmıştı. Türkiye'nin üretim anlamında problemi yoktu. Fakat ürünleri satma anlamında problem yaşıyordu. Avrupa'nın büyük devletleri tarım ürünlerini sömürge altındaki devletlerden ucuz yollu aldıkları için Türkiye dünya pazarında kendisine yer bulamıyordu. Böylece Türkiye'deki tarımsal üretim ya tarlada ya da depolarda çürüyüp gidiyordu. Türkiye'nin Almanya ile yapacağı ticaret, bu anlamda olumlu olacaktı. Almanya ile Türkiye arasında gerçekleşen ilk ticaret antlaşması 10 Ağustos 1933'te Berlin'de, İktisat Bakanı Celal Bayar ile Almanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı von Bülow tarafından imzalanmıştı. Ayrıca iki ülke arasında da takas (clearing) antlaşması da imzalanmıştı. İmzalanan bu antlaşma ile Almanya Türkiye'den yapılacak olan ithalat için kolaylaştırıcı önlemler almış, aynı zamanda da Türkiye'den gelen ihraç ürünleri için de %80'e yakın indirimler uygulamayı kabul etmişti. Türkiye de bunlara karşılık 121 farklı malın gümrüksüz bir şekilde ithalatına izin vermişti (Özgüldür, 1993: 80-81).

İki ülke arasındaki ticaret her geçen gün daha da genişlemiştir. Alman Merkez Bankası tarafından Türkiye'ye 1934 yılında 200 milyon Türk Lirası karşılığında uzun vadeli kredi açılmıştır. 1934 yılında Almanya Türkiye'ye Seka Kağıt Fabrikası, Samsun ve İskenderun limanları için destek vermiştir (Kılıç, 2010: 132). Seka Kağıt Fabrikası'nın kurulması için makine, teçhizat ve teknik eleman temini üstlenen Krupp, 1934 sonu ve 1935 başında Türkiye ile 11 milyon Türk Lirası değerinde demiryolu malzemesi için sözleşme imzalamış, Sümerbank'a da 9 milyon liralık kredi desteği sağlamıştır (Özgüldür, 1993: 88).

Hitler Almanyası ile Atatürk Türkiyesi arasında ufak da olsa rahatsızlık yaratan ilk konu Balkan Paktı olacaktı. Balkanlar Almanya'nın iktisadi olarak yayılma planlarının arasındaydı. Türkiye'nin bölgede söz sahibi olması, Almanya'nın planlarını zedeliyordu. Küçük Antant ile Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya ve Fransa arasında bir ilişki ağı vardı. Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan arasında da ilişki ağının

oluşturulması ile Almanya bölgeden neredeyse tamamıyla dışlanıyordu. Almanya, bölgeden sadece Bulgaristan ile görüşebiliyordu. İki revizyonist devlet için ideal bir ilişkiydi (Uzgel, 2009: 302). Bu doğrultuda, Alman Dışişleri Bakanı Konstantin Neurath'ın 1934 ilkbaharında Ankara'ya yapacağı ziyaret, Balkan Paktı'na bir tepki olarak iptal edildi. Neurath iptalin nedenini Ankara'da toplanacak olan Balkan Ülkeleri Dışişleri Toplantısı olduğunu açıkça belirtiyordu (Sönmezoğlu, 2015: 318).

Hitler Almanyası, Türkiye'ye ilk askeri heyetini Kasım 1934'te yollamıştır. Gelen heyet Yarbay Alfred Jold ve Yarbay Hans Rohde'den oluşmaktadır. Bu heyet Türkiye'de samimi bir şekilde karşılanmıştır. Heyet, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından kabul edilmiştir. Ankara'dan İstanbul'a geçen heyet burada Harp Okulu'nu, Harp Akademisi'ni, Piyade ve Topçu Okullarını gezmiştir. Bu heyet tabii ki tesadüfen seçilmiş bir heyet değildir. Özellikle Hans Rohde, I. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında Osmanlı ordusunda görev almış bir isimdir. Türkçeyi iyi bilmektedir. Cumhuriyet kurulduktan sonra da 1925 yılında Harp Akademisi'nde görev almıştır. Önemli Türk komutanlar ile yakın dostluk ilişkilerine sahip, sevilen bir isimdir (Özgüldür, 1993: 92).

Alman ordusunun kısa bir sürede toparlanıp gelişme göstermesi, Türk ordusu tarafından takdir edilip hayranlıkla karşılanmıştır. Alman ordusu Türk ordusundaki bu gelişmeyi körüklemek için propaganda faaliyetlerine girişecekti. Örneğin Hans Rohde, Türkiye'ye olan ziyaretinden yaklaşık bir sene sonra 1935 yılında Türkiye'ye askerî ateşe olarak atanacaktı. Rohde, Türk ordusundaki genç subayları etkilemek için görevlendirilmişti. Bu çaba Almanlara göre başarılı olmuştu. General Mittelberger'e göre, Türk Harp Akademisi, 1939 yılı için Alman ilke ve deneyimlerine göre çalışıyor ve Alman yöntemleri ile geliyordu (Özgüldür, 1993: 94-95).

Almanya, Türkiye'ye ilk adımlarda demiryolu malzemesi, maden tesisleri, tekstil gibi hafif sanayi için donanım, gemi ve askeri malzeme sevk ediyordu. Almanya'nın en güçlü Krupp, Siemens, AEG gibi elektrik, demir çelik ve kimya markaları Türkiye ile iş yapıyorlardı. Krupp şirketi ile Türkiye arasında 3 Mayıs 1933 tarihinde 21.250.000 Alman Mark'ı değerinde demiryolu malzemesi sevkine yönelik anlaşma yapılmıştı. Türkiye ise Almanya'ya en çok krom satışı yapıyordu (Koçak, Türk-Alman..., 2013: 203). Türkiye, ticaretindeki Alman hegemonyasını kırmak için diğer ülkelerle de çalışma

kararı almıştı. Karabük'te kurulması planlanan Demir-Çelik Fabrikası için Krupp firması ile çalışılması bekleniyordu. Fabrika için ihale açıldığında en yüksek teklifi Krupp vermişti. Fakat Türkiye bu hegemonyadan kurtulmak için işi, daha düşük teklif veren İngiliz Brassert firmasına vermeyi tercih etti. Çanakkale Boğaz'ındaki savunma işleri için de yine İngilizler ile anlaşıldı. Askeri malzemeler için Çekoslovakya'nın Skoda firması tercih edilmeye başlandı. İngiltere ve Fransa ile kliring anlaşmaları yapıldı (Uzgel, 2009: 305).

Alman Dışişleri Bakanlığı'nın 12 Nisan 1935 tarihli raporuna göre Türkiye ve Türk matbuatı Almanya'ya karşı dostça olmayan tavırlar sergilemekteydi. Türkiye'deki Alman sermayesinin artışından ötürü Türkiye'de Alman hegemonyası yaşanmasından çekiniliyordu. Alman basınında da Türkiye'ye yönelik eleştiriler çıkmaya başlamıştı. Almanlar da bu yüzden Türkiye'deki sermayenin devletleştirilebileceğinde işaret etmişlerdi. Ankara ve Adana'daki Alman elektrik ve gaz firmaları ağır vergi koşullarından dolayı iflasa sürüklenmişti. Bu durumdan ötürü Alman Dışişleri'ne göre, Türkiye'deki tablonun gidişatına müdahil olunmalıydı (Koçak, Türk-Alman..., 2013: 204). Atatürk, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Percy Lorraine ile yaptığı görüşmede, Türkler için 1914'ün bir tekrarı olmayacağını düşünüyordu. Türkiye'yi rahatsız edici veya tehlikeye düşüren bir durum yaşanırsa, Türkiye bu rotaya dâhil olmayacak, 1914'te yaşandığı gibi Almanya'nın Doğu gücü olmayacaktı (Güçlü, 2002: 127). Atatürk ihtimallerin bilincinde olarak Almanya ile olan ticareti sürdürmüştü. İkinci Dünya Savaşı'ndaki İnönü'nün denge politikasını daha önce Atatürk kurgulamıştı. Almanya ile olan ilişkiler Alman hegemonyasına dönüşmeden Türk dış ticaretine İngiltere dâhil edilecekti. Böylelikle Türkiye hiçbir ülkenin hegemonyasına katılmadan ticaretini sürdürecekti.

Almanya savaşa hazırlanan ve gün geçtikçe nüfus anlamında kalabalıklaşan bir ülke olduğu için Türkiye'den her geçen gün aldığı hammaddeyi arttırıyordu. Türkiye de ticaretin karşılıklı meblağa dayanmasından ötürü zorunlu olarak Almanya'dan daha fazla maliyette ürün satın alıyordu. Almanya'nın ticareti arttırması, Türkiye'ye 45 milyon Türk lirası borçlanmasına sebep oldu. Türkiye de paralel olarak Krupp ve Germania tersanelerine büyük gemi siparişleri verdi. İki ülke arasındaki ticaretin artması, Türkiye'nin siyasi hareketlerine gün geçtikçe engel teşkil ediyordu. Türkiye, ihracat ve ithalatının neredeyse yarısını Almanya ile yapıyordu. Bu rakam savaşa yaklaştıkça

artıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Almanya harici Batı Avrupa ülkeleri ile ticareti %40 seviyelerinde idi. Savaş seslerinin yankılandığı yıllarda ise %15 seviyelerine düşmüştü. Krom, Alman ithalatı açısından en önemli maddeyi oluşturuyordu. Türk kromu, Alman krom ithalatının %52'sini oluşturuyordu. Bu ithalatın değeri 1928 yılında 35.000 Mark iken 1937' yılında 3.437.000 Marka çıkmıştı. Katlanma bir hayli büyüktü (Glasneck, 1968: 65-67).

7 Mart 1936'da Alman ordusu Rheinland bölgesine asker çıkartınca, Avrupa'nın yaşadığı şaşkınlığı Türkiye de yaşamıştı. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Ankara'da Almanya Büyükelçisi Friedrich von Keller'i ziyaret ederek durumla ilgili bilgi aldı. Menemencioğlu, gelişmenin Türkiye için alakadar olmadığını söyleyip, mevzunun dünya barışı adına önemini vurgulamıştı. Keller ise meselenin Türk basınında eleştiri almamasını rica etti. Menemencioğlu bu görüşmeden sonra Almanya'nın eylemlerinin hızlanacağı kanaatine vardı (Koçak, Türk-Alman..., 2013: 110).

Almanya'nın Montreux Konferansı'na dâhil edilmemesi. Türkiye'ye yönelik planlarının açığa çıkmasına neden olmuştu. Türkiye, Montreux için gittiği ülkelere samimi onaylamalar ile dönerken, İtalya'dan onay alamamış, Almanya'dan ise tepki çekmişti. Hâlbuki Almanya'nın Akdeniz'de herhangi bir toprağı yoktu. Almanya, Lausanne'da Boğazlar maddesine taraf da olmamıştı. Nitekim konferansa gözlemci göndermişti. Almanya'nın ideolojik olarak düşmanı Sovyetler Birliği'ydi. Montreux'den Sovyetler lehine bir karar çıkmasını istemiyordu. Fakat İngiltere, Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin tezleri aynı çatı altında buluştu ve 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Almanya, sözleşmedeki bazı maddeleri, özellikle Sovyet savaş gemilerinin Akdeniz'e serbestçe inebilmesini kınadı. Türkiye'ye 26 Şubat 1937'de nota vererek bu maddelerin onaylanmadığını açıklamıştı. Türkiye ise 9 Mart 1937'de, Almanya'nın Lausanne'da taraf ve Akdeniz ülkesi olmamasından ötürü Montreux'un maddelerine müdahale hakkı olmadığını iletmişti. Almanya bu sefer Montreux namına iki ülke arasında ayrı bir anlaşma yapmayı teklif etse de Türkiye bu talebi Montreux'ye taraf ülkelerin onayı olmadan yapamayacağından teklifi reddetmişti (Gönlübol ve Sar, 2014: 116).

Alman İktisat Bakanı Hjalmar Schacht, 14-19 Kasım 1936'da Türkiye'yi ziyarete geldi. Montreux'nün imzalandığı günlerde Almanya'nın Akdeniz'de Türkiye'ye karşı herhangi bir ittifaka girmediyini ve böyle bir amacının olmadığını söyledi. Türk hükümeti de Sovyetler ile olan ikili ilişkilerin Türkiye için gerekli olduğunu açıkladı. Schacht'a göre Almanya, iki ülke arasında herhangi bir huzursuzluk çıkmasına müsaade etmeyecekti. Schacht'a göre Türkiye'ye endüstriyel gelişimi için sınırsız bir kredi verilmeliydi. Türkiye kibarca bu teklifi geri çevirdi. Fakat Schacht'ın Almanya'nın sanayi tesisleri için malzeme tedarik etmesini ve Adana ovasının pamuk ekimi amacı ile sulanması önerilerini kabul etti (Güçlü, 2002: 129).

1937 yılında Türk – Alman ilişkilerinde yine bir soğuma söz konusuydu. Bunun sebebi ise İtalya'nın ve Almanya'nın Balkanlardaki faaliyetleriydi. Bu faaliyetler Balkan Pakti'nin zayıflamasına sebep oluyordu. Yugoslavya'nın İtalya ve Bulgaristan ile olan ilişkilerinde yakınlaşmalar başladı. Romanya'da ise Nazi faaliyetleri gün geçtikçe artıyordu. Bu gelişmeler, özellikle İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlarda yayılmacı faaliyetleri, Türkiye'yi endişeye sürükledi. İtalya'nın Habeşistan'ı 1935'te işgal etmesinden beri bu yayılmacı politikadan çekinilmişti. Almanya ile ortak hareket etmeleri Türkiye'yi daha da endişeye sürükledi. Bu gelişmelerden ötürü Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 1937 yılı içerisinde Milano'yu, Atina'yı, Moskova'yı ve iki kere Belgrad'ı ziyaret etmişlerdi (Armaoğlu, 2019: 155).

Montreux ile Sovyetler Birliği'nin sağladığı imtiyaz ve Almanya'nın bu konferansa Akdeniz'e kıyısı olmadığı için davet edilmemesi, Almanya'nın tepkisine sebep oldu. Alman basınından büyük eleştiriler yükseldi ve Türkiye'nin İngiltere ile gelişen ilişkilerini onaylamayan başlıklar atıldı. Almanya, özellikle Montreux sayesinde Fransa ve Sovyetler arasındaki ilişkilerin daha da artacağını ve etkili olacağını düşünmüştü. Nazi hükümeti, 26 Şubat 1937'de Türkiye'ye Montreux'tan hoşnut kalmadığını, deniz taşımacılığı ile ilgili maddeleri ve Sovyetler Birliği'nin savaş halinde Akdeniz'e savaş gemilerini Boğazlardan geçirebilmesini şiddetle onaylamadığını bildirmişti. Türk hükümeti ise, Almanya'ya net bir şekilde, bu anlaşmanın Akdeniz'e kıyısı olan devletleri ilgilendirdiğini, bu yüzden Almanya'yı ilgilendiren bir meselenin olmadığı cevabını vermişti (Güçlü, 2002: 129-130).

1937 yılında iki ülke arasında enteresan gelişmeler olacaktı. 1937 yılının başında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın İngiltere'nin Londra Büyükelçisi Percy Lorraine ile yaptığı görüşmede Aras, Hitler'in kendisini kişisel olarak Türk savaş gemisi ile Alman limanına davet ettiğini söyledi. Davetin amacı iki ülke arasındaki dostluğu sağlamaktı. Fakat Türk hükümeti, davet hükümete değil, Aras'a kişisel olarak yapıldığı için bu ziyarete izin vermedi. Aynı yıl içerisinde Berlin'deki Türk büyükelçiliğinin Türk şoförü bir kazaya karıştı ve Alman mahkemeleri tarafından tutuklandı. Fakat Türk hükümeti araya girerek, şoförün bir Elçilik çalışanı ve Türk vatandaşı olduğunu, bu yüzden de zanlının ancak Türkiye'de yargılanabileceğini ilettiler. İki ülke arası gerginleşse de en sonunda zanlı Türkiye'ye teslim edildi (Güçlü, 2002: 131-132).

Soğuk ilerleyen fakat yavaş yavaş ısınmaya başlayan Türk-Alman ilişkilerinde son zamanlardaki en sıcak gelişme, 6 Temmuz 1937'de yaşanacaktı. Berlin'de başlayan Türkiye-Almanya görüşmeleri başarıyla sonuçlandı ve 15 Eylül 1937 – 31 Ağustos 1938 tarihleri arasında geçerli olacak olan Ticaret Antlaşması 6 Temmuz 1937'de imzalandı. Türk mallarına Almanya'da kontenjan ayrılacak, Almanya'nın bu malları Avrupa pazarına daha pahalı bir şekilde ihraç etmesi yasaklanacaktı. Ancak Almanya, Türkiye'nin ihracatını tamamen serbest bırakmasını ve Alman ticari hâkimiyetinden kurtulmasına izin vermemişti (Özgüldür, 1993: 85).

Alman sanayi mallarının 1937-1938 yıllarındaki değeri 59.200.000 marktan 94.400.000 marka çıkarken, Türkiye'nin Almanya'ya en çok yaptığı ihracat ürünü olan tekstil ürünlerinin değeri, bu yıllarda ancak 26.700.000 marktan 27.900.000 marka çıkabilmişti (Glasneck, 1968: 67). Bu rakamlar, Almanya'nın Türk pazarını ele geçirme teşebbüsünün bir örneğiydi.

Almanya Türkiye'den genel olarak krom, hayvan yemi, kereste, ham deri, yün, merinos ve pamuk gibi maddeleri satın alırken, Türkiye ise Almanya'dan genellikle demiryolu malzemesi, gemi, madencilik tesisleri, tekstil makine ve tesisleri, başka hafif sanayi tesisleri ile silah ve cephaneye satın alıyordu (Glasneck, 1968: 66-71).

Türkiye'nin Almanya'dan askeri malzeme ithalatının değeri 13 Aralık 1938'deki Alman Dışişleri Bakanlığı raporuna göre 91 milyon marktı. Krupp firması bu malzemelerin tedariki için diğer markalara göre daha önemli bir konumdaydı. 15 cm'lik toplar, hafif topçu malzemesi, römork ve denizaltı siparişleri genel olarak Krupp firmasına verilmişti.

Almanya'dan bu malzemeler haricinde Almanya'nın son model avcı uçağı olan Messerschmidt 109'dan 60 tane, bombardıman uçağı olan Heinkel 111'den ise 8 tane sipariş verilmişti. Hermann Göring, bu uçakları Türkiye, Almanya'nın safından uzaklaştığı ve Alman ordusunun kullanması için Türkiye'ye teslim etmeyi reddetmişti (Glasneck, 1968: 74). Almanya Türkiye'ye uzmanlar göndermekten çekinmiyordu, ama çekincelerinin bulunduğu konular da vardı. Mesela Alman Hava Kuvvetleri Komutanı Hermann Göring, Türk Havacılık Akademisi ve Türk Hava Kuvvetlerinin eğitilmesi için pilot subaylar gönderilmesini reddetti. Savaş öncesi Almanya'nın askeri stratejilerini ülke dışındaki milletlere göstermek istemiyordu. Alman Kara Kuvvetleri ise, özellikle I. Dünya Savaşı'ndaki dostluğa dayanarak askeri uzman göndermekten çekinmiyor, özellikle İngilizler ile bu konuda büyük bir rekabete giriyordu (Glasneck, 1968: 77).

Almanya'dan Türkiye'ye gelen malzemeler sadece Alman bandrollü ürünler değildi. Uzman yönünden büyük eksiği olan Türkiye Cumhuriyeti, Alman uzmanları Türkiye'ye davet etti. Bu uzmanlar resmî ve yarı resmî olmak üzere iki bin kişiden oluşuyordu. Demiryolu, köprü, elektrik santrali yapımında, büyük makinelerin ve büyük fabrika tesislerinin montajında bu uzmanlardan destek sağlanmıştı. Bizzat Celal Bayar tarafından, İktisat Bakanlığı için Almanya'dan dört uzman davet edilmişti (Glasneck, 1968: 75).

Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Nazilere taraf veya Yahudi olan bilim insanları, mesleklerini rahat bir şekilde icra edebilmek için İsviçre'nin Zürih kentine gitmişlerdi. Aynı zamanda İtalya'da Mussolini'den kaçan İtalyalar ve Yahudi bilim insanları da çalışacak ülkeler arıyorlardı. Türkiye'de de Darülfünun'u modern ve çağa ayak uyabilecek seviyeye getirebilmek için düzenlemelere gidilmişti. Ünlü matematikçi Richard Courant, fizikçiler Max Born ve James Franck, felsefeciler Ernest von Aster ve Hans Reichenbach, Hukukçu Ernst Hirsch, İktisatçı Fritz Neumark, müzisyenler Paul Hindemith ve Carl Ebert gibi isimlerin de bulunduğu bilim insanları ve sanatçılar akademik açılarından Türkiye'deki yeniliklerde ön planda oldular (Uzgel, 2009: 307).

Ankara'nın kent ve yerleşim planlarında Alman mimarların büyük etkisi vardır. 1933-1936 yılları arasında Merkez Bankası, İktisat Bakanlığı, Kara Harp Okulu gibi binaları yapan Clemens Holtmeister, en önemli kişilerdendir. Türk mimarlar Alman mimarların etkisinde kalmıştır (Özgüldür, 1993: 104).

Almanya Hükümeti, Türkiye'ye 28 Temmuz 1938'de 150 milyon Reichsmark'a kadar bir kredi açmıştır. Anlaşmaya göre Türkiye, Almanya'ya siparişlerini en geç 31 Aralık 1941'e kadar vermek zorundadır. Kredinin ödenme süresi 10 senedir. Kredinin senelik %5 faizi mevcuttur.¹¹ Anlaşmaya göre Türkiye, bazı malların ihracatı için Almanya'ya kolaylık gösterecektir. Türkiye'nin verdiği siparişler Alman firmaları tarafından taşınacak, tesislerin kurulmasını da Almanya'nın göndereceği uzmanlar gerçekleştirecektir. Sipariş edilen ürünlerin Alman sigorta şirketleri tarafından sigortalanması gerekmektedir.¹² Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, yaptığı özel girişimler ile kredinin 60 milyon Marklık kısmının harp malzemesine ayrılmasını sağlamıştır.¹³ Türkiye, Almanya'ya verdiği krom miktarını 150.000 tona çıkarabilmek için elinden geleni yapacaktır.¹⁴

Almanya, İngiliz-Türk yakınlaşmasını engelleyemediğini düşününce ekonomik yaptırımlar ile Türkiye'yi tehdit etmeye başladı. Hitler, 7 Mayıs 1939'da, Türkiye tarafından Alman sanayisine ısmarlanan her türlü savaş malzemesinin yeni bir gelişme telakki edilmediği sürece teslim edilmesini yasakladı. Almanya'ya verilen savaş malzemelerinin sipariş tutarı 120 milyon markı buluyordu. Bunların yanında 150 milyon marklık krediyi parafe etmemeyi, 25 Temmuz 1938'de başlayan ve 31 Ağustos 1939'da bitecek olan mal ve ödeme anlaşmasının uzatılmamasını kararlaştırdılar. Türkiye bu yaptırımlara yaptırım ile cevap vererek savaş çanlarının çaldığı günlerde Wehrmacht¹⁵'in en önemli ihtiyacı olan kromu Hitler'in söylediği gibi yeni bir gelişme yaşanmadıkça göndermeye son verdi (Glasneck, 1968: 103-104). Almanya'nın Türkiye üzerinde yaptığı iktisadi baskı istediği sonucu vermemişti. 1933 yılından 1938 yılına kadar bir hayli yoğun geçen ikili ilişkiler, Türkiye'nin Almanya'ya boyun eğmemesiyle pasifleşecekti. Yukarıda anlatılanlarda Almanya'nın Türkiye'ye beş sene boyunca her sene yeni bir ticari anlaşma veya Alman şirketler aracılığıyla anlaşmalar yapıldığı görülmüştü. Almanya'nın tek gayesi ticaret yapmak değildi. Türkiye'yi kendi ittifakına çekebilmek için gayret göstermişti. Fakat Türkiye'nin denge politikası devredeydi ve Türkiye Cumhuriyeti 1923

¹¹ T.D.A., 501, 32100-126854-31, s. 4.

¹² T.D.A., 501, 32100-126854-31, s. 5-6.

¹³ T.D.A., 501, 32100-126854-35, s. 2.

¹⁴ T.D.A., 501, 32100-126854-31, s. 11.

¹⁵ Alman Silahlı Kuvvetleri

yılında kendi ayaklarının üzerinde durabilmek için kurulmuştu. Savaşın yaklaştığı dönemde Almanya, Türkiye'den istediğini alamayınca Türkiye'den uzaklaşacaktı.

İsmet İnönü'ye göre Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği arasında çatışma gerçekleşecekti. İtalya ve Almanya, Batı Bloğu ve Sovyetler Birliği ile karşı karşıyalardı. Türkiye, Batı Bloğu tarafında bulunmalıydı. Batı Bloğu ve Sovyetler Birliği'nin arası samimiyet kazandığı için Türkiye bu tarafta olmalıydı.:

“Nazilerin ve özellikle faşistlerin Türkiye'ye karşı tutumlarını, fırsat bekleyen hırslı bir istila heveslisi görüyordum. Habeşistan seferinin başında ciddi endişe geçirmiştik. Naziler Balkanlar'a hemen hemen hâkim olma yolundaydılar. Bizim selametimiz, Batı'yla beraber olmaktı. Bu temel kanaat üzerine olayları ve ilişkileri geliştirecektik...” (Aydemir, 2020: 99-101).

Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerinin zedelenmesi, Akdeniz ve Balkanlardaki Alman ve İtalyan faaliyetleri, Türkiye'nin İngiltere ile 1936'dan beri süregelen yakın ilişkilerin anlaşmaya dökülmesine neden olacaktı. 7 Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesinden sonra Türkiye'nin İngiltere ile bir ittifak kurma isteği hızlanacaktı. Nitekim iki ülke arasındaki üst düzey temaslar, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Halifax ile Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras'ın 21 Mart 1939'da görüşmesi ile başlayacaktı (Koçak, Milli Şef..., 2018: 244). Görüşmelerin yavaş ilerlemesinden Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu şikâyetçi olmuştu. Tehlike Türkiye'nin sınırlarına doğru yaklaşıyordu. Bu yüzden Saraçoğlu, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen ile görüşme gerçekleştirdi ve ilişkilerin yavaş ilerlemesinden ötürü endişelerini aktardı (Koçak, Milli Şef..., 2018: 244). İngiltere yaklaşan savaşta Türkiye'yi askeri bakımdan zengin bir kaynak olarak görüyordu. Bu kaynağı iyi bir şekilde değerlendirmek istiyordu (Deringil, 2014: 77). 22 Nisan 1939'da Türkiye'de Alman etkisinin en kuvvetli olmasını sağlayacak isim Franz von Papen Almanya'nın Ankara Büyükelçisi olarak göreve başladı. Türkiye ile İngiltere'nin anlaşmaya yakın olduğunu bilen Papen, 6 Mayıs'ta Numan Menemencioğlu ile görüşerek anlaşmanın Almanya'ya danışılmadan yapılmasını istemedi. Almanlara göre Türkiye herhangi bir ittifaka girmeden tarafsız kalmalıydı. Menemencioğlu ise Arnavutluk'un işgali ile Türkiye'nin zor durumda kaldığını ve seçim yapabilme durumunun olmadığını belirtti (Aydemir, 2020: 107). Gelişmelerin sonucunda Türkiye, İngiltere ile 12 Mayıs 1939'da Yardımlaşma Anlaşması imzaladı. Anlaşma Sovyetler Birliği'nde de olumlu karşılandı

(Tekeli ve İlkin, 2018: 71). Türkiye, İngiltere ile imzaladığı anlaşmanın aynısını 23 Haziran 1939'da Fransa ile de imzaladı.

23 Ağustos 1939'da yaşanan gelişme İkinci Dünya Savaşı boyunca Türk dış politikasının şekillenmesini sağlayacaktı. Birbirine zıt olan ve hatta düşmanlık güden iki ideoloji yapılan anlaşma ile dost olacaktı. Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği 23 Ağustos 1939'da Saldırmazlık Paktı imzaladı. Türkiye, İngiltere-Fransa-Sovyetler Birliği çatısı altında buluşmak istiyordu. Fakat Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın problemler yaşadığı Almanya ile anlaştı. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan dostluğu Türkiye'nin Millî Mücadele dönemine dayanıyordu. Türkiye'nin dış politikada en yakın olduğu ülkeydi. Türkiye'nin Batılı demokrasiler ile yakın ilişkiler sürdürdüğü zamanlarda gelen bu pakt Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin bozulmasına neden olacaktı. İlişkiler giderek kötüleşecekti (Deringil, 2014: 82).

Türk hükümeti, İngiltere ve Fransa ile ayrı ayrı yaptığı ittifakı bütünleştirmek istiyordu. Bu ittifaka dostu Sovyetleri de katmak için kararlıydı. Sovyetler, Almanya ile birlikte Polonya'yı işgal ederken Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu liderliğindeki Türk heyeti 26 Eylül 1939'da Moskova'ya gitti. Sovyetler ile gerilen ilişkiler yumuşatılmaya çalışılacaktı (Deringil, 2014: 92). Fakat Saraçoğlu'nun Moskova'ya gidişinden yalnızca bir gün sonra Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop da Moskova'ya geldi. Alman Dışişleri Bakanı, Türk Dışişleri Bakanı'nın amacının farkındaydı. Bu yüzden müttefikleri Sovyetlerin Türkiye ile anlaşmasını engellemek istedi. Boğazlardan İngiliz ve Fransız gemilerinin geçişini engellemek Almanya ve Sovyetlerin işine gelecekti. Bu teklif Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'a bildirildi ve Molotov da bu teklifi kabul etti (Önder, 2010: 34). Ribbentrop'un yaptığı ziyarette vakit kazanabilmek için Sovyet heyeti Türk heyetini ülke içinde ziyarete çıkarmıştı. İki ülkenin heyetleri 1 Ekim'de görüşmelere başladı. Sovyetlerin Türkiye'den üç talebi vardı. İlk olarak Çanakkale Boğazı beraber savunulacaktı. İkinci olarak Karadeniz'e kıyıları olmayan gemiler Karadeniz'e giremeyecekti. Üçüncü olarak Türkiye ile Sovyetler arasında yapılacak anlaşma Sovyetleri Almanya ile savaşa sürüklemeyecekti. Saraçoğlu, bu teklifi Ankara'ya iletteceğini belirtti. Sovyetler Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin maddelerini değiştirmek istemişti. Görüşmeler sonuçsuz kalınca 17 Ekim 1939'da Türk heyeti Ankara'ya döndü (Tekeli ve İlkin, 2018, 143-145).

Türkiye Sovyetler ile anlaşamayacağını kesin bir şekilde anladığında diplomasi bakımından yapacağı tek bir şey kalmıştı. Dünyanın savaşa giriştiği bu noktada kendisine müttefik edinmeliydi. Bu müttefiklerin Almanya ve Sovyetler olmayacağı kesinleşmişti. İngiltere, Türkiye'nin Balkanların güvenliği konusunda daha aktif olmasını talep ediyordu. İngiliz ve Fransız birliklerin Türk sınırlarında konumlanmasını istiyordu. Ortada bu gibi problemler olsa da Türk heyeti Moskova'dan döndükten yalnızca iki gün sonra 19 Ekim 1939 tarihinde Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Anlaşması imzalanacaktı (Koçak, Milli Şef..., 2018: 271). Türkiye, İngiltere ve Fransa ile sürdürdüğü görüşmelerin neticesinde anlaşmayı kendi istediği şartlara çekmeyi başarmıştı. Türkiye eğer bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye askeri destek verecekti. İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa Türkiye tarafsız pozisyonda kalacaktı. Bir diğer önemli maddeye göre Türkiye, Sovyetler Birliği ile savaşabilecek herhangi bir duruma düşmeyecekti (Deringil, 2014: 97). Anlaşmanın iktisadi maddeleri de vardı. Fransa ve İngiltere, Türkiye'ye 25.000.000 Sterlin değerinde kredi açacaktı. Türkiye bu krediyi 20 senede %4 faizle ödeyecekti (Koçak, Milli Şef..., 2018: 279).

Türkiye bu anlaşma ile savaşta herhangi bir tarafta yer almamıştı. Yalnızca oluşabilecek herhangi bir tehlikeye karşı kendini korumaya almıştı. Türkiye tarafsızlığını sürdürecekti. Denge politikası savaşta ilk örneğini göstermişti. Türkiye bu politikasını savaş boyunca koruyacaktı. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na tarafsızlığını ilan ederek başlasa da müttefiklerinin kim olduğunu tüm dünyaya açıklamıştı ve müttefikleri Almanya'nın en önemli düşmanlarıydı. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk kamuoyunda Almanya, böyle bir dönemde yazılara konu olacaktı. Siyasetçiler ve yazarlar İngiltere'ye olan bağlılığı savaşın başından savaşın sonuna kadar sürdürecektlerdi. 18 Haziran 1941'de imzalanacak Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nda bile Alman dostluğunun yanında İngiltere ile olan müttefiklikten vazgeçilmeyeceğini dile getireceklerdi. Türkiye müttefiklerine bağlılığını savaşın sonuna kadar değiştirmeyecekti.

Almanya'nın sırasıyla Polonya, Danimarka, Norveç, Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve Fransa ülkelerini teker teker mağlûp etmesinden sonra Türkiye yaklaşık 2 sene sonra Almanya ile yeni bir ticaret anlaşması için görüşmelere başlamıştır ve Türk-Alman

Ticaret Anlaşması 23 Temmuz 1940'da imzalanmıştır.¹⁶ Aslında Türkiye, Fransa savaşı kesin olarak kaybetmeden önce Almanya ile görüşmeleri tekrardan başlatmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, 3 Haziran'da Franz von Papen ile yaptığı görüşmede Türk ekonomisinin sıkıntılarından bahsedip Almanya ile olan ticari görüşmelerin neticelenmesini istemiştir (Özgüldür, 1993: 132). 23 Temmuz'da imzalanan anlaşmada iki ülke 21 milyon Türk lirası değerinde ihracat ve ithalat yapacaktır. Türkiye tarım ve gıda malzemesi verirken Almanya'dan sanayi malzemeleri almıştır.¹⁷ Türkiye'nin denge politikasını hızlı bir biçimde şekillendirmesine Türk kamuoyu uyum sağlayamamıştır. 23 Temmuz'da yapılan Ticaret Anlaşması Türk kamuoyuna birkaç yazının haricinde yansımamıştır. Türk hükümeti, Türk kamuoyuna göre daha hızlı davranmıştır.

Türkiye ile Almanya 18 Haziran 1941'de imzaladığı Dostluk Anlaşması'nı bir iktisadi ticari ile taçlandırmak istiyordu. Temmuz ayında başlayan görüşmeler 9 Ekim 1941'de son buldu ve Türk-Alman Kredi Anlaşması imzalandı. Türkiye ile Almanya arasında yapılan kredi anlaşması, Türkiye'ye Almanya'dan her türlü sanayi maddesini sunulmuştu. Her cins demir ve çelikler, her cins boru, her cins tel, her cins zincir ve kablolar, çiviler, vidalar, somunlar, pullar, dingil yayları, dökme demir ve dökme çelikten mamul malzemeler, köprü inşaat malzemeleri, baraj ve sulama için malzemeler, devinimi sağlayan her cins makineler, maden ve tahta işlemeye mahsus tezgâhlar, yol inşası için malzemeler, sanayi için makine ve malzemeler, metalürji sanayisi için gerekli malzemeler, ham ve mamul deri ve ayakkabı, çimento, selüloz ve kâğıt, cam, seramik, gıda sanayileri için gerekli malzemeler, elektrik ve matbaa makineleri, madenler, kömür ocakları ve dökümhaneler için tesisler ve makineler, lokomotifler, traktörler, tramvay ve tünel malzemeleri, otobüsler, kamyonlar, tıbbi ecza malzemeleri, Almanya tarafından Türkiye'ye verilecekti.¹⁸ Türkiye ise bu anlaşmaya karşılık olarak Almanya'ya, 15 Ocak 1943 ile 31 Aralık 1943 arasında ve 1 Ocak 1944 ile 31 Aralık 1944 arasında toplamda 180.000 ton krom ihraç edecekti. Bunun yanında 12.000 ton bakır, 8.000 ton zeytinyağı, 7.000 ton pamuk gönderecekti.¹⁹

¹⁶ T.D.A., 501, 32091-126663-60.

¹⁷ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 1, Cilt: 13, İnikad: 75, s. 233. 07.08.1940.

¹⁸ T.D.A., 501, 32091-126661-35.

¹⁹ T.D.A., 501, 32091-126661-19.

1942 yılının başlarından itibaren Alman ordusunun krom ihtiyacı ciddi şekilde artmıştı. Almanya, Sovyetlere savaş açıncaya kadar Sovyetlerden önemli miktarda krom almıştı. Krom ihtiyacı olduğu için 1942 yılında Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop, krom miktarını arttırmak için Türkiye'ye silah vermeyi teklif etmişti. Fakat Mayıs ayında bu silah sevkiyatın gerçekleşmesi için Alman gemilerinin Boğazlardan geçebilmesini şart koşmuştu. Türkiye bu teklifi reddedince Ribbentrop tekrar silah satışına yönelmişti. 31 Aralık 1942'te iki ülke 100.000.000 Türk Lirası değerinde silah satışında anlaşmışlardı (Özgüldür, 1993: 158).

Türkiye'nin Almanya ile ticari yakınlaşması İngiltere'yi rahatsız etmese de memnun da etmemiştir. Türkiye'nin denge politikası işlemektedir. Winston Churchill ve Franklin Roosevelt, İsmet İnönü'ye 25 Ocak 1943'te mektup göndermişlerdir. Churchill, İnönü ile buluşmak istemiştir. Bu istek kısa sürece karşılık bulmuş ve Churchill 30 Ocak'ta Adana'ya gelmiştir. Adana'da yapılan görüşmeler 1 Şubat'ta sona etmiştir. Görüşmelere İsmet İnönü'nün yanında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Başbakan Şükrü Saraçoğlu (Aydemir, 2020: 234-235) ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu da bulunmuştur (Deringil, 2014: 197). İngiliz tarafında ise Dışişleri Daimi Müsteşarı Alexander Cadogan, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Knatchbull-Hugesssen, İngiltere Genelkurmay Başkanı General Alan Brooke, Ortadoğu Başkomutanı General Harold Alexander, Başbakan Churchill'e eşlik etmişlerdir (Tekeli ve İlkin, 2018: 264). Türk ve İngiliz heyetlerine bakıldığında konuşulacak konuların ağırlıklı olarak askeri olacağı ortadadır. İngiltere, Türkiye'nin savaşa katılmasını ne kadar ciddiye aldığını Türkiye'ye yüksek rütbeli bir ekip getirerek ispatlamıştır. Fakat Türkiye ve İngiltere savaş boyunca net bir anlaşmaya varamamıştır. Selim Deringil bu durumu "*sağırlar diyalogu*" olarak tanımlamıştır (Deringil, 2014: 195). İki ülke bir araya geldikçe birbirinden farklı tekliflerde bulunmuşlardır. Adana'daki görüşme de bunun bir benzeri olacaktır. 14-24 Ocak 1943'te yapılan Casablanca Konferansı'nda savaşın yalnızca Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması ile biteceği ilan edilmiştir. Bu karar Türkiye'nin denge politikası açısından olumsuz olacaktır. Çünkü koşullar Türkiye'yi bir taraf seçmek zorunda bırakacaktır. Adana'da yapılacak görüşmeye de konferansın kararı yansıtacaktır.

Adana'da gündem Türkiye'nin savaşa girmesiydi. İngilizlerin görüşlerine göre eğer Türkiye savaşa girerse Müttefiklerin savaşı kazanmaları süre olarak kısalmaktaydı. Churchill Türkiye'nin askeri yardımlar olmadan savaşa giremeyeceğinin farkındaydı. Bu yüzden

Türk ordusunu modern silahlar ve askeri malzemeler ile donatmayı teklif etti. Türkiye'nin savunma gücü yeterli seviyeye geldiğinde Türkiye'nin savaşa katılmaması için bir sebep kalmayacaktı (Koçak, Milli Şef c.2..., 2020: 148). İnönü'nün bu meseleden daha farklı bir endişesi vardı. Asıl sorun Almanya değildi; Sovyetler Birliği'ydi. İnönü, savaş bittikten sonra Sovyetlerin kalan toprakları ele geçireceğini düşünüyordu ve Türkiye de bu tehlikenin içerisindeydi. Sovyetler, Türkiye'nin savaşa katılmasını istiyordu. Türkiye savaşa girince zayıflayacak ve Sovyetler için kolay bir hedef hâline gelecekti. Müttefikler, Türkiye'ye Sovyetler ile savaşabilecek genişlikte askeri yardım yapmadıkları sürece Türkiye'nin savaşa katılması pek mümkün değildi. Ayrıca Müttefikler ne kadar yardım yaparlarsa yapsınlar, Alman ordusu ne kadar zayıflamışsa zayıflasın Luftwaffe²⁰ tarafından Türkiye'ye yapılacak bir hava saldırısı ile Türkiye'nin bütün sanayi kuruluşları yıkılabilirdi (Koçak, Milli Şef c.2..., 2020: 150). Churchill'in teklifi temel olarak üç aşamadan oluşuyordu. İlk olarak Müttefikler Türk ordusunu zenginleştireceklerdi. İkinci olarak Türkiye Müttefiklere askeri üsleri kullanma hakkı verecekti. Üçüncü adımda ise Türkiye doğrudan savaşa girecekti. Churchill Türkiye'nin bu korkusunu Stalin'e iletmişti. Stalin ise eğer Türkiye Sovyetler ile daha yakın ilişkiler kurmak istiyorsa bunu bildirmeleri yeterlidir diye cevaplamıştı (Önder, 2010: 226). Görüşmeler kesin bir sonuca varılmadan, "sağırklar diyalogu"nun sürdürülmesi ile sona ermiştir.

2-14 Ağustos 1943'te Kanada'da yapılan Quebec Konferansı'nda Türkiye'nin silahlandırılmaya devam edilmesine karar verildi. 19 Ekim 1943'de Moskova'da toplanan Müttefik devletler Türkiye'nin durumunu değerlendirmişlerdi. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, toplantıda üç maddelik bir memorandum sundu ve memorandumun 2. maddesinde Türkiye'nin savaşa katılması vardı. İngiltere ve Amerika bu teklifi reddetti. Fakat Türkiye'nin savaşa katılmasını da istiyorlardı. 28 Kasım-1 Aralık 1943'te yapılan Tahran Konferansı'nda Müttefik devletlerin liderleri gündemlerine yine Türkiye'yi de almışlardı (Aydemir, 2020: 238-239). Türkiye'nin Adana'daki görüşmelerden sonra gündemden düşmemesi, bir toplantının daha yapılacağına işaret ediyordu. Beklenen görüşme 4-6 Aralık 1943'te Kahire'de gerçekleşecekti. İsmet İnönü basit bir silah anlaşması imzalamak istemiyordu. Bu yüzden Kahire'ye giderken askeri bir heyet

²⁰ Alman Hava Kuvvetleri

yanında eşlik etmedi. Kahire’de Müttefiklerin önerdikleri ile Türkiye’nin istedikleri arasında devasa farklılıklar vardı (Tekeli ve İlkin, 2018: 509). Tahran Konferansı’na katılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Devlet Başkanı Josef Stalin, Kahire’deki görüşmelere katılmamıştı. Bu durum Türkiye’nin dikkatini çekti (Deringil, 2014: 228). Yapılan görüşmede Türkiye savaş dışı pozisyonunu korumayı başardı.

1943’ün ilk ayında ve son ayında yapılan görüşmeler Türkiye’nin 1944 yılında denge siyasetindeki pozisyonunu değiştirmesine sebep olacaktı. 21 Nisan 1944’te Türkiye, Almanya ile olan krom anlaşmasını yenilememe kararı aldı. Bu kararın alınmasında kuşkusuz Müttefik devletlerin Türkiye’ye yaptığı baskı vardı. Savaş Müttefiklerin lehine gidiyordu ve Türkiye savaş sonrası düzende var olmalıydı. Türkiye’nin izlediği Almanlara karşı değişen siyaset 3 Mayıs 1944’te tekrar ortaya çıkacaktı. Sabahattin Ali, Hüseyin Nihal Atsız’a kendisine hakaret ettiği gerekçesiyle dava açtı. Milliyetçi matbuatın önemli isimlerinden Hüseyin Nihal Atsız, 1 Mart 1944 ve 1 Nisan 1944’te *Orhun* dergisinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na açık mektup yayınlamıştı ve Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’i komünizm ile suçlamıştı. Mektupta Saraçoğlu’nun Türkçü olduğu ve bu yüzden Başbakan’ın kendisini anlayacağını yazmıştı. Ayrıca Atsız, mektubunda komünist faaliyetlerde bulunan bazı kişilerin isimlerini vermişti. Bu mektup üzerine *Orhun* süresiz kapatıldı. Atsız da 9 Eylül’de dört ay hapis cezası aldı fakat bu cezası ertelendi (Atabay, 2005: 324-325). 2 Ağustos 1944’te Almanya ile ilişkiler kesilmesinden sonra 7 Eylül 1944’te Milliyetçi bazı isimlerin “Gürem” adında bir örgüt kurdukları ve bu örgütün hükümeti devirme amacı olduğu iddiasıyla dava açıldı (Mumcu, 2019: 62). Dava Türkiye’nin izlediği siyaset ile bağdaşık bir şekilde Almanya’ya 23 Şubat 1945’te savaş ilan edilmesinden 1 ay sonra 29 Mart 1945’te sonlandı (Mumcu, 2019: 69).

Krom anlaşmasının feshedilmesi ile birlikte yargılamalar da başlamıştı. Türkiye’nin Almanya’ya karşı izlediği dış politika hızlı bir şekilde iç politikayı da şekillendirdi. Hâlbuki Türk heyetler 1943 yılına kadar Almanya’yı ziyaret etmişlerdi ve bu ziyaretler gizli saklı şekilde olmamıştı. Bizzat Türk hükümetinin bilgisi dâhilinde olmuştu. Türk kamuoyunun Almanya’ya karşı görüşleri düzenli bir değişimden geçti. 1939 yılında başlayan eleştiriler 1941 yılının ilk beş ayına kadar sürdü. 1941 yılından itibaren başlayan övgü dolu dostluk sözleri 1944 yılının ilk dört ayına kadar devam etti. 1944’ün ortalarından 1945 yılına kadar ise nefret söylemleri arttı. Çünkü Türk hükümeti hangi

politikayı izlediye Türk kamuoyu da genel olarak bu denge siyasetini göttü. Kapanan gazetelerden hükümetin politikalarını %100 takdir etmedikleri görölmüştü. Fakat genel olarak Türk kamuoyunun izlediği çizgi ile Türk hükümetinin izlediği çizgi benzerdi. Türk kamuoyunda Almanya ile ilgili yapılan değerlendirmeler Türk hükümetinin çizgisi etrafında yapıldı. Türk kamuoyunun yorumları dikkate alındığında ve yorumlardaki değişim göröldüğünde Türkiye'nin denge politikası akla gelmelidir. Türkiye'nin savaş boyunca "Almancı" olduğu iddia edilse de Türkiye'de savaş boyunca desteği değişmeyen ülke İngiltere'dir. Türkiye'nin bir tarafı desteklediği iddia edilirse o taraf Almanya değil İngiltere'dir. Türk kamuoyu tarandığında bu görüş çoğu matbuat tarafından desteklenmiştir. Türk kamuoyunda Almanya (1939-1945) başlıklı bu çalışma, bu bilgilerin ışığında işlenecektir.

1. BÖLÜM: ADOLF HİTLER'İN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ

3 Ekim 1929 günü Weimar Cumhuriyeti için önemli bir gündü. Weimar'ı ayakta tutan, Birinci Dünya Savaşı sonrası dağılmış olan Alman ekonomisini toplayan, Almanya'yı Milletler Cemiyeti'ne girmesini sağlayan, ekonomik krizi sonlandırıp Dawes ve Young planlarına imza atan ve Locarno Anlaşması ile bir Avrupa barışı sağlayan Dışişleri Bakanı Gustav Stresemann, 3 Ekim 1929'da vefat etti. 6 sene boyunca Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştı ve Weimar Cumhuriyeti'nin dış siyaseti tamamıyla kendi ellerindeydi. Weimar'ın girdiği krizlerden çıkmasını Stresemann sağlamıştı. Almanya'yı bir kriz daha bekliyordu ve kriz döneminin tecrübeli bürokratı hayatta değildi. Vefatının üzerinden tam olarak üç hafta geçtikten sonra sadece Almanya'yı değil, dünyayı etkileyecek olan kriz gelecek, Wall Street çökecekti (Shirer, 1960: 119).

Krizin başlamasıyla beraber dünya ticaretindeki daralma Alman ihracatını yarıya indirdi ve üretim üzerinde büyük bir baskı yarattı. Yurt dışı yatırımdan uzak kalan Alman şirketleri küresel mecrada rekabet edememeye başladı. Üretim faaliyetleri de beraberinde düşüşe geçti. Bu da milyonlarca insanın işsiz kalmasına yol açacaktı. 1930 kışında işsizlik 2 milyona yükselecek, 1931'de 3 milyona ve 1932 yılının Eylül ayında 5.1 milyona ulaşacaktı. 1933'ün ilk aylarında yani Adolf Hitler'in Şansölye olarak atanacağı yıllarda ise Almanlar arasındaki işsiz insan sayısı 6.1 milyonun üzerine çıkacaktı (Bracher, 1971: 169). İşsiz sayısı bu sayılardan çok daha fazlasıydı. Çünkü eşleri işsiz kalan kadınlar ile aileleriyle beraber yaşayan gençler bu işsizlik sayılarına dahil değildi. (Storer, 2013: 108). 1930 yılının Ağustos ayında işsizlerin %15.7lik dilimi devletin sosyal yardımlarına muhtaçtı. 1931'de bu dilim %26,8'e, 1932'de ise %38,9'a yükseldi (Storer, 2013: 110).

Kriz, Alman halkını olumsuz bir şekilde etkilemişti. Almanya'nın endüstri şehrindeki erkekler iş aramaktalardı. Evler yiyeceksiz ve kömürsüz kalmıştı. Maddiyat sağlanamadığı için çocuklar okullara gitmemeye başlamışlardı (Bullock, 1964: 152). Alman halkının büyük geçim sıkıntıları yaşaması ve öz güvenini yitirmesi, iktidarda ve mecliste olan fikirlerin yerini radikal fikirlere bırakmasını sağlamış ve insanlar aşırı görüşlere destek vermeye başlamışlardı (Storer, 2013: 171). Sabahattin Ali, kargaşanın ve fikir çatışmasının hâkim olduğu günleri, eğitim almak için gittiği Almanya'da karşılaştıklarını şu şekilde anlatacaktı:

“Herkesin, Almanya’yı kurtarmak için kendine göre bir fikri vardı. Fakat bütün bu fikirler, hakikaten Almanya’ya değil; her birinin kendi şahsi menfaatlerine bağlıydı. Para düşkünlüğü yüzünden servetini kaybeden ihtiyar bir kadın, zabıtlere kızıyor; zabıtlar, grev yapan ameleleri ve harbe devam etmek istemeyen askerleri kabahatli buluyor; müstemleke tüccarı durup dururken harp açan imparatora küfür ediyordu. Sabahları odasını düzelterken hizmetçi kız bile benimle siyasetten konuşmaya kalkar, Boş zamanlarında derhal gazetesini okumaya koyulurdu. Onun da kendine göre ateşli kanaatleri vardı ve bunlardan bahsederken yüzü büsbütün kızarır; yumruğunu sıkarak havada sallardı” (Şarman, 2019: 185).

Büyük Buhran’dan bir sene önce 20 Mayıs 1928’de yapılan Reichstag (Meclis) seçimlerinde bir parti tek başına çoğunluğu elde edemediği için Sosyal Demokrat Partisi (SPD), Alman Demokrat Partisi (DDP), Alman Halkçı Partisi (DVP) Merkez Partisi (ZP) ve Bavyera Halk Partisi ile koalisyon oluşturulmuştu. Farklı görüşlere sahip olan bu partiler, ülkeye kriz vurduktan sonra farklı çözüm önerilerine sahip oldukları ve ortak bir paydada buluşamadıkları için dağılmışlardı. Meclisteki bütçe görüşmelerinde Hermann Müller’in tasarısı meclisten geçmeyince 27 Mart 1930’da hükümet dağıldı ve iktidar olan Sosyal Demokratlar muhalefete geçti. İktidara ise Merkez Partisi’nden Heinrich Brüning atandı ve bir “uzmanlardan oluşan cumhurbaşkanlığı kabinesi” oluşturuldu (Storer, 2013: 174-175).

Brüning dönemi de uzun sürmeyecekti. Müller döneminde olduğu gibi Brüning de meclisten bir bütçe tasarısı geçirmek istedi. Devletin nakit para krizi yaşamaması ve dengeli bir bütçe için tasarı hazırlandı. Aynı doğrultuda Nisan ayında bir “Beş Yıllık Plan” hazırlandı. Amaç daha düşük üretim maliyetleri ile ekonomiyi güçlendirmek ve büyük ölçekli bayındırlık işleri hazırlamaktı. Yolların, kanalların ve toplu konutların inşası için bu plana 1,5 milyar Mark tahsis edilecekti. Fakat düşük üretim maliyetleri, düşük ücretle çalışan Alman işçileri için daha da düşük maaş demekti. Bu yüzden sendikalar ile şirketler arasında anlaşma sağlanamadı ve plan rafa kaldırıldı. Hükümetin elinde vergileri arttırmak ve devlet harcamalarını düşürmekten başka bir çare kalmadı. İşsizlerin de sayısı paralel olarak artışa geçti. Brüning’in bütçe tasarısı da meclisten geçmedi ve zorunlu olarak Weimar yeniden seçime gitti (Storer, 2013: 175).

Hitler’in 1930’daki seçim propagandası genel olarak suçlamalarla ilgiliydi. Fransızlar ve I. Dünya Savaşı’nın galip devletleri, Almanlara “dayattıkları” Versailles Antlaşması ile Alman halkını köleleştirmişlerdi. Weimar’ın “yozlaşmış” politikacıları, para baronları,

büyük şirketlerin patronları, tekelciler, Kızıllar ve Marksistler suçlular arasındaydı. Almanların bu suçlulardan ve “yozlaşmış” düzenden kurtulması için yeni kana, yani Hitler’e ihtiyacı vardı (Bullock, 1964: 160).

1930 yılında dört milyon genç oy kullanacak yaşa gelmişti ve bu gençler en azından geçimlerini sağlayacak bir gelecek istiyorlardı. İnsanların büyük geçim sıkıntısı yaşadığı yıllarda Hitler’in propagandaları insanları etkilemişti. Hitler’in politikaları halkın geneline olmakla birlikte özellikle ordudaki genç subaylara hitap etmişti. Hitler Almanya’yı eski şaşaalı dönemine ulaştıracağını ve Versailles’in zincirlerini kıracağını iddia etmişti. Milliyetçilik bu yıllarda tüm dünyada artış gösterdiği için bu fanatik fikirlerden en çok etkilenen gençlerdi (Shirer, 1960: 121-122). Bu yüzden Hitler’in ileride kuracağı ordunun temelleri aslında bu yıllarda atılmıştı. Ülkedeki radikalleşme, alt sınıflardan ve ordudan bağımsız olarak gençlerde, özellikle de öğrenciler arasında yaygınlaşmıştı. 1928’den itibaren üniversitelerdeki Nazi sempatanları çoğalacak, 1930 yılından itibaren ise katlanarak artacaktı. Bu öğrenciler görüşlerini üniversitelere de yansıtacak, Yahudi hocalara karşı kınama eylemlerine girişeceklerdi. Okullardaki öğrenci meclislerini ele geçirip rektörlüğe milliyetçi görüşlerini ileteceklerdi (Bracher, 1971: 165-166).

14 Eylül 1930 seçimleri öncesi NSDAP büyük hazırlıklara girişmişti. Adolf Hitler ve Joseph Goebbels’in kendilerini bütün topluma göstereceklerdi. Hitler seçime altı hafta kala 20 büyük miting düzenleyecekti. Berlin Sportpalast’taki mitingine 16.000 kişi katılmış, iki gün sonra Breslau Jahrhunderthalle’deki miting daha da ilgi çekmiş, salon 20-25 bin insanla tamamıyla dolmuş, 5-6 bin insan ise konuşmayı salon dışından dinlemiştir. Seçime son dört hafta kala NSDAP, bütün Almanya’da 34.000 toplantı yapmayı planlamıştı. Nazilerin sergilediği bu efora diğer partiler yetişmeyecekti. Hitler yaptığı bu konuşmalarda izlediği politikada birtakım değişikliklere gitmişti. Taraftar kitlesinin zayıf olduğu yıllarda yaptığı mitinglerde radikal fikirleri aktarmıştı. Hitler ülke ekonomisini genel olarak tartışsa da ekonomiye siyasal perspektiften bakmış ve kötü ekonominin sorumlusu olarak genellikle Yahudileri suçlamıştı. Yahudilerin yanında Kasım Suçluları olarak adlandırdığı ve Weimar Cumhuriyeti’nin kurucu partisi olan Sosyal Demokratları suçlamıştı. Hitler’in ekonomiye bakışı genel olarak yaptığı suçlamalardı. Keza Versailles Antlaşması, sonrasında Versailles Antlaşması’ndaki Fransa’ya ödenecek olan savaş tazminatlarının Dawes ve Young planları ile

taksitlendirilmesi, Hitler'in ekonomi bazında iktidara yönettiği suçlamaların temelini oluşturmuştu. Hitler, Wall Street'in çökmesinden sonra taraftar bazlı stratejiyi bir kenara bırakarak halkın geneline hitap etmeye başlamıştı (Kershaw, 1999: 329-331).

Koalisyonun ve köklü partilerin başarısızlıkları, Almanları yeni partilere yönlendirmişti ve bu partilerden en çok oy kazanan parti Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) olmuştu. Birinci parti Sosyal Demokratlar 14 Eylül 1930'da yapılan parlamento seçimlerinden de birinci ve oy oranlarını koruyarak çıkmışlardı. Sadece on sandalye kaybetmişlerdi. Merkez Partisi altı sandalye kazanmıştı. Alman Halkçı Partisi'nin ve Alman Nasyonal Halkçı Partisi'nin (DNVP) oyları iki senede hemen hemen yarı yarıya inmişti. Almanya Komünist Partisi (KPD) 23 sandalye arttırdı. Seçimin en büyük sürprizi Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi ise 1928 seçimlerinde oy diliminin %2,6'lık kısmına sahipken 1930 seçimlerinde %18,3'e yükselmiş ve mecliste 107 sandalyeye sahip olmuştu (Storer, 2013: 176).

Kırsal kesim, ekonomik krizden ve üretimdeki düşüşten bir hayli kötü etkilenmişti. Üretim, 1928'deki seviyesine göre %58 azalmıştı. Tarım fiyatlarının azalması kırsal kesimde büyük bir kriz yarattı ve bu kriz iflaslara ve ipoteklere yol açmıştı. Seçim propagandalarında kırsal ve alt sınıflara seslenen partilerin yükselişi de bu sebeple başlamıştı. Örneğin Alman Komünist Partisi işçilere seslendiği ve kapital düzenin değişmesi gerektiğini savunduğu için 1928-1932 arası oyunu %10,6'dan %19,9'a yükselmişti (Storer, 2013: 178). Bu yıllarda Komünizmin dünyada yükselişte olduğunu düşünülse bile yükselişte olan ideoloji yalnızca Komünizm değildi. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi de kırsal ve alt sınıf seslendiği için oylarını ciddi bir şekilde arttırmıştı. NSDAP, Adolf Hitler'in aralarına katıldığı 1919 yılından beridir kitlelerini bu sınıflara oluşturmuştu ve NSDAP'm Almanya'da 3000'den fazla parti temsilciliği vardı. Milliyetçilik akımını temsil eden partilerden birisiydi ve bu yüzden Wall Street'in çökmesiyle beraber, 8-9 Kasım 1923'teki²¹ hükümeti devirme girişimine ve katıldığı

²¹ 8-9 Kasım 1923: Birahane Darbesi. Naziler Münih'te önce Bavyera Hükümeti'ni devirmek, sonra da ordu ile birleşip Berlin'e yürüyerek hükümeti devirmeye çalışmıştır. Bavyera Hükümeti'ne silah zoruyla el koyulsa da yapılan bir hata sonucu Bavyera'daki girişim Berlin'e bildirilmiş ve ordunun müdahalesi ile Naziler Berlin'e yürüyemeden Münih'te başarısızlığa uğramışlardır. Adolf Hitler bu darbe girişiminde ölümden dönmüş ve mahkemede 5 sene hapis cezasına çarptırılmıştır. 5 senelik cezanın sadece 9 ayını

seçimlerdeki düşük oy oranlarına rağmen yükselişe geçmişti. NSDAP kendisini sadece “yozlaşmış” solcu ve cumhuriyetçi partilerin alternatifi olarak görmemişti, sağ ve milliyetçi partilerin yerini almaya da hazırды (Storer, 2013: 178-179). NSDAP’ın parlamento seçimlerindeki galibiyetinden dolayı, Hitler sadece bir gecede Avrupalı bir politikacı olmuştu. Avrupa’dan gazeteciler Hitler ile mülakat yapabilmek için randevu almışlardı İngiliz Daily Mail gazetesinde Hitler, Bolşevizm’e karşı mücadeleyi sağlamlaştırdığı için övülmüştü (Bullock, 1964: 161).

Seçim sonuçları incelendiğinde Naziler daha çok orta sınıfın oylarını kazanmıştı. Oyların en az beşte ikisini orta sınıftandı. İşçi sınıfının ise dörtte biri destek vermişti. İşçi sınıfı ağırlıklı olarak Komünist Parti’yi desteklemişti. Nazilere oy veren kitlenin dörtte üçü Protestan’dı (Kershaw, 1999: 334). 14 Eylül 1930 seçimi için Nazilere oy veren cinsiyet ağırlıklı olarak erkekti. Bu ağırlık gelecek seçimlerde değişecek ve Nazilere destek veren kadın sayısı artacaktı. Nazilere oy veren kitleye bakıldığında NSDAP’ın “memur partisi” olarak adlandırılmasında bir problem yoktu (Kershaw, 1999: 335).

Eylül 1930’daki parlamento seçimlerinden sonra, ılımlı kişiliğinden ötürü Heinrich Brüning parlamentodan güvenoyu alarak şansölye görevine devam etti. 1931 yılının sonbaharında ise Brüning’in göreve devam edebilmesi bir hayli zorlaştı. Bankalar ile ilgili yapılan teşebbüsler sonuç vermemiş ve bankacılık krizi ortaya çıkmıştı. 1931 yazında ise Avusturya ile kurulmaya çalışan gümrük birliği başarısız olmuştu. Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg ve dönemin önemli isimlerinden General Kurt von Schleicher’in müdahalesi ile Şansölye Brüning’ten hükümetinin politikalarını sağa kaydırması istenmişti. Brüning, 13 Ekim’nde güvenoyu alarak görevini sürdürme şansı yakalamıştı (Storer, 2013: 179).

1932 senesi başladığında NSDAP tarafında büyük bir kararsızlık ve ümitsizlik vardı. Cumhurbaşkanı Hindenburg’un yedi yıllık görev süresi 5 Mayıs 1932’de bitecekti. Bu yıllarda Hindenburg’u seçimde yenebilecek popülerlikte bir lider yoktu. Hitler, seçime gidilmeden Cumhurbaşkanı’nın görev süresinin uzatılması karşılığında kendi lehine şartlar koştuğu için Cumhurbaşkanı tarafından bu öneri reddedildi. Hitler seçime katılma

hapisanede geçirmiş, sonrasında serbest bırakılmıştır. 9 aylık ceza süresinde hapisanede Mein Kampf’ı (Kavgam) yazmıştır (Gordon, 1972).

konusunda büyük bir tereddüt yaşamıştı. Rakibi I. Dünya Savaşı'nda Alman Genelkurmay'ının lideri, Tannenberg Muharebesi'nin²² kahramanı Feldmareşal Paul von Hindenburg'tu. Hitler ise I. Dünya Savaşı'nda İkinci Sınıf ve Birinci Sınıf Demir Haç ile ödüllendirilmiş bir onbaşıydı. Hitler'in bu seçimde büyük bir mucize olmadığı sürece kazanma ihtimali düşüktü. Eğer Hitler bu seçime katılmazsa sadece seçimi değil, parti içerisindeki tartışmasız otoritesini de kaybedecekti. Tam olarak kaybetmese bile otoritesi sorgulanmaya başlayacaktı. Hitler'e büyük bir sevgi duyan Goebbels bile bu noktada "Führer'ini" sorgular hâldeydi (Kershaw, 1999: 360). Hitler en sonunda seçime girmeyi kabul etmişti. Fakat seçime girecek adayların Alman vatandaşı olma zorunluluğu vardı ve Hitler Avusturya vatandaşıydı. Hitler'i Braunschweig eyaletinin ataşesi olarak Berlin'e atadılar ve bu sayede Hitler Alman vatandaşlığı kazandı (Kershaw, 1999: 361).

Almanya'ya öğrenci olarak giden Hıfzı Velved Velidedeoğlu o kaotik günleri şöyle anlatıyordu:

"1932 yılında Berlin'de siyasi hayat karmakarışık olmaya başlamış; sağ-sol çatışmaları günlük olay haline gelmişti. bu durum, üniversitenin içine de sirayet ediyordu. komünist ve Nasyonal-Sosyalist gençlik örgütlerinin üyeleri karşılaştıkları zaman, fakülte içinde yumruk yumruğa kavgalar oluyordu. Fakat bu pek seyrekti. Benim fakülte içinde, her eğilimde ve her siyasi düşüncedeki gençlerden Alman arkadaşım vardı. Hepsi de Türkleri ve dolayısıyla beni sevdikleri için, alıp bira içmeye götürürler; memleketin geleceği hakkında kendi siyasi düşüncelerini uzun uzun anlatırlardı. Ben hiç yan tutmadan onları dinlerdim. Bununla birlikte, itiraf etmeliyim ki; o tarihlerde Berlin'de hüküm süren anarşinin önlenmesi için otoriter bir rejimin, daha doğrusu Nasyonel-Sosyalistlerin iktidara gelmesini sanki özleyiyor gibiydim. Bunda belki, evlerinde oturduğum ailenin bütün fertlerinin Nasyonal-Sosyalizm yanlısı olmasının da etkisi vardı. Teknik üniversitede okuyan oğul, gizli gizli gece talimlerine; lisede okuyan kız ise Hitler Gençlik Teşkilatı'nın gündüz kamplarına giderlerdi. Bunlar güya yasaktı; ama iktidardaki Brüning'in merkez koalisyona gücü, anarşiyi önlemeye ve otorite kurmaya bir türlü yetmiyordu. Ben bütün bu olan bitenleri büyük bir dikkatle izliyordum" (Şarman, 2019: 79).

Günler 1932 yılının Mart ayına doğru ilerlediğinde ülkedeki siyasal şiddet artmıştı. Kriz ağırlaşmış, halk sertleşmiş ve umudunu radikalleşmede aramıştı. Ülkedeki siyasal kriz, âdeta Kayzer II. Wilhelm'in tahtan indirilip yerine Weimar Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 1918 yılının Kasım ayını andırıyordu. 13 Mart 1932'de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

²² Tannenberg Muharebesi: I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunun, Rus taarruzunu 23-30 Ağustos 1914'te durdurup, Rus gücünü büyük oranda kırdığı savaş. Almanya için Doğu Cephesi'nde oyalanmak yerine Batı Cephesi'ne odaklanma anlamında önemli bir zaferdir. (Hart, 1972)

yapılacaktı. Cumhurbaşkanlığı koltuğunda 1925'ten beri Hindenburg oturuyordu. Hindenburg seçimlere bağımsız aday olarak girmişti. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin adayı Adolf Hitler, Alman Komünist Parti'nin adayı Ernst Thälmann, Alman Nasyonal Halkçı Partisi'nin adayı Theodor Duesterberg oldu. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine gidilirken Naziler Almanya'da hiç görülmemiş propaganda yöntemlerine başvurmuşlardı. Şehrin ve kasabaların duvarlarına milyonlarca renkli pankartlar asmışlar. Sekiz milyon broşür ve on iki milyon ekstradan partinin gazetesini [Völkischer Beobachter] dağıtmışlardı. Alman seçimlerinde ilk kez filmler ve gramofon kayıtları kullanılıp, kamyonlara hoparlörler kurulmuştu (Shirer, 1960: 140).

İlk tur sonuçlandığında Hindenburg oyların hemen hemen yarısını, yani %49,6'sını, Hitler %30,1, Thälmann %13,2, Duesterberg %6,8'ini almıştır. Hindenburg ilk turda salt çoğunluğu sağlayamadığı için seçim ikinci tura kalmıştır (Storer, 2013: 180).

Seçim ikinci tura kalınca Hitler propaganda faaliyetlerine bir yenisini eklemişti. Kendisine bir Junker uçağı kiralayarak bütün Almanya'yı hızlı bir şekilde baştan sona dolaşmıştı. Uçak, Hitler'i o kadar hızlandırmıştı ki bir günde üç-dört farklı şehirde büyük mitingler düzenleyebilmişti kurulmuştu (Shirer, 1960: 140). Hitler insanlara cumhuriyetin güçsüzlüğünden değil, kendi gücünden bahsetmişti. İnsanların sefaletinden değil, eğer iktidara gelirse onun yaratacağı zenginlikten söz etmişti. Berlin Lustgarten'de yaptığı bir konuşmada Üçüncü Reich'ta her Alman kızına bir koca bulacağını vaat etmişti kurulmuştu (Shirer, 1960: 141).

İkinci turda ise Hindenburg salt çoğunluğu elde ederek oyların %53'ünü elde etmiştir. Hitler 11.339.446 olan oyunu 13.418.547'ye yükselterek oyların %36,8'ini elde etmiştir. Thälmann ise diğer adayların aksine %10,2'ye gerilemiştir (Storer, 2013: 181). Adolf Hitler bu seçimi kaybetmiş gibi görünse de seçimin en büyük galibi olmuştur. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı kahramanlarından olan Paul von Hindenburg, bu seçimlere girerken 84 yaşındaydı ve alternatifi yoktur.

Şiddetin özellikle seçim zamanı artmasından ötürü seçimden sonra Brüning'in, Hindenburg'u ikna etmesiyle SA yasaklanmıştı. Nazilerin yurtları kapatılmış, parti ofislerine polis ve askerler tarafından baskın yapılmış, ekipmanlara ve üniformalara el koyulmuştu (Storer, 2013: 185). SA'nın kapatılması NSDAP için çarpıcı ve kışkırtıcı bir hareket olarak algılanmıştı. SA'nın lideri Ernst Röhm ve bazı liderler mevcut düzene karşı

başkaldırmayı istemişlerdi. Hareketin en ateşli taraftarı Adolf Hitler ise bu başkaldırıya kesin bir şekilde engel olmuştu (Shirer, 1960: 142). Bundan dokuz sene önce Münih'te kitleleri konuşmasıyla ayaklandırıp mevcut düzene başkaldıran Hitler, seçimi kaybetmesine ve milis gücünden yoksun bırakılmasına rağmen onu iktidara taşıyacak zamanın henüz gelmediğini kavramıştı.

NSDAP oyunu ciddi şekilde arttırdığı için halktan Merkez-NSDAP koalisyonu beklentisi doğmuştu. Bu beklenti içinde olan sadece halk değildi, aristokrasi de aynı beklentinin içindeydi ve şansölye Brüning'e bu koalisyon için baskı yapılıyordu. Brüning en sonunda bu baskılara dayanamadığı için 30 Mayıs 1932'de istifa etmeye zorlandı. Yerine ise beklenmeyen bir isim, Franz von Papen geçecekti. Papen "baronlar kabinesi"nin başına getirildi ve Hitler'e SA'ya uygulanan yasağı kaldırma ve yeniden seçimlere gitme sözü karşılığında yeni kurulan hükümete müsaade göstermesini istedi. Hitler bunu kabul etti ve parlamento 4 Haziran 1932'de feshedildi (Storer, 2013: 186-187).

Naziler senelerdir düşman olarak gördükleri ideolojilerin taraflarıyla kavga etmiş ve bu kavgalar genellikle kanlı bir şekilde sonuçlanmıştı. Nazilerin oyları ve taraftarları arttıkça, siyasal şiddetteki konumları da üst sıralara çıkmıştı. Özellikle SA siyasal şiddette başı çekmişti. KPD, yalnızca 1932 yılının ilk yarısında 75 kişinin Naziler tarafından öldürüldüğünü iddia etmişti. SA'ya konulan yasağın Haziran'ın ortasında kaldırılmasından sonra kavgaların büyük çoğunluğu ölümle sonuçlanmıştı. Radikallerin gücünün artması, kavgaların şiddetli niteliğini de arttırdı. Sadece Haziran ayında, Komünistler ve Nasyonal Sosyalistler arasında çıkan kavgalarda 86 kişi ölmüş, yüzlercesi ciddi şekilde yaralanmıştı (Kershaw, 1999: 368). 18 Haziran Pazar günü, Naziler polis eşliğinde Hamburg'ta ağırlıklı olarak işçi sınıfının yaşadığı Altona'da yürüyüş yapmışlardı. Bu yürüyüş polis eşliğinde olmasına rağmen Naziler ve Komünistler arasında çıkan kavganın sonucunda 19 kişi öldürülüp 285 kişi yaralanmıştı. Papen'in kabinesi ülkedeki siyasal şiddeti sonlandıracağını iddia etse de olaylar tam aksine parlamento seçimleri yaklaştıkça körüklenmişti (Shirer, 1960: 146).

31 Temmuz 1932'de yapılan seçimler, 14 Eylül 1930 seçimlerinden beri beklenen sonuçları verdi. NSDAP oyların %37,3'ünü alarak 230 sandalye kazanarak birinci parti oldu. SPD %21,6 ile 133 sandalye kazandı (Kershaw, 1999: 372). NSDAP'ın 31 Temmuz 1932'deki seçim zaferinden sonra yeni hükümetin kurulması için çalışmalar başlatıldı.

Cumhurbaşkanı Hindenburg, Şansölye Papen'in görevine devam etmesini istemişti. Kurulacak yeni hükümet şüphesiz Naziler olmadan başarısızlığa uğradı. Bu yüzden Nazilerin desteği önemliydi. 13 Ağustos'ta Papen ile Hitler arasında bir görüşme gerçekleşti. Papen, Hitler'e kuracağı hükümette şansölye yardımcılığını önerdi. Seçimde büyük bir oy çokluğu ile birinci olmuş partinin liderinin arka planda bırakılması garipsenebilirdi. Hitler de bu rolü garipsemiş ve teklifi kabul etmemişti. Hitler'in istediği tek şey vardı o da şansölye olmaktı. Papen bu konuda yetkili olmadığı için Hitler'in Hindenburg ile görüşmesini önerdi. Aynı gün Hindenburg ve Hitler arasında kısa süreli bir toplantı yapıldı. Hitler isteğini belirtmiş Hindenburg da bu isteği reddetmişti. Hindenburg Hitler'e muhalefetini centilmen bir şekilde yürütmesini, aksi takdirde terör faaliyetlerinin katı bir şekilde cezalandırılacağını söylemişti (Kershaw, 1999: 373).

6 Kasım seçimlerine giderken, Adolf Hitler 1932'nin başından beri yürüttüğü seçim kampanyalarını ve konuşmalarını neredeyse aralık vermeden sürdürmüştü. Konuşmalarında hedef aldığı kitle veya kişiler değişiyordu. Kasım seçimi için hedef aldığı kişi Franz von Papen'di. Çünkü Hitler'e göre iktidarı ve "şansölye maaşını" bırakmak istemeyen Papen, parlamentoda güven oylamasını 512'ye 42 oy ile kaybetmesine rağmen istifa etmeyip yeni bir seçime hazırlanmıştı. Hitler'in propagandasının temelini de "Alman halkını temsil etmeyen bir şahsın iktidarı" oluşturmuştu. Hitler'in gözü bu maaşta değil, Alman halkını için çalışmaktaydı. Fakat Alman halkı bu istikrarsızlıktan ve politikacıların anlaşmazlıklarından ötürü desteklerini çekmişlerdi. Nazilerin mitingleri eskisi kadar dolu geçmemişti. Seçimlerde belirli bir düşüş yaşanacağı aşikârdı. NSDAP seçimde oylarını kaybetse de yine birinci parti olarak çıkmıştı. Berlin'de yapılan nakliye işçilerinin grevine Naziler ve Hitler destek vermişti. Bu destek de milliyetçi, orta sınıf ve taşrada yaşayan NSDAP kitlesi için hayal kırıklığı oluşturmuştu. Bu insanlara göre greve verilen destek ile Hitler, Komünist olduğunu ortaya koymuştu. Bu prestij kaybı, oy kaybı ile paraleldi (Kershaw, 1999: 388-390).

6 Kasım 1932 seçimlerinde ortaya çıkan sonuçla herkes Adolf Hitler ve NSDAP olmadan herhangi bir hükümet kurulamayacağını anlamıştı. Naziler 34 sandalye ve %4 oy kaybetse de bu seçimden de güçlü bir şekilde birinci parti olarak çıkmıştı. Ordunun devlet kademesindeki gücü olan Kurt von Schleicher, Hindenburg'un Papen'e olan sevgisini ve Papen'in özgüvenine düşmanlık besleyerek ordunun gücünü Papen'in

hükümetinden çekmişti. Bu son hareket ile Papen gözden düşmüştü (Storer, 2013: 187-190).

19 Kasım'da Hindenburg ve Hitler arasında yapılan görüşmeler, 13 Ağustos'ta yapılan görüşmenin birebir aynısıydı. İkili arasında yine bir anlaşma gerçekleşmemişti. Papen koalisyon konusunda başarısız olmuştu. Bunun neticesi olarak Kurt von Schleicher 3 Aralık'ta şansölye olarak atandı. Schleicher'in planı NSDAP içerisinde ayrılık sağlamak ve partideki başka bir isim ile hükümeti kurmaktı. Bunun için NSDAP'ın önemli liderlerinden Gregor Strasser ile iletişime geçti. Gregor'un kardeşi Otto, Hitler ile girdiği bir tartışmanın neticesinde NSDAP'tan daha önce atılmıştı ve Gregor ile Goebbels'in arası hiç de iyi değildi. Sadece Goebbels ile değil, partinin diğer liderleri ile de Gregor'un arası soğuktu. Schleicher, NSDAP'ın düşen oylarını daha da düşürmek ve Strasser ile hükümeti sağlamak istedi. Strasser'e Prusya eyaletinin başbakanlığını ve yeni kurulacak hükümette şansölye yardımcılığını önerdi. Strasser bu teklifin neticesinde partideki bütün görevlerinden istifa etti. Strasser görevlerinden istifa etmesine rağmen Schleicher'in teklifini kabul etmedi. Böylelikle yeni Şansölye'nin planı ilk başından başarısız oldu (Kershaw, 1999: 392-402).

Papen aristokrat kökenli bir isimdi. İktidarı süresinde yaptıkları da kökeniyle ilişkiliydi. Papen genel olarak sanayi patronlarını ve büyük çiftlik sahiplerini kazanmak istemişti. Schleicher'in yapmak istediği ise ülkeyi ordu ve işçi sınıfı üzerinden yürütmek, Alman halkının dertlerini sonlandırmaktı. Halkın temel olarak kullandığı kömür ve et gibi ürünlerin fiyatlarının yükseltilmesini engelleyip gıda fiyatlarını kontrol altına almaya çabalamıştı. Ülkenin doğusunda Junkerlerin iflas etmiş topraklarını köylülere dağıtmaya çalışmıştı. Nitekim bu davranışlarından dolayı sanayicilerden ve büyük çiftlik sahiplerinden şikâyetler yükselmişti (Shirer, 1960: 159).

Siyasi istikrarı sağlayamayıp toplumun üst sınıflarından şikâyetler yükselince şansölye Schleicher, 28 Ocak 1933'te cumhurbaşkanı Hindenburg'a istifasını vermek zorunda kaldı. Bu tarihten itibaren hükümete başkanlık yapabilecek tek bir kişi bulunmuştu. O kişi, şüphesiz Hindenburg'tan sonra ülkedeki en popüler ikinci isim olan Adolf Hitler'di. Tartışmalı geçen iki günden sonra Hindenburg, çevresinin ve oğlu Oskar'ın da etkisiyle

“Bohemyalı Onbaşı”nın²³ şansölye olarak atanmasına ikna oldu. 30 Ocak sabahı Adolf Hitler şansölye olarak atandı. Wilhelm Frick İçişleri Bakanı, Hermann Göring Prusya İçişleri Bakanı oldu. Hükümette NSDAP’ın etkisi bir hayli az olsa da Hitler sonunda senelerdir arzuladığı konuma ulaşmış oldu (Shirer, 1960: 161-164).

Eğitim için Almanya’da olan ve sonrasında Türkiye’deki en önemli eczacılardan biri olacak Nejat Eczacıbaşı, Hitler’in iktidara geldiği günü anılarında bu cümlelerle anlatmıştı:

“30 Ocak 1933 tarihi, Almanya için, bütün dünya için ve elbette Hitler'in kendisi için bir felaketin başlangıcı olacaktı. Berlin'in o gün ve geceki durumunu hiç unutamiyorum. Sokaklarda şenliklerin, sabahlara kadar süren fener alaylarının, SA taburlarının bandolarla geçişlerinin adeta sonu gelmiyordu. Kalabalık bir yandan sarayın penceresinden görünen Mareşal Hindenburg selamlıyor, bir yandan da Başbakanlık balkonunda “Führer” Hitler’i ve onun partili dostları Goering, Goebbels ve Röhm’ü kutluyordu” (Eczacıbaşı, 1982: 39-40).

²³ Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg, Adolf Hitler’den genellikle Bohemyalı Onbaşı olarak bahsetmiştir.

2. BÖLÜM: ALMANYA’NIN SAVAŞ ÖNCESİ EYLEMLERİ (1936-1939)

2.1 ALMANYA’NIN RHEINLAND BÖLGESİNİ İŞGALİ

İkinci Dünya Savaşı’nın ilk adımları 7 Mart 1936’da Alman ordularının Rheinland bölgesini işgal etmesi ile atıldığı için çalışmaya Türk kamuoyunda Almanya’nın bu işgalini inceleyerek başlanacaktır. İşgal ve gelecek ile ilgili “endişe” ortaya koyulacaktır. Yazarlar ortak cümleler kurmadıkları sürece anlatım aynı gazetedeki yazarlar üzerinden gidecektir.

Cumhuriyet gazetesinden Muharrem Fevzi Togay ve Yunus Nadi konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Muharrem Fevzi Togay’a göre Almanya’nın Rheinland’ta yaptığı “*emrivaki*”ye şiddetli bir cevap verilmez ise Avrupa, doğal olmayan bir vaziyete girmeyecektir. Yani bir savaş çıkmayacak, dünyayı etkileyecek mücadele başlamayacaktır.²⁴

Yunus Nadi, gelecek ile ilgili endişelidir. Gelecek ile ilgili tahminleri vardır. Almanya’nın kendi topraklarındaki hâkimiyet isteğinde herhangi bir kötülük bulunmamaktadır. Buraya kadar olan kısımda bir problem yoktur. Problemin kökeni gelecekte neler olacağı ile ilgilidir. Locarno’nun feshedilmesi Almanya için bir zafer değildir, bilakis tehlikenin başlangıcıdır. Avrupa, takip ettiği savaştan kaçınma sistemiyle korktuğu ve I. Dünya Savaşı’nda yaşadıklarını gölgede bırakacak olayları yaşayacaktır.²⁵ Polonya ile olan Koridor ve Danzig meseleleri, Avusturya ile birleşme, Avrupa’nın Alman hâkimiyetine geçmesi, Almanya’nın sıradaki eylemleri olacaktır.²⁶ Bütün bu meseleler herhangi bir müzakere ile çözülebilecek meseleler değildir. Bu mesele, Avrupa’nın tam ortasında bulunan ve büyük bir yer teşkil eden Nasyonal Sosyalizm Almanlığı meselesidir. Bu meselenin çözülmesini sağlayacak olan şeyin harp olduğuna neredeyse şüphe yoktur. Çünkü Almanya, kendi askeri kuvvetinin kudretine güvenmektedir. Askeri kuvveti ne kadar büyük olursa olsun, savaş isterse on sene sürsün, Avrupa’yı devirme şansına erişemeyecektir. Avrupa’nın zararı elbette büyük olacaktır.

²⁴ Muharrem Fevzi Togay, “Ren Mintikası ve Lokarno Misaki”, *Cumhuriyet*, 08.03.1936.

²⁵ Yunus Nadi, “Avrupa Korktuğuna Uğruyor”, *Cumhuriyet*, 12.03.1936.

²⁶ Yunus Nadi, “İtalyadan Sonra Almanya Sahnede”, *Cumhuriyet*, 13.03.1936.

Fakat Almanya diğer devletlerden çok daha fazla zarar görecektir.²⁷ Cumhuriyet gazetesi, yakın veya uzak gelecekte yaşanabilecek bir savaştan endişelidir. Muharrem Fevzi Togay ve Yunus Nadi'nin görüşleri bu endişeyi yansıtmaktadır. Almanya'nın Rheinland'ı işgal etmesi ise eleştiri almamıştır. Endişe geleceğe yöneliktir.

Ulus gazetesinden Burhan Asaf Belge ve Falih Rıfkı Atay olay ile ilgili yorumlarda bulunmuşlardı. Burhan Asaf Belge'ye göre Avrupa'da yaşanan güncel durumun başlangıç noktası Hitler'in iktidarı ele almasıydı. Hitler ve Nasyonal Sosyalizm iktidara geldikten sonra dışarıya doğru açılmış ve Versailles'ın yıkılması için çabalamıştı. Eğer Hitler iktidara gelmeseydi bütün bunlar yaşanmayacaktı. Avrupa'da yoğun bir şekilde tehlike çanları çalınmayacaktı ve Sovyetler Birliği, Avrupa'nın yardımına çağırılmayacaktı.²⁸

Falih Rıfkı Atay, İtalya'nın, İspanya'nın ve nihayetinde Almanya'nın mücadeleye girmesi ile bir dünya savaşından endişelenmişti:

“Fakat tehlike vardır: çünkü milletler yakın bir harb fikri ile hazırlanmakta, ve küçük yaşta çocuklardan kadınlara kadar herkes silahlandırılmaktadır. Bu yarış ne kadar sürebilir? Barutun üstüne doğru eğilip kalkan ateş alevinin karşısında, daha ne kadar emniyet uykusu uyunabilir?”²⁹

İki yazar da Avrupa'daki durumdan endişelenmişti. Belge yazısında Almanya'yı sorumlu tutarak bir endişeye kapılsa da Atay'ın endişesi bir Avrupa veya dünya savaşı çıkma endişesiydi. Masum insanların zarar görmesinden korkuyordu. Sorumlu ise tek Almanya değildi.

Kurun gazetesinde Almanya'nın Rheinland bölgesini ele geçirmesinin değerlendirmesini Asım Us ve B. O. isimli yazar yapacaktı. Asım Us konuya ilk olarak sorgulama ile başlamıştı. Versailles ve Locarno'yu ardı ardına yıkan Almanya'nın gerçek hedefi ne olabilirdi? Rheinland bölgesine giren Alman birlikleri yarın bir anda Fransa'ya da birliklerini gönderecek miydi? Us, kısa bir zamanda Almanya'nın Fransa'ya saldırmasını beklemiyordu. Hitler bu eyleme karar verdiğinde Fransa'yı ve Belçika'yı yeni bir anlaşma için görüşmelere davet etmişti. Bu daveti yaparken Sovyetler Birliği'ne ise tehditkâr bir dil kullanmıştı. Almanlar bir süredir Sovyetlere saldırmak istiyorlardı. Daha önce

²⁷ Yunus Nadi, “Avrupanın Göbeğindeki Mesele: Alman Meselesi!”, *Cumhuriyet*, 14.03.1936.

²⁸ Burhan Asaf Belge, “Hitler ve Barış”, *Ulus*, 08.03.1936.

²⁹ Falih Rıfkı Atay, “Tehlike Hali”, *Ulus*, 13.03.1936.

Sovyetlere saldırmak istediklerinde batı sınırını güvence altına almak için Fransa ve İngiltere ile barış görüşmeleri yaptıkları görülmüştü.³⁰ Us, ertesi gün yapmış olduğu değerlendirmede ise Fransa'ya bir saldırı yapılmayacağı konusunda biraz daha emin olmuştu. Almanya gerek Fransa'yı gerekse Milletler Cemiyeti'ni memnun edebilmek için uğraşmaktaydı. Almanların gönderdiği birliklerin sembolik olduğu Alman notasında belirtilmişti.³¹

B. O. da Asım Us ile benzer fikirlere sahipti. Almanya'nın yapmış olduğu işgalde gelecek için asıl tehlikede bulunan Sovyetler Birliği'ydi. Almanya, Rheinland bölgesini işgal ederek Versailles'm son ağır şartını da kaldırmıştı. Bunun yanında Fransa ve Belçika'ya da 25 senelik saldırmazlık anlaşması teklif etmişti. Almanya'nın amacı Fransa ile Sovyetler Birliği arasında olan anlaşmayı feshettirmektir. Olası bir Alman-Sovyet savaşı için Fransa'nın tarafsızlığı sağlanmaya çalışılmıştı.³² Kurun gazetesinin yazarlarına göre Türk kamuoyundaki diğer yazarlar gibi bir endişe vardı. Fakat bu endişe Türkiye'ye veya bir Avrupa savaşına yönelik değildi. Endişelenmesi gereken bir ülke varsa o da Sovyetler Birliği'ydi. Avrupa'da ilerleyen zamanlarda bir savaş çıkabilirdi. Almanya, Fransa'ya saldırabilirdi. Fakat Almanya, Rheinland bölgesine gönderdiği 30.000 kişilik sembolik bir birlik ile Fransa'yı işgal edemezdi. Kurun gazetesi için şimdilik Avrupa ve dünya için büyük bir tehlike yoktu. Lâkin Sovyetler Birliği için bir tehlike olduğunu düşünüyorlardı.

Anadolu gazetesinden Orhan Rahmi Gökçe konu ile ilgili değerlendirmede bulunmuştu. Gökçe, diğer yazarlardan daha farklı bir yorum yapmıştı. Sevres ve Versaiies'i mukayese etmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ile Alman imparatorluklarına imzalatılan ağır barış anlaşmalarının nasıl yıkıldığını anlatmıştı:

“Sevr muahedesi, bizim topraklarımıza dikilmişti. İmanımızın bir omuz verişi ile onu yıktık ve enkazını Akdenizin dibine yolladık. Ne Sevr kaldı, ne Mevr.. Sıra Versay'a gelmişti: Almanya, durdu durdu, 48 numaralı, kalın, üç santim köseli çizmesinin ökçesi ile ona bir tekme vurdu. O da Sevrin bir başka çeşidi imiş. Yıkılıverdi gitti ve onun da enkazının arasından, çelikten yapılmış karınca yığını halinde Alman orduları meydana çıktı. Almanya etrafına baktı: Lokarno'yu gördü. Versayı, sağ ayağının bir darbesi ile yıkmıştı. Bu defa sol ayağının

³⁰ Asım Us, “Harp ile Sulhun Birleştiği Yol Üzerindeyiz!”, *Kurun*, 09.03.1936.

³¹ Asım Us, “Harp mi Sulh mu?”, *Kurun*, 10.03.1936.

³² B. O., “Alman-Fransız Orduları Arasında Bir Mukayese”, *Kurun*, 11.03.1936.

çizmesini kullandı. Bir tekme daha: Ve, Lokarno, yerinde yeller esen bir eski saltanat gibi çöktü, gitti. Alman ordusu, Ren'e girdi".³³

Osman Rahmi Gökçe, bu açıklaması ile Almanya'nın eylemini onaylamıştı. Diğer yazarlar Versailles'ın Sevres'e benzemesi yönünden bir açıklamada bulunmazlarken Gökçe ise Almanya'nın Rheinland bölgesine girmesini Versailles-Sevres benzetmesi ile meşrulaştırmıştı. Gökçe'de herhangi bir endişe bulunmamaktaydı.

Akşam gazetesinden Mehmet Şevki Yazman'a göre Avrupalı devletler ve bizzat Almanya'nın komşuları telaş içerisindeydi. Çünkü Alman ordusunun gücü komşu devletlerin büyük çoğunluğu ile tek başına savaşa bilecek güçteydi. Sovyet Rusya mesafe olarak bölgeden çok uzakta olduğu için karşılaştırmanın dışarısında bırakılmıştı. Fakat Yazman, kısa vadede Almanya'nın komşularına saldırmasını öngörmemişti. Çünkü Almanya yorgundu. Almanya'nın askeri üstünlüğüne rağmen bir harekete kalkışacağını söylemek büyük bir yanlışlık olurdu.³⁴

Cumhurbaşkanlığı Katipliği ve Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü görevlerinde bulunan Haldun Derin, Türkiye ile Almanya arasında bir karşılaştırma yapmıştı. Türkiye, İtalya'nın yayılmacı politikasından endişelendiği için Boğazlar ile ilgili uluslararası bir görüşme talebinde bulunmuştu. 1936 baharında Boğazlar üzerinde Türk egemenliğinin kurulması şarttı. Türkiye isteklerini uluslararası bir anlaşma ile çözmek istemişti ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile istediklerine ulaşmıştı. Almanya ise Türkiye'nin izlediği siyaseti izlemeyecek ve askeri eylemler ise kalıcı çözümler getiremeyecekti. Hitler eylemlerini Tanrı'dan almak iddiasındaydı: "*Nitekim, 14 Mart'ta Münih'teki bir söylevinde "Yolumda, Tanrı'nın beni kavuşturduğu yolda, bir uyurgezer güveni ile yürüyürüm" diyordu. Kaldı ki, Nazi iktidarının ilk yılında ortada dolaştığı söylentisi yaygın bulunan şöyle bir tekerleme vardı: "Bismarck, inandığını söylerdi. Hitler, ne söyledi ise, inanır. Göbbels, ne söyledi ise, inanmaz. Von Papen neye inandı ise, söylemez". (Derin, 2017: 126-127).*

1934-1935 yıllarında Arnavutluk'ta, 1935-1939 yılları arasında Çekoslovakya'da, 1939-1940 yıllarında Hollanda'da, 1942-1949 yılları arasında İsviçre'de, 1949-1951 yılları arasında İran'da, 1951-1954 yılları arasında tekrar İsviçre'de büyükelçilik görevini yapan

³³ Orhan Rahmi Gökçe, "Yirminci Asır", *Anadolu*, 12.03.1936.

³⁴ Mehmet Şevki Yazman, "Almanların Askerlik Kudreti", *Akşam*, 14.03.1936.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Almanya'nın yapmış olduğu ilhaktan endişelenmemişti. Karaosmanoğlu, 1936 yılında iken Çekoslovakya'da Büyükelçiydi. Elçilik görevinin henüz ikinci yılındaydı. Rheinland ilhakın Çekoslovakya'nın Alman vatandaşların çoğunlukta yaşadığı Sudetenland bölgesine sığramasını beklemiyordu. Aslında Hitler, Versailles hakkında senelerdir konuşmuşken ve Versailles'ın zincirlerinden kurtulacaklarını vaat etmişken Çekoslovakya'ya saldırabilmesi beklenebilecek bir hareket değil miydi? Almanya, Rheinland meselesinde Fransa'nın söylediği hiçbir şeye aldırış etmemişti. Hatta İngiltere'nin bu konuda yardımını bile görmüştü. Çekoslovakya'da yaşayan vatandaşlar ise İngiliz ve Fransız büyüüne kapılarak Çekoslovakya'nın saldırı olmasına inanmamışlardı. Bunun yanında Anschluss'u bile imkânsız görmüşlerdi. Karaosmanoğlu “*Hem, “Hitler’in böyle bir tehlikeli işe atılmasına ne hacet!*” (Karaosmanoğlu, 2018: 98-99) diye düşünüyordu.

Türk Diplomatik Arşivi'ndeki belgeler incelendiğinde Almanya'nın Rheinland'ı ilhak etmesi ile ilgili bir belgeye rastlanmamıştır. Türk kamuoyunda Almanya'nın bu hareketi temel olarak gelecek için bir endişeye neden olmuştur. Konu ile ilgili uzun yazılar yazılmamıştır. Genel olarak Türk kamuoyu, Versailles anlaşmasını Sevres anlaşmasına benzettiği için Rheinland bölgesinin sembolik bir askeri birlikte geri alınmasını onaylamıştır. Lâkin gelecek adına önemli bir adım atılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Rheinland'ın işgal edilmesi konuşulmamıştır. İncelenen anıların büyük bir çoğunluğuna konu olmamıştır.

2.2 ANSCHLUSS

İki Alman devleti Almanya ile Avusturya'nın birleşmesi, Versailles Antlaşması ile yasaklanmıştı. Almanya'nın Führer'i Adolf Hitler ise Versailles'ın hükümlerini sonlandırma konusunda kararlıydı. 12 Mart 1938'in sabahında Alman orduları büyük bir destek ile Avusturya sınırlarına girdi. Almanya'nın eylemlerinin Avusturya ile sınırlı kalıp kalmayacağı konusunda Türk kamuoyunda bir tartışma meydana gelmişti. Türk kamuoyunda Rheinland'ın işgalinde olduğu gibi bir endişe oluşacaktı. Bu endişeden

ziyade Türk kamuoyunda Almanya, diplomasiden uzak bir yolla askeri eylemlerini bir oldubitti ile sonlandırdığı için bazı gazeteler ve yazarlar tarafından eleştirilecekti.

Türkiye'nin Macaristan Büyükelçisi olan Behiç Erkin, Almanya, Avusturya'yı işgal etmeden önce gelecek ile ilgili tahminlerini diğer elçilerle paylaşmıştı. Viyana'da ikamet eden İsviçre, İsveç ve Hollanda elçileri ile bir davette oturan Erkin, elçilere “Bagajlarınızı ayarladınız mı?” diye sormuştu. Elçiler şaşırarak sorunun sebebini anlamamışlardı. Erkin bu şaşkınlığı fark ederek, Almanya'nın Avusturya'yı ele geçireceğini, elçilerin de Avusturya'dan taşınmak zorunda kalacaklarını söylemişti. Elçilerin hiçbiri Erkin'in sözüne inanmıştı. Hatta İsviçre elçisi, Avusturya'daki Katolik nüfusun Almanya'yı zora sokacağı için Avusturya istese bile Almanya ilhakı kabul etmez diye düşünmüştü (Erkin, 2019: 408).

Cumhuriyet gazetesinde Anschluss'ü Nadir Nadi, Yunus Nadi, Hem Nalına Hem Mihına köşesi ve Peyami Safa değerlendirmişti. Nadir Nadi'ye göre Avusturya'da izahının yapılamadığı olaylar yaşanmaktaydı. Bu izahsızlığın sorumluluğu Avusturyalılarda değildi. Suçlular Saint-Germain anlaşmasını imzalatan devletlerdi. Bu devletler Avusturya'nın siyasi kurtuluşunu yıkıp iktisadi temellerini parçalamışlardı. Bunun da üzerine sen müstakil kalacaksın demişlerdi. Doğal olarak bu şekilde bir devletin vatandaşları ıstırap içerisinde yüzeceklerdi. Avusturya'nın Almanya ile birleşmesinin sebepleri, Avusturya'nın ekonomik darboğazında aranmalıydı.³⁵ Nadir Nadi bu şekilde Avusturya'nın Almanya ile birleşmesini desteklemişti. Almanya'nın da Avusturya'nın da bu konuda bir suçu yoktu. Nadir Nadi, Almanya'nın doğru zamanda Avusturya ile birleştirdiğini düşünmüştü. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, totaliter devletler ile nispeten daha enerjik bir mücadeleye girişmişti. Fransa'da da aynı günlerde hükümet buhranı yaşıyordu. Avusturya Şansölyesi Kurt Schuschnigg plebisit kararı almıştı. İtalya da Avusturya'nın istiklâl meselesine karışmayacağını bildirmişti.³⁶ Nadir Nadi Anschluss'ü eleştirmemiş ve bu durumu iktisadi duruma ve siyasi kargaşaya bağlamıştı. Siyasi kargaşa ise bir anda iki ülkenin birleşmesini sağlamıştı.

³⁵ Nadir Nadi, “Bir Devlet İntihar mı Ediyor?”, *Cumhuriyet*, 12.03.1938.

³⁶ Nadir Nadi, “Anşlusun Bilânçosu”, *Cumhuriyet*, 13.03.1938.

Yunus Nadi'ye göre iki ülke geçmişten beri bir ortaklık içerisindeydi. İki ülkenin birleşmesi ne kadar engellenirse engellensin, aradaki millet uyumu elbet bir noktada kendisini gösterecekti: “İktisaden kendi kendine yaşamıyan Avusturya ırkan bağlı bulunduğu Almanya'ya meylediyor, Almanya da bu Alman memleketini kendisine ilhak etmeği ideal ittihaz eylemiş bulunuyordu. Aynı ırktan, aynı dili konuşan, aynı kültürün sahibi ve yekdeğerile hemhudud insanların birleşmesine kuvvetle ne kadar mümaneat olunabilirse o kadar mümaneat olundu”.³⁷ Yunus Nadi de oğlu Nadir Nadi gibi Almanya ile Avusturya'nın birleşmesinde bir haksızlık görmemişti. Yunus Nadi, Nadir Nadi gibi olaya ilk olarak iktisadi bir bakış ile yaklaşırsa da ırksal durumu da göz önüne almıştı. Avusturya'nın iktisadi durumu, aynı ırka ve kültüre sahip olmaları, Yunus Nadi için iki ülkenin birleşmesi adına doğaldı.

Cumhuriyet gazetesinin “Hem Malına Hem Mihnına” köşesindeki yazı, gelecekte olabilecek bir tehlikeden bahsediyordu. Hitler, Avrupa'nın tam göbeğinde Alman birliği kuruyordu. Hitler, bir ay önce yaptığı konuşmada Avrupa'da sayısı 10 milyonu bulan anavatan dışındaki Almanları koruyacağını açıklıyordu. Anschluss ile 6.5 milyonu sınırları içerisine almıştı. Şimdi sayıyı tamamlamak için hedefi, sınırları içerisinde 3.5 milyon Alman barındıran Çekoslovakya olacaktı.³⁸ Nadir Nadi de aynı konuyu yazısına taşıyacak ve 3.5 milyon Almanın geleceğini sorgulayacaktı. Fakat Nadi'ye göre Çekoslovakya için savaş mevsimi gelmemişti. Hitler Çekoslovakya için doğrudan bir ilhaka girişmeyecekti. Nadi'ye göre Hitler'in politikada bir ustaydı ve Hitler'in politik ustalığı zamanlama açısından Çekoslovakya'ya bir saldırıya mâni oluyordu.³⁹

Peyami Safa, Cumhuriyet gazetesindeki diğer yazarlardan daha farklı bir yorumda bulunuyordu. Safa iktisadi bir yorum yapmadan ve gelecekteki bir tehlikeden bahsetmeden Versailles'in yırtılmasını destekliyordu. Bunun yanında komünizme de göndermelerde bulunuyordu. Safa'ya göre sınıf mücadelesi bir rüyadan ibaretti ve 20. yüzyıl bir millet asrıydı. Almanya'nın yükselişi bu anlamda Safa için bir örnek teşkil ediyordu. Safa örnekleri arasında Atatürk'ü de dâhil ediyordu. Atatürk'ün Sevres'i yırtması dünyada bir ilkti. “ilk muzaffer milli hamleyi yapan memleket”in Türkiye

³⁷ Yunus Nadi, “Avusturyanın Almanya'ya İlhakından Sonra”, *Cumhuriyet*, 14.03.1938.

³⁸ Hem Malına Hem Mihnına, “İki Alman Devleti Birleşince”, *Cumhuriyet*, 14.03.1938.

³⁹ Nadir Nadi, “Asıl Dava”, *Cumhuriyet*, 15.03.1938.

olduğunu belirterek, Hitler'in yaptıklarını Türkiye'den örnek aldığını söylüyordu.⁴⁰ Hâlbuki Mustafa Kemal Atatürk “*yurtta sulh, cihanda sulh*” anlayışını benimseyerek aynı ırk ve aynı kültüre mensup Azerbaycan ile birleşmeyi düşünmemişti. Hitler, bazı konularda Atatürk'ü örnek alsada aldığı noktalarda bazı yanlışların olduğu söylenebilecekti.

Ulus gazetesinden Falih Rıfkı Atay, Anschluss ile ilgili trajikomik bir değerlendirmede bulunmuştu. Atay'a göre bulunduğu dönem bir sürat asrıydı. Avusturya vatandaşı olarak uykuya dalanlar, uyandıklarında kendilerini Almanya vatandaşı olarak buluyorlardı. Hiç kimse bu durumun garipliği ile ilgili sorgulamada bulunmuyordu. Biraz sorgulama yapılsa Viyanalı bir Yahudi ile bir Almanın ortak olup olunmadığı sorusu çıkarılabildi.⁴¹ Atay'ın bahsettiği sürat asrı aslında bir eleştiriydi. Eleştirdiği kısım ise Almanya'nın bir emrivaki ile sınırlarını genişletmesiydi. Avusturya vatandaşları yalnızca bir gün içerisinde ani bir şekilde kendilerini Almanya vatandaşı olarak bulmuşlardı. Almanya'nın bu surati, Atay'ı şaşırtmıştı.

Kurun gazetesinden Asım Us'a göre Hitler, muhtemelen Versailles'in bir hükmünü daha yok etmenin ortaya çıkacak sonuçlarını da hesaba katmıştı. Fransa'nın Orta Avrupa ile olan ilişkisi ortadaydı. Bu ülkelere ilgi ile yaklaşmaktaydı. Fakat Fransa'daki hükümet buhranı da malumdu. Hitler, Anschluss'ün bir harbe sebep olmayacağını düşünmüştü. Bu yüzden de ordularını Avusturya'ya endişe duymadan göndermişti. Çünkü Fransa sıkıntılı olduğu bu dönemde yanında İngiltere'yi görmek isteyecekti. Fakat İngiltere, İtalya Habeşistan'ı işgal ettiği hâlde bir harbe girişmemişti. Bunun yerine diplomasi ile işgali çözmeye çalışmış ve başarısız olmuştu. İtalya için harbe girişmeyen İngiltere'nin Almanya karşısında da harbe girmesi beklenemezdi. Bu durumda Fransa yalnız kalmıştı. Avrupa'nın müşkül vaziyeti karşısında Hitler de ordularına emrini vermişti.⁴² Asım Us, Almanya'nın yaptığı emrivakinin planlı olduğunu düşünmüştü. Avrupa'nın durumu Hitler'in Avusturya ile birleşmesindeki önemli bir zamanlamayı oluşturacaktı. Fakat Almanya'nın Avusturya'yı işgal etmesinde önemli bir zamanlama daha vardı.

⁴⁰ Peyami Safa, “Sınıf ve Millet Hamleleri”, *Cumhuriyet*, 15.03.1938.

⁴¹ Falih Rıfkı Atay, “Oldu Bitti”, *Ulus*, 14.03.1938.

⁴² Asım Us, “Avrupa Muvazenesini Sarsan Siyasî Zelzele”, *Kurun*, 13.03.1938.

Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar ve Orhan Rahmi Gökçe, Almanya ile Avusturya'nın birleşmesini değerlendirmişlerdi. Hamdi Nüzhet Çançar, Asım Us'un değerlendirmesindeki bir eksiği kapatacaktı. Çançar, Avusturya ve Almanya'nın birleşmesi adına yapılacak plebisitten bahsetmişti. Plebisitin yapılacağı zamanlarda Fransa'da bir hükümet krizi yaşanıyordu. Çançar'a göre bu plebisitten çıkabilecek sonuç Almanya'yı endişelendirdi. Anschluss için dünyaya yapılan propaganda plebisitin sonucuna göre yanlış çıkabilirdi. Fransa'daki hükümet buhranı da Alman ordularının Avusturya'ya girmesi için iyi bir fırsat yaratacaktı. Avusturya vatandaşları sandık başına gidmeden bir askeri darbe ile Avusturya hükümeti dünya üzerinden kaldırıldı.⁴³ Hamdi Nüzhet Çançar ve Asım Us, Almanya'nın Avusturya'yı bir oldu bitti ile işgal etmesinin sebeplerini açıklamışlardı.

Orhan Rahmi Gökçe, Almanya'nın Versailles'i çiğnemesinin Rhain ve Avusturya üzerinden örneklerini vermiş ve savaş ilanında bulunmadan zekâ ve enerji ile Almanya'nın yaptıklarını açıklamıştı. Diğer devletler ise hareket etmeden durup sulh iddiasında bulunuyorlardı. Totaliter devletler sulh isteğinde bulunan devletlere karşı *"bırakın onlar söylesinler, biz de iş yapalım"* taktiğini benimsemişlerdi.⁴⁴ Gökçe, Almanya'nın Versailles'a dayanarak sıra sıra topraklarını genişletmesini eleştirmişti. Gökçe'ye göre Almanya'nın herhangi bir sulh isteği yoktu. Almanya'nın enerjisi ise sulha değil savaşa sebep olmuştu.

Akşam gazetesinden Feyzullah Kazan, Avusturya'da yaşananlardan bahsetmiştir. Kazan'a göre Avusturya meselesi olup bitmiştir. İtalya, Avusturya'da yaşananları bir Alman iç meselesi saydığı için olaylara herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. İngiltere ise yalnızca kuru kuru protestolarda bulunmuştur. Ortada herhangi bir Avusturya meselesi kalmamıştır.⁴⁵ Kazan'ın cümlelerinde Almanya'ya bir nükte vardır. Avusturya meselesi kısa sürede sonlanması Avrupa devletlerinin gerekli tepkiyi vermemesinden kaynaklıdır. Hamdi Nüzhet Çançar ve Asım Us'un açıkladığı sebepler Feyzullah Kazan için yetersiz gelmiştir. Kazan'ın cümlelerinde müdahale edilmediği için bir sitem bulunmaktadır.

⁴³ Hamdi Nüzhet Çançar, "Avusturyanın İlhakı", *Anadolu*, 13.03.1938.

⁴⁴ Orhan Rahmi Gökçe, "Olan Şey Meydandadır", *Anadolu*, 16.03.1938.

⁴⁵ Feyzullah Kazan, "Avusturya Meselesi Kalmıyor", *Akşam*, 15.03.1938.

Tan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Ömer Rıza Doğrul ve Burhan Felek yorumlarda bulunmuşlardı. Ahmet Emin Yalman, Anschluss ile ilgili ırk ve kültür birliği üzerinden eleştiride bulunmuştu. İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesinden sonra şiddet yolu ile bir milletin varlığına son veren, düzen ve nizamı yıkan, barışı ve sürekliliği bozan bir işgal tekrar edilmişti. Bu işgal kesinlikle kan veya dil birliği gibi biz özür kabul edemezdi. Eğer ki böyle bir hak kabul ediliyorsa İngiltere ile Amerika, Amerika ile Kanada ve Arap ülkeleri içinde de böyle durumlar görülebilirdi. Yalman'a göre insanlık alemi kötü bir vaziyetteydi.⁴⁶

Ömer Rıza Doğrul'un da Ahmet Emin Yalman gibi Anschluss'e eleştirileri vardır. Doğrul'a göre olaylara dıştan bakıldığı zaman Avusturya, Almanlar tarafından işgal edilmek istenmiş, Almanya da bu isteği yerine getirmiş gibidir. Almanya bu sayede işgalin sebebini Avusturya'nın isteğine bırakmakta ve mesuliyeti kendi üzerinden atmaktadır. Fakat olaylara içten bakıldığında durumun dışarıdan bakıldığı gibi olmadığı ortadadır. Alman hükümeti, plebisitin sonuçlarından korkmuş, Avusturya'daki Naziler ile bir plan hazırlayarak *“Avusturya istiklâlini bir kaşık suda boğmuş ve en nihayet Avusturyayı resmen ilhak etmiştir”*.⁴⁷

Burhan Felek, Tan gazetesindeki diğer meslektaşlarından farklı bir yazı yayınlamıştır. Tartışmaların yoğun olduğu günlerde insanın yüzünü biraz olsun düşündürerek güldürmeye çalışmıştı. Bilindiği üzere Adolf Hitler Avusturya vatandaşıydı. 1912'ye kadar günlerini Linz ve Viyana'da geçirmişti. Bu durumda Almanya mı Avusturya'yı ilhak etmiş oluyordu? Yoksa Avusturya Almanya'yı mı ilhak etmişti?⁴⁸ Bilinen tek bir şey varsa o da bir ilhakin olduğuydu. Felek, sorularında Hitler'e eleştiride bulunuyordu. Felek diğer yazarlardan farklı olarak Almanya'ya doğrudan bir eleştiri yerine Adolf Hitler'e doğrudan bir eleştiride bulunuyordu.

Son Posta gazetesinden Muhittin Birgen ve Selim Ragıp Emeç Avusturya'nın işgalini değerlendiriyordu. Muhittin Birgen'e göre Avusturya Başvekili, Avusturya vatanseveri ve Katolik bir insandı. Hitler ile genel olarak çıkarları uyuşmuyordu. İşgalden İki hafta önce Kurt von Schuschnigg Hitler ile Hitler'in siyasi konuklarını ağırladığı

⁴⁶ Ahmet Emin Yalman, “Bin Senelik Bir Varlık Göçüyor”, *Tan*, 13.03.1938.

⁴⁷ Ömer Rıza Doğrul, “Avusturyanın İlhakından Sonra” *Tan*, 15.03.1938.

⁴⁸ Burhan Felek, “Kim Kimi İlhak Etti?” *Tan*, 15.03.1938.

Berchtesgaden’de yaptığı görüşmede anlaşılan maddeleri yerine getirmemişti. Nazi ideolojisine zıt bir karakterdi ve plebisit ile Alman tehlikesini kökünden çözmek istemişti. Almanya ise istediğini elde edebilmek için plebisitin sonucunu beklemeden askerlerini Avusturya sınırlarının içerisine sokmuştu. “Avusturyada büyük bir Nazi kütlesi vardır. *“Bilhassa Avusturyanın Alman gençliği, işsiz ve biçare gençlik, bütün ümidini Almanyaya bağlamıştı”*.⁴⁹ Muhittin Birgen ertesı gün yayınladığı yazıda Almanya’nın emrivaki hareketini eleştiriyordu. Birgin’e göre işgal bir olup bitme ile sonuca ulaşmıştı. Hitler, kariyeri boyunca emrivakilere bağlanmış ve uzun süre planlarını neredeyse kimsenin bozmasına izin vermemişti. Bundan sonraki mesele ile bütün olup bitenleri hukuk ve diplomasi çerçevesinde şekillendirmeye, ülkeleri memnun edecek nitelendirmeleri yapmaya kalmıştı. Hitler işin askeri boyutunu düşündüğü gibi siyasi boyutlarını da hesaplamış görünüyordu. İngiltere’de bulunan Alman Dışişleri Bakanı Londra’da vakit geçiriyordu. Brenner sınırında İtalyan ve Alman askerleri birbirlerine selam duruyorlardı. Almanya’nın Çekoslovakya elçisi, Almanya’nın Çekoslovakya’ya karşı düşmanca bir yaklaşımda bulunmadığına yönelik teminata bulunuyordu.⁵⁰ Birgen, oldubittinin bir anlatımını yapmıştı. Hamdi Nüzhet Çançar, Asım Us ve Feyzullah Kazan’ın yaptığı eleştirilerin bir benzerini de Muhittin Birgen ortaya koymuştu. Birgen eleştirilerine ek olarak Almanya’nın işgalin sonuçları bakımından diplomasi boyutunu ne kadar düşündüğünü de aktarmıştı.

Selim Ragıp Emeç, Avusturya Şansölyesi Kurt von Schuschnigg’in plebisitte yaptığı değişikliği açıklamıştı. Schuschnigg ile Hitler arasında 1938 yılının Şubat ayında görüşmeler gerçekleşmişti. Görüşmelerden plebisit kararı alınmıştı. Fakat Schuschnigg, plebisit için daha sonrasında yeni bir karar çıkartmış ve 18-24 yaş grubunun seçimde oy kullanmasını yasaklamıştı. Hitler, iktidarı boyunca en çok gençleri etkileyecek ve kendisine bağlı bir nesil yetiştirecekti. 18-24 yaş grubunun çoğunu Nazi taraftarları oluşturuyordu. 18-24 yaş aralığının oy kullanamaması Nazilerin aleyhine olacaktı. Alman hükümeti buna dayanarak plebisitin sonucunu beklemeden Avusturya’yı işgal etmişti.⁵¹

⁴⁹ Muhittin Birgen, “Avusturya Fırtınası”, *Son Posta*, 12.03.1938.

⁵⁰ Muhittin Birgen, “Emrivaki Denilen Meşhur Diplomat Bu Sefer de Muzaffer Oldu”, *Son Posta*, 13.03.1938.

⁵¹ Selim Ragıp Emeç, “Avusturya Hâdiseleri ve Avrupa Sulhü”, *Son Posta*, 13.03.1938.

Muhittin Birgen'in bahsettiği durumu Selim Ragıp Emeç tamamlamıştı. Böylecek Son Posta gazetesi Anschluss ile ilgili daha farklı bir yorumda bulunmuştu.

Bazı yazarlar, meselenin Versailles ve Saint-Germain antlaşmalarında bulunan problemlerden kaynaklandığını savunmuşlardır. Cumhuriyet gazetesinin Hem Nalına Hem Mihına köşesindeki yazıya göre Almanya'nın Führeri Avusturyalıydı. Alman Almanya ile Alman Avusturya'nın birleşmesine ağlamak için herhangi bir sebep bulunmamaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, sözünün eri olup da 14 maddelik ilkelerine uysaydı Almanya ile Avusturya'nın birleşmesine engel olmayacaktı.⁵² Son Posta gazetesinden Selim Ragıp Emeç de aynı fikirdeydi. Ne Almanya ne de Avusturya suçluysa. Suçlu olan taraf milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin edebileceğini inandırıp sonrasında da dünyayı aldatan devletlerdi.⁵³ Son Telgraf gazetesinden Ahemd Rauf Avusturya'nın işgalinden bahsediyordu. Rauf'a göre ortada şaşırılacak bir şey yoktu. Almanya'nın girdiği işgal bir emrivaki sonucunda olmuştu fakat çok Almanya'nın işgali lüzumsuz bir işgal değildi. Versailles ve Saint-Germain antlaşmaları ile Anschluss yasaklansa bile, bu dönemde antlaşmanın imzalanmasını sağlayan devletlerin gücü yerindeydi. Şimdi ise o günün dayatmacı devletleri eski güçlerinde değildi. Rauf, Avrupa'nın o zamanki yılları göz önüne alındığında Avrupa savaşını tetikleyecek koşulların bulunmadığını düşünüyordu.⁵⁴ Tan gazetesinden Ahmet Emin Yalman'a göre Avrupa, 1918 yılında sözde barış olarak ektiği ve yalnızca kin ve nefret olarak harmanı topladığı anlaşmanın sonuçlarını yaşıyordu. Almanya'nın silahını elinden almak gibi mızıkçı bir hareket yerine bütün dünyada silahsızlanma çabası gösterilseydi dünya bir hayli değişecekti. Türkler için Versailles ve Saint Germain anlaşmalarını anlamamanın en kolay yolu Sevres anlaşması ile kıyaslamaktı.⁵⁵ Tan gazetesinden Zekeriya Sertel ise diğer yazarlardan farklı olarak Wilson ilkelerine uyulmadığını, devletlerin parasıyla ve silahlarıyla başka milletlerin egemenliklerine son verebildiğinden şikâyetçi olmuştur. Bu anlamda küçük devletlerin genel olarak tehlikede olduğunu savunmuştur.⁵⁶ Hem Nalına Hem Mihına köşesi, Selim Ragıp Emeç ve Ahemd Rauf Versailles ve Saint-Germain anlaşmalarındaki hatalar

⁵² Hem Nalına Hem Mihına, "Avusturyaya Ağlıyanlar!.." *Cumhuriyet*, 16.03.1938.

⁵³ Selim Ragıp Emeç, "Avrupanın Bugünkü Halinden Kimler Mes'ul?", *Son Posta*, 14.03.1938.

⁵⁴ Ahemd Rauf, "Emrivakiler Karşısında", *Son Telgraf*, 16.03.1938.

⁵⁵ Ahmet Emin Yalman, "Sevr Cinsinden Ekinler", *Tan*, 14.03.1938.

⁵⁶ M. Zekeriya Sertel, "Kötü Misal", *Tan*, 15.03.1938.

yüzünden Almanya'nın işgalini desteklemişlerdir. Tan gazetesinden Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel ise yazılarında dünya barışı adına eleştirilerde bulunmuşlardır. Tan gazetesindeki yazılarda Tan'ın siyasi görüşünün yansıdığı görülmektedir. Avusturya'nın işgali ile ilgili dünya genelinde silahsızlanma ve savaş karşıtı politikayı Türkiye'de yalnızca Tan gazetesi işlemiştir. Almanya'yı eleştiren diğer yazılarda ise savaş karşıtlığından ziyade Almanya'nın emrivaki ile sınırlarını genişletmesi eleştirilmiştir.

Yeni Asır gazetesinden Şevket Bilgin, Avusturya'nın işgalinden yalnızca bir gün sonra Almanya'nın muhtemel yeni işgalleri üzerinde bir endişede bulunmuştu. Bilgin'in kafasında bu konu ile ilgili soru işaretleri vardı. Eğer Almanya, Avusturya meselesini istediği neticede bitirdikten sonra namlusunu Südet Almanlarını "kurtarmak" için Çekoslovakya'ya doğrultursa neler olacaktı?⁵⁷ Haber gazetesine göre de Çekoslovakya'da endişeli bir hava mevcuttu. Avusturya'daki olaylar, hızlı bir şekilde Çekoslovakya'ya da yansımıştı. Avusturya'dan kaçan eski hükümet taraftarları Çekoslovakya'ya siyasi sığınma talebinde bulunsada Çekoslovakya hükümeti bu talepleri kabul etmiyordu. Çekoslovaklar, Almanları tahrik etmemek ve memnun etmek için elinden geleni yapıyorlardı.⁵⁸ Tan gazetesinden Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet ve Ömer Rıza Doğrul da Çekoslovakya'da oluşabilecek muhtemel bir saldırıyı değerlendirmişlerdi. Emekli General Hüseyin Emir Erkilet'in Çekoslovakya'ya bir saldırı beklentisi vardı. Almanlar nüfus ve toprak genişletme politikası olarak Polonya ve Çekoslovakya'ya yönelebilirdi. Almanların birleşmesi tam olarak bitmemişti. Fakat Çekoslovakya'ya yapılacak olan bir harekâtın anlamı Avrupa'da oluşacak bir savaş demektir. Fakat Erkilet Almanya'nın bunu göze alacağını düşünmüyordu.⁵⁹ Ömer Rıza Doğrul da Çekoslovakya'ya bir saldırı ihtimalini düşünmüş fakat Çekoslovakya'nın da Almanya'dan gelebilecek bir saldırıyı düşündüğünü ve bu yüzden kendisini sağlama aldığını açıklamıştı. Bu doğrultuda da Çekoslovakya, Fransa ve Sovyet Rusya ile müttefik olmuştu.⁶⁰ Cumhuriyet gazetesinden Muharrem Fevzi Togay da Çekoslovakya'nın tehlikede olduğunu düşünüyordu. Avusturya'nın işgalinden sonra Çekoslovakya, Almanya'nın üç taraftan sınırları ile çevrilmişti. Çekoslovakya ise gelecekte oluşabilecek

⁵⁷ Şevket Bilgin, "Avrupa Bu Fırtınayı da Atlatabilecek mi?" *Yeni Asır*, 13.03.1938

⁵⁸ *Haber*, 13.03.1938.

⁵⁹ Hüseyin Emir Erkilet, "Çekoslovakya'ya Taarruz ve Büyük Harp Korkusu" *Tan*, 16.03.1938.

⁶⁰ Ömer Rıza Doğrul, "Avrupada Yeni Gruplanmalar", *Tan*, 17.03.1938.

bir tehlikeden ötürü yüzünü doğuya değil batıya dönmüştü. Sovyetler Birliği'nden ve Polonya'dan bir çözüm ummayarak İngiltere ve Fransa ile görüşmeler başlanmıştı.⁶¹ Ulus gazetesinden Ahmet Şükrü Esmer'e göre Avrupa'da konjektür değiştiği için bazı ülkeler tehlikeye girmişti ve Anschluss tarihin dönüm noktalarından birini meydana getirecekti. Fransa ve İtalya'nın nüfusu toplamı, yetmiş beş milyonluk Almanya nüfusuyla neredeyse aynıydı. Gerek Fransa gerek İtalya ilk kez "büyük Almanya" ile karşılaşmışlardı. Esmer, Almanların eylemlerinin durumuna göre Avrupa'daki dengelerin değişeceği düşünüyordu.⁶² Esmer, tehlikenin Çekoslovakya'dan ziyade Fransa ve İtalya üzerine olduğunu düşünüyordu. Esmer'in düşüncesi Alman milletinin birleşmesi değil Alman milletinin Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Avrupa'nın ele geçirilmesiydi. Altı farklı yazar Alman emrivakisinin gelecekte devam etmesini bekliyorlardı. Çünkü Almanya'nın Versailles'nın "zincirlerini kırma" anlamında adımlarının daha geniş kapsamlı olduğu düşünülüyordu.

Türk Diplomatik Arşivleri'nde Anschluss ile ilgili iki belge bulunmaktadır. Türkiye'nin Almanya Büyükelçisi Hamdi Arpağ'a gelen bilgiye göre, Hitler, beş-altı gün için Berlin'den ayrılacaktır. Muhtemelen buradan Viyana'ya geçecektir. Avusturya'nın yapacağı plebisitte Hitler'in orada olması beklenmektedir. Alman Propaganda Bakanı Joseph Goebbels, Sefaretleri bilgilendirerek Alman ordularının Avusturya'ya gireceklerini 12 Mart'ta resmen iletmiştir.⁶³ Alman hükümetinin işgal sebebi elçilikler ile paylaşılmıştır. Berlin Büyükelçiliği'nden Ankara'ya gönderilen telgrafa göre Alman ordusunun Avusturya sınırlarına girmesi talebi Avusturya'dan gelmiştir. Bu anlamda Alman ordusunu herhangi bir işgale veya komşu devletin sınırlarını ihlal etme durumlarında bulunmamıştır.⁶⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Avusturya'nın işgaline dair herhangi bir konuşma bulunmamıştır. Türk meclisinde işgal tartışılmamış, herhangi bir yorumda bulunulmamıştır. İncelenen anılarda da Avusturya'nın işgaline dair herhangi bir yazı bulunmamıştır. Almanya'nın Avusturya'yı işgali Türk kamuoyunda üç temel başlıkla incelenmiştir. İlk olarak yazarlar Almanya'nın emrivaki yaptığını açıklamışlar ve

⁶¹ Muharrem Fevzi Togay, "Avusturyanın Akıbeti ve Çekoslovakya", *Cumhuriyet* 17.03.1938.

⁶² Ahmet Şükrü Esmer, "Büyük Almanya", *Ulus*, 16.03.1938.

⁶³ *TDA*, 501, 31252-123455-17.

⁶⁴ *TDA*, 501, 31252-123455-15.

eleştirmişlerdir. Almanya'nın bir anda işgale girişmelerinin sebeplerini söylemişlerdir. Fakat Almanya'yı desteklememişlerdir. Özellikle bu anlamda en sert eleştiriler Tan gazetesinden gelmiştir. İkinci başlık ise Versailles ve Saint-Germain antlaşmalarıdır. Bu iki anlaşmadaki maddeler haksızlık olarak nitelendirilmiştir ve Almanya ile Avusturya'nın birleşmesinde herhangi bir yanlışlık olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu anlamda Türk kamuoyunda Almanya'ya en büyük destek Cumhuriyet gazetesinde verilmiştir. Üçüncü başlık ise gelecek ile ilgili tehlike olmuştur. Tehlikede bulunan devlet olarak ise Çekoslovakya belirlenmiştir. Yazarlar Almanya'nın Versailles ile kaybettiği toprakları geri kazanmak istediğinin altını çizerek sıradaki hedefin Almanların nüfus olarak çoğunluğu oluşturdukları Sudetland bölgesi olduğunu söylemişlerdir. Türk kamuoyunda Almanya, Avusturya'nın işgali konusunda ikiye bölünmüştür. Almanya hem eleştirilmiştir hem de desteklenmiştir.

2.3 MÜNİH KONFERANSI

Avusturya'nın işgalinden sonra Türk kamuoyunda Çekoslovakya'ya dikkat çekilmişti. Almanya'nın ilhaklarını sürdüreceği beklentileri oluşmuştu. Türk kamuoyunda tahmin edildiği gibi Almanya, Versailles Antlaşması'nın hükümlerini bitirmek için Almanların çoğunlukta yaşadığı Çekoslovakya'nın Sudetland bölgesini hedef almıştı. Sudetland bölgesi, Alman vatandaşların çoğunlukta yaşadığı bir konum olmasının yanında aynı zamanda büyük bir sanayi bölgesiydi. Almanya, üç milyon beş yüz bin nüfusta vatandaşını geri kazanmasının yanında bölgedeki sanayi kuruluşlarından faydalanabilecekti. Bunun için Adolf Hitler ile İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain görüşmeler gerçekleştirilecekti. Hitler, Sudetland bölgesinin sulh yolu ile kendisine verilmesini istemişti. Eğer sulh yolu ile verilmez ise Avusturya'da olduğu gibi birliklerini Çekoslovakya sınırlarına gönderecekti. Chamberlain ise Almanya ile Çekoslovakya arasında arabuluculuk görevi oynamıştı. Avrupa bir hayli gerilmişti; yeni bir Avrupa savaşının çıkmasından endişelenilmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nin Başkanı Franklin Roosevelt bile meseleye müdahale edecekti. Savaş seslerinin duyulduğu günlerde ise herkese “umut” veren gelişmeler yaşanacaktı. Savaş çıkmasını engellemek için 29 Eylül'de, Münih'te bir konferans kararı alınacaktı. Britanya Başbakanı Neville

Chamberlain, Fransa Başbakanı Édouard Daladier, İtalya Başbakanı Benito Mussolini Münih'e davet edildi. Konferansın sonucunda Sudetland bölgesi Almanya'ya verildi.

Çekoslovakya krizi ve Münih Konferansı Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi, Muharrem Fevzi Togay ve Peyami Safa tarafından işlenmişti. Nadir Nadi, Chamberlain'in geçmişte yaptığı konuşmalarına ve teşebbüslerine dayanarak Almanya'nın bir harp başlatmayacağını ve Çekoslovakya mevzusunun anlaşma ile çözüleceğini umuyordu. Hitler anlaşma sağlanmaz ise 1 Ekim'de Çekoslovakya'ya saldıracağını vadetmişti. Buna rağmen Nadi'ye göre Hitler'in verdiği tarihe üç saat bile olsa umut vardı. Aksi takdirde bu meselenin sonu felaket olurdu.⁶⁵ Peyami Safa ilk olarak Chamberlain'in sözlerini değerlendiriyordu. Safa'nın aktardığına göre Chamberlain, büyük oranda anlaşılmış bir mesele için Avrupa devletlerinin kanlı bir mücadeleye girişmesini anlamsız görüyordu. Safa, bu anlamda Chamberlain'e katılıyordu. Safa'ya göre büyük ölçüde anlaşılmış bir mesele için Avrupa devletleri kanlı bir mücadeleye girişirler ise ya çıldırmışlardı ya da bu kandan faydalanacak olanların tahriklerine kapılmışlardı. Safa, Avrupa'nın bu durumda olduğuna inanmadığı için "*harb psikozu*" denilen psikolojiye düşülmeyeceğini ümit ediyordu.⁶⁶ Nadi ve Safa, Avrupa'da büyük bir savaşın çıkmasından endişelenmişti. İki yazar da Sudetland bölgesi için Avrupa'da bir savaşın çıkmasını gereksiz görüyordu. Barış anlaşması iki yazar adına da savaşı engellemek adına bir "umut"tu.

Muharrem Fevzi Togay, durum ile ilgili değerlendirmesini Münih Konferansı'nın sonucundan sonra yapmıştı. Togay'a göre Almanya, barış koşullarını beklemek için herhangi bir askeri eyleme girişmemişti. Hatta Hitler, 1 Ekim'e kadar barış görüşmeleri için bekleme kararı almıştı. Bu sürece kadar da sözünde durmuştu. Eğer ki devletlerarası müzakere gerçekleşmeseydi, 1 Ekim'de ordularını süreceğine de şüphe bırakmamıştı.⁶⁷ Togay yaptığı değerlendirmede Hitler'in verdiği sözleri tutmasından bahsetmişti. Togay'a göre Hitler'in önceliği barıştı. Barış ile ilgili verdiği sözü de tutmuştu. Barış görüşmesi olmasaydı Hitler savaş anlamında verdiği sözü de tutacaktı.

Peyami Safa devletlerin Münih'te aldığı karardan sonra değerlendirmelerine devam ediyordu. Safa yazısında ilk olarak nasyonalizmin yenilmezliğinden bahsediyordu.

⁶⁵ Nadir Nadi, "Mühlet", *Cumhuriyet*, 28.09.1938.

⁶⁶ Peyami Safa, "Esasta İhtilâf Yoktur", *Cumhuriyet*, 28.09.1938.

⁶⁷ Muharrem Fevzi Togay, "Dörtler Konferansı", *Cumhuriyet*, 30.09.1938.

Safa'ya göre nasyonalizm, rakiplerine karşı her zaman üstün gelmişti, her zaman da üstün gelecekti. Münih hadisesi bu anlamda dünyaya bir ders vermişti. Fakat Türkiye'nin bu dersi almaya ihtiyacı yoktu. Çünkü Türk milleti bu dersi on yedi sene önce Sakarya'da yaşamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerine isyan eden ilk millet Türk milleti idi. Lausanne Barış Antlaşması'nı idrak eden bir millete Münih'te alınan kararlar hayret vermeyecekti. Avrupa, Lausanne'ın dilinden anlamadığı için Münih, Avrupa açısından daha yakın bir ders olacaktı.⁶⁸ Peyami Safa, Avusturya'nın işgalinde de Avrupa'da artan milliyetçiliğin milletler açısından faydalı olduğunu ve sınıf mücadelesi yerine milletler arası mücadelenin daha kıymetli olduğunu söylemişti. Safa, Münih Konferansı'nın neticesinde de yine milliyetçiliğin ülkeler adına değerli olduğunu vurgulamıştı. Bu sefer milliyetçiliği vurgularken Türk Kurtuluş Savaşı ile benzerlik kurmuştu. Cümlelerinde gizli bir komünizm eleştirisi dikkat çekmekteydi. Safa, Alman milliyetçiliğinin sonuçlarını övmüştü.

Muharrem Fevzi Togay, İngiltere ve Almanya arasında gelişen siyasi ilişkileri, iki ülkenin dostluğuna bağlamıştı. Hitler ordu mevcudiyetini arttırıp silahlanmaya başlasa da donanma mevcudiyeti olarak İngiltere'nin üçte birini geçmeyeceğini beyan etmişti. Almanya'nın Çekoslovakya meselesinde de bir antlaşma yolu ile çözümünü istemesi ile birlikte İngiltere'nin olumlu görüşlerini çekmişti. Hâlbuki düne kadar Almanya, İngiltere'de sadece savaş korkusu yaratıyordu. Togay'a göre bu olaylar, iki ülke arasındaki dostluğu pekiştirmişti: "*Ebedi dostluk iki büyük ırkla beraber dünyanın sulh ve huzurunu temin etmiş oluyor*".⁶⁹ Nadir Nadi ve Peyami Safa'nın umudu, Muharrem Fevzi Togay'da da kendisini göstermişti. İngiltere ile Almanya'nın fikir birliğine varması dünya barışı için önemli bir gelişmeydi. Cumhuriyet gazetesi bu anlamda bir Avrupa savaşı çıkmadığı için memnundu. Cumhuriyet gazetesi Sudetland bölgesinin Almanya'ya verilmesini eleştirmemişti.

Ulus gazetesinden Ahmet Şükrü Esmer, Yaşar Nabi Nayır ve Falih Rıfkı Atay, Çekoslovakya krizi ve Münih çözümü ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Ahmet Şükrü Esmer'e göre ortada bir savaş vaziyeti vardı. Fakat Esmer kısa bir sürede dünya için büyük bir felaketin başlayacağına da pek ihtimal vermiyordu. Çünkü Almanya,

⁶⁸ Peyami Safa, "Bir Ders Daha", *Cumhuriyet*, 02.10.1938.

⁶⁹ Muharrem Fevzi Togay, "İngiliz-Alman Edebi Dostluğu", *Cumhuriyet*, 03.10.1938.

Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği ile savaşmak durumunda kalacaktı. Bu duruma rağmen Almanların bir harp durumunu gerçekleştirmeleri beklenemezdi. Almanlar sulh yolu ile Çekoslovakya'dan istediklerini alabilecekleri gibi diğer gayelerini de sulh yoluyla başarabilirlerdi.⁷⁰ Münih'te düzenlenecek olan konferansın neticesinde Almanya elbette Çekoslovakya'dan toprak elde edecekti. Siyaseten de muzaffer olacaktı. Hâlbuki Chamberlain ile daha önce yapılan görüşmelerde Almanya bu sonucu kabullenmiş olsaydı Almanya'nın siyasi başarısı daha parlak olacaktı. Almanya, komşu devletlerin gözünde provokatör konuma düşmeyecekti.⁷¹ Almanya, problemi sulh yoluyla neticelendirse de Esmer'in gözünde Almanya'nın konumu değişmemişti. Almanya, Esmer'e göre komşu ülkelerinin gözünde provokatör durumuna düşse de aslında bu provokatör tanımı Esmer'in kendi fikriydi. Nitekim Esmer, Almanya ile ilgili yazılarında eleştirel bir gözle bakıyordu. Almanya'nın sulhu düşündüğüne tam olarak inanmıyordu.

Yaşar Nabi Nayır, Sevres ve Versailles'i mukayese ederek olaylara bakmıştı. Nayır iki anlaşmanın da boşuna yapıldığını düşünüyordu. Sevres'i Türk halkı, Versailles'ı da Alman halkı yıkmıştı. Milletlerin arzusuna engel olunamıyordu. Eğer Versailles Antlaşması, Çekoslovakya'nın sınırlarını etnik bakımdan çizseydi Çekoslovakya'nın senelerdir Sudetland bölgesine yaptığı harcamalar da boşuna gitmeyecekti.⁷²

Falih Rıfıkı Atay'da Münih Konferansı, Nadir Nadi, Muharrem Fevzi Togay ve Peyami Safa'da olduğu gibi bir umut yaratmıştı. Konferansın neticesinde Hitler ile Chamberlain'in anlaşması, herhangi bir savaş vermeyeceklerine yönelik sözleri, yeni bir dünya savaşından korkan Avrupa ve dünya ülkelerine kesinlikle önemli bir rahatlama sağlayacağını düşünüyordu.⁷³ Ulus gazetesinin fikirlerinde farklılıklar bulunmaktaydı. Ahmet Şükrü Esmer, Hitler'e ve dolayısıyla Almanya'ya güvenmemekteydi. Esmer, Münih Konferansı sonuçlarına tam olarak güvenememişti. Nayır ise Versailles'ı eleştirerek Sudetland bölgesinin Almanya'ya verilmesini onaylamıştı. Dolayısıyla Almanya'yı desteklemişti. Atay ise herhangi bir onaylamadan veya eleştiriden ziyade meselenin savaşız bir şekilde hallolmasından memnuniyet duyuyordu. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı olan Ulus gazetesinde birbirinden farklı üç görüş bulunuyordu.

⁷⁰ Ahmet Şükrü Esmer, "Harbe Doğru mu?", *Ulus*, 28.09.1938.

⁷¹ Ahmet Şükrü Esmer, "Münih Konferansı" *Ulus*, 30.09.1938.

⁷² Yaşar Nabi Nayır, "Dünya Geniş Bir Nefes Aldı", *Ulus*, 01.10.1938.

⁷³ Falih Rıfıkı Atay, "Münih ve Sonrası", *Ulus*, 02.10.1938.

Mustafa Kemal Atatürk henüz hayattaydı ve Başbakan Celal Bayar'dı. Ulus gazetesinin bu politikası, Türk hükümetinin İsmet İnönü öncesinde de denge politikası izlediğine bir örnek oluştuyordu.

Kurun gazetesinden Hikmet Münir, Sudetland bölgesinin Almanya'ya diplomasi yolu ile verilmesini eleştirmişti. Münir'in anlatımına göre Hitler, kendi odasında kimsenin sigara içmesine izin vermiyordu. Fakat yine aynı Hitler, Chamberlain ile yaptıkları görüşme sırasında Chamberlain'e sigara ikram ettiği gibi odasında sigara içmesine de izin vermişti. *Kilometrelerce arazi bir yaprak sigarasına mı gitti dersiniz?*⁷⁴ Hikmet Münir diğer yazarların aksine Münih Konferansı'nda çıkan sonucu hiçbir şekilde desteklememişti ve eleştirmişti. Sudetland bölgesinin Almanya'ya geçmesinden memnun kalmamıştı.

Son Posta gazetesinden Muhittin Birgen ve Hüseyin Emir Erkilet değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Muhittin Birgen'e göre Hitler, Sudetland bölgesini Münih'te kazandıktan sonra yaptığı konuşmada artık hiçbir toprak parçası talep etmeyeceğini belirtmişti. Almanların Almanya dışında yoğunlukta yaşadığı bölgeler neredeyse kalmamıştı. Saf Alman toplumunun sınırlarını sağladığını belirten Hitler'e Muhittin Birgen'e göre inanmamak için bir sebep yoktu, daha da ötesi Hitler'in sözlerine ve olaylara dayanarak bu durumdan faydalanılabiliyordu. Almanya dünyaya büyük sulh iddiaları ile çıkıyor ve kendisinden bir hayli emin duruyordu. Bunun yanında kimsenin hakkını çiğnemeyeceğini ve sadece kendi hakkının peşinde olduğunu belirtiyordu. Dünyaya umudu sağlamak için Almanya'ya güvenmek ve Almanya'nın bu durumundan faydalanmak gerekmektedir.⁷⁵ Hüseyin Emir Erkilet ise Muhittin Birgen ile aynı fikirde değildi. Hüseyin Emir Erkilet'e göre Hitler'in savaş narası blöftü. Çünkü Almanya, Çekoslovakya'ya girerse bir Avrupa savaşı başlatacağının farkındaydı. Bir yandan bir milyona yakın bir orduyu harekete geçirilmişti bir yandan da savaş olmasın diye nutuklar söyleniyordu. Almanya iki ay boyunca bir hayli çaba göstermişti, paralar harcamıştı ve bütün bunların neticesinde Sudetland bölgesini kazanmıştı. Almanya için herhangi bir başarısızlık söz konusu değildi. Fakat Fransa ve İngiltere ise çabaları doğrultusunda ne kazanmışlardı? Dünya barışını mı? Ortada bir barış olsa da elbette gelecek günler için bu durum belirsizdi.⁷⁶ Son Posta gazetesinde iki farklı yazarın iki farklı yazısı yayımlanmıştı. Muhittin Birgen

⁷⁴ Hikmet Münir, "Pazarlık Ustalarına Yazık Oldu", *Kurun*, 03.10.1938.

⁷⁵ Muhittin Birgen, "Milletler Cemiyeti Yerine Bir Avrupalılar Cemiyeti", *Son Posta*, 30.09.1938

⁷⁶ H. Emir Erkilet, "Almanya Ne Kazandı ve Çekler Ne Kaybettiler?" *Son Posta*, 01.10.1938

Almanya'ya büyük bir güven beslemiş ve artık savaş çıkaracak herhangi bir durumun kalmadığını düşünmüştü. Hüseyin Emir Erkilet ise Sudetland bölgesini diplomasi yolu ile Almanya'ya verilmesini eleştirmiş ve bu durumun dünya barışına bir katkı sağlayamayacağını düşünmüştü. Münih Konferansı Birgen'e umut olsa da emekli General Erkilet için bir umut yaratmamıştı. Sivil ve askeri bakış arasındaki farklılık görünüyordu.

Yeni Sabah gazetesinde Münih Konferansı'nın neticelerini Hüseyin Cahid Yalçın değerlendirmişti. Yalçın'a göre İngilizler, Almanların diplomasi ağlarından ötürü Alman milletinin İngiltere ile dost olmak arzusu beslediğini düşünüyorlardı. Almanların savaşmak istemediklerini ve savaş arzularının olmadığını belirtiyorlardı. Yalçın Münih günlerinde İngiltere ile Almanya arasında bir savaş sebebi olmadığına katılıyordu. Fakat yarın yeni bir savaş sebebi oluşmayacağını kim garanti edebilirdi? ⁷⁷ Yalçın, Münih ile ilgili düşüncelerini anlatmaya devam ediyordu. Yalçın'a göre Çekoslovakya meselesi diplomasi yolu ile çözülmüş bir mesele değildi. Almanlar haklarını kazanmamışlardı, kuvvetleri sayesinde Sudetland bölgesini elde etmişlerdi. Almanya yirmi yıldan beri en güçlü dönemindeydi. Alman ordusunun harp vaziyeti alması ile Münih'teki sonuç şekillenmişti. Yirmi sene boyunca Almanya yalnızca protesto etmiş ve bağırmişti. Alman ordusu ise hareketsiz kalıyordu. Yalçın'a göre gerçekler bundan ibaretti ve Münih'te olayların diplomasi yönü ile çözüldüğüne inanmıyordu. ⁷⁸ Münih Konferansı ile ilgili en farklı düşünce Hüseyin Cahid Yalçın'dan gelmişti. Türk kamuoyunda Münih ile ilgili yapılan sorgulamalarda temel olarak Sudetland bölgesinin Almanya'ya verilmesinin haklı veya haksızlığı konuşulmuştu. Yalçın ise daha farklı bir sorgulamada bulunarak Münih'te ordunun mu yoksa diplomasinin mi kazandığını tartışmıştı ve ordunun kazandığına emin olmuştu. Yalçın, Almanya'nın Avrupa'daki harekâtını sürdüreceğini düşünmüştü ve Münih bu anlamda Yalçın'a bir umut olmamıştı.

Son Telgraf gazetesinden Nahid Sırrı, Münih Konferansı ile ilgili yorumlarda bulunmuştu. Nahid Sırrı, Almanya'nın girişmiş olduğu eylemi haklı gören yazarlar arasındaydı. Hitler, büyük Almanya gayesini gerçekleştirmek için yeni bir başarı elde etmişti. Çekoslovakya vatandaşlığına sahip Almanlar, Almanya'ya katılmak için büyük

⁷⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, "Ebedi Dostluk", *Yeni Sabah*, 02.10.1938.

⁷⁸ Hüseyin Cahid Yalçın, "Ebedi Dostluk", *Yeni Sabah*, 04.10.1938.

bir sevinçle bekliyorlardı. Bu Almanların sevinci, Hitler'in haksız bir şekilde eyleme giriştiği iddialarına antiteziydi.⁷⁹ Sırrı, Versailles ve Saint-Germain'in ismini vermeden Alman nüfusunun fazla olan bölgelerin Almanya'ya dâhil edilmelerini desteklemişti.

Yeni Asır gazetesinden Şevket Bilgin, Münih'teki gündemin sonuçlarını konu etmişti. Bilgin olayların sulh ile çözülmesinden memnun kalmıştı. Almanya, sonunda ülkeler arasındaki ilişkilerin gerginleştirmesinin nelere sebebiyet olacağını anlamıştı. Anlaşma yoluyla çözülebilecek basit bir pürüz için tarihte bir örneği görülmemiş bir faciayı doğurmaktan vazgeçmişti. Hitler'in Münih eyleminde bir geri çekilme söz konusu olsa da kesinlikle kendisini küçültmüş değildi.⁸⁰ Bilgin de Münih'te olayların diplomasi ile çözülmesinden memnun kalmıştı ve Bilgin'in içinde de bir umut doğmuştu. Ayrıca Hitler olaylara askeri bir çözüm getirmediği için de Türk kamuoyunda Bilgin gibi isimler tarafından takdir edilmişti.

Asım Us, anılarını anlattığı kitabında Münih Konferansı'nı bir hastaneye benzetmişti. Hastaya benzetilen ise Çekoslovakya'ydı. Hasta ya ölecekti ya da ameliyatla kurtulacaktı. Dört ülke, Çekoslovakya'ya böyle yaklaşmıştı. Bu kararı alması gereken kurum ise Milletler Cemiyeti idi. Çekoslovakya meselesi ameliyat ile kurtulsa da Milletler Cemiyeti bu süreçten kurtulamamıştı (Us, 2012: 262-263).

Türk kamuoyunda Sudetland meselesi ve Münih çözümü iki farklı tema altında işlenmişti. Fakat bir tema diğer temadan daha fazla yer kaplamıştı ve o da "umut"tu. Münih'teki çözüm dünya barışına muhakkak katkı yapacaktı. Avrupa büyük bir yıkımdan kurtulmuştu. Bu anlamda Almanya ve Führer Adolf Hitler takdir edilmişti. Türkiye, gerginliğin olduğu alandan bir hayli uzak olsa da Avrupa ile benzer endişeleri taşıyordu. Bu gerginliğin sebeplerinden birisi de Türkiye ile Almanya'nın o dönemde yüklü bir ticaret anlaşması için görüşmeler gerçekleştirmesiydi. Çıkacak muhtemel bir savaş ile Türk sanayileşmesi zarar görecekti. Bu yüzden Türk kamuoyunda Almanya, Sudetland meselesinde yoğun eleştiriler almamıştı. İkinci tema ise eleştirilerdi. Eleştiriler az da olsa Türk kamuoyundaki bazı isimler Sudetland bölgesinin Almanya'ya verilmesi ile bir şeylerin değişmeyeceğini savunmuşlardı. Gelecekte gerginliğin devam etmesini beklemişlerdi. Türk-Alman ilişkilerinin yoğun olduğu dönemlerde her ülkede olabileceği

⁷⁹ Nahid Sırrı, "Bugünkü Vaziyette", *Son Telgraf*, 01.10.1938.

⁸⁰ Şevket Bilgin, "Sulh Bir Hayal Olmaktan Kurtuldu", *Yeni Asır*, 01.10.1938.

gibi Türkiye’de de “dost” Almanya’ya ağır eleştirilerde bulunulmamıştı. Türk hükümetinin izlediği strateji Türk kamuoyunda ve özellikle de Ulus gazetesinde görülmüştü. Çünkü Türk hükümeti, İngiliz hükümeti ile 27 Mayıs 1938’de Kredi Anlaşması imzalamıştı.⁸¹ Türkiye’nin denge politikası şekilleniyordu.

2.4 ÇEKOSLOVAKYA’NIN İŞGALİ VE SAVAŞ ÇANLARI

Münih Konferansı’ndan sonra savaştan uzaklaşıldığı için bir sevinç hâkimdi. Savaşın çıkmayacağı düşüncesi görüşlerin temelini oluşturmuştu. Savaştan uzaklaşıldığına yönelik düşünce ise uzun sürmeyecekti. Almanya için Çekoslovakya meselesi kapanmamıştı. 15-16 Mart 1939’de Alman birlikleri Çekoslovakya’yı işgal edecekti. Hâlbuki altı ay önce Münih’te Türk kamuoyuna göre Almanya için Çekoslovakya meselesi kapanmıştı. Almanya’nın diplomasiye duyduğu güvene yönelik övgü dolu sözler söylenmişti. Çekoslovakya’nın işgalinden sonra ise Türk kamuoyunda Almanya’ya yönelik ifadeler değişecekti.

Ulus gazetesinden Burhan Belge, Almanya’nın Çekoslovakya’yı işgaline yönelik değerlendirmede bulunmuştu. Burhan Belge’ye göre barış için yapılan binanın temelleri ile bir hayli oynanmıştı. Temelindeki maddeler çalınmıştı. Bu durum devam ederse barış binası yıkılacaktı. Bozuk durumda olan binanın halinde bile insanlar bir şekilde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Eğer bu bina yıkılırsa altında kimlerin kalacağını tahmin edebilmek zordu.⁸² Belge, eğer Almanya, Çekoslovakya’yı işgal ederse büyük bir savaşın yaşanacağını bir bina ile örneklendirmişti. Çıkabilecek bir savaşta kimin kaybedeceğine dair bir değerlendirme yapmaktan kaçınmıştı. Fakat barış için inşa edilen binanın yıkılacağını düşünüyor, büyük bir Avrupa savaşı bekliyordu.

Halkın Sesi gazetesinden Sırrı Sanlı ve Ulus gazetesinden Burhan Belge, Çekoslovakya’nın işgalinden önce işgale yol açabilecek sebepleri değerlendirmişlerdi. Almanya’nın Sırrı Sanlı, Çekoslovakya’da olan bitenleri bir insana ve ameliyata

⁸¹ Londrada 27 Mayıs 1938 Tarihinde İngiltere Hükümetile İmza Edilen Müzeyyel Kliring Anlaşması ve Teslihat Kredi Anlaşması, Exports Credits Guarantee Departement ile İmza Olunan On Milyon Sterlinlik Kredi Anlaşmasının Tasdiki Hakkında Kanun, *T.C Resmî Gazete*, 3960, 15.07.1938. s. 10286.

⁸² Burhan Belge, “İki Haber”, *Ulus*, 11.03.1939.

benzeterek tasvir etmişti. Orta Avrupa meselelerinin biri ehemmiyete kavuşmadan diğer mesele başlıyordu. Avrupa’da Orta Avrupa memleketleri arasındaki anlaşmazlık, Almanya’yı güçlendirecekti. Almanya bu sebeplere dayanarak Çekoslovakya’yı işgal edebilecekti:

*“Orta Avrupada meselenin biri hallolmadan diğer biri, bu defa daha bir dikenlisi zihinleri tirmalamıya başlıyor. Çekoslovakyanın Alman Südetleri nejerişe uğradığı ıztırap verici ameliyattan sonra hastanın biraz rahata kavuşacağını zannedenler pek çoktu. Fakat son hadiseler gösteriyor ki yarayı kangıran olmaktan kurtarmak içm vücudun yalnız o kısmına cerrahi müdahalede bulunmak iyi gelmiyecektir. Slovakların, lehlerin ortaya attığı yeni talepler orta Avrupada zaten ortalığı sarsan fırtınayı bir kat daha şiddetlendirmekten başka bir şey yapmıyacaktır”.*⁸³

Burhan Belge de Sanlı gibi düşünmekteydi. Çekler ile Slovaklar arasındaki gerginlik, Almanların zaten beğenmediği ve fırsat kolladıkları bir meseleydi. Almanya, bu meseleyi kendine göre dönüştürmeyi bilecekti.⁸⁴ Yazarların yaptıkları değerlendirmeler Almanların Çekoslovakya’yı işgal etmek için olan nedenine dönüşecekti.

Akşam gazetesinde Çekoslovakya’nın işgal durumu ile ilgili Necmettin Sadak’ın bir yazısı ve Akşam isimli bir yazı yayınlanmıştı. Necmettin Sadak’a göre Almanya, Çekoslovakya’nın işgalini askeri bir faaliyetle çözmek istemiyordu. Çünkü Almanya’nın silahlanması yalnızca savaş için değil aynı zamanda iktisadi açısından da önemli bir faaliyetti. Almanya bu silah fabrikalarında binlerce hatta milyonlarca işçi çalıştırıyor, silah fabrikalarını 7/24 açık tutuyordu. Almanya, Türkiye ile yaptığı gibi ticari ilişkilerini silah yoluyla yapıyordu. Sattığı silahlarla ve silahların takas yoluyla halkının geçinebilmesi için zaruri ihtiyaçları ediniyordu. Bunun yanında bu silahlarla elinde olmayan madenleri de elde ediyordu. İngiltere de savaşı engelleyebilmek için gerekli yöntemin ticaret olduğunun farkında varmıştı. Bu sebeple de Londra hükümeti Berlin’e ticari heyetleri göndererek meselelerin çözülmesi için uğraşıyordu.⁸⁵ Sadak’ın cümlelerinde savaş ile gelecek yıkım vardı ve bu yıkımın İngiltere de farkındaydı. Meselenin Münih’te olduğu gibi diplomasi yoluyla çözülmesini istiyordu. Fakat Alman ordusu, Sadak’ın düşüncelerini gerçekleştirmeyecekti. Akşam isimli yazıda ise Çekoslovakya’nın işgal edilmesi değerlendirilmişti. Bu yazıya göre Almanların

⁸³ Sırrı Sanlı, “Orta Avrupada ve Uzak Şarkta”, *Halkın Sesi*, 14.03.1939.

⁸⁴ Burhan Belge, “Çek-Slovakya”, *Ulus*, 15.03.1939

⁸⁵ Necmettin Sadak, “Silâhları Azaltmak Mümkün Olacak mı?”, *Akşam*, 14.03.1939.

Çekoslovakya'yı işgal etmeleri günü kurtaran değil geleceğe atılan bir adımdı. Almanya, işgal ettiği toprakların zenginliklerinden yararlanıyor ve bu zenginlikler ile ticari ilişkilerini daha da geliştiriyordu. Almanya yalnızca toprakların zenginliğini değil toprağını da müttefikleri ile paylaşıyordu. Örneğin Almanya, Rutenya'yı [Batı Ukrayna] Macaristan'a bağışlamıştı. Almanya Çek ordusunu dağıtmıştı. Bunun yanında da Macaristan'ı kendi tarafına çekmişti. Bu yaşananlar Almanların idari ve siyasi planlarının daha geniş kapsamda olduğunu gösteriyordu.⁸⁶ Türk kamuoyunda ilk kez Almanya'nın siyasi planlarının daha geniş kapsamlı ve yayılmacılık içerdiği açıklanıyordu. Bu yazıya göre "çanlar" çalıyordu. Fakat kimin için çaldığı belli değildi. Ortada olan ise Almanya'nın işgallere devam edecekti. İşgalin yönü belirsizdi. Almanya'nın planı düşünüldüğünden daha büyüktü. Necmettin Sadak Çekoslovakya'nın işgalinden önce yeni bir Münih Konferansı beklerken, Akşam isimli yazıda ise tam zıt bir beklenti söz konusuydu. Yeni bir Münih Konferansı yerine yeni bir savaş bekleniyordu ve bu savaş büyük olacaktı.

Tan gazetesinde Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Ömer Rıza Doğrul Çekoslovakya'nın işgaline yönelik değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Zekeriya Sertel'e göre Almanya, Slovakların durumundan faydalanmak için harekete geçmişti. Alman ajanları, Münih Konferansı'ndan beri Slovakya'da tahriklerde bulunmuşlardı. Slovaklar, Prag hükümetine karşı asilikle suçlanıyordu. Almanlar, Slovakya üzerinden Romanya'ya inme hedefindeydi. Çıkan isyanlar sonucunda Prag hükümeti Almanya'dan yardım istemişti. Fakat bu yardım talebi tamamıyla bağımsızlıklarından olmaları ile sonuçlanmıştı. Almanların ettikleri tohumlar, kısa sürede meyvelerini vermişti ve Almanlar bu meyveleri toplamak için hızlıca saldırıya girişmişlerdi. Almanya, Orta Avrupa'da daha önemli sorunlar çıkaracaktı. Sertel, Çekoslovakya meselesinden sonra Romanya meselesi beklemekteydi.⁸⁷ Sabiha Zekeriya Sertel, eşi Zekeriya Sertel'e göre daha duygusal bir değerlendirmede bulunmuş ve Alman hedeflerinin Romanya'dan ziyade daha geniş olduğuna inanmıştır. Romanya, Ukrayna, Polonya ve Balkan devletleri, Alman ordularının hangisine saldıracağını düşünüyordu. Avusturyalıları ve Çekleri köleliğe mahkûm eden Alman oku ilk önce hangisinin kalbine saplanacaktı? Bu büyük devletler Almanların isteklerinden ötürü küçüle küçüle tükenme noktasına gelmişlerdi. Artık bu

⁸⁶ "Müteveffa Çekoslovakya Devleti", *Akşam*, 16.03.1939.

⁸⁷ M. Zekeriya Sertel, "Çekoslovak Meselesi", *Tan*, 16.03.1939

devletler, geleceğe doğru baktıklarında bir barış veya huzur görmüyorlardı. Gözlerinde canlananlar Almanların tankları ve askerlerinin ülkelerine saldırmaları oluyordu. Sertel barış adına kimseden bir hayır beklemiyordu.⁸⁸ Zekeriya Sertel de eşi Sabiha Zekeriya Sertel gibi Romanya'ya bir saldırı beklediğini açıklamıştı. Daha sonra yayınladığı yazıda Hitler'in karakterini kısaca betimlemişti. Hitler'in diğer liderlerden basit bir farkı vardı. Diğer dünya liderleri diplomasiye, ilişkilere ve hukuk kurallarına önem verirken Hitler sadece ideallerine önem vermişti. Hitler için mevzubahis olan konu hedeflerine varmaktı. Bu yolda yaptığı her şey önemsizdi. Hitler 1924 yılında Landsberg Hapishane'sinde iken yazdığı "Mein Kampf" (Kavgam) kitabında, iktidara gelmeden 9 sene önce yapacaklarını zaten belirtmişti. Hitler, kitapta belirttiği gibi elbet Doğu'ya dönecekti.⁸⁹ Zekeriya ve Sabiha Sertel çifti, Tan gazetesinde ortak bir değerlendirmede bulunmuşlardı. Serteller tıpkı Akşam gazetesinde olduğu gibi Alman eylemlerinin gelecekte de süreceğini düşünmüşlerdi. Sertellere göre çanlar Avrupa'nın doğusu ve Balkanlar için çalıyordu. Zekeriya Sertel, Almanya'nın yeni saldırısı konusunda Hitler'in kitabı Kavgam'dan örnek vererek iddiasını güçlendirmişti. Serteller hemfikirdi. Çekoslovakya'nın işgali Almanları durdurmayacaktı.

Ömer Rıza Doğrul, Serteller gibi Almanya'nın askerî harekâtını sürdüreceğini düşünmüş fakat saldırılabileceği bir ülke ismi vermekten kaçınmıştı. Doğrul, Almanların Çekoslovakya'yı ele geçirmelerinden sonra neler kazandıklarını anlatmıştı. Çekoslovakya, sanayileşme bakımından Avrupa'nın en üst ülkelerinden birisiydi. Tek olumlu yanı sanayileşme değildi. Arpa, buğday, yulaf, pancar, meyve gibi Alman milletinin ihtiyacına yetiyecek ürünler de Çekoslovakya topraklarında mevcuttu. Bunun yanında kömür, demir, radyum, altın, gümüş gibi madenler de bolca bulunmaktaydı. Almanya birçok problemini bu şekilde ortadan kaldırmıştı. Artık Almanya'nın yeni hedefleri düşünölmeli ve Alman siyasetine keskin bir şüphe ile yaklaşılmalıydı.⁹⁰ Doğrul'a göre Almanya'nın yeni hedefi belirsizdi fakat belli olan şey Almanya'nın saldırılarını sürdüreceğiydi. Bu anlamda Tan gazetesinin yazarları, Alman eylemlerinin süreceğinden eminlerdi. Emin olmadıkları yer ise Almanya'nın saldıracağı noktaydı. Fakat yazarlar bir Avrupa veya dünya savaşından bahsetmemişlerdi. Avrupa'daki diğer

⁸⁸ Sabiha Zekeriya Sertel, "Allahaismarladık Slovakya", *Tan*, 16.03.1939.

⁸⁹ M. Zekeriya Sertel, "Çekoslovak Hesabı Göröldükten Sonra", *Tan*, 19.03.1939.

⁹⁰ Ömer Rıza Doğrul, "Çekoslovakyanın Akibeti Karşısında", *Tan*, 17.03.1939.

devletlerin Almanya'nın eylemlerini sükûnet ile karşılayacağını düşünüyorlardı. Onlara bu düşünceyi aşılatacak ise Rheinland, Avusturya, Sudetland ve Çekoslovakya işgallerini sükûnet ile karşılayan büyük Avrupa devletleri olmuştu.

Son Posta gazetesinde Hüseyin Emir Erkilet ve Muhittin Birgen, Çekoslovakya'nın işgali ile ilgili yazmışlardı. Hüseyin Emir Erkilet, Zekeriya Sertel'in aksine Romanya'dan ziyade Ukrayna'ya doğru bir saldırı bekliyordu. Çekoslovakya'nın alınması ile Ukrayna meselesine doğru bir adım daha atılmıştı. Fakat Almanya savaşmadan attığı adımlarla Ukrayna'yı da alabileceğini düşünmemeliydi. Erkilet'e göre bütün dünya ülkelerinin yanında, müttefiki olan İtalya bile Almanya'nın Ukrayna'da girişeceği bir işgale büyük bir düşmanlıkla yaklaşacaktı.⁹¹ Muhittin Birgen, Hüseyin Emir Erkilet'ten farklı bir değerlendirmede bulunmuştu. Birgen, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesinden ötürü ilk olarak zayıfladığını düşünmüştü. Çünkü Almanya, diğer işgallerini bir milli mesele olarak gerçekleştirmişti ve dünyayı da bu davasına inandırmıştı. Münih Konferansı'nda kimsenin toprağına zorla girmeyeceğini beyan etmişti. Çekoslovakya'da ise hem beyanını çiğnemişti hem de revizyonist hareketlerinin milli bir hareket olmadığını ispatlamıştı. Almanya, Alman olmayan Çekoslovakya'yı işgal edince kendisini hak bakımından zayıf bir konuma düşürmüştü. Fakat hangi hak? Kime göre hak? Almanya, Alman olmayan Çekoslovakya'yı işgal ettiği için zayıflayacakmış gibi durmuyordu. Birgen, Almanlar söyledikleri gibi ele geçirdikleri ülkelerin milli kimliklerine saygı duyarlarsa dünyanın bu duruma alışacağını hatta Çekler bile yarın daha iyi koşullarda yaşamlarını sürdürürlerse bugünkü duruma uyum sağlayabileceklerini düşünmüştü.⁹² Birgen de Tan gazetesindeki yazarlar gibi Almanya'ya Avrupa ülkelerinden herhangi bir tepki gelmeyeceğini düşünüyordu. Fakat Birgen diğer yazarların aksine Almanların yeni hedeflerine dair bir şeyden bahsetmemişti. Almanya'ya karşı gelecek herhangi bir devletin olduğunu düşünmüyordu. Hatta belki Çekler bile Alman hakimiyeti altında yaşamaktan memnun kalacaklardı. Birgen için durum o kadar vahimdi. Emekli General Erkilet ise stratejik bir şekilde yaklaşarak Almanların saldırı olarak yönünü Ukrayna'ya çevireceğini düşünmüştü. Konum Ukrayna olmasa da Erkilet Alman ordusunun saldırıya devam edeceğini iddia ediyordu.

⁹¹ Hüseyin Emir Erkilet, "Olan Oldu, Biz Neticeye Bakalım!", *Son Posta*, 16.03.1939.

⁹² Muhittin Birgen, "Almanyanın Kusurları", *Son Posta*, 19.03.1939.

Yeni Sabah gazetesinde Hüseyin Cahid Yalçın Çekoslovakya'nın işgalini değerlendirmişti. Yalçın'a göre Almanya'da vatandaşlar ve devlet, el ele kol kola harp için büyük bir silahlanma içerisine girmişti. Almanlar, memleketlerinde zor zamanlardan geçiyorlardı. İktisadi vaziyet pek iyi görülmemekteydi. Birinci Dünya Savaşı'ndaki silah arkadaşlığından ötürü iki ülke vatandaşları birbirlerini iyi tanıyorlardı. Alman milleti disiplinliydi. Her türlü zorluğa birlikte göğüs germişlerdi. Hitler'in vermiş olduğu emir ile birlikte hareket ediyorlar ve her türlü fedakârlığa hazır duruyorlardı. Almanya'da her şey savaş koşullarına göre şekillendirilmişti ve hatta Almanya'nın şimdiden savaş hayatının içerisinde olduğu da söylenebilirdi.⁹³ Hüseyin Cahid Yalçın, diğer yazarlardan farklı olarak Almanya'nın saldırıya devam edeceğini Almanya'nın içine bakarak iddia etmişti. Yalçın, bu tespiti Çekoslovakya işgal edilmeden önce yapmıştı. Almanya'da savaş düzeni hâkimdi. Bu düzenin Çekoslovakya'nın işgali ile sonlanmasını da beklenmiyordu. Yalçın yine diğer yazarlardan farklı olarak Alman milletini övüyordu. Alman milletinin bu savaş düzenini kaldırmasını bekliyordu. Yalçın'a göre Alman ordusu da Alman milleti de savaşını sürdürecekti ve Alman milleti bu sıkıntılı süreçlere de birlikte göğüs gerecekti.

Yeni Asır gazetesinde Hakkı Ocakoğlu Çekoslovakya'nın işgalinden önce ve sonra değerlendirmelerde bulunmuştu. Ocakoğlu'na göre Almanya'nın Avusturya ve Sudetland hareketleri Alman birliğinin kurulması açısından önemli adımlardı ve dünya mefkûresinde kabul edilmişti. Fakat Çekoslovakya'nın alınması bambaşka bir eylemdi. Alman İmparatorluğu için atılan ilk adım olarak düşünölmeye müsaitti. Bu adım, küçük büyük bütün devletleri şüpheyeye düşürecekti.⁹⁴ Hakkı Ocakoğlu işgalden sonra değerlendirmelerine devam ediyordu. Ocakoğlu'na göre Almanların takip ettikleri siyasi strateji bir hayli başarılı olmuştu. Fransa ve İngiltere'yi ele geçirmek istedikleri yerlerden bir bir uzaklaştırmışlardı. Bu durumu başarabilmek güçtü. Almanya, bu yolda savaşmayı da göze almıştı. Almanlar tek bir kan dökmeden Avrupa'da olan konumlarını daha da güçlendirmişlerdi. Orta Avrupa'da artık ölkeler değil de Alman eyaletleri vardı. Almanlar maden, ziraat, ormancılık alanlarında da zenginliklerini arttırmışlardı.⁹⁵ Ocakoğlu, Alman ordusunun yeni bir hedefinden bahsetmemişti. Çekoslovakya'nın işgal

⁹³ Hüseyin Cahit Yalçın, "Mes'uliyet Kimdedir?", *Yeni Sabah*, 11.03.1939.

⁹⁴ Hakkı Ocakoğlu, "Yeni Hâdiseler Karşısında", *Yeni Asır*, 17.03.1939.

⁹⁵ Hakkı Ocakoğlu, "Yeni Hâdiseler Karşısında", *Yeni Asır*, 17.03.1939.

edilmesiyle Almanya'nın tepki göreceğini düşünüyordu. Fakat düşünceleri birkaç gün sonra değişecekti. Almanya sınırlarını genişletmek için Avrupa devletleri ile savaşmayı göze almıştı. Fakat Avrupa ülkeleri de bu cesareti gösterememişti. Nihayetinde artık Avrupa ülkeleri Alman eyaletlerine dönüşmüştü. Almanlar güçlerini daha da arttırmıştı. Ocakoğlu Almanya'ya bir eleştiride bulunmamıştı. Fakat Avrupa ülkeleri beklentilerini karşılamamıştı ve Ocakoğlu alttan yaptığı gönderme ile Avrupa devletlerini cesaretsizlikle suçlamıştı.

Avusturya, Sudetland ve sonrasında Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Türk hükümeti, Avrupa'daki elçiliklerine şifreli telgraf göndermişti. Bu telgrafta ilk olarak Çekoslovakya'da geçen hadiseler ile ilgili alman bilgiler ve Elçilerin kendi fikirleri isteniyordu. İkinci olarak Münih Konferansı'nda Çekoslovakya meselesi barışçıl olarak çözülmüş iken imzacı devletler bugünkü hadisenin olacağını biliyorlar mıydı veya en kötü böyle bir olayın olacağını hissediyorlar mıydı? Üçüncü olarak da Elçiliklerin bulunduğu ülkelerin, dışişleri ve siyasi isimlerinin Orta Avrupa meseleleri ile ilgili düşünceleri nelerdi?⁹⁶ Türkiye'nin gönderdiği bu telgrafta, Orta Avrupa'daki gelişmeleri endişeli ve heyecanlı bir şekilde karşıladığı anlaşılıyordu.

Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpağ'ın edindiği istihbaratta, Almanya'nın Avrupa harbinden ziyade bir dünya harbine hazırlandığını görülmekteydi. Hitler, Çekoslovakya meselesinde müttefiki Mussolini'yi zamanında haberdar etmemiş, olaylardan sonra da tatmin edici davranışlarda bulunmamıştı. Yaşanılanlardan ötürü Mussolini'nin bu ittifaka karşı pek de arzusu kalmamıştı. Bunun farkında olan Hitler, İtalya'nın hazırlanması için İtalya'nın Berlin Büyükelçisi aracılığıyla Mussolini'ye mektup göndermişti. Mektupta, İtalya'nın Kuzey Afrika ve Korsika'da hareketinin geçmesinin vakti geldiğini, bu harekete Alman ordularının da yardım edeceğini söylemişti. Fransa'ya ait olan Korsika'da, Almanya'nın daha önce görüldüğü gibi emrivaki ile ilhak edileceği belirtilmişti.⁹⁷

Berlin Büyükelçiliği'nden Genelkurmay Başkanlığına gönderilen yazıda, Koridor'un Polonya'da kalarak Danzig'in Almanya'ya iadesi için gizli müzakerelerin yapıldığı

⁹⁶ T.D.A., 501, 31264-123950-2.

⁹⁷ T.D.A., 501, 31456-124517-1.

bildirilmişti.⁹⁸ Bu bildiri yapıldığında, Almanya'nın Polonya'ya saldırmasına tam olarak 5 ay vardı. Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Türk kamuoyu tek bir fikir etrafında birleşmişti. Alman hareketi devam edecekti. Çekoslovakya'nın işgali Almanya'yı durdurmayacaktı. Almanya'nın karşısında duran bir Avrupa devleti yoktu. Bilakis Almanya ele geçirdiği toprakları yakın ilişkilerinin olduğu devletlerle paylaşarak ittifak çerçevesini arttırmaya çalışmıştı. Türk kamuoyunun Çekoslovakya'nın işgaline yönelik birleşemediği tek nokta Almanya'nın sıradaki saldırı hedefi olmuştu. Türk kamuoyu, Almanya'ya Avrupa'dan bir tepki gelmediği için Almanya'ya karşı bir saldırı beklememişti. Almanya'nın hedefleri konusunda Türk hükümeti ile Türk basını farklı düşünmüştü. Türk Dışişleri'ne gelen istihbaratların Türk basını ile paylaşılmadığı görülmüştü. Türk basını Almanya'nın Doğu Avrupa ve Balkanlara saldırmasını beklerken, Türk hükümeti ile paylaşılan istihbaratlarda Polonya ve Fransa üzerine planlar yapılmaktaydı. Türk kamuoyunda Almanya, Alman olmayan Çekoslovakya'yı işgal etmesine rağmen herhangi bir eleştiri almamıştı. Dışarıdan bakıldığında Türk kamuoyunun Çekoslovakya'nın işgaline duyarsız kaldığı söylenebilirdi. Fakat Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkileri devam ettiği için işgale tepki yükselmemesi bundan kaynaklıydı. Türk basını, Türk hükümetinin izlediği ilişkileri sürdürüyordu. Çanlar kimin için çalışıyordu?

2.5 NAZİ SOVYET SALDIRMAZLIK PAKTI

23 Ağustos 1941'de Almanya ile Sovyetler Birliği arasında Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Bu pakt diğer ülkelerde beklenilmeyen bir durumdur. Çünkü Alman Nazizm'i ile Sovyetlerin Komünizmi görüş olarak birbirlerine zıt ideolojilerdir. Nitekim "**Adolf Hitler'in İktidara Geliş Süreci**"nde işlenildiği gibi Hitler konuşmalarında pek sık bir şekilde Komünizmi eleştirmiştir. Bu yüzden iki ülkenin bir anlaşma yoluyla buluşması beklenmeyen bir buluşmadır. Türk kamuoyundaki yorumlarda da benzer yorumlar görülmüştür.

⁹⁸ T.D.A., 501, 31747-124881-1.

Cumhuriyet gazetesinde Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı ile ilgili Muharrem Fevzi Togay, Hem Nalina Hem Mihına köşesi ve Yunus Nadi değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Muharrem Fevzi Togay'a göre Almanlar ile Sovyetlerin anlaşması İngiltere ve Fransa'da büyük bir şaşkınlık yaratsa da Polonya'da böyle bir şaşırma yaşanmamıştı. İngiltere ve Fransa'nın Sovyetler ile yaptıkları görüşmelere Polonya önem vermemişti. Sovyetler böylelikle Avrupa'daki gerginlikten tamamıyla çekilmişti. Almanya doğu sınırlarını güvence altına almıştı.⁹⁹ Hem Nalina Hem Mihına köşesine göre Almanya ile Sovyetler Birliği'nin bir anlaşmaya varması bütün dünyada büyük bir sürpriz olmuştu. Almanlar ile Sovyetlerin görüştüğüne dair söylentiler çıksa da kimse buna inanmamıştı. Bu anlaşma ile Almanya, Danzig meselesini çözmek için cesaretlenecekti. Polonya, Çekoslovakya'nın akıbetine uğramamak için silaha sarılacaktı ve bu da Avrupa harbine neden olacaktı. Polonya işgal edildikten sonra Almanya ve Sovyetler Birliği komşu olacaktı. O zaman geldiğinde Hem Nalina Hem Mihına köşesine göre Sovyetler Birliği ya iktisadi ya da siyasi olarak Almanya'nın hayat sahasına girecekti.¹⁰⁰ Yunus Nadi diğer yazarlara nazaran iki ihtimali de düşünüyordu. Nadi'ye göre Nazi-Sovyet Paktı Avrupa barışına katkı da sağlayabilirdi. Hatta sulhu çabuk sağlarsa o zaman düşünülebilecek en iyi rolü oynamış olurdu. Eğer tam tersine bu anlaşma bir savaşa neden olursa o zaman dünya diplomasisi daha çok sürpriz göreceğine emin olabilirdi. Almanya bu anlaşma ile doğu sınırını güvence altına alarak hareket serbestliği kazanıyordu. Fakat Sovyetler Birliği ise ordularını sapasağlam bir şekilde saklama ve bekleme üstünlüğünü elde ediyordu. Yunus Nadi, Almanya'nın sıradaki hedefinin Danzig olduğunu fakat Almanya'nın Danzig meselesini Polonya'nın varlığı meselesine dönüştürmeyeceğini düşünüyordu. Çünkü Almanya'nın Polonya'ya savaş açması Avrupa'da kolay bitmeyecek bir savaşın başlamasına neden olabilirdi.¹⁰¹ Cumhuriyet gazetesinin yazarları temel olarak aynı şeyleri düşünmüşlerdi. Bu anlaşmada Sovyetler Birliği adına olumsuz bir durum yoktu ve Almanya, Danzig meselesini halletmek için harekete geçebilirdi. Eğer ki Almanya harekete geçerse, diğer ilhaklarının aksine bu sefer bir Avrupa savaşı olacaktı. Yunus Nadi olası bir barışı düşünse de Muharrem Fevzi Togay ve Hem Nalina Hem Mihına köşesi anlaşmanın yalnızca savaş doğuracağını düşünüyorlardı. Saldırının hedefi konusunda üç yazar da hemfikirdi.

⁹⁹ Muharrem Fevzi Togay, "Almanya-Sovyetler Birliği", *Cumhuriyet*, 23.08.1939.

¹⁰⁰ Hem Nalina Hem Mihına, "Sürpriz!", *Cumhuriyet*, 23.08.1939.

¹⁰¹ Yunus Nadi, "Rus-Alman Paktından Sonra", *Cumhuriyet*, 25.08.1939.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Sovyetler Birliği ile Almanya'nın masaya oturması ile ilgili yorumlarda bulunmuştı. Sadak ilk olarak Almanya'da gözlemlenen değişikliklerden bahsetmişti. Alman ordusu Romanya yönüne doğru asker mevcudiyetini arttırmıştı ve Almanya sanki büyük bir savaşa hazırlanıyordu. Saldırı yönünün Polonya olması bekleniyordu. Aynı şekilde Polonya'da da askeri hazırlıklar vardı. Sadak'a göre Almanların Sovyetler ile anlaşmasından çıkarılabilecek iki sonuç vardı; ilk olarak Almanya, Sovyetler ile anlaşmasından cesaret ederek Polonya'ya saldıracaktı. İkinci olarak ise Almanya, Sovyetler sayesinde Avrupa devletleri ile müzakere etme imkânı bulacaktı. Sadak iki sonucun da muhtemel olduğunu bu yüzden de bir şıkkı seçemediğini söylemişti.¹⁰² Necmettin Sadak ile Yunus Nadi'nin fikirleri uyuşuyordu. Almanya belki de Danzig meselesini çözmek için Sovyetler Birliği ile bir anlaşma yoluna varmıştı. Neticeyi görmek için beklemek gerektiğini savunmuşlar ve kesin bir yorumda bulunmamışlardı.

Vakit gazetesinde Nazi-Sovyet Paktı ile ilgili üç yıldızlı (***) bir yazı yayınlanmıştı. Üç yıldızlı yazının yazarına göre Almanya ile Sovyetlerin bir araya gelmeleri bütün dünyayı şaşırtsa da yazının sahibini hiç de şaşırtmamıştı. Bu anlaşmaya şaşıracak bir şey varsa o da anlaşmanın bir saldırmazlık anlaşması olmasıydı. Anlaşmanın ismi saldırmazlık yerine taarruz anlaşması olmalıydı. Eğer Almanlar Danzig'e Sovyetlerden çekindikleri için saldırmadıysa kuşkusuz bu anlaşmadan sonra büyük bir cesaret bulacaklardı. Fakat Polonya'nın toprak bütünlüğünü savunacağına söz veren İngiltere ve Fransa bu sözü Sovyetlere güvenerek vermemişti. Eğer Almanlar bu anlaşmayı yalnızca Danzig'den ibaret görüyorlarsa işte o zaman Almanya'nın İngiltere ve Fransa ile müzakere yolu aradığı düşünülebilirdi.¹⁰³ Vakit gazetesinde ismini açıklamayan yazar ile Yunus Nadi ve Necmettin Sadak'ın görüşleri benzerdir. Ortada bir belirsizlik vardır. Fakat oluşabilecek iki şık vardır. Vakit gazetesindeki yazar, Nadi ve Sadak'ın aksine iki devletin anlaşma imzalamasına şaşırmamıştı.

Anadolu gazetesinde Mahmut Esad Bozkurt'un ve Hamdi Nüzhet Çançar'ın yazıları yayınlanmıştı. Mahmut Esad Bozkurt'un yazısı Nazi-Sovyet Paktı ile ilgili değildi. Fakat savaş ve savaşın akıbeti ile ilgiliydi. Bozkurt, Almanya ve İtalya'nın savaşa da

¹⁰² Necmettin Sadak, "Ahvalin İnkişafını Beklemekten Başka Yapacak Şey Yoktur", *Akşam*, 24.08.1939.

¹⁰³ ***, "Son Vaziyet", *Vakit*, 23.08.1939.

savaşmasa da kaybedeceğini yazmıştı. Değerlendirmesi tarihe yönelikti. Tarihte hangi diktatör varlığını yıkılmadan sürdürebilmişti? Diktatörlerin akıbeti yenilmeleri olmuştu. Bozkurt, savaşın çıkacağını düşünmüyordu fakat çıksa da Türk milletine ve Türkiye'nin müttefikleri İngiltere ve Fransa'nın kazanacağına inanıyordu.¹⁰⁴ Hamdi Nüzhet Çançar ise Nazi-Sovyet Paktı'nı değerlendiriyordu. Çançar ilk olarak Almanya'nın tutumunu eleştiriyordu. Çançar'a göre Nazi ideolojisi seneler boyunca Sovyetlerin ideolojilerini karşıt görüş olarak benimsemiş ve her zaman düşmanlığını yapmıştı. Almanya, barış cephesinin (İngiltere, Fransa) azmi karşısında sıkışıp kalmıştı ve bu yüzden Sovyetler ile bağlantı kurmak zorunda kalmıştı. Almanya bu anlamda kendi ruhuna ihanet etmişti. Ne sulh devletleri ne de Polonya Almanya'yı işgal etmek istiyorlardı. Eğer bir ülke bir ülkeye saldırırsa o ülke Almanya olacaktır. Çançar'a göre bu anlaşma bir Alman zaferi olarak görülse de Almanya'nın aleyhine sonuç verecek bir hareketten başka bir şey olmayacaktı.¹⁰⁵ Mahmut Esat Bozkurt savaşın çıkmayacağını düşünüyordu. Hamdi Nüzhet Çançar ise bir savaşın çıkıp çıkmamasından ziyade diğer yazarların aksine Almanya'yı eleştirmişti. Eğer bir mücadele yaşanacaksa da Bozkurt gibi Almanya'nın kaybedeceğini düşünmüştü. Savaş isteyen bir devlet varsa o da Almanya'ydı ve muhakkak kaybedecekti. Diğer gazetelerin aksine Anadolu gazetesi, Almanya'nın bu anlaşma ile sulh devletleri ile müzakere yapabilme ihtimalini değerlendirmemişti.

Son Posta gazetesinden Muhittin Birgen ve Selim Ragıp Emeç, Almanlar ile Sovyetler arasındaki yakınlaşmadan ve vardıkları anlaşmadan bahsetmişlerdi. Muhittin Birgen iki devletin anlaşmasına çok şaşırılmıştı. Birgen'e göre bu anlaşma, Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Avrupa diplomasisinin en büyük sürpriziydi. Birgen'e göre Almanya, bu anlaşmadan sonra hareket serbestliği elde etmişti. Danzig meselesinin tekrar gündem olması neredeyse kesindi. Fakat yine Birgen'e göre bu anlaşma ile devletler arasında umumi bir anlaşmanın olma ihtimali daha da artmıştı. Birgen bu anlaşmanın dünyayı dostluk ve sulh siyasetine götürmesini dilemişti.¹⁰⁶ Selim Ragıp Emeç'e göre imzalanan anlaşmadaki maddeler Almanya'nın Polonya'ya saldırmasını engelliyordu. Fakat Emeç, Almanya'nın Polonya meselesini hiçbir eylemde bulunmadan kapatacağına inanmıyordu. Almanya saldırı yerine başka bir formülde bulunabilirdi. Hitler 27 Ağustos'ta

¹⁰⁴ Mahmut Esad Bozkurt, "Harp Olsa da Olmasa da Yenileceklerdir", *Anadolu*, 23.08.1939.

¹⁰⁵ Hamdi Nüzhet Çançar, "Moskova Paktı ve Manası", *Anadolu*, 25.08.1939.

¹⁰⁶ Muhittin Birgen, "Sovyet-Alman Ademi Tecavüz Paktı", *Son Posta*, 25.08.1939.

Reichstag'ta bir konuşma yapacaktı. Bu konuşmada Danzig'in Almanya tarafından ilhak edildiğini dünyaya açıklayabilir ve Danzig meselesi müzakere yolu ile çözülebilirdi. Almanya'nın ilhaklarında daha önce aşağı yukarı benzer fedakârlıklarda bulunulmuştu. Danzig'in çözümü bu şekilde gerçekleştirilebilirdi.¹⁰⁷ Muhittin Birgen ve Selim Ragıp Emeç, tıpkı Necmettin Sadak ve Yunus Nadi gibi düşünüyorlardı. Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı, Avrupa barışını doğurabilirdi. Yazarlar bir fedakârlık bekliyorlardı. Lâkin fedakârlık yapmasını bekledikleri ülke Almanya değil Polonya'ydı. Avrupa'da büyük bir savaş çıkması yerine Almanya'ya istediği verilmeliydi.

Yeni Asır gazetesinden Hakkı Ocakoğlu, Nazi-Sovyet Paktı ve yaklaşan savaş tehlikesiyle ilgili uyarılarda bulunmuştu. Ocakoğlu'na göre Naziler ile Sovyetlerin anlaşması, Birinci Dünya Savaşı'ndan beri dünyanın yeni bir savaşa en çok yaklaştığı an olmuştu. Almanya'da askeri hazırlıkların tamamlandığı görülüyordu. Alman matbuatı Polonya'ya ateş püskürüyordu. Alman orduları Polonya sınırında gelecek emri bekliyordu. Fransa'da kısmî seferberlik ilân edilmişti. Savaşın çıkıp çıkmayacağı ise Hitler'e bağlıydı. Ocakoğlu, Hitler'in Danzig meselesini sıradan bir meseleymiş gibi gördüğünü düşünüyordu. Fakat İngiltere ve Fransa için artık mesele verdiği sözleri tutma meselesiydi. Eğer ki Almanya, Sovyetler ile yaptığı anlaşmaya güvenerek Danzig'e saldırırsa büyük olasılıkla Avrupa savaşı patlak verecekti.¹⁰⁸ Hakkı Ocakoğlu çıkması muhtemel bir savaş beklemişti. Bunun kararını ise Adolf Hitler'in vereceğini söylemişti. Bu anlaşma ile savaşın önüne geçileceğini düşünmemişti. Bu anlamda Ocakoğlu, anlaşmanın savaşın çıkma ihtimalini arttırdığını savunan tarafta yer almıştı.

Tan gazetesinden M. Zekeriya Sertel ve Ömer Rıza Doğrul, Nazi-Sovyet Anlaşması ve dünyanın geleceği ile ilgili açıklamalar yapmışlardı. Zekeriya Sertel iki günde iki farklı açıklamada bulunmuştu. Sertel solcu bir yazardı ve iki günde yaptığı yazıda da bu görüşünü ortaya koymuştu. 24 Ağustos 1939'daki yazısında Nazi-Sovyet Paktı'nın Almanya'yı durduracağını söylemişti. Çünkü Almanlar için bu anlaşma bir kazanç değil tam aksine bir zaaftı. Sovyetler Birliği, Almanya ile yaptığı bu anlaşma sayesinde İngiltere ile bir yardımlaşma anlaşması yapılmasını kolaylaştırabilirdi. Sovyetler Birliği, Nazizm'in ne kadar güçlendiğini görmüştü. Bu gücü etkisizleştirebilmek için Almanlar

¹⁰⁷ Selim Ragıp Emeç, "Alman-Sovyet Rusya Paktının Akla Getirdiği İhtimaller", *Son Posta*, 25.08.1939.

¹⁰⁸ Hakkı Ocakoğlu, "Avrupada Buhran Son Haddini Bulmuştur", *Yeni Asır*, 25.08.1939.

ile iş birliğine gidilmişti.¹⁰⁹ Sertel ertesi gün yaptığı yazısında ise Saldırmazlık Anlaşması'nın maddelerini değerlendirmişti. Sertel için bu maddelere göre savaş muhakkak çıkacaktı. Fakat Sovyetler Birliği kendisini güvence altına almak için bu anlaşmayı yapmıştı. Almanya yayılmacı bir devletti ve bu yayılmacılığını sürdürecekti. Sovyetler ise demokrasi devletleri ile anlaşma yolunu bekleyecek ve savaşta herhangi bir adım atmayacaktı. Sertel'e göre Almanya verdiği sözleri tutmayan bir devletti. Nitekim 1934 yılında Polonya ile 10 senelik saldırmazlık anlaşması imzalamış ve sözünde durmamıştı. Sovyetler Birliği, Almanya'nın sözlerinde durmayan bir devlet olduğunu bildiği için demokrasi devletleri ile müzakerelerini muhakkak sürdürecekti.¹¹⁰ Zekeriya Sertel, siyasal görüşlerinin verdiği etkiyle olayları iki günde iki farklı şekilde değerlendirmişti. İlk değerlendirmesinde Almanya'nın gücünün kırılacağı ve savaşın engelleneceğini savunmuştu. Ertesi gün ise Sovyetler Birliği'nin yalnızca kendisini korumak istediğinden bahsetmişti. Sovyetler Birliği bu anlaşma ile savaşa herhangi bir katkı yapmamıştı ve yapmayacaktı. Savaşı başlatan da savaşa sebep olan da yalnızca Almanya olacaktı. Sertel'in yazısında Sovyetlere karşı olumlu bir bakış açısının yanında Almanya'ya ve Nazizm'e olumsuz yorumlar bulunmaktaydı. Ömer Rıza Doğrul, Nazi-Sovyet Anlaşması ile savaşın çıkmasına kesin gözüyle bakmıştı. “*Son dakikada Avrupayı uçuruma yuvarlanmaktan alıkoyacak bir kudretli elin müdahalesi, yahut bir akli selim kalkınması*”nı beklememişti. Almanya, Danzig’i istiyordu. İngiltere ise bunun bir savaş sebebi olacağını açıkça belirtiyordu. Eğer ki Almanya, Polonya’ya saldırırsa, Polonya’nın ve dolayısıyla Polonya’nın müttefikleri İngiltere ile Fransa’nın savaşmaktan başka çareleri kalmayacaktı.¹¹¹

Son Telgraf gazetesinden Etem İzzet Benice, Nazi-Sovyet Paktı ile ilgili yazısında son âna kadar savaşın çıkmayacağını düşünmüştü. Etem İzzet Benice, ilk olarak Sovyetler Birliği'nin Almanya ile uzlaşma yoluna gitmesine üzülmüştü. Türkiye'nin “*en yakın dostunun*” Almanya ile anlaşmasını bir hata olarak nitelendirmişti. Fakat Türkiye'nin “*kara ve iyi gün*” dostunun bu anlaşma ile muhtemelen bir bildiği vardı. Sovyetlere güvenmek gerekiyordu.¹¹² Benice, Almanların Sovyetler yaklaşmasının, Almanya'yı

¹⁰⁹ M. Zekeriya Sertel, “Sovyet-Alman Anlaşmasının Gaye ve Mânası”, *Tan*, 24.08.1939.

¹¹⁰ M. Zekeriya Sertel, “Muhakkak Harbe Doğru Gidiyoruz”, *Tan*, 25.08.1939.

¹¹¹ Ömer Rıza Doğrul, “Avrupa Tehlikeyle Yüzyüze!”, *Tan*, 25.08.1939.

¹¹² Etem İzzet Benice, “Vaziyet Ciddî, Fakat Korkunç Değildir”, *Son Telgraf*, 23.08.1939.

savaşa teşvik etmeyeceğini savunmuştu. Çünkü Almanya'nın ele geçirmek istediği yerler, Sovyetler Birliği'nin sınırına yakın yerlerdi. Sovyetlerin Almanların bu hedeflere ulaşmasına müsaade etmeyeceğini düşünüyordu. Bu anlaşma ile savaş ihtimali biraz daha uzaklaşmıştı.¹¹³

Yeni Sabah gazetesinden Hüseyin Cahid Yalçın, Nazi-Sovyet anlaşmasının Almanya'ya olumsuz etkilerinden bahsetmişti. Yalçın'ın çıkarımları, Etem İzzet Benice'nin çıkarımları ile benzerdi. Almanların hayat sahası projesi, Sovyetler Birliği ile sınır komşuluğunu gerektirmişti. Fakat iki devletin yaptığı anlaşma ile birlikte bu proje imkânsız hâle gelmişti. Almanya, yaptığı bu anlaşma ile zayıf düşmüştü. İdeolojik anlamda da sarsılmıştı. İtalya'nın bile tepkisini çekmişti. Almanya, bu anlaşma ile hedeflerine ulaşmadığı gibi Danzig'i de alamayacaktı. Çünkü Danzig meselesinde de Almanya'nın karşısına İngiltere ve Fransa çıkacaktı. Almanya, siyasi anlamda başarısız olmuştu.¹¹⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, diğer yazarlardan daha farklı bir şekilde düşünmüştü. Diğer yazarlar Almanya'nın savaşa girip girmeyeceğini tartışırken ve Avrupa'nın savaşa doğru ilerlediğini savunurlarken Yalçın ise savaş ihtimalini konuşmamıştı. Çünkü Almanya siyasi anlamda başarısız olmuştu. Yalçın yazısında ordulara değinmemiş sadece diplomasi üzerinden bir değerlendirmede bulunmuştu. Nitekim Almanya, 1939 yılının Ağustos ayına kadar yaptığı işgalleri diplomasi anlamında diğer devletlere kabul ettirerek savaşların yaşanmasını engellemişti. Bu yüzden de Yalçın, Almanya'nın süregelen politikasına dayanarak bir değerlendirmede bulunmuştu.

Türk Diplomatik Arşivi'nde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na dair bir belgeye ulaşılmamıştır. Bu anlaşma Türk kamuoyunda iki farklı görüşü doğurmuştur. İlk görüşe göre Almanya'nın imzaladığı anlaşma sayesinde büyük bir savaşın önüne geçilmiştir. Çünkü Almanya, Sovyetler Birliği'nin aracılığı sayesinde İngiltere ve Fransa gibi ülkelerle barış masasına oturabilecektir. Ülkeler anlaşarak daha önce olduğu gibi Almanya'nın toprak isteklerine izin vereceklerdir. Özellikle Sovyetler Birliği bu anlaşma ile Almanya'nın bir savaş başlatmasını engelleyecektir. Türk kamuoyundaki ikinci görüşe göre ise bu anlaşmayla beraber savaşın çıkmasına az bir vakit kalmıştır. Çünkü Almanya, Doğu'dan gelebilecek bir saldırıyı

¹¹³ Etem İzzet Benice, "Harb Olacak mı?", *Son Telgraf*, 24.08.1939.

¹¹⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, "Almanyanın Fedakârlığı", *Yeni Sabah*, 25.08.1939.

engellemiştir. Sınırlarını güvence altına almıştır. Batı'daki diğer devletler ile muhtemel bir savaşa girişebilecektir. Bu görüşe göre Almanya'nın saldıracağı devlet konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır. Fakat Almanya'nın muhtemelen kısa bir süre sonra saldırıya geçeceği konusunda hemfikir olmuşlardır.

3. BÖLÜM: SAVAŞIN İLK SENELERİ VE ALMANYA (1939-1941)

3.1 POLONYA'NIN İŞGALİ

Alman ordusu, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırarak 5,5 sene sürecek ve Birinci Dünya Savaşı'ndan daha ağır sonuçları olacak bir savaşı başlatmıştır. Savaş 1 Eylül'de henüz bir dünya savaşı niteliği taşımamıştır. Almanya'nın müttefiki İtalya, Polonya'daki bu savaşa müdahale etmemiştir. Savaş Türkiye'den uzakta da olsa Türk kamuoyu bu savaşı yakından takip etmiştir. 18 Haziran 1941'e kadar Türk kamuoyunda Almanya'nın saldırıları ciddi eleştirilere ve bazen hakaretlere uğramıştır. 1936-1939 yılları arasında Almanya'ya karşı oluşan tutum, 1939-1941 yılları arasında büyük bir değişim geçirecektir. Bu değişimin başlangıç noktası da 1 Eylül 1939 günü olacaktır.

Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi, Abidin Daver, Peyami Safa, Emekli Kurmay Binbaşı Ekrem Rize, Ali Kami Akyüz ve Hem Nalına Hem Mihına köşesi, Polonya'nın işgalini değerlendirmişlerdi. Yunus Nadi, Almanya'nın saldırıya başlamasından sonra savaşın Almanya ile Polonya arasında kalmasını beklemiyordu. İngiltere ile Fransa'nın savaşa gireceği Nadi için neredeyse kesindi. Bu da savaş durumunun bölgesel kalmayacağı anlamı taşımaktaydı. Avrupa'nın uzun zamandır gündemini oluşturan bu problemler elbette bu şekilde süremezdi. Mantığın ve medeniyetin çözemediği sorunları artık savaşan ülkelerin emekleri ve çabaları çözecekti. İnsanlığı bu bataklıktan kurtarmak ise insanlığın en büyük zaferi olacaktı.¹¹⁵ Yunus Nadi devlet eleştirisinde bulunmamış fakat savaş eleştirisinde bulunmuştu. Avrupa devletlerin arasındaki problemin çözümünde diplomasi yolunun kapandığını düşünmüştü.

Hem Nalına Hem Mihına köşesine göre Almanya'nın senelerdir sürdürdüğü tutumdan ötürü savaşa hazırlanmaktan başka bir çaresi yoktu. Kafalarda beliren iki düşünce vardı. Ya Almanya daha önce yaptığı gibi blöf yapıyordu ya da gerçekten bütün dünyayı alev alev yakmayı kafasına koymuştu. İngiltere ve Fransa'yı savaş tehditleri ile yıldırmak istiyordu. Aslında ilk başta blöf de yapmış olabilirdi. Fakat İngiltere ve Fransa'dan daha

¹¹⁵ Yunus Nadi, "Avrupa Harbi Patlak Verdi", *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

önce aldığı tepkileri alamayınca savaşıma kararı almıştı. Polonya, Almanya'ya boyun eğseydi bu durum Polonya için siyasi bir intihar olurdu. Mert insanlara ise düşmanlar karşısında teslim olarak intihar etmek değil, kahramanca dövüşmek yaraşırdı.¹¹⁶ Hem Nalına Hem Mihına köşesinde Almanya eleştirilmişti. Almanya'nın bu savaşı kaybetmesi beklenmişti. Fakat bu beklenti bir koşula bağlanmıştı. O koşul da Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya yardım etmemesiydi. Alman ordusunun gücü, Hem Nalına Hem Mihına köşesinde büyük görülmemişti.

Abidin Daver için savaşın kısa sürmesi adına bir umut ışığı vardı. O umut ışığını yakan ise Polonyalıların azimleriydi. Sovyetler Birliği'nin Polonya'ya arkadan saldırmasını beklemiyordu. Polonyalılardan da büyük bir dirayet bekliyordu. Polonyalılar savaşı uzatabilmek ve teslim olmamak için ellerinden geleni yapacaklardı. Eğer Romanya da Polonya'ya yardım ederse Almanya çok çetin bir savaş yürütmek zorunda kalacaktı.¹¹⁷ Abidin Daver'in savaşa yönelik uzun süreli tahminleri de vardı. İngiltere ve Fransa, denizlerdeki güçlerinden yararlanarak Almanya'yı abluka altına alacaklardı. Bu ablukanın savaşı sonlandırma adına hemen sonuç vermesi beklenemezdi. Fakat Müttefik devletler Almanya'yı karadan, denizden ve havadan zamanla etkisizleştirebilirlerdi. Almanya, Hitler iktidara geldiğinden beri savaşa hazırlandığı için bu savaş elbette bir hayli mücadelecili geçecekti. Almanya, yalnız kalacağı ve abluka altına alınacağı için kaynak bakımından eninde sonunda tükenecekti. Almanlar, Birinci Dünya Savaşı'nda kendi ülkelerine zarar gelmesinden endişe ettikleri için savaş Alman topraklarına sıçramadan teslim olmuşlardı. Fakat Nazi Almanya'sı böyle bir durumu yaşayamayacak ve müttefik kuvvetler tarafından hava saldırılarına uğrayarak darmaduman olacaktı. Modern harbin faciaları Almanların kendi topraklarında görülecekti. Daver, Almanların böylesine bir kanlı harbi topraklarında görmedikleri için savaşa ne kadar dayanacaklarını merak ediyordu. Alman milleti sinir harbi dolayısıyla savaş henüz başlamadan bile zorluğa göğüs germişti.¹¹⁸ Daver'e göre Almanya eninde sonunda bu savaşı kaybedecekti. Daver'in beklentileri iddialıydı. Almanya'nın yeni bir Versailles ile savaştan toprak kaybetmeden çıkacağını düşünmüyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın aksine bu sefer savaşın Alman topraklarında son bulacağını savunuyordu. Daver bu yorumları yaparken

¹¹⁶ Hem Nalına Hem Mihına, "Harb!", *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

¹¹⁷ Abidin Daver, "Alman-Leh Orduları Nasıl Muharebe Edecek?", *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

¹¹⁸ Abidin Daver, "Başlıyan Harb Karşısında?", *Cumhuriyet*, 04.09.1939.

savaş başlayalı henüz dört gün olmuştu. Daver'in bu anlamda beklentileri ve tahminleri ilgi çekiciydi. Daver'e göre Polonya topraklarının akıbeti belli olmadan Almanya toprakları Müttefik devletler tarafından işgal edilmişti. İlerleyen günlerde savaş koşulları ile ilgili Abidin Daver'in Almanya'ya eleştirileri vardı. Daver, savaşın başında tarafların yaptıkları insanlıklardan bahsetmişti. İddiaya göre Almanlar savaş hukukuna uymadan savaşıyorlar ve insanlık prensiplerini dikkate almıyorlardı. Polonyalılar ise bu koşullara uyararak ve mertçe savaşıyorlardı. Alman uçakları Polonya'yı sivil-askeri ayırt etmeden bombalarken, Müttefiklerin uçakları Alman şehirlerini bombalamak yerine propaganda metinleri dağıtıyorlardı. Almanya'yı bombalamadan görevlerini tamamlıyorlardı.¹¹⁹

Peyami Safa, savaş başlamasına rağmen hâlâ bir barışın sağlanabileceği ümidini taşımaktaydı. Bu yeni savaş, sanki Birinci Dünya Savaşı'nın bir devamıydı. Bu savaşın sınırlarını daraltma ve süresini azaltmak imkânı sürüyordu. Tabii bu durumu engelleyebilecek devletler savaşan devletler değildi. Bitaraf devletler bu savaşa engel olabiliyorlardı.

*“Bir ayağı cehenneme dalan dünya sulhunun gövdesini ve geri kalan uzuvlarını kurtarmak imkânı hala vardır. Bütün tarih bu imkânın sayısız delilleriyle dolup taşıyor. Öyle olmasaydı insan zürriyetinin kökü çoktan kurur, gider ve bugünkü medeniyetin yerinde çoktan yeller eserdi”.*¹²⁰

Safa, dünyanın bu savaşa bir dur diyebileceğini düşünmüştü. Nihayetinde 1938 yılının Eylül ayında, Münih'te Avrupa ülkeleri savaşa dur diyebilmişti. Savaş seneler boyunca engellendiği için Safa'nın içinde bir barış ihtimali duruyordu. Fakat Peyami Safa'nın önceki yazılarında milliyetçiliğin faydalarından bahsedilerek Almanya övülmüştü. Safa savaşın engellenmesini ve Polonya'nın bağımsız kalmasını mı istemişti? Polonya'nın savaşılmadan Almanya'ya verilmesini mi istemişti? Önceki yazılarına dayanarak ikinci şık gibi görünmekteydi. Fakat bu yazısında Almanya'ya toprak verilmesi ile ilgili herhangi bir talep veya istekte bulunmamıştı.

Emekli Kurmay Binbaşı Ekrem Rize, Alman milleti ile ilgili yorumlarda bulunacaktı. Almanya'nın 1939'daki gücünü, 1914'deki gücünden her bakımdan daha eksik görüyordu. Bunun sebebi ise Almanların, 1939 yılındaki millet içindeki birlikteliğin, 1914 yılındaki birlikteliğe göre daha zayıf olmasıydı. Alman vatandaşları bir savaş

¹¹⁹ Abidin Daver, “Şiddet Harbi İnsani Değildir”, *Cumhuriyet*, 06.09.1939.

¹²⁰ Peyami Safa, “Ateş Ortasında Ümid” *Cumhuriyet*, 04.09.1939.

olmasını istemiyorlardı. Almanya içerisinde çıkabilecek bir ihtilal normal karşılanmalıydı. ¹²¹ Ekrem Rize, Almanya ile ilgili çıkan propaganda haberlerinden etkilenmişti. Türk matbuatında 1941 yılına kadar Alman milletinin savaşmak istemediği yönünde haberler çıkacaktı. Düzenli olarak Almanya’da isyan çıktığı haberleri paylaşılacaktı. Bu haberler Müttefik ülkelerin haber ajanslarından paylaşılacaktı. Savaşan ülkelerin matbuatları da propaganda savaşına girişeceklerdi. Nitekim Almanya’ya gitmeyen Ekrem Rize’nin de aldığı bu duyular propaganda haberlerinden alınmaydı.

Ali Kami Yavuz, savaşın geleceği ile kısa bir değerlendirmede bulunmuştu. Eğer ki Hitler hızlı bir şekilde kararından dönmez ve bu savaş Avrupa’da büyük ölümlere sebep olursa ölünceye kadar hatta öldükten sonra da kendisini tarihin lanetinden kurtaramazdı. ¹²² Yavuz yazısında savaşın baş sorumlusu olarak Adolf Hitler’i görmüştü. Savaşın da kendi akıbetinin de ne olacağına Hitler karar verecekti. Cumhuriyet gazetesinde Abidin Daver ve Ali Kami Yavuz gelecek ile ilgili tahminlerde bulunmuşlardı. Daha savaşın başında bu şekilde tahminlerde bulunmaları ilgi çekiciydi. Cumhuriyet gazetesi, Almanya’nın Polonya’yı işgal etmesine kadar Alman taraftarı olarak görülmüştü. Nitekim Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi haricinde diğer yazarlar Almanya’nın eylemlerinde Almanya’yı haklı bulmuşlardı. Fakat Polonya savaşı ile birlikte Cumhuriyet gazetesinin bütün yazarları Almanya’yı eleştirmişlerdi. Peyami Safa Almanya’ya eleştiride bulunmasa da Almanya’yı destekleyici yazılar kaleme almamıştı. Cumhuriyet gazetesi, İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte Almanya’dan uzaklaşmıştı. Almanya’dan uzaklaşmasının yanında Cumhuriyet gazetesinin bazı yazarları Almanya’nın savaşı kaybetmesine kesin gözüyle bakmışlardı. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Avrupa’nın değişimi başladığı gibi Türk kamuoyunun değişimi de başlamıştı.

Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay ve Burhan Belge Polonya’nın işgal edilmesi ile ilgili yorumlarda bulunmuşlardı. Falih Rıfkı Atay, savaşın nihayet başlamasını büyük bir facia olarak tanımlamıştı. Almanya, Avusturya ve Sudetland meselelerinde olduğu gibi Almanya’yı Baltık Denizi’ne bağlayan Koridor ve Danzig sorunlarını da savaşmadan taleplerinin onaylanmasını istemişti. Fakat Polonya bu duruma izin vermeyince Alman orduları Polonya’ya girmişti. Hitler, Polonya hükümetini sınırlamak ve dışarıyla

¹²¹ Ekrem Rize, “Almanya Galib Gelebilir mi? *Cumhuriyet*, 05.09.1919.

¹²² Ali Kami Akyüz, “Determinizm ve Hitler”, *Cumhuriyet*, 07.09.1939.

bağlantısını keserek kendi emirlerini dinlemeye mecbur etmek istemişti. Bu isteği başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Polonya'nın müttefikleri Polonya'yı yalnız bırakmamışlardı. Polonya hükümeti de Hitler'in ayağına gitmeyerek ülkelerini teslim etmemişti¹²³ Atay, iki gün sonraki yazısında söze eski bir İngiliz atasözü ile başlamıştı: “*Son muharebeyi daima İngiltere kazanır*”. Atay, bu büyük savaşın Almanya tarafından kazanılacağına pek ihtimal vermiyordu. Almanya'dan gelen haberler, Almanya'nın durumu hakkında pek de iç açıcı değildi. Büyük bir coşku ve sevinç yerine idam haberleri geliyordu. Alman askerleri, Polonya topraklarına girdikleri anda aslında bu savaşı başlamadan kaybetmişlerdi. Hitler'in ilk eylemleri Versailles'ı engelleme çabası olarak görüldüğü için pek bir sorunla karşılaşmamıştı. Fakat sonradan işin böyle olmadığı anlaşılmıştı. Versailles için hiçbir millet, kendi askerlerinin kanını döktürmemişti. Ama artık mevzu Avrupa topraklarının bekası olmuştu. Almanya artık büyük bir tehdit altındaydı.¹²⁴ Atay savaşın başında yaptığı iki farklı değerlendirmede de Almanya'nın bu savaşı kaybedeceğini savunmuştu. Çünkü Almanya haksızdı. Almanya daha önce Versailles'nın zincirlerinden kurtulmaya çalışıyordu. Hiçbir devlet, Almanya'nın elinden alınan topraklar için kendi kanlarının dökülmesini istememişlerdi. Fakat Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile birlikte işler değişmişti. Almanya'nın gayesinin daha farklı olduğu anlaşılmıştı. Almanya haksız olduğu için de Atay'a göre mutlaka kaybedecekti. İngiltere savaşı kazanacaktı.

Falih Rıfki Atay, Almanya'nın gayesinin farklı olduğunu söylemişti. Burhan Asaf Belge de Almanya'nın değişen gayesini açıklamıştı. Almanya'nın kısa sürede hafızada bıraktıklarından bahsetmişti. Önce Avusturya'nın, sonra Çekoslovakya'nın, şimdi de Polonya'nın başına gelenlerin unutulması mümkün değildi. Avrupa'nın ortasında, elinde bir balta ile problem yaşadığı her ülkeyi doğraya doğraya giden bir “*millet katili*” ortaya çıkmıştı. Bu katili yakından görenler kadar uzaktan görenler de bir hayli fazlaydı. Bu katil bütün dünyanın tepkilerini toplamıştı. En sonunda Polonya'da sonuçlanan Alman işgali, durumun vahametini bir kere daha ortaya koymuştu. Daha düne kadar Almanya'nın bir dostu olan Polonya, kısa süre sonra Alman askerlerini ülkesinde bulmuştu. Hitler, gazabını her yere kusmakta ve hissettiklerini şiddetiyle yerine getirmekteydi.¹²⁵ Ulus

¹²³ Falih Rıfki Atay, “Harp”, *Ulus*, 02.09.1939.

¹²⁴ Falih Rıfki Atay, “Avrupa Harbi Başlamıştır”, *Ulus*, 04.09.1939.

¹²⁵ Burhan Asaf Belge, “Harp”, *Ulus*, 05.09.1939.

gazetesi, Türk hükümetin yayın organıydı. Belge'nin bu sert yazısına ve hükümetin Matbuat Kanunu'na dayanarak cezai işlem başlatma hakkı olmasına rağmen gazete yayınlanmaya devam etmişti. Falih Rıfkı Atay da Almanya'yı destekleyen yazarlardan bir tanesiydi. Daha önceki kısımlarda Ulus gazetesinin denge politikasını savaş öncesinde de işlediği görülmüştü. Fakat hükümetin yayın organı Ulus, Almanya'yı eleştiriyor ve Almanya'yı "*millet katili*" olarak adlandırıyordu. Ulus gazetesindeki değişim Türk hükümetinin değişimini gözler önüne sermişti.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Vâlâ Nureddin, Halide Edip Adivar ve M. Şevki Yazman yazılarında Almanya'nın Polonya'yı işgalini işlemişlerdi. Necmettin Sadak'a göre insanın aklının kabul etmediği ve etmek istemediği savaş sonunda gerçekleşmişti. Hitler, ne yazık ki barış dolu bir düzen yerine savaşa kararı almıştı. Hitler'in ve Almanların tutumuna bakıldığında barış fikrinin Almanya'da var olmadığı gözüküyordu. Almanya, Polonya'ya sunduğu barış koşullarına bir cevap beklemeden saldırmıştı. Sadak ne kadar düşünürse düşünsün, Almanya'nın küçücük bir sebepten ötürü felakete sebep olmasını anlayamamıştı. Hitler, bütün dünyayı ateşe atmıştı ve insanlık tarihi bu sorumsuzluğu asla affetmeyecekti. Bu işin sorumlularından olan Almanlar da affedilmeyecekti. Hitler cepheye gidip kendisi savaşa bile bu günahlarının bedelini karşılamazdı.¹²⁶ Necmettin Sadak, savaşın sonunda olabilecekler ile ilgili değerlendirmede bulunmuştu. Savaşın temel sebebi, her istediğini ailesine aldırın bir çocuk gibi alışmış olan Almanya'nın, bugüne kadar olan eylemlerinde büyük bir direniş ile karşılaşmamasıydı. Avrupa, iki senedir tepkide bulunmadan izlediği olayların sonucunu sınırlarında Alman askerlerini görerek bulmuştu. Tabii artık İngiltere ve Fransa'nın sabrının taşıdığı savaşı ilânlarında görülüyordu. Kuvvetle muhtemel bu savaş, Hitler rejimi için ya yaşam hakkı ya da mezar bulma savaşı olacaktı. Olaylar, Versailles'ın getirdiği bir toprak mevzusundan artık çıkmıştı. Demokrasiler ile Nazizm'in verdiği bir rejim savaşına bürünmüştü. Bu yüzden savaşın sonunda Avrupa'daki güç dengeleri ve sınırlar değişeceği için yeni bir nizam da ortaya çıkacaktı.¹²⁷ Sadak, Almanya'yı ve Hitler'i eleştirmişti. Bunun yanında Avrupa devletlerini de eleştirmişti. Almanya'nın bugüne kadarki eylemlerine ses çıkarmadıkları için sitemliydi. Lâkin Sadak geçmişteki yazılarında Almanya'nın eylemlerini kendisi de ciddi bir biçimde eleştirmemişti. Bilakis

¹²⁶ Necmettin Sadak, "Nihayet Harp Başladı?", *Akşam*, 02.09.1939.

¹²⁷ Necmettin Sadak, "Sulh Harbi", *Akşam*, 05.09.1939.

Almanya'nın Versailles'a dayanarak gerçekleştirdiği işgalleri haklı bulmuştu. Sadak bunların haricinde savaşın sonunda yeni bir nizamın kurulacağını düşünmüştü ve bu savaşın Hitler rejimi için ölüm kalım savaş olduğunu söylemişti. Savaş yeni başlamasına rağmen yeni bir nizamın kurulacağı düşüncesi önemliydi.

Vâlâ Nureddin, Polonya hür bir şekilde yaşayabilmek için mücadele verirken, Almanya'nın emperyalist hareketlerinden kıyasla İngiliz emperyalizmini övmüştü. Nureddin'e göre İngiltere, gittiği her toprağa medeniyet de götürmüştü. Sömürdüğü ülkelerde hükümetler kurulmasına izin vermişti. Hatta bu İngiltere sömürgesi olan ülkeleri savaşa sürükleyebilmek için kurulmasına izin verdiği hükümetlerden izin alması gerekmekteydi. Bu sömürge devletleri liberalleşmişlerdi. Almanya ise Avrupa'nın göbeğinde ele geçirdiği yerlere medeniyet mi götürecekti?¹²⁸ Vâlâ Nureddin'in bu yazısı, Türkiye'nin değişen politikasına bir örnek teşkil ediyordu. Türkiye'nin siyaseti İngiltere'ye her geçen gün yakınlaşıyordu. Türkiye'nin yakınlaşması öyle bir noktaya gelmişti ki Türk kamuoyu iki ülkenin emperyalizminden birisini tercih edebiliyordu.

Halide Edip Adıvar, Almanya'nın ilk istekleri ile sonrasında gerçekleştirdiklerini kıyaslamıştı. Adıvar'a göre Almanya'nın Versailles için olan talepleri haklıydı. Lakin sadece Versailles'i yırtmakla kalmalıydı. Almanya'nın hedefleri kendi sınırlarını aşıp Cermen birliği rüyalarını bile tahakkuk eder hâle gelmişti. Almanlar, zamanında haksızlığa uğradıkları için kendilerini destekleyenleri büyük bir hayal kırıklığına uğratmakla kalmayıp Nazi iktidarının bütün dünya için büyük bir tehlike arz ettiğine de emin olmalarını sağlamıştı.¹²⁹ Adıvar, savaşın geleceği ile ilgili iki dünya savaşını kıyaslamıştı. 1914 yılında Sırbistan'ın işgal edilmesi, 1918 yılındaki nihai sonuca nasıl etki taşımadıysa Polonya'nın işgal edilmesi de savaşın nihai sonucuna etki etmeyecekti. Sırbistan'ın o günkü kaderi Fransa ve İngiltere'ye nasıl bağlıysa bugün de Polonya'nın kaderi Fransa ve İngiltere'ye bağlıydı.¹³⁰ Adıvar yorumlarında dürüsttü. Almanya'nın Versailles için yaptıklarını desteklediğini belirtiyordu. Fakat Almanların kendisini hayal kırıklığına uğrattıklarını da söylüyordu. Halide Edip Adıvar, Türk Kurtuluş Savaşı'nda aktif rol oynayan Türk yazarlardan birisiydi. Sevres'in nasıl bir anlaşma olduğunu yakından bilen yazarların arasındaydı. Bu anlamda Adıvar'ın Versailles için Almanya'ya

¹²⁸ Vâlâ Nureddin "İngiliz Müstemlekeleri ve Alman Müstemleke Hevesi", *Akşam*, 05.09.1939.

¹²⁹ Halide Edib, "Ayranları Niçin Bu Kadar Kabardı?", *Akşam*, 08.09.1939.

¹³⁰ Halide Edib, "Görünür ve Görünmez Cepheler?", *Akşam*, 18.09.1939.

desteklemesi ve sonrasında hayal kırıklığına uğraması muhtemelen kendi tecrübelerinden kaynaklanmaktaydı.

Necmettin Sadak, Sovyetler Birliği'nin Polonya'ya saldırmasından sonra Hitler'in yapmış olduğu konuşmayı değerlendirmişti. Sadak'ın anlatımına göre Hitler hayal kırıklığı içerisindeydi. Ayrıca bir hayli de sinirliydi. Askeri olarak aslında başarı sağlamasına rağmen pek mutlu görünmemekteydi. Çünkü Hitler, savaşın uzun süreceğini anlamıştı. Hitler, zaferin geleceğine kendisi de inanmamıştı. Hatta konuşması, Alman orduları üzerinde olumlu bir etki yapmamıştı.¹³¹ Sadak Hitler'in durumunu tasvir ederek Almanya'nın savaşı kaybedeceğini düşünmüştü. Sadak'a göre Alman milleti de Hitler de mutsuzdu. Sadak'ın bu cümleleri yazdığı tarihte ise Almanya için işler yolunda gidiyordu. Alman ordusu Polonya savaşını tamamlamak üzereydi. Bu anlamda Sadak'ın Müttefik ajanslarından ve Türkiye'nin izlediği siyasetten etkilendiği söylenebilirdi. Akşam gazetesi yazarları savaştan ötürü kısaca Almanya'yı ve Adolf Hitler'i suçlamışlardı. Akşam gazetesinin de fikri değişmişti. Türk matbuatında kimi zaman Almanya'yı destekleyen gazetelerden birisiydi. Nitekim 1935 yılında Alman hükümeti tarafından Almanya'ya gazeteciler davet edilmişti ve Necmettin Sadak davet edilen gazeteciler arasındaydı. Değişim Akşam gazetesine de yansımıştı.

Vakit gazetesinde Asım Us, Hakkı Süha Gezgin ve Sadri Ertem, Almanya'dan, Polonya'dan ve Hitler'den bahsetmişlerdi. Ali Kami Yavuz, Burhan Belge, Necmettin Sadak gibi Polonya'nın işgalinden ötürü Hitler'i suçlayan yazarların arasında Asım Us da katılmıştı. Asım Us da Hitler'i suçlamıştı. Führer iktidara geldiğinden beri ülkesini bu savaşa hazırlamıştı. Us bütün bu hazırlıklara rağmen Hitler'in kendisi de 1914 faciasını yaşadığı için insanlığı ve ülkesini, her ülkeden kanların döküleceği yeni bir dünya savaşına götüreceğine inanmak istemiyordu. Ne yazık ki bütün bu dilekler gerçekleşmemişti. Hitler harbin suçlusu olarak arkalarından iş çeviren Polonyalıları suçlasa da bu tamamıyla boşa bir çabaydı. Hitler, başlattığı savaş ile bu savaşın sorumluluğunu kendisine ve ülkesine yüklemişti.¹³² Us, savaşın çıkmasından memnun değildi. Birinci Dünya Savaşı'nı yaşamış bir insan olarak tekrar aynı faciayı yaşamak

¹³¹ Necmettin Sadak, "Hitler, Sinirli!...", *Akşam*, 21.09.1939.

¹³² Asım Us, "Cihan Harbi Patladı", *Vakit*, 02.09.1939.

istemiyordu. Savaşın bir baş suçlusunu varsa da o kişi şüphesiz Adolf Hitler'di. Türk kamuoyunda savaştan sorumlu ilk insan olarak Adolf Hitler gösteriliyordu.

Hakkı Süha Gezgin, Hitler'in iddialarını trajikomik bulmuş ve durumun gülünç değil feci olduğunu söylemiştir:

“Bana öyle geliyor, ki “Lâfonter,, eğer şimdi sağ olsaydı meşhur şiirine kurdla kuzu yerine “Leh,, ile “Alman,, başlığı kordu. Führerin iddiası gülünç değil, bence fecidir. Almanyaya Polonyalıların saldırdığını söylemek, dünyadan ölçü fikrini kaldırmaktan başka nedir ki?”¹³³

Gezgin masalın karakterlerini değiştirerek savaş suçlusunu olarak Almanya'yı göstermiştir. Hatta Almanya'nın vahşi bir kurt olduğunu söylemeye çalışmıştır. Almanların savaş sebebi olarak Polonya'nın kendilerine saldıracağı iddiasını ise trajikomik bulmuştur. Gezgin Almanları suçlamayı daha nükteli yapmayı tercih etmiştir.

Sadri Ertem, yukarıda bahsedilen ajansların propaganda faaliyetlerine bir değinmede bulunmuştu. Fakat Ertem'in değindiği şey Alman propagandası olmuştu. Almanya elbette kuvvetli bir ülkedir. İstediklerini bir şekilde gerçekleştirecekti. Fakat burada dikkatli olunması gereken nokta Alman propagandasıydı. Almanya insanları korkutup, sınırlarıyla oynayacaktı. Bu noktada Türk radyoları, ajansları, gazeteleri, Almanların istediklerini gerçekleştirebilirlerdi. Bu yüzden Türk milleti dikkatli olmalıydı. Haberleri okurken her zaman bağımsız kalınması gerektiği düşüncesi akıllarda bulunmalıydı. Haberler ile ilgili bir yorumda bulunmadan önce bu hür kalma düşüncesi akıllarda parola olmalıydı.¹³⁴ Fakat aynı politika savaşın diğer ülkelerin ajanslarında mevcuttu. Türk hükümetinin izlediği politika neticesinde propagandadan yararlanılıyordu. Bu propagandadan Türk matbuatı etkilense de Türk hükümeti çizgisini tamamiyle propaganda dışında yönetiyordu. Vakit gazetesi de Türk matbuatındaki diğer gazeteler gibi Almanya'yı ve Hitler'i eleştirmişlerdi. Vakit gazetesi başyazarı Asım Us Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde VI. Dönem Milletvekiliydi. Dolayısıyla Vakit gazetesinin yazıları Cumhuriyet Halk Partisi'nin görüşlerine aykırı olamazdı. Gazetelerdeki yazarlar aynı düşünceleri farklı cümlelere dökmüşlerdi. Vakit gazetesinin diğer gazetelerden değindiği tek farklı konu Alman propagandasına dikkat edilmesi olmuştu. Fakat yalnızca

¹³³ Hakkı Süha Gezgin, “Artık Silâhlar Konuşacak”, *Vakit*, 02.09.1939.

¹³⁴ Sadri Ertem, “Dikkat! Dikkat!”, *Vakit*, 08.09.1939.

Alman propagandasına dikkat edilmeliydi. Diğer ülkelerin ajansları bu anlamda dikkate alınmamıştı.

Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar, üç günde işgal ile ilgili yazılar yayınlamıştı. Hamdi Nüzhet Çançar'a göre Almanya savaşmak için her zamankinden daha zayıftı. Sovyetlerin “*bir taraflılığını değil de bitaraflılığını*” sağlayabildiği için Sovyetleri kazanayım derken diğer dostlarını kaybetmişti”¹³⁵ Almanya, Polonya’yı tahrik etmesine rağmen istediği sonucu bir türlü alamamıştı. Nihayetinde de Sovyetlerin tarafsızlığını kazandıktan sonra da Polonya’ya saldırmıştı. Tarihin en kanlı ve korkunç harbi başlamıştı. Bu harbe sebep olan Hitler ve ona bu gücü bahşeden Almanlar hiçbir zaman affedilmeyeceklerdi.¹³⁶ Hamdi Nüzhet Çançar, Almanya’nın istediği şeyin hakkı olan, yani Versailles’ten kalan haksızlıklara son vermek olmadığını düşünüyordu. İsteddiği şey önce komşularını ele geçirmek, sonrasında Avrupa ve en sonunda da dünya üzerinde Alman hegemonyasının tesis etmektir. Alman yumruğunu tüm dünyaya indirmek istiyordu.¹³⁷ Çançar savaşın başlangıcındaki üç farklı yorumuyla Almanya’nın karşısında bulunduğunu göstermişti. Almanya’nın savaşı kaybedeceğini düşünmüştü ve savaştan yalnızca Alman milletini ve Adolf Hitler’i sorumlu tutmuştu.

Son Posta gazetesinden Selim Ragıp Emeç ve Hüseyin Emir Erkilet, Almanya’nın Polonya’yı işgaline yönelik askeri anlamda değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Selim Ragıp Emeç, savaşın muhtemel durumu ile ilgili yorum yapmıştı. Almanya ile Polonya arasındaki mücadelenin uzaması, Almanya’nın işine yarayacaktı. Çünkü Alman ordusu bu savaşa hazırlanarak girmişti. Polonya ordusu ise Almanya kadar hazırlıklı değildi. İki ülke arasındaki savaş ne kadar uzarsa Polonya o kadar zayıflayacaktı. Bu yüzden İngiltere ve Fransa, müttefikleri olan Polonya’ya en kısa sürede yardım etmeliydiler.¹³⁸ Emeç askeri bir değerlendirmede bulursa da değerlendirmesinin son cümlesinde tarafını belli etmişti. Almanya’nın kazanmasını istemiyordu. Müttefikler Polonya’ya yardım etmedikleri takdirde de Polonya’nın eninde sonunda işgal edileceğini düşünmüştü. Hüseyin Emir Erkilet’e göre ise Almanya’nın Polonya’ya savaş açmasının Avrupa’ya veya dünyaya yankılanmasında kilit rol İtalya’nındı. İngiltere ve Fransa, Almanya’ya

¹³⁵ Hamdi Nüzhet Çançar, “Almanya Her Zamandan Daha Zayıftır”, *Anadolu*, 01.09.1939.

¹³⁶ Hamdi Nüzhet Çançar, “Harp Başlamıştır”, *Anadolu*, 02.09.1939.

¹³⁷ Hamdi Nüzhet Çançar, “Dünya Harbi”, *Anadolu*, 03.09.1939.

¹³⁸ Selim Ragıp Emeç, “Harbin Üçüncü Günü”, *Son Posta*, 03.09.1939.

fiilen savaş ilan etse de Almanya'ya saldırmayacaklardı. Eğer İtalya, Almanya'nın yanında savaşa dâhil olursa işte o zaman Polonya savaşı, bir Avrupa veya dünya savaşına dönüşebilirdi.¹³⁹ Aynı gazetede iki farklı yazardan iki farklı yorum yapılmıştı. Selim Ragıp Emeç, İngiltere ve Fransa'nın Polonya'ya yardım etmesini beklemişti. Hüseyin Emir Erkilet ise İtalya savaşa girmediği sürece İngiltere ve Fransa'nın Almanya ile savaşmayacaklarını söylemişti. Hüseyin Emir Erkilet emekli bir general olduğu için askeri tahminlerinin doğru çıkma ihtimali daha yüksekti. Emeç'in açıklaması beklentinin yanında bir istekti. Erkilet'te ise herhangi bir devlete karşı olumlu veya olumsuz bir yorum bulunmamaktaydı. Aradaki farkın bir sivil ve askeri bakış farkı olduğu söylenebilirdi.

Yeni Asır gazetesinde Hakkı Ocakoğlu ve Şevket Bilgin Polonya'da yaşananlardan bahsetmişlerdi. Hakkı Ocakoğlu, Ali Kami Yavuz, Burhan Belge, Necmettin Sadak ve Asım Us ile aynı fikirdeydi. Almanya ile Polonya arasında yaşanan savaşın yalnızca iki ülke arasında kalmayacağı çok barizdi. Almanya'nın diktatörü, dünyayı büyük bir felakete sürüklemişti. Bu felaketin tek sorumlusu da Adolf Hitler'di.¹⁴⁰ Şevket Bilgin'e göre Almanya savaşa tek başına girmişti. Zamanla kendisine müttefik bulabilirdi. Müttefik bulsa da Fransa-İngiltere-Polonya arasındaki ittifakı bozamayacağını düşünmüştü. Almanya'nın da bu savaşı kazanmasına ihtimal yoktu. Çünkü Almanya yeni topraklar işgal etmek için savaşırken Fransa ile İngiltere, Almanya'yı ele geçirmek için savaşa girmemişti. Bu yüzden Almanya'nın bu savaşta muzaffer olma şansı da yoktu.¹⁴¹ Yeni Asır gazetesi savaştan Alman milletinin ve Adolf Hitler'in sorumlu olduğunu, Almanya'nın savaşı kaybedeceğini duyurmuştu. Farklı gazeteler aynı şeylerden bahsetmişlerdi. Almanya'nın savaşı kazanacağına Türk kamuoyunda bir inanç yoktu.

Tan gazetesinde Ömer Rıza Doğrul, M. Zekeriya Sertel, Aka Gündüz, Celâl Dinçer, Sabiha Sertel Naci Abdullah ve ismini paylaşmadan iki yıldız (***) ile yazısını yayımlayan bir yazar savaşla ilgili yorumlarda bulunmuşlardı. Ömer Rıza Doğrul için böyle bir sebepten ötürü savaş başlamasına kesinlikle gerek yoktu. Meselenin çözülemeyeceği bir tarafı yoktu. Koridor ve Danzig sorunları sulh yoluyla halledilebilirdi. Bu şekilde çözülebilecek meseleler çözülemediyse bunun tek bir sebebi olabilirdi, o da Almanların

¹³⁹ H. E. Erkilet, "Vaziyet", *Son Posta*, 03.09.1939.

¹⁴⁰ Hakkı Ocakoğlu, "Beşeriyet Nihayet Korkulan Felâketle Karşılaştı", *Yeni Asır*, 02.09.1939.

¹⁴¹ Şevket Bilgin, "Almanya Bu Harbi Kazanamaz", *Yeni Asır*, 07.09.1939.

Polonyalıları köleleştirme isteğiydi. Polonya, köleliği kabul etmediği için saldırıya uğramıştı. Tarihin gösterdiklerine bakıldığında bir milletin istiklaline kılıç çekenlerin karşısına başka kılıç çekenler çıkmıştı ve ilk kılıcı çekenin kılıcı kırılmıştı. Tarihin vermiş olduğu bu derse bakıldığında Almanya'nın bu savaşı kazanmasına imkân yoktu. Yalnızca Almanya bu dersi büyük bedeller ödeyerek öğrenecekti.¹⁴² Doğrul'a göre İngiltere Başbakanı Chamberlain, savaş çıkmasını düzenli olarak elinden geleni yapmıştı. Hitler ise bir "zorba" gibi ayaklanmıştı. Chamberlain kişisel fedakârlıklarda bile bulunmuştu. Bütün bu eylemlerin sonucunda Almanya yapayalnız kaldığı gibi bütün ülkelerden de tepki toplamıştı.¹⁴³ Doğrul'un cümlelerinde Almanya'ya insanlık adına bir eleştiri vardı. Almanya, Polonya'yı köleleştirmek istemişti. Almanya ile görüşülüp bu isteğinden vazgeçirmeye çalışılsa bile Almanya bütün bu telkinleri reddetmişti. Almanya bu yüzden kaybetmeye mahkûmdu.

Zekeriya Sertel'e göre İngiltere ve Fransa'nın ardı ardına Almanya'ya savaş ilan etmesinden sonra artık facia kesinleşmişti. Eğer son dakika bir mucize yaşanmazsa, ülkelerden herhangi bir sulh teklifi gelmezse, Avrupa milletleri geri dönüşü olmayan acı dolu bir yola gidiyor demektir.¹⁴⁴ Zekeriya Sertel, Almanya'nın yalnızlığından bahsetmişti. Almanya seneler boyunca diplomasiye, propagandaya, tehditlere başvurmuştu. Bütün bu çabalarına rağmen ne büyük devletlerden birini ne Balkanlardaki devletleri ne de Tuna'da bulunan devletleri kendi yanına çekebilmişti. Orta Avrupa'da direkt tehlike altında bulunan Yugoslavya ve Macaristan bile bu tehditlere rağmen Almanya'nın yanında yer almamıştı. Bitaraf devletlerin yanında, kendi dostu, hatta Hitler'in akıl hocası olan Mussolini İtalyası bile bu savaşa dahil olmamıştı. Almanya bütün dünyanın ortasında yapayalnız kalmıştı.¹⁴⁵ Zekeriya Sertel'in Almanya hakkındaki eleştirileri sürüyordu. Sertel'e göre İngiliz ve Fransız Hava Kuvvetleri, Almanya'nın sanayi şehirlerini ve Berlin'i bombalayabilecekken Almanya üzerinde yaptıkları birçok uçuşa rağmen bu yerleri bombalamayı tercih etmemişlerdi. Bunun yerine uçaklarla sekiz milyon beyanname dağıtmışlardı. Bunun tercümesi ise Almanlarla çatışmaya girmeden çatışmayı bitirebilmektir. Bu hareketten Sertel'in çıkardığı sonuç, eğer müttefikler saldırmadıysa Almanlar savaşmayı istemiyor demektir. Alman halkı açlıkla boğuşuyor ve

¹⁴² Ömer Rıza Doğrul, "Harp!", *Tan*, 02.02.1939.

¹⁴³ Ömer Rıza Doğrul, "İngilterenin İlk Zaferi", *Tan*, 05.02.1939.

¹⁴⁴ M. Zekeriya Sertel, "Şimdi Silahlar Konuşuyor", *Tan*, 02.02.1939.

¹⁴⁵ M. Zekeriya Sertel, "Tek Başına Kalan Almanya", *Tan*, 03.02.1939

böyle giderse Hitler'i devirebilirlerdi. Müttefikler, Almanlara bunları anlatmaya çalışıyordu.¹⁴⁶ Zekeriya Sertel'in Almanya ve Hitler hakkındaki fikirleri değişmemiş daha da negatifleşmişti. Nazizm, Zekeriya Sertel'in görüşlerine ters bir ideolojydi. Sertel'in fikirlerinin değişmemesinde ideolojik düşüncelerin zıt düşmesi önemli bir kısmı oluşturmuştu. Fakat diğer yazarların aksine Sertel, Almanya'yı eleştirmeye yeni başlamamıştı.

Tan Gazetesi'nde iki yıldız (**) ile yayınlanan yazıya göre Almanya'da Göring itibarını kaybediyor, Himmler ise güç kazanıyordu. Çünkü Berlin sokakları Himmler'in SS'leri ile doluydu. Sokakta gençler görünmüyordu. Yazara göre Berlin'de karşılaştığı Almanlar İngiltere ve Fransa ile savaşmak istemiyorlar, savaşın sadece Polonya ile kalmasını arzu ediyorlardı. Aslında inandıkları şey de buydu. İngiltere ve Fransa ile savaşa girmeyeceklerine inandırılmışlardı.¹⁴⁷ Bu yazı, Müttefik ajanslarından geliyordu. Türkiye'de birçok insan Almanya'daki durumun bu şekilde olduğunu düşünüyordu. Aslında Türk kamuoyu ajanslardan aldıkları bu bilgileri işlemek yerine Türk milletine yansıtıyorlardı. Yorumlarda bu yüzden bir tekdüzelik mevcuttu. Nitekim Zekeriya Sertel de Almanların açlıkla boğuştuklarını söylemişti. Hâlbuki bu yazarların hiçbiri bu sıralarda Almanya'da bulunmamışlardı. Aldıkları bilgilerin tamamı ajanslardan gelme bilgilerdi.

Aka Gündüz, henüz Avrupa ülkeleri savaşta iken bir dünya savaşının başladığını ısrarla söylüyordu. Aka'ya göre bütün dünyanın senelerdir harcadığı çabalara rağmen, ne yazık ki İkinci Dünya Savaşı başlamıştı. Gündüz, ısrarla İngiltere, Fransa, Polonya ve Almanya'nın Avrupa harbine bağladığını değil, İkinci Dünya Savaşı'na başladığını söylemişti.¹⁴⁸ Aka Gündüz'ün bu çıkarımı diğer yazılardan farklıydı. Aka Gündüz savaşta bir ülkeyi ve bir kişiyi suçlamak yerine bu savaşın çok daha genişleyeceğini ve 1914 yılında yaşanan savaşa dönüşeceğini söylemişti. Bu çıkarımında da bir ısrarı vardı.

Zekeriya Sertel harbin süresi hakkında bir değerlendirme yapmıştı. Öncelikle Alman ordusunun yıldırım harbi yaparak savaşı hızlı bir şekilde bitirmek istediğini söylemişti. Çünkü uzun bir harbe Alman ekonomisi, sanayisi ve milleti dayanamazdı. İngiltere

¹⁴⁶ Zekeriya Sertel, "Garp Cephesinde Harp Niçin Başlamadı?", *Tan*, 08.09.1939.

¹⁴⁷ **, "Almanya'da Neler Gördüm?", *Tan*, 05.02.1939.

¹⁴⁸ Aka Gündüz, "Bu Harp Dünya Harbidir", *Tan*, 08.09.1939.

bilhassa Almanya'yı iktisadi olarak bitirmeye çalışacaktı. İngiltere ve Fransa ise uzun bir savaşa dayanabilirdi. Çünkü ekonomik kaynakları sınırsızdı. Sömürgelerinden cephelere daha fazla asker sağlayabilirdi. Almanya savaşı kısa sürede bitiremeyecekti.¹⁴⁹ Sertel, Almanya'nın savaşı kaybedeceği konusundaki ısrarını koruyordu.

Sabiha Sertel, Türk kamuoyunda bir farklılığı gerçekleştirerek kendisini Napolyon'un yerine koyarak Hitler'e mektup yazmıştı. Alman ordusunun Moskova önlerine gitme ihtimali henüz yokken yapılan bu kıyaslama ilgi çekiciydi. Sertel, Napolyon'un ve diğer büyük komutanların yaptıklarını anlatarak, bu gidişle Hitler'in de aynı akıbeti yaşayacağını da anlatmıştı.¹⁵⁰ Sabiha Sertel bu yorumu yaptığında Almanya ile Sovyetler Birliği arasında Polonya'nın işgali konusunda görüşmeler gerçekleşiyordu. Fakat Hitler, sınırsal başarıları ile Sertel'in gözünde Napolyon ile eşdeğer konuma gelmişti. Fakat akıbetleri konusunda da eşdeğer görmüştü.

Naci Abdullah, dönemdeki bazı yazarları taşlamıştır. Abdullah'a göre Türk kamuoyundaki yazarlar, Almanların bu şekilde haksızca savaşacaklarına yönelik ilk yazıları kendilerinin ortaya attığı iddia etmişlerdi. Bu iddialarda bulunanların arasında, daha üç dört ay önce, genel olarak yazdıkları yazılarda Alman siyasetinin dürüstlüğünden, Türk-Alman dostluğundan, bu dostluğun samimiyetinden ve gerekliliğinden bahsedenler de bulunmaktaydı. Bugün ise bu yazarlar, Almanların yaptıklarını sanki en başından beri kendileri eleştirmişler gibi köşelerine taşıyorlardı.¹⁵¹ Tan gazetesindeki bir yazarın Türk kamuoyuna bu şekilde bir eleştiride bulunması normaldi. Çünkü diğer kısımlarda görüldüğü gibi Türk kamuoyu Almanya'nın ilhaklarını büyük oranda desteklemişti. Bu destek elbette Türk-Alman ilişkilerine dayanmıştı. Fakat Türk-Alman ilişkilerinin samimi olduğu dönemlerde Tan gazetesi eleştirilerinden geride kalmamıştı. Eleştirilerin dozu düşük olsa da Almanya savunulmamış ve desteklenmemişti. Bu yüzden Naci Abdullah kendi gazetesinin konumundan ötürü böyle bir eleştiride bulunabilmişti. 1 Eylül 1939 itibarıyla Türk kamuoyu toplu bir şekilde Almanya'yı eleştirmişti.

Naci Sadullah ve Sabiha Sertel, harbin yarattığı insan faciasını okurlarına aktarıyorlardı. Sadullah özellikle savaştan ölen çocuklara değinirken¹⁵² Sertel ise Alman ordusunun

¹⁴⁹ Zekeriya Sertel, "Harp Uzun Sürecektir?", *Tan*, 11.09.1939.

¹⁵⁰ Sabiha Zekeriya Sertel, "Napolyondan Hitlere Mektup?", *Tan*, 12.09.1939.

¹⁵¹ Naci Sadullah, "Benlik Davası", *Tan*, 13.09.1939.

¹⁵² Naci Sadullah, "Harbin Feci Sahneleri", *Tan*, 15.09.1939.

yaptığını İskender, Cengiz, Atilla ve Sezar ile kıyaslıyor, çocukların, yaşlıların, kadınların yaşadıklarını aktarırken “medeniyetin kemale erdiğine” hükmediyordu.¹⁵³ Türk kamuoyunda genel olarak Polonya’nın işgal edilmesi bağımsızlık çatısı altında işlenmişti. Fakat cephede savaşan erkeklerle beraber yaşlılar, çocuklar ve kadınlar da ölüyor ya da yaralanıyordu. Naci Sadullah ve Sabiha Sertel bu masum insanlardan da bahsetmişlerdi. Türk kamuoyunda ise bu tema bir hayli az işlenmişti.

Sovyetler Birliği’nin savaşa girmesi Tan gazetesi için beklenmedik bir gelişme olmuştu. Fakat Zekeriya Sertel, Almanya’ya gösterdiği sert tepkileri Sovyetler Birliği’ne göstermediği gibi tam aksine Sovyetlerin savaşa sebebini meşrulaştırmaya çalışmıştı. Sertel’e göre Almanya ile savaşa girmesine rağmen savaşa girme sebebi toprak kazanma değil, Almanya’nın doğuya ilerleyişini durdurmaktı.¹⁵⁴ Zekeriya Sertel Nazi-Sovyet Paketi açıklandığında, 24 Ağustos 1939’daki yazısında da aynı tepkiyi göstermişti. Sovyetlerin Almanları durdurmak için bu anlaşmayı yaptıklarını söylemişti. Sovyetler Polonya’ya saldırmasına rağmen Sertel aynı düşünceyi savunuyordu. Zekeriya Sertel, Almanya’yı ve Hitler’i senelerce eleştirmişti. Lâkin yalnızca bir ay içerisindeki açıklamalarıyla kendi kendini çürütmüştü. Sertel’de savaş karşıtlığından ziyade genel olarak Nazizm karşıtlığı bulunmaktaydı. Yayınladığı yazıları ideolojilerini ön plana koyarak yazıyordu.

Son Telgraf gazetesinde Ali Kemal Sunman ve Etem İzzet Benice değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Ali Kemal Sunman’a göre Almanlar yine bir emrivakide bulunmuşlardı. Danzig bir şekilde Almanya’ya geçecekti. Danzig’te yaşayan Almanlar zaten bu durumun olacağını çoktan biliyorlardı. Bütün her şey apaçık ortada olmasına rağmen Almanlar bu savaşın günah keçisi olarak Polonyalıları göstereceklerdi.¹⁵⁵ Etem İzzet Benice ise meslektaşından farklı düşünüyordu. Benice’ye göre gelen bazı bilgiler Polonya’nın direniş konusunda başarılı olduğunu gösteriyordu. Polonya muhtemelen başarılı direnişini gösterecekti. Muhtemelen Polonya, savaşa girmeyen devletlerin tahminlerinden çok daha fazla dayanacaktı. İngiltere ve Fransa’nın da harp hazırlıklarına başlaması, Almanya için kederi ve tehlikeyi daha çok arttıracaktı.¹⁵⁶ Son Telgraf gazetesinde iki farklı yazar iki farklı değerlendirmede bulunmuştu. Etem İzzet Benice’nin

¹⁵³ Sabiha Zekeriya Sertel, “Medeniyet Kemale Eriyor”, *Tan*, 15.09.1939.

¹⁵⁴ M. Zekeriya Sertel, “Sovyet-Alman Deklârasyonu Boş Bir Kâğıttan İbaretir”, *Tan*, 02.10.1939.

¹⁵⁵ Ali Kemal Sunman, “Almanya ile Lehistan”, *Son Telgraf*, 02.09.1939.

¹⁵⁶ Etem İzzet Benice, “Harbin Beşinci Günü”, *Son Telgraf*, 05.09.1939.

içinde bir umut vardı ve Polonya'nın uzun süre Almanya'ya karşı direnmesini bekliyordu. Ali Kemal Sunman ise Almanya'nın Danzig'i bir şekilde alacağını düşünüyordu. Çünkü Almanya o zamana kadar istediği her bölgeyi bir şekilde ele geçirmişti. Almanlar ele geçirdikleri bölgeleri bahaneler ile meşrulaştırdıkları için Sunman'a göre bu işgalde de suçlu Polonyalılar olmuştu. Sunman ile Benice farklı düşünceler de iki yazar Almanya'yı eleştirmişti.

İkdam gazetesinde Zeki Cemal ve Ebuzziyade Velid'den iki farklı görüş yükselmişti. Zeki Cemal'e göre Türkiye savaşmaya hazır gibiydi ve Türk milleti Milli Şef'ine büyük bir güven duyuyordu. Nihayetinde savaş Türk'ün düğünüydü. Savaş şimdi birazdan derken en sonunda başlamıştı. Gerek Amerika gerek İngiltere, Belçika veya Hollanda bu savaşın önüne bir türlü geçememişti. Diğer milletlerin durumu belli değildi fakat Türkiye'nin durumu belliydi. Milli Şef'i ile her türlü mücadeleye hazırdı. İnönü Savaşı'nın kahramanı ülkenin başında, onun arkasında ise Türk ordusu ve Türk milleti vardı. ¹⁵⁷ Ebuzziyade Velid'den diğer yazarlara nazaran farklı bir yorum yapmış ve uyarıda bulunmuştu. Özellikle bu uyarı Hüseyin Cahid Yalçın'a yapılmıştı. Hüseyin Cahid Yalçın, sanki tek başına Almanlar ile savaşa girmiş gibiydi. Her gün Hitler'in kendisine veya ülkesinin güttüğü siyaseti eleştirmektedir. Diğerleri de zamanı geldiğinde Hitler'i övmüşler, zamanı geldiğinde de eleştirmeyi de bilmişlerdi. Fakat Türkiye'nin savaşta olmadığını hatırlamak gerekirdi. Türkiye'nin Almanya ile bir problemi bulunmamakta, bunun yanında da iki ülke arasındaki dostane ilişkiler devam etmekteydi. ¹⁵⁸ Almanya, Polonya'ya saldırdığından beri ilk kez bir yazar Almanya'yı eleştirmek yerine Almanya ile dostane ilişkilerin sürdüğünü söylemişti. Hâlbuki 1933 yılından beri Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerinin en düşük seviyede olduğu dönemdi. Ebuzziyade Velid Türkiye'nin izlediği siyasetten uzak kalmış gözüküyordu. Velid'in yorumlarında Türkiye'nin denge siyasetini savunmaktan ziyade Almanya'yı destekleme vardı. Türkiye, Almanya ile bir savaşa girmemişti. Fakat Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yardımlaşma anlaşmaları gerçekleştirmiş, hatta Fransa ile gerçekleştirdiği görüşmelerin neticesinde Hatay'ı kazanmıştı.

¹⁵⁷ Zeki Cemal, "Harp Patladı", *İkdam*, 02.09.1939.

¹⁵⁸ Ebuzziyazade Velid, "Tehlike Karşısında İngilizlerin İttidal ve Teennisi Nümune Olmak Gerek!", *İkdam*, 06.09.1939.

Haber gazetesinde Nurullah Ataç, Almanya'nın işgalinin Polonya ile sınırlı kalmayacağını düşünüyordu. Ataç'ın işittiğine göre Almanya'ya toprakları yetmiyordu. Toprakları dışında kalan evlatları sinesine katmak istiyordu. Lâkin Almanya'nın hatası, hakkın tek bir devlette olduğunu düşünmesindeydi. Almanya, kendisinden başka kimsenin hakkını kabul etmiyordu. Kendi hakkını, diğer devletleri yıldırarak alıyordu. Fakat bu şekilde kendisini hakkını aramakla sınırlamasına imkân yoktu. Ataç'a göre "Alman hayat sahası" bu anlamda daha çok genişleyecekti.¹⁵⁹

Altan Öymen'in çocukluk anılarına göre Alman Büyükelçikleri, Lebensraum projesi kapsamında toprak kazandıkça kazandıkları ülkelerin büyükelçiliklerini de işgal ediyordu. Bunun bir örneği Türkiye içerisinde de yaşanmıştı. Almanya önce Türkiye'deki Avusturya Büyükelçiliği'ni Almanlaştırıp Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Kavaklıdere'deki Çek Büyükelçiliği Almanya'nın mülkü hâline getirmişti. Franz von Papen Çek Büyükelçiliği'ni kendi hususi konutuna dönüştürmüştü. Polonya'nın işgalinden sonra da Polonya Büyükelçiliği'nin Almanya Büyükelçisi sıfatıyla kendisine tahsis edilmesini hükümetten talep etse de Polonya Hükümeti Londra'da varlığını sürdürdüğü için Türk Hükümeti buna müsaade etmemişti. Papen adeta büyükelçilik imparatoru gibiydi (Öymen, 2012: 298-299).

Asım Us savaştan sonra yayınladığı anılarında Polonya'nın işgalinde Polonya'yı da eleştirmişti. Us'a göre Almanya'nın olduğu kadar Polonya'nın da hatası vardı. Almanya, ben de büyük devletim bana da topraklar verin diye haykırıyordu. Almanya bu haykırışları gerçekleştirirken Polonya da ona destek oluyordu. Çekoslovakya'nın da ilhak edilmesine kadar Polonya, Almanya'nın destekçisiydi. Almanya, Çekoslovakya'yı ele geçirdikten sonra sıra Polonya'ya gelmişti. La Fontaine masallarında öküz olmak isteyen kurbağa, Us tarafından Polonya'ya benzemişti (Us, 2012: 339). Fakat Asım Us, Vakit gazetesindeki yazılarında Polonya'ya bir eleştiride bulunmamıştı. Savaş bittikten sonra yayınladığı anılarında bu şekilde bir yorumda bulunması, savaş döneminde hükümetin stratejilerine uyduğunu gösteriyordu.

Dönemin Başbakanı Refik Saydam, 11 Eylül 1939'daki Meclis açılışında Türkiye'nin savaş boyu izleyeceği politikayı bir noktada açıklamıştır. Türkiye'nin savaştan devletler ile ilişkileri normaldir ve uluslararası ilişkiler boyutlarına da uygundur. Türkiye ile

¹⁵⁹ Nurullah Ataç, "İki Hadise", *Haber*, 06.09.1939.

Almanya arasında doğrudan doğruya siyasi bir anlaşmazlık yoktur. Türkiye'nin Polonya ile ilişkileri her zaman dostça gelişmiştir. İngiltere ve Fransa ile müttefiklik görüşmeleri yapılmaktadır. Bu görüşmeler dostluk havası etrafında sürdürülmektedir.¹⁶⁰ Başbakan Refik Saydam'ın açıklaması, Türk kamuoyunda Almanya'nın değişmesindeki sebepleri özetlemiştir. Almanya ile doğrudan doğruya bir siyasi anlaşmazlık yoktur. Fakat İngiltere ile Fransa arasında dostluk havasında müttefiklik görüşmeleri sürmektedir.

Türk Diplomatik Arşivleri'nde Polonya'nın işgal edilmesi ile ilgili belge bulunmamıştır. Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nin sessizlik içinde kalması enteresandır. Muhtemelen bu dönemdeki belgeler hâlâ yayınlanmamıştır. Tabii ki bu bir varsayımdır. Lâkin Çekoslovakya işgal edildikten sonra elçiliklere durumu öğrenmek için telgraf gönderen Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Avrupa devletleri birbirine savaş ilân ettiği zaman telgraf göndermemesi olağandışıdır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ve Türk Dışişleri Bakanlığı elbette işlerini nasıl yapacaklarını bilmektedirler. Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında da Başbakan Refik Saydam'ın konuşması haricinde Almanya'nın Polonya'yı işgaline yönelik bir konuşmaya rastlanmamıştır. Türk kamuoyunda Almanya, Polonya'yı işgal etmesiyle beraber büyük bir tepki görmüştür. Her kesimden insan Almanya'yı, Alman milletini, Alman milletinin lideri Adolf Hitler'i eleştirmiştir. Fakat bu eleştirilerin ne kadar özgürce yapıldığı ise muammadır. Polonya nasıl hür bir ülke ise Çekoslovakya da hür bir ülkedir. Fakat Alman orduları Çekoslovakya'yı işgal ettiğinde Türk kamuoyu bu durumu büyük bir sessizlikle karşılamış, eleştirilerde bulunmamıştır. Yalnızca savaş çanlarının çaldığını işlemişlerdir. Polonya işgale uğradıktan sonra ise Türk kamuoyu birleşerek Almanya aleyhine yazılara başlamıştır. Çekoslovakya'nın işgal edilmesiyle Polonya'nın işgal edilmesi arasında yalnızca beş buçuk ay bulunmaktadır. Bu beş buçuk ayda değişen tek şey Türk kamuoyu değildir. Türk kamuoyunun değişmesinin en büyük sebebi Türk hükümetinin politikasını değiştirmesidir. İngiltere ile 12 Mayıs 1939'da, Fransa ile 23 Haziran 1939'da yardımlaşma anlaşmalarının imzalanması, Türkiye'nin Almanya ile 25 Temmuz 1938'de imzaladığı ticaret anlaşmasının 31 Ağustos 1939'da sona ermesi ve bu anlaşmanın yenilenmemesi, Türk hükümetinin yönünü Almanya'dan uzaklaştırıp İngiltere ve Fransa'ya yakınlaştırmıştır. Türk hükümetinin politikaları değişince Türk kamuoyunun yorumları da aynı şekilde değişmiştir. Türk

¹⁶⁰ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, İçtima: F, Cilt: 2, İnikad: 39, s. 3.

kamuoyundaki yorumlar bu anlamda tam olarak samimi değildir. Nitekim Asım Us'un o dönem Polonya'yı hiçbir şekilde suçlamamasına rağmen sonrasında anılarında Polonya'yı suçlaması, bu duruma bir örnektir. Türk kamuoyu, hükümetinin politikalarını sürdürmeye devam etmiştir.

3.2 BİTARAF MEMLEKET DEĞERLENDİRMELERİ

Alman orduları, Danimarka ve Norveç'i 9 Nisan 1940'ta işgal etmeye başlamıştır. Norveç de Danimarka da Alman işgaline uğrayıncaya kadar tarafsızlıklarını korumuşlardır. İngiltere ve Fransa'nın bölgede aktif rol oynaması ve bölgeyi abluka altına alması Almanya'yı korkutmuştur. Almanya'nın iddiasına göre iki ülkenin de İskandinav ülkeleri üzerinden Almanya'ya saldırma planları mevcuttur. Fakat bu saldırı planı Norveç ve Danimarka'yı işgal etmek üzerine değildir. Almanya bu durumu engellemek için Norveç'e ve Danimarka'ya saldırı başlatmıştır. Bu saldırı Türk kamuoyunda Almanya'ya karşı tepki toplamıştır. Çünkü Almanya savaş dışı kalmış devletlere saldırılarını sürdürmüştür.

Cumhuriyet gazetesinde Hem Nalına Hem Mihına köşesi Danimarka ve Norveç'in işgalini konu alıyordu. Hem Nalına Hem Mihına köşesinde bitaraf memleketler için tehlikeden bahsediliyordu. Almanya, ortada hiçbir şey yok iken Danimarka ve Norveç'i işgal etmişti. Bu işgal, bitaraf olmanın hiçbir anlama taşımadığını ortaya koymuştu. Eğer ki Almanya'nın bu topraklarda bir ihtiyacı varsa "bitarafım" demek işgal edilmeyi engelleyemiyordu. Gücü ile bitaraflığını sürdüremeyecek her memleket, Alman işgali tehlikesi altında bulunmaktaydı. Bütün küçük ve orta devletler tehlike altındaydı.¹⁶¹ Cumhuriyet gazetesi Almanya'ya yönelik eleştirilerini sürdürüyordu. Danimarka ve Norveç tarafsız devletler olmalarına rağmen işgal edilmişlerdi. Türkiye de bitaraf bir devlettir. Bu anlamda bitaraf devletlerin işgal edilmesi Türkiye'de tepki toplamıştı.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Danimarka ve Norveç'in işgal edilmesini değerlendirmiştir. Necmettin Sadak'a göre Almanya, Danimarka ve Norveç'i işgal etmek için İngiltere ve Fransa'nın bu ülkelere sızıp Almanya'ya saldıracağı bahanesine

¹⁶¹ Hem Nalına Hem Mihına, "İki Devlet Daha Gitti", *Cumhuriyet*, 11.04.1940.

sığınmıştı. İngiltere ve Fransa, Norveç sularında devriye atmış ve Norveç'e asker çıkartarak Almanya'ya saldırı planlarında bulunmuştu. Almanya'nın arzusu kendi istikbalini korumaktı. Fakat Almanya, İngiliz ve Fransızların girişimine neredeyse on iki saatlik bir sürede tepki gösterip Norveç ile Danimarka'ya birliklerini göndermişti. Duruma bakıldığında Almanya, ülkeleri işgal etmek için planını çoktan yapmıştı ve bitaraf memleketlerin tarafsızlığını hiçe saymak için hazırды. Alman hayat sahasına yutulan devlet sayısı beşe çıkmıştı. Bitaraf memleketler dikkatli olmalıydı. Çünkü Almanya'nın bahaneleri bitecek gibi değildi. Bitaraf memleketlerin son yaşadıkları, diğer bitaraf memleketlere ders olmalıydı.¹⁶² Almanya'nın işgal ettiği topraklar Türkiye sınırlarına yaklaşık 2500 km uzaklıktaydı. Fakat Türkiye bu uzaklığa rağmen endişeliydi. Türkiye'de bu işgallerin tepki çekmesinin temel sebebi Almanya'nın tarafsız olan devletleri bir bir işgal etmesinden dolayıydı. Nihayetinde Türkiye de tarafsız konumda bulunuyordu.

Vakit gazetesinden Asım Us, Danimarka ve Norveç'in işgalinden ötürü Adolf Hitler'i eleştiriyordu. Hitler'i bir poker oyuncusuna benzetiyordu:

“...Bu itibarla Hitlerin teşebbüsü poker masasında mahdut sermaye ile oturan bir oyuncunun bir milyonere karşı bütün mevcudunu riske ederek: Restim! Demesine benzeyor. Alman Führeri nasıl bir ihtilâl hareketile Nasyonal Sosyalizmi Almanyada iktidar mevkiine getirmişse yine beynelmilel bir harp ihtilâli ile Avruğayı tahakkümü altına almak teşebbüsüne girişmiş bulunuyor. Almanyanın yegâne şansı karşısındakileri korkutup kaçırabilmektir”¹⁶³

Us, Hitler'in bir kumar oynadığını düşünmüştü. Çünkü bu kumarı ilk kez oynamamıştı. En son Polonya'yı işgal ettiğinde bile İngiltere ve Fransa ile herhangi bir askeri çatışmaya girişilmemişti. Şimdi ise Danimarka ve Norveç işgal edilmişti. Müttefiklerden bir ses yükselecek miydi? Bu sorunun cevabı belli değildi fakat Hitler, Us'a göre “restim!” demişti. Us'a göre Hitler, devletin akıbetini anlık kararlara göre belirlemişti. Almanya karşısındaki devletleri ürküterek işgallerine devam etmişti.

Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar ve Orhan Rahmi Gökçe işgaller ile ilgili yorumlarda bulunmuşlardı. Hamdi Nüzhet Çançar'ın Almanlara ciddi eleştirileri vardı. Çançar'a göre Almanlar insanlıktan nasiplerini almamışlardı. Ne hak ne adalet ne insanlık ne bitaraflık, Almanlar hiçbirini umursamamışlardı. Almanların umursadığı tek şey kendi

¹⁶² Necmettin Sadak, “Almanyanın Yeni Taarruzları”, *Akşam*, 10.04.1940.

¹⁶³ Asım Us, “Huruç Hareketi”, *Vakit*, 13.04.1940.

çıkarlarıydı. Bunu da vahşice yollarla sağlamışlardı.¹⁶⁴ Orhan Rahmi Gökçe de Hamdi Nüzhet Çançar gibi ağır eleştirilerde bulunmuştu. “*Alman çizmeleri altında ezilen*” Norveç ve Danimarka’dan söz etmişti. Almanya’nın bu işgalinde övünmesi gereken hiçbir şey yoktu. Almanlar hukuk, adalet ve ahlâktan yoksun kaldıkları için bütün bu kaideleri çiğnemişlerdi. Gökçe’ye göre bu vasıflara sahip bir ülkeden de başka bir şey beklenemezdi. Sırada tehlike altında bulunan ülkeler ise İsveç ve Hollanda idi. Gökçe, bu ülkelerin de işgal edilmesini bekliyordu.¹⁶⁵ Anadolu gazetesinin Almanya’ya yönelik eleştirileri bir hayli ciddiydi. Yazılarda Almanlara doğrudan hakaret içeriği vardı. Türkiye’de Matbuat Kanunu’na dayanarak Anadolu gazetesine kapatma cezası verilebilirdi. Lâkin Türk hükümetinin Almanya’ya karşı tutumu Türk kamuoyunun tutumundan farksızdı. Nitekim Türkiye 19 Ekim 1939’da İngiltere ve Fransa ile imzaladığı anlaşma ile İkinci Dünya Savaşı’nda hangi tarafta yer alacağını belli etmişti. Bu yüzden Türk kamuoyundaki bu tarz içerikler şaşırtıcı değildi.

Yeni Asır gazetesinden Hakkı Ocakoğlu ve Şevket Bilgin Almanya’nın bitaraf memleketlere saldırmamasını konu almışlardı. Hakkı Ocakoğlu, Almanya’nın yeni bitaraf memleketlere saldırısına şaşırılmıyordu. Ocakoğlu’na göre bu beklenmeyen bir saldırı değildi. Almanya kimseye bir hayat hakkı tanımadığı ve işgal planlarını uzunca sürede hazırladığı için bu planlara göre saldırıya geçmesi elbette beklenmişti.¹⁶⁶ Şevket Bilgin ise Almanların sözlerine güvenmiyordu. Çünkü “*Beynelmilel kanunları, ahlâk düsturlarını bimuhaba çiğneyen bir memleket nazarında sözlerin ve teahhütlerin ne kıymeti vardı?*”¹⁶⁷ Yeni Asır gazetesi yazarları, Almanları eleştirmelerinin yanında duydukları güvensizliği de ortaya koymuşlardı. Almanya’nın kendisine savaş açmayan devletleri işgal etmesi, Türk kamuoyunda büyük bir güvensizlik yaratmıştı. Türk kamuoyundan eleştirilerin yükselmesinin tek sebebi elbette Türk hükümetinin politikaları değildi. Almanya’nın Danimarka ve Norveç’i de işgal etmesiyle birlikte Almanya’nın işgal ettiği tarafsız devlet sayısı beşe yükselmişti. Türk kamuoyu, hükümetinin düşüncelerinin yanında kendi duygularını da yansıtmıştı.

¹⁶⁴ Hamdi Nüzhet Çançar, “Şimdi Ne Olacak?”, *Anadolu*, 10.04.1940.

¹⁶⁵ Orhan Rahmi Gökçe, “Asıl Fevkalâdelik Nerededir?”, *Anadolu*, 11.04.1940.

¹⁶⁶ Hakkı Ocakoğlu, “Yeni Tecavüz Karşısında”, *Yeni Asır*, 10.04.1940.

¹⁶⁷ Şevket Bilgin, “Avrupa Harbi”, *Yeni Asır*, 11.04.1940.

Tan gazetesinden Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel, Almanya'nın yeni işgallerini değerlendirmişlerdi. Zekeriya Sertel, hayat sahası üzerine düşünmüştü. Hitler'in gayesi, bütün Avrupa üzerinde bir Nazi rejimi kurmaktı. Bütün Avrupa, Alman hayat sahasına dönüştürülmek isteniyordu. Bu sahada siyasi bir hâkimiyet düşünülüyorsa da iktisadi hâkimiyet kurulma amacı vardı. 1940'ta yaşanacak olanlar, bütün dünyanın kaderini belirleyecekti. “*Bu harp içinde bitaraf kalmak ve bitaraf yaşamak ümidine kapılmak safdillik ve kısa görüşlülük olur*”du.¹⁶⁸ Sabiha Sertel de bir noktada eşi Zekeriya Sertel gibi düşünüyordu. Cephelerin yönü doğudan batıya kayınca savaş Türkiye'den uzaklaştığı için bir sevinç yaşanmıştı. Sabiha Sertel ise bu sevinç içerisinde değildi. Almanları batıya yönlendiren sebep ne olduysa yarın Balkanlara da aynı sebep olacaktı. Almanların hayat sahası emellerinden bir kısmı Balkanlarda bulunmaktaydı.¹⁶⁹ Sabiha-Zekeriya Sertel çifti, hemen hemen aynı fikirdelerdi. Savaş tehlikesi Türkiye'den “şimdilik” uzaklaşmıştı. Türkiye tarafsız konumdaydı ve Almanya'nın o zamana kadar yaptığı işgaller tarafsız ülkelere yapılmıştı. Zekeriya Sertel'e göre bu savaşta kimse tarafsız olamazdı. Sabiha Sertel de aynı fikirdeydi. Kimse tarafsız olamazdı ve bu yüzden Almanya'nın batıya yönelmesine sevinilmemeliydi. Tehlike elbet Türkiye'nin sınırlarına yönelecekti. Türkiye'nin sevinmesi yerine önlem alması gerekecekti.

İkdam gazetesinden Abidin Daver, Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i işgal etmesini eleştirmişti. Abidin Daver, hudutsuzluktan bahsetmişti. Alman hayat sahası projesinin bir hududu yoktu. Almanlar, sıradaki avlarını uyutmak için tutmayacakları sözler veriyorlar ve tatlı dil döküyorlardı. Daha sonrasında o ülkeye zehirlerini akıtıyorlardı. Almanlar, hayat sahasının sınırlarını çizmemişlerdi. Bu yüzden Almanların ulaşabildiği her yer tehlike altındaydı da denilebilirdi. Muzaffer Almanya'nın hangi sınırlara ulaşacağını ise bir tek Allah bilirdi.¹⁷⁰ Abidin Daver de diğer yazarlar gibi Almanya'nın işgal için ilettiği sebepleri eleştirmişti. Ortada bir Lebensraum kavramı vardı. Fakat bu kavramın sınırları belli değildi. Türk kamuoyu, dünya ülkeleri ile birlikte bu sınırların boyutlarını her geçen gün öğreniyordu. Daver'in eleştirileri sınırların bir kavramı olamamasıyla beraber tatlı bir dil ile işgallerde bulunmalarınaydı. Almanya işgallerinde herhangi bir büyük

¹⁶⁸ M. Zekeriya Sertel, “Sıkı Ablokanın İlk Neticesi, *Tan*, 10.04.1940.

¹⁶⁹ Sabiha Sertel, “Artık Küçük Devlet Bitaraf Devlet Yoktur”, *Tan*, 10.04.1940.

¹⁷⁰ Abidin Daver, “Şimal Devletleri Kendi Kuyularını Kendileri Kazdı”, *İkdam*, 10.04.1940.

müdahaleyle karşılaşmadığı ve dilediği ülkeyi dilediği gibi işgal edebildiği için Almanya'nın sınırlarının nereye kadar ulaşacağını tahmin edemiyorlardı.

Yeni Sabah gazetesinden Hüseyin Cahid Yalçın, Alman işgallerine sert açıklamalarda bulunmuştu. Yalçın'a göre Alman Propaganda Bakanı Joseph Goebbels, İskandinav ülkelerinin ele geçirilmesini büyük bir zafer olarak nitelendirmişti. Bu zafer ve zafere sevinilmesi, aslında Almanlar için bir acizyet gösterisiydi. Yalçın, bu duruma acı maktaydı. Nasyonal Sosyalizm, bütün dünya için ne kadar problem teşkil ediyorsa daha fazlasını Almanya için etmekteydi.¹⁷¹ Yalçın, iki gün sonra yaptığı açıklamada Almanya, eğer bitaraf olan Türkiye'ye saldırırsa neler olacağından bahsediyordu. Almanlar tüm dünyaya hâkim olmak istiyorlardı ve hayal ettikleri toprakların arasında Türkiye'nin zengin toprakları da vardı. Türk matbuatının temel görevi bu tehlikeye dikkat çekmekti. Türk vatandaşlarını tehlike konusunda her zaman uyarmalıydılar. Almanların yayılmacı emellerinin bütün dünya için ne kadar büyük bir tehlike olduğunu ve büyük dertlere yol açacağını tüm vicdanlara yerleştirmelilerdi.¹⁷² Türk kamuoyundaki diğer yazarlar Türkiye'nin gelecek zamanlarda Almanya'nın bir hedefi olabileceğini düşünmüşlerdi. Fakat Hüseyin Cahid Yalçın bu ihtimali açık açık söylemişti. Almanya'ya yaptığı eleştirilerin yanında Türkiye'ye saldıracağı konusunda neredeyse emindi. Yalçın'a göre Almanya, sadece Türkiye için değil, dünya için de büyük bir tehlikeydi. Almanların işgallere sevinmelerini bir acizlik olarak nitelendirmişti.

Yeniyol gazetesinden Bekir Sükuti Kulaksızoğlu, Danimarka ve Norveç'in işgal edilmesiyle ilgili Türk kamuoyundaki diğer yazarlarla beraber aynı fikirleri paylaşıyordu. Kulaksızoğlu, Almanların işgal için yaptıkları resmî bildiriye değerlendiriyordu. Almanlar, resmi bildirisinde olaya savunma yönünden yaklaşmışlardı. Danimarka'yı da Norveç'i de kendi menfaatlerinden ötürü işgal etmemişlerdi. İngiliz ve Fransızların İskandinav ülkelerine saldırma hedefi taşıdıkları için Almanya kendi ülkesini savunmak zorunda kalmıştı. Kulaksızoğlu'na göre hâlbuki Fransa ve İngiltere, denizlere sadece mayın dökmekle kalsaydı da Almanya bu ülkeleri ele geçirecekti. Alman hesabında İskandinav ülkelerinin işgali zaten mevcuttu. Er ya da geç elbet ortaya çıkacaktı. İngilizler ve Fransızlar yalnızca süreci hızlandırmaya yardımcı olmuşlardı.¹⁷³ Bekir Sükuti

¹⁷¹ Hüseyin Cahid Yalçın, "Ceza Günü", *Yeni Sabah*, 12.04.1940.

¹⁷² Hüseyin Cahid Yalçın, "Hakiki Tehlike", *Yeni Sabah*, 14.04.1940.

¹⁷³ Bekir Sükûti Kulaksızoğlu, "Almanların Son Hareketi", *Yeniyol*, 10.04.1940.

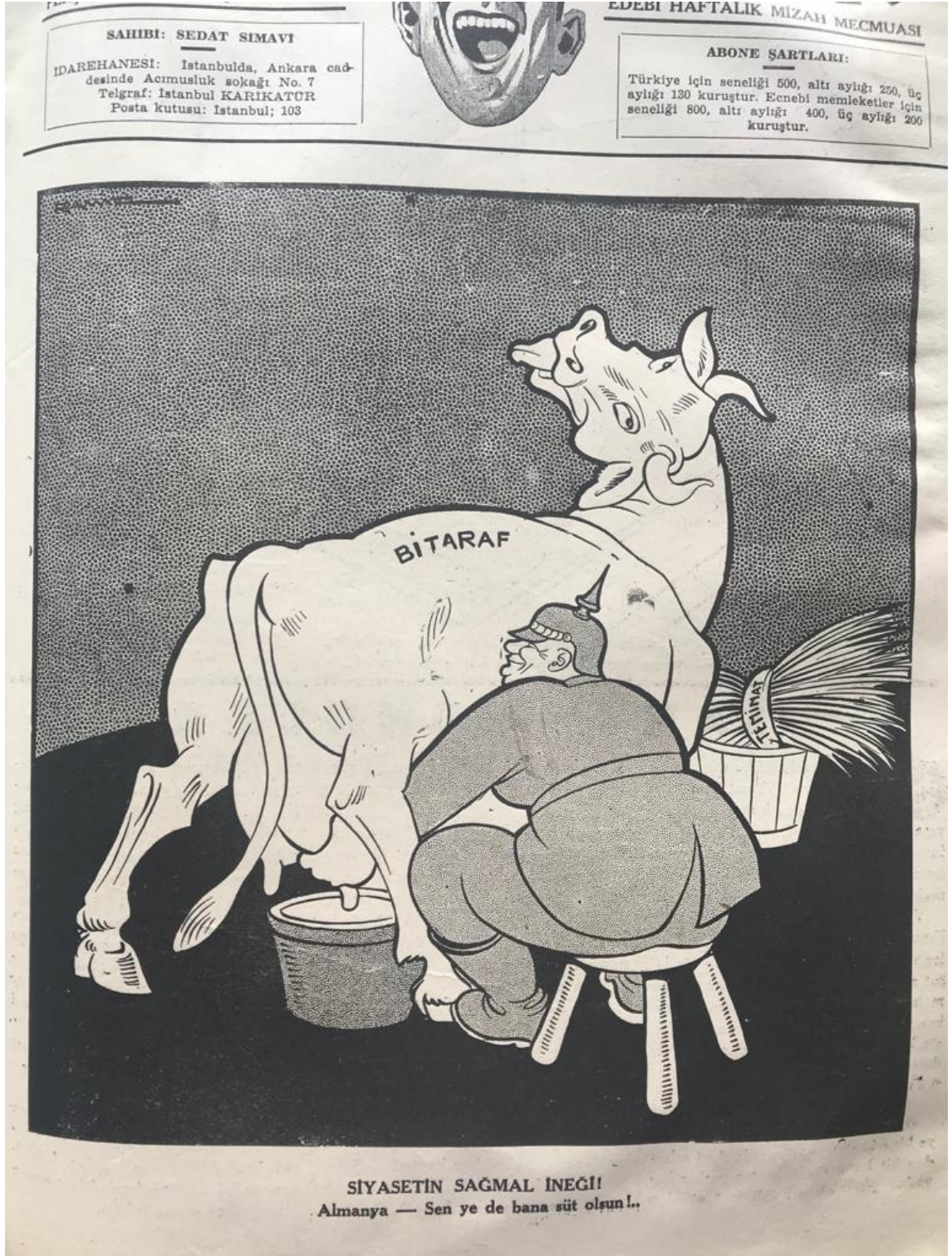
Kulaksızoğlu da Almanların sözüne güvenmemişti. Almanların işgal niyeti olduğunun en baştan belli olduğunu düşünmüştü. Türk kamuoyu bu işgallerin uzun zamandır planlandığını düşünmüştü. İşgal edilen ülkelerin bitaraf olmaları da kınanan ayrı bir noktaydı. Yenyol gazetesi Trabzon'un yerel gazetesiydi. İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de ve Trabzon'da aynı görüşler ve aynı eleştiriler bulunmaktaydı.

Dönemin Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, Sabiha Sertel ile benzer fikirleri paylaşmıştı ve bunları savaştan sonra yayınladığı anılarında işlemişti. Barutçu'ya göre Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Almanya'nın Danimarka ve Norveç'e saldırmasından mutluluk duymuştu. Çünkü savaşın Türkiye'den uzaklaştığını düşünmüştü. Fakat Barutçu, bu olaya pek de değer vermemişti. İskandinavya'da Müttefik devletlerin baskısı, Alman ordularının yönünün değişmesini sağlamıştı. Bugün İskandinavya'ya giden Almanya'nın yarın da Balkanlara gelmesi muhtemeldi (Barutçu, 1977: 60-61). Türkiye'nin duyduğu endişe, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kadar ulaşmıştı.

Burhan Belge'ye göre Almanya'nın Norveç ve Danimarka'ya saldırması, uzaktan bakıldığında bile vicdanları sızlatacaktı. Çünkü 90 milyonluk Almanya, 3.5 milyonluk Norveç'e saldırmıştı. Bu saldırıda kahramanlığın zerresi bulunmamaktaydı. Türk milleti, bu tarz işgallerden tarihi boyunca nefret etmişti. İşgalin sebebi ise Belge'ye göre bir hayli ucuzdu. Almanya, Danimarka ve Norveç'i Müttefiklerin işgalinden korumak için kendi himayesi altına almıştı. İki suçsuz günahsız milleti veya iki ülke sınırlarını korumaya değil de tereyağı, yumurta ve domuz pastırması gibi gıdaları, demir cevherleri gibi madenleri korumaya almıştı (Belge, 1970: 118-119). Burhan Belge'nin bu eleştirileri radyodan yapılmıştı. Radyo konuşmaları dipnotta verilen kitaba dönüştürülmüştü. Türk kamuoyu Almanya'yı yalnızca gazetelerden eleştirmemişti. Bu eleştiriler bütün ülkenin dinleyebildiği radyoya da ulaşmıştı. Belge'nin eleştirilerinin şiddeti herhangi bir gazetede olandan çok daha ağırdı.

Almanya'nın bitaraf devletleri teker teker ele geçirmesine yönelik bir eleştiri Karikatür dergisinden gelmiştir. Bir Alman askeri, üzerinde bitaraf yazan ineği sağmaktadır. İneğin önünde ise teminat yazan saman yığını vardır. Alman askeri "*sen ye de bana süt olsun*" demektedir.¹⁷⁴ Türk basınındaki eleştiriler, çok basit bir şekilde karikatüre dökülmüştür.

¹⁷⁴ *Karikatür*, S. 225, 16.04.1940, s. 3.

Türk Diplomatik Arşivleri'nde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i işgal etmesine yönelik bir değerlendirme bulunamamıştır. Türk kamuoyunda Almanya, bu işgallerinde Türk kamuoyunun tamamının tepkisini çekmiştir. Alman işgallerinin tepki çekmesinin temel noktası ise

Danimarka ve Norveç'in tarafsız ülkeler olmalarıdır. Almanya'nın verdiği sözleri tutmaması, işgallerinde tutarsız sebeplere sığınması, işgallerini kendisine savaş ilân eden devletlere değil de tarafsız konumda bulunan ülkelere gerçekleştirmesi, Türk kamuoyunda Almanya'nın yoğun eleştiriler almasına sebep olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin Almanya'ya karşı güveni tükenmiştir. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da anlaşma imzalamış olmasına rağmen savaşta tarafsız kalacağını ilân etmiştir. Danimarka ve Norveç gibi tarafsız gruptadır. Fakat Almanya tarafsız ülkeleri işgal ettiği için Türk kamuoyu yarın tehlikenin kendisine gelebileceğini düşünmüştür. Bu yüzden de Almanlara büyük bir güvensizlik oluşmuştur. Almanya ülkelere tarafsız kalmaları yönünde tavsiyeler vermiştir. Sonrasında da bu ülkeleri sıra sıra işgal etmiştir. Bu yüzden Türk kamuoyunda Almanya hem şiddetli ve ağır eleştiriler almış hem de Türk kamuoyundaki güvenini tüketmiştir.

3.3 ALMANYA'NIN BATI MESELESİ

Alman orduları, 10 Mayıs 1940'da Belçika, Fransa, Hollanda ve Lüksemburg'a karşı saldırıya geçmiştir. Avrupa'da beklenen büyük muharebeyi başlatmışlardır. Muharebeler kimsenin beklemediği kadar kısa sürecektir. Bu mücadele, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoğun bir şekilde işlenecektir. Belçika ve Hollanda tarafsız bir konumdadır. Almanya'nın bu savaşı başlatması, "*masum devletlere ve milletlere*"¹⁷⁵ zarar vermesi, Türkiye'de kınanacaktır.

Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi, Nadir Nadi, Abidin Daver, Hem Nalına Hem Mihına Köşesi ve Peyami Safa, Almanya'nın Batı Cephesi'ni değerlendirmişti. Yunus Nadi, Almanya'nın saldırıyı başlatmasından sonra bitaraflık ve verdiği sözleri tutmamasıyla ilgili eleştirilerde bulunmuştu. Almanya, bitaraf olan Lüksemburg, Belçika ve Hollanda'ya saldırarak, saldırdığı bitaraf devlet sayısını sekize çıkarmıştı. Avusturya, Çekoslovakya, Polonya, Danimarka ve Norveç diğer beş devletti. Yunus Nadi'ye göre bitaraflıktan çıkar bekleyen ülke kaldıysa o ülkenin aklına yalnızca şaşmak gerekirdi. Almanya'ya savaş ilan etmek ile tarafsız kalmak arasında hiçbir fark kalmamıştı.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Türk kamuoyunda bu devletler bu şekilde adlandırılmıştır.

¹⁷⁶ Yunus Nadi, "Varan Altı, Yedi, Sekiz!...", *Cumhuriyet*, 11.05.1940.

Yunus Nadi, Almanya'yı eleştirmeye sonraki günlerde de devam etmişti. Almanya'nın yeni işgal sebebini değerlendirmişti. Almanya'nın iddiasına göre Hollanda ve Belçika tarafsız görünse de aslında Belçika hükümeti İngiliz ve Fransızlar ile anlaşmıştı. İngiliz ve Fransız askerleri, Hollanda ve Belçika topraklarından geçerek Almanya'ya saldırmayı planlamışlardı. Almanya ise bu konudaki delili az sayıda olmasına rağmen bunları tehlikeyi önlemekle kalmayıp saldırıda bulunarak tehlikeyi tamamıyla kaldırayım demişti.¹⁷⁷ Yunus Nadi'nin eleştirileri ağırdı ve Almanya'dan beklentileri netti. Yunus Nadi, Almanya'nın cephedeki ilerlemesinin yarattığı bir tedirginlikten de bahsetmişti. Almanya bir yandan Batı Cephesi'nde ilerlemeler kaydediyor bir taraftan da Romanya ile Yugoslavya'yı tehdit ediyordu. Romanya ve Yugoslavya tehdit edildiği zaman, Bulgaristan ve Yunanistan ne yapacaktı? Hatta Türkiye'nin bile bu noktada emniyeti sorgulanmalıydı ve Balkanlar ülkeleri birleşerek bir savaşın bütün neticelerini göz önüne almak zorundaydı. Fakat Nadi, Alman ordusu için "*düşman ateş olsa nihayet cirmi kadar yer yakar*" diyordu.¹⁷⁸ Alman ordusunu ciddi bir tehlike olarak görmüyor fakat muhtemel bir tehlike olarak görüyordu. Balkan devletlerinin birleşerek Alman ordusunu durdurabileceğini savunuyordu.

Hem Nalına Hem Mihına köşesinde Yunus Nadi'nin yaptığı gibi bitaraflık mevzusu eleştirilmişti ve söz Türkiye'ye getirilmişti. Almanya, Türkiye'den de hâlâ bitaraflık istemekteydi. Alman radyolarından her gece Türkiye'ye bitaraf kalması tavsiye edilmekteydi. Almanya'yı dinleyenler, bir gece tatlı uykularındayken saldırıya uğramışlardı. Böylece Almanların bitaraflık tavsiyelerini de anlamayan kalmamıştı."¹⁷⁹

Necip Ali Küçüka, Yunus Nadi ve Hem Nalına Hem Mihına köşesinin düşüncelerini duygusal bir şekilde işlemişti. Küçüka'ya göre Almanya'nın Belçika ve Hollanda gibi tarafsız ülkelere saldırması, insanlığın vicdanında öylesine büyük bir iğrenme yaratmıştı ki dünyada hiçbir milletten bu kadar nefret edilmemişti.¹⁸⁰ Küçüka'nın sözlerinde güvensizlik veya endişe yerine saf bir nefret vardı. Küçüka diğer yazarlardan farklı olarak o an hissettiklerini yazmıştı. Yazısında gelecek ile ilgili herhangi bir beklenti yoktu.

¹⁷⁷ Yunus Nadi, "Tehdid Altındaki Diğer Bitaraflar...", *Cumhuriyet*, 17.05.1940.

¹⁷⁸ Yunus Nadi, "Nedir Bu Bitip Tükenmez Tehdid?", *Cumhuriyet*, 18.05.1940.

¹⁷⁹ Hem Nalına Hem Mihına, "Bitaraf Kurbanlar", *Cumhuriyet*, 11.05.1940.

¹⁸⁰ Necip Ali Küçüka, "Kan ve Ateş İçinde Siyasî Vaziyet", *Ulus*, 15.05.1940.

Abidin Daver savaşın askeri kısmı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştu. Daver'e göre Alman ordusu, önce Belçika ve Hollanda'yı ele geçirecek ve İngiliz-Fransız ordularını ortadan kaldıracaktı. Sonrasında muhakkak Fransa'ya saldıracaktı. Fransa'ya Maginot Hattı'ndan değil, Fransa'nın kuzeyinden harekâta bulunacaktı. Alman ordusu ya hiç beklemeden saldıracak ya da iyi bir hazırlık süreci geçerek harekete geçecekti. Daver'e göre Almanların kuzeyden saldırması ile edeceği neticeler çok daha kuvvetli olacaktı.¹⁸¹ Abidin Daver, daha sonraki yazısında beş maddede Almanların savaşta kazandıklarını ve yaptıklarını yazmış, yine de Almanların her an savaşı kaybedeceklerine yönelik umudunu sürdürmüştü. Daver'e göre iyi bir kumandan, iyi bir komuta kademesi ve idare ile Almanlar mağlup edilebilirdi. Önemli olan konu toprak elde etmek değildi. Meydan muharebelerini kesin bir sonuçla kazanmaktı.¹⁸² Daver'e göre Alman ordusu, Müttefik ordularına karşı harekâtını başarılı bir şekilde yürütüyordu. Fakat Birinci Dünya Savaşı'daki gibi bir meydan muharebesi yapılmadığı ve savaş şartları değiştiği için Abidin Daver Almanların her an mağlup olabileceğini düşünmüştü. Daver'in bu yaklaşımı duygusal bir yaklaşım değildi. Tecrübelerine dayanarak bu yorumu yapmıştı. Savaş koşullarının değiştiği ve Avrupa'nın bu savaşının Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi olmadığı ise Almanya'nın Batı Cephesi'nde anlaşılacaktı.

Hem Nalina Hem Mihına köşesi de Abidin Daver ile bir hayli benzer düşünmüştü, Almanya'nın Batı Cephesi'ndeki kazançları ile savaşı kökten bitirmeyecekti. Köşeye göre Almanların Belçika sınırını geçer geçmez yenilmeleri iyi olurdu fakat savaşta istenilen her şey başarılamazdı. Elbette yanlış hesaplamalarda bulunulurdu. Savaşlarda "bilinmeyen" ve "beklenmeyen" gelişmeler yaşanırdı. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Marne Meydan Muharebesi ile Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki Sakarya Meydan Muharebeleri, Hem Nalina Hem Mihına köşesine göre birer örnekti. Müttefik orduları bu tarz meydan muharebelerinde katî bir mağlubiyet almadıkları takdirde Batı Cephesi'yle ilgili her gün yeni bir gelişme beklenebilirdi.¹⁸³ Yazarlar bu yorumları geçmişe dayanarak yapmışlardı. Yorumlarında bir duygusallık değil bir kıyaslama ve benzetme vardı. Yazarların gözden kaçırdıkları tek şey değişen ve gelişen askeri teknolojilerdi. Nitekim Almanların yıldırım savaşı ile Polonya'da ortaya koydukları başarı bu değişimin etkisiydi. Batı Cephesi'nden

¹⁸¹ Abidin Daver, "Alman Taarruzunun Hedefleri Ne Olabilir?", *Cumhuriyet*, 15.05.1940

¹⁸² Abidin Daver, "Askeri Vaziyet", *Cumhuriyet*, 18.05.1940.

¹⁸³ Hem Nalina Hem Mihına, "Brüksel Düşmekle..", *Cumhuriyet*, 19.05.1940.

sonra yazarlar yeni savaş koşullarını daha iyi benimseyeceklerdi. Çünkü tecrübelerine Batı Cephesi'nde yaşananlar da eklenecekti.

Hem Nalına Hem Mihına köşesi Almanya'nın cephede 12 günlük sürede yaptıklarını özetlemişti. Savaşlarda artık insanlar çarpışmıyordu. Modern harp, insanların savaş algısını değiştirmişti ve çeliklerin çarpıştığı bir vaziyete dönüştürmüştü. Almanya, çelik harbini ilk olarak İspanya İç Savaşı'nda denemeye başlamıştı. Polonya'da ise zırhlı birlikler, kendi savaş alanlarında kendilerini göstermişlerdi. Polonya'da gördükleri eksikleri ve hataları sekiz ay içerisinde tamamlamışlardı. Hava Kuvvetleri, Zırhlı Birlikler, Paraşüt Birliği ve propaganda faaliyetleri ile eş zamanlı hazırlanarak batı taarruzunu başlatmışlardı. Fakat köşeye göre ortada bir gariplik vardı; uçağı da tankı da hatta cephe arkasına paraşütçü indirme taktiğini de Almanlar bulmamıştı. Fakat bütün hepsinde uzmanlaşarak organize bir şekilde kullanmışlardı.¹⁸⁴ Almanya'nın Belçika ve Hollanda'yı işgal edip, Müttefik ordularının Dunkirk'te tahliye edilmesinden sonra Türk kamuoyunda Almanya'ya yönelik yorumlarda sadeleşmeler başlayacaktı. Nitekim Hem Nalına Hem Mihına köşesi de uzun zaman sonra askeri anlamda da olsa Almanya'ya yönelik eleştirel bir yazı yerine takdir gören bir yazı yayınlamıştı. Cumhuriyet gazetesindeki yazılar, Fransa teslim oluncaya kadar yorumlamalardan uzak kalmıştı.

Fransa'nın teslim olması Cumhuriyet gazetesinde değerlendirilmişti. Nadir Nadi'ye göre Almanya, uğrunda harp ettiği gayeye artık ulaşmıştı. 22 seneden beri yaşadığı “*utanç verici*” anıyı artık hafızasından silecekti. Fransızlara Compiègne ormanında savaşı bitiren anlaşmayı imzalatmıştı. Artık Almanya'nın yapması gereken, Wilson'ların Lloyd George'ların yapamadığını yapmak, kin ve nefret duygusundan arınarak dünyadaki dostluk münasebetlerini geliştirmektir. Lakin Almanya'nın hiç de böyle bir niyeti yok gibiydi. Nadir Nadi, Almanya'nın zafer sarhoşu olduğunu düşünüyordu. Almanya, kendisine yaşatılanları başka ülkelere daha ağır bir şekilde yaşatmaktan kaçınmayacaktı. Milletler arası nizamın sağlanması için uğraşmayacaktı.¹⁸⁵

Yunus Nadi'nin yazısında bir çelişki vardı. Yunus Nadi, 11 Mayıs'ta yayınladığı yazısında bitaraf devletleri işgal etmeye devam ettiği için Almanya'yı eleştirmişti.¹⁸⁶ 24

¹⁸⁴ Hem Nalına Hem Mihına, “Çelikler Döğüşüyor”, *Cumhuriyet*, 22.05.1940.

¹⁸⁵ Nadir Nadi, “Bir Dekora Dair”, *Cumhuriyet*, 23.06.1940.

¹⁸⁶ Yunus Nadi, “Varan Altı, Yedi, Sekiz!...”, *Cumhuriyet*, 11.05.1940.

Haziran'daki yazısında ise kendi açıklamasını yanlış kılan başka bir açıklamada bulunuyordu: “*Versaydan şikâyet eden dünkü Alman davası Alman milletine hayat hakkı isterken başka milletlerin hayat haklarını inkâr ediyor değildi ve zaten böyle bir iddia esasından batıl olurdu*”. Nadi, Hitler'in yeni bir Versailles yapmayacağını düşünüyordu.¹⁸⁷ Yunus Nadi'nin iki yazısı arasında yalnızca kırk dört gün vardı. Kırk dört günde birbirini yanıltan farklı açıklamalarda bulunmuştu. Yunus Nadi, Cumhuriyet gazetesinin başmuharririydi. Cumhuriyet gazetesi Polonya'nın, Danimarka ve Norveç'in işgallerinde de ağır eleştirilerde bulunmuştu. Fakat elbette işler değişmişti. Alman ordusu neredeyse bir buçuk ayda Belçika, Hollanda ve Fransa'yı ele geçirmiş bunun yanında İngiliz ordusunu da yenilgiye uğratmıştı. İngiliz-Fransız ordusu imha olmamak ve esir düşmemek için İngiltere'ye tahliye edilmişti. Durum sadece bununla ilgili değildi. Cumhuriyet gazetesi savaştan önce Almanlara yakın bir gazeteydi. Cumhuriyet'in yazılarında da bu yakınlık mevcuttu. Cumhuriyet gazetesi, Almanların büyük galibiyeti ile birlikte tekrar bir değişim geçirmişti. Fakat barış konusunda Yunus Nadi ile oğlu Nadir Nadi birbirinden farklı düşünmüştü. Yunus Nadi, Almanya'nın Avrupa düzenini bozmayacağını düşünüp yeni bir Versailles meydana getirmeyeceğini savunurken Nadir Nadi ise Almanya'nın ve Hitler'in kendilerine ne yapıldıysa daha da ağırlığını yaşatmasını beklemişti.

Peyami Safa, Cumhuriyet gazetesindeki en farklı yorumu yapmıştı. Safa'ya göre bu savaşların suçlusu Fransa'ydı. Fransa, Avusturya, Çekoslovakya, Polonya gibi ülkelerin hamisiydi. Bu devletler yabancı himayesine sığınan demokrasi kuklalarıydı. En sonunda bağımsızlıklarını kaybetmişlerdi. “*Demokrasinin ağababası*” Fransa da aynı yolda istilaya uğramıştı ve savaşı kaybetmişti. Fransa, bu ülkeleri tam bağımsız bırakmadığı için işgal edilmelerine neden olmuştu.¹⁸⁸ Almanya'nın işgaller için sunduğu gerekçelere Peyami Safa inanmış gibi duruyordu. Safa'ya göre eğer Fransa bu ülkelerin hamisi olmasaydı Almanya bu ülkelere saldırmayacaktı. Safa'nın Almanya'ya olan desteği bir kere daha ortaya çıkmıştı. Almanya, Polonya'ya saldırdığı zaman Türk kamuoyu da büyük bir şiddetle Almanya'ya saldırırken Peyami Safa herhangi bir eleştiride bulunmayı tercih etmemişti. Daha öncelerde ise milliyetçilik fikri ile Almanya'nın eylemlerini savunmuştu. Peyami Safa, Batı Cephesi'nin sonunda ise tarafsız devletlerin işgal

¹⁸⁷ Yunus Nadi, “Yarım Barış Bütün Barış”, *Cumhuriyet*, 24.06.1940.

¹⁸⁸ Peyami Safa, “Milliyet Fikri”, *Cumhuriyet*, 24.06.1940.

edilmesinin sorumlusunu Fransa olarak görmüştü. Bu ülkeler Safa'ya göre tarafsız değildi. Alman işgalleri meşruydü.

Türk hükümetinin yayım organı olan Ulus gazetesi, savaşla ilgili yorumlardan kaçınmıştı. Hi-Tu takma isimli yazar yorumda bulunmuştu. Hi-Tu'ya göre Almanya elbet yenilecekti. Nazi Almanyası, iddiasına göre bin sene yaşayacaktı. Fakat bu bin senelik süre, bir millet için değil bütün dünya ülkeleri için var olacaktı. İnsanlığa büyük ıstıraplar yaşatan bu rejimin ortadan kaldırılmasında da bir engel olmayacaktı. Çünkü bu rejim, milyonlarca yuvayı yıkmış, geri dönülmesi imkânsız olan acılara sebep olmuştu. Medeniyet abidelerini birer birer harap etmişti.¹⁸⁹ Hi-Tu'nun yazısı, Necip Ali Küçüka'nın yazısıyla benzerlik taşımaktaydı. Küçüka'da olduğu gibi Hi-Tu'da da duygusal bir yorum yapmıştı. Savaştan ziyade Almanya'nın muhakkak yenileceği düşüncesi vardı. Fakat yorumunda herhangi bir hakaret yoktu. Ulus gazetesi savaş boyunca yorumlarında titiz davranmıştı. Ulus'un titizliği Türk hükümetinin titizliği ile eşdeğerdi.

Akşam gazetesinden Vâlâ Nureddin, Şevket Rado, Necmettin Sadak ve M. Şevki Yazman, Batı Cephesi ile ilgili yazılar kaleme almışlardı. Vâlâ Nureddin'in "*yâ herrü yâ merrü!...*" diye tarif ettiği savaş başlamıştı.¹⁹⁰ Nureddin'e göre Almanya ya var olacaktı ya da yok olacaktı. Bu yüzden Hitler bu kararı alırken "*yâ herrü yâ merrü!...*" demişti.

Şevket Rado, savaşın getirdiği zorlu günlerden bahsediyordu. Avrupa'da barışın gelmesi için senelerce verilen çabalar, insanların huzur ve dinginlik içinde yaşamaları için değil miydi? İnsanlığın selameti için geliştirilen ilim faaliyetleri, o gün sadece yıkım için kullanılıyordu. Kendi halkının geleceği için başkalarına zulüm yapanlar bu savaştan galip mi çıkacaktı?¹⁹¹ Rado bu yorumuyla birlikte tarafını göstermişti. Almanların zulüm yaptığını söylüyordu. Almanların cephede başarılı şekilde ilerleyişlerinden sitem duyuyordu. Bu durumu bir haksızlık olarak nitelendiriyordu. Şevket Rado'nun yorumu, Necip Ali Küçüka ve Hi-Tu ile benzerlik taşıyordu. Rado, savaş ile ilgili bir değerlendirmeden ziyade Almanlara yönelik duygusal bir nefret söyleminde bulunmuştu.

¹⁸⁹ Hi-Tu, "Politika ve Strateji", *Ulus*, 19.05.1940.

¹⁹⁰ Vâlâ Nureddin, "Almanyanın Yâ Herrü Yâ Merrü., sü", *Akşam*, 11.05.1940.

¹⁹¹ Şevket Rado, "Huzursuz Günler", *Akşam*, 22.05.1940.

Gazetelerde savaş ile ilgili değerlendirmelerin yanında bu tarz duygusal söylemlerde de bulunulmuştu.

Necmettin Sadak, Almanya'nın saldırdığı günlerde hem Fransa'da hem de İngiltere'de bulunmuştu. Bu gezilerde edindiği kanaatlere göre İngiltere ve Fransa, Almanya'ya mağlup olmayacaktı. Halklar kenetlenmiş ve savaşa iyi hazırlanılmıştı.¹⁹² Almanya eğer yenilmek istemiyorsa hiç durmamalıydı. Durduğu an zafer müttefiklerin olacaktı. Almanya'nın her geçen gün benzin stokları tükeniyordu. Harp araçları ya zarar görüyor ya da imha oluyordu. Hava Kuvvetleri her geçen gün uçak kaybediyordu. Almanlar bu savaşlar için çok büyük fedakârlıklara girişmişlerdi. Bu fedakârlıklar, onlara sadece sefalet getirmişti. Almanya bu yüzden varını yoğunu taarruz eden ordularına bağışlamıştı. Büyük zaferler kazanmalarının temel sebebi buydu.¹⁹³ Sadak'a göre İtalya, savaşa girmek için Almanya'nın Fransa'dan kesin bir galibiyet almasını bekliyordu. Sadak, Almanya, Fransa'yı yenilgiye uğrattıktan sonra, İtalya vasıtasıyla yeni bir sulh girişiminde bulunacağını düşünüyordu. Bu teklif reddedilirse Almanya, İtalya ile birlikte daha kuvvetli bir taarruz gerçekleştirecekti.¹⁹⁴ Necmettin Sadak'ın yorumları yalnızca dört günde değişmişti. Çünkü bu tarihlerde Müttefik orduları Dunkirk'te tahliye edilmişti. Sadak ilk olarak Fransa'nın yenilmeyeceğini düşünmüştü. Sonra ise Almanların Fransa'yı mağlup edeceğini düşünmüştü. Türk kamuoyunun Almanya hakkındaki düşünceleri Batı Cephesi'nde değiştiği gibi Necmettin Sadak'ın düşünceleri de değişmişti. Fakat Sadak düşüncelerinde daha hızlı bir değişim gerçekleştirmişti. Bunun temel sebebi de yaklaşık 300.000 kişiden oluşan Müttefik birliğinin Kıta Avrupası'nı terk etmesiydi.

Şevki Yazman, Almanlar Paris'e 200 km mesefeye kadar yaklaşmasına rağmen Fransızların Alman taarruzunu durduracağından ümitliydi. Müttefiklerin Belçika'da ve Sedan'da Alman taarruzunu geçici de olsa durdurabildiğini, bu yüzden Almanların taarruzunu durdurmakta büyük bir problem olmadığını yazıyordu. Yazman'a göre zırlı birliklerin taarruzu da gerekli hamlelerle durdurulabilirdi. Yazman, Fransızlardan daha önceki kahramanlıklarını göstermelerini bekliyordu.¹⁹⁵ Akşam gazetesinde Necmettin Sadak ile Şevki Yazman'ın görüşleri ayrılmıştı. Necmettin Sadak, İngilizlerin

¹⁹² Necmettin Sadak, "İki Milleti İçinden Gördük", *Akşam*, 31.05.1940.

¹⁹³ Necmettin Sadak, "Bekliyelim", *Akşam*, 01.06.1940.

¹⁹⁴ Necmettin Sadak, "İtalya Niçin Hâlâ Harbe Girmiyor", *Akşam*, 03.06.1940.

¹⁹⁵ M. Şevki Yazman, "Harp Böyle Olur", *Akşam*, 06.06.1940.

tahliyesinden sonra Fransızların kazanamayacağını düşünmüştü. Şevki Yazman ise Fransızların galibiyetine ümit beslemişti. Aynı gazetede aynı tarihlerde farklı iki beklenti mevcuttu. İki yazarın da kendilerince haklı sebepleri vardı. Bu anlamda farklı beklentileri olması olağandı. Şevket Rado ise askeri bir tahminde bulunmadan yalnızca duygusal bir değerlendirmede bulunmuştu.

Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar ve Orhan Rahmi Gökçe, Almanya'nın Batı Cephesi üzerine yorumlarda bulunmuşlardı. Hamdi Nüzhet Çançar'a göre Almanya Polonya'ya, Danimarka'ya, Norveç'e saldırırken haklı veya haksız bir bahane kullanmıştı. Bugün ise herhangi bir bahaneye lüzum bile görmeden elini kolunu sallayarak saldırıyordu. *“İnsan lehçelerinde haksız tecavüzü, tahriksiz istilâyı, hatta daha ileri giderek diyelim ki yolda pusu kurarak karanlıklarda adam soymayı taveif eden hiç bir tabir, hiçbir kelime bile Almanyanın bu son hareketini ifadeye muktedir değildir. Alman tecavüzü bütün bunların fevkindeydi”*.¹⁹⁶ Yine Çançar'a göre 20. yy içerisinde bitaraf memleketlerin veya küçük devletlerin bağımsızlıklarına son verecek saldırı yalnızca Almanya'dan gelmişti. Benelüks¹⁹⁷ ülkelerine saldırarak bütün dünyayı kendine düşmanlaştırmış ve insanlığın büyük bir nefretini kazanmıştı.¹⁹⁸ Orhan Rahmi Gökçe ise savaş ve insanlığın durumu ile ilgili Hitler'i suçluyordu.: *“Hitler biraz daha gayret!.. Muvaffakiyet yolunda, sana çelenk değil, ana boynunda kalmış yavru kolları ile, kan içinde bir ana göğdesi, vurulmuş bir genç kız kalbi, ağarmış ihtiyar saçları dünyaya kapanmış genç gözlerden mürekkep bir yığın getirilecek, ayaklarına serilecek.. Bak, bak da keyfe gel!..”*¹⁹⁹ Anadolu gazetesi, Norveç ve Danimarka'nın işgalinde de Almanya'yı ağır bir şekilde eleştirmişti. Belçika, Hollanda ve Fransa'nın işgalinde de aynı tepkiyi sürdürmüşlerdi. İki işgal grubunda da Anadolu gazetesi tutarlı davranmıştı. Çançar genel olarak Alman saldırısını eleştirmişti. Gökçe ise eleştirilerini Hitler'e yapmıştı.

Yeni Asır gazetesinden Hakkı Ocakoğlu Batı Cephesi ile ilgili hem Almanya'yı hem de diğer devletleri eleştirmişti. Ocakoğlu, ilk olarak Almanya'nın gerekli gördüğü bütün işgal planlarını gerekli gördüğü an harekete geçirdiğini, bu hareketin ne hak ne de adalet kurumlarında yolundan geri çeviremeyeceğini söylemişti.²⁰⁰ İkinci olarak ise bitaraf

¹⁹⁶ Hamdi Nüzhet Çançar, “Tecavüze Lânet” *Anadolu*, 11.05.1940.

¹⁹⁷ Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ülkelerinin bulunduğu bölgenin adı.

¹⁹⁸ Hamdi Nüzhet Çançar, “Neden Taarruz Etmisler?”, *Anadolu*, 12.05.1940.

¹⁹⁹ Orhan Rahmi Gökçe, “Zavallı İnsanlığın Hali!”, *Anadolu*, 16.05.1940.

²⁰⁰ Hakkı Ocakoğlu, “Yeni Alman Taarruzu”, *Yeni Asır*, 11.05.1940.

memleketlerin “saflığını” suçlamıştı. Ülkeler bitarafılık hukukuna inanmışlardı. Bugün yaşanan savaşın manasını hâlâ anlayamamışlardı. Bitarafılık yoluyla ülkelerini korumaya çalışsalar da aslında bu devlet adamları memleketleri için en büyük suçları işlemişlerdi.²⁰¹ Ocakoğlu aslında burada serzenişte bulunmaktaydı. İngiltere ve Fransa, Belçika ve Hollanda’yı silahlandırmak için yüklü çaba göstermişti. Fakat iki memleket de bitarafılıklarına güvenerek, savaşa bulaşmayacaklarını düşünerek bu teklifleri defalarca reddetmişlerdi. Ocakoğlu da bunun neticesinde işgale uğrayan devletlerin hükümetlerini de suçlu göstermişti.

Tan gazetesinden Ömer Rıza Doğrul, Sadri Ertem, Burhan Felek ve Zekeriya Sertel, Batı Cephesi’nde yaşananlar ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Ömer Rıza Doğrul, Almanların “*utanmadan*” yaptıkları açıklamaları eleştirmişti. Doğrul’a göre Almanlar, tüyler ürpertici hareketlere giriştikleri, milyonlarca insana acı çektirdikleri hâlde, hâlâ adalet ve haktan bahsediyorlardı. Hak ve adalet, muhtemelen hiç bu kadar acı bir durumda kalmamıştı.²⁰² Yine Doğrul’a göre ya dünyada kötülüğün, savaş ve saldırı siyasetini güdenler galip olacak, bütün devletler bir diktatörün önünde eğilecekler ya da medeniyeti sağlayan devletler muzaffer olacaklar ve dünya medeni seviyesine geri dönecek, ülkeler tekrar özgürleşeceklerdi.²⁰³ Doğrul, iki farklı açıklamasında da Almanları bir hayli eleştirmişti. Bu savaşın bir medeniyet savaşı olduğunu düşünmüştü. Doğrul’un açıklamalarında büyük bir öfke vardı ve savaşa yönelik ifadelerde bulunmadan nefretle dolu duygusal bir yazı kaleme almıştı. Necip Ali Küçüka, Hi-Tu, Şevket Rado, Hamdi Nüzhet Çançar ve Orhan Rahmi Gökçe gibi yazarların arasında Ömer Rıza Doğrul da katılmıştı. Türk kamuoyunda kimi yazarlar savaş değerlendirmesi yaparlarken kimi yazarlar da duygularını dile getirmişlerdi.

Sadri Ertem, Almanya’nın geldiği durum ile ilgili siyasal bir karşılaştırmada bulunmuştu. Sağ cenahtaki ülkeler, ülkelerinin anahtarlarını Almanya’ya teslim ediyordu. Naziler, işgal edecekleri ülkelerde hızlıca harekete geçiyorlardı. Dünya, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra sol fraksiyonları temizlemekle uğraşırken asıl tehlike sağdan gelmişti. İngilizlerin muhafazakârları bile solu temizlemek için Hitler’e her desteği vermişti.

²⁰¹ Hakkı Ocakoğlu, “Bitarafılık”, *Yeni Asır*, 13.05.1940.

²⁰² Ömer Rıza Doğrul, “Paraşütlü Kuvvetler”, *Tan*, 12.05.1940.

²⁰³ Ömer Rıza Doğrul, “Alman Taarruzu”, *Tan*, 15.05.1940.

Böylelikle ortaya “Nazi Enternasyonalizmi” çıkmıştı.²⁰⁴ Tan gazetesinin sol cenaha yakın bir gazete olduğu daha önceki kısımlarda vurgulanmıştı. Ertem’in düşünceleri de gazetesinin düşünceleri ile benzerdi. Ertem’in siyasal karşılaştırması, Türk kamuoyunda Almanya’ya yapılan eleştirilerden bir hayli farklıydı. Ertem, Hitler’in bu hâle gelmesinden saldırıya uğrayan Batı ülkelerini sorumlu tutmuştu. Peyami Safa yalnızca Fransa’yı suçlamıştı. Fakat ikisinin anlatmak istedikleri birbirinden çok farklıydı.

Burhan Felek, Almanya’nın verdiği sözleri kendi lehine değiştirmesinden ötürü suçlamıştır:

*“Komşu! Seni şu deniz aşırı memleket işgal edecek! Ben seni himayem altına alacağım! Diye sesleniyor. Küçük komşu telâşlanıyor: Aman dostum! Katiyen benim kimse ile münasebetim yok! Bana karşı kimsenin tecavüz niyeti beslediğini sanmıyorum! diye cevap veriyorsa da merhametli Almanya: Yooo! Olamaz. Ben, seni Fransız ve İngilizlerin zalim ordularına bırakamam. Yüreğim hun olur. Yazık değil mi, senin malına, canına gencine, ihtiyarına! Diyor ve gün doğmadan bir seher vakti motörlü kıtalar hududu geçip o memleketi himayesi altına alıyor. Bu himayeye karşı koymak isteyenler askerse harpte, sivilse, sehpada can veriyor”.*²⁰⁵

Zekeriya Sertel’in Almanya’nın yenileceğine inancı hâlâ sağlamdı. Almanya’nın yenileceğine dair sebepleri vardı. Almanya elbet yenilecekti. Fransa’yı işgal etse de yenilecekti. Fransa işgal edilse bile İngilizler ve Fransızlar savaşmaya devam edeceklerdi. Çünkü dünyanın dörtte üçü Müttefiklerin tarafındaydı. Amerika Birleşik Devletleri de Nazizm’in bu kadar yükselmesine ve dünyayı tehdit etmesine seyirci kalmayacak ve savaşa dâhil olacaktı. Müttefikler kalabalık olduğu için gerekli malzemeleri bulmakta zorlanmayacak; Almanya iktisadi bakımdan çökecek ve savaşı devam ettirecek malzemeleri üretemeyecekti.²⁰⁶ Sertel’in tahminleri ilgi çekiciydi. Tahminlerde bir duygusallık yoktu. Sertel’in sebepleri var olan sebeplerdi. Zekeriya Sertel savaşın başlarındaki yorumlarında Sovyetler Birliği’nin Almanya’yı durduracağını düşünüyordu. Fakat Sertel’in sekiz ay sonra yaptığı tahminlerde ise Sovyetler Birliği geçmemişti. Sertel artık Almanya’yı durdurabilecek ülkeler arasında Sovyetler Birliği’ni görmemişti.

Abidin Daver, Almanya’nın Batı Avrupa ülkelerini işgal sürecinde hem Cumhuriyet gazetesinde hem de İkdâm gazetesinde yazmıştı. İkdâm gazetesindeki yazıları ise daha sert yazılardı. Daver’e göre Almanya katildi. Belçika, Hollanda, Lüksemburg gibi tarafsız

²⁰⁴ Sadri Ertem, “Nazi Enternasyonalizmi ve Kukla Hükümetler İmalâthanesi”, *Tan*, 18.05.1940.

²⁰⁵ B. Felek, “Bu Ne Tatlı Himaye!”, *Tan*, 19.05.1940.

²⁰⁶ M. Zekeriya Sertel, “İngilizler Yalnız Sonuncu Harbi Kazanırlar”, *Tan*, 20.05.1940.

devletlere, bu devletler uykularında iken saldırmıştı. Almanya ne medeni ne insani hiçbir değer beslemiyordu. İstiklal düşmanı olan Almanya, yeni bir cinayet daha işlemişti. Bu cinayetin cezasını muhakkak çekmeliydi.²⁰⁷ Daver, ertesini günü yayınladığı yazıda ise Hitler'i kumarbaz olarak nitelendiriyordu. Çünkü savaş için adeta zar atıyordu. “*Yan harro, yan marro!*” diyerek Batı devletleri ile adeta bir kumarbaz gibi savaşımaya girişmişti.²⁰⁸ Cumhuriyet gazetesinin yayın politikası ile İdam gazetesinin yayın politikası arasındaki fark Abidin Daver üzerinden anlaşılabilir. Daver, Cumhuriyet gazetesinde Almanlara herhangi bir hakarete bulunmamıştı. Aynı şekilde Cumhuriyet gazetesinde hiçbir yazar Almanlara hakarete bulunmamıştı. Eleştirmişlerdi fakat eleştirilerin dozajı ağır değildi. Daver İdam gazetesinde ise Almanya'yı istiklal düşmanı olarak tanımlamıştı ve Almanların yeni bir cinayet işlediğini belirtmişti. Demek ki Almanların önceki işgallerini de bir cinayet olarak tanımlamıştı. Cumhuriyet gazetesinin Almanya'ya yakın olduğu görüşü, Daver'in iki farklı gazetede iki farklı üslupla yazmasından da belli oluyordu.

Yeni Sabah gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın, Türk kamuoyunda klasikleşmiş üslubuyla Almanya'ya ağır eleştirilerde bulunmuştu. Yalçın'a göre bugün Alman başarıları, insanlık için yalnızca iğrenti ve nefret uyandırıyor. Bu başarılar fena ve ahlaksız hareketten ibarettir. Yalnızca bir gece içerisinde Danimarka ve Norveç gibi tarafsız ülkeler işgal edilmişken, tarafsız olan Belçika ve Hollanda gibi ülkelere savaş açılmışken büyük bir başarıdan mı söz edilecekti? Eğer insanlığın bildiği tek kriter başarı ise Almanların yapmış olduğu şey bir başarıydı. Fakat bu başarıyı yalnızca tilkiler, kurtlar, çakallar, timsahlar ve kaplanlar alkışlayacaktı. İnsanlar ise tecazüze uğrayan ülkelerinde ölenlerin, sönen ocakların, yıkılan evlerin ardında yetim ve dul kalan kadın ve çocukların arkalarından yalnızca yas tutacaklardı.²⁰⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, savaş ile ilgili değerlendirmede bulunmadan savaşın etkilediği insanlar üzerinde duygusal ve nefret söylemleri içeren bir yazı yazmıştı. Necip Ali Küçük, Hi-Tu, Şevket Rado, Hamdi Nüzhet Çançar ve Orhan Rahmi Gökçe ve Ömer Rıza Doğrul gibi yazarlarla Hüseyin Cahit Yalçın benzer hislere sahipti.

²⁰⁷ Abidin Daver, “Almanya Yeni Bir Cinayet İşledi”, *İdam*, 11.05.1940.

²⁰⁸ Abidin Daver, “Son Alman Taarruzunun Saiki”, *İdam*, 12.05.1940.

²⁰⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Alman Muvaffakiyetleri”, *Yeni Sabah*, 12.05.1940.

Tan gazetesinden Ömer Rıza Doğrul'a göre Almanya, Polonya, Norveç ve Danimarka'da yaptığı gibi aynı saldırı bahanesine sığınıyordu. İngiltere ve Fransa, Hollanda ve Belçika'ya asker çıkartacak ve Almanya'ya saldırtacaktı. Fakat istila için hiçbir gerekçe olamazdı. Almanya elindeki stoklar tükenmeden savaşı bitirmek istiyordu. Hitler'in de dediği gibi eğer bu savaşı Almanya kazanamazsa Almanya için en büyük felaket gerçekleşecekti.²¹⁰ Ulus gazetesinden Kemal Ünal'a göre de Almanya, ülkeleri işgal etmek için bahanelere sığınıyordu. Norveç ve Danimarka'da ne yaptı ise Belçika ve Hollanda'da da aynısını yapıyordu.²¹¹ Yeni Sabah gazetesinden Cemalettin Saraçoğlu²¹² ve Raif Meto²¹³ da yazılarında aynı şeyleri ifade ediyorlardı. Türk matbuatında benzer şekilde üç görüş ortaya çıkıyordu.

Ekekon gazetesinden Ziya Çalık, Almanya'nın Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'a saldırmasından söz etmişti. Çalık'a göre Almanya, Danimarka ve Norveç'e saldırarak "*beynelmilel hukuk kaideleri*"ni çiğnemişti. Bu kaideleri çiğnemeye yıldırım hızı ile beraber Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'a saldırarak devam etmişti. Belçika ve Hollanda tarafsız siyasetini izlemeye devam etmişti. Fakat Almanya bir not veya bir tebliğ yollamadan sabah saatlerinde bir anda saldırıya geçmişti. Hâlbuki İngiltere ve Fransa, Belçika ve Hollanda'yı silahlandırma konusunda uyarılmıştı. Belçika ve Hollanda ise tarafsızlık siyasetini sürdürmeyi tercih etmişti. Bunun akıbeti ise Almanya'nın bu ülkelere saldırması olmuştu.²¹⁴ Ziya Çalık, Batı Cephesi'nin sona ermesinden sonra ise tarihin tekerrür etmesinden bahsetmişti. Çalık'a göre medeniyetin ve hürriyetin beşiği olan Fransa, tarihinin en zor günlerinden birisini yaşamaktaydı. Hürriyet fikrini dünyaya sunan Fransızların bu sefer hürriyet hakları ellerinden alınacaktı. Yirmi iki sene önce Almanya Compiègne treninde anlaşma imzalamışlardı. Almanlar bunu unutmayacak ve tarih tekerrür edecekti. Yirmi iki sene sonra aynı trende bu sefer Fransızlar anlaşma imzalayacaktı. Mucizenin tekrar doğması her zaman mümkündü. Belki de Fransızlar Amerika'dan destek alacaklar ve benzer bir anlaşmayı tekrar Almanya ile yapacaklardı. Tarih tekerrürden ibaretti. Fakat gelecekte ne olacağı belirsizdi.²¹⁵ Cumhuriyet Halk

²¹⁰ Ömer Rıza Doğrul, "Alman Himayesi!", *Tan*, 11.05.1940.

²¹¹ Kemal Ünal, "Son Taarruz", *Ulus*, 12.05.1940.

²¹² Cemalettin Saraçoğlu, "Zalim İstihzai...", *Yeni Sabah*, 11.05.1940.

²¹³ Raif Meto, "Milletler Harbi", *Yeni Sabah*, 11.05.1940.

²¹⁴ Ziya Çalık, "Dünyanın Hali", *Ekekon*, 11.05.1940.

²¹⁵ Ziya Çalık, "Büyük Dönüm Noktası", *Ekekon*, 24.06.1940.

Partisi'nin yayın organlarından Ekekon gazetesi, Almanya'yı altı kapalı bir şekilde eleştirmiş, bunun yanında Batı Cephesi'nin sonlanmasından sonra savaşın akıbetinin ne olacağı konusunda fikir beyan etmemiştir. Bunun yanında tarihin tekerrür ettiğini, Almanya'nın Compiègne treninde aldığı intikamın gelecekte nelere sebep olacağına dair soru işaretleri bıraktığından bahsetmişti. Almanya üstü kapalı eleştirilse de Fransa'ya karşı kazanılan savaşa karşılık övülmemiştir.

Türk Dili gazetesi, Almanya'nın düzenlediği Batı taarruzuna başından sonuna kadar eleştirel bir gözle yaklaşmıştır. Müttefiklerin olumsuz koşullarından bahsedilmemiş ve Müttefik zaferine ümit bağlanmıştır. Örneğin daha harekât başında “*Alman İleri Hareket Durduruldu*” başlığı altında Alman ordusunun zayıatları aktarılmış, Müttefik ordularının zayıatlarından bahsedilmemiştir.²¹⁶ Alman orduları Hollanda'yı yalnızca beş günde ele geçirmiştir. Fakat Türk Dili gazetesine göre Almanya'nın casusları Hollanda'ya sızarak Alman işgalini hızlandırmışlardır.²¹⁷ Almanlar savaşta hilelerde bulunmuşlardır. Düşman devletlerinin üniformalarını giymişler de düşman ordusuna sızmışlardır. Bunun yanında düşman devletlerin radyolarına erişmişler ve düşman ordusuna yanlış bilgiler aktarmışlardır.²¹⁸ Türk Dili gazetesi, savaş ile ilgili tutumunu 30 Mayıs'ta tam anlamıyla yansıtmıştır. Türk Dili'ne göre Alman ordusunun harekâtının ciddiyetini kavranmıştır. Bu yüzden Müttefik devletler bütün birliklerini harekete geçirmelidir. “*Ancak, bütün kuvvetleri ile işe giriştikleri takdirde bu harbi kazanabilirler*”.²¹⁹ Fransız-İngiliz ordusunun yaklaşık 300.000 kişilik kısmı Dunkirk'te İngiltere'ye tahliye edildikten sonra Türk Dili gazetesinin başlıklarında gözle görülür bir değişim olacaktır. Gazetenin umutları bir hayli azalmıştır. Gazetede bu yazıları yazarların herhangi bir ismi bulunmamaktadır. Bu yüzden aktarılan bu kısımlarda gazetenin ismi kullanılmıştır. Yazılar herhangi bir ajans yolu ile aktarılan bilgiler değildir.

Burhan Belge, radyo programında Almanya'nın Batı Cephesi ile ilgili değerlendirmede bulunmuştu. Almanya'da, ordu, politika, sanayi, maddi manevi gövde tamamıyla tek bir makineye dönüşmüştü ve bu makinenin başında da yalnızca tek bir makinist vardı. Her şey bu makinistin iradesi ile idare edilmişti. Bu makinenin ideası ise bin senelik Alman

²¹⁶ “*Alman İleri Hareketi Durduruldu*”, *Türk Dili*, 12.05.1940.

²¹⁷ “*Alman Casusları Hollanda'nın İşgalini Nasıl Hazırladılar*”, *Türk Dili*, 24.05.1940.

²¹⁸ “*Almanların Bu Harpte Başvurdukları Hileler*”, *Türk Dili*, 29.05.1940.

²¹⁹ “*Müttefikler Harekete Geçmelidir*”, *Türk Dili*, 30.05.1940.

tarihini iki ayda kazanmaktı. Bu makinenin işçileri Alman milleti idi. Malzemesi ise Almanya dışında kalan bütün milletlerdi. Malzeme tedarik edildikçe makine de işleyecekti. Alman sanayisi ile Alman ordusu bir bütüne dönüşmüştü. Alman milleti ise memleketlerinin bir makineye dönüşmesini ve madde kanunlarına göre muamele görmeyi kabul etmişti (Belge, 1970: 137-138). Burhan Belge, Almanya'nın genel olarak bir bütün halinde hareket ettiğini anlatmaya çalışmıştı. Bu da demektir ki ileride suçlama yapılacaksa suçlanan kesim bütün Almanya olacaktır. Türk kamuoyunda kimi yazarlar Hitler'i, kimi yazarlar Nazi hükümetini, kimi yazarlar ise bütün Almanya'yı suçlamışlardı. Burhan Belge ise baştan aşağıya bütün Alman milletini suçlamıştı. Alman milletinin her ferdinin suçlu olduğunu düşünmüştü. Çünkü bu şekilde muamele görmeyi kabul etmişlerdi.

Akbaba Dergisi, 16 Mayıs 1940'ya yayınladığı sayısının kapağında iki tane erkeği arkaları dönük ve gökyüzüne bakarken göstermiştir. Gökyüzündeki bulutlar Avrupa haritası gibi çizilmiştir, fakat Almanya ve İtalya bu bulut haritasında yoktur. İki erkekten birisi bu duruma şaşırmıştır. Diğeri ise “*ne mesut Avrupa!*” demiştir. Almanya'nın Batı Cephesi'nde saldırıları sürerken bu kapağın yapılması şaşırtıcı olmamıştır.²²⁰

Karikatür dergisinde, savaşın beklentisi ile ilgili hızlı bir değişim vardır. 16 Mayıs 1940'taki karikatürde Almanya'yı temsil eden obur bir Nazi, önünde bulunan Çekoslovakya, Lehistan, Danimarka ve Norveç yazan tabaklardaki yemekleri bitirmiş, Hollanda ve Belçika yazan tabağa yemeğin gelmesini beklemektedir. Yemeği istikrarlı bir şekilde sürdürdüğü için bıçağı hâlâ kanlıdır. Fakat önüne gelen yemekte Nazi kasketi vardır. Başka yiyecek bir şey kalmadığı için garson, Nazi'nin önüne kendi başını getirmiştir.²²¹

²²⁰ Akbaba, S. 334., 16.05.1940, s. 1.

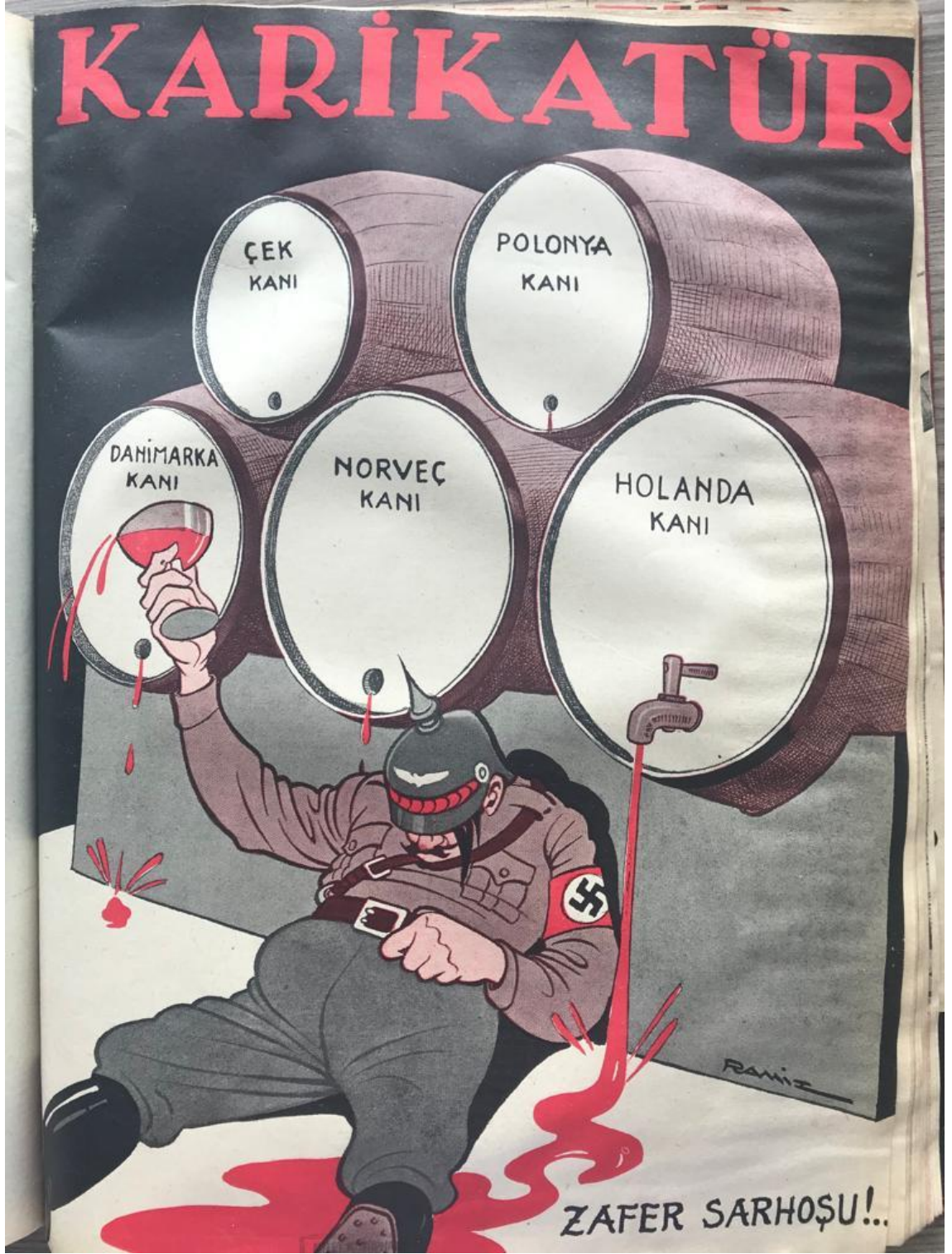
²²¹ Karikatür, S. 229, 16.05.1940, s. 1

Bu karikatürde Hollanda ve Belçika tabağının boş bırakılıp Nazi'nin başının servis edilmesinin sebebi, Almanya'nın bu savaşı kazanamayacağı düşünüldüğü içindir. 23 Mayıs'ta basılan karikatürde ise beklentiler değişmiştir. "zafer sarhoşluğu" içerisinde yerde baygın bir şekilde yatan Nazi, Çek kanı, Polonya kanı ve Norveç kanı yazan fiçileri

bitirmiş, Danimarka kanı yazan fıçıdan şarap bardağına kan doldurmaktadır. Hollanda kanı yazan fıçının çeşmesi ise tamamıyla açık olup yerlere doğru akmaktadır.²²² Hâlbuki Obur Nazi'nin Hollanda tabağı boş bırakılmıştır. Karikatürlerdeki kısa süredeki değişim, Alman ordusunun Batı Cephesi'ndeki hızlı zaferleri de ortaya koymaktadır.

²²² *Karikatür*, S. 230, 24.05.1940, s. 1.

Akbaba dergisi, Almanya ile ilgili çıkan masal dolu haberleri eleştirmiştir. Gazetelere bakıldığında Almanlar Bulgaristan'da oynanacak bir maç için otuz bin seyirci gönderecekti. Varna plajlarına yüz binden fazla Alman turisti gelecekti. Berlin radyosuna göre bir Alman uçağı 48 İngiliz uçağını düşürmüştü. Bir Alman tankı 39 Fransız tankını

imha etmişti. Bir Alman zırhlı birliği, bir Fransız, iki İngiliz, üç Belçika birliğini esir almıştı. Savaş edebiyatında geçen bu haberler eskiden Türk matbuatında da popülerdi. Fakat bu telgraf tellerinden akıl sağlığı yerinde olmayan biri bu haberleri aktarıyordu. Haberler bu şekildeydi. Almanya'nın gücü elbette inkâr edilemezdi. İstanbul Belediyesi'nin kazması Taksim kışlasının molozlarını kaldırıncaya kadar Almanlar dört ülke işgal etmişti. Fakat bu savaş macera romanı değildi. Alman milleti de insandı. Etten, kemikten, sinirden ibaretti.²²³

Akbaba dergisinde 4 Temmuz 1940'ta çıkan bir karikatürde, Alman askeri elinde silahla elleri Versailles zinciriyle zincirlenmiş bir kadının başında duruyordu. Ben yirmi iki yıl bu zinciri taşıdım, biraz da sen taşı diyordu.²²⁴

Almanya'nın Hollanda'ya saldırmasından sonra Türkiye'nin Hollanda Büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Almanlar Hollanda'ya girince büyük bir zulüm beklemişti. Önemli evrakları alelacele yaktırmıştı. Bunun sebebi ise Türk kamuoyunun ısrarla iddia ettiği gibi Almanya'nın herhangi bir harp ve siyaset geleneği tanımamasıydı. Milletlerarası haklara kulak asmamasıydı. Fakat Karaosmanoğlu, sonradan itiraf edecekti. Wehrmacht kuvvetleri gerek yerli ahaliye gerek de elçilere herhangi bir zarar vermeyecekti. Hollanda halkından Almanlarla saygı uyanmaya başlayacaktı (Karaosmanoğlu, 2018: 200-203).

Türk devlet adamları, genellikle askeri başarı kazanan devletin yanında yer almıştır. Türk kamuoyu Almanya'nın askeri başarısını eleştirel bir bakışla ve kaygıyla ilerken bile Türk devlet adamları Almanların askerî harekât konusundaki üstün tekniğine büyük saygı duymuştur (Deringil, 2014: 111).

Türk Diplomatik Arşivi'nde Batı Cephesi üzerine belge bulunamamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Batı Cephesi üzerine bir konuşma gerçekleşmemiştir. Türk kamuoyu, anılar, dergiler ve gazetelerde Batı Cephesi'nden bahsetmişlerdir. Özellikle karikatürler ile birlikte Türk kamuoyundaki anlatım daha renkli hâle gelmiştir. Almanya'nın Batı Cephesi'ni başlatması ve tarafsız devletleri işgal etmesi, Türk kamuoyunda üç farklı şekilde değerlendirilmiştir. İlk değerlendirme askeri olaylarla ilgili yapılmıştır. Türk kamuoyunda hiçbir kişi Almanya'nın bu savaşı kazanacağını

²²³ "Yeni Ragistan", *Akbaba*, S. 334., 13.06.1940, s. 4.

²²⁴ *Akbaba*, S. 337., 04.07.1940, s. 13.

düşünmemiştir. Almanya'nın savaşı kaybedeceği konusunda Türk kamuoyu hemfikirdir. Almanya, belki Fransa'yı işgal edebilecektir. Fakat büyük savaşın sonunda nihayetinde kaybedecektir. Almanya'nın askeri gücü genel olarak hesaba katılmamıştır. Yorumlar İngiliz ve Fransız ordusuna göre yapılmıştır. Gazetelerdeki askeri yazarlar orduların bütünsel bir değerlendirmesinden ziyade cephe cephe değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu yüzden bu değerlendirmeler, bu çalışmanın içerisinde katılmamıştır. Türk kamuoyundaki ikinci değerlendirme ise Almanya'nın yarattığı güvensizliğin sürdürülmesidir. Almanya, tutarlı ya da tutarsız sebepler sunarak tarafsız devletleri işgale devam etmiştir. İşgal ettiği tarafsız devlet sayısını sekize çıkarmıştır. Türkiye bu güvensizlik konusunda hem gelecek adına endişelenmiş hem de bu devletlerin işgaline öfkelenmiştir. Türk kamuoyu bu anlamda gerek Almanya'dan gerek Adolf Hitler'den uzaklaşmasını sürdürmüştür. Üçüncü değerlendirme ise duygusal ve nefret söylemleri içeren değerlendirmelerdir. Alman işgalinin haksızlığı dile getirilmiş ve bu işgallerde ölen sivil insanlar için Almanlardan nefret edilmiştir. Kimi yazarlar Almanlara hakaret etmişlerdir. Türk kamuoyu ortak bir şekilde Almanya'nın Batı Avrupa'yı işgal etmesine tepki göstermiştir. Fakat Alman ordusunun Fransa'yı işgal edip İngiltere'yi abluka altına alacak kadar güçlenmesinden ötürü savaşın sonlarına doğru nefret söylemleri ve hakaretler sona ermiştir. Türk kamuoyu, Alman ordusunun ne kadar güçlü olduğuna ve kısa sürede neler başarabildiğini görünce üslup konusunda değişime gitmiştir. Fakat savaştan sonra da Almanya'ya tepkiler sürmüştür. Bunun en büyük ispatı da 25 Temmuz 1940'ta Türkiye ile Almanya arasında imzalanan Ticaret Anlaşması'nın Türk basınında herhangi bir değer görmemesidir. Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi²²⁵, Akşam gazetesinden Necmettin Sadak²²⁶, Tan gazetesinden Zekeriya Sertel²²⁷ ve İdam gazetesinden Abidin Daver²²⁸, anlaşma ile ilgili fikirlerini dile getirmişler ve Almanya'nın bu anlaşmayı yanlış anlamaması gerektiğini söylemişlerdir. Nitekim Alman hükümeti, 2 Ağustos 1940'ta Türk hükümetine yapılan Ticaret Anlaşması'nın Türk kamuoyunda değer gösterilmemesinden ötürü sitemlerini belirtmiştir.²²⁹ Almanya'nın büyük bir zafer elde etmesi, Türk kamuoyunda Almanya'ya olan sitemleri etkilememiştir.

²²⁵ Nadir Nadi, "Yeni Muahedenin Sebeb ve Neticeleri", *Cumhuriyet*, 26.07.1940.

²²⁶ Necmettin Sadak, "Almanya ile Kısmî Ticaret Anlaşması", *Akşam*, 27.07.1940.

²²⁷ M. Zekeriya Sertel, "Almanya ile Yaptığımız Ticaret Anlaşması", *Tan*, 27.07.1940.

²²⁸ Abidin Daver, "Türk-Alman Ticarî Anlaşması", *İdam*, 27.07.1940.

²²⁹ *T.D.A.*, 501, 32182-128233-2. 02.08.1940.

Türk kamuoyu, Almanya'ya karşı olan tutumunu büyük oranda korumuştur. Türk kamuoyunun yalnızca üslubu değişmiştir.

3.4 TÜRKİYE İLE ALMANYA'NIN SINIR KOMŞULUĞU

1 Mart 1941'de Bulgaristan, Üçlü Pakt'a dâhil oldu. Bu durumla birlikte Alman orduları Bulgaristan'a girdi. Bir noktada Türkiye ile Almanya sınır komşusu oldu. Adolf Hitler, Türk tarafında oluşabilecek bir yanlış anlaşılmanın önüne geçebilmek için İsmet İnönü'ye bir mektup gönderdi. Türkiye'ye saldırma planı olmadığını söyledi. Bunu kanıtlamak için de Alman ordularının Türk sınırına 60 km uzakta durduğunu belirtti. Fakat önceki bölümlerde Türk kamuoyunda eleştirildiği gibi Almanya, tarafsız ülkelere verdiği sözlere sadık kalmamıştı. Bu yüzden Türkiye'de korku ve telaş oluşmuştu. Savaş tehlikesi Türkiye'nin sınırlarına kadar gelmişti. Türkiye'nin endişelendiği savaşı Yugoslavya ve Yunanistan yaşayacak ve Alman işgaline uğrayacaklardı. Bu durum da Türkiye'deki korku ve telaşı daha da arttıracaktı.

Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi ve Ömer Rıza Doğrul, Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a girmesiyle Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'ya saldırısını değerlendirmişti. Yunus Nadi'ye göre Bulgar hükümetinin, Alman ordusunun Bulgaristan'a girmesine izin vermesi ile Bulgar ülkesi harap olmaktan kurtulmuştu. Bu sayede Türkiye'ye de bir zarar gelmeyecekti. Bulgaristan girdiği paktlara ve ikili anlaşmalara saygı gösteren bir ülkedydi. Bitarafılık ile ayakta kalmasını bilmiş, en sonunda da Alman ordusunun ülkesine girmesine müsaade etmek durumunda kalmıştı.²³⁰ Ömer Rıza Doğrul ise Yunus Nadi ile aynı gün yaptığı değerlendirmede Nadi'den bir hayli zıttı. Doğrul'a göre Bulgar hükümeti, Almanların Bulgaristan'a girmelerine izin verdiği için Alman orduları Bulgaristan'a girmişti. Bulgaristan, ülkesine giren devletin dost ve misafir olduğunu iddia etse de kendi bağımsızlığına saygı duyan hiçbir millet, hangi sebepten olursa olsun ülkesine yabancı birliklerin girmesine izin vermezdi. Çünkü bu birliklerin gelmesinin sebebi ne olursa olsun, işgale uğrayan ülke elbet bir noktada işgalci devletin güdümünde hareket edecekti. Büyük devletin küçük devleti işgalinden çıkan sonuç ise büyük devletin

²³⁰ Yunus Nadi, "Bulgaristanda Alman Askeri", *Cumhuriyet*, 04.03.1941.

kendi çıkarları için küçük devletin bağımsızlığını feda ettiğiydi.²³¹ Cumhuriyet gazetesinde aynı gün birbirinden çok farklı iki yazı yayınlamıştı. Yunus Nadi, Bulgaristan'ın bu hareketinden memnuniyet duymuştu. Bu hareketin Türkiye'yi de olumlu etkileyeceğini savunmuştu. Yunus Nadi, Cumhuriyet gazetesinin olağan politikasına uymuştu. Ömer Rıza Doğrul ise Tan gazetesinden Cumhuriyet gazetesine geçmişti. Yazarların arasında yeni olduğu için fikirlerde bir uyumsuzluk yaşanmış olabilirdi. Geçmişteki yazılara bakıldığında ikilinin ortak fikirler beyan ettiklerine pek rastlanmamıştı. Bu yüzden iki yazar aynı gazetede olsa da birbirlerinden farklı açıklamalarda bulunmaları şaşırtıcı olmamıştı.

Yunus Nadi'nin bir ay sonra yazdığı yazıda ise Almanya'yı eleştirmişti. Nadi yazısında Yunanistan ve Yugoslavya'nın kahramanlıklarını selamlamıştı. Nadi'ye göre Balkanlara sıçrayan savaşın görüşünü şu şekildeydi: Avrupa'nın en güçlü devleti Almanya, müttefiki İtalya, Yunanistan'a yenilince Balkanlı devletlerin bağımsızlıklarını ve ülkelerini ele geçirmek için saldırıya geçmişti. Yunanlar ve Yugoslavlar kendi bağımsızlıkları ve ülkelerinin selametlerini sağlamak için eli silah tutan bütün insanlarıyla direnişe başlamıştı. Vatansever bir kahramanlık ile savaşıyorlardı. Tabii ki Bütün Türklerin bu Balkanlı kardeşleriyle birlikte olduklarını ve onları büyük bir içtenlik ile desteklediklerine şüphe yoktu. Nadi için Almanlar, tamamıyla haksızlardı. Yunanistan'a hiçbir sebep yok iken saldırmışlardı. Almanların bu saldırı için de sebepleri vardı. İddiaya göre İngiltere, Yunanistan'dan Balkanlara çıkarma planı hazırlamıştı. Bu yüzden Almanlar, çıkarmayı engellemek için Yunanistan'ı işgal etmişlerdi. Nadi, bu iddianın gerçek olmadığını düşünüyordu. İtalya, Yunanistan'a zorla girmeye çalışmıştı. İtalya'nın yarıda bıraktığını ise Almanya tamamlamaya gelmişti.²³² Nadi, Bulgaristan'ın kendi isteğiyle ülkesine Alman askerlerini kabul etmesine bir eleştiride bulunmamıştı. Bilakis bu durumdan memnun kalmıştı. Bir ay sonraki yazısında ise Almanya'ya nefret dolu açıklamalarda bulunmuştu. Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'yı işgal etmelerini eleştirmişti. Almanların bu işgallerde haksız olduğuna kanaat getirmişti. Bütün Türklerin Balkan milletlerini desteklediğini söylemişti. Alman ordusu, savaşmadan Türkiye sınırlarına 60 km mesafeye yaklaştığında ise Nadi eleştiride bulunmamıştı. Bu anlamda Nadi, bir ayda birbirinden çeliştiği iki farklı değerlendirme yapmıştı. Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a

²³¹ Ömer Rıza Doğrul, "Bulgaristanın İşgalinden Sonra", *Cumhuriyet*, 04.03.1941.

²³² Yunus Nadi, "Balkanlarda İstiklâl Savaşı!", *Cumhuriyet*, 07.04.1941.

katılmasında Türk kamuoyundan farklı düşünse de Almanya'nın yeni işgallerinde ise Türk kamuoyu ile aynı görüşlerde bulunmuştu.

Ulus gazetesinden Ahmet Şükrü Esmer, Yunus Nadi gibi aynı gün Almanya'yı eleştirmişti. Esmer, Almanların verdiği sözleri tutmamalarından şikâyetçiydi. Almanlar, Balkanlarda barışı koruyacaklarını düzenli aralıklarla söylemişlerdi. Fakat İtalya'nın başlatmış olduğu ve sönmeye yakın olan ateşi Almanya körüklemiş ve Balkanların cayır cayır yanmasını sağlamıştı. Tek gayesi kendi bağımsızlığını korumak olan Yugoslavya saldırıya uğramıştı. Yunanistan'ın suçu da ülkesini İtalyanlara karşı muhafaza etmekte. Almanya ise müttefikinin uğradığı "utancı" temizlemek için Yunanistan'a saldırmıştı.²³³ Ulus gazetesi, hükümetin yayın organı olmasından ötürü Ahmet Şükrü Esmer'in bu eleştirileri önemliydi. Yazıda Almanya eleştirilse de Almanya'ya yönelik herhangi bir hakaret kullanılmamıştı. Esmer, Almanya'yı eleştirmiş fakat Almanlardan bir tepki almaktan da çekinmişti. Nitekim Alman orduları Türkiye'nin Bulgaristan sınırına 60 km mesafede konumlanmıştı. Bu yüzden Türk hükümeti de Türk kamuoyu da Almanya'ya yönelik yorumlarında dikkatli davranmışlardı.

Anadolu gazetesinden Mahmut Esad Bozkurt, Alman ordularının Bulgaristan'a girmesiyle ilgili Yunus Nadi'den farklı düşünüyordu. Bozkurt'a göre Türkiye için savaş çanları bir hayli yakından duyuluyordu. Türklerin güveneceği en büyük güven, elinde kılıç ile yarın olacakları beklemektir.²³⁴ Anadolu gazetesi, Almanya'ya yönelik eleştirilerine bu sefer daha farklı bir şekilde yaklaşmıştı. Bozkurt, sıradaki ülkenin Türkiye olduğunu düşünmüştü. Yunanistan ve Yugoslavya da işgal edildikten sonra bölgede tarafsız kalan yalnızca iki devlet kalmıştı: Türkiye ve Sovyetler Birliği. Bu yüzden Türkiye doğal bir tehlike altındaydı.

Yeni Asır gazetesinden Hakkı Ocakoğlu ve Şevket Bilgin Bulgaristan'ın yeni bloğu, Yugoslavya ve Yunanistan'ın işgaline yönelik yazılar yayınlamışlardı. Hakkı Ocakoğlu'nun sözlerinde Almanya'ya bir tehdit vardı. Türkiye'ye bir saldırı için yaklaşanlar elbette silahla bekleyen Türkleri görecekti. Türk milleti bu savaşa girmemek için elinden geleni yapmıştı. Fakat savaş, Türkleri çok iyi tanıdığı gibi zafer, Türkleri çok daha yakından tanımaktaydı. Bu yüzden Türkiye, bütün dikkatini Bulgaristan'da olup

²³³ Ahmet Şükrü Esmer, "Alman-Yugoslav-Yunan Harbi", *Ulus*, 07.04.1941

²³⁴ Mahmud Esad Bozkurt, "Kılıç Elde!", *Anadolu*, 06.03.1941.

bitenlere çevirmişti. Harp tehlikesi Türkiye'nin bir hayli yakınına yaklaşmıştı.²³⁵ Şevket Bilgin de muhtemel bir savaş üzerine durmuştu. Türk milleti ülkesine ve Milli Şef'ine güveniyordu. Hem hükümet hem de ordu tam olarak hazırды. Milli Şef'in etrafında çelikten bir kale oluşturmuşlardı. Balkanlarda gelişen olayların ardından Türkiye'de yapılan hazırlıklarda hiçbir ihmal görünmemekteydi. Türkler savaşa alışkındı. Savaş yine gelip kapıyı çalarsa Türkler yine en şanlı hatıraları yaratacaktı.²³⁶ Yeni Asır gazetesi muhtemel bir savaşa hazır olduklarını düşünmüştü. Türkiye'nin herhangi bir saldırı yapmasından bahsetmemişlerdi. Eğer bir savaş çıkacaksa ancak Almanların saldırısıyla çıkacaktı. Yeni Asır'a göre Türkiye savaşa hazırды. Bu anlamda Almanya'ya gözdağı verilmişti.

Şevket Bilgin bir ay sonraki yazısında Almanları eleştirmiş, Alman saldırılarından ve ahlakından bahsetmişti. Bilgin'e göre Almanların işgal için ileri sürdükleri iddialar gerçekse de bu ülkelerin kendilerini savunmaları en büyük haklarıydı. Almanlar defalarca kez tarafsız devletleri işgal etmişlerdi. Bu ülkeler bağımsızlıklarını ve ülke bütünlüklerini savunabilmek için doğal olarak meşru müdafaa haklarını kullanıp Almanlara itiraz etmişlerdi. Almanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın Mihver devletlere "sadakatsizliğini", Üçlü Pakt'ın "kölelik ruhuna" uymadıkları için cezalandırmıştı.²³⁷ Almanya'ya yönelik eleştiriler, Yeni Asır gazetesinde diğer gazetelerde olduğu gibi hakaret içermeden yapılmıştı. Almanya'nın Balkanlarda yaptığı hareketler Yeni Asır gazetesince tepki toplamıştı.

Tan gazetesinde Bulgaristan'daki durumu değerlendiren isimsiz bir yazı ve Zekeriya Sertel'in Alman işgallerini değerlendiren bir yazısı yayınlanmıştı. İsimli yazıya göre Üçlü Pakt'a giren Romanya, Macaristan, Slovakya ve şimdi dâhil olan Bulgaristan'ın tek vazifesi olacaktı. Bu da yalnızca Üçlü Pakt'ın büyük devletlerine yardım etmektir. Bu devletlere yardım edebilmelerinin de tek bir yolu vardı. O da ülkelerin kendi siyasi ve iktisadi bağımsızlıklarından vazgeçerek büyük devletlerin bir kölesi haline gelmektir.²³⁸ Yazar ismi olmayan bu yazı Ömer Rıza Doğrul'un 4 Mart 1941'de yapmış olduğu değerlendirme ile benzerlik taşımıştı. Doğrul, büyük devletlerin bir kölesi gibi ifade

²³⁵ Hakkı Ocakoğlu, "Türkiye Harbe Mecbur Bırakılırsa", *Yeni Asır*, 03.03.1941.

²³⁶ Şevket Bilgin, "Bulgaristan En Hatalı Yola Sıpmıştır", *Yeni Asır*, 04.03.1941.

²³⁷ Şevket Bilgin, "Alman Tecavüzü Hakkında", *Yeni Asır*, 07.04.1941.

²³⁸ "Bulgaristan Üçlü Pakta Girdikten Sonra", *Tan*, 02.03.1941.

kullanmamış olsa da büyük devletlerin kendi menfaatleri için küçük devletlerin bağımsızlıklarını feda ettiğini söylemişti.²³⁹ İki yazı çıkarımları bakımından birbirine benzerdi.

Zekeriya Sertel, diğer yazarlardan daha farklı bir yorumda bulunmuştu. Sertel'e göre Türkiye'nin yakınında büyük savaşlar yaşansa da Türkiye doğrudan bir savaş tehdidine sahip değildi. Alman radyo ve matbuatı, Balkanlarda büyük olaylar yaşanırken Türkiye'ye âdeta bir güven verme yarışına girmişti. Ne olursa olsun, yanı başında savaş varken Türkiye tedbir alınmak zorundaydı. Balkanlarda başlayan yangın nerelere kadar uzanabilirdi? Bunu bilmek güçtü. Türkiye'nin de yangını kendi ülkesine sıçratmaması için tedbir alması ve dikkatli davranması gerekiyordu.²⁴⁰ Zekeriya Sertel, Türkiye'ye bir saldırı olmayacağını düşünmüştü. Fakat Türkiye savaş bölgesine girmişti. İleride her şey olabilirdi. Bu yüzden Türkiye her ihtimali düşünerek önlem almalı ve hazırlıklı bir şekilde gelecek günleri beklemeliydi. Gerek Hitler'in mektubu gerek Alman radyo ve matbuatından gelen haberler Sertel'in bu fikre sahip olmasını sağlamıştı.

İkdam gazetesinden Abidin Daver, bir ayda yayınladığı iki yazıda Balkanlardaki durumu değerlendirmişti. Daver, Bulgaristan ile ilgili bir benzetmede bulunmuştu. Daver'e göre Bulgaristan, Üçlü Pakt'ı imzaladığından beri bir uçurumun tepesinden aşağıya doğru yuvarlanmıştı. Bu uçurumun en aşağısı ise savaş alanıydı. Bulgaristan eninde sonunda bu dibe ulaşacaktı. Gerek Bulgar Kralı gerek Bulgar hükümeti ne yapsa da boştu. Eğer bir millet, yabancı bir devlet tarafından işgali kabul etmişse bağımsızlığını da hareket özgürlüğünü de varlığını da kaybedip işgalciler ne derse onu yapacak konuma gelecekti. Bulgaristan, belki de Romanya'nın düştüğü müşkül durumdan daha da ötesine düşecekti.²⁴¹ Daver'in bu eleştirisi Ömer Rıza Doğrul ve Tan gazetesinde yapılan eleştiri ile eşdeğerdi. Daver de kölelikle ilgili bir ifadede bulunmadan sözü oraya getirmişti. Abidin Daver ertesi ay yayınladığı yazısında Almanların sözlerini tutmadıklarına yönelik eleştiride bulunmuştu. Daver'e göre Almanların sözlerinde Balkanlara harp değil sulh getirecekleri vardı ve daha önce olduğu gibi yine sözünde durmamışlardı. Dün sabahtan beri Almanlar, İtalya'nın senelerdir çabaladığı gibi Balkanları ateşe vermişlerdi. Türk matbuatı savaşın Balkanlara sıçrayacağını ısrarla söylemişti. Yunanistan'a ve

²³⁹ Ömer Rıza Doğrul, "Bulgaristanın İşgalinden Sonra", *Cumhuriyet*, 04.03.1941.

²⁴⁰ M. Zekeriya Sertel, "Hükümetin Teyakkuzu ve İhtiyat Tedbirleri", *Tan*, 11.04.1941.

²⁴¹ Abidin Daver, "Alman Ordusu Bulgaristana Girdikten Sonra", *İkdam*, 03.03.1941.

Yugoslavya'ya yapılan saldırı, bu yüzden Türkiye'yi bir şaşkınlığa sürüklememişti.²⁴² Daver'in söylediği gibi Yugoslavya ve Yunanistan'ın işgal edilmesi Türk kamuoyunda bir şaşırma yararmamıştı. Daver, Alman sözlerine yönelik eleştirilerini Ahmet Şükrü Esmer ile benzer şekilde yapmıştı.

Yeni Sabah gazetesinden Hüseyin Cahid Yalçın, Balkanlardaki gelişmelerle ilgili yorumlar yapmıştı. Yalçın, Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a katılmasını üzüntüyle karşılamıştı. Fakat Bulgarlardan daha Bulgar olamayacağına göre ve Bulgaristan bu pakta zorla dâhil olmadığı için Bulgarlar adına yas tutmak da Türklere düşmezdi. Türklerin düşünmeleri gereken, Almanların Balkanlar üzerinden inerek Türk çıkarlarına verebileceği durumları. Bulgaristan'ı ise zor zamanlar bekliyordu. Yalçın'a göre Almanların Yahudi aleyhtarları hareketleri Bulgaristan'a şiddet getirecekti. Yangınların ve katliamların olduğu bir zaman yaşanacak ve en nihayetinde Bulgaristan zayıf düşecekti. Almanya'nın Bulgaristan'ı kendisine tamamıyla bağlayabilmek için Bulgaristan'da elbette karışıklıklara yol açması gerekiyordu.²⁴³ Yalçın'a göre savaş çanları da artık Türkiye için çalıyordu. Almanya, Balkanlara inmesinden sonra Türkiye üzerinde de savaş planlarına başlayacaktı. Bu durumu bilmek ve mağlup olmamak gerekliydi. Elbette Türk hükümeti ülkelerini savunmak için gerekli tedbirleri alacaktı. Türk diplomasisine herhangi bir şüphe yoktu. Türk diplomasisi çalışacak ve savaş çıkmaması için elinden geleni yapacaktı. Fakat Almanların tecrübelerine bakılırsa yalnızca diplomasi yetecek gibi gözüküyordu. Bu yüzden asıl vazife Türk milletin omuzlarındaydı. Türk vatandaşlarının vazifelerinin en önemlisiyle karşılaşacaklarını düşünmüştü. Türk vatandaşları mutlaka elinde silahı hazır bir şekilde beklemeliydi.²⁴⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, savaşın Türkiye'ye sıçraması bakımından Zekeriya Sertel ile benzer görüşlere sahipti. Türkiye diplomasisi ile Almanya ile oluşabilecek muhtemel bir problemi çözerek savaşı engelleyebilirdi. Zekeriya Sertel de bir Alman saldırısı beklememişti. Fakat Türkiye her türlü ihtimali düşünerek her türlü önlemi almak zorundaydı. Hüseyin Cahid Yalçın da Zekeriya Sertel de Almanların tecrübelerine güvenmemişlerdi. Bu yüzden de Türkiye'nin gerek diplomasi gerek askerî olarak hazır bulunmasını istemişlerdi. Türk kamuoyunda Yunus Nadi'nin yorumu harici Almanya'ya büyük bir güvensizlik hâkimdi.

²⁴² Abidin Daver, "Bekleneni Yaptılar, Balkanları Kana Boyadılar", *İkdam*, 07.04.1941.

²⁴³ Hüseyin Cahit Yalçın, "Bulgaristanın İstilâsı", *Yeni Sabah*, 03.03.1941.

²⁴⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, "Komşumuz Almanya", *Yeni Sabah*, 06.03.1941.

Hüseyin Cahit Yalçın ertesini ay Balkanlardaki gündemi değerlendirmeye devam etmişti. Yalçın'a göre Almanya'nın Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırması için görülen hiçbir problem yoktu. Ne Yugoslavya ne de Yunanistan, Almanya için bir tehdit oluşturmamıştı. Ortada herhangi bir problem yokken Almanya kendi güçlerine güvenerek bu iki devleti ele geçirme, kaynaklarından faydalanma isteğinden ötürü kanlı bir saldırıya girişti. Yalçın, insanlığın senelerdir değer verdiği mertlik ve kahramanlık kavramlarına İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından değer verilmediğini söylemişti. Yüz milyon nüfusa ulaşmış Almanya, kırk beş milyon nüfusa sahip İtalya, sadece altı milyon nüfusu olan Yunanistan'a saldırmıştı. Almanya, muhtemelen Yunan topraklarını alacaktı. Fakat alsa da tarih Almanları kahraman olarak mı anacaktı? Yalçın'a göre tam aksine Almanya, tarihte daha da küçülmüştü.²⁴⁵ Yalçın, ertesini gün Hitler ile ilgili bir değerlendirme yapmıştı. Hitler, düşmanları ile ilgili hangi suçlamaları yapmışsa aslında bu suçlamaların hepsini kendisi gerçekleştirmişti. Bu durumu her meselede ortaya koymuştu. Hitler, düşmanlarını hangi konuda ayıplarsa veya serzenişte bulunursa o konu aslında Hitler'in en zayıf noktasını oluşturmuştu. Kendi aleyhine gelebilecek konuları kavrayıp aleyhine gelmeden önce hemen düşmanlarını suçlamıştı. Hatta bu konuların en büyük savunucusu gibi davranıp ve düşmanlarına cevaplarını hızlıca vermişti.²⁴⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, Almanya'yı kınamış, Hitler'i de karakter olarak eleştirmişti. Yalçın'ın yazısı Balkanlardaki yaşananlarla ilgili Türk kamuoyundaki en sert yazılardan birisiydi. Yalçın, Almanların mert ve kahraman olmadıklarını söylemişti. Almanya'nın kendisinden daha küçük devletleri işgal etmesiyle büyümek yerine küçüldüğünü düşünmüştü. Hitler'in karakteri ile ilgili olumsuz bir değerlendirmede bulunmuştu. Yalçın bu yorumları muhtemelen Almanya'nın Türkiye'ye saldırmayacağını düşünerek yapmıştı. Çünkü Mart 1941'deki yorumlarında Türkiye'nin diplomasisine güvenmişti. Almanya'ya güvenmediği için Türkiye'nin savaşa hazır olması gerektiğini savunmuştu. Fakat Yalçın'ın yazıları Almanları öfkeli edebilecek yazılardı. Mart ayındaki yazılarına dayanarak Yalçın bu eleştirileri Türk hükümetine güvenerek yapmıştı.

Yenigün gazetesinden Selim Çelenk, Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a girmesini Türkiye üzerinden değerlendirmişti. Çelenk, ülkesini ve Milli Şef'ini övüyordu. Çelenk'e göre Türk hükümeti sınırların ötesinde Balkanlarda yaşanan olayları büyük bir dikkat ve

²⁴⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "Balkanlarda Harp", *Yeni Sabah*, 07.04.1941.

²⁴⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "Alman Diplomasi Tekniği", *Yeni Sabah*, 08.04.1941.

“sakinlik” içerisinde izliyordu. Türk milleti Milli Şef’in etrafında bir kaya gibi birliktelik sağlamıştı. Türk milleti geçmişten beri verdiği sözü her ne pahasına olursa olsun tutmuştu. Bu tutum diğer milletler tarafından da kıskanılmıştı. Eğer diğer devletler Türkiye’nin savaşın başında bildirdiği tarafsızlığı çiğnemez ise Türkiye’nin barışçıl tutumu sürecekti.²⁴⁷ Selim Çelenk de yazısında diğer yazarlar gibi Almanya’nın olası bir saldırısını işlemişti. Türk milletinin, hükümeti ile gelebilecek herhangi bir saldırıya hazır olduğunu düşünmüş ve kendisinden bir hayli emin durmuştu. Çelenk’e göre bir savaş yalnızca karşı taraftan gelirse oluşabilirdi. Çünkü Türkiye savaşın başında tarafsızlığını ilân etmişti. Selim Çelenk bu konuda Şevket Bilgin ile benzer fikirlere sahipti.

Yeniyol gazetesinden Cemal Rıza Çınar, Balkanlarda yaşananlar üzerine bir yazı yayınlamıştı. Çınar’a göre Balkanlar, kemikleri hala çürümemiş ve nice arzuların yok olduğu mezarlıklardı. Mihver devletler modern silahlara sahiplerdi fakat Türk milletinde olan bir özellik Mihver devletlerin milletlerinde yoktu. Türk milleti kendi ülkesi ve özgürlüğü için ölüme koşa koşa giderdi. Bu uğurda ölmeyi bir şeref sayardı. Bu şekilde bir ölümü başka hangi millet yalansız bir şekilde söyleyebilir veya yürekte isteyebilirdi? Türk milleti dürüsttü ve küçük bir toprağı için bile canını vermekten çekinmezdi.²⁴⁸ Cemal Rıza Çınar da Almanya’dan bir saldırı gelirse Türk milletinin bu saldırıları karşılayabileceğini düşünmüştü. Almanlar modern silahlara sahip olsa da Çınar aslında Mehmet Akif Ersoy’un İstiklâl Marşı’ndaki “*Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var*” demek istemişti. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı’nda modern silahlara sahip olmadan savaşmıştı. Fakat Birinci Dünya Savaşı’ndaki silah teknolojisiyle İkinci Dünya Savaşı’ndaki silah teknolojisi arasında ciddi bir fark vardı. Çınar’ın düşünceleri, Türk basınındaki diğer düşüncelerle benzerdi.

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Balkanlarda yaşananlar ile ilgili bir ayda iki yazı yayınlamıştı. Yalman, Bulgaristan’ın Üçlü Pakt’a katılmasını teessüfle karşılamıştı. Bu hareketi acizlik ve iradesizlik olarak nitelendirmişti.²⁴⁹ Ahmet Emin Yalman, ertesi ay Almanya’nın gerçekleştirdiği yeni işgallere şaşırılmamıştı. Türkiye, dün uyandığında ve gözünü açtığında savaşın nihayet Balkanlara sıçradığını görmüştü. Almanya hem Yunanistan’a hem de Yugoslavya’ya saldırmıştı. Bu gelişmenin yaşanması beklenmişti.

²⁴⁷ Selim Çelenk, “Milletçe ve Devletçe Verdiğimiz Karar, *Yenigün*, 06.03.1941.

²⁴⁸ Cemal Rıza Çınar, “Bulgaristanın Mihvere İltihakı”, *Yeniyol*, 05.03.1941.

²⁴⁹ Ahmet Emin Yalman, “Bulgaristan Üçüzlü Pakta Girerken”, *Vatan*, 02.03.1941.

Ülkede bir şaşkınlık yaratmamıştı. Yalman'a göre Almanya'nın "yeni nizam"ı, eski bilinen derebeylikten farklı bir kavram değildi. Almanya'nın yeni nizamı bazılarına gözdağı vererek onlara kölelik zincirleri takardı. Bazılarını ise hileyle tuzağa düşürüp karşı duranları da yumruğuyla ezmeye çalışırdı. Balkan milletleri ise esir bir şekilde yaşamayı istememişti. Bunun yerine bağımsız bir şekilde kahramanca ölmeyi tercih etmişlerdi. Almanya ise Balkan devletlerinin bu "mertliğini" görünce öfkelenmişti. Bu iki millette bulunan bağımsızlık arzusunu yok etmek ve kendilerine yeni köle milletler kazandırmak için saldırıya girişmişti.²⁵⁰ Ahmet Emin Yalman da Hüseyin Cahid Yalçın gibi sert eleştirilerde bulunmuştu. Aynı şekilde Balkan milletlerinin mert ve kahramanca savaştıklarını söylemişti. Almanlarda bu meziyetlerin bulunmadığını düşünmüştü. Yalçın ayrıca Abidin Daver gibi Almanya'nın yeni işgal hareketlerinde bulunmasına şaşırılmamıştı. Bu konuda Daver ile hemfikir olmuşlardı. Yalçın'ın Almanya ilgili yorumları sertti ve genel olarak Türk basınıyla benzerlik taşıyordu.

Bugün gazetesinden Cavit Oral'ın Almanya'nın Balkanlardaki yeni işgallerinden ötürü Nazizm'e eleştirileri vardı: "*Avrupada yaşayan küçük milletlere hak ve hayatı, hürriyet ve istiklâli hiçe sayan, etrafındaki, hayır bir kıtadaki milletleri eski Romanın Patriçi tavır ve edasile bir serf gibi işletmekte, çalıştırmaktan ve istisraar etmekten başka bir şey olmıyan Nazizm telekkisi ve nizamı karşısında insan acı bir ürperme his etmiyor mu?*"²⁵¹ Cavit Oral'ın eleştirileri, milletleri köleleştirme fikirlerine sahip olan Türk basınındaki isimlerle benzerdi. Özellikle Ahmet Emin Yalman'ın derebeylik benzetmesi ile Oral'ın patriçi benzetmesi birbirine çok yakındı. Türk kamuoyu kapalı veya açık bir şekilde Almanya'nın diğer milletleri köleleştirmeye çalıştığını düşünmüştü. Fakat tarihe yönelik iki benzetme Yalman ve Oral'dan gelmişti. Yalman ve Oral'ın yorumları toplumcu bir bakışa sahipti.

Ekekon gazetesinden Ziya Çalık, Almanya'nın Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırmasını değerlendirmişti. Çalık'a göre Almanya'nın toprak kazanması kesin bir galibiyeti getirmeyecekti. Çünkü gerek Akdeniz gerekse Ege Denizi İngiliz donanması tarafından kontrol altındaydı. Çalık, İngiltere'nin Balkanlar üzerinden Yunanistan'a ve Yugoslavya'ya yardım edeceğini düşünüyordu.²⁵² Çalık bu anlamda İngiltere'nin

²⁵⁰ Ahmet Emin Yalman, "Özürleri Kabahatlerinden Bile Büyük", *Vatan*, 07.04.1941.

²⁵¹ Cavit Oral, "Almanyanın Müstakbel Niyet ve Tasavvurları!", *Bugün*, 08.04.1941.

²⁵² Ziya Çalık, "6 Nisandan Sonra", *Ekekon*, 08.04.1941.

mücadeleye girerek Almanya'yı mağlup edeceğini düşünmüştü. Almanların kazanacakları topraklar Yunan ve Yugoslavlar ile yaptıkları savaşı kesin bir galibiyete taşımayacaktı. Çalık'ın sözlerinde daha ziyade bir umut vardı. Çünkü savaş Türkiye'nin yanı başına gelmişti ve Türkiye savaş alanının içerisine girmişti. İngiltere'nin Almanya'ya böyle bir müdahalede bulunması kuşkusuz Türkiye'nin endişelerin azalmasını sağlayacaktı.

Türk hükümeti, Türk basınının aksine Almanya'nın doğuda ve batıda kazandığı başarılarından sonra endişelenmişti. Özellikle Bulgaristan sınırından ve Trakya üzerinden İstanbul'a doğru bir saldırı gelmesinden kaygılanılmıştı. Bu yüzden Mareşal Fevzi Çakmak'ın adından esinlenilerek Trakya'da Çakmak hattı kurulmuştu. Sovyetlerden gelebilecek saldırı için ülkenin doğu tarafı için de girişimlerde bulunulmuştu. Orduların konumları genel olarak sınırlara kaydırılmış ve böylece Anadolu'nun içi neredeyse boş kalmıştı. Türkiye, Alman paraşütçülerin ne kadar başarılı olduğunun bilincindeydi. Bu yüzden Almanya'nın paraşüt alayları ile mücadele edebilmek için askeri ve sivil tesislere, fabrikalarda çalışan işçilere silah dağıtılmıştı. Jandarma, bekçiler, koruyucular ve özellikle halk, paraşüt alaylarına karşı bilinçlendirilmişti (Tekeli ve İlkin, 2018: 420-421).

Behiç Erkin, de Türk basını gibi bir korkuya sahip değildi. O dönem, Fransa'da Türkiye'nin Büyükelçisi olan Erkin, Fransız Mareşal Philippe Pétain'e öğle yemeğine davetliydi. Yemeğe ilk gelen kişi Erkin idi. Bulgarların Alman sınırına gelmelerinden ötürü Pétain, Türklerin Almanlardan korkup korkmadıklarını sormuştu. Erkin ise hayır diye yanıtlamıştı (Erkin, 2019: 517).

Fakat Almanya'nın Türkiye'ye saldırma ihtimalinin yarattığı korku, ülke içinde görülmüştü. Altan Öymen'in aktardığına göre Hitler'in Türkiye'ye yönelik sükûnetli sözlerine rağmen savaş ihtimalleri üzerine bir korku yaşanmıştı. Edirne ve Uzunköprü'de bulunan ve trenlerin geçtiği köprüler, Edirne üzerinden gelebilecek bir Alman saldırısı korkusundan ötürü havaya uçurulmuştu. Alman Hava Kuvvetleri'nin Yugoslavya'ya yağdırdıkları bombaların İstanbul'a da yağmasından korkulmuştu. Özellikle İstanbul'un büyük çoğunluğunu ahşap evler oluşturduğu için yangın bombaları ile bütün İstanbul alevler içinde kalabilirdi. Aynı korku Sovyet sınırında da vardı. Polonya'ya batıdan Almanya'nın doğudan Rusya'nın girdiği unutulmamıştı (Öymen, 2012: 255-257). Alman ordusunun Balkan bölgesindeki hareketliliği, Türkiye'yi bir hayli tedirgin etmişti.

Türkiye'deki göç hareketleri, İstanbul'daki askeri okullar açısından da söz konusu olmuştu. Harp Akademileri Fen Tatbikat Okulu Ankara'ya, Piyade Atış Okulu Çankırı'ya, Topçu Okulu Polatlı'ya, Süvari Okulu Söke'ye, Nakliye ve Motorlu Birlikler Okulu Konya'ya taşınmıştı. Deniz Harp Okulu ve Lisesi Mersin'e, Talim Alayı İskenderun'a gönderilmişti. Bunun yanında ortaokul ve lise öğrencilerinin Anadolu'da istedikleri okula kayıtlarını alabilmelerine izin verilmişti. Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Çanakkale gibi illerde tehlike altında yaşayan vatandaşların taşınma masraflarını devletin karşılayacağı söylenmişti (Tekeli ve İlkin, 2018: 464).

Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'de biraz da olsa bir korku mevcuttu. İngiltere'de yayınlanan bir habere göre Alman orduları Mısır üzerinden Türkiye'ye saldırırsa İngiltere ve Türkiye'nin süngüleri altında can vereceklerdi. Bu habere Almanya bile rivayet etmeyip kendi haber Alman basınında değer görmemişti. Gerede, bizzat hükümete, ordunun bütün karar mekanizmasının Hitler'e bağlı olduğunu, bu yüzden de Hitler'in Türkiye'ye bir saldırma ihtimaline girişmeyeceğini söylemişti. Fakat her türlü ihtimal de mevcuttu. Almanların, Bulgarlar ile Trakya üzerinden İstanbul'a doğru bir saldırıya geçebilme ihtimaline karşı, kara, hava, deniz savunma hatlarının yenilenmesi gerekiyordu. Türkiye, ani bir saldırıya karşı hazırlıklı olmalıydı. Türkiye'ye Almanya'dan bir baskı hareketi gelirse de çözümü Sovyetler Birliği'nde bulmamalıydı. Almanya ile birlikte hareket edildiğini göstermek Almanlar için yeterli olacaktı (Gerede, 2020: 190). Hüsrev Gerede, Zekeriya Sertel ile hemen hemen aynı şekilde düşünmüştü. Her türlü ihtimal vardı fakat Almanlardan bir saldırı beklememişti. Türkiye her türlü ihtimali düşünerek önlemini almalıydı. Zekeriya Sertel de aynı düşünceleri kaleme almış ve Türkiye'nin muhtemelen bir saldırıya uğramayacağını, yine de önlemlerin alınması gerektiğini savunmuştu.²⁵³ Gerede Almanya'nın Balkanlara yaptığı seferden bir hayli etkilenmişti. Yugoslavya 11 günde, Yunanistan ise 15 gün içerisinde teslim bayrağını çekmişti. Bu başarı özellikle Hitler'i, bir Rus seferi için bir hayli ümitlendirmişti. Almanlar zırhlı birlikleri ile hızlarını savaş alanına başarılı bir şekilde yansıtmışlardı. Gerede, abartmadığını belirterek Alman ordusunun Balkanlardaki savaşı öylesine bir eğlence, sıradan bir gezinti olarak yaptığını düşünmekteydi (Gerede, 2020: 373). Alman ordusunun işleyişini ve durumunu en yakından gören isim şüphesiz Berlin Büyükelçisi

²⁵³ M. Zekeriya Sertel, "Hükümetin Teyakkuzu ve İhtiyat Tedbirleri", *Tan*, 11.04.1941.

Hüsrev Gerede'ydi. Bu yüzden Gerede'nin yorumu kimi zaman Türk kamuoyundan farklılık göstermişti. Türk kamuoyunda Almanya, Balkanlardaki sefer esnasında övgü yerine büyük eleştiriler olsa da Berlin Büyükelçisi, Alman ordusunun durumunun daha da iyi olduğunu söylemişti. Bu yorumdaki en büyük etken Gerede'nin Alman ordusunun durumunu Türk kamuoyundaki çoğu kişiden daha iyi bilmesiydi.

Bu dönemde asker olan Sabri Tavazar, Muzaffer Erendil ve Ömer Kemal Önal anılarında Türkiye'de yaşananları işlemişlerdir. Sabri Tavazar'ın hatıralarına göre, 28 Nisan 1941'de Maltepe Askeri Lisesi Akşehir'e, Kuleli Askeri Lisesi ise Konya'ya taşınmıştır. Akşehir'de konaklama açısından yeterli yer olmadığı için öğrenciler camilerde veya okullarda yatmışlar, temizlenmiş ahırlarda yemeklerini yiyebilmişlerdir (Türk Subaylarının..., 1999: 6).

Muzaffer Erendil, anılarında Türkiye'nin Almanya ile yapabileceği olası bir savaşı değerlendirmiştir. Amerikan ordusu hariç, dönemdeki hiçbir ordunun Alman ordusuna direnmesinin imkânsız olduğunu düşünmüştür. Doğal olarak da Türk ordusunun da Alman ordusuna direnmesi imkânsızdır. Ordunun insan, hayvan ve süngüye yönelik gücünün yalnızca maneviyata dayanarak başarılı olması pek mümkün değildir. Eski silahlar, eksik cephaneler, işaret çubuğu ve işaret flamasına dayanan savunma anlayışı ile başarılı olmanın olasılığı yoktur. Çakmak savunma hattı, Trakya'nın ilerisinde kaldığı için olası bir saldırıda bölgeyi savunan Türk ordusu imha edilecektir. Bu yüzden komuta ekibi bu olasılığı düşünüp savunma hattını Çatalca ve Demirkapı mevzilerine kaydırmıştır. Hem Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hem de hükümetin gerçekçi politikaları sayesinde Türkiye, tarafsızlığını koruyup savaş dışında kalabilmiştir (Türk Subaylarının..., 1999: 58). Erendil'in düşünceleri ile Türk basınının düşünceleri bambaşkadır. Burada asker ile sivil düşünce farkı ortaya çıkmaktadır. Erendil tecrübelerine dayanarak ve kriterleri ortaya koyarak Türkiye'nin olası bir saldırıda başarısız olacağına emindir. Maneviyat ile Türkiye'nin başarılı olabileceğini beklememiştir. Türk basınının güvendiği en büyük güç ise Türk milletinin maneviyatıdır. Bu anlamda askeri düşünce ile basının düşüncesi birbirine zıttır.

Ömer Kemal Önal, Almanlar Balkanlara geldiği zaman Edirne'nin Karaağaç bölgesinde Karaağaç Kışlası'nda bulunuyordu. Önal'ın anılarına göre Alman uçakları kışla ve etrafını düzenli olarak taciz ediyorlardı. Önal'ın birliği Alman uçaklarını defetmek için

ağır makineleri kullansa da teçhizat yetersiz kalıyordu (Türk Subaylarının..., 1999: 234). Alman ordusu, Türk topraklarına saldırıya geçmeden önce bile Türkiye'nin maneviyatı yetersizdi. Silah teknolojileri arasındaki farklar Önal'ın anılarında askeri tacizlerde bile ortaya çıkmıştı. Türk ordusunun silahları, Alman uçaklarını uzaklaştırmak için yetersiz kalmıştı. Türk basınının düşüncesi ile gerçekler birbirinden uzaktı.

1941 Mayıs ayından itibaren Gayrimüslim Türk vatandaşları askere çağırılmışlardır. Fakat çağırılma sebepleri Türk ordusunun mevcudiyeti ile tam bağlantılı değildir. Bu vatandaşlar ordu birliklerine dâhil edilmemişlerdir. Anadolu'da bulunan kamplara nakledilmişlerdir. Burada inşaat işlerinde çalıştırılmışlardır. Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmışlarsa da, kendi içlerinde bu durum Almanya'da Yahudilerin yaşadığı hayatı çağırıştırılmıştır. Bu yüzden de içlerinde bir kaygı yaratmıştır. Mareşal Fevzi Çakmak, oluşan kaygıdan ötürü bu birlikleri Milli Savunma Bakanlığı'nın denetimine almıştır. Gayrimüslimler bu kamplarda genel olarak sıkıntılara uğramamışlardır. Fakat ne olursa olsun, Türk hükümetinin Gayrimüslimlere güvenmediği görünmektedir. Onlara silah verilmekten kaçınılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2018: 469). Türk hükümeti, Türk ordusu ve Türk basınının birbirleriyle aynı fikre sahip olmadığı Yahudi vatandaşlar üzerinden de görülmektedir. Türk hükümeti ve Türk ordusunun herhangi bir kaygısı veya korkusu olmasaydı Türk hükümeti ve ordusu tarafından böyle bir önlem alınmayacaktır.

Gazetelerde yazarlar, Türkiye'nin savaşmak için hazırda beklediğini çoğunlukla söylemişlerdi. Fakat Şevket Süreyya Aydemir'in anlattığı bir anıda Türkiye'nin savaş koşulları yetersizdi. Şartlar kötüydü. Sabah gözünü açan bir vatandaş, o gün sofrasına bir ekmek koyup koyamayacağı düşüncesiyle, ordu komutanı, o sabah askerlerine ne yedirebileceği, hayvanlarına yem verip veremeyeceği, askeri taşıtlar için yakıt bulup bulamayacağı düşüncesiyle uyanıyordu. Tedarikler çok kötüydü. Eksikler ise çok fazlaydı. Eksiklere dair her yerden ve her konumdan haberler geliyordu (Aydemir, 2020: 185).

Türk Diplomatik Arşivi'nde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Almanya'nın Balkanlardaki hareketlerine yönelik belgeler bulunamamıştır. Türk kamuoyunda Almanya, Balkanlarda yarattığı etki bakımından iki farklı görüşe sebep olmuştur. Türk basını genel olarak Almanya ile olası bir savaştan endişelenmemiştir. Türk milletinin savaşa hazır olduğunu ve ölümden korkmadığını belirtmiştir. Almanya,

yaptığı eylemlerden ötürü Türk basınında ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Türk basını bu savaşta açık şekilde Yugoslavya ve Yunanistan'ı desteklemiştir. Almanların “*mert ve kahraman*” bir millet olmadıklarını, “*insanlığı köleleştirmek*” istediklerini söylemişlerdir. Türk basınında herhangi bir korku bulunmamaktadır. Fakat Türk basını bu yorumları Almanya ile oluşabilecek bir savaştan endişelendiği için yapmıştır. Türkiye’de her gün binlerce insan gazete satın almıştır. Türk basını zayıflık gösterdiği takdirde Türk milleti de zayıflık gösterecektir. Bu yüzden Türk basını ortak bir şekilde savaşa hazır olduğunu vurgulamıştır. Herhangi bir zayıflıktan veya yenilgi ihtimalinden bahsetmemiştir. Türk basını olası bir savaş koşuluna göre diğer ülke basınlarının izleyeceği stratejiyi izleyerek görevini yerine getirmiştir. Türk hükümeti ve Türk ordusunun da görevi her ihtimali düşünerek önlem almaktır. Bu anlamda da maneviyat yerine gerçek politikalara öncelik verilmiştir. Trakya ve Marmara Bölgesi’nden Anadolu’ya sivil ve resmi göçler başlamıştır. Trakya’da askeri hatlar oluşturulmuştur. Türkiye’nin içinden kaynaklanabilecek sıkıntılar engellenmeye çalışılmıştır. Alman ordusunun gücü hiçbir şekilde küçümsenmemiş, Türk milletinin maneviyatı konu bile edilmemiştir. Türk kamuoyunda Almanya bu bakımdan iki farklı görüşe bürünmüştür. Türk basınında yalnızca endişe varken Türk hükümetinde bir saldırı korkusu yaşanmıştır. Bu noktada Türk kamuoyu kendisine verilen görevi yerine getirmiştir. Aradaki farkın temel sebebi budur.

3.5 ADOLF HİTLER’İN TÜRKİYE SÖZLERİ

Alman ordusunun Türkiye’de yarattığı korku ve telaş, Alman meclisinde yapılacak bir konuşma ile yerini rahatlamaya bırakacaktı. Adolf Hitler, 4 Mayıs 1941’de Reichstag’ta yaptığı konuşmada Türkiye’yi, Türk hükümetini ve en önemlisi Mustafa Kemal Atatürk’ü övmüştü. Bu konuşmadan ve övgülerden sonra Türkiye, Almanya’nın kendisine saldırmayacağını düşünmüştü. Almanların Türklere yarattığı korku ve telaş duygularının yerini rahatlama duygusu alacaktı.

Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi, endişe ve korku ile geçen günlerden sonra Adolf Hitler’in yapmış olduğu konuşmayı değerlendirmişti. Nadi, Hitler’in yapmış olduğu konuşmadan memnun kalmıştı. Nadi’ye göre Hitler, Atatürk’e hayranlık beslediğini bu

konuşmasında da tekrarlamış ve Türk hükümetinin realist politikalarını övmesinin Türkiye’de memnuniyet havası yaratacağını düşünmüştü. Türkiye, hiçbir devlete karşı hasımca hisler beslememişti. Eğer Almanya, Türkiye’ye karşı düşmanca hisler beslemez ise Türkiye de ilk büyük savaşta müttefiki olan Almanya’ya düşmanca hisler beslemeyecekti.²⁵⁴ Cumhuriyet gazetesinin politikası savaş öncesi politikaya dönmüştü. Cumhuriyet gazetesinin tutumu Almanya’nın Yugoslavya ve Yunanistan’ı işgal etmesinden sonra sertleşse de Hitler’in Türkiye’ye yönelik övgü dolu rahatlatıcı sözlerinden sonra yumuşamıştı. Nitekim Cumhuriyet gazetesi savaş öncesinde Almanya aleyhine olan yazıları bir hayli az yayınlamıştı. Bu yüzden Cumhuriyet gazetesi, Hitler’in övgülerinden memnun kalmıştı.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Adolf Hitler’in yapmış olduğu konuşmayı yazısına almıştı. Sadak’a göre Balkanlarda olan savaş, aslında Almanya’nın bir isteği değil, başka hedeflere doğru ilerlemesi için gereken vasıtaydı. Hitler’in Türkiye ile ilgili söylediği kıymetli sözler, Almanya’nın takip ettiği hedefler ile Türkiye’nin takip ettiği barış politikasının temas etmeyeceğini gösteriyordu.²⁵⁵ Sadak’a göre Adolf Hitler, Reichstag’ta yapmış olduğu konuşmada Türkiye ile ilgili herhangi bir söz söylemek zorunda değildi. Fakat Türkiye’nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak için yapmış olduğu eylemlere hak vermişti. İki gün sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden da aynı durumdan ötürü Türkiye’yi eleştirmemişti.²⁵⁶ Hâlbuki Sadak, Almanya’nın bitaraf memleketleri işgal etmesinde en şiddetli yorumları yapan yazarlardan birisiydi. Yunanistan ve Yugoslavya gibi bitaraf ülkelerin işgal edilmesini ise Almanya’nın isteği doğrultusunda yapılmadığını savunmuştu. Almanya başka hedeflerinden ötürü buraları işgal etmişti. Sadak’ın düşünceleri, Hitler’in konuşmasından sonra değişmişti. Sadak zamanla kendisiyle çelişmişti. Sadak’ın Mayıs 1941’deki düşüncesine göre Almanya’nın Mayıs 1940’taki işgallerinin de başka hedefler doğrultusunda yapıldığı söylenebilirdi. Fakat düşünceleri değişen ve Almanlara karşı ılımlaşan tek yazar Necmettin Sadak olmayacaktı.

²⁵⁴ Yunus Nadi, “M. Hitler’in Nutku”, *Cumhuriyet*, 06.05.1941.

²⁵⁵ Necmettin Sadak, “Balkanlarda Sona Erdiği Anlaşılan Tazyik Garba mı İntikal Ediyor?”, *Akşam*, 07.05.1941.

²⁵⁶ Necmettin Sadak, “Türkiyenin Dürüst İstiklâl Siyasetini Takdir Etmekte Hem Almanyanın Hem Müttefikimizin Birleşmesi Tesadüf Eseri Değildir”, *Akşam*, 08.05.1941.

Vakit gazetesinden Asım Us' da Hitler'in yaptığı konuşmayı beğenmiş ve iki ülke arasındaki münasebetleri övmüştü. Us ilk olarak Türk-Alman ilişkilerinin geçmişinden bahsedip Versailles'ı en çok eleştirenin Türk matbuatı olduğunu söylemişti. Türkiye'nin Almanya'ya karşı İngiltere ve Fransa bloğuna geçmesinin sebebini İtalya'nın Almanya'nın müttefiki olmasına bağlamıştı. Hitler'in konuşması ile ilgili *“Hiç şüphe yok ki bu sözler hakikatin tam kendisidir ve Türk efkârı umumiyesi Alman devlet reisinden gerek Türk milleti, gerek Türkiye cumhuriyeti hakkında bundan daha sempatik bir lisan beklemezdi”* demişti.²⁵⁷ Asım Us ve Vakit gazetesi, genel olarak yazılarında Almanya'yı savunmayan fakat sert eleştirilerde de bulunmayan bir gazeteydi. Asım Us milletvekili olduğu için bir noktada Cumhuriyet Halk Partisi'nin görüşlerini dile getirmişti. Nitekim Us'un fikirlerinin değişmesinin, hükümetin Almanya ile yakınlaşma fırsatı elde etmesinden kaynaklandığı söylenebilirdi. Milli Şef rejimindeki bir milletvekili şüphesiz partisinin politikasına uymak zorundaydı.

Tan gazetesinden Zekeriya Sertel, siyasi görüş bakımından Almanya'ya ve Nazizm'e ne kadar zıt da olsa Hitler'in konuşması Sertel'i de memnun etmişti. Nitekim Sertel, Almanya'nın Türkiye'ye saldırmasını beklememişti. Alman matbuatının Türkiye'ye karşı övgü yarışına girdiklerini belirtmişti. Sertel'e göre Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, hiçbir tahrike kapılmadan realist siyasetini sonuna kadar götürmüştü. Alman Devlet Reisi de bu durumu görmüş ve konuşmasında da belirtmişti. Bu durum elbette takdire şayandı. Türk milleti, bu sözleri unutmayacak, Türkiye'nin bağımsızlığına karşı beslenen bu saygıyı takdirle karşılayacaktı.²⁵⁸ Sertel, görüşleri farklı olmasına rağmen Türk hükümetinin izlediği siyaseti takip etmesini bilmişti. Türk kamuoyunda Almanya'ya açık bir şekilde düşmanlık güden gazete Tan gazetesi idi. Bu konuda bilinen ve akla ilk gelen gazeteydi. Fakat Almanya Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırdığında Zekeriya Sertel eleştiride bulunmak yerine ilk olarak ülkesini düşünmüştü. Almanya'nın Türkiye'ye saldırmasını beklemediğini söylemişti. Diğer yazarların değişimleri Hitler'in sözleriyle başlasa da Sertel'in değişimi Almanya'nın Balkanlardaki işgalleriyle başlamıştı. Sertel tehlike bir şekilde Türkiye'ye yaklaşınca daha ılımlı bir muhalefet izlemişti. Sertel'in Hitler'in sözlerinden memnuniyet duyması bu anlamda şaşırtıcı değil olağandı.

²⁵⁷ Asım Us, “Hitler'in Raystağ Nutku”, *Vakit*, 06.05.1941.

²⁵⁸ M. Zekeriya Sertel, “Hitler'in Nutku ve Türkiye”, *Tan*, 06.05.1941.

İkdam gazetesinden Abidin Daver, Hitler'in Türkiye üzerine yaptığı konuşmadan sonra memnuniyet hissine kapılmıştı. Daver'e göre Hitler, İsmet İnönü'ye önce mektup göndermişti. Sonrasında da Alman Parlamentosu'nun önünde Türkiye'nin realist politikalarını, bağımsızlığını korumak için izlediği stratejiyi övmüş, daha önce Türkiye'ye saldırmama konusunda kesin bir konuşma gerçekleştirmemesine rağmen bu sefer Türkiye'ye garanti vermişti. Çünkü Daver'e göre Alman Şefi, Türkiye'nin politikasına en büyük anlayışı göstermişti. Hitler, Balkanları bir küle çevirmesine rağmen Türkiye'yi kendisine bir düşman olarak görmemişti. Bu yüzden, Hitler'in yapmış olduğu konuşma, Türkiye'de elbette memnuniyetle karşılanmıştı. Eğer Almanya, Türkiye'ye bir saldırıda bulunmazsa, Türkiye'nin onurunu ve şerefini zedeleyecek bir harekete girişmez ise Türkiye'den de sadece dostluk ve tarafsızlık görecekti.²⁵⁹ Abidin Daver de Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili olduğu için Daver'in Türkiye'ye ve Türk hükümetine söylediği sözlerinden memnuniyet duymuştu. Bu anlamda Daver'in sözlerindeki memnuniyet doğaldı. Türk kamuoyunun gösterdiği memnuniyet, kendisini Daver'de de göstermişti.

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Hitler'in Türkiye nutku ile ilgili yazmıştı. Yalman'a göre Hitler, önce iki ülkenin silah arkadaşlığından bahsetmişti. Atatürk sayesinde Türkiye'nin Sevres yolundan kurtulduğunu fakat Almanya'nın Versailles'a mahkûm edildiğini söylemişti. Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Versailles'in zincirlerini koparmasını haklı bulduklarını, Anschluss'e gelince durumu sorguladıklarını fakat bu meseleyi Alman ailesi meselesi olarak değerlendirdiklerinden söz etmişti. Yalman'a göre Hitler, eğer Münih'te verdiği sözleri tutsaydı tüm dünyada büyük bir lider olarak anılacaktı. Hitler eğer Türkiye'ye verdiği sözü tutarsa Türkiye bu sözden memnuniyet duyacaktı. İki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler malumdu. Almanya bu ilişkide fedakârlık gösterdikçe Türkiye de aynı fedakârlığı gösterecekti. Yalman genel olarak Hitler'in sözlerinden ve övgülerinden memnun kalmıştı.²⁶⁰ Hâlbuki Yalman'a göre Almanlar, mertlik ve kahramanlık kavramlarından uzaktılar. Yugoslavya ve Yunanistan'ın işgal edilmesinden ötürü Yalman, Almanları ağır bir şekilde eleştirmişti. Bu eleştirisinin üzerinden yalnızca bir ay geçmişti. Yalman, hükümetin düşünceleri ile kendi düşüncelerini bir noktada birleştirmişti. Hitler'e ufak görünse de bir eleştirisi vardı.

²⁵⁹ Abidin Daver, "Hitler Türkiyenin Siyasetini Anlamıştır", *İkdam*, 07.05.1941.

²⁶⁰ Ahmet Emin Yalman, "B. Hitlerin Son Nutku", *Vatan*, 06.05.1941.

Yalman'a göre Hitler, Münih Konferansı'nda verdiği sözlerde dursaydı tüm dünyada büyük bir lider olarak anılacaktı. Bu sözlerde Yalman aslında önceki eleştirilerine de dayanarak Hitler'i büyük bir lider olarak görmediğini ve sözünde durmadığını anlatmıştı. Övgü dolu sözlerinin altında eleştiri yatıyordu. Bu noktada Yalman tarafından Almanya'ya hem hükümet lehine övgüye övgüyle karşılık verilmiş hem de bir noktada yine eleştirilmişti.

Türk Diplomatik Arşivi'nde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Adolf Hitler'in Türkiye yönünde yaptığı konuşmaya yönelik belgeler bulunmamıştır. Hitler'in övgü dolu sözlerine anılara rastlanmamıştır. Hitler'in sözlerine yönelik değerlendirmeler gazetelerde yapılmıştır. Türk basını Hitler'in övgülerine övgü ile cevap vermiştir. Bu anlamda bazı gazeteler değişime uğramıştır. Dönemin siyasetine uyum sağlamışlardır. Fakat bu değişim bir hayli hızlı gerçekleşmiştir. Bu anlamda bazı gazetecilerin değişimi şaşırtıcı olmuştur. Çünkü yalnızca bir ay öncesinde Almanya'nın Balkanlardaki işgalleri bir hayli ağır eleştiri almıştır. Türk basını topyekûn bir değişim geçirmiştir. Bu değişimdeki en büyük etken Alman Führer'i Adolf Hitler'in Atatürk ve Türk milletini övmesinin yanında İsmet İnönü ve Türk hükümetinin siyasetini takdir etmesidir. Almanya, Türkiye'ye yaklaşınca aynı şekilde Türkiye de Almanya'ya yakınlaşacaktır.

3.6 TÜRK-ALMAN DOSTLUK PAKTI

Almanya'nın talebi doğrultusunda iki ülke arasında yeni bir anlaşma için görüşmeler başlamıştır. Türkiye bu görüşme talebini geri çevirmemiştir. Görüşme heyetlerinin nihayetinde anlaşmaları neticesinde 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. İki ülke birbirlerine karşı düşmanca hareketlere girişmeyecekler, birbirlerinin arkasından iş çevirmeyeceklerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olan iki ülke, İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik olmasa da birbirlerinin kanını dökmemeyi vadetmişlerdir. Türkiye'de senelerdir yaşanan tedirginlik ve öfke, yerini hafızalarda canlanan dostluğa ve silah arkadaşlığı anılarına bırakacaktır.

Dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, mecliste Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nı değerlendirmiştir. Saraçoğlu'na göre dünya, savaş yangınları içerisinde bulunmaktadır. Türkiye de savaş yığınları arasında kalmıştır. Bu dostluk anlaşması, yalnızca Türk milleti

ve Alman milleti için değil, bütün insanlık için mühim ve güzel bir barış eseridir. Adolf Hitler, 4 Mayıs 1941’de yaptığı konuşmasında Türkiye hakkında da güzel sözler söylemiş, Türkler, Türk hükümeti ve bizzat Mustafa Kemal Atatürk için güzel, güzel olduğu kadar da doğru açıklamalarda bulunmuştur. Hitler, yaptığı açıklamalar ile genel olarak kalplere dokunmayı iyi bilen bir liderdir. Alman meclisinde yaptığı konuşmasında da aynı şekilde Türk milletinin ve Türk çocuğunun kalbine dokunmayı başarmıştır. *“Arkadaşlar; Bu manzara, bu umumi tasvir milletimizi bir kere daha şerefli ve mutena bir mevkie çıkarmıştır. Bu şerefli ve mutena mevkiin Cümhuriyetimize ne kadar yaraştığını bundan sonraki siyasî faaliyetlerimizle de ispata çalışacağız”*²⁶¹ Saraçoğlu’nun Hitler’in söylemlerinden ve yapılan anlaşmadan büyük bir memnuniyet duyduğu görülmüştür. Türk hükümetinin savaş boyunca izlediği denge politikası, Türkiye’nin kesin bir şekilde savaş dışında kalmasıyla sonuçlandığı için Saraçoğlu’nun anlaşmadan büyük bir memnuniyet duyması gayet doğaldır.

Başbakan Refik Saydam, Türkiye ile Almanya arasında yapılan anlaşmanın, dönemin şartlarından ötürü acil bir gereksinim ile yapılmadığını, tam aksine iki ülke arasında doğal yollarla gelişen ilişkilerin devamlılığını sağlamak için yapıldığını açıklamıştır (Goloğlu, 2021: 126). Başbakan’ın bu açıklaması, gazetelerde özellikle hükümet politikalarına göre hareket ettikleri düşüncesini ispatlar niteliktedir. Türkiye izlediği denge politikasında Almanya ile anlaşmak için uygun zeminin hazırlanmasını beklemiştir. Böylelikle Türkiye, Bulgaristan’ın düştüğü duruma düşmeden toprak bütünlüğünü ve hürriyetini koruyabilmiştir. Almanlar ile görüşmelerin olduğu Türk basınına yansımamış, tam aksine Almanlar Türk kamuoyunda ortak bir şekilde eleştirilmiştir. Türk kamuoyunun genel olarak ortak fikre sahip olması da hükümetin politikasından ötürüdür. Refik Saydam, sözleriyle Türk kamuoyu ile Türk hükümeti arasındaki farklılığın sebebini ortaya koymuştur.

Bingöl Milletvekili Feridun Fikri de Türk-Alman Dostluk Anlaşması’nı değerlendirmiştir. Fikri’ye göre Adolf Hitler’in Reichstag’ta yapmış olduğu ve Büyük Atatürk’ün kurtuluş mücadelesinden, Alman kurtuluş mücadelesi için ilham aldığını söylemesi, Türk milleti için bir hayli memnuniyetle karşılanmış ve takdir edilmiştir. Türk milleti ile Alman milleti arasında hiçbir problem olmamıştır. İki millet, silah arkadaşlığı

²⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 10, İnikad: 69, s. 165-166.

yaptıktan sonra da daima iyi ilişkilerde bulunmuştur. Dünya Savaşı başladıktan sonra da iki millet arasında bir sorun yaşanmamıştır. Fakat Almanya'nın Türkiye hakkındaki kesin düşünceleri, Alman ordularının Balkanlara girmesinden sonra anlaşmıştır. Alman siyasetinin Türk siyaseti ile ilgili aykırı kararları bulunmamış ve bu sebeplerden ötürü de iki devlet ortak bir anlaşmada buluşabilmiştir.²⁶² Feridun Fikri'nin konuşmasındaki alt metin, savaşın ilk günlerinden itibaren Türkiye'den Almanya'ya yapılan eleştirilerdir. Fikri'ye göre Türkiye, Almanya'nın kendisine yönelik düşüncelerini tam olarak Nisan 1941'de anlayabilmiştir. Eylül 1939'dan beridir eleştiriler temel olarak bu fikir belirsizliğinden kaynaklanmıştır. İki devlet birbirini tam olarak anlayınca da bir anlaşma yoluyla birlik ve beraberlik sağlanmıştır.

Mersin Milletvekili Emekli General Cemal Mersinli, anlaşma ile ilgili yaptığı konuşmada hatıralardan bahsetmiştir. Mersinli'ye göre her insanın aklında solmayan, sönmeyen ve unutulmayan yalnızca iki tane hatıra kalmıştır. İlki okul zamanlarından ikincisi ise savaş zamanlarından kalan hatıralardır. Bu hatıralar, yaşandığı zamanlarda sıkıntılar yaşansa da, zaman geçip hatıraya dönüştükçe tatlı, saf ve samimi olmuşlardır. Türk ve Alman milleti de bu hatıralar ile birbirlerine bağlanmıştır. Çünkü iki millet uzun zaman silah arkadaşlığı yapmış, Birinci Dünya Savaşı'nda da birlikte savaşmıştır. Dikkat edilir ise Türkiye, bu anlaşma ile yalnızca kendi ülkesinin selametini düşünmektedir. Türkiye'nin bu anlaşma ile başka amaçları bulunmamaktadır.²⁶³ Mersinli, konuşmasının sonunda bir yeri vurgulamıştır. Türkiye, Almanya ile yaptığı anlaşma neticesinde Almanya gibi işgal hareketlerinde bulunmayacaktır. Türkiye'nin denge siyasetinin değişmesini istememiştir. Dünya ülkeleri bu anlaşmaya kuşku ile yaklaşabilecektir. Bu yüzden Mersinli anlaşmadan memnun kalsa da Türkiye'nin siyasetini aynı şekilde sürdüreceğini ve maceralara atılmayacağını belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1941'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeni dönemi için yapılan açılışta konuşmuş, bu konuşmasında Türk-Alman dostluğundan da söz etmiştir. İnönü'ye göre Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkileri, Almanların Balkan fetihlerinde en zorlu süreci geçirdiği söylenebilir. Adolf Hitler, Türkiye'de oluşan ilgiyi ve endişeyi bir hayli önemli bir şekilde görmüş ve anlamıştır. Bunun yanında İnönü'ye

²⁶² *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 10, İnikad: 69, s. 167.

²⁶³ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 10, İnikad: 69, s. 167.

mektup yazarak Türkiye'ye olan dostluğunu göstermiş, İnönü'nün de Hitler'e verdiği yanıtla beraber 18 Haziran 1941'de imzalanan Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nın meydana geleceği adımlar atılmıştır. İnönü, konuşurken meclise bu gelişmeyi memnuniyetle kaydetmek istemiştir. Türk ve Alman ilişkileri, hiçbir zaman bulamadığı kadar bir dostluk bulmuştur. Şartlar ne olursa olsun, iki ülke de saldırmazlık anlaşmasına uymaya devam edecektir.²⁶⁴

Erzincan Milletvekili Aziz Samih için Türkiye ile Almanya arasında dostluk kurulması gerekiyordu. Türkiye'nin İngiltere ile ittifak yapmasının temel sebebi, Akdeniz'den gelebilecek olan potansiyel bir İtalyan saldırısıydı. Fakat Almanya, Girit Adası'nı işgal ettiği için İtalyan tehlikesi sona etmişti. İngiliz donanmasının Türkiye'ye yardım etmesi biraz güçlü. Akdeniz'de Alman donanması mevcuttu. Karadeniz'de de Sovyetlerin boğazları ele geçirme planları yaptığı iddiaları dolaşıyordu. Hitler de bu konuya izin vermediğini ve Türk menfaatleri ile Alman menfaatlerini ortak bulduğunu dile getirmişti. Bu yüzden Almanlar ile dostluğu tahsis etmek normal bir durum olacaktı (Us, 2012: 422). Aziz Samih, Türkiye'nin Almanya'ya yakınlaşmasını temel olarak bir diplomatik hamle olarak görmüştü. Türkiye'nin İngiltere ile bir müttefikliği mevcut olsa da Almanya'nın olası bir saldırısında İngiltere'nin Türkiye'ye yardım edemeyeceğini düşünmüştü. Bunun yanında Alman iddialarına göre Türkiye'ye olası bir Sovyet saldırısını Almanya engellemişti. Türkiye bu iki sebepten ötürü, yani diplomasiden dolayı Almanya ile anlaşmaya varmıştı. Şartlar Türkiye'nin Almanya'ya yakınlaşmasını gerektirmişti. Kısacası İnönü'nün denge politikası sürdürülmüştü.

Türk Dışişleri Bakanlığı'nın İspanya'daki Türk Büyükelçiliği'ne gönderdiği telgrafta, Türkiye'nin gerçekten ittifakına ve tarafsızlığına saygı duyduğu anlaşılmaktadır. Telgrafa göre Başbakan Refik Saydam'ın konuşması çok nettir. Türkiye, Almanya ile yaptığı dostluk anlaşmasında, İngiltere ile olan ittifakına bağlı kalmıştır. Almanya ile olan ilişkilerini aydınlatmış ve dostluğunu pekiştirmiştir. Alman-Sovyet savaşında da tarafsız olduğunu yine net bir şekilde ortaya koymuştur.²⁶⁵

Dışişleri Komisyonu Başkanı Ali Muzaffer Göker, Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nın büyük öneme sahip olduğunu düşünmektedir. İki ülke, savaş başladığından beri bazı

²⁶⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 21, İnikad: 1, s. 3. 01.11.1941.

²⁶⁵ TDA, 501, 32048-126113-103.

anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Türk-Alman ilişkilerini eski samimiyetine dönüştürmek, karşılıklı güven vermek adına bu anlaşma ortaya çıkmıştır. Türkiye, bu anlaşma ile hali hazırda olan diğer anlaşmalarına aykırı bir davranışta bulunmamıştır. Politikası gereği her ülke ile iyi ilişkilerini sürdürmeyi planlamıştır. Bu anlaşma, Türk-Alman milletleri arasında sağlam temellere dayanan geçmişin tekrar edilmesini sağlamıştır. Türkiye'nin sürdürdüğü politikaya da uygundur (Goloğlu, 2021: 122).

Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi, Hüseyin Emir Erkilet ve Nadir Nadi, Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nı değerlendirmişlerdir. Yunus Nadi'ye göre aslına bakıldığında Türkiye'nin siyasetinde herhangi bir değişikliğin olmadığı görülmekteydi. Türkiye'ye saldırı nereden veya kimden gelirse gelsin Türkiye bu saldırıları karşılayacaktı. Türkiye, İngiltere ile müttefik, Almanya ile dosttu. Tabii bu dostluk anlaşmasında Almanya'nın layık olduğu ehemmiyetli yeri ayırmak gerekirdi. Führer ve ekibi, Türkiye'nin realist politikalarını anlamakta büyük bir başarı sağlamışlardı. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen de bu anlaşmanın yapılabilmesi için büyük hizmet vermişti. Bu kişileri de tebrik etmek gerekti. Bu anlaşma, savaş içerisinde parıldayan bir barış eseri idi.²⁶⁶ Yunus Nadi, Almanlarla anlaşılmasından memnuniyet duymuştu. Fakat diğer yazılarından farklı olarak yalnızca Almanlar ile dostça ilişkilerin tazelendiğini belirtmişti. Nadi'ye göre Türkiye, dostça yaklaşan her ülkeye aynı şekilde cevap vermişti. Bu durum yalnızca Almanya'ya özgü bir durum değildi. Türkiye'nin Almanya ile anlaşma yoluna gitmesi, Türkiye'nin Almanya safında savaşa katılması anlamı taşımamıştı. Türkiye dostluğunu bütün dünya ülkeleriyle sürdürmek istemişti. Nitekim İngiltere ile var olan müttefikliğe herhangi bir zarar gelmeyeceğini düşünmüştü. Yunus Nadi, 1 Eylül 1939'dan beri Almanlarla ilişkilerin en yakın olduğu günlerde bile Almanya ile olan samimiyete bir uzaklık çizebilmişti. Bu açıklaması ile kendisinin saf bir Alman hayranı olduğu eleştirileri de yanıltmıştı. Almanya ile anlaşma yapılmasına ve bu anlaşmadan memnuniyet duymasına rağmen Yunus Nadi'nin temel düşüncesi Türkiye'nin savaştan uzak durmasıydı. Yunus Nadi, hükümetinin denge politikasına ayak uydurmuştu.

Hüseyin Emir Erkilet'e göre tarafsız statüde bulunan devletlerin yanında Türkiye'nin müttefiki İngiltere de Türkiye'nin Almanya ile olan anlaşmasını takdir etmişti. Türkiye hem İngiltere hem de Almanya ile ilişkilerini sürdürebilmekteydi. Almanya ile gelen

²⁶⁶ Yunus Nadi, "Türk-Alman Anlaşması", *Cumhuriyet*, 20.06.1941.

bağlantılar Birinci Dünya Savaşı'na dayanmaktaydı. Bu yüzden iki millet birbirlerine uzun zaman önce bağlanmıştı. Erkilet'e göre Almanya en sakin zamanlarındaydı. Balkanlardaki savaş, Irak'taki hükümet buhranı ve Girit kuşatması geride kalmış, Yakın Doğu'da hiçbir tehlike kalmamıştı. Bu anlaşma böyle bir dengenin ve sakinliğin olduğu zamana denk gelmişti.²⁶⁷ Hüseyin Emir Erkilet'in Alman hükümetiyle işbirliğinde bulunduğu iddiaları vardı. Sol matbuat, Erkilet'i bu anlamda suçlamıştı. Erkilet Almanların en sakin zamanlarında olduğunu söylemişti. Hâlbuki yayımlanan bu yazısından sadece iki gün sonra Alman orduları Sovyetler Birliği'ne saldıracaktı. Erkilet'in yorumları ile gerçekleşecek olaylar tam tersiydi. Bu noktada Erkilet ile ilgili iki çıkarım yapılabilirdi: Erkilet ya bildiklerini saklamıştı ya da Alman hükümeti ile bu dönemde bir ilişkisi bulunmamıştı. Erkilet bu iddiaların yanında Türk kamuoyunun ortak kanaatine uyarak Türk-Alman tarihinden bahsetmişti.

Nadir Nadi de gazetesinin yayın konularına uyarak iki ülkenin geçmişinden bahsetmişti. Nadir Nadi'ye göre Türk ve Alman milletleri, tarih boyunca birbirleri ile hiçbir zaman savaşmamıştı. Bu durum elbette bir karşılıklı sempati duruma yol açmamıştı. Lakin iki ülkenin savaşmaması bir rastlantı da değildi. İki ülkenin bir dostluk yolunda buluşmasının temel sebebi iktisadi ve coğrafi nedenlerdi. Türkiye, Balkanların ve Yakın Doğu'nun en büyük ve en sağlam devletiydi. Almanya da Türkiye'nin bu özelliklerinden ötürü dostluğuna her zaman değer vermiş, Almanya, Orta Avrupa'nın en büyük ve sağlam devleti olduğu için de Türkiye, Almanya'ya karşı her zaman dostluk duymuştu. Nadi, yazısının devamında İngiliz ve Almanlarla anlaşma imzalamanın yarattığı etkiden bahsetmişti. Türkiye, birbiriyle savaşan iki farklı devletle de anlaşma yolu bulabilmişti. Bu yüzden insanlığın kurtuluşuna hayırlı ümit ışıkları saçtığı için kendisiyle iftihar edebilirdi.²⁶⁸ Yunus Nadi'nin düşünceleriyle Nadir Nadi'nin düşünceleri birbirine benzerdi. Baba oğul ilk olarak Almanya ile olan ilişkilerin tarihinden bahsetmişler ve anlaşmadan memnuniyet duymuşlar, sonrasında da İngiltere'yi de unutmayarak bu anlaşmanın Türkiye'yi savaşa sürükleyeceğini değil dünyanın barışa yürüyeceğini iddia etmişlerdi. Farklı günde yayınladıkları yazılarda ortak fikirlerde bulunmuşlardı.

²⁶⁷ Hüseyin Emir Erkilet, "Türk-Alman Dostluğu", *Cumhuriyet*, 20.06.1941.

²⁶⁸ Nadir Nadi, "Türk-Alman Dostluk Paktının Mucib Sebepleri", *Cumhuriyet*, 22.06.1941.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Türk-Alman anlaşmasının İngiltere'ye yönelik durumundan bahsetmişti. Sadak yazısında İngiltere ile olan ilişkilerin bozulmasından endişelendiği için genel olarak İngiltere ile olan müttefikliğin bozulmayacağını açıklamıştı. Sadak'a göre Türkiye, İngiltere ile müttefik kalacaktı, Türkiye, Almanya ile sadece karşılıklı olarak bir saldırıda bulunulmayacağını teyit etmişti. Almanya ile imzalanan dostluk anlaşması, iki ülkenin politikalarının anlaşılmasını sağlamıştı. Bu anlaşma, Türkiye ve İngiltere için ve bunun yanında Avrupa'daki bazı devletler için bir hayli önem arz edecekti.²⁶⁹ Sadak'a göre Türkiye'nin takip ettiği siyasette ne gizli saklı işler ne de savaş çığırkanlığı vardı. Türkiye'nin siyaseti bir hayli açıktı ve dürüstlikle sınırlıydı. Bu yüzden dostluk anlaşması kimsenin zararına işlemeyecekti. Anlaşmasının tek bir gayesi vardı, o da barışı sağlamaktı.²⁷⁰ Necmettin Sadak, diğer yazarların aksine Türk-Alman dostluğunu vurgulamamıştı. Sadak'ın temel endişesi, Türkiye'nin müttefiki İngiltere tarafından yanlış anlaşılmaktı. Türkiye bu anlaşma ile başka bir ittifaka katılmamıştı. Yalnızca bir dostluk anlaşması yapılmıştı ve Türkiye saldırgan bir politika izlemek için bu anlaşmayı yapmamıştı. Türkiye'nin tek isteği barışı. Bu anlamda Türkiye, Almanya ile anlaşma zemini bulmuş olsa da müttefik İngiltere ile olan ilişkiler aynı şekilde sürdürülecekti.

İkdam gazetesinden Şükrü Baban ve Abidin Daver, Türk-Alman Dostluk Anlaşması'na yönelik yazılar yayınlamışlardı. Şükrü Baban, Türk-Alman anlaşmasına giden süreci oluşturan zeminden bahsetmişti. Baban'a göre kabaca, Türkiye'nin Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Irak ve Suriye'deki gelişmelere sessiz kalması, Almanya ile anlaşılmasını sağlamıştı. Türkiye, bu gelişmelere "Yurtta barış cihanda barış" sloganı ile sessiz kalmış, böylelikle de Almanya, Türkiye ile uzlaşması gerektiğinin farkına varmıştı. Milli Şef'in takip ettiği siyasetten ve yönetimden yalnızca Türkiye vatandaşları değil, bütün dünya memnundu.²⁷¹ Baban'ın bu noktadaki düşünceleri Türk kamuoyundan farklıydı. Baban'a göre Türkiye, Almanya'nın işgallerine sessiz kalmıştı. Fakat Türk kamuoyu bu işgallerin hepsine ses çıkarmıştı. Türk hükümeti savaşın başından beri askeri bir olayın içerisinde bulunmak istememişti. İsteği işgallerin olması değildi. Nitekim Türkiye, Almanya ile ticari ilişkilerini yenilemeyerek tepkisini koymuştu. Bu anlamda

²⁶⁹ Necmettin Sadak, "Türkiye-Almanya Dostluk Muahedesi...", *Akşam*, 19.06.1941.

²⁷⁰ Necmettin Sadak, "Türkiye-Almanya Dostluk Muahedesi...", *Akşam*, 21.06.1941.

²⁷¹ Hüseyin Şükrü Baban, "Türk-Alman Pakı", *İkdam*, 20.06.1941.

Baban'ın görüşleri, Türk kamuoyundan farklı olmuştu. Abidin Daver'e göre bu anlaşma ile hem İngiltere hem de Almanya, Türkiye'yi takdir etmişti. Türkiye, İngiltere ile olan ittifakının Almanya tarafından anlaşılması ve diğer durumların Almanya ile olan münasebetleri soğutmasından rahatsızdı. Daver, bu anlaşma ile iki devletin de mutlu olacağını düşünmüştü.²⁷² Daver'in de düşünceleri değişmişti. Daver, Almanya'yı eleştiren yazarların arasında yer alıyordu. Milletvekili olan Abidin Daver hükümetinin politikasına uyum sağlamıştı.

Vakit gazetesinden Asım Us ve ismini vermeyip Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar ile beraber savaşmış N. B. takma isimli bir yazar konuyla ilgili yazılar yayınlamışlardı. Asım Us dengeden bahsetmişti. Türkiye, İngiltere ile müttefiklik anlaşması imzalayınca Türkiye ile Almanya'nın ilişkileri buhrana girmişti. Us'a göre aslında Almanlar, Türkiye'nin İngiltere ile imzaladığı anlaşmayı anlayamamışlardı. Bu anlaşma Almanya için de olumlu bir anlaşmaydı. Olumlu değilse bile Almanya'ya karşı herhangi bir düşmanca hissiyatı bulunmamaktaydı. Türkiye'nin Almanya'ya karşı konumu, Almanlar Balkanları tek tek ele geçirirken daha iyi anlaşılmişti. Bu yüzden Türkiye, İngiltere ile müttefikliğini bozmadığı gibi Almanya ile de bir saldırmazlık anlaşmasında bulunabilmişti.²⁷³ Asım Us da Türk-Alman geçmişini övmeden Türkiye'nin denge politikasını açıklamıştı. Türkiye yaptığı anlaşmaları bu politika çerçevesinde yapmıştı. Türkiye kimseye düşmanlık beslememişti. Tek gayesi bütün ülkelerle barış dolu zamanlar geçirmektir. İngiltere, Türkiye'nin niyetini fark etmişti. Almanya'da geç de olsa Türkiye'nin niyetini anlamıştı. Böylelikle Türkiye'nin denge politikası doğru bir şekilde işlemişti.

Daha önce Almanlar ile savaşan N. B. isimli bir asker, Vakit gazetesine röportaj vermiştir:

*“Çok harp gördüm. Çok da dinledim. Türk askerleri Alman askeriyle olduğu gibi hiç bir millet askeriyle anlaşmamıştır. Bence bunun sırrı şudur: Onlar da Mehmet gibi dövüşmesini iyi biliyorlar.. Anlaşılan bu yüzden yıldızlarımız barışıyordu. ...İki gündür eski silâh arkadaşlarımın hayalleri gözümün önünde canlanıyor”*²⁷⁴

²⁷² Abidin Daver, “Türk Millî Siyaseti Yürüyor”, *İkdam*, 21.06.1941.

²⁷³ Asım Us, “Türk-Alman Dostluk Muahedesinin Manası”, *Vakit*, 20.06.1941.

²⁷⁴ N. B., “Türk Alman Silah Arkadaşlığı”, *Vakit*, 21.06.1941.

Yazarın anlattığı, Türk milletinin genel tanısını oluşturmuştu. Dört sene süren savaş hatıraları iki milletin ortak hafızasını oluşturmuştu. Bu yüzden Türk milleti için Almanlarla bir anlaşmaya varılmasında hiçbir olumsuz durum yoktu. Türk milleti savaşmak istememişti. Fakat her ülkeyle barış yapmak isterdi. Bu yüzden eski hatıralar da canlanmıştı.

Anadolu gazetesinden R. G. takma adlı bir yazar da iki devletin dostluğundan söz etmişti. R. G.'ye göre Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte hiçbir devlet, Almanya'nın yenilgisinden sonra girdiği buhrana Türkler kadar akliselim yaklaşmamıştı. Aslında iki ülke arasında büyük problemler yoktu. Buna rağmen iki milletin arası bozulmuş ve eski sıcaklığını koruyamamıştı. Artık bütün bu soğukluk ortadan kalkmıştı. İki milletin eskiden beri gelen dostluğu tazelenmişti. Alman milletinin Türk milletinin topraklarında gözü olmadığı resmileşmişti. Türkiye, ona kim el uzatırsa uzatsın, o eli sıkmaktan her zaman memnun kalacaktı.²⁷⁵ R.G., Türkiye'nin barış isteğini ve Türk-Alman dostluğunu vurgulamıştı. Türk kamuoyunun ortak yorumuna katkı sağlamıştı.

Son Posta gazetesinden Selim Ragıp Emeç ve Ekrem Uşaklıgil Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nı değerlendirmişlerdi. Selim Ragıp Emeç, Dostluk Anlaşması'na diğer yazarlara göre daha realist bir yaklaşım sergilemişti. Emeç'e göre Türkiye bu durumdan elbet memnundu. Çünkü Almanya'nın yapabilecekleri, savaşın Türkiye'ye sıçrayıp sıçramama konusu senelerce tartışılmıştı ve yine senelerdir de bir endişe hâkimdi. Artık bu endişeye bir son verilmişti. Eski bir dost olan Almanya ile olan ilişkiler nihayetinde normalleşebilmişti. Eski silah arkadaşlığında bulunmuş iki devlet, ilişkilerini eski hâline döndürebilmişti. İtalya ve İtalya gibi Almanya'ya bağlı devletler elbette bu normalleşmeden memnun kalmışlardı.²⁷⁶ Emeç, Türk-Alman dostluğundan veya anlaşmanın İngiltere yönünden bahsetmemişti. Yalnızca Türkiye'nin bu anlaşmadaki menfaatini aktarmıştı. Türkiye savaşa girmese de günler geçtikçe savaşa girmeye yaklaşmıştı. Türkiye'nin gündemini de günler geçtikçe endişe kaplamıştı. Bu yüzden Türkiye'deki bu endişenin sona ermesi ve savaştan kurtulması Türkiye'nin anlaşmayla elde ettiği en önemli kazanımdı. Emeç bu konuya odaklanmış ve Türk kamuoyunun değindiği diğer meselelerden bahsetmemişti. Ekrem Uşaklıgil ise Selim Ragıp Emeç'ten

²⁷⁵ R. G., "Türk-Alman Anlaşması", *Anadolu*, 20.06.1941.

²⁷⁶ Selim Ragıp Emeç, "Yeni Paktımız ve Umumî Tasvibler", *Son Posta*, 21.06.1941.

daha farklı bir değerlendirme yapmıştı. Uşaklıgil, Büyük Friedrich zamanından beri iki ülkenin ilişkilerin olduğunu söylemiş ve Türk-Alman dostluğunun tarihsel serüveninden bahsetmişti. Türkiye'nin Sevres'e isyanından sonra Almanya da Versailles'ın haksızlığına isyan etmişti ve bu isyanı Türkiye dostça takip etmişti. Artık iki dost ülke birlikte hareket edebilecekti. Heyecanlı geçen dönemler artık geride bırakılmıştı. İki millet arasındaki ilişkiler tekrar canlandırılacaktı. Türkiye, özellikle iktisadi açılarından kazanım sağlayacaktı. Türkiye'ye hem huzur hem de ticaret genişliği gelecekti.²⁷⁷ Uşaklıgil de Emeç gibi bir noktada Türkiye'nin menfaatini düşünmüştü. Uşaklıgil'e göre Türkiye'nin menfaati savaş dışı kalmaktan ziyade Almanya ile iktisadi ilişkilerin düzelecek olmasıydı. Uşaklıgil Türkiye'nin problemlerinden başka bir boyutunu ele almıştı. **Giriş**'te 1933 yılından itibaren Türk-Alman iktisadi ilişkilerin boyutu ele alınmıştı. Bu değerler hatırlandığında Uşaklıgil'in bu çıkarımı bir hayli olağandır. 1933'ten itibaren takas yolu sayesinde Türkiye'nin en büyük silah ve sanayi malzemesi tedarikçisi Almanya'ydı.

Yeni Asır gazetesinden Hakkı Ocakoğlu, Türk-Alman ilişkilerinde Türkiye'nin barış isteğine değinmişti. Ocakoğlu'na göre Türkiye, her zaman barışçıl bir konumda bulunmuştu. Türkiye'ye herhangi bir yerden gelebilecek saldırılara her zaman karşı koyulacaktı. Türkiye'ye dışardan gelebilecek siyasi, askeri veya iktisadi müdahalelere her zaman cevap verilecekti. Bu müdahalelere karşı koyma isteğinin gücü her zamankinden daha fazlaydı. Bugün Türkiye'nin yaptığı eylem, siyasetini izlemek ve dostça el uzatan Almanya'nın elini sıkmaktı. Türkiye'nin düşüncesi barışı korumaktı: "*Harp felâketinin imkân dahilinde fecayiini tahdit etmek, her nerede olursa olsun sulh eserine kuvvet vermek milli politikamızın tabii icabıdır. Türk-Alman dostluk muahedesi de bu icapların bir ifadesidir*"²⁷⁸ Ocakoğlu, daha önceki yazılarında Almanya'ya yönelik tutumunu korumuştur. Türkiye'nin herhangi bir menfaatinden ya da Türk-Alman ilişkilerinin geçmişinden bahsetmemiştir. Almanya'ya herhangi bir övgüde bulunmamıştır. Türkiye, kendisi ile savaşmak isteyen her devletle savaşırdı. Fakat Türkiye'nin temel isteği her devletle barışı sağlamaktı. Bu devletlerin arasında Almanya da bulunmuştu. Almanya,

²⁷⁷ Ekrem Uşaklıgil, "Türk-Alman Dostluğunun Tarihine Bakış", *Son Posta*, 22.06.1941.

²⁷⁸ Hakkı Ocakoğlu, "Türk-Alman", *Yeni Asır*, 20.06.1941.

Türkiye'ye dostluk elini uzatınca Türkiye politikası gereği bu eli memnuniyetle sıkımişti. Türkiye her devletle aynı politikayı gütmüştü.

Tan gazetesinden Zekeriya Sertel de anlaşma ile ilgili barış konusunda değerlendirmelerde bulunmuştu ve daha önce değinmediği bir dostluktan bahsetmişti. Sertel'e göre anlaşmanın Türk-Alman ilişkilerinde aydınlattığı yerler vardı. Almanya'nın yeni nizamı ve kendi taraflarınca barışı sağlamak üzerindeki politikalarının belirli bir sınırı yoktu. Alman siyasetinin takip ettiği strateji, düzenli olarak bir anlaşmazlığa sebep olmuştu. Almanların yaşamak ve yayılmak istedikleri hayat sahasının sınırları belli değildi. Bu da iki ülke arasındaki dostluğu zedelemişti. Çünkü Türkiye tehlike altında olup olmadığını bilmiyordu. Bu dostluk anlaşması ile durum Türkiye açısından aydınlatılmış oldu. Türk ve Alman milletleri, dostluk ve güvenlik içerisinde birbirlerine dost ellerini bir kere daha uzatmışlardı.²⁷⁹ Dostluk anlaşması, yalnızca Türkiye ve Almanya arasında dostluğu tahsis etmeyecekti. Anlaşmanın getirdiği barışçıl hava bütün dünyaya yayılacaktı. Bu yüzden bütün dünya da bu anlaşmayı ilgili bir şekilde takip etmişti. Anlaşmayı ve Türkiye'yi takdir etmişlerdi.²⁸⁰ Sertel daha önceki yazılarında Türk-Alman dostluğuna değinmemişti. Sertel, Almanya'nın karşı safındaydı. Karşı safında olmasının sebebini Türkiye üzerinden açıklamıştı. Almanya'nın Türkiye üzerindeki emelleri belirsizliğini uzun süre korumuştur. Bu yüzden Sertel de Türkiye de Almanya'ya güvenmemişti. Almanya niyetini en sonunda bir anlaşma teklifi ile ortaya koyunca Türk-Alman dostluğu tekrar hayata geçmişti. Hatta bütün dünya da bu anlaşmayı takdir etmişti. Hâlbuki Zekeriya Sertel, Almanya'nın işgallerini Türk kamuoyunda en ağır şekilde eleştiren yazarlardan birisiydi. Fakat devir değişmişti. Avrupa'da sadece tek bir güçlü devlet kalmıştı. Kısacası dengeler bozulmuştu. Sertel'in Türk-Alman dostluğunu övmesi, dengelerin bozulduğunun en büyük örneğiydi. Artık yeni dengeler kurulmak zorundaydı.

Yenigün gazetesinden Selim Çelenk ve F. Görmen, Türk-Alman Dostluk Anlaşması ile ilgili birbirlerinden farklı yerlere değinmişlerdi. Selim Çelenk, Alman dostluğunu Türk barışseverliği ile bağdaştırmıştı. Çelenk'e göre Türkiye ile Almanya arasında asırlara doğru uzanan bir dostluk serüveni vardı. Almanya, her konuşmasında veya her

²⁷⁹ M. Zekeriya Sertel, "Muahedenin Aydınlattığı Hakikatler", *Tan*, 20.06.1941.

²⁸⁰ M. Zekeriya Sertel, "Türk-Alman Muahedesinin Ehemmiyeti", *Tan*, 21.06.1941.

hareketinde Türkiye'ye garanti vermişti. Nihayetinde Almanya, Türkiye'ye elini uzatmış, Türkiye'den ise yalnızca dostluğunu istemişti. Türkiye, tarih boyunca kendisine uzanan hiçbir eli geri çevirmemişti. Dostluğuna her zaman mertçe sadık kalmış ve dünyada da bu şekilde tanınmıştı. Türkiye kendisine uzanan her eli tutmaya hazırdı. Bu yüzden Almanya ile imzalanan anlaşma, İngiltere ile olan müttefikliğe bir zarar getirmeyecekti. Almanya ile ekonomik olarak büyük bir bağlantı mevcuttu. Türkiye, artık bu bağlantı ile daha bahtiyar ve daha geniş bir iktisadi faaliyetlere gireceğinden emindi.²⁸¹ F. Görmen ise Almanya ile olan silah arkadaşlığından bahsetmişti. İki millet için yapmış oldukları silah arkadaşlığının anlamı bir cephede yan yana kan dökmek, savaşmak, büyük dostluklar kurmak anlamı taşımaktaydı. Bu dostluk, Kutülamare'de, Çanakkale'de ve beraber savaşılan diğer cephelerde başarılı bir şekilde kanıtlanmıştı. Belleklerde canlanan bu hatıralar, iki milleti bugün dostluk anlaşması yapmaya sevk etmişti. Asırlardır birbirlerine karşı bir ihanete girişmemiş iki millet, dostluğunun ilk adımlarını atmamışlardı. Uzun süreli dostluğunu sadece pekiştirmişlerdi.²⁸² Yenigün gazetesi temel olarak Türk-Alman dostluğunun kökenlerinden bahsetmişti. Çelenk, askeri kökene girmeden iki devletin uzun yıllar sürmesinden bahsetmişti. Görmen ise askeri birlikteliğin iki milleti dost yaptığını söylemişti. İki yazar, Türk-Alman dostluğundan bahsederek birbirlerini tamamlamışlardı. Yenigün gazetesi, dostluğun tekrar pekişmesinden memnun kalmıştı.

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nın dünya barışına katkılarından ziyade yalnızca Türkiye'ye yönelik etkisini değerlendirmişti. Yalman'a göre İngilizler, Türklerin bu siyasetini eleştirmemişlerdi. Almanlarla da hiçbir vakit harpte bulunulmamıştı. Türkiye için değişen hiçbir şey yoktu. Türkiye, daha önce takip ettiği siyaseti takip etmeye devam etmişti. Türkiye savaşı kendi topraklarından, Asya ve Avrupa arasındaki geçitten uzak tutma yolundaki görevini daha da kolaylaştırmıştı.²⁸³ Yalman, daha önce yaptığı yorumlarda bir değişikliğe gitmemişti. İki ülkenin dostluğunu övmemiş, anlaşmadan dolayı duyduğu mutluluğu dile getirmemişti. Yalnızca Türkiye'nin barış ve denge siyasetini sürdürdüğünü vurgulamıştı. Bu anlamda Türk hükümetinden ve Türk kamuoyundan daha farklı bir tepki göstermişti.

²⁸¹ S. Çelenk, "Türk Alman Anlaşması", *Yenigün*, 20.06.1941.

²⁸² F. Görmen, "Bu Yeni Bir Şey Değildir", *Yenigün*, 21.06.1941.

²⁸³ Ahmet Emin Yalman, "Türk-Alman Muahedesinin Mânası", *Vatan*, 19.06.1941.

Ekekon gazetesinden Ziya Çalık, Almanya ile yapılan Dostluk Anlaşması ile ilgili Türkiye'nin “*dürüst*” siyasetine vurgu yapmıştı. Çalık'a göre Tüm dünya Türkiye'nin dürüst ve tarafsız politikasını takdir ediyordu. Nitekim Almanya da bu durumu görmüş ve Türkiye ile anlaşma yoluna gitmişti. Türkiye, bu savaş için Almanya ile anlaşma imzalayabilen ilk tarafsız devletti. Türkiye'yi Almanya ile böyle bir anlaşma yoluna getiren kişi ise Milli Şef İsmet İnönü olmuştu. Türkiye Milli Şef'in etrafında kenetlenmiş ve Şef de ülkesinin selameti için politikasını sürdürmüştü. Nitekim politikasının meyvelerini de bu anlaşma ile almıştı. Almanya da gerek Ebedi Şef Atatürk'e gerekse Milli Şef İsmet İnönü'ye güzel sözlerini her zaman sürdürmüştü. Bu yeni anlaşma, eski dostluğun bir tezahürüydü.²⁸⁴ Ekekon gazetesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir yayın organı olduğu için anlaşma ile ilgili Milli Şef ve hükümet övülmüştü.

En Son Hâvadis gazetesinden Nizamettin Nazif ve Şekip Gündüz, Yenigün gazetesinin değerlendirmesi gibi Türk-Alman dostluğunun birbirini tamamlayan kısımlarını değerlendirmişlerdi. Nazif iki ülke arasındaki silah arkadaşlığından bahsetmişti. Türk milleti Almanya'ya olan dostluğunu her zaman göstermişti. Türkiye dostluğuna sadık kalmıştı. Türkiye, Balkan Paktı'na dayanarak Türk üniformasını, Almanlar Tuna boylarına gelmeden önce de dolaştırabilirdi. Almanya'nın hiçbir işine karışmayarak dostluğunu ortaya koymuştu. Almanya, Türkiye sınırlarına yaklaştığı zaman bu dostluğun karşılığını vermiş ve Türkiye'ye karşı herhangi bir tehditte bulunmamıştı. “...*Alman milleti de Türk milletine karşı olan duygularını ve 914-918 silâh arkadaşlığının kanla mühürleyip kahramanlık, şan ve feragat çelenklerle sardığı bir eski tarihi dostluğun hâtıralarına karşı olan alâsının derecesini ihsas etmişti*”²⁸⁵ Şekip Gündüz'e göre dost iki ülke tekrar bir araya gelmişti. Türkiye, “dün olduğu gibi bugün de yaşadığı gibi ve yarın da yaşanacağı gibi” Almanya ile dostluğuna hiçbir zaman leke getirmemiş ve getirmeyecekti. Anıların soğumadığı, cephede beraber savaştığı ve kanlarının beraber döküldüğü eski silah arkadaşı Almanya ile nihayetinde tekrar bir araya gelmişti. Bu durumun şansı Türkiye için de Almanya için de aynıydı. Gündüz, Nazif'ten farklı olarak Türkiye'nin İngiltere ile olan ilişkilerinden de bahsetmişti. Almanya, Türkiye'nin her zaman dostuydu ve dostu olarak kalacaktı. İngiltere de Türkiye'nin dostu, hatta

²⁸⁴ Ziya Çalık, “Almanya ile Dostluk Muahedemiz”, *Ekekon*, 20.06.1941.

²⁸⁵ Nizameddin Nazif, “Türkiye ile Almanya Aynı Boyda Şeref ve Haysiyet Sahibi İki Müstakil Devlet Halinde İmza Atmış Bulunuyorlar”, *En Son Havâdis*, 20.06.1941.

müttefikiydi. Bu dostluk ve müttefiklik de devam edecekti.²⁸⁶ En Son Havâdis gazetesi, Türkiye'nin Almanya ile anlaşmaya varmasından büyük bir memnuniyet duymuştu. Gazete iki ülke arasındaki geçmişe dayanan dostluğu övmüştü. İki yazar da askerî konulara değinmişti. Nizamettin Nazif, Türkiye'nin Almanya'ya karşı askerî bir eyleme girişmediğinden söz ederken Şekip Gündüz ise iki ülkenin silah arkadaşlığından bahsetmişti. Gazetenin Almanya'yı militarist bir devlet olarak gördüğü anlaşılıyordu.

Erdal İnönü, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Almanya'nın Rusya'ya saldırması haberini aldığı anları anlatmıştı. İstanbul'dan Süreyya Anderiman Ankara'yı aramış ve İsmet İnönü'ye bağlanmak istediğini söylemişti. İsmet İnönü'nün oğlu Ömer İnönü, babasına durumu anlatmıştı:

“Ömer, sözlerini bir solukta bitirip durunca, babamın birden gülmeye başladığını gördük. Gülmeye başladı ve gittikçe şiddetini artırarak, kahkahalarını tutamayarak, bir süre güldü. Biz, beklemediğimiz bu sahneyi şaşkınlıkla izledik. Ama belliydi ki babamı güldüren şey, yeni bir savaşın başlaması değildi. Onu ferahlatan ve bu ferahlamasını kahkahalara döndüren şey, aylardır içinde yaşadığı kaygılı durumun, aklından çıkmayan tehlikeli olasılıkların birdenbire ortadan kalkması, kaybolması idi. Ani neşesi hem bu ferahlamayı gösteriyor, hem de iki yıldır en büyük titizlikle izlemiş olduğu dış politikanın başarısını bir anlamda kutluyordu” (İnönü, 1995: 144).

Erdal İnönü'nün sözlerini Halil İnalçık da bir söyleşide desteklemişti. İnalçık bu zamanlarda yedek subay olarak orduda görev almıştı. Batı Trakya Almanya tarafından işgal edilince Türkiye'ye de saldırı beklenmişti. Türkiye bu süreci korku içerisinde izlemişti. Almanya Türkiye yerine Sovyetler Birliği'ne saldırınca büyük bir sevinç yaşanmıştı: *“Bu haberi aldığımda Ankara Radyo Evi'nin önündeydim, şapkamı havaya atıp kurtulduk diye bağırmaktan kendimi alamadım. Yedek subaylığım hep böyle heyecanla, beklemekle geçti”* (İnalçık, 2021: 81-82).

Feridun Cemal Erkin'e göre Türkiye'ye haksız bir eleştiri vardı. Türkiye, Almanya ile anlaşma imzaladığı için boşuna eleştirilmişti. Türkiye, Almanya'nın karşısında tek başına kalmıştı, terk edilmişti. Türkiye'nin müttefikleri, Türkiye'ye vadettikleri malzemeleri henüz vermemişlerdi. İngiltere, kendi adasında, yetersiz silahlarla ülkesini başarılı bir şekilde savunmaya devam etmişti. Amerika henüz savaş dışıydı. Sovyetler ise, Alman işgalindeki Yugoslavya'dan kaçan eski yöneticileri ülkelerine kabul etmemişlerdi.

²⁸⁶ Şekip Gündüz, “Türk-Alman Dostluk Paktına Dair Bir Kaç Söz”, *En Son Havâdis*, 20.06.1941.

Müttefiklerine güvenmeyi sürdürmüşlerdi. Hâlbuki Türkiye'nin bu anlaşmayı yapması, Müttefik devletlerin işine yarayacaktı. Türkiye savaşa girmeyerek Süveyş Kanalı'nı ve Sovyetlerin Kafkasya sınırlarını ve Karadeniz'i koruyacaktı (Cemal Erkin, Türk-Sovyet..., 1968: 177-179).

Türk-Alman dostluğu, uzun zaman boyunca Türkiye'de dillendirilmemişti. Fakat birden her şey değişmişti. İnsanlar silah arkadaşlarını ve dostlarını hatırlamışlardı. Senelerdir övülmeyen Almanlar övülmeye başlanmıştı. Hâlbuki uzun zamandır türlü türlü hakaretlere uğramışlardı. Nefretle anılıyorlardı. Şimdi ise Türk kamuoyu, Almanya ile olan duruma bütün dünyanın sevindiğini ve dünya barışına hizmet ettiklerini iddia ediyordu. Türk kamuoyunda Almanya'ya bakış 180 derece değişmişti. Türk kamuoyunda Almanya'ya yapılan eleştiriler unutulmuştu. Tek hatırlanan Türkiye'nin İngiltere ile olan müttefikliği idi. Savaş sürecince yapılan eleştiriler ve endişeler unutulmuştu. Türk kamuoyunu bir sevinç kaplamıştı. Türk milletinin yaşadığı sevinç olağandı. Çünkü diğer tarafsız milletlerin yaşadıkları akıbeti yaşamaktan kurtulmuşlardı. İnönü, Alman orduları Sovyetlere saldırdığında kahkaha atmakta haklıydı. Çünkü ülkesi zorlu zamanlardan geçmişti. Psikolojiler bir hayli yıpranmıştı. Ayrıca İnönü savaş boyunca keskin yorumlar yapmaktan kaçınmıştı. Aynı şekilde Bakanlar da bu şekilde keskin yorumlara girişmemişlerdi. Türk matbuatı ise Almanlara katil diyebilecek kadar ve bunu bütün dünyanın göreceğini, okuyacağını bileceği kadar keskinleşmişti. Bu durum bir felâkete yol açabilirdi. Türk hükümetinin objektif davranışlarından ötürü Almanya, 18 Haziran 1941'de büyük dost olarak kazanmıştı. Fakat Türk matbuasının bu konudaki düşünceleri daha değişkendi. Yalnızca bazı isimler düşüncelerini senelerce koruyacaktı.

4. BÖLÜM: SESSİZ BEKLEYİŞ (1941-1943)

4.1 TÜRK-ALMAN KREDİ ANLAŞMASI

Türkiye ile Almanya, 18 Haziran 1941'de siyasi dostluğa döktükleri ilişkilerini 9 Ekim 1941'de ticari dostluğa da dökeceklerdi. İki ülke Hitler'in iktidara gelmesinden beri sıkı ticari ilişkiler izlemişlerdi. Çünkü iki ülkenin iktisadi anlamda birbirlerine ihtiyaçları vardı. Almanya'nın ihtiyacı olan maddeler Türkiye'de, Türkiye'nin ihtiyacı olan makineler ve silahlar ile Almanya'da bulunmaktaydı. Anlaşmada görüleceği gibi ülkeler ihtiyaçları olan maddeleri istemişlerdi. Siyasi ilişkilerin iktisadi boyuta dönüşmesi, şüphesiz Türkiye'yi memnun edecekti. Almanya tarafından Türkiye'ye tekrar bir dostluk eli uzanacaktı.

Türkiye ile Almanya arasında yapılan kredi anlaşması, Türkiye'ye Almanya'dan her türlü sanayi maddesini sunmuştur. Her cins demir ve çelikler, her cins boru, her cins tel, her cins zincir ve kablolar, çiviler, vidalar, somunlar, pullar, dingil yayları, dökme demir ve dökme çelikten mamul malzemeler, köprü inşaat malzemeleri, baraj ve sulama için malzemeler, devinimi sağlayan her cins makineler, maden ve tahta işlemeye mahsus tezgâhlar, yol inşası için malzemeler, sanayi için makine ve malzemeler, metalürji sanayisi için gerekli malzemeler, ham ve mamul deri ve ayakkabı, çimento, selüloz ve kâğıt, cam, seramik, gıda sanayileri için gerekli malzemeler, elektrik ve matbaa makineleri, madenler, kömür ocakları ve dökümhaneler için tesisler ve makineler, lokomotifler, traktörler, tramvay ve tünel malzemeleri, otobüsler, kamyonlar, tıbbi ecza malzemeleri, Almanya tarafından Türkiye'ye verilecektir.²⁸⁷ Ticaret anlaşmasına baktığımız zaman, Almanya'nın Türkiye için ne kadar önemli olduğunu görülmektedir. Türkiye, bu malzemeleri dışarıdan almak mecburiyetindedir ve Almanya, Türkiye'ye istediği her malzemeyi sunmuştur. Türkiye ise bu anlaşmaya karşılık olarak Almanya'ya, 15 Ocak 1943 ile 31 Aralık 1943 arasında ve 1 Ocak 1944 ile 31 Aralık 1944 arasında

²⁸⁷ TDA, 501, 32091-126661-35.

toplamda 180.000 ton krom ihraç edecektir. Bunun yanında 12.000 ton bakır, 8.000 ton zeytinyağı, 7.000 ton pamuk gönderecektir.²⁸⁸

Afyon Milletvekili Berç Türker, Türk-Alman Kredi Anlaşmasını mecliste övmüştür. Türker'e göre anlaşma, iki ülkenin iktisadi ve ticari bir başarısı gibi gözükse de, iki dost milletin siyaseti bakımından da mutluluk verici ve bir hayli önemli bir anlaşmadır.²⁸⁹

Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar'a göre Türkiye ve Almanya'nın arasını bozmak için müttefik ülkelerin radyoları çabalamışlardı. Bu radyolara göre Almanya ve Bulgaristan, Türkiye'ye saldırmak için hazırlanmıştı. Türkiye'ye gelen Alman heyetin, iktisadi görüşmeler için değil siyasi görüşmeler için geldiklerini iddia etmişlerdi. Türk-Alman Kredi Anlaşması ile bu radyoların propagandaları bertaraf edilmişti. Türkiye ile Almanya'nın arasında dostluğu zedeleyebilecek herhangi bir olay yaşanmamıştı. Türkiye'nin bu savaşta tek bir amacı vardı; o da savaş dışı kalmaktı. Türkiye'nin gayesi milli kalkınmasını gerçekleştirmektir. Almanya da çıkan dedikodulara yönelik gerekli dersi vermişti. Türkiye'nin silah arkadaşlığına dayanan dostluğa zarar vermediğini ve zarar verecek bir harekete girişmeyeceğini anlamış, eski silah arkadaşına sadık davranmıştı. Barışı bozmak ve engellemek isteyenler ellerinden geleni yapabilirlerdi.²⁹⁰ Çançar, Anadolu gazetesinin Alman karşıtı tutumunu bozmamıştı. Yazıda büyük oranda Türkiye'ye gelebilecek saldırıdan endişelenmişti. Türkiye ile Almanya'nın arasının bozulması savaş anlamına gelirdi. Bu yüzden Çançar bu endişeleri dile getirmişti. İki ülke arası iktisadi vaziyetten bahsetmeyerek Türk-Alman dostluğunun sürdürülmesinden memnuniyetinden bahsetmişti.

Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi ve Hem Nalına Hem Mıhına köşesi, Türk-Alman Kredi Anlaşması'nı değerlendirmişlerdi. Yunus Nadi'ye göre iki ülke, Birinci Dünya Savaşı'nda dört sene boyunca silah arkadaşlığı yapmıştı. Bütün cephelerde beraber savaşmışlardı. İki ülkeden biri bu dostluğa zarar vermediği sürece birbirlerine karşı harekete geçmeleri, tarihteki en garip, enteresan ve manasız hareket olurdu. Fakat iki millet de, düşmanlıklarını isteyenlere gerekli cevabı vermişti. İki ülke de savaş Balkanlara gelinceye kadar birbirleri arasındaki vaziyete hâkim olmuş ve en sonunda da dostluklarını

²⁸⁸ TDA, 501, 32091-126661-19.

²⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 22, İnikad: 14, s. 52.

²⁹⁰ Hamdi Nüzhet Çançar, "Türk-Alman Deklârasyonu", *Anadolu*, 09.10.1941.

pekiştirmişti. İzledikleri politikada bir zorluk çekmedikleri görülmüştü. Dün ilan edilen yeni anlaşma da iki ülke için olumlu olmuştu. Nadi, iki ülkenin milletini ve hükümetini tebrik etmişti.²⁹¹ Nadi, ertesi gün kredi anlaşmasını değerlendirmişti. Anlaşmanın içeriğine bakıldığında Almanya, Türkiye'ye halkın duyduğu ihtiyaçların yanında savaş malzemeleri ve değeri bir hayli önemli eşyalar veriyordu. Tabii Türkiye de Almanya'nın ihtiyaç duyduğu malzemeleri verecekti. Bu kadar eşyanın değerlendirilmesi normal koşullarda bir hayli uzun görüşmeler sonucunda gerçekleşirdi. Fakat iki ülkenin görevlileri, bu anlaşmaya kısa sürede varmışlardı. Bu anlaşmaya vaktinden kısa sürede varılması, iki ülke arasındaki dostluğun kuvvetli bir göstergesiydi. Dünya savaşlarla yanıp kavrulurken iki ülkenin böylesine bir anlaşmaya varmaları, her türlü övgüyü hak etmişti.²⁹² Yunus Nadi, Türk-Alman dostluğuna yönelik yorumlarını sürdürmüştü. İki ülkenin dostluğunu övmeye devam etmişti. Nitekim yapılan anlaşma Türkiye'nin iktisadi anlamda zorluk çektiği dönemde önemli bir anlaşmaydı. Bu bakımdan Yunus Nadi kendi içsel düşüncelerinin yanında devletin menfaatini de ortaya koymuştu.

Hem Nalına Hem Mihına köşesinde, ülkeler arasındaki dostluk ile iktisadi birlikteliği değerlendirmişti. Köşeye göre ülkeler arasındaki dostlukları tahsis eden belki de en önemli alan iktisattı. Türk-Alman dostluğunun da ne kadar büyüdüğü de bu iktisadi anlaşma ile görülmüştü. İki ülke arasında bir hayli çok fazla sayıda eşyanın değerlendirilmesi yapılmıştı. Dostluklarını sürdürmeyen devletler bu kadar mühim ve geniş çapta eşyanın satılması için uğraşmazlardı. İki ülke arasındaki dostluğun basit bir şekilde dağılması beklenmemişti. Türkiye, İngiltere ile olan müttefikliğine bir problem getirmemişti. Tarafsızlığını sürdürmüştü. Revizyonist ve popülist politikalardan uzak, temiz ve açık siyaseti sayesinde Almanya ile de anlaşabilmenin yolunu bulmuştu. Almanya da Türkiye'nin sürdürmekte olduğu siyaseti bir hayli iyi anlamıştı ve Türkiye'ye güvenmişti. Almanya Türkiye'ye güvendiği ve inandığı için yeni bir ticaret anlaşması ile savaş malzemesi vermeyi kabul etmişti. Bir ülke, kendisine saldırmasını beklediği ülkeye savaş malzemesi verebilir miydi?²⁹³ Cumhuriyet gazetesi yeni anlaşma ile beraber Türk-Alman dostluğunu övmeyi sürdürmüştü. Fakat iki ülke arasındaki dostluk uzun uzun övülürken bile Türkiye'nin menfaati vurgulanmıştı. İki yazar da

²⁹¹ Yunus Nadi, "Türk-Alman Münasebatı", *Cumhuriyet*, 09.10.1941.

²⁹² Yunus Nadi, "İmzalanan Muahede ile", *Cumhuriyet*, 10.10.1941.

²⁹³ Hem Nalına Hem Mihına, "Barış Yolunda Bir Zafer", *Cumhuriyet*, 11.10.1941.

Türkiye'nin Almanya'dan alacağı malzemenin bolluğuna değinmişti. Türkiye 1 Eylül 1939'dan beri iktisadi anlamda yalnız kalmıştı. Siyasi olarak müttefikleri vardı. Fakat müttefiklerinden mesafe olarak uzaktı. Savaş öncesi iktisadi faaliyetleri temel olarak Almanya üzerinden yürütmüştü. Cumhuriyet gazetesi de salt bir şekilde Türk-Alman dostluğunu övmek yerine iki ülke arasındaki övgü dolu sözlere iktisadi vaziyeti de katmışlardı. Cumhuriyet gazetesi kendi görüşlerinin yanında hükümetinin görüşlerini de eklemişti.

Ulus gazetesinden Falih Rıfkı Atay, Türk-Alman Kredi Anlaşması'ndan bahsetmişti. Atay, anlaşmadan memnundu. Atay, ticari menfaate dayanmadan yorumda bulunmuştu. Türk-Alman Ticari Anlaşması'nın haberi, yalnızca iktisadi vaziyetleri canlandırdığı ve işler bir vaziyete getirdiği için sevinilmemeliydi. Zaten iki ülke arasında iktisadi bağların komple kopması pek de mümkün değildi. Asıl sevinilmesi gereken nokta, iktisadi vaziyetlerin iki ülke arasındaki dostluk ve emniyet durumlarını daha da arttırmasıydı. İki millet, geçmiş günlerinden günden daha da yakındı. Bu yalnızca bir ticari metin değildi. Aynı zamanda barışın bir ispatıydı. İki millet, kendileri hakkında çıkan dedikodulara gayet donanımlı bir cevap vermişti. Bu dedikodulara kulak asmanın anlamsız olduğunu ve asarlarsa kötü sonuçlara yol açılacağına da farkındaydılar.²⁹⁴ Türk hükümetinin yayın organı olan Ulus gazetesi, Türk-Alman Kredi Anlaşması'nın başka bir boyutuna dikkat çekmişti. Türkiye'nin kuzeyinde Sovyet topraklarında savaş bütün şiddetiyle sürüyordu. Türkiye yaptığı Dostluk Anlaşması'na rağmen hâlâ tehlike altındaydı. Almanlar Türkiye'yi Sovyetlere saldırma konusunda zorlayabilirdi. Fakat Türkiye'ye askerî ve sanayi faaliyetleri üzerine verdikleri malzemelerle Türklere güvendiklerini bir kere daha göstermişlerdi. Böylelikle iktisadi faaliyetleri içeren anlaşma paketi, Türkiye'nin Almanya tarafından bir saldırıya uğramayacağı konusunda güvenleri daha da arttırmıştı. Atay da yazısında bu konuya değinmişti. Türk-Alman dostluğunu övmüştü. Fakat Cumhuriyet gazetesinin yaptığı gibi Türk-Alman dostluğunu överken Türkiye'nin menfaatlerini de dile getirmişti. Atay da yazısında ülkesinin ve hükümetinin çıkarlarını ön planda tutmuştu.

Son Posta gazetesinden Ekrem Uşaklıgil'e göre Türkiye ile Almanya'nın 18 Haziran 1941'de yapmış oldukları anlaşma, iki millet arasında uzunca süregelen dostluk

²⁹⁴ Falih Rıfkı Atay, "Almanya ile İmzaladığımız İktisadî Anlaşmalar", *Ulus*, 10.10.1941.

ilişkisinin üzerine atılan bir barış köprüsüydü. Son yapılan barış anlaşmasına göre iki devlet dostluklarının ne kadar baki olduğunu kanıtladı “...*münasebetlerinin daima aynı dostluk ve karşılıklı itimad hislerinden ilham almış olduğunu gösterdi*”.²⁹⁵ Son Posta gazetesinde Türkiye'nin menfaatine değinilmeden yalnızca Türk-Alman dostluğunun baki olmasından bahsedildi. Derinlemesine bir analiz yapılmadı. Uşaklıgil, iki ülkenin dostluğunun pekişmesinden ötürü memnuniyetini dile getirdi.

Tan gazetesinden Zekeriya Sertel, Türk-Alman Kredi Anlaşması'nı Türkiye'nin denge politikası üzerinden değerlendirmişti. Türkiye'nin bitarafılık stratejisi içerisinde İngiltere de Almanya da olmalıydı. Türkiye, Almanya ile hangi seviyedeysen İngiltere ile aynı samimiyette dostça yaşamak, iki ülkeye karşı da tarafsızlığını korumayı arzulardı. Türkiye, tarihte hiçbir zaman bir milletin esareti veya etkisi altında yaşamamıştı ve yaşamaya da niyeti yoktu. Türkiye, bağımsızlığını bugün yapmış olduğu bütün anlaşmalarda ortaya koymuştu. Almanya ile ilişkileri kötüleştirecek çabalar nafileydi. Aynı şekilde İngiltere ile Türkiye'nin arasını bozma girişimleri de nafileydi.²⁹⁶

Son Telgraf gazetesinden Etem İzzet Benice, dengeden ve barıştan söz etmişti. Türkiye'ye dostça yaklaşan, dostça yaklaştırdığı elini uzatan her ülke, Türkiye'den aynı ilgiyi ve samimi bir tepkiyi görecekti. Türkiye o eli aynı samimiyetle tutacaktı. Türkiye, bütün dünya ülkeleri ile barışçıl ve huzurlu bir şekilde dostluk kurmak niyetindeydi. Türk-Alman Ticaret Anlaşması, Türkiye'nin bu tutumunu tekrar ispatlamıştı. Bu anlaşmanın aleyhine dışarıdan ne kadar propaganda yapılırsa yapılsın, iki milletin arasının bozulmayacağı anlaşma ile ortaya koyulmuştu. Türkiye, dünya üzerindeki barışçıl konumunu tekrar gösteriyordu.²⁹⁷ Benice, Hamdi Nüzhet Çançar'ın bahsettiği Müttefik propagandalarından söz etmişti. Türkiye'nin savaşmak istemediğini ortaya koymuştu. Türkiye yalnızca barışı ve dostluğu istemişti. Kimseyle savaşmak gibi bir arzusu yoktu. Benice, Türk-Alman dostluğunu ve Kredi Anlaşması'nın iktisadi etkilerini övmemişti Alman desteğinde bulunmamıştı.

İkdam gazetesinden Abidin Daver de Türkiye ve Almanya ile ilgili yapılan dedikoduyu eleştirmişti. Daver'e göre bu anlaşma ile Türkiye bitaraflığını ve barışı sürdürdüğünü

²⁹⁵ Ekrem Uşaklıgil, “Türk-Alman Ticaret Anlaşması”, *Son Posta*, 11.10.1941.

²⁹⁶ M. Zekeriya Sertel, “Türk-Alman Müşterek Deklârasyonu”, *Tan*, 10.10.1941.

²⁹⁷ Etem İzzet Benice, “Türk-Alman Tebliğinin Mânası”, *Son Telgraf*, 09.10.1941.

ortaya koymuştu²⁹⁸ İki gün sonra da iki millet arasındaki dostluğu neşretmişti. Daver'e göre Türk-Alman ilişkileri ile Alman-Sovyet ilişkileri arasında tarihsel farklılıklar vardı. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nda dört sene boyunca Almanya'nın müttefikiydi. Barış anlaşmalarından sonra iki ülke arasındaki ortaklık kalksa da dostluğu korumayı başarmışlardı. Almanya, senelerce Türkiye ticaretinde hem en büyük alıcıydı hem de en büyük satıcıydı. Hitler iktidara geldiğinden beri Almanya, Türk dostluğuna her zaman değer vermişti. Türk-Alman dostluğunun değerlendirilmesi kimseye zarar vermezdi. Hatta dünya barışına katkı sağlanırdı. Daver'in çıkarımlarına göre Türkiye'de bu ticaret anlaşması büyük bir memnuniyetle, barışa hizmet için büyük bir adım olarak karşılanmıştı. Böylesine bir anlaşmayı sağlayabildikleri için her iki hükümet de tebrik edilmeyi hak etmişti.²⁹⁹ Abidin Daver, ilk yazısında Türkiye'nin savaşın dışında kalmayı sürdürmesinden ötürü memnun kalmıştı. Daha sonra yayınladığı yazıda ise iki ülkenin iktisadi geçmişinden ve iki ülkenin dostluğundan bahsetmişti. Daver, Türk-Alman Kredi Anlaşması'nın sonuçlarından ve etkilerinden tamamıyla memnun kalmıştı.

Tasviri Efkâr'da çıkan yazıda, Hüsrev Gerede'nin "*Gittikçe dostluk yolunda artan ve zaten tarihte dost yaşamış ve asla düşman olmamış iki memleket arasında bugünkü inkişafı görmekle kendimi mesut ve bahtiyar addediyorum*" sözünden yola çıkarak bir değerlendirme yapılmıştı. Napolyon zamanında Osmanlı ile Fransızlar ile Mısır'da savaşılmıştı. Yine Napolyon'un Mısır'a saldırdığı yıllara tekabül eden yıllarda İngilizler Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak İstanbul'a girmeye çalışmışlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık 100 sene önce bile iki devletle Osmanlı karşı karşıya gelmişti. Fakat Almanlar ile Türkler tarihte hiçbir zaman savaşmamışlardı. Bunlara dayanarak Türkiye'nin Almanya ile tarihte hiç düşmanlığı bulunmamaktaydı. Tam aksine, eskilere dayanan dostluğun yanında, Birinci Dünya Savaşı'nda iki millet ortaklığa girişmiş, dört sene boyunca çetin koşullar altında birlikte silah arkadaşlığı yapmıştı. Bu yüzden şimdi iki devletin dostluğunu sıkılaştırması bir hayli normaldi. Dünyanın bir hayli karışık zamanlardan geçtiği dönemlere rağmen iki ülke ortak noktada buluşmasını bilmişti. Türkiye'de de bu durum elbette memnuniyetle karşılanacaktı.³⁰⁰ Türk-Alman dostluğu ile ilgili destekleyici yazı Tasvir-i Efkâr gazetesinden gelmişti. Yazıda Müttefik devletler ile

²⁹⁸ Abidin Daver, "Türk-Alman Münasebetleri", *İkdam*, 09.10.1941.

²⁹⁹ Abidin Daver, "Türk-Alman Ticaret Anlaşması", *İkdam*, 11.10.1941.

³⁰⁰ Tasviri Efkâr, "Ticaret Muahedelerinden Herkes Memnun", *Tasviri Efkâr*, 12.10.1941.

savaşıldığından bahsederken aynı zamanda Almanlarla hiçbir zaman savaşılmadığı ve tam tersine iki ülkenin silah arkadaşlığı yaptığından bahsedilmişti. Nitekim Tasvir-i Efkâr gazetesindeki yazılar genel olarak Almanya'yı destekleyen yazılardı. Bu yüzden Tasvir-i Efkâr'ın destekleyici bu yazısı Türk kamuoyunun çıkarımlarına genel olarak benzerdi.

Hüsrev Gerede, iki ülkenin imzaladığı anlaşmadan ötürü mutlu olmuştur:

*“Sevgili Milli Şefimizin deha... realist, vakur ve metin siyasetinin muhaselası olan Almanya ile akdettiğimiz şerefli muahedenameden dolayı, onun Yüksek direktifleri altında vatanın mukadderatını derin vukuf, büyük hamiyetle idare eden Hükûmeti mesulemizi candan tebrik ederken iki devlet arasında her türlü sui tefehhümü izaleye harp tehlikesini ortadan kaldırmağa matuf iki sene aciz mesaimin bu mesut neticesini idrakle büyük bir bahtiyarlık duyduğumu minnettarlıklarım ile arz ederim”*³⁰¹ Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin bu anlaşmadan ötürü mutluluk duyması gayet doğaldır. Çünkü Elçi olarak bulunduğu ülkede görevini yerine getirmiş ve iki ülkenin anlaşma yapmasında aracı olmuştur. Almanya'nın ülke yapısı ile ilgili değerlendirmeler elbette tartışabilir fakat Hüsrev Gerede'nin ve diğer elçilerin rolü buldukları ülkelerde Türkiye adına hizmetler vermeleridir. Hüsrev Gerede de ülkesinin savaş tehlikesini ortadan kalktığı için verdiği hizmetlerden ve neticeden mutluluk duymuştur.

Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin gelişmesi, Türkiye'de memnuniyetle karşılanmıştır. Almanlar, 18 Haziran 1941'de olduğu gibi “dostluk ellerini” bir kere daha uzatmışlardır. 18 Haziran 1941'e kadar Türk kamuoyu için Almanya eski dostluğu ve silah arkadaşlığını yansıtmaz iken 9 Ekim 1941'de ise Almanların bütün olumsuz tarafları unutulmuştur. Türk kamuoyunda Almanya'ya artık eleştiriler yükselmemiştir. Türk kamuoyu ortak bir şekilde Türk-Alman dostluğunu az ya da çok desteklemiş ve övmüştür. 1 Eylül 1939 yılında başlayan değişim, 9 Ekim 1941'de yeni bir boyuta geçmiştir. İşler değişmiştir. Alman ordusu Avrupa'nın neredeyse tamamını ele geçirmiş, Eski Rus Çarlığı'nın başkenti St. Petersburg'u ve Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'yı kuşatma altına almıştır. Türkiye'den en ufak bir eleştirinin yükselmesi, Balkanlarda konuşlanmış Alman birliklerinin Türkiye'ye saldırımlarına neden olabilecektir. Koşullar bu şekildeyken Türk kamuoyunun Almanya'ya karşı dönüşümü de mecburidir. Bu

³⁰¹ TDA, 501, 32048-126113-48.

yüzden Almanya'yı destekleyen ve desteklemeyen bütün kamuoyu Türk-Alman Kredi Anlaşması'ndan ve Almanya'nın tekrar dostluk eli uzatmasından memnun kalmıştır.

4.2 ADOLF HİTLER'İN BAŞKOMUTAN OLMASI

Adolf Hitler, Doğu Cephesi'nde beklenen hızlı zaferin gerçekleşmemesinden ötürü genel olarak komutanlarını suçlamıştır. Kendisi tarafından verilen emirlerin sorgulandığını ve eksiksiz bir şekilde uygulanmadığını iddia etmiştir. Komuta kadrosu ile arası açılmıştır. Bu yüzden Aralık 1941'de Alman ordularının başkomutanı olarak kendisini atamıştır. Feldmareşal Walther von Brauchitsch'i bu görevden almıştır. Bir ordunun başkomutanının görevden alınması Türk kamuoyunda Almanya'ya yönelik sorgulamaları beraberinde getirmiştir.

Cumhuriyet gazetesinden Ömer Rıza Doğrul, Adolf Hitler'in ordu yönetimini kendi üzerine almasını değerlendirmişti. Doğrul'a göre Alman milleti, genel olarak Führer'ine baktığı zaman, girişmiş olduğu her işin altından başarılı bir şekilde kalktığını görmüştü. Führer hangi işten kendisini sorumlu tutuyorsa o işi başarmıştı. Hitler iktidara geldiğinden beri yaptığı her işi Alman milletin adına yaptığını açıklamış, bu doğrultuda da Alman milletin gözünde bir hayli kıymetli bir konuma gelmişti. Doğrul'un düşüncesine göre Hitler, halkın gözündeki konumu ve geçmişteki başarılarından ötürü, başkomutanlığı ile halkının ve ordusunun dirayetini arttıracaktı. Almanya içerisinde karışıklık çıkmasını bekleyenlerin beklentilerini boşa çıkaracaktı. Alman milleti ve Hitler adına savaşın neler göstereceği gelecekte belli olacaktı.³⁰² Ömer Rıza Doğrul geçmişteki değerlendirmelerinde Almanya'ya mesafeli duran ve Hitler'i eleştiren bir yazardı. Almanya ile olan durumların değişmesinden sonra Doğrul'un yorumları da değişmişti. Cumhuriyet gazetesinin yayın politikasına Ömer Rıza Doğrul da uyum sağlamıştı. Doğrul, Adolf Hitler'in Wehrmacht'ın komutasını üstlenmesiyle Alman ordusunun daha başarılı olacağını saptamıştı.

Ulus gazetesinden Falih Rıfkı Atay, Ömer Rıza Doğrul'dan farklı bir yorumda bulunmuştu. Atay'a göre Alman ordusundaki komuta değişikliğinin dedikodulara yol

³⁰² Ömer Rıza Doğrul, "Hitler'in Başkomandanlığı", *Cumhuriyet*, 23.12.1941.

açması normaldi. Hitler, nihayetinde Alman ordularının başkomutanlığını kendi üzerine almıştı. Senelerce süren savaşın ve çetin mücadelelerin ardından komuta kademesinin değişmesinin dedikodulara yol açması normaldi. İnsanlar, bu gelişmeleri kendi görüş ve değerlendirmelerine göre yorumlayacaklardı. Kimi Hitler'e güvenecek, kimi şüpheyle yaklaşacaktı. Başarısını veya başarısızlığını ise zaman gösterecekti. Atay için kesin olan nokta ise bir orduda normal bir şekilde komuta değişikliğine gidilmeyeceğiydi. Bu değişimin sebebi ya Führer ile ordu kademesi arasında derin görüş farklılıkları ya da dirayetsizliğin tasfiyesiydi. Alman ordusunda artık kararlar bir yerden alınacaktı.³⁰³ Falih Rıfkı Atay, Adolf Hitler ile ilgili herhangi bir yorumda bulunmamıştı. Adolf Hitler'in geçmişini övmemiş başarılı olup olmaması ile ilgili bir değerlendirmede bulunmamıştı. Atay'a göre tartışılması gereken tek konu Alman ordusu içinde yaşanan durumdu. Çünkü Alman ordusu 1 Eylül 1939'dan beri başarısız olmamıştı. Ordu kademesinde yaşanan durumun bir sebebi olmalıydı. Atay da bu sorgulamayı yapmıştı. Hükümetin yayın organı Ulus gazetesi, yorumlarında daha seçiciydi.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak da Falih Rıfkı Atay ile benzer görüşteydi. Sadak'a göre Almanların içinde bir problem yaşanıyor olabilirdi. İşlerin yolunda gittiği bir orduda görev değişiminin yaşanması pek de mümkün değildi. Eğer bir orduda görev değişimi yaşanıyor ise o orduda sıkıntılar var denilebilirdi. Bu sıkıntılar da Almanya'nın Doğu Cephesi'ndeki kötü sonuçlarında aranabilirdi. Almanlar, Sovyetlerdeki savaşın kısa sürede bitmesini beklemişlerdi. Bu tahminleri hatalı çıkmıştı. Kış gelmeden Moskova'yı ele geçirememişlerdi. Sovyetler kadar olmasa da çok fazla insan kaybetmişlerdi. Kışın gelmesiyle de geri çekilmek durumunda kalmışlardı. Bütün bunların sonucunda, Kara Kuvvetleri'nin başkomutanı ile Hitler arasında bir görüş ayrılığı meydana gelmişti. Fakat Hitler, mesuliyeti kendi üzerine almıştı. Doğu Cephesi'nin açılmasına Hitler karar vermişti. Yapmış olduğu ilk tahminlerinde yanılmıştı. Savaşla ilgili halka verdiği sözleri gerçekleştiren Führer, bu sefer sözünde duramamıştı. Bunun neticesinde de bütün mesuliyeti kendi üzerine alarak Sovyet harbine devam edeceğini milletine ve ordusuna bildirmişti.³⁰⁴ Necmettin Sadak, Falih Rıfkı Atay'ın yaptığı gibi Alman ordusundaki durumu sorgulamıştı. Fakat Ömer Rıza Doğrul'un aksine Hitler'in başarısız olduğunu düşünmüş ve Sovyetler Birliği'nde gelen başarısızlıktan ötürü Hitler'i sorumlu tutmuştu.

³⁰³ Falih Rıfkı Atay, "Hazırlık mı Sefer Kışı mı?", *Ulus*, 23.12.1941.

³⁰⁴ Necmettin Sadak, "Hitlerin Son Kararı", *Akşam*, 23.12.1941.

Doğrul, Hitler'in verdiği sözleri tuttuğunu düşünürken Sadak da bu konuda benzer şeyleri söylese de Sovyetlerdeki savaşla beraber ilk kez sözünde durmadığını vurgulamıştı. Cumhuriyet, Hitler'i överken Akşam, Hitler'i eleştirmişti. Hükümetin yayın organı Ulus gazetesi, denge politikasını yansıtmayı sürdürmüştü.

Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar için Alman ordusunda bir problem vardı. Hitler, başkomutanlığı üzerine aldığı halka bildiren konuşmasında, “*İztiraplarınız, endişeleriniz, sıkıntılarınız bana yabancı değildir.*” gibi problemlerin yansıtıldığı bir cümle kullanmıştı. Alman ordusu senelerdir cephelede galibiyet üzerine galibiyet almıştı. Savaşmaya giriştiği bütün milletlere boyun eğdirmişti. Yalnızca İngiltere'den istediğini alamamış fakat bu durum Alman başarısının sarsılmasına yol açmamıştı. Ordu ilk ilerleyişini kaybetmiş ve kışın gelmesiyle zorunlu bir ricatta bulunmuştu. Her şeyin kontrol altında olduğu bir orduda ne gibi ıztıraplar, endişeler ve sıkıntılar yaşanmış olabilirdi ki? İşe başlamak azminde ve mesuliyetinde olan bir lider, niye bu problemleri halkı ile paylaşmıştı? Almanya'dan gelen haberlere göre bu geri çekilme kontrollü bir geri çekilmeydi. Eğer ki Almanlar kontrollü bir ricat uygulamışlarsa sıkıntılar neyden ötürü kaynaklanmıştı? Hitler'in konuşmasındaki problemler ve Alman ordusunun durumu Almanya'da olan güveni sorgulamaya teşvik etmişti.³⁰⁵ Hamdi Nüzhet Çançar da Necmettin Sadak gibi Almanya'daki durumu sorgulamış ve Hitler'in konuşmasından yararlanarak Almanya'nın içinde bir problem olduğu sonucuna varmıştı. Anadolu gazetesi Almanya'ya yönelik eleştirel bakışını sürdürmüştü. Bu eleştirel bakışta Alman ordusunun neler başardığını da söylemekten kaçınılmamıştı. İki ülkenin ilişkileri normalleşse de Türkiye kendi politikasını uygulamaya devam etmişti.

Son Telgraf gazetesinden Etem İzzet Benice ve Yeni Asır gazetesinden Şevket Bilgin, Adolf Hitler'in başkomutan olmasından sonra Türk kamuoyunun ortak kanaatinden farklı yorumlarda bulunmuşlardı. Etem İzzet Benice, Hitler'in Alman ordusunun başkumandanı olmasını, Almanların bütün gücünü toplayıp Akdeniz'e bir saldırı yapacağına yorumuştu. Hitler, orduda oluşacak idare ve irade gücünü kendi tekelinde buluşturmuştu. “...*dünya efkârı umumiyesi karşısında Alman siyasî, askerî ve iktisadî prestijinin ibresini gözünün önüne koymuş olarak yeni bir vaziyet almıştı*”. Benice'ye göre Alman ordusundaki bu değişimin sebepleri belirsizdi. Fakat değişime bakıldığında Almanya'nın askeri

³⁰⁵ Hamdi Nüzhet Çançar, “Hitlerin Ordu Başkumandanlığı”, *Anadolu* 23.12.1941.

hedeflerinin çeşitlenmesini beklemişti. Hedeflerin çeşitlenmesinin ise Akdeniz ve Afrika civarlarında olduğunu düşünmüştü.³⁰⁶ Şevket Bilgin de aynı şekilde Hitler'in başkumandanlığı alması ile beraber Alman ordularının Akdeniz'e önem vereceğini düşünmüştü: “*Bu vesile ile Afrika harbinin Almanya için de birinci derecede ehemmiyeti hâiz bir harp sahnesi olduğundan artık şüphe edilmez*”³⁰⁷ Benice ve Bilgin, Alman ordusundaki durumu değerlendirmek yerine Almanya'nın olası yeni hedefi üzerinden gitmişlerdi. Bu anlamda Türk kamuoyunda tartışılan konudan daha farklı bir meseleyi tartışmışlardı.

Türk Diplomatik Arşivi'nde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Adolf Hitler'in Alman ordularının başkomutanı olmasına yönelik bir belge bulunamamıştır. Türk kamuoyunda Almanya, değişen ve gelişen ikili ilişkilerin ardından ilk kez sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Türk kamuoyunun tamamı aynı ifadelerde bulunmasa da Cumhuriyet gazetesi haricinde Adolf Hitler'in başkomutan olmasını ve Sovyet topraklarında başarılı bir şekilde ilerlediğini savunan olmamıştı. Genel olarak eleştirilmiş ve sorgulanmıştı.

4.3 ALMANYA'DAKİ BÜTÜNLEŞME ÇAĞRISI

Adolf Hitler 26 Nisan 1942'de Reichstag'ta Almanya için bir bütünleşme konuşması yapmıştır. Hitler'in açıklamalarına göre savaş ve Almanya'nın içinde yaşananlar Hitler'in istediği gibi gitmemektedir. Bilhassa Hitler bu konuda bir hayli şikâyetçidir. Bu yüzden ülke içerisinde yeni önlemlerin alınmasını istemektedir. Hitler'e göre bütün Almanya tek bir vücut halinde işlemelidir. Savaşı kazanabilmelerinin yegâne olanağı budur. Almanya'daki bütünleşme çabaları ve Hitler'in konuşması Türk kamuoyunda gündeme gelecektir. Türk kamuoyunda Almanya için işlerin yolunda gitmediği düşünülmektedir. Doğu Cephesi'ndeki başarının sınırlı kalmasının bu duruma yol açtığının işaretleri vardır. Fakat Alman milleti bütün olurlarsa bu sorunların da üstesinden gelebileceği iddialarında da bulunulmuştur.

³⁰⁶ Etem İzzet Benice, “Hitler Akdenizde Harekete Geçebilecek mi?”, *Son Telgraf*, 23.12.1941.

³⁰⁷ Şevket Bilgin, “Beklenen İhtimaller”, *Yeni Asır*, “25.12.1941.

Cumhuriyet gazetesinden Ömer Rıza Doğrul, Hitler'in nutkunu değerlendirmişti. Doğrul'a göre Hitler'in nutkundan açıkça anlaşılan durum, Sovyetler Birliği'ne büyük bir saldırıya girişileceği ve savaşı kesin bir zaferle bitirme isteğinin varlığıydı. Nutuktan kesin çıkarılan sonuca göre Almanya'nın zafer isteğinde bir zayıflama olmamıştı. Şüpheli olan şey ise Almanya'nın içerisinde bir problem olup olmadığıydı. Doğrul'a göre Almanlar için yaşamak veya ölmek olarak nitelendirilen bu savaşta, yaşayabilmek için bir bütün olarak ellerinden geleni yapacaklardı.³⁰⁸ Doğrul'un ifadeleri dört ayda tekrar değişmişti. Adolf Hitler kendisini başkomutan ilân ettiğinde Doğrul Almanya içerisinde yaşanan durumu sorgulamamış ve Hitler'in görevini başarıyla yerine getireceğini ifade etmişti. Dört ay sonra ise Hitler'in yapmış olduğu konuşmada Alman milletinin içinde bir kargaşanın olup olmadığını sorgulamış ve Hitler'i herhangi bir şekilde övmemişti. Türk kamuoyunun ortak kanaatine Cumhuriyet gazetesi ve Ömer Rıza Doğrul da katılmıştı.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Hitler'in başkomutanlığında takındığı tutumu sürdürmüştü. Sadak'a göre Almanlar, senelerdir yoksullukla mücadele etmişti. Vatanlarının aşkına hiçbir özveriden kaçınmadan, uğradıkları sıkıntılı zamanların hiçbirisini bahane etmeden vatanlarından binlerce kilometre uzakta savaşmışlardı. Hitler ise nutkunda bazı Almanlardaki vazife eksikliğini, itaatsizliği, işlerden kaçınmaları Alman halkıyla paylaşmıştı. Görevlerinden arzını isteyenler çoğalmıştı. Hitler genel olarak bunlardan şikâyet etmişti. Bu nutuk bazı ülkelerde bir başkaldırma, bir zayıflık olarak nitelendirilebilirdi.³⁰⁹ Nitekim Necmettin Sadak da benzer fikirlere sahipti. 1941'in Aralık ayındaki eleştirel tavrını koruyarak Almanya'da neler olduğunu eleştirmişti. Sadak'ın eleştirilerinde bir değişiklik yaşanmamıştı. Almanya içinde bir problem yaşandığı aşikârdı. Fakat Sadak bu durumu bir başkaldırma veya zayıflık olarak nitelendirmemişti.

Vakit gazetesinden Asım Us, Almanya'daki durumlarla ilgili kesin bir yorumda bulunmaktan kaçınmıştı. Hitler'in almış olduğu önlemlerin kesinliğini gelecek gösterecekti. Us'a göre Hitler'in yetkileri o kadar artmıştı ki artık mahkeme reisi de Hitler olmuştu. Almanya'da artık müstakil mahkemeler kalmayacaktı.³¹⁰ Asım Us'un Almanya'daki durumla ilgili yaptığı eleştiri Türk kamuoyunun yorumlarından daha farklı

³⁰⁸ Ömer Rıza Doğrul, "Hitler'in Nutkundan Çıkan Manalar", *Cumhuriyet*, 28.04.1942.

³⁰⁹ Necmettin Sadak, "Ölüm Dirim Harbine Hazırlık", *Akşam*, 28.04.1942.

³¹⁰ Asım Us, "Hitlerin "Silâh Başına!., Emri", *Vakit*, 28.04.1942.

olmuştu. Us'un eleştirisi Hitler'in yetkilerinin daha da artmasına yönelikti. Hitler, askeri yönetimde yetki sahibi olduktan sonra yargı yönetiminde de yetki sahibi olmuştu. Bu durum Us'un tepkisini çekmişti.

Son Posta gazetesinden Ekrem Uşaklıgil, Hitler'in nutkundaki bazı noktaları eleştirmişti. Uşaklıgil'e göre Hitler konuşmasında daha öncekilerden farklı, yeni bir haberde bulunmamıştı. Meclise veya halka verdiği bir hesap da yoktu. Zaten Hitler'in sorumluluğu, senelerdir büyük bir kuvvetle mevcut değil miydi? Hitler'in bu konuşmadaki asıl amacı halkı bilgilendirmekten ibaretti. Hitler, Sovyetler Birliği topraklarında neler yaşandığını ve hangi tehlikelerle karşılaşıldığını anlatmıştı. Ülke içerisinde çıkabilecek bir kargaşayı başlamadan bitirmeyi planlamıştı. Kısa süreceğini iddia ettiği savaşın uzun süreceğini nihayetinde kabul etmişti. Bu yüzden halkını bir bütün olarak savaşa hazırlama amacını taşımıştı.³¹¹ Ekrem Uşaklıgil, Adolf Hitler'i veya Almanya'daki durumu eleştirmekten ziyade Adolf Hitler'in nutkundan çıkarımlar yapmıştı. Bu çıkarımlara göre Doğu Cephesi'nin Batı Cephesi gibi kısa sürmeyeceğini kabul etmişti. Batı Cephesi'nde Alman ordusunun Biltzkrieg³¹² doktrini, Sovyet topraklarında tam olarak başarı sağlamamıştı. Hitler de bu yüzden topyekûn bir savaş ihtimaline karşı milletini hazırlamak istemişti. Konuşmaları savaşın değerlendirmelerinden oluşmuştu.

Tan gazetesinden Zekeriya Sertel, Ekrem Uşaklıgil ile benzer yorumlarda bulunmuştu. Zekeriya Sertel bir bütünleşmeden söz etmişti. Hitler, milletinin bütün gücünü, kudretini, kaynaklarını bu var olma savaşına ve zafere çevirmişti. Buna ihtiyacı vardı. Ülkenin bütünleşmesinin önüne kim geçerse, bu dava uğruna kim hizmetini geri çekerse Hitler kudretine dayanarak onu tekrar bu davaya isteğe bağlı ya da zoraki bir şekilde geri getirecekti. Artık Alman milletinin önünde tek bir seçenek oluşmuştu o da bu savaşı kazanmaktı. Almanya'nın işçisinden öğrencisine, ev hanımından askerine bütün Almanya sadece zafer için bir arada çalışacaktı. Alman milleti zafer için her türlü zorluğa göğüs gerecekti.³¹³ Sertel bir eleştiride bulunmak yerine Almanya'daki durumu ve Hitler'in konuşmasından çıkarımlarını aktarmıştı. Hitler'in konuşmasında Alman

³¹¹ Ekrem Uşaklıgil, "Her Hitler Yeni Nutkunu Niçin Söyledi?", *Son Posta*, 28.04.1942.

³¹² Yıldırım Savaşı. Alman ordusunun Zırhlı ve Motorize Birlikler ile askeri araçlarda hızı kullanarak savaşta kısa sürede bitirdikleri taarruz türü.

³¹³ M. Zekeriya Sertel, "Hitler'in Nutkundan Öğrendiklerimiz", *Tan*, 28.04.1942.

ordusunda problemlerin olduğu düşünölmüştü. Çünkü Hitler ilk kez böyle bir yöntemle başvurmuştu. Senelerce topyekûn bir savaş yerine senelerdir hazırlanan ve iyi bir eğitimden geçmiş olan profesyonel Alman askerleri cephede idi. Nitekim Alman ordusunun kısa süredeki askerî başarıları da bu eğitim sayesinde yaşanmıştı. Fakat artık zorluğa göğüs gelecek tek sınıf Alman ordusu olmayacaktı, Alman milleti topyekûn olarak bu savaşın içinde bulunacaktı.

Etem İzzet Benice de Ekrem Uşaklıgil ve Zekeriya Sertel gibi Hitler'in nutkunda bir bütünleşme çağrısı görmüştü. Hitler'in 26 Nisan 1942'de yapmış olduğu konuşma, diğer konuşmalarına göre daha fazla anlam ve duygu taşıymıştı. Hitler, vatandaşlarına bu savaşın bir ölüm kalım olduğunu aktarmıştı. Daha önceki konuşmalarına benzememişti. Ülkenin ve milletin kaderinin bu savaşa bağlı olduğunu söylemişti. Bu yüzden milletin bütünleşmesini zafer yoluna adanmak istemişti. Bütün Alman milleti Hitler'in emri altında hepsi toplanmalı ve liderlerinin inandığı bu yolda yürümelilerdi.³¹⁴

Yeni Sabah gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın, Hitler'in konuşmasında Almanya'da büyük sıkıntıların yaşandığını çıkarımında bulunmuştu. Hitler konuşmasında ülkedeki hâkim ve savcılardan ne istediğini anlatmıştı. Hitler, hâkimlerin, ülke içinde savaşa direnen ve çabalayan kimselere verilen cezaları yetersiz bulmuştu. Bu konuşmaya göre Alman milletin kendi içinde bile ayrılıklar başlamıştı. Halka memnuniyetsizlik, sabırsızlık ve tahammülsüzlük vardı. Almanya'da birçok vatandaş zaten bu yüzden kendilerini mahkemeye hesap verirken bulmuştu. Hâkimler ise bu vatandaşlara ölüm gibi büyük cezalar vermek istememişti. "*Almanyanın dahili durumunu bundan daha açık, daha feci ve karanlık bir surette tasvire imkân var mıdır?*"³¹⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, Asım Us ile benzer bir konuya değinmişti. Hitler'in Alman mahkemeleri konusundaki eleştirileri Yalçın'ın eleştirilerinin temelini oluşturmuştu. Fakat Yalçın, Alman mahkemeleri üzerinden Almanya'da büyük problemlerin olduğu kanaatine varmıştı. Türk kamuoyundaki diğer isimler gibi Hüseyin Cahit Yalçın da Almanya'da ciddi problemlerin yaşandığını düşünmüştü.

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Hitler'in nutkuna dayanarak Almanya'daki enerji eksikliğinden bahsetmişti. Almanya'da alınan yeni tedbirlere ve nizamlara

³¹⁴ Etem İzzet Benice, "Hitler'in Nutkunda Üç Nokta", *Son Telgraf*, 28.04.1942.

³¹⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "Bay Hitler'in Nutku", *Yeni Sabah*, 28.04.1942.

bakıldığı zaman bir anlam çıkarılmıştı. Alman milleti bütün düşmanlarına karşı tek vücut olacaktı. Günlük yaşamdaki enerjilerini sadece vatanlarına adayacaklardı. Enerjilerindeki israfı ve ziyanı en ama en az seviyeye çekecekti. Alman milleti yaşayabilmesi için her türlü fedakârlığı yapmak zorundaydı.³¹⁶ Ahmet Emin Yalman, diğer yazarlardan farklı olarak Alman milletinin enerjisini tamamıyla savaşa adamaları konusuna değinmişti. Diğer yazarlarla aynı düşünceleri beslemiş, bu düşünceleri enerji kelimesiyle farklılaştırmıştı. Yalman'a göre de Alman milleti topyekûn bir mücadeleye girişecekti.

Türk Diplomatik Arşivi'nden ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tutanaklarından Adolf Hitler'in nutku ve Almanya'daki birleşme çabalarına yönelik belgelere rastlanmamıştır. Türk kamuoyunda Almanya genel olarak aynı düşünceleri toplamıştır. Almanya zor durumdadır. Savaş koşulları ve savaşta yaşananlar Almanya'nın planladığı gibi gitmemiştir. Adolf Hitler, halkına verdiği sözü tutamamıştır. Savaş kısa sürmeyecektir. Planlar değişmiştir. Alman milletinin içinde de problemler vardır. Gerek savaşta gelen mağlubiyetler gerek Alman halkının savaş koşullarında ordu ile tam olarak bağdaşmaması, Hitler'i böyle bir konuşma yapmaya sevk etmiştir. Türk kamuoyunda Almanya'ya yönelik kanaat ortaktır.

4.4 ALMANYA'NIN GERİ ÇEKİLMESİ VE ALMAN MİLLETİNİN DURUMU

Almanya'nın talihi, 1943 yılında tersine dönecektir. Artık saldıran taraf değil savunan taraf olacaktır. Almanya'nın ve Alman milletinin durumu da Türk kamuoyunda değerlendirilecektir. Türk kamuoyuna göre Alman milletinin maneviyatı bu savaşta bir hayli mühimdir. Nazi liderleri ile Alman milletinin arasında oluşabilecek bir sorun savaşın kısa sürede bitmesine neden olabilecektir. Bu yüzden Alman ordusu cephede ne kadar önemli ise Alman milleti de kendi içlerinde bir hayli önemlidir. Bir ülke yalnızca dışarıdan gelen saldırılar ile yıkılmayacaktır. O ülke içten gelebilecek bir isyanla da yıkılabilecektir. Almanya, 1943 yılından itibaren yoğun hava saldırılarına uğrayacak, Alman milletinin yaşamı zorlaşacaktır. Bu yüzden Alman maneviyatı, 1943 yılı boyunca Türk kamuoyuna konu oluşturacaktır.

³¹⁶ Ahmet Emin Yalman, "Almanyanın Yeni Hamlesi", *Vatan*, 01.05.1942.

Cumhuriyet gazetesinden Ömer Rıza Doğrul, üç yıldızla (***) yayınlanmış bir yazı, Şakir Hazim Ergökmen ve Nadir Nadi, Almanya'nın maneviyatı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Ömer Rıza Doğrul, Adolf Hitler'in iktidara gelişinin 10. yıl dönümü için yapmış olduğu konuşmadan bahsetmişti. Nazi şeflerine göre ya Almanya bu savaşı kazanacak ya da Avrupa medeniyeti çökecekti. Avrupa milletine ışık saçan ve saçacak olan millet Alman milleti idi. Almanya, hayat sahası politikası adına değişikliklerde bulunmuştu. Alman hayat sahasının Avrupa medeniyeti olarak değişmesinin iki sebebi vardı. İlk olarak Alman milletini yeni fedakârlıklara sürüklemek için ikna etmek ve hazırda tutmak, ikincisi ise Alman milleti ve müttefikleri adına bütün dünyanın düşüneceği bir tartışma başlatmaktı. Amerika ve İngiltere'ye göre Avrupa medeniyetinin yükselebilmesi için diktatörlerden kurtulması gerekmekteydi. Fakat Almanlara göre diğer ülkelerin bu iddiaları geride kalmıştı. Bu “demokrasi” görüşleri, eski Avrupa'nın benimsediği görüşlerdi. Yeni Avrupa Nasyonal Sosyalizm çatısı altında toplanmıştı. İçtimai, iktisadi ve siyasi gücü Nasyonal Sosyalizm sağlamıştı. Avrupa medeniyeti Yahudi patronların, bürokratların zulmünden kurtulacak ve mutlu günler görecekti. Doğrul'a göre hiçbir ülke medeniyeti düşünmemiş, yalnızca kendi gücünün Avrupa'da yayılmasını istemişti. Avrupa'yı peşinden sürükleme isteği vardı.³¹⁷ 1943 yılı itibarıyla Ömer Rıza Doğrul'un Almanya'ya nükteli üslubuna döndüğü görülmüştü. Tek eleştiri Almanya'ya yapılmamışsa da Almanya doğrudan eleştirilmişti. Hitler'in konuşması Doğrul'a samimi gelmemişti.

Cumhuriyet gazetesinde üç yıldızla (***) yayınlanan bir yazı Almanya'ya yapılan hava saldırılarından bahsetmişti. Yazıya göre Almanya, İngiltere'ye 1940 yılında hava saldırısı düzenlediğinde İngiliz maneviyatını düşürmek yerine tam tersine arttırmıştı. Almanya'nın maneviyatı da Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi değildi. İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı'nda yaptığı propaganda, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın bombalanmasından daha etkili olmuştu. Yazıya göre Alman milletinin, bu savaşı hiçbir zaman kazanamayacağına ikna edilmedikçe maneviyatı bozulmayacaktı.³¹⁸ Yazar Alman milletinin maneviyatını övmüştü. Almanların Birinci Dünya Savaşı'na göre bütünleşmeleri artmıştı. Almanların ikna edilemeyeceğini düşünmüştü. Hiçbir zaman

³¹⁷ Ömer Rıza Doğrul, “Dünya Harbi İçinde Avrupa Davası”, *Cumhuriyet*, 01.02.1943.

³¹⁸ ***, “Hava Akınları”, *Cumhuriyet*, 06.03.1943.

kazanamayacaklarına ikna edilmeleri de sadece işgale uğradıklarına oluşabilecekti. Alman milletine bir eleştiride bulunulmamıştı.

Şakir Hazim Ergökmen, savaşın ne kadar süreceği hakkında tartışmalar yapılırken Almanya'nın daha savaşacağını iddia etmişti. Ergökmen, Almanya'nın varını yoğunu Sovyet savaşına aktardığını düşünmüştü. Yarın olabilecek herhangi başka bir savaş için askeri kaynaklarını sakladığını varsaymak muhtemeldi. Çünkü Alman ordusunun daha binlerce tankı binlerce uçağı vardı. Bunlara Rus savaşında görev verilmediğine göre başka bir savaş için bekleniyor demekti. Ergökmen'e göre Almanya, Amerika'nın askeri sanayisindeki üretim hızını takdir ettiği için başka bir yerden açılacak cephede kullanmak üzere askeri malzemelerini saklamıştı ve bunları koz olarak kullanmak için beklemişti. Bu yüzden Almanya savaşa daha uzun yıllar dayanabilirdi. İnsanlığın savaş arzusunu kökünden silip atacak modern savaş henüz başlamamıştı.³¹⁹ Ergökmen de üç yıldızla yayınlanan yazı gibi Almanya'nın savaşı daha sürdüreceğini düşünmüştü. Fakat yazı ile arasında bariz bir farklılık vardı. Üç yıldızlı yazı Alman milletinin savaşı sürdüreceğinden bahsetmişti. Alman ordusu veya ordudaki silahlar söz konusu olmamıştı. Ergökmen ise Alman maneviyatına değinmeden yalnızca Alman ordusunun asıl savaş için silahlarını ve mühimmatlarını sakladığını iddia etmişti. Ergökmen'e göre de Almanya savaşı sürdürecekti. Fakat bunun temel sebebi Alman ordusunun envanterinin hâlâ kalabalık olmasından kaynaklıydı. İki yazar aynı sonuca farklı yollarda varmışlardı. Cumhuriyet gazetesinin bu konudaki fikri ortaktı.

Nadir Nadi, Türk-Alman Dostluk Paktı'nın ikinci yıl dönümünde iki ülkenin dostluğuna değinmişti. Nadi'ye göre Türkiye ile Almanya arasında dostluk, kültür ve ekonomi ilişkileri geçmişten beri düzenli olarak gelişim göstermişti. Savaştan önce iyi giden ilişkiler, savaş esnasında da bozulmamıştı. Bu durum iki ülkenin yararı açısından faydalıydı. Sonsuza kadar sürecek bir savaş olmadığına göre İkinci Dünya Savaşı da elbet bitecekti. Amerika ve İngiltere yeryüzünden silinmeyeceğine göre içerisinde bir Almanya bulundurmayan Avrupa da mümkün değildi. Bu yüzden savaşın sonu ne olursa olsun, Türk-Alman ilişkileri savaştan sonra da sürdürülmeliydi. Bu dostluğun devamını görmek, mutluluk verecekti.³²⁰ Nadir Nadi de diğer yazarlar gibi alt metin olarak savaşın sürüp

³¹⁹ Şakir Hazim Ergökmen, "Kıyamet Ne Zaman Kopacak?", *Cumhuriyet*, 20.04.1943.

³²⁰ Nadir Nadi, "Türk-Alman Dostluğu", *Cumhuriyet*, 19.06.1943.

sürmeyeceğinden bahsetmişti. Fakat Nadi herhangi bir süre veya kimin kazanacağını söylemek yerine savaşın sonsuz olmadığından söz etmişti. Almanya kazansa da kaybetse de Avrupa nizamından çıkarılmayacaktı. Bu bakımdan savaş sonsuz olmasa da Avrupa nizamının sonsuz olduğunu düşünmüştü. Buna paralel olarak da Türk-Alman ilişkilerinin savaştan sonra da sürmesi gerektiğini söylemişti. Nadi savaşın muhakkak biteceğini düşünse de Almanya'ya olan güveni de zayıflamıştı. Almanya'nın Avrupa nizamından silinmeyeceğini düşünmesi, savaştan sonra da Almanya ile olan ilişkilerini sürdürülmesini istemesi Nadi'de Almanya'nın savaşı kaybedeceği düşüncesinin ortaya çıktığını göstermişti. Cumhuriyet gazetesi yazarları bu anlamda farklı görüşlerde bulunmuşlar ve Almanya'nın savaşı ne kadar daha sürdüreceğini tartışmışlardı. Bir devletin savaşı ne kadar daha sürdüreceği tartışılıyorsa o devletin savaşı kaybettiği söylenebilirdi. Nitekim Almanya'nın durumu da bu şekildeydi. Almanya savaşı kaybediyordu ve yazarlar kesin mağlubiyetin ne zaman yaşanacağını değerlendirmişlerdi.

Ulus gazetesinden Esat Tekeli, Falih Rıfıkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmer Almanya'nın 1943 yılındaki durumu ve Alman maneviyatı üzerine yazılar yazmışlardı. Esat Tekeli'ye göre Almanya'nın muvaffakiyet durumu ne olursa olsun, yaşadıkları bir ölüm kalım mücadelesi olduğu için Almanlar savaşa mecbur devam edeceklerdi. Tekeli, savaşın ne zaman biteceğini tahmin etmese de barıştan pek de umutlu değildi. Milli hükümetlere dayanan bir barış yerine hegemonyaya dayanan, yeni tartışmalara ve savaşlara neden olacak bir barış anlaşmasının yapılacağını düşünmüştü.³²¹ Cumhuriyet gazetesindeki savaşın ne kadar daha süreceği tartışmasına Ulus gazetesi de katılmıştı. Esat Tekeli de Cumhuriyet gazetesindeki üç yıldızla yayınlanan yazıyla ve Şakir Hazim Ergökmen'in düşünceleriyle benzerdi. Tekeli de Almanya'nın savaşı sürdüreceğini düşünmüştü. Tekeli diğer yazarlardan farklı olarak bir barış anlaşması yapılacağını fakat bu barış anlaşmasının bir anlamda Versailles gibi yeni tartışmalara ve savaşlara yol açacağını düşünmüştü. Tekeli, savaşın sürmesinin yanında geleceğin de karanlık olduğunu düşünmüştü.

Falih Rıfıkı Atay, İtalya'nın 8 Eylül 1943'te teslim olmasından sonra Almanların işlerinin zorlaştığını söylemişti. Sovyet cephesinde savunma pozisyonu alan Almanya'nın işgal altında tuttuğu ülkelerde desteği azalmıştı. Atay'a göre Almanlar, 1943 ortalarından

³²¹ Esat Tekeli, "Beş Yaşına Basan Harp", *Ulus*, 06.09.1943.

itibaren “*kızıl tehlike*”den gelebilecek zararlar üzerine bir propaganda izlemişti. Almanlar, yoğun hava saldırılarına uğramalarına rağmen kuvvetlerini hâlâ bir hayli korumuşlardı. Almanlar için önemli olan kuvvetlerini besleyecek imkânları sağlamaktı. Eğer Almanlara bu olanaklar sağlanırsa, en azından mevcut durumlarında eksilme yaşanmazsa, savaşı daha sürdürecektlerdi.³²²

Falih Rıfıkı Atay, Almanların değişimi ile ilgili bir tespitte bulunmuştur. Alman maneviyatı, özellikle Hitler ve Nazi liderleri içerisinde çok güçlüydü. Kazanacaklarına olan inanç tamdı. Fakat söylentilere göre halkın içerisinde ufak mırıldanmalar başlamıştı. Nazi partisinin veya parti görevlilerin durumu ile Alman milletinin durumu aynı değildi. Ya kazanacaklardı ya da yok olacaklardı. Cephede kaybetseler bile Nazi partisinin, Alman milletinin içerideki dirayetini sağlamaları gerekmektedir. “*Yani, Almanya'nın fetihler harbi ruhunu, şimdi, Almanya'nın istiklâl savaşı ruhu ile değiştirebilmeli*”ydi.³²³

Falih Rıfıkı Atay, Alman milletinin maneviyatı hakkında tereddütte bulunanların hayal kırıklığına uğrayacaklarını düşünmüştü. Alman milleti, Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılarına hatta Nasyonal Sosyalizm iktidara geldikten sonra süren barış dönemlerine bile katlanmıştı. Almanya'nın düşmanları olan Müttefik devletler bile Alman askerlerinin kahramanlıkları hakkında olumsuz cümleler dile getirmemişlerdi. Alman milleti, bu savaşı da kaybederse ilk Versailles gibi bir anlaşma ile kurtulamayacaklarının farkına varmışlardı. Savaştan böylesine bir kayıp ile çıkmamaları için, gıdadan silaha, hava saldırılarına, genel olarak savunma araçlarına ihtiyaçları vardı. Ancak bu imkânlar ile büyük bir yıkımdan dönebilirlerdi. Alman taarruzunun nerelere kadar gidip nerelerde durduğu görülmüştü. Savunmayı nasıl ve nerelerde sürdürecekleri belirsizdi. Alman ordusu da milleti de savunma için hazır ve ellerinden geleni yapacaklardı.³²⁴ Falih Rıfıkı Atay bir buçuk ay içerisinde Alman maneviyatına yönelik üç değerlendirmede bulunmuştu. Üç değerlendirmesinde de çıkardığı sonuçlar ortak; Alman milleti savaşmaya devam edecekti. Alman milletini küçümseyenler hata yapıyorlardı. Alman milleti Birinci Dünya Savaşı'nda olduğundan daha bütündü. Alman milleti, Alman hükümeti ve Alman ordusu birleşmişti. Alman miletine gerekli imkanlar sağlandıkça Alman milleti bu savaşı elinden geldiği kadar sürdürecekti. Müttefik devletler,

³²² Falih Rıfıkı Atay, “Harp Daha Ne Kadar Sürebilir?”, *Ulus*, 13.09.1943.

³²³ Falih Rıfıkı Atay, “Zorlaşan Propaganda”, *Ulus*, 11.10.1943.

³²⁴ Falih Rıfıkı Atay, “Bir Yazı ve Düşündürdükleri”, *Ulus*, 21.10.1943.

Almanya'ya Versailles gibi bir anlaşma bile sunmayacaklardı. Kayıtsız şartsız teslim olmalarını isteyeceklerdi. Bunu Alman milleti de anlamıştı. Bu yüzden Alman milleti olağan durumlarından da daha yüksek bir performans gösterecekti. Falih Rıfkı Atay, Esat Tekeli'den, Cumhuriyet gazetesindeki üç yıldızla yayınlanan yazıdan ve Şakir Hazim Ergökmen'den daha iddialı cümleler kurmuştu. Türk hükümetinin yayın organı olan Ulus gazetesinin Alman milletini övücü ve destekleyici yazıları bir buçuk ay boyunca sürdürmesi önemliydi. Türk hükümeti, Almanya'ya yönelik politikalarını değiştirmemişti. Türk kamuoyundan yükselen ses Türk hükümetinin izlediği siyasetin ve beklentilerinin sesiydi. Nitekim **Giriş** kısmında bahsedildiği gibi Türkiye, Müttefik devletlerle görüşmelerini sürdürürken Almanya'nın Türkiye'ye istediği an saldırabileceğinin ve özellikle hava saldırılarının Türk şehirlerini harabeye çevirebileceğinin altını çizmişti. Türk hükümetinin görüşleri Türk kamuoyunda da geniş bir yankı bulmuştu. Ulus örneği ile bu yankı daha iyi anlaşılıyordu.

Ahmet Şükrü Esmer, Alman maneviyatını övmemiş, Alman hükümetinin Alman milleti üzerine propagandasını eleştirmişti. Esmer'e göre Alman propagandaları artık Alman milleti üzerine dönmüştü. Almanya dünyayı etkilemek yerine kendi milletine güç vermeye çalışmıştı. İtalya'nın teslim olması, Doğu Cephesi'nde gerileme, Alman şehirlerine düzenli hava saldırıları, propagandaların dünya üzerine değil de Alman milletine yapılmasını gerekli kılmıştı. Bu propagandada İngilizlerin üç sene önce yaşadıkları hava saldırılarına dayandıkları, Alman milletinin de dayanabileceği işlenmişti. Lâkin İngiltere'nin yaşadığı saldırıların geçici olduğu ortadaydı. Almanya'ya yapılan saldırıların ise ne zamana kadar süreceği belirsizdi. Alman şehirlerinin, evleri her gün yakılan ve yıkılan Alman milletine teselliden başka söyleyecekleri bir söz olmamalıydı.³²⁵ Ulus gazetesindeki denge politikası, Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmer'in yazılarında tekrar etmişti. Falih Rıfkı Atay, Alman hükümetini ve Alman milletini övse de Ahmet Şükrü Esmer'de böyle bir övgü yaşanmamış ve tam aksine bu durumun bir övgü kaynağı değil de eleştiri kaynağı olduğunu belirtmişti. Atay Almanya'yı savunmaya Esmer ise Almanya'yı eleştirmeye devam etmişti. Ulus'un politikası değişmeden devam etmişti.

³²⁵ Ahmet Şükrü Esmer, "Almanya "Meydan Muharebesi,"", *Ulus*, 11.10.1943.

Vakit gazetesinden Asım Us, Sadri Ertem ve Fazıl Ahmed Aykaç, Almanya'nın 1943 yılını yazılarına almışlardı. Asım Us, milletlerarası ekonominin nelere sebep olduğundan bahsetmişti. İngiltere ve Fransa'nın 1930'ların başlarında iktisadi bakımdan kendi sınırlarına kapanmaları, Almanya'yı iktisadi açıdan kötüleştirmiş ve işsizliğin artmasını sağlamıştı. Alman milletinin işsiz kalması Hitler'in iktidara gelmesini sağlamıştı. Hitler işsizliği azaltabilmek için savaş sanayisine başvurmuştu. İkinci Dünya Savaşı'na giden yol domino taşı etkisini görmüştü. Alman milletini bu duruma sürükleyen şartları adaletli ve insafli bir şekilde görmek lazımdı.³²⁶ Us, Alman milletinin bu yola sürüklenmesinin sebeplerini ortaya koymuş ve Alman milletinin yaptıklarını meşrulaştırmaya çalışmıştı. Us'un önceki yazılarında Alman milleti bu biçimde yazılmamıştı. Bilakis bitaraf memleketlerin işgali Us tarafından yoğun eleştiriler almıştı. Alman milleti Versailles'ı imzalayınca ve ekonomi olarak güçsüz kalınca kendisini toparlamak adına işgallerde bulunmuştu. Us, İngiltere ve Fransa'nın dış ticaret konusunda daralmalarının domino taşının ilk etkilerinden biri olduğunu iddia etmişti. 1930'lu yıllarda yapılan hatalar 1940'lı yıllardaki olayların yaşanmasını sağlamıştı. Böylelikle Us, Almanya'nın eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmıştı. Türk kamuoyundaki Almanya etkisi Us'un yazılarında da görülmüştü.

Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi, savaş suçluları üzerine bir yazı yazmıştı ve bu yazı Türk basınında tartışma başlatmıştı. Bu tartışmaya Asım Us da katılmıştı. Almanya'nın savaş suçluluğu ile ilgili değerlendirmede bulunmuştu. Us'a göre eğer Almanya, savaşı Polonya'dan öteye taşımasaydı, en sonunda maddi eksiklikten dolayı savaşı kaybetseydi, kazanan İngiltere'ye göre suçlu yine Almanya olacaktı. Hatta Sovyetler Birliği bu kısımda Almanya'yı maddi olarak desteklediği için Sovyetler de suçlu konuma düşecekti. Almanya'nın doğrudan İngiltere'ye saldırması işleri değiştirse de savaşın suçlusunun kim olduğu Türkiye'yi pek ilgilendirmemekteydi.³²⁷ Us'un yorumu Türkiye'nin denge ve savaş dışı kalma politikasını gözler önüne sermişti. Almanya bu savaşı başlattığı için İngiltere tarafından suçlu ilân edilecekti. Nitekim Sovyetler de suçlu ilân edilecekti. Fakat kimin suçlu kimin güçlü olduğu Türkiye için önemli değildi. Türkiye her devletle ilişkilerini canlı tutmaya çalışmış ve savaşın dışında kalmak için elinden geleni yapmıştı. Bu yönde devletler ile görüşmeler devam etmişti. Türk hükümetine göre de suçlu,

³²⁶ Asım Us, "İkinci Dünya Harbini Doğuran Milletler Arasındaki Sebepler", *Vakit*, 17.05.1943.

³²⁷ Asım Us, "Harp Suçluları", *Vakit*, 06.08.1943.

kazanan veya kaybeden önemli değildi. Almanya'nın faaliyetleri endişe yaratsa da Türkiye Müttefik devletlerde de Almanya'yla da ilişkilerini sıkı tutmuştu. Bu yüzden de Us'a göre bu tartışmalar Türkiye nezdinde önemsizdi.

Asım Us, İtalya'da oluşan hükümet değişiminin Almanya'da da yaşanıp yaşanmayacağını sorgulamıştı. Vardığı sonuç Türk kamuoyundaki ortak sonuç gibi Almanya'daki durumun sonuna kadar gideceğiydi. Us'a göre Almanya, İtalya'dan farklıydı. Hâlâ hem parti üyeleri hem de Alman milleti Hitler'e inanmakta ve güvenmekteydi. Nazi rejimi savaştan önce sağladığı disiplini savaşla birlikte daha da arttırmıştı. Almanya'da bir değişim olmasının yalnızca iki seçeneği vardı; ya Hitler savaştan ve iktidardan çekilmeyi kendisi gerçekleştirecek, ya da Alman askeri silah bırakacaktı. Diğer türlü Almanya'da Hitler'in veya Nazi rejiminin görev bırakması mümkün değildi. Kayıtsız şartsız teslimiyet anlaşması, normal bir barış anlaşmasından katbekat ağır olacaktı. Yine de Nazi şefleri savaşı kazanabileceklerine yönelik umutlarını sürdürmüşlerdi.³²⁸ Asım Us, Falih Rıfkı Atay, Esat Tekeli, Cumhuriyet gazetesindeki üç yıldızla yayınlanan yazı ve Şakir Hazim Ergökmen ile aynı fikirdeydi. Alman hükümeti, Alman ordusu ve Alman milleti savaşı sürdürmeye devam edecekti. Alman maneviyatı korunacaktı. Us, 1943'teki yazılarında Almanya'yı savunmuştu. Almanya'nın savaşı kazanmasıyla ilgili bir değerlendirmede bulunmamıştı. Almanya'nın savaşı kazanacağını düşünmemişti. Fakat Alman milletinin dayanacağını söylemişti. Bu anlamda genel olarak Türk kamuoyu ile aynı fikirdeydi.

Sadri Ertem, Asım Us'a göre zıt değerlendirmelerde bulunacaktı. Sadri Ertem, Vakit gazetesinden önce Tan gazetesinde görev almıştı. Bu anlamda Ertem'in düşünceleri ile Almanya ters kutuplardı. Sadri Ertem, Alman savaş sanayisinin yaşadığı düşüşten bahsetmişti. Ertem'e göre Alman orduları, Alman sanayisi sayesinde büyük zaferler kazanmıştı. Lâkin sınırların genişlemesi ile birlikte savaş sanayisi üretim bandını arttırmak zorunda kalmıştı. Yalnızca yedi milyon yabancı millettten insan bile Alman savaş sanayisinde çalışmaktaydı. Almanya'nın üretmek zorunda olduğu miktar arttıkça, idea da kalite de düşmeye başlamıştı. Alman sanayi tesislerinin saldırıya uğraması üretimi zorlaştırmıştı. Almanlar kaybettikleri kadar uçak üretememiş, üretemedikçe de daha çok saldırıya uğramıştı. Alman sanayi tesisleri farklı bölgelere nakledildiği için üretim bandında daralma yaşanmıştı. Bu yüzden Almanlar uzun zamandır başarılı bir taarruz

³²⁸ Asım Us, "Almanya'da İtalyaya Benziyen Bir Değişiklik Olabilir mi?", *Vakit*, 26.10.1943.

gerçekleştirebilecek düzeye ulaşamamışlardı.³²⁹ Sadri Ertem, Cumhuriyet gazetesinden Şakir Hazim Ergökmen'den bir hayli farklı düşünmüştü. Ertem'e göre Alman sanayisi kötü durumdaydı. Ergökmen ise Alman ordusunun asıl silahlarını kullanıma sunmadığını iddia ediyordu. Türk kamuoyunda birbirinden farklı iki yorum yükselmişti. Almanya her geçen gün cephede geriye çekilmişti. Cephelerdeki gelişmeler Sadri Ertem'in iddialarını daha geçerli kılmıştı. Almanya'nın savunma pozisyonu almasından ötürü Alman sanayisinin durumu ve üretim bandının daralmış olması iddia edilebilirdi.

Sadri Ertem, İtalya'nın teslim olmasını Almanya üzerinden işlemişti. Ertem'e göre İtalya'da Faşizm'in yıkılması, Almanya için de hayallerin yıkılması anlamına gelmişti. Çünkü yeni nizam fikri artık gerçekçiliğini kaybetmişti. Yeni nizam ilerlemeye dayalı bir plandı. Taarruzlarla ve cephede ilerlemeler kaydedildikçe bu arzu etkisini arttırmıştı. Fakat aynı şekilde Almanya savunma pozisyonuna geçince ve geri çekilmeye başlayınca, Almanların yeni nizam arzuları da hayal olmuştu.³³⁰ Sadri Ertem ertesi ay Avrupa'daki iç huzursuzluktan bahsetmişti. Bazı Avrupa ülkeleri, Almanların ülkelerine gelmelerini istemiş ve Almanları bizzat davet etmişlerdi. Alman orduları ülkelere girdiğinde çok sevinmişler ve hatta bayram edenler dahi olmuştu. Fakat Almanların girdikleri ülkelerde, üç senenin sonunda büyük problemler oluşmaya başlamıştı. Bunun en büyük sebebi ekonomikti. Almanya, kendi uydusu haline getirdiği devletlerin ekonomik faaliyetlerinin neredeyse tamamını kendi menfaati için kullanmıştı. İsteddiği tesisi taşıyıp istediği tesisi kapatmıştı. Hâl böyle olunca da diğer milletlerin ekonomileri her geçen gün kötüleşmişti. Özellikle köylülerin durumu bir hayli kötüleşmişti. Fakat Almanların bu durumları, işgal altındaki devletlerde senelerdir gözükmeyen olguları oraya çıkarmıştı. Artık devletler, eski bağımsız kimliklerini, hürriyetlerini, hatta milliyetçiliklerini gün yüzüne çıkarmaya başlamışlardı. Bu da Almanya için büyük sorunlara yol açacaktı. Huzursuzluğun en temel sebebi Almanya'nın ekonomik hegemonyasıydı.³³¹ Sadri Ertem genel olarak Almanya'ya eleştirmişti. Asım Us'un yazılarından bir hayli zıt düşüncelere bürünmüştü. Ulus gazetesindeki denge politikası Vakit gazetesinde de vücut bulmuştu. Nitekim Asım Us da Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekiliydi. Hükümette görevi olmasa da hükümetinin politikalarını gazetesine yansıtmıştı. Cumhuriyet gazetesi genel olarak tek sesli bir gazete

³²⁹ Sadri Ertem, "Hareketsizliğin Sebepleri", *Vakit*, 26.06.1943.

³³⁰ Sadri Ertem, "Yeni Nizam Ne Oldu?", *Vakit*, 08.08.1943.

³³¹ Sadri Ertem, "Avrupadaki Huzursuzluğun Üç Sebebi", *Vakit*, 12.09.1943.

olsa da Ulus ve Vakit gazeteleri denge politikasına uyarak iki farklı görüşü de kamuoyu ile paylaşmışlardı. Sadri Ertem'in bu görüşleri yalnızca denge politikası ile bağlantılı değildi. Sadri Ertem, Tan gazetesindeki Alman karşıtı tutumunu Vakit gazetesinde de sürdürmüştü. Bu anlamda Ertem'in düşüncelerinde herhangi bir değişim göze çarpmamıştı.

Fazıl Ahmed Aykaç, Asım Us ve Sadri Ertem'den farklı olarak Almanların savaştaki değişiminden bahsetmişti. Aykaç'a göre Alman milleti, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin nedenlerinden birisini savaşın dört sene gibi uzun bir müddet sürmesine bağlamıştı. Bunu göz önüne alarak hazırlandıkları İkinci Dünya Savaşı'nda parolaları yıldırım olmuştu. Almanya "çabuk!" diyerek savaşırken, Müttefikler ise "yavaş!" diyerek Almanya'yı dizginlemeye çalışmıştı. İkinci Dünya Savaşı dördüncü senesinde roller değişmişti. Şimdi Müttefikler "çabuk!" diye bağırırken Almanlar "yavaş!" diye bağırılmışlardı.³³² Almanya 1941 yılına kadar kazandığı savaşları kısa bir sürede kazanmıştı ve bu saldırılar esnasında uzun bir hazırlanmada bulunmamıştı. Çünkü Almanya, 1933 yılından itibaren bu savaşa hazırlanmıştı. Alman ordusu düşmanlarının savaşa hazırlanmasına fırsat bırakmadan saldırılarda bulunmuş ve bu saldırılarda da başarıya ulaşmıştı. Müttefikler savaşın ilk yıllarında Almanya'yı oyalamak istemişlerdi. Fakat savaşın dördüncü yılında işler değişmişti. Almanya'nın savunma veya yeni taarruzlar için hazırlanması gerekmişti. Savaştaki kayıplar büyük boyuttaydı. Müttefikler ise özellikle Amerika'nın da savaşa girmesiyle birlikte askeri malzeme açısından kuvvetlenmişlerdi. Bu yüzden Müttefik devletler Almanya toparlanmadan savaşı bitirmek istemişlerdi. Koşullar değişmişti. Vakit gazetesinden Fazıl Ahmed Aykaç bir yorum yapmaktan kaçınsa da Asım Us ve Sadri Ertem birbirlerinden farklı düşüncelerde yazılar ortaya koymuşlardı.

Son Posta gazetesinden Ekrem Uşaklıgil ve Hasan Âli Ediz, 1943 yılını ve Almanya'yı yazılarında işlemişlerdi. Ekrem Uşaklıgil, Hitler'in iktidara gelişinin 10. yılında yazdığı bir değerlendirme yazısından bahsetmişti. Uşaklıgil'e göre iktidara gelişin ilk yıllarında 30 Ocak günü Almanya içerisinde bir hayli renkli ve eğlenceli bayramlar şeklinde kutlanmıştı. Kutlamalar esnasında Hitler genellikle bir konuşma yapar ve halk daha da coşardı. 30 Ocak 1943'te ise Almanya, tarihinin en mühim dönüm noktalarından

³³² Fazıl Ahmed Aykaç, "Çabuk! Yavaş!", *Vakit*, 02.12.1943.

birisindeydi. Almanya’da keder vardı. Bu yüzden resmi veya özel kutlamalar yapılmamıştı. Hatta Hitler’in bir konuşma gerçekleştirmesi de beklenmemişti. Bugün her Alman geçmişi düşünecek ve yaşadıkları güzel günleri hatırlayacaktı. Almanya’ya giden tarafsız muhabirler Almanların maneviyatlarının hâlâ aynı sağlamlığını koruduğunu söylemişlerdi. Bu maneviyatın korunması olağandı. Fakat artık Alman milleti zaferi değil de kârlı bir barışa nasıl varılacağını düşünmeye başlamıştı.³³³ Ekrem Uşaklıgil, Alman milletinin geçirdiği “*büyük sınav*”dan söz etmişti. İsviçreli bir gazeteci, ziyaret için gittiği Almanya’da olanları anlatmıştı. Alman milleti bir bütündü. Bir hayli zor zamanlar yaşanmıştı. Düzenli olarak hava saldırılarına maruz kalmışlardı. Fakat saldırı nereye gerçekleşirse Almanlar hemen yardıma muhtaç olanlara yardıma koşmuşlardı. Uşaklıgil de aynı fikirdeydi. Almanlar ne kadar zor bir duruma düşerse düşünler, maneviyatlarını kaybetmemişlerdi. Durumlarına hiç kimse küfür etmiyordu. Sükûn ve intizam mutlaktı. Yalnızca savaşın bitmesini istiyorlardı.³³⁴ Alman maneviyatı konusunda Ekrem Uşaklıgil Asım Us, Falih Rıfkı Atay, Esat Tekeli, Cumhuriyet gazetesindeki üç yıldızla yayınlanan yazı ve Şakir Hazim Ergökmen ile aynı fikirdeydi. Almanya ne kadar zor zamanlardan geçse de Alman milleti maneviyatını korumuştur. Uşaklıgil diğer yazarlardan farklı olarak ecnebi bir yazarın Almanya’daki durumu anlatmasından örnek vermiş ve Alman milletinin yalnızca savaşın bitmesini istediği çıkarımında bulunmuştu. Bunun haricinde Ekrem Uşaklıgil de Türk kamuoyu ile hemfikirdi.

Hasan Âli Ediz, Birinci Dünya Savaşı Alman ekonomisi ile İkinci Dünya Savaşı Alman ekonomisini karşılaştırmış ve Almanya’nın ekonomik kaynaklarının gün geçtikçe azalmasından bahsetmişti. Ediz’e göre Almanya’nın birinci savaştaki hazırlığı, ikinci savaştaki hazırlığına göre daha donanımlıydı. Fakat Almanya’nın birçok önemli devleti işgal edip ürünlerinden faydalanması, savaşı buraya kadar uzatmasını sağlamıştı. Alman toprakları ise ilk savaşta görmediği zararları ikinci savaşta görmüştü. Gerek Alman şehirleri gerek Alman sanayi tesisleri düzenli aralıklarla bombalanmaya başlamıştı. Bu saldırılardan ötürü Alman sanayisi büyük zararlar görmüştü. İlk savaşta Almanya’nın 40 milyar Marklık altın stoku vardı. İkinci savaşın başında ise yalnızca 4 milyar Marklık altın stokuna sahipti. İlk savaşta Almanya’nın ekonomisinin bozulmasına yol açacak

³³³ Ekrem Uşaklıgil, “Her Hitlerin 10 uncu Yıldönümünde Maziye Kısa Bir Bakış”, *Son Posta*, 30.01.1943.

³³⁴ Ekrem Uşaklıgil, “Alman Milleti Büyük Bir İmtihan Geçiriyor”, *Son Posta*, 10.10.1943

olaylar gerçekleşmemişti. Fakat ilk savaşın sonrasında imzaladığı anlaşma ile tamirat borçları Almanya'ya büyük yük olmuştu. Bu borçları ödeyip kısa sürede savaş stoku yapabildiği için Almanya ikinci savaşı hızlı bir şekilde bitirmek istemişti. Bu konuda başarısız olmuştu. Bunların haricinde Alman savaş sanayisi, düzenli olarak saldırıya uğradığı için savaş sanayisinin üretimi gün geçtikçe azalmaktaydı. Bu sanayi tesisleri hava saldırılarından ötürü bir oradan bir buraya taşınmaktaydı. Alman sanayisi, verimini her geçen gün kaybetmekteydi.³³⁵ Hasan Âli Ediz, *Vakit* gazetesinden Sadri Ertem ile benzer, *Cumhuriyet* gazetesinden Şakir Hazim Ergökmen'den farklı düşünmüştür. Ergökmen'in beklediği taze birlikler ve taze silahlar Ediz'in beklentilerinde mevcut değildi. *Son Posta* gazetesine göre Almanya zorluk içindeydi. Ekrem Uşaklıgil ve Hasan Âli Ediz'in düşünceleri benzer sonuçlara çıksa da yorumlar birbirinden farklı olmuştu. *Son Posta* gazetesinde de bir denge teması göze çarpmıştı. Uşaklıgil Alman maneviyatını ve Alman milletini övmüş Ediz ise Alman maneviyatına ve Alman millete yorum yapmaktan kaçınmıştı. Yalnızca Almanya'nın durumunu eleştirmiş ve Türk kamuoyundaki diğer yazarlara ters bir şekilde Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda daha güçlü olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasıyla Türk kamuoyundaki yazarlardan ayrılmıştı. *Ulus ve Vakit* gazetelerinde görülen denge politikası *Son Posta* gazetesinde de 1943 yılında görülmüştü.

Tan gazetesinden M. Anten, Almanya'daki iktisadi bunalımdan bahsetmişti. Anten'e göre Nazilerin iktidara gelmesinden beri Almanya savaşa hazırlanmaya başlamıştı. Bu doğrultuda da stoklar oluşturulmaya çalışılmıştı. Almanya'nın yaptığı her şey planlıydı. Almanlar işgal edecekleri yerlerden iktisadi sisteme sağlayacaklarını bile planlamışlardı. Fakat Sovyetler üzerinden planlananlar başarısızlığa uğramıştı. Artık Avrupa üzerinde topladıkları yalnızca Almanya'ya bile yetmiyordu. Almanya, neredeyse bütün Avrupa'ya egemen de olsa Müttefiklerin ablukasını altında olduğu için kendi yağı ile kavrulmaktaydı. Nazi Almanyası, yoksulluk ve sefalet çekmekteydi. Savaş gücünü bu şekilde sürdürmesi de biraz güç gibiydi.³³⁶ M. Anten, Alman iktisadının zorluk çekmesinin sebeplerini ortaya koymuştu. Almanlar planladıkları hedeflere ulaştıkça daha da güçlenmişlerdi. M. Anten bu bakımdan Hasan Âli Ediz ile aynı düşüncedeydi. Almanya'nın planladığı hedefleri ele geçirmesi ve bu zenginliklerden faydalanması savaşın 1943 yılına gelmesini sağlamıştı.

³³⁵ Hasan Âli Ediz, "Almanyanın İktisadî Kudret Kaynakları Tökeniyor mu?", *Son Posta*, 05.11.1943

³³⁶ M. Anten, "Almanyanın İktisadî Sistemi", *Tan*, 21.02.1943.

Fakat hedeflerin istenilen sonucu sağlamaması, Almanya'nın Avrupa'da bile yetersiz kalmasını sağlamıştı. Nitekim Almanya, Çekoslovakya'yı 1939 yılının Mart ayında işgal ettiğinde Türk kamuoyu bu durumdan bahsetmişti. Çekoslovakya'nın işgalinin Almanya bakımından hem sanayi hem askeri hem de gıda yönünden katkı sağladığı yazarlar tarafından iddia edilmişti. Dört yıl sonra Türk kamuoyundaki bazı yazarlar dört yıl önceki bu iddiaları savunmuştu. Anten ve Tan gazetesi Alman maneviyatına değinmemişti.

Son Telgraf gazetesinden Ali Kemal Sunmar ve Etem İzzet Benice, 1943 yılı ve Almanya üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Ali Kemal Sunmar, Nazi iktidarının 10. yıl dönümünden bahsetmişti. Sunmar'a göre 1938 yılı genel olarak Almanya'nın istediği gibi geçmişti. Avusturya'nın ilhakı, Çekoslovakya'dan toprak alınması bunlara örnekti. 1939 yılında ise Polonya'nın işgali ile birlikte İngiltere ve Fransa ile anlaşma sağlanamamıştı. Sonucunda da savaş çıkmıştı. Hitler, Bismarck'ın "batı ile savaştan önce doğuyu güvenceye almak lazımdır" sözünü dikkate alarak Sovyetler Birliği ile anlaşma yoluna gitmiş ve batıda mühim zaferler kazanmıştı. Nitekim Bismarck'ın sözünü yalnızca bir süre dikkate almıştı ve 1941 yılında Sovyetlere saldırmıştı. Almanya daha sonrasında İngiltere ve Amerika ile uğraşmıştı. Nasyonal Sosyalizm 10. senesini dört bir yanındaki düşmanlarla geçirmişti.³³⁷ Ali Kemal Sunmar, Almanya'nın 1943 yılını özetlemişti. Almanya'nın neler yaşadığını kısaca anlatmıştı:

*"...943 Eylülünde Almanya harbin beşinci yılına girerken Almanyayı düşündüren vekayi az değildi: Stalingraddan geri dönülmüş, Şimalî Afrikadan çıkılmış, İtalyada değişmiyen kalmamıştı. Denizaltı muharebesi bekleneni temin edemediği gibi müttefiklerin hava kuvveti de arttıkça Almanyanın sanayi merkezlerini, demiryollarını havadan atılan bombalarla tahrip etmek işi düşmanlarca kolaylaşmış, Almanyanın aleyhine olarak gitgide ilerlemişti. İşte 939 Eylülünde Lehistan üzerine yürüdüğü günlerden beri hep kazanılacak kat'i zaferi düşünmüş ve bu uğurda uğraşmış olan Almanlık bir gün bu harbin sonunda yenilmek de mümkün olabileceğini ister istemez düşünmiye başlamıştı"*³³⁸

Etem İzzet Benice, Hitler'in ve Goebbels'in konuşmalarını ve Almanya'da yaşananları aktarmıştı. Hitler ve Nazi liderleri maneviyatlarını korumuş ve galibiyet umutlarını hâlâ sürdürmüşlerdi. Alman ordularının mevsim düzelince tam kapasite ile Sovyet içlerine ilerleyebileceklerini düşünmüşlerdi. Alman liderleri, en büyük tehlikenin doğuda olduğunu aktarmışlardı. Lâkin gündüz vakti bile Berlin'i bombalayan uçaklar doğudan

³³⁷ Ali Kemal Sunmar, "On Senelik Almanya", *Son Telgraf*, 30.01.1943.

³³⁸ Ali Kemal Sunmar, "Almanya'da Efkârı Hazırlamak", *Son Telgraf*, 26.11.1943.

gelmemişlerdi. Bu durum Alman yüreklerini burkmuştu. Almanya ölüm kalım mücadelesi içindeydi. Bu mücadelenin ne olacağını da Alman milletinin bir bütün olarak göstereceği arzu, fedakârlık, çarpışma gücü gösterecekti.³³⁹ Etem İzzet Benice'ye göre Almanya'nın düştüğü durumun bir hayli sıkıntılı ve zorlu olduğunu söylemeye lüzum yoktu. Almanya yalnızca Sovyetler ile savaşmış olsaydı bu sıkıntılı durumlara düşmeyebilirdi. Hatta Sovyetler, Almanya'nın içinde bulunduğu durumda olabilirdi. Almanya'nın bu durumda olmasının temel sebebi diğer Müttefik devletlerin güçlerini toplaması ve Avrupa içlerine hava akınlarında bulunmalarıydı. Alman sanayi tesisleri düzenli olarak saldırıya uğramaktaydı. Berlin ve Hamburg gibi Almanlar için önemli şehirler de bombalanıyor ve Almanların ruhu kırılıyordu. Bütün bu durumlar, Alman ordusunun durumunu daha da geriletliyordu.³⁴⁰ Son Telgraf gazetesi Almanya'nın kötü bir durumda olduğu konusunda hemfikirdi. Savaşın sürüp sürmeyeceği konusunu Alman maneviyatı belirleyecekti. Nitekim Alman maneviyatı üzerine bir değerlendirmede bulunulmamıştı.

Yeni Sabah gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın, Diplomat ve Yeni Sabah isimli yazılar Almanya'daki durumlardan bahsetmişti. Hüseyin Cahit Yalçın Yeni Sabah gazetesine uygulanan Alman baskısından söz etmişti. Türkiye, kâğıt ithalatını Almanya'dan yapıyordu. Fakat Almanya kâğıt ihracatını yaparken Yalçın'ın iddiasına göre bazı gazetelere bu kâğıdın verilmemesini istemişti. Bu gazetelerden birisi de Hüseyin Cahit Yalçın'ın içerisinde bulunduğu Yeni Sabah gazetesiydi. Türkiye de Almanya'da bir sürü ürün ihraç etmekteydi. Fakat Türk hükümeti hangi gıdanın hangi Almanın kursağına gireceğine karışmamaktaydı. Türkiye, kendisine sözleşmede verilen yükümlülüklerin hepsini yerine getirmekteydi. Almanya da aynı şekilde yükümlülüklerini yerine getirmek zorundaydı. Yalçın, Alman hükümetini tehdit etmişti. Almanya ya verdiği sözleri yerine getirecek ya da ticaret heyetleri Türkiye'den eli boş bir şekilde Almanya'ya dönecekti.³⁴¹ Hükümette veya mecliste bulunmayan Hüseyin Cahit Yalçın, iddialı açıklamalarda bulunmuştu. Nitekim Hüseyin Cahit Yalçın Alman ajansları ile neredeyse her gün kavga etmişti. Kavgaları ile ünlü olan Hüseyin Cahit Yalçın 1943 yılını Almanya ile tek başına

³³⁹ Etem İzzet Benice, "Tek Ümit Alman Milletinin Dayanmasıdır", *Son Telgraf*, 01.02.1943.

³⁴⁰ Etem İzzet Benice, "Almanyanın Çetin Durumu", *Son Telgraf*, 28.08.1943.

³⁴¹ Hüseyin Cahit Yalçın, "Nazi Marifeti", *Yeni Sabah*, 07.04.1943.

mücadele ederek geçirecekti. Türk Diplomatik Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Yalçın'ın tehditlerine yönelik bir sonuç bulunmamıştı.

Diplomat takma adlı yazar, İngiltere'de yeni bir Versailles Antlaşması hazırlandığını iddia etmişti. Fakat bu yeni Versailles, eskisini mezara götürecek kadar ağır bir anlaşma olacaktı. Almanya'da askeri kuvvetlerin tamamı kaldırılacaktı. Sivil uçaklara bile izin verilmeyecekti. Doğu Prusya ayrı bir devlete dönüştürülecekti. Alman radyo ve matbuatı kontrol altına alınacaktı. Diplomat'a göre eğer Müttefikler bu anlaşmayı sıkı sıkıya uygularlarsa Hitler'in bahsetmiş olduğu bin senelik hükümdarlığı Müttefikler kuracaktı. Eğer Almanya bu savaşı kaybederse çok ağır anlaşmalara maruz kalacaktı.³⁴² Diplomat'ın iddiaları Türk kamuoyunda başka bir yazar tarafından gündeme getirilmemişti. Bu anlamda Diplomat'ın kaynağı belli değildi. Bu iddia Türk kamuoyunda da bir tartışmaya yol açmamıştı.

Yeni Sabah başlıklı yazıya göre Nazi hükümeti de Alman milleti de savaşın çıkmasına sebep olan devlet veya devletler aramışlardı. Lâkin ne kadar ararlarsa arasınlar çabaları boşunaydı. Bu savaşın çıkmasına Nazi hükümeti de Alman milleti de sebep olmuşlardı. Savaşın mesuliyetinin de kendi üzerlerinde olduğunu biliyorlardı. Savaş için yaptıkları tahminler boşa çıkınca ve fena vaziyete düşünce savaşın mesuliyetini başka omuzlara atmak için uğraşıyorlardı. Hâlbuki telaşları boşunaydı. Sorumlu bizzat kendileriydi ve bunun bedelini ödemelerine de bir hayli az kalmıştı.³⁴³ Yeni Sabah gazetesindeki yazı Türk kamuoyunun gündemine zıt düşmüştü. Türk kamuoyu genel olarak Alman maneviyatını överken Yeni sabah gazetesi savaştan Alman hükümetinin yanında Alman milletini de suçlamıştı. Yeni Sabah gazetesi Almanya konusunda tek sesli ve eleştirel bir dil kullanmıştı.

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahid Yalçın değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Ahmet Emin Yalman, Hitler'in yapmış olduğu ilk eylemlerde haklı olduğunu düşünmüştü. Vurulan zincirleri birer birer kırdığında Yalman'ın içi ferah olmuştu. Fakat Hitler nerede durması gerektiğini bilememişti. İnsanlığın ihtiyaç duyduğu emniyeti sağlamak yerine insanlığın zararına işler yapmıştı. Almanların karşı taraftan

³⁴² Diplomat, "İtalya'ya Sulh Teklifi, Almanya İçin Hazırlanan İkinci Versailles", *Yeni Sabah*, 17.05.1943.

³⁴³ "Hakiki Mes'ul Kim?", *Yeni Sabah*, 28.05.1943.

intikam dolu eylemlere girişmesi ve çok kötü durumlar yaşamalarını düşündüğünde Yalman'ın içi titremişti.³⁴⁴ Ahmet Emin Yalman, Almanya'nın ve Alman milletinin başına gelebileceklerden endişelenmişti. Yakın zamanda gelişen olaylar Almanya'daki tedirginliğin artmasını sağlayacaktı. Almanya'nın hiçbir kıtada dostu yoktu. Savaşın başında milletleri para ve güç ile yanında tutmak, sempati kazanmak için çabalasa da bu çabalar pek de olumlu sonuç vermemişti. Şimdilerde ise işgale uğrayan devletlerin halkları, Almanlara dış bilemişlerdi. Almanya, her taraftan düşmanlar kazanmıştı. Teçhizat konusunda da rakiplerinin gerisine düşmüştü. Eğer ki Almanlar, Yalman'dan rapor isteseler, Yalman onlar için her şeyin ümitsiz olduğunu, tek kurtuluşun ılımlı bir anlaşma olduğunu söyleyecekti:

“Bu satırları “oh olsun” zihniyeti ile yazmıyorum. Almanları yakından tanıyan her insan gibi ben de onları çok severim ve sayarım. Almanlık böyle bir akıbeta lâyık değildir. Altı sene bir Alman mektebinde okudum, çocukluğum ve ilk gençliğim almanca kitaplar arasında geçti. Almanyada senelerce harp muhabirliği ettim ve Alman ruhunu yakından tanıdım. Almanlar iyi bir sevk ve idareye kavuşabilselerdi, dünyanın en kıymetli ve faydalı, en medeni insan unsuru rolünü oynuyabilirdi”

Yalman, Almanya'daki durumun bir hayli kötü olduğunu ve daha da kötüleşebileceğini düşünmüştü. Nitekim bu yorumları objektif bir değerlendirme ile yaptığını Almanya'ya eski yakınlığından bahsederek ispatlamaya çalışmıştı. Alman milletini övmüş fakat Alman maneviyatının bile Almanya'yı gittiği feci akıbetten kurtaramayacağı konusunda endişelendiğini söylemişti. Yalman bu endişe bakımından Türk kamuoyundan farklı hisler barındırmıştı.

Hüseyin Cahit Yalçın, Almanya'nın yaşadığı zaferleri küçümsemişti. Yalçın'a göre Almanya, yaşadığı bütün zaferleri silah üstünlüğü ile sağlamıştı. Danimarka ve Norveç'i istila etmek, Belçika ve Hollanda'yı ezmek, Yunanistan ve Yugoslavya'yı yenmek, Alman milleti için övülecek durumlar değildi. Fransa neredeyse savaşmadan yıkılmıştı, İngiltere savaşa hazır değildi. Dunkirk durumu zaten hazır olmamanın belirtisiydi. Sovyet topraklarındaki ilk başarılar, Sovyetlerin tecrübesiz olmalarından kaynaklanmıştı. Sovyetler, Amerikan silahları ile donatılınca Almanları yenilgiye uğratmışlardı. İngiltere savaşa hazır olunca neler yapabileceğini Kuzey Afrika'da göstermişti Almanya, başlangıçta kazandığı üstünlükleri kaybetmişti. Nazilerin davalarını kaybettiklerine dair

³⁴⁴ Ahmet Emin Yalman, “Almanlığın Karşılaştığı Korkulu İhtimaller”, *Vatan*, 08.04.1943.

tereddüde bile gerek yoktu.³⁴⁵ Yalçın, Yeni Sabah gazetesinde Almanya'ya yaptığı eleştirileri Vatan gazetesinde de sürdürmüştü.

Tasviri Efkâr gazetesi, Tasviri Efkâr başlığı altında Almanya ile ilgili yazılar paylaşmıştı. Tasviri Efkâr, Adolf Hitler'in konuşmasını değerlendirmişti. Tasviri Efkâr'a göre Hitler, iktidara gelişinin 10. yılına özel hazırladığı konuşmayı Reichstag'ta kendisi okumamıştı. Konuşmayı Joseph Goebbels yapmıştı. Adolf Hitler, 24 saat bile olsa Doğu Cephesi'ndeki karargâhından ayrılamamıştı. Bu durum Alman ordusunun Sovyetler karşısında ne kadar zor durumda olduğunu göstermişti. Konuşmada Versailles Antlaşması'nın Almanya'ya yaşattıklarından bahsedilmişti. Bu kısımda bir yanlışlık yoktu. Almanya gerçekten zor durumlara düşmüştü. Türk kamuoyunda Hitler'e ilk eylemlerinde de hak verilmişti. Hatta Führer kan dökmeden, İngiltere ve Fransa ile müzakere yoluna girerek Versailles'daki hükümleri geçersiz kıldığı için takdir bile edilmişti. Alman milleti dünya medeniyetine hizmet konusunda en ön sıralarda olmuştu. Gerek ilim ve fen konusunda Alman milleti başları çekmişti. Fakat aynı millet daha da ileriye gidip kan dökmeye başlamıştı. Savaşın sonucunun ne olacağı belirsizdi. Belki de Hitler'in de dediği gibi Avrupa'yı büyük bir zulümden kurtarmak için Almanya'nın savaşı kazanması gerekmektedir. Hâlbuki Alman ordusu yıldırım hızında başarılarla koştuğu döneminden uzaklaşmıştı. Savaşın sonucunun ne olacağını kimse kestirememektedir.³⁴⁶ Tasviri Efkâr gazetesi, bir buçuk ay sonra Almanya'nın akıbeti ile ilgili bir tahminde bulunmuştu. İngiliz uçakları, yaptıkları hava saldırıları ile Alman şehirlerine ve sanayisine bir hayli zor zamanlar yaşatmıştı. Yalnızca Berlin üzerine 900 bin ton bomba atıldığı iddia edilmişti. Bir memleket hava saldırıları ile değil piyade saldırısı ile ele geçirilebilirdi. Fakat Alman milleti bu hava saldırıları yüzünden bir hayli güç durumlara sürüklenmişti. Maneviyatlarında elbette kırılmalar yaşanmıştı. Sovyetlerde istenilen başarıların yaşanmaması, en zinde kuvvetlerin ve en iyi silahların Sovyet topraklarında kaybedilmeleri, Almanya'nın işini bir hayli zorlaştırmıştı. 1944 yazında eğer Amerika da İngiliz uçaklarına katılırsa Alman milleti için felaket dolu zamanlar yaşanacaktı. Alman milletinin bu saldırıları atlatıp atlatmayacağı o zaman görülecekti.³⁴⁷ Türk kamuoyunda Almanya'yı en çok destekleyen gazetelerden birisi olan

³⁴⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "Almanyanın Buhranları", *Vatan*, 30.05.1943.

³⁴⁶ "M. Hitlerin Onuncu Yıl Konuşması", *Tasviri Efkâr*, 01.02.1943.

³⁴⁷ "Almanlar Bu Bombardımanlara Dayanabilecekler mi", *Tasviri Efkâr*, 30.03.1943.

Tasvir-i Efkâr, Alman maneviyatına yönelik olumlu yorumlarda bulunmamıştı. Hatta Almanya eleştirilmişti. Bu anlamda Tasvir-i Efkâr'ın yorumları şaşkıncı olmuştu. Almanların savaşı kazanabileceklerine yönelik bir imada bile bulunulmamıştı. Kısacası Almanya'yı destekleyen gazeteler bile Almanya'nın savaşı kazanabileceklerini düşünmemişlerdi. Bu anlamda Türk kamuoyu ortak fikirde buluşmuştu. Tasvir-i Efkâr'da Türk kamuoyunun aksine Alman maneviyatına yönelik övgü dolu değerlendirmelerde bulunulmamıştı.

Türk Diplomatik Arşivi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında 1943 yılı için Almanya'nın maneviyatına yönelik bir belge bulunmamıştır. Yazılarda Türk kamuoyunda Almanya'nın Türk hükümetinin görüşlerine uygun bir biçimde işlendiği saptanmıştır. Alman milleti ve Alman maneviyatı genel olarak övülmüştür. Savaşın ne kadar daha süreceği konusunda kesin görüşler belirtmekten kaçınılmıştır. Almanya'nın bir hayli zor durumda olduğu vurgulanmıştır. Almanya'nın savaşı kaybedeceği açık bir şekilde belirtilmese de yazıların alt metnini Almanya'nın savaşı kaybedeceği oluşturmuştur. Ulus, Vakıf ve Son Posta gazeteleri Türk hükümetinin izlediği denge siyasetini takip etmiştir. Almanya ile ilgili hem övgülere hem de eleştirilere yer vermiştir. Hüseyin Cahid Yalçın haricinde Almanya yoğun eleştirilere maruz kalmamıştır. Fakat 1941'in sonlarından itibaren başlayan eleştiriler 1943 yılında biraz daha artmıştır. Alman milleti neredeyse hiç eleştirilmese de Almanya'nın ve Alman hükümetinin durumu eleştiri toplamıştır. Almanya'nın savaşı kazanacağına yönelik beyanda bulunulmamıştır. Türk kamuoyu, Türk hükümetinin politikalarına uymuştur. Övgülerde de eleştirilerde de ileriye gidilmemiş ve hiçbir devletin tepkisini toplamayacak üslupta yazılmıştır. Türk kamuoyu, denge siyaseti konusunda ne kadar ilerlediğini 1943 yılında bütüncül bir şekilde ortaya koymuştur.

5. BÖLÜM: KIMILDAMALAR VE TEPKİLER (1944-1945)

5.1 ALMANYA'YA KROM SATIŞININ DURDURULMASI

Türkiye, 21 Nisan 1944 akşamı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde aldığı karar neticesinde Almanya'ya krom ihraç etmeyi sonlandırmıştır. Bu kararı Türkiye kendi isteği ile almamıştır. Türkiye'nin müttefiki olan İngiltere uzun zamandır Türkiye'nin krom satışını engellemeye çalışmıştır. Savaş koşulları Müttefik devletlerin eline kesin bir şekilde geçince İngiltere, müttefiki Türkiye'den krom ihracına son vermesini istemiştir. Mecliste çıkan kararlar da krom satışı son bulmuştur. Almanya'nın Türkiye'den aldığı en değerli maden kromdur. Krom alabilmek için Türkiye'ye seneler boyunca yüklü malzemeler göndermiştir. İki dost millet, dostluk yolundan dönmeye başlamıştır. Türkiye, Almanya'ya yönelik savaş yoluna doğru adımlar atmaya başlayacaktır.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Krom Anlaşması'nın yenilenmemesiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştu. Sadak'a göre Türkiye, herhangi bir fedakârlıktan çekinmiyordu. Yapmış olduğu ittifaklara her zaman bağlıydı. Bir sorumluluk almaktan kaçınıyordu. Almanlara satılan mallar, Müttefiklerin zafere giden yolda gecikmelerini gerçekten sağlamasa da Türkiye, müttefiklerinin uğrayacağı her türlü zararı hesaba katardı ve kendi ekonomisinin zarar edeceğini bile bile sorumluluk almaktan çekinmezdi.³⁴⁸ Sadak'a göre Almanlar için artık en zorlu imtihan vakti gelmişti. Almanya, kısa bir süre sonra iki taraftan saldırıya uğrayacaktı. İki cephede savaşmak ve iki cephede de karşı koymaya çabalayacaktı. Yalnız bu sefer bir farklılık vardı. Almanya zafer için değil yok olmamak, parçalanmamak için savaşacaktı. Almanya için zafer anlayışı değişmişti. Almanya eğer yenilmez ise zafer kendisinin olacaktı. Alman milleti için iyi kötü anlayışı da değişmişti. Yarından daha kötü bir hâlde değillerse bu iyiydi. Almanların bu savaştan kurtulmaları için yapabilecekleri tek bir şey kalmıştı. O da savaşı uzatabildikleri kadar uzatmak ve düşmanlarını yıldırmaktı. Bu savaşın cephelerde değil de anlaşma yoluyla biteceğine inandırmaları gerekiyordu.³⁴⁹ Sadak, Krom Anlaşması ile ilgili yorum yapmaktan ziyade Almanya üzerine değerlendirmede bulunmuştu. Almanya için işlerin

³⁴⁸ Necmettin Sadak, "Türkiyenin Fedakârlığı", *Akşam*, 22.04.1944.

³⁴⁹ Necmettin Sadak, "Almanyanın Zor Durumu", *Akşam*, 24.04.1944.

değiştiğini düşünmüştü. Almanya savaşı kaybedecekti. Almanya'nın galibiyet umudu kalmasa da savaşın bitiş şekli önemliydi. Almanya savaşı cephelerde kazanamazdı. Bir ihtimal anlaşma masasında varlığını sürdürebilirdi. Sadak Müttefik zaferinin geleceğini düşünmüştü. Bu noktada da Müttefik devletler için gerekli olmasa da Türkiye'nin krom konusunda fedakârlık yapacağını altını çizmişti.

Son Posta gazetesinden Feridun Osman Mentешеoğlu, Almanya ile ilişkilerden bahsederken Sovyetler Birliği'ni övmüştü. Mentешеoğlu'na göre Sovyetler Birliği, Almanya ile tarihteki en önemli mücadelelerden birisini veriyordu. Bu mücadele 3 senedir yaşanıyor. Buna rağmen Sovyetler hükümeti, Türkiye ile Almanya arasındaki siyasi ve ticari ilişkilere hiç karışmamıştı. Bu durum Sovyetler Birliği'nin olgunluğunun büyük göstergesiydi. Almanya ile olan ticarete krom artık gönderilmese de Türkiye'nin Almanya ile olan ticareti elbette sonuna kadar devam edecekti. Almanya ile imkânların son haddine kadar dost kalınacaktı.³⁵⁰ Feridun Osman Mentешеoğlu, Türkiye'nin denge politikasını korumaya çalışmıştı. Türk kamuoyunda Sovyetler Birliği'nden uzun zaman boyunca bahsedilmemişti. Değişen ve gelişen koşullar Türk siyasetini de etkileyecekti. Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya karşı ilerlemesiyle Türkiye'nin denge siyasetine Sovyetler de katılacaktı. Bu yüzden Mentешеoğlu'nun Almanlar ile olan ilişkilerden bahsederken Sovyetlere karşı denge politikasını da izlemesi olağandı.

İkdam gazetesinde Almanya ile olan ilişkiler değerlendirilmişti. Yayınlanan üç yıldızlı (***) habere göre, Türkiye'deki mevcut koşullar, Almanya'ya krom satışını durdurmasını gerektirmişti. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun da dediği gibi Türkiye, savaş dışıydı; fakat tarafsız değildi. Türkiye, İngiltere'nin müttefikiydi. İngiltere'nin ve dostlarının Türkiye'ye yapacağı teklif ile tarafsız ülkelerin Türkiye'ye yapacağı teklif birbirinden ayrıydı. Burada tarafsız ülke ile Almanya kastedilmişti. Türkiye'nin 1943 yılından itibaren Almanya'ya krom satışını başlatması da İngiltere'nin izni doğrultusunda olmuştu. Türkiye, savaşın başından beri, Almanya'nın lehine veya aleyhine de olsa milli siyasetinden ödün vermemiş ve ittifak anlaşmalarına bağlı olmaktan da hiç çekinmemişti. Türkiye Cumhuriyeti, sadece muahedelerin kendine gerektirdiği görevi yerine getirmişti.³⁵¹ İkdam gazetesi Alman karşıtı yayın politikasını sürdürmüştü. Yazıya göre

³⁵⁰ Feridun Osman Mentешеoğlu, "Kararımız Münasebetile", *Son Posta*, 21.04.1944.

³⁵¹ ***, "Hükümetin Krom İhracı Hakkındaki Kararı", *İkdam (Akşam Postası)*, 21.04.1944

Almanya ile Krom Anlaşması'nın yenilenmemesi Almanya için sıra dışı bir gelişme olmamıştı. Çünkü Türkiye 1939 yılının Ekim ayından beri İngiltere ile müttefikti ve Almanya ile yapılan anlaşmalarda İngiltere'ye bağlı bulunduğu belirtilmişti. Türkiye tarafsız değildi. Savaş dışıydı fakat anlaşmalarına da bağlıydı. Türkiye'nin müttefiklerinden gelen direktif doğrultusunda da Almanya ile anlaşma yenilenmemişti.

Vatan gazetesinden M. R. Zal, Necmettin Sadak ile benzer yorumda bulunmuştu. Zal'a göre Almanya için tek bir kurtuluş yolu kalmıştı. O da kesinlikle savaş değildi. Kendilerini tehdit eden tehlikeyi görüp buna göre hareket etmek mecburiyetinde kalmışlardı. Dünyanın gidişine uymak zorundalardı. Kaybediyorlardı. Yok olmamaları için yarın başlarına gelecek sonuçları hafifletmelilerdi. Fakat artık çok geçti. Almanlar kendi kaderlerini kendileri belirlemiyordu. Bu yüzden Alman lehine olabilecek bir fırsatı kaçırmışlardı.³⁵² Zal, Sadak'tan daha olumsuz düşüncelere sahipti. İki yazar da Almanya'nın askeri anlamda bir başarı kazanamayacağı konusunda hemfikirdi. Fakat Sadak Almanya'nın anlaşma yoluyla kurtulabileceği düşüncesindeydi. Zal'a göre ise her şey çok geçti. Almanya'nın başına gelecekte ağır işler açılacaktı.

Tasvir-i Efkâr gazetesinden Peyami Safa, Krom Anlaşması'nın Times gazetesinde çıkan bir haberine cevap vermişti. Safa'ya göre Türkiye, Almanya'dan birçok malzeme satın almıştı. İlaç ve silah alımları Türkiye için önemliydi. Türkiye sağlığını korumak için ilaç, sınırlarını korumak için silah almıştı. Bunun rakamları o kadar fazlaydı ki tek tek söylemeye gerek yoktu. Müttefikler ise Türkiye'nin bu ihtiyaçlarını yeteri kadar karşılamamışlardı. Times, Türkiye'den kromun yanında diğer iktisadi alışverişi de kesmesini istemişti. Hâlbuki Almanya'ya bakır, pamuk, fındık, tütün gibi birçok madde satılıyordu. Almanya ile olan bu iktisadi ilişki, Türkiye'nin yaşaması adına elzemdi.³⁵³ Safa, kendi siyasi görüşlerinin yanında iktisadi bir yorumda bulunmuştu. İki ülke arasındaki ticari oranlara bakıldığında Almanya Türkiye'nin ekonomisi açısından önemli bir yer teşkil etmişti. Savaşın getirdiği koşullardan ötürü Türkiye, müttefiki İngiltere'den ziyade sonradan sınır komşusu olduğu Almanya ile ticaretini döndürmüştü. Safa bu anlamda Müttefik devletleri eleştirmişti. Safa'ya göre iki ülke arasındaki ticari ilişkiler devam etmeliydi. Safa bu anlamda sadece siyasi görüşü ile bu yorumu yapmamıştı.

³⁵² M. R. Zal, "Yersiz Bir Hülya", *Vatan*, 22.04.1944.

³⁵³ Peyami Safa, "Yaşamamız Lâzımsa", *Tasviri Efkâr*, 25.04.1944.

Ticaret bakımından bu görüş yalnızca Safa'ya ait değildi. Nitekim Türk hükümeti de diğer maddelerin ticaretini devam ettirecekti.

Tanin gazetesinden Targan Hacim Çarıklı, Almanya ile iktisadi ilişkilerde gelişmeler yaşanırken Almanya'nın iktisadi durumunu değerlendirmişti. Çarıklı'ya göre savaştan devletler arasında savaşa en iyi hazırlanan devlet Almanya'ydı. Fakat savaşın beşinci senesinde Almanya bir hayli kötü durumdaydı. Tabii bu durumun belli başlı sebepleri vardı. Almanlar savaşa bir hayli iyi hazırlansa da kaynakları sınırlıydı. Alman harp sanayisi savaşa büyük hazırlık yapmış olsa da iktisadi açıdan beş senelik savaşı kaldıracak fonlara sahip değildi. Alman savaş planları, her zaman savaşın kısa sürede bir yıldırım savaşı üzerinden bitirilmesine yönelikti. Hitler de senelerce halkına zaten bunu anlatmıştı. Almanların kaybetmelerinin temel sebepleri bunlardı.³⁵⁴ Çarıklı'ya göre de Almanya savaşı kaybedecekti. Çarıklı, Sadak ve Zal ile aynı fikirde olmakla birlikte kaybetme sebeplerini iktisadi olarak anlatmıştı. Hüseyin Cahid Yalçın'ın başyazarı olduğu Tanin gazetesinde Alman aleyhtarı bir yazı görmek olağan bir durumdu. Fakat Çarıklı, herhangi bir nefret söylemi içermeden Almanya'nın savaşı kaybetmesinin nedenini iki ülke arasındaki ticari münasebetler gündemdeyken aktarmıştı.

Türk Diplomatik Arşivi'nde Türk-Alman Krom Anlaşması'nın feshedilmesiyle ilgili herhangi bir belge bulunmamaktadır. Türk kamuoyunda Almanya, Krom Anlaşması'nın uzatılmamasıyla ilgili iki temel görüş almıştır. İlk olarak Türk kamuoyu Almanya'nın savaşı kesin olarak kaybedeceğinde hemfikir olmuştur. Askeri anlamda Almanya'nın bir şansının kalmadığını düşünmüşlerdir. Yalnızca Necmettin Sadak Almanya'nın belki bir anlaşma yolu ile yok olmaktan kurtulabileceğini düşünmüştür. Onun haricinde Almanya'nın askeri olarak şansı kalmamıştır. İkinci olarak Türkiye'nin Krom Anlaşması'nı feshetmesi talebi İngiltere'den geldiği için İngiltere ve Türkiye'nin fedakârlığı övülmüştür. Türk kamuoyuna göre Türkiye'nin müttefiki Almanya değil İngiltere'dir. Nitekim Türk kamuoyu bu duruşu hiç bozmamıştır. Türkiye'nin Almanya ile en yakın olduğu gün olan 18 Haziran 1941'de bile Türk kamuoyu İngiltere ile olan müttefikliği vurgulamaktan kaçınmamıştır. Bu anlamda Türk kamuoyunun İngiltere'ye yönelik sözlerinde belirgin bir samimiyet bulunmaktadır. Türk kamuoyunda Almanya bu konuda eleştiri almamıştır. Almanya'ya nötr bir bakış mevcuttur. Fakat Krom

³⁵⁴ Targan Hacim Çarıklı, "Harp ve Almanyada İktisadî Hayat", *Tanin*, 24.04.1944.

Anlaşması'nın kesilmesi ve Türk hükümetinin bu tutumu, Türk kamuoyunda Almanya'ya karşı yeni bir kırılmaya yol açacaktır.

5.2 ADOLF HİTLER'E SUİKAST GİRİŞİMİ

Adolf Hitler'e birçok kez suikast girişiminde bulunulmuştur. Dünya liderleri genel olarak suikast girişimi riskine sahiplerdir. Adolf Hitler en ciddi suikast girişimini 20 Temmuz 1944'te yaşamıştır. Hitler'in de katılacağı bir savaş toplantısı planlanmıştır. Albay Claus von Stauffenberg, toplantıya saatli bir bomba ile gelmiştir. Bombayı çantasının içine koymuştur. Daha sonra salonu terk etmiştir ve bomba Hitler'in hemen bitişiğinde patlamıştır. Hitler, masanın ayağı sayesinde bombanın etkisinden yalnızca yaralanarak kurtulmuştur. Daha sonrasında ise suikast girişimi ile alakalı alakasız kim varsa gözaltına alınmıştır. Ülkede büyük bir soruşturma başlamıştır. Almanya'nın düştüğü müşkül durum, dünyada ses getirdiği gibi Türkiye'de de yankılanmıştır. Muvaffakiyetsizlik, Alman milletinin liderine kadar yansımıştır.

Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Ruşen Eşref Günaydın, Hitler'e yapılan suikast ile olan düşüncelerini şifreli telgraf ile Dışişleri Bakanlığı'na aktarmıştı. Günaydın'a göre suikast, şüphesiz bir şekilde Nazilerin aktardıklarından çok daha büyüktü. Almanya'da hem siyasi hem de askeri hayatı sarsmakta olan bir buhran olduğu meydana çıkmıştı. Bu durumun propaganda malzemesi olması mümkün değildi. Çünkü Nazi liderleri, telaşlı açıklamalar yapmışlardı. Suikastı gerçekleştirenler, Almanya'nın mağlup olacağını görüp düşman devletler Almanya içine girmeden önce teslim olmak için Nazi rejimini ortadan kaldırmaya çalışmışlardı. Naziler ise suikasttan sağ çıkınca suikastı bahane ederek ortadan kaldırmak istedikleri her kişiyi suikast suçlaması ile ortadan kaldırmışlardı. Almanya'da sıkılığın sağlanması için Himmler'e sonsuz bir güç verilmişti. *“Böylelikle Almanya'da sivil, yarı askeri ve askeri her türlü teşkilat Himmler'in şiddetli disiplinine tabi olacak ve Alman rejimi bir derece daha otoriter hale”* gelmişti.³⁵⁵

Cumhuriyet gazetesinden emekli General Hüseyin Emir Erkilet, suikast girişimini değerlendirmişti. Erkilet'e göre Hitler'e yapılan suikast değerlendirirken Almanya'da her

³⁵⁵ TDA, 501, 31148-123345-3

şeyin bittiği çıkarımında bulunulmamalıydı. Tabii bu pencereden bakarken suikasttan sonra Alman siyasetinde hiçbir şey değişmediği için Almanya’da her şeyin dört dörtlük işlediğini ve hiçbir sıkıntının olmadığını düşünmek de yanlış olacaktı. Temel olarak ortaya çıkan sonuca göre, Hitler ülkesinin başındaydı ve savaşa devam ediyordu. Hitler ve Nazi partisi ülke içinde gelebilecek herhangi bir tehlike ile başa çıkabileceğini göstermişti. Alman ordusunu ve Almanya’yı bundan sonra yıkabilecek olan şey iç vaziyet değildi. Ancak cephelerde gelecek yenilgiler Alman ordusunu yıkabilecekti.³⁵⁶ Cumhuriyet gazetesinin Almanya’ya yönelik tutumunda değişiklik göze çarpmıştı. Almanya’nın savaşı kaybedeceği fikri Cumhuriyet gazetesinde de öne çıkmıştı. Hitler’e yapılan suikast girişiminin bertaraf edilmesi ve büyük bir isyan hareketinin oluşmamasıyla birlikte Almanya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki gibi içten çökeceği endişesi de son bulmuştu. Almanya savaşı kaybedecekse bu cephelerde yaşanacaktı. Erkilet’e göre Almanya’nın içinde iddia edildiği gibi büyük sorunlar yoktu. Lâkin Almanya’da işler yolunda da değildi. Kötüleşme gün geçtikçe devam etmişti.

Ulus gazetesinden Falih Rıfkı Atay’a göre Almanya’da bir isyan meydana gelecekse bu halk tabakalarından gelemezdi. Ancak ordu içerisindeki subaylar tarafından bir harekette bulunulabilirdi. Bunun için de savaşın neticesinden umudunu kesen orta veya yüksek rütbedeki askerlerin birbirlerini etkilemeleri ve her türlü sonucu göze alarak hareket etmeleri gerekliydi. Sonunda bu gerçekleşmişti. Fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu başarısızlık, Hitler’i öldürmemekle yok olmamıştı. Suikasta sebep olan buhran, yerinde duruyordu. Alman halkı, suikastı yapanların Yahudiler değil de bizzat Almanların kendisi olduğunu öğrendiklerinde kendi içlerinde derin sorgulamalara girişecekti. Amerika ve İngiltere’nin açmış olduğu ikinci cephenin hızlı bir taarruza dönüşmesi, Almanya’nın düzenli aralıklarla bombalanması, savaşın kaybedildiğine emin olan askerleri en son çareye yönlendirmişti. Almanya’da birçok kişi cezalandırılıp ölüme mahkûm edilecekti. Fakat halkın ümitsizliği düzeltilip Alman zaferleri tekrar görülebilecek miydi? Meselenin kendisi buydu.³⁵⁷ Türk hükümetinin yayın organı Ulus gazetesi denge siyasetini bir tarafa bırakmış gibi gözüküyordu. Alman hükümeti tarafından suikast girişiminin hızlıca bastırıldığı iddia edilse de Falih Rıfkı Atay suikasta sebep olan buhranın yerinde

³⁵⁶ Hüseyin Emir Erkilet, “Hitlere Yapılan Suikastin Askerî Duruma Tesiri Olacak mıdır?”, *Cumhuriyet*, 25.07.1944.

³⁵⁷ Falih Rıfkı Atay, “Suikast Etrafında”, *Ulus*, 22.07.1944.

durduğunu iddia ediyordu. Alman hükümeti meselenin kapandığını iddia etse de Atay tam tersine meselenin büyüyeceğini düşünüyordu. Bu anlamda Türk hükümetinin Almanya'dan uzaklaştığı anlaşılmıştı. Denge politikası yerine İngiltere'nin çevresinden yorumlar yapılmıştı. Alman hükümetinin sözlerine güven duyulmamıştı.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, suikast ile ilgili değerlendirmede bulunmuştu. Sadak'a göre Almanlar, ülkelerinin geleceği ve istikbali için Nazi Almanyası'nın kurucusu, bütün milletin tanrıya tapar gibi taptığı bir insanı, senelerce el üstünde tuttıkları ve sokakta yürürken bile selam durdukları kişi Hitler'i öldürmeye çalışmışlardı. Bu suikasttan çıkacak sonuç ülkedeki sıkıntıların bir hayli yüksek seviyede büyüdüğüydü. Sadak'a göre bu eylem Alman halkına hitap etmeyip, yalnızca üç beş kişinin tertiplemediği bir eylem olsaydı haber bile olmazdı. Polis basit raporlar tutarak olayları gündeme bile getirmezdi. Hâlbuki suikastı yapanlar kalabalık bir gruptu ve her şeyi düşünmüşlerdi. Suikastı yapanların ordu yüksek general ve subayları olmaları, ayrıca Hitler'in en yakınında bulunan insanların olması acı verici bir durumdu. Hitler'i indirmeye çabalayanlar savaşın kötü yönetildiğini mi yoksa Almanya için savaşa devam etmenin anlamsız olduğunu mu düşünmüşlerdi? Bu sorunun cevabı ne olursa olsun ortada daha büyük bir hakikat vardı. O da Almanların yapmış olduğu yeni gizli silahların haberi ve zafere inandıklarına yönelik propagandanın boşa çıkmasıydı.³⁵⁸ Necmettin Sadak, Krom Anlaşması'nın feshedilmesinden sonra Almanya'nın savaşı kazanma şansı kalmadığını iddia etmişti. 3 ay sonra Hitler'e düzenlenen suikasttan sonra ise düşüncelerinde emin olmuştu. Sadak da Atay gibi Alman hükümetinin sözlerine güvenmemişti. Almanya'da suikasta uğrayan kişi de sıradan değildi suikastı gerçekleştirenler de. Bu yüzden olaylar basit bir şekilde örtülse de Sadak'a göre Almanya'daki sorunlar büyüktü.

Anadolu gazetesinden Haydar Rüştü Öktem, Hitler'e suikast düzenlenmesine şaşırılmıştı. Öktem'e göre Alman milleti bir hayli sıkıdüzen içerisindeydi. Alman ordusunun mutlak disiplini vardı. Bu durum senelerce bu şekilde sürmüştü. Gestapo'nun büyük bir teşkilat olması ve kudreti düşmanlarında bile hayranlık uyandırmıştı. Bütün bunların yanında Almanya'nın Führer'ine saldırılması bir hayli şaşırtıcıydı.³⁵⁹ Anadolu gazetesi, Almanya'ya karşı olumsuz tutumda bulunan gazeteler arasında gelmişti. 18 Haziran

³⁵⁸ Necmettin Sadak, "Sonun Başlangıcı", *Akşam*, 22.07.1944.

³⁵⁹ Haydar Rüştü Öktem, "Almanya'daki Hâdiseler ve Hitlerin Nutku", *Anadolu*, 22.07.1944.

1941’de bile Anadolu gazetesinde büyük bir sevinç duyulmamıştı. Buna rağmen Hitler’e suikast düzenlenmesi Anadolu gazetesini ve Haydar Rüştü Öktem’i şaşırtmıştı. Anadolu gazetesi Almanya’yı ne kadar eleştirirse eleştirsün Alman devletinin büyüklüğünün farkındaydı. Türk kamuoyunda Müttefik devletlerin bile Almanya’da böyle bir olayın yaşanmasının beklenmediği söz edilmişti. Nitekim bu durum yalnızca Müttefik devletler için geçerli değildi. Türk kamuoyunda Almanya aleyhtarını bazı yayınlarda da Anadolu gazetesi örneği gibi şaşkınlık yaratmıştı.

Son Posta gazetesinde Selim Ragıp Emeç ve Ekrem Uşaklıgil suikast girişimini kaleme almışlardı. Selim Ragıp Emeç durumun çok daha kötüleştiğini düşünmüştü. Hitler’i devirmek isteyenlerin ülke içerisindeki egemenliği sağlama ve hür yaşama dilekleri vardı. Suikast ile bunu başaramadıkları gibi, Almanya için işler çok daha kötüleşmişti. Almanya kendi içerisinde daha da buhrana girmiş, Müttefiklerin kendilerine güvenleri katbekat artmıştı. Hitler ve Nazi partisi duruma hâkim olabilirdi. Fakat bu durum öyle durumlara yol açabilirdi ki Almanya savaşı bir anda kaybedebilecek noktaya gelebilirdi.³⁶⁰ Ekrem Uşaklıgil, Almanya’nın artık geçmişi ve son yaşananları düşünmemesi gerektiği kanaatindeydi. Mesele, geçmişteki hataları irdellemek değil, Alman milleti için tekrar bir bütün haline gelmek ve Almanları ölüme giden yoldan kurtarmaktı. Fakat Almanya’da vaziyet hiç de böyle görünmüyordu. Gelecek için bakıldığında böyle bir belirti olmadığını dile getirmek yanlış olmayacaktı.³⁶¹ Son Posta gazetesi genel olarak aynı fikirdeydi. İki yazar da Almanya’daki durumun daha da kötüleştiğini ve bu durumun düzelmeyeceğini düşünmüşlerdi. Nazi hükümetinin çabaları nafi olacaktır. Nitekim Uşaklıgil’e göre Almanya’da herhangi bir düzelmeye belirtisi görünmüyordu. Emeç’e göre suikast başarılı olsaydı Almanya’da işler değişebilirdi. Lâkin suikastın başarısız olmasıyla birlikte Müttefik devletler güven tazelemişti. İşler Almanya için her anlamıyla daha kötüleşmişti.

İkdam gazetesinde Etem İzzet Benice, üç yıldızla (***) yayınlanan bir yazı ve Murat Karayanlı suikast girişimini değerlendirmişti. Etem İzzet Benice’ye göre Almanya’da, en beklenmeyen bir zamanda en beklenmeyen bir gelişme yaşanmıştı. Almanya’nın öleceğinin veya yaşayacağına belli olacağı günlerde, ordudaki subaylar tarafından bir suikast gerçekleşmişti. Hitler’in ve Alman hükümetinin ilk söylevlerinde suikastın küçük

³⁶⁰ Selim Ragıp Emeç, “Hitler’e Zarar Vermiyen Bomba Almanyaya Büyük Zarar Vermişir”, *Son Posta* 22.07.1944.

³⁶¹ Ekrem Uşaklıgil, “Almanya İçin Çıkar Yol”, *Son Posta* 25.07.1944.

bir grup tarafından planlandığı söylenmişti. Fakat suçluların listesi paylaşıldıktan sonra grup hiç de küçük görünmemişti. Suikastı hazırlayan grup küçük ya da büyük de olsa suikastın zamanı, Alman milletinin geleceği adına en kritik zamana denk getirilmişti. Bu suikast başarılı olsaydı Almanya’da yeni bir iktidar oluşabilirdi. Hitler’in suikasttan sağ çıkması, yeni bir iktidarı önlemişti. Hitler ve Nazi hükümeti, mutlaka ordu ve siyaset içerisinde çıkan muhalefeti tasfiye edecek, Alman milletinin birlikteliğini sağlamak için elinden geleni yapacaktı. Lâkin isyan hareketi ülke içerisinde bir kere girmişti. Gelecekte neler olacağı belirsizdi.³⁶² İkdam gazetesinde yayınlanan “üç yıldızla (***)” yayınlanan yazı, ilk olarak Berlin’den ve Londra’dan gelen haberleri aktarmıştı. Berlin’den gelen haberlere göre SS’lerin Şefi Heinrich Himmler, Berlin’deki isyanı tek bir sivil kanı bile akıtmadan çözmüştü. 5500 üst düzey ve alt düzey askeri personel tutuklanmıştı. Olaylar çözülmüştü. Londra’dan gelen haberler ile bambaşka idi. Alman ordusunun birçok kısmında yeni isyanlar çıkmıştı. Kara ordusunda çıkan bu isyanlar donanmaya da sıçramıştı. Hitler’in bu suikastı isteyerek muhalifleri temizlemek için yaptırdığı iddiaları vardı. Fakat bu haber pek de gerçekçi değildi. Bu isyan, Alman milletini sorgulatmıştı. Almanların maneviyatları olumsuz etkilenmişti. Bu olumsuzluk Müttefik propagandalarına da yansıtılacaktı. “*Artık Almanyada bütün vatandaşlar, Nasyonal Sosyalizm harp tutumunu hiç olmazsa kendi kendilerine münakaşaya başlamış ve neticenin ne olabileceği yolunda hiç de iyimser olmıyan tahminlere saplanmıştı*”. Almanların maneviyatları bozulmamıştı, maneviyatları düşmüştü.³⁶³ Murat Karayanlı, Almanya’daki sarsıntıdan bahsetmişti. Suikast, askeri ve siyasi anlamda bir hayli mühimdi. Yıldırım harpleri ile önce Avrupa’yı ele geçiren, ardından Sovyet topraklarında büyük ilerlemeler kaydeden Nazi Almanyası’nın liderleri, ne olursa olsun Almanya içerisinde bir karşıt görüş ve buhran oluşmayacağını ifade etmişlerdi. Savaşın sonlarına yaklaşılan dönemde bile hem Hitler, hem de diğer hükümet görevlileri aynı cümleleri tekrarlamışlardı. Gelen haberlere göre Alman ordusu mensupları ile Himmler’in siyah gömleklileri bir iç savaş yaşıyorlardı. Çıkan isyan, kesin bir şekilde Nazi rejimine karşı yapılmıştı. Naziler, Alman halkını zaferin kazanılacağına inandıramamıştı. Görünüşe göre Nazi hükümeti ile ordu, birlik ve beraberlik içerisinde değildi. Hakikat, Alman

³⁶² Etem İzzet Benice, “Almanya’da Neler Oluyor?”, *İkdam (Akşam Postası)*, 21.07.1944

³⁶³ ***, “Bundan Sonraki Alman Harp Gayretleri”, *İkdam (Akşam Postası)*, 22.07.1944

milletinin bir sarsıntı geçirdiği idi.³⁶⁴ İkdam gazetesi ortak bir şekilde Alman hükümetinden gelen haberlere inanmamıştı. Üç yazar da birbirine benzer yorumlarda bulunmuşlardı. Almanya için işler kesinlikle yolunda değildi. Bu suikast girişimi tahmin edilememişti. Bu suikast Almanya'yı daha da geriye götürecekti. İkdam gazetesi Türk kamuoyu ile ortak fikirleri paylaşmıştı.

Yeni Sabah gazetesinde Yeni Sabah başlıklı yazı, A. C. Saraçoğlu ve Ercümen Ekrem Talu, suikastı değerlendirmişlerdi. Yeni Sabah'a göre bir fikre ancak karşı bir fikir ile karşı konulmalıydı. El bombası ile karşılık verilmemeliydi. Berlin'de aralarında yüksek subayların da dâhil olduğu bu suikast, Yeni Sabah için hiç de hoş karşılanmamıştı. Führer'in bu suikasttan sağ bir şekilde çıkmasından ötürü memnuniyet duyulmuştu. Kin ve şiddet ile hareket eden bir kişi, aynı şekilde karşılık görecekti. Nitekim suikastı düzenleyenler de aynı karşılığı görmüşlerdi. Kimleri intihar ederken kimileri yakalanıp kurşuna dizilmişlerdi. Almanya'nın içinde bulunduğu buhran ortadaydı. Alman milletini hem içeride hem dışarıda büyük bir sınav beklemekteydi. Yaşanan bu girişim, Müttefiklerin kazanma hırsını arttıracaktı. Almanlar için pek de iyi günler görünmemekteydi.³⁶⁵ Yeni Sabah gazetesi için durumlar hala karışıktı. Kesin olan şey, Almanya'da az da olsa ikilik yaşandığıydı. Suikast yaşanmadan önce bile Nazizm'in kazanma ihtimali Alman halkı içinde kalmamıştı. Bütün Almanya Hitler'in etrafında olduğu zamanlarda bile gelen bozgunlarla moraller bozulmuştu. Bunun tam tersine Müttefiklerin güveni yükselmişti. Alman ordusunun gücüne güvenerek en azından ılımlı bir barış anlaşması bekleyenlerin bile umudu kalmamıştı.³⁶⁶ Yeni Sabah gazetesi bir konuda Türk kamuoyundan bir hayli farklı bir yorumda bulunmuştu. Türk kamuoyunda suikast işlenirken hiçbir yazar Hitler'i devirmek için bu şekilde bir yola gidilmesini eleştirmemişti. Yeni Sabah ise Hitler'i devirmek için benimsenen yola eleştiriler getirmişti. Herhangi bir lideri devirmek için şiddet yolu benimsenirse bu eylemin sonucu şiddetle sona erecekti. Nitekim Almanya'daki suikast de şiddet yoluyla bitmiş ve birçok subay öldürülmüştü. Almanya için ise yoluna giren hiçbir mesele olmamıştı. Tam aksine Müttefik devletler cesaretlenmişti. Yeni Sabah suikast yöntemini eleştirmiş, onun haricinde Türk kamuoyu ile ortak fikri paylaşmıştı.

³⁶⁴ Murat Kayahanlı, "Almanya'da Sarsıntı", *İkdam (Akşam Postası)*, 22.07.1944

³⁶⁵ "Hitler'e Suikast", *Yeni Sabah*, 22.07.1944.

³⁶⁶ "Karışık Durum", *Yeni Sabah*, 25.07.1944.

A. C. Saraçoğlu, Almanya'yı hasta ve ölümü bekleyen bir kişiye benzetmişti. Almanya'dan birçok söylenti gelmekteydi. Alman ordu kademesinin en üstünde bulunmuş veya bulunan Rundstedt, Keitel, List, Manstein gibi generallerin idama mâhkum edildiği haberleri duyulmuştu. Fakat Alman hükümeti durumların karışık olmadığını, isyan boyutuna ulaşmadığını, suikastın küçük bir grup tarafından yapıldığını açıklamıştı. Fakat aynı hükümetin üyeleri Hitler ve Goring'in söylevleri bir hayli sertti. Alman milleti bir iç savaş halinde değilse de büyük kaynamalar içerisindeydi. Ölüm döşeginde olan bir hasta, arkadaşından gelen “nasılsın birader?” sorusuna, “kefeni yırttım bekçi baba!” şeklinde cevap vermişti. Arkadaşını bekçi sanan hasta ile Almanya'nın durumu birbirinden farksızdı.³⁶⁷ Türk kamuoyunda Almanya kabaca ölüm döşeginde olan bir hastaya benzetilmişti. Saraçoğlu, Türk kamuoyuyla aynı şekilde düşünmüştü.

Ercüment Ekrem Talu, suikasttan bir ay önce Almanya'dan gelen bir arkadaşının söylediklerinden bahsetmişti. Almanlar maddi olarak mahvolmuştu. Şehirleri yıkılmıştı. Alman milleti ölmese bile yaşadığı pek söylenemezdi. İlaçlar öylesine eksikti ki aspirin bile bulunamıyordu. Fakat ne olursa olsun Alman milletinin %75'i Hitler'e inanmaya ve bağlı kalmaya devam ediyordu. Hitler'in önderliği altında bu durumdan kurtulacaklarını düşünüyorlardı. Olayların gelişimi nasıl olursa olsun, Alman milletinin güveninin sarsılması son bir ay içerisinde yaşanmıştı. Alman milletinin artık sabrı tükenmişti. Nazi hükümeti olayların kesildiğini söylese de bu isyan hareketi öyleydi ki tekrar tekrar ortaya çıkabilirdi. Geleceğin ne göstereceği belirsizdi.³⁶⁸ Yeni Sabah gazetesi genel olarak Alman hükümetinin beyanlarına güvenmemişti. Alman hükümeti olayların yatıştığını açıklasa da işler pek de öyle görünmemişti. Almanya'nın iyiliği için subaylar suikast girişiminde bulunsalar da bu suikast ters tepmiş ve Almanya'daki durumun daha da kötüleşmesine yol açmıştı. A. C. Saraçoğlu Almanya'yı ölüm döşeginde olan bir hastaya benzetmişti. Ercüment Ekrem Talu ise Almanya'da bulunan bir arkadaşının anlatısı üzerine sonuçlarda bulunmuştu. Gazetenin temel sonucu Almanya'nın her geçen gün kötüye ve ölüme gittiği idi.

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman ve İhsan Boran suikastı yazılarında işlemişlerdi. Ahmet Emin Yalman'a göre gelişen olayların çıkarttığı bir sonuç vardı.

³⁶⁷ A. C. Saraçoğlu, “Almanyanın Durumu ve Bir Hasta Hikayesi”, *Yeni Sabah*, 22.07.1944.

³⁶⁸ Ercüment Ekrem Talu, “Bakalım Ayinei Devran Ne Suret Gösterir?”, *Yeni Sabah*, 25.07.1944.

Almanya'nın geleceğinden büyük endişe duyan ve geleceklerini karanlık olarak nitelendiren Alman vatanseverleri, Almanya için kurtarılabilecek ne varsa kurtarmayı kendilerine görev görmüşlerdi. Bir diktatörlük, insanlara sağladığı maddiyatla ayakta kalmazdı. İnsanlara sağladığı korkuyla ayakta kaldırırdı. Ezip geçtiği insan kütleleri sadece olayları seyrederdi. Fakat diktatörlükler de yıkılırdı. İnsanlara verdiği sözleri tutmazsa, yalnızca kaba kuvvete ve lafı güzaflara dayanırsa diktatörlük yavaş yavaş çökerdi. Yarattığı korkuya artık kimse kapılmazdı. Hatta korkusunu yenenler mevcut düzene kafa tutmaya başlardı. İşte o zamandan itibaren diktatörlük sona ermişti. Yeni bir düzen tahsis etmeye ve korkuyu yeniden yaymak için çabalasa da boş olacaktı. *“Faşizm işte bu âkibeti geçirmiş, o korkunç, o yıldırıcı kuvvet, nihayet bir dakika içinde sönmüştür. Hem de geride lânetten başka hiç bir iz bırakmadan... Nazilik aynı âkibetin eşiğindedir”*.³⁶⁹ Ahmet Emin Yalman da diğer yazarlarla aynı paralellikteydi. Suikastın Almanya'ya sonuçlarından ziyade Nazizm'e olan sonuçlarını işlemişti. İtalyan Faşizm'i de bu şekilde yıkılmıştı. Yalman'a göre Nazizm de Faşizm'in akıbetini yaşayacaktı. Nazizm yalnızca lanetle anılacaktı. Adolf Hitler'e suikast girişiminde Nazizm eleştirisi yalnızca Ahmet Emin Yalman'dan gelmişti.

İhsan Boran'a göre Hitler'e suikast girişimine bulunan askeri zümre, Alman topraklarının savaş alanı olacağı konusunda hemfikirdi ve bu durumu engellemek istemişlerdi. Çünkü Almanya'nın savaşı kaybettiğine kesin bir şekilde inanmışlardı. Boran'a göre bu suikast ile birlikte yalnızca askeri zümre değil bütün Alman milletinin kalbine savaşı kaybettikleri işlemişti.³⁷⁰ Vatan gazetesi de suikast girişimiyle birlikte Almanya'nın savaşı kaybettiği konusunda emin olmuştu.

Tasviri Efkâr gazetesinde Tasviri Efkâr başlıklı yazıyla birlikte Muharrem Fevzi Togay'ın suikast ile ilgili yazısı yayınlanmıştı. Tasviri Efkâr'a göre Führer'in bir suikastta hedef olması, o günlerin en önemli olayıydı. Çünkü suikast, Almanya'nın maddi manevi hangi durumda olduğuna dair ipuçları vermişti. Stalingrad'dan beri Almanya'nın savaş şansı kötüye dönmüştü. Buna rağmen Alman halkı direndiği için Almanya'nın içinden pek de olumsuz haberler gelmemişti. Aynı haberler Alman ordusunun içinde de pek yansımamıştı. Hitler'e karşı yapılan suikast ise Alman ordusunun içerisinde büyük bir

³⁶⁹ Ahmet Emin Yalman, “Almanyada Kopan Kıyamet”, *Vatan*, 22.07.1944.

³⁷⁰ İhsan Boran, “Almanyanın İç Cephesinde Çöküntü Alâmetleri mi?”, *Vatan*, 22.07.1944.

problem olduğunu ortaya koymuştu. Suikastı gerçekleştirenler devam eden savaşın Almanya'yı felakete götürdüğünü, Hitler iktidarda kaldıkça da bu felaketin değişmeyeceğini düşünmüşlerdi. “*Alman milletine emreden Hitler her felâketten mesuldür., bundan dolayı da kendisi iş başından uzaklaşmalıdır*” şeklinde bir düşünceye bürünmüşlerdi. İdam listesi kalabalıktı. Bu da demekti ki isyanın derecesi de genişti. Bugün için Hitler'in ve Nazilerin olaya hâkim olabildikleri şüpheliydi. Alman milletinde, keskin bir şekilde savaşta gelen başarısızlıkların ülke içerisinde büyük huzursuzluklar doğurduğu görülmüştü. Ya Alman ordusu ya da Alman ordusundaki bazı hücreler savaşın kaybedildiğine kesin bir biçimde inanmışlardı. Artık Hitler'in karşısında yalnızca dış düşmanları yoktu, kendi ordusunun bazı kısımları da düşmanıydı.³⁷¹ Tasviri Efkâr'a göre suikastın derecesi ne kadar olursa olsun, aslında Almanya'da için için kaynayan bir sıkıntının deliliydi. Hatta bu kaynayan sorunun ordu içerisindeki subayları fikir ayrılığına ve böyle bir eyleme teşebbüs etmeye götürmesi, Almanya için bir hayli kötü sonuçlara yol açabilirdi. Bir ordunun görevi, silahını dışarıdaki düşmana doğrultmak, düşmanla canla başla savaşmaktı. Alman ordusu cephelerde bir hayli zor koşullarda savaşıyorken bazı askerler silahlarını kendi ülkelerine çevirmişti. Vatana çevrilen bu silahlar, Alman milletinin inancını derinden sarsabilirdi. Dışardan gelen saldırılar, ülke içinden gelen saldırılar ile denk gelirse işte o zaman o ülke büyük oranla çökecekti. Alman milletinin bu felâketi atlatıp atlatmayacağı belirsizdi.³⁷² Tasviri Efkâr gazetesi de Almanya'nın savaşı kaybedeceğini düşünmüş bunun yanında Alman hükümetinin açıklamalarına da güvenmemişti. Tasviri Efkâr suikastın düzenlenmesini eleştirmişti. Fakat bu eleştiri Yeni Sabah'ın yaptığı eleştiri ile benzerlik taşımamıştı. Yeni Sabah bir lideri devirmek için izlenen yolu eleştirmişti. Tasviri Efkâr ise suikast Almanya'yı daha da kötü bir yola sürüklediği için eleştirmişti. Bunun haricinde Tasviri Efkâr Türk kamuoyu ile benzer fikirlere sahipti. Muharrem Fevzi Togay, suikastın zamanından bahsederek yazısına başlamıştı. Togay'a göre Almanya, savaş için en uygun mevsimdeydi. Mevsimi değerlendirerek savaştığı bütün cephelerde başarılı ilerliyordu. Üç cephede de bütün gayreti ile savaşıyordu. Almanya için savaş bütün yoğunluğu ile devam ederken ordunun içerisinde hançerle Alman hükümetine arkadan saldırılmıştı. Suikastçıların hedefi, Hitler'i ve bütün ordu kademesini ortadan kaldırmak, Almanya'ya ve Alman ordusuna

³⁷¹ “Almanyadaki Kargaşalıktan Çıkan Mânalar”, *Tasviri Efkâr*, 22.07.1944.

³⁷² “Almanya En Tehlikeli Günlerini Yaşıyor”, *Tasviri Efkâr*, 23.07.1944.

hâkim olmalı. Suikastı gerçekleştiren bazı subaylar, cephede başarısız oldukları için görevden alınmışlardı. Suikastın istenilen sonuçlara ulaşmaması, Almanya içinde isyanların patlak vermesine ve cephede savaşan askerlerin maneviyatının sarsılmasına engel olmuştu. Suikast, elbette Müttefik devletlere büyük bir memnuniyet vermişti.³⁷³ Muharrem Fevzi Togay'ın iddiaları önemliydi. Alman ordusunun savaştığı her cephede mevsimden ötürü başarılı bir şekilde ilerlediğini iddia etmişti. Türk kamuoyunda Alman ordusunun başarılı bir ilerleyişte bulunduğu iddiası yalnızca Muharrem Fevzi Togay'dan gelmişti. Togay bu suikastı yine Türk kamuoyundan farklı olarak sırttan hançerlemek olarak tanımlamıştı. Togay'ın yorumları genel olarak Türk kamuoyu ile zıt düşmüştü. Tek benzer yanı Müttefik devletlerin bu girişimden memnuniyet duyması olmuştu. Togay'ın sözlerinde duygusallık bulunmaktaydı.

Tanin gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın'a göre Almanya'da Yahudiler hâlâ yaşıyor olsaydı bütün bu yaşananlar onlara yüklenirdi. Alman ordusunda bulunan üst kademedeki subayların beyanatlarına bakılırsa Almanların hem içinde hem de orduda çok büyük bir memnuniyetsizlik hâkimdi. Bu yüzden de bir hayli geniş çapta bir isyan hareketi gelişmişti.³⁷⁴ Yalçın'ın Yahudiler konusundaki yüklemeselesinin bir örneği aslında Muharrem Fevzi Togay tarafından da yapılmıştı. Togay, Alman hükümetinin arkadan bıçaklandığını iddia etmişti. Nitekim Almanya Birinci Dünya Savaşı'nı kaybettiğinde Yahudiler ve Komünistler tarafından Almanya'nın arkadan hançerlendiği iddia edilmişti ve bu iddia Hitler'in ve sağ fraksiyonların temel argümanı olmuştu. Yahudiler ve Komünistler Almanya'da yaşıyor olsalardı gerek Almanlar gerek Alman taraftarları Alman ordusu yerine Yahudileri ve Komünistleri suçlayacaklardı. Çünkü daha önce bu iddiayı meşrulaştırmaya çalışmışlardı.

Türk Sözü gazetesinden Nevzad Güven ve Burhan Belge, Adolf Hitler'e yapılan suikast girişimini işlemişlerdi. Nevzad Güven'e göre Almanya'nın içerideki durum hiç de tahmin edildiği gibi değildi. Gestapo, Almanya'nın içerisinde nizamı çok sıkı sağladığı için Almanya'nın 1918 yılını tekrar yaşaması beklenilmemişti. Eğer Almanya Birinci Dünya Savaşı'nda ülke içerisinde çıkan isyanlardan ötürü kaybetseyse, İkinci Dünya Savaşı'nı bu sefer cephede kaybedecekti. Güven'e göre dünyanın görüşü temel olarak bu

³⁷³ Muharrem Fevzi Togay, "Suikast Teşebbüsü", *Tasvirî Efkar*, 22.07.1944.

³⁷⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, "Hitler'e Suikast", *Tanin*, 22.07.1944.

şekildeydi. Zaten 1944 yılının Temmuz ayına kadar da bir isyan hareketi gelişmemişti. Fakat Hitler'e gerçekleştirilen suikast bu algıları yıkmıştı. Güven, suikastı Naziler kendi aralarında yeni bir plan dâhilinde de yapmış olabileceklerinden bahsetmişti. Fakat böyle bir durumda ülke içerisinde ve orduda büyük bir güven zehirlenmesi olacağı için ihtimal vermemişti.³⁷⁵

Burhan Belge, Alman milletinin geleceği konusunda değerlendirmelerde bulunmuştu. Belge'ye göre Almanya'nın hürriyetini koruyabileceği tek bir yol vardı; Alman militarizminden kurtulmak ve özüne dönmektir. Almanya, militarist sistemini koruyarak Müttefik devletler ile anlaşma yoluna gidemezdi. Müttefik devletler, Almanya'dan bu şekilde gelebilecek bir teklifi reddedeceklerdi. Eğer Almanya, bir uzlaşma arıyorsa o kesinlikle "merhamet sulhu" olmayacaktı. Belge için Almanya bugüne kadar ne çektiyse Prusya zamanından beridir süregelen militarizm yüzünden çekmişti. Hâlbuki Beethoven, Goethe, Kant gibi önemli isimler de Almandı. Bu yüzden Prusya militarizmi ezilmeli ve Almanya bu kanserinden kurtulmalıydı.³⁷⁶ Nevzad Güven Nazi iktidarının sarsılmasından bahsetmişken Burhan Belge Hitler'e yapılan suikastta Alman militarizmini eleştirmiştir.

İnönü ailesi, dostları ile birlikte yemek yerken, İnönü'nün bir dostu, Hitler'e yapılan suikastı kara mizah ile değerlendirmişti. Almanya'ya bunca sene hizmet eden kişileri böylesine vahşi bir şekilde öldürmek tam da Hitler gibi insafı olmayan bir diktatörün yapabileceği hareketti. Fakat bir yandan bu idamlar Avrupa'nın da dünyanın da iyiliğine olmuştu. Dünya, Alman generallerin savaş sevdaları yüzünden çok çekmişti. Hitler'in başka maksatlara da bu cezalandırmaları devam ettirmesi, bu kişilerin sayılarını azaltacak ve belki de dünyayı Alman militarizminden kurtaracaktı (İnönü, 1995: 188-189).

Burhan Belge, radyodan Hitler'e düzenlenen başarısız suikastı değerlendirmişti. Belge'ye göre artık Almanya'da yaşanan ve kulaklara gelen bazı söylentiler kesinleşmişti. Nazi Partisi ile Alman ordusundaki Generaller arasında problemler vardı. Generaller, savaşın kaybedildiği konusunda eminlerdi. Savaşın uzaması, Müttefikler adına en ufak bir zararda veya yıkımda bulunmamıştı. Fakat Almanya için savaş uzadıkça Alman iç cephesi de çöküntüye uğramıştı. Alman iç çöküntüsü yalnızca Alman milletine ve Alman siyasetinde sirayet etmemişti. Alman ordusu da suikast ile çöküntüye uğradığını ortaya koymuştu.

³⁷⁵ Nevzad Güven, "1918 Tazeleniyor mu?", *Türk Sözü*, 22.07.1944.

³⁷⁶ Burhan Belge, "Alman Milletine İyilik Etmenin Yolu", *Türk Sözü*, 27.07.1944.

Fransa, I. Ve III. Napolyon dönemlerinde yaşadığı tecrübe ile demokrasiyi sevmiştir. Fakat Almanlar yaşadıkları tecrübeye ve Weimar Cumhuriyeti'nin Almanya'yı en demokrat, en hür memleketlerden biri haline getirmesine rağmen demokrasiyi sevememişlerdi (Belge, 1970: 431-434). Burhan Belge, Almanya'daki suikast girişimini demokrasi mücadelesinin bir yansıması olarak görmüştü. Alman ordusunun çöküntüye uğradığını ve bunu suikast girişimine yansıtıklarını iddia etmişti. Hitler'e suikast girişiminde Almanya'daki tek adamlık ve anti demokrasi eleştirisi yalnızca Burhan Belge'nin radyo programında gerçekleşmişti. Bu anlamda Türk kamuoyunda farklı bir eleştiri mevcut olmuştu. Belge radyodan ve gazeteden eleştiri yapmış, eleştirileri rejim ve militarizm yönünden olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Adolf Hitler'e suikast girişimi konu edilmemiştir. Türk kamuoyunda Almanya ortak bir fikre bürünmüştür. Almanya başarısız olmuştur. Bu suikast ile birlikte Almanya'nın başarısızlığı kesinleşmiştir. Suikastı gerçekleştirenler temel olarak Almanya'yı daha da aşağıya çektiği için eleştirilmiştir. Yalnızca Muharrem Fevzi Togay Alman taraftarlığı açısından bir arkadan hançerleme benzetmesinde bulunmuştur. Yeni Sabah ve Tasviri Efkâr suikastı eleştiriler de bu eleştirilerde bir Alman hayranlığı bulunmamaktadır. Türk kamuoyunda Almanya muvaffak olamamıştır. Suikast ile birlikte Almanya için gelecek daha da kötüye gidecektir. Müttefik devletler bu duruma şaşırılmışlar ve sevinmişlerdir. Türk kamuoyunda Almanya bir kere daha değişmiştir. Almanya'yla ilgili kesin yorumlarda bulunmaktan kaçınan Türk kamuoyu artık görüşlerini keskin bir biçimde aktarmıştır. Almanya'nın kazanacağına dair Türk kamuoyunda bir beklenti kalmamıştır. Türk hükümetinin Almanya'dan uzaklaşması ile birlikte Türk kamuoyu da Almanya'ya yönelik yorumlarını bu politikaya uygun bir şekilde yapmıştır. Türk kamuoyunda Almanya, Krom Anlaşması'ndaki çok seslilikten tekrar tek sesliliğe dönmüştür.

5.3 ALMANYA İLE SİYASİ İLİŞKİLERİN KESİLMESİ

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Almanya ile ilişkilerin kesilme kararını 2 Ağustos 1944'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmayla bildirmiştir. Konuşmasında İkinci Dünya Savaşı'na giden süreci ve savaş dönemini anlatmıştır. Saraçoğlu'na göre

Türkiye'nin İngiltere ile yakınlaşması, Akdeniz'deki İtalyan tehlikesinden kaynaklıdır. Zaman geçtikçe yakınlık artmış, en sonunda iki ülke 1939 yılında müttefik olmuştur. Alman devleti; Avusturya, Çekoslovakya, Polonya derken birçok memleketi işgal etmiştir. En sonunda Balkanlara gelmiştir. Almanların yaklaşmasından ötürü Türkiye, Trakya'daki köprüleri havaya uçurup kendisini savunmaya karar vermiştir. Almanlar, Türk hükümetine kendileri ile savaşıp savaşmayacaklarını sorduklarında Türk hükümeti, hareketlerin Alman hareketlerine göre şekillendireceğini bildirmiştir; Savaş ise savaş, barış ise barış. Türkiye'nin Almanya'ya bildirdiği gibi tek isteği savaşın dışında kalmaktır. Nihayetinde iki ülke dostluk anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye, Almanya'ya bu anlaşmada, İngiltere'nin çıkarlarını sonuna kadar koruyacağını bildirmiştir. Gerek Türk hükümeti gerek Türk basını, Almanları ne kadar övseler de genel olarak İngiltere aradan çıkarılmamıştır. Müttefik İngiltere, en sonunda Türkiye'den Almanya ile ilişkilerini kesmesini istemiştir. Türkiye, bu emrivakinin neticesinde, doğacak iktisadi ve mali zararlar için İngiltere'den yardımlar ve askeri malzemeler istemiştir. İngiltere bu isteğe olumlu cevap vermiştir. Türkiye'nin kararı bir savaş kararı değildir. Savaşın olup olmamasını karşı taraf belirleyecektir.³⁷⁷ *“Şuna emin olalım ki; hep beraber oldukça ve hep beraber çalıştıkça yenemeyeceğimiz zorluk yoktur. Bu memleketin mesut olmaması için, kim ne yaparsa yapsın, bilekleri kırılacaktır ve biz behemehal mukadderatın çizdiği mesut gayeye hep beraber varacağız”*³⁷⁸ Almanya ile ilişkilerin kesilmesi, 411 milletvekilinin katıldığı toplantıda, 411 milletvekilinin de lehte oy kullanmasıyla onaylanmıştır. Türk kamuoyunda Almanya'nın konumu 18 Haziran 1941'den sonra tekrar aynı keskinlikte değişmiştir.

Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerinin kesmesinin ardından dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay, Alman ordusunun Türkiye'ye bir kara saldırısı başlatmasına pek ihtimal vermemişti. Fakat Alman ordusu bizzat Hitler tarafından ve Nazi liderleri tarafından yönetildiği için plan dâhilinde olmayan bir harekete girişilmesinden de endişe etmişti. Bu endişelerden ötürü Türk ordusu teyakkuza geçmişti. Bütün izinler kaldırılmıştı. Türk donanması, denizlerdeki devriyelerini arttırmıştı. 7 Ağustos 1944'te 39 ilde karartma başlatılmış ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. İlişkilerin kesilmesinden sonra içlerinde Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von

³⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 7, İçtima: 1, Cilt: 13, İnikad: Fevkalâde, s. 3-6

³⁷⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 7, İçtima: 1, Cilt: 13, İnikad: Fevkalâde, s. 11.

Papen'in de bulunduğu 107 kişilik bir grup Türkiye'yi terk etmişti. Üç bine yakın Almanın da Türkiye'yi terk etmesi bildirilmişti. Hem Alman pasaportu taşıyıp hem de Türkiye'yi terk etmeyenler için Yozgat, Çorum ve Kırşehir'de toplama kampları oluşturulmuştu. Alman vatandaşları buraya gönderilmişti. Alman pasaportu bulunmayan ve Almanya'dan savaştan önce Türkiye'ye kaçan ve üniversitelerde hocalık yapan Yahudi Almanlar Türkiye'de kalmaya devam etmişlerdi. Bu isimler, toplama kamplarında kalan Almanlara destek olabilmek için kendi aralarında para toplamışlardı (Tekeli ve İlkin, 2018: 529-531). Türkiye, Müttefik devletlerin baskıları sonucunda aldığı bu karara hızlı bir şekilde harfiyen uymuştu. Türkiye'de Alman etkisi birden kaybolmuştu. Artık Türkiye, Müttefik saflarında olduğunu tam anlamıyla ortaya koymuştu.

Akın gazetesinde Gürcan isimli yazar, harbin korkunç ve ürpertici halinin harp sonrasında da devam etmesinden endişeliydi. Gürcan'a göre savaş koşullarının getirdiği çetin günler, savaştan sonra da devam edecekti. Çünkü savaşta saldırıya uğramış her millet kendi hak ve istiklâl seslerini duyurmak isteyecekti. Bu milletler adalet sesleri ile yankılanacaktı. Bu savaşı kazanan devletler kazandıklarıyla tatmin olmayacaktı. Bu yüzden savaş boyunca silah arkadaşlığı yapan milletler bile birbirine düşecekti. Yapılan dostluklar unutulacaktı.³⁷⁹ Gürcan'ın bu açıklamasından bir gün sonra Türkiye, Almanya ile olan ilişkilerini kesecekti. Gürcan aslında savaş dönemindeki denge politikalarının savaş sonrasında dağılacağını anlatmaya çalışmıştı. Türkiye de ertesi gün bu denge politikasının sağladığı tarafsızlığı bir yana bırakarak Müttefik devletlerden yana ilk kez bu kadar keskin bir tavır alacaktı.

Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi ve Hem Nalına Hem Mihına köşesi, Almanya ile ilişkilerin kesilmesini değerlendirmişlerdi. Nadir Nadi'ye göre Türkiye'nin hiçbir kimsenin toprağında gözü yoktu. Almanya'ya karşı hiçbir şekilde haset beslenmemişti ve beslenmeyecekti. Fakat Türkiye'nin müttefiki Almanya değil İngiltere'ydi. Türkiye, İngiltere için imkânlarının tamamını kullanacağını anlaşmanın ilk gününden beri belirtmişti. Bu yüzden Almanya ile ilişkilerin kesilmesi, İngiltere'ye gösterilen samimiyetten başka bir şey değildi. Almanya bu duruma bir savaş ilanı ile karşılık

³⁷⁹ Gürcan, "Harp Sonu", *Akın*, 01.08.1944.

vermediği sürece iki milletten de kan dökülmesine gerek kalmayacaktı.³⁸⁰ Hem Nalına Hem Mihına köşesinde, Almanya'nın hâlâ tehlike yaratan durumları anlatılmıştı. Köşeye göre Almanya'nın saldırma ihtimali pek olmasa da Almanya hiçbir zaman mantığı ile hareket eden bir ülke olmamıştı. Hesaplarının tutmadığı, akıl ve mantığı ile hareket etmediği, intikam ve haset duygusu ile hareket ettiği de olmuştu. Almanya o günlerde dilediği gibi hareket edip savaş açabilecek durumda değildi. Zaferden öylesine uzaklaşmıştı ki zafer duygusunu unutmuştu. Fakat intikam duygusu ve özellikle Hitler'in beslediği mistik duygular hâlâ mevcuttu.³⁸¹ Cumhuriyet gazetesinde potansiyel bir endişe işlenmişti. Almanya ile ilişkilerin kesilmesi Almanya'dan Türkiye'ye saldırı ihtimalini doğurmuştu. Bu yüzden Cumhuriyet gazetesi Almanya'ya yönelik dostluk ifadelerinde bulunmuştu. Türkiye ilişkileri mecburiyetten kesmişti. İngiltere ile yapılan anlaşma gereği ilişkiler kesilmişti. Türkiye'nin kimsenin toprağında gözü yoktu ve savaşmak istemiyordu. Almanya'nın da savaşacak hâli kalmamıştı. Fakat Almanya uzun zamandır akıl ve mantığı ile hareket etmemişti. Nitekim savaş alanı Alman sınırlarına dayanmıştı. Cumhuriyet gazetesi bu durumun farkında olsa da endişe, yazılara hâkim olmuştu.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak için Almanya ile ilişkilerin kesilmesi, hiç kimsenin şaşırmadığı bir durumdu. Beş sene önce Türkiye'nin İngiltere ile imzaladığı anlaşmanın elbette bir sebebi vardı. Savaşın sonuna gelinirken, Almanya her cephede hızlıca ricatta bulunurken anlaşmanın yapılması, Müttefik devletler ile Türkiye arasında gerginlik oluşsun, fikir ayrılıkları ile ittifak dağılsın diye değildi. Türkiye seneler boyunca Almanya ile dost kalarak Müttefikler ile bozuşmadan ilişkileri sürdürmesini başarmıştı. Bu gerçeği Almanya da elbet anlayacaktı.³⁸² Savaşın sona erip ermeyeceği tam olarak bilinmemekteydi. Fakat Türkiye'nin bildiği şey, Almanya ile ilişkileri kesme kararında önemli olan durum Almanya'nın güncel hâli değildi. İngiltere ile hâlâ sürdürülen ittifakın Türkiye'nin politikasında geçmişten bugüne geçerliliğini sağlamasıydı.³⁸³ Necmettin Sadak'ın da cümlelerinde bir endişe mevcuttu. Sadak, Türkiye'nin bir savaşa dâhilinin bulunmadığını açıklamıştı. Sadak açıklamalarında dürüstçe davranmıştı. Türkiye senelerce izlediği politikaya uyum sağlamıştı. Almanya kötü durumda ve Müttefikler üstün durumlardı. Bu yüzden Türkiye stratejisini bozmadan ve savaşa dâhil olmadan

³⁸⁰ Nadir Nadi, "Kararımızdan Çıkan Manalar", *Cumhuriyet*, 03.08.1944.

³⁸¹ Hem Nalına Hem Mihına, "Almanya Ne Yapacak?", *Cumhuriyet*, 04.08.1944.

³⁸² Necmettin Sadak, "Türkiyenin Yeni Kararı Karşısında", *Akşam*, 04.08.1944.

³⁸³ Necmettin Sadak, "Türkiyenin Kararı ve Harbin Sona Yaklaşması", *Akşam*, 08.08.1944.

yapabileceği hamleleri yapmıştı. Kazanan tarafın yanında olmuştu. Almanya'nın mağlup durumuna güvenerek hazırlanmış bir saldırı söz konusu değildi. Türkiye yalnızca 1939 yılının Ekim ayında imzaladığı anlaşmaya uymuştu.

Anadolu gazetesinden Haydar Rüştü Öktem, Türkiye ile Almanya'nın yaptığı saldırmazlık anlaşmasının Türkiye'nin İngiltere ile olan ilişkilerini kesmesine engel olmadığını söylemişti. Öktem'e göre Türkiye'nin yaptığı şey yalnızca müttefiki İngiltere'nin isteğini yerine getirmektir. 1939 yılında İngiltere ile yapılan anlaşmada bu durumun sözü verilmişti. Türkiye'nin Almanya ile bir savaş niyeti yoktu. Almanya, Türkiye'ye karşı nasıl bir tepki gösterirse Türkiye de Almanya'ya karşı aynı tepkiyi gösterecekti.³⁸⁴ Anadolu gazetesi Türk kamuoyunun gösterdiği endişenin aynısını yaşamıştı. Anadolu gazetesi beş sene boyunca Almanya'yı eleştirse de iki devletin savaşmasına yönelik herhangi bir yazıda bulunmamıştı. Beş senedir savunduğu düşünceleri tekrar etmişti. Türkiye, Almanya ile savaşmak için ilişkileri kesmemişti. Yalnızca beş sene önce İngiltere'ye verilen söz tutulmuştu.

Son Posta gazetesinden Feridun Osman Menteşeoğlu da Türk kamuoyu ile benzer görüşleri işlemişti. Menteşeoğlu'na göre Türkiye'nin sürdürdüğü politikada gösterdiği erdem açıkça gözükmekteydi. İngiltere ile müttefik olan Türkiye, Almanya ile olan ilişkilerini kimseden çekinmeden sürdürmeyi bilmişti. Fakat günü geldiğinde de müttefikine sadık kalmıştı. Bunu da Almanya'ya bir savaş ilanında bulunarak değil, yalnızca ilişkileri keserek yapmıştı. Burada Türklerin mühim bir zihniyeti mevcuttu. Türkiye kan dökülmemesi için elinden geleni yapmıştı. Artık gelişmeleri belirleyecek ülke Almanya idi. Eğer ki Almanya bu durumu bir harp sebebi olarak tanımlarsa Türkiye'nin nefsi müdafaası elbette en büyük hakkı olacaktır.³⁸⁵ Türk kamuoyunun sürdürdüğü görüşlere yakın bir şekilde Son Posta gazetesi de uyum sağlamıştı. Türkiye'nin tek istediği savaş dışı kalmaktır. Almanya ile bir savaş düşüncesi bulunmamaktaydı.

Tan gazetesinden Zekeriya Sertel'e göre Türkiye'nin herhangi bir ülkeye karşı senelerdir sürdürdüğü gibi, saldırma isteği yoktu. Almanya ile olan ilişkilerin kesilmesi kararı verilirken de böyle bir isteği olmamıştı. Almanya'nın Türkiye'ye karşı izleyeceği siyaset

³⁸⁴ Haydar Rüştü Öktem, "Kararımız Ölçülü Biçilidir", *Anadolu*, 03.08.1944.

³⁸⁵ Feridun Osman Menteşeoğlu, "Türk Siyasetinde Yeni Bir Karar", *Son Posta*, 03.08.1944.

ise bilinmezliklerle doluydu. Almanya, Türkiye'nin bu kararını bir savaş sebebi olarak nitelendirebilirdi. Fakat Sertel'e göre Almanya, bu zor zamanında yeni bir düşman kazanmak istemeyecekti. Zaten savaş kararı verebilecek durumu da pek mevcut değildi. Gerek doğuda gerek batıda düşman taarruzları ile uğraşan Almanya, Balkanlardan kendisine yeni bir cephe açılmasını göz önüne alamayacaktı. Bu yüzden Türkiye'de Almanya'ya karşı savaşa girme ihtimali pek gözükmemekteydi. *“Fakat duvara dayanmış adamın mantığına güven olamaz. Delice bir hareketle Almanya Türk şehirlerini yakmağa teşebbüs ederse bu takdirde derhal Türkiyeyi Müttefiklerle birlikte karşısında bulacaktır”*³⁸⁶ Sertel'e göre Türkiye'nin bu kararı elbette ülke içinde de etkilerde bulunacaktı. Almanya ile iktisadi olarak yoğun faaliyetlerde bulunmuştu. İlaç sektöründen sanayiye kadar birçok ihtiyaç Almanya'dan karşılanıyordu. Piyasada artık az bulunacak ürünlerden ötürü bir buhran meydana gelecekti. Fakat Türkiye'nin daha mühim çıkarlarından ötürü bunlara katlanılmak zorundaydı. Türkiye içerisinde yaşayan Almanların bazıları memleketlerine gitmek istememekteydi. Bütün bunlara dikkat edilmeliydi. Alman ajanların Türkiye'de kalmamaları için elden gelen her şey yapılmalıydı. Türkiye'de kalmak isteyen Alman hemşerilerine karşı kesinlikte yumuşak davranılmamalıydı.³⁸⁷ Zekeriya Sertel, Almanya konusunda eski düşüncelerine geri dönmüştü. Almanların Türkiye'den çıkartılmaları konusunda hassasiyet istemişti. Almanya'nın potansiyel saldırı ihtimali konusunda Sertel'in de çekinceleri vardı. Türkiye'nin niyetinin bir savaş olmadığını açıklamıştı. Bunun yanında Almanya'yı tehdit de etmişti. Eğer Almanya, Türkiye'ye saldırırsa karşısında Müttefik ordularıyla birleşmiş bir Türk ordusu görecekti. Alman askeri başarılarının yaşandığı dönem Türkiye için de tam olarak kapanmıştı. Buna güvenerek Zekeriya Sertel'den Almanya'ya seneler sonra bir tehdit yükselebilmisti.

Son Telgraf gazetesinden Etem İzzet Benice, “Türkiye'nin tarihi günü” diyordu. Benice'ye göre Almanya, Türkiye'nin İngiltere ile müttefik olduğunu 1944'te öğrenmemiştir. Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi Almanya için şaşkınlık yaratacak bir durum değildi. Çünkü Türkiye, İngiltere ile olan yolunu 1935'ten itibaren çizmişti. 1939 yılında da resmiyete dökmüştü. Türk-İngiliz ittifakına sadık kalan hür bir milletin, Almanya ile ilişkilerini kesmesi icap eden bir durumdu. Almanya'nın bu durumu

³⁸⁶ M. Zekeriya Sertel, “Almanya ile Münasebatın Kesilmesi”, *Tan*, 03.08.1944.

³⁸⁷ M. Zekeriya Sertel, “Almanlar Gidiyor, Ya Beşinci Kol Ne Olacak?” *Tan*, 05.08.1944.

nasıl karşılayacağı belirsizdi. Bu durumu takdir etmek de Türkiye'ye değil Almanya'ya düşecekti. Fakat Almanya, akıl ve mantık ölçülerinde bu durumu olağan saymalıydı. Türkiye, savaş boyunca günlük hırslarının peşinden koşmamış ve her zaman iradeli bir politika izlemişti. Almanya ile ilişkileri keserken de aynı zamanda dingin bir politika izlemişti.³⁸⁸ Etem İzzet Benice de Almanya ile bir savaş yaşanmaması için açıklamalarda bulunmuştu. Necmettin Sadak gibi Türkiye'nin siyasi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini açıklamıştı. Nitekim Türkiye, Almanya'dan İngiltere ile olan ittifakını hiçbir zaman saklamamıştı. Bu yüzden de iki ülke arasındaki ilişkilerin kesilmesi şaşırtıcı değildi. Türkiye hür bir devlet olarak senelerdir izlediği stratejiye dayanarak kendi menfaatini düşünmüştü. Almanya'ya bir nefret beslememişti.

Yeni Sabah gazetesinde Yeni Sabah başlıklı bir yazı ve A. C. Saraçoğlu'nun yazısı yayınlanmıştır. Yeni Sabah için, Türkiye'nin savaşa girme ihtimali, düne göre daha yakındı. Yakın da olsa Türkiye savaş boyunca beş senedir takip ettiği politikayı sürdürecekti. Çünkü Türkiye'nin taarruz ve işgal gibi bir emeli yoktu. Türkiye ile Almanya arasında bir savaş durumu yalnızca Almanya'ya bağlıydı. Eğer bugün bile isterlerse Türkiye ile savaşa girebilirlerdi. Fakat Almanya'dan bir hareket gelmedikçe Türkiye Almanya'ya saldırmayacak, arkasından kuyusunu kazmayacaktı. Türkiye eskisine nazaran daha fazla tetikte olacak, elinde silah ile ülkesini savunmak için bekleyecekti. Nazilerin Türkiye'nin dürüst politikasını takdir etmeleri beklenmekteydi.³⁸⁹ Yeni Sabah da potansiyel bir Alman tehlikesini işlemişti. Almanlarla savaşmak istenilmediği açıklamalarıyla ortaya koyulmuştu.

A. C. Saraçoğlu'na göre Türkiye'nin ilişkileri kesmesine rağmen Almanya'ya "*tokadı vuran*" ülkenin Türkiye'nin olmayacağı sevindirici bir karardı. Türkiye, zayıfa hiçbir zaman el kaldırmamıştı. Türkiye'nin politikası 1941'de Alman orduları Trakya'ya geldiklerinde nasıl ise şimdi de aynıydı. Türkiye o zaman da yalnızca Alman saldırısını engellemek ve karşı koymak için girişimlerde bulunmuştu. Taarruz ile ilgili bir doktrin izlememişti. O zaman da şimdi de Almanya saldırırsa savaşıacaktı. Türkiye'nin çökmekte olan bir devlete saldırmaması, Saraçoğlu adına sevindirici ve gururlandırıcı bir durumdu.³⁹⁰ Almanya'nın zayıflığı konusunda Türk kamuoyu hemfikirdi. Almanların

³⁸⁸ Etem İzzet Benice, "Başvekilin Tarihî Nutku ve Türkiyenin Tarihî Günü", *Son Telgraf*, 02.08.1944.

³⁸⁹ "Almanya ile Köprüler Kesildi", *Yeni Sabah*, 03.08.1944.

³⁹⁰ A. C. Saraçoğlu, "Başvekilin Nutkunu Ne Yoldan Beğendim?", *Yeni Sabah*, 04.08.1944.

zayıflığından kastedilen eskisi gücüne nazaran bir zayıflıktı. Fakat Saraçoğlu, Türk kamuoyunda Almanya'nın gücünü en çok hafife alan yazar olmuştu. Türkiye, “zayıfa el kaldırmadığı” için sevinçliydi. Yeni Sabah Almanya'nın saldırmaması için sebepler sıralarken Saraçoğlu ise Almanları tahrik edici bir üslup kullanmıştı. Gazetenin emelleri konusunda yazarların farklı görüşleri benimsediği söylenebilirdi.

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, Almanlardan bir saldırı beklememişti. Yalman'a göre Almanların bu hâlde bile Türkiye'ye saldırmaları akıl kârı bir iş değildi. Eğer Almanlar akıllarını kaybettiyse bile Türkiye, müttefiklerinin de desteğiyle Almanya ile savaşacak kudretteydi. Almanlar böyle bir harekete bulunurlarsa bu hareket onlara pahalıya patlayacaktı. Türkiye'nin Alman milletine karşı düşmanca düşüncesi bulunmamaktaydı. Türkiye'nin düşman olduğu taraf Alman milletini bir kurbanı dönüştüren ideolojidi. Türkiye, zorbalık ve işgal sisteminin düşmanıydı. Barışın egemen olacağı zaman geldiğinde, “*Alman milleti istiklâlden mahrumiyetin acısını yirmi beş yirmi altı sene evvel çok yakından duyan Türk milletini karagün dostu olarak karşısında bulacaktı*”³⁹¹ Ahmet Emin Yalman, iki hafta önce eleştirdiği Nazizm'i tekrar eleştirmişti. Alman ordusuna karşı bir üstünlüğü A. C. Saraçoğlu gibi Ahmet Emin Yalman da kullanmış ve Zekeriya Sertel'in yaptığı gibi Almanya'yı tehdit etmişti. Türkiye, Almanya ile savaşmak istemiyordu ama eğer olur da Almanya savaşmak isterse Türk-Müttefik ordusu karşılığını verebilirdi. Türkiye her şey olup bittiğinde Alman milletinin yanında olacaktı. Fakat Nazizm Türkiye'nin düşmanıydı.

Tasviri Efkâr gazetesi, Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerini kesmesindeki tezatlıktan bahsetmişti. Yunanistan'ın Almanya tarafından işgal edilmesinden sonra Türkiye ile Almanya arasında hiçbir sınır farklılığı kalmamıştı. Bu dönemde savaş çanları çaldığı iki ülke ilişkiler konusunda gerilim bile yaşamamıştı. O günkü durum ile bugünkü durum arasında bir tezatlık aranabilirdi. Fakat Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 1941 ile 1944 arasında gelişen iki olayın arasında bir tezatlık olmadığını açıklıyordu. Saraçoğlu'na göre iki ülke bir anda 1941'de savaşabilecek noktaya gelmişti. Almanya, Türkiye ile savaşmak istemediğini bildirince iki ülke arasındaki muhtemel savaş yaşanmamıştı. İki ülke içini rahatlatmak için bir de dostluk anlaşması imzalamışlardı. Fakat Türkiye, bu anlaşmada müttefiki İngiltere ile olan bağlarını kesmeyeceğini kesin bir şekilde Almanya'ya

³⁹¹ Ahmet Emin Yalman, “Tarihî Bir Sahnenin İntıbalar”, *Vatan*, 03.08.1944.

bildirmişti. Almanya da bu durumu kabul edip ses çıkarmamıştı. İngiltere ile olan ittifak, Türkiye'ye hangi yükümlülükleri tanıyorsa Türkiye bunları gerçekleştirmekte serbestti. Nitekim Krom Anlaşması'nın feshedilmesini de İngiltere istemişti. Türkiye de müttefikinden gelen bu isteği yerine getirmişti. Saraçoğlu'nun da dediği gibi Türkiye'nin siyasi ilişkilerini kesmesi, Almanya ile bir savaş yaşanmasını gerektirmiyordu. Eğer Almanya tarafından savaş kararı verilirse işler o zaman değişecekti. Türkiye böyle bir duruma karşı hazırlanacak ve Almanya tarafından gafil avlanmayacaktı.³⁹² Tasviri Efkâr gazetesi 1941 yılında bir savaş durumunun yaşandığını ve buna rağmen iki devletin bir anlaşma sağlayabildiğini söylemişti. Fakat 1944 yılında ise ortada hiçbir savaş tehlikesi bulunmamasına rağmen Türkiye, Almanya ile ilişkilerini kesmişti. Tasviri Efkâr gazetesi bu durumda bir tezatlık görmüştü. Ortada bir tezatlık olsa da Türkiye doğal bir şekilde kendi hakkını kullanmıştı. 1941 yılının Haziran ayında da Almanya'ya İngiltere ile olan ittifak tekrar hatırlatılmıştı. Türkiye'nin 1944 yılının Ağustos ayında Almanya ilişkilerini kesmesi bu bakımdan olağandı.

Tanın gazetesinde Hüseyin Cahid Yalçın ve Ç. isimli yazar Almanya ile ilişkilerin kesilmesini değerlendirmişti. Hüseyin Cahid Yalçın yaptığı değerlendirmede ilişkilerin kesilmesi bakımından Almanya'yı suçlu görmüştü. Yalçın'a göre Almanya, İngiltere ile Türkiye'nin arasının bozulması için propaganda çalışmalarında bulunmuştu. İngiltere ile ittifaka zarar vermek için Türkiye ile olan dostluğunu kötü anlamda kullanmıştı. Almanya ile olan son durumda ise Almanların tek çaresi durumu kabul etmekten ibaretti. Çünkü Türkiye, dünyada bulunan diğer devletlerin yaptığı gibi kendi kararlarını kendi verebilen bir devlettir. Almanya Türkiye'ye saldırırsa göreceği tek şey daha fazla zarar olacaktır. Bu yüzden Yalçın, Almanya'nın Türkiye'ye saldırmasını beklememişti.³⁹³ Hüseyin Cahid Yalçın, Zekeriya Sertel ve Ahmet Emin Yalman gibi Almanya'yı tehdit etmiş ve Almanya'nın Türkiye'ye saldıracağını düşünmemişti. Türk kamuoyunda Alman aleyhtarı olan isimler şartlar değiştiğinde Almanya'yı tehdit etmekten kaçınmamışlardı.

Ç. isimli yazara göre Türkiye'nin Almanya ile ilişkileri kesmesi, Türkiye'yi savaşa götürebilecek bir olay değildi. Türkiye'nin bu büyük savaşa girmesi için Almanya'nın Türkiye'ye doğrudan saldırması gerekiyordu. Dört bir yanı düşmanlarla sarılı Almanya'nın

³⁹² "Almanya ile Münasebat Kesildi", *Tasviri Efkâr*, 03.08.1944.

³⁹³ Hüseyin Cahit Yalçın, "Almanya ile Siyasî ve İktisadî Münasebetlerin Kesilmesi", *Tanın*, 03.08.1944.

da Türkiye'ye saldırması pek de beklenen bir olay değildi. Almanya, yeni bir düşman kazanmak istemeyecekti. Almanya'nın kudreti, yıldırım hızıyla estiği 1939-40 yılındaki durumundan farklıydı. Bugünkü Almanya'nın yenilmesine neredeyse sadece bir adım kalmıştı. Ç. "*Fakat Almanyanın bu zor durumunun bizi aldatmaması icabeder. Su uyur düşman uyumaz*" diyordu.³⁹⁴ Ç., Türk kamuoyuyla ortak bir fikri paylaşmıştı. Almanya akıl ve mantığı ile hareket eden bir devlet değildi. Bu yüzden Türkiye her türlü önlemini almalıydı. Tanin gazetesi genel olarak Almanya'nın Türkiye'ye saldıracağını düşünmemişti.

Türk Sözü gazetesinden Nevzad Güven ve Ferid Celâl Güven, Almanya ile ilişkilerin kesilmesini değerlendirmişti. Nevzad Güven'e göre Almanya, Türkiye'nin "*elâ gözlerine*" aşık değildi. Almanya, savaş koşullarının getirdiği sebepten ötürü Türkiye ile dostluğunu devam ettirmişti. Türkiye, Almanya ile müttefik değildi. Fakat İngiltere ile müttefikti. Nitekim Almanya ile yaptığı Dostluk Anlaşması'nda da bunu dile getirmişti. Almanya ile yapılan anlaşma İngiltere ile devam eden müttefikliğe bir zarar getirmeyecek, Türkiye, Almanya için İngiltere'nin karşısında yer almayacaktı. Almanya beş yıldır süren savaş boyunca bir kere bile barıştan bahsetmemişti. Dönem artık Türkiye'nin bir tepki koyma zamanıydı. Türkiye, müttefiklerinin çağrısına uymuştu.³⁹⁵ Nevzad Yılmaz'a göre Türkiye'nin eğer ki bir düşmanı varsa o kesinlikle Alman milleti değildi. Türkiye, Adolf Hitler'in ve Nazilerin fikirlerine düşmandı. Türk milleti bu fikirlerin karşındaydı. Savaş kararı verecek bir ülke varsa o da ancak Almanya olacaktır.³⁹⁶

Türk Sözü gazetesinin imtiyaz sahibi Ferid Celâl Güven, Almanya ile ilişkilerin sonlandırılmasından bahsetmişti. Güven'e göre Türkiye, ittifak konusunda hata yapmadığını beş sene sonra ispat etmişti. Beş sene önce savaş çıktığında, dünya bir felâkete doğru sürüklendiğinde Türkiye, insancıl amaçlarla İngiltere ile sıkı bir işbirliğine girişmişti. Türkiye savaşın en başından beri emniyet ve istiklâlini ön planda tutmuştu. İngiltere tarihinin en zor sınavını vermesine rağmen Türkiye'nin güveni bir an olsun kırılmamıştı ve Türkiye tarafını değiştirmeden ittifakına sahip çıkmıştı. Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi Müttefiklerden gelen baskılar neticesinde olmamıştı.

³⁹⁴ Ç., "Kararın Doğurabileceği Hukukî Neticeler", *Tanin*, 04.08.1944.

³⁹⁵ Nevzad Güven, "1918 Tarihî Karar", *Türk Sözü*, 03.08.1944.

³⁹⁶ Nevzad Güven, "Şuursuzluk Olmaz mı?", *Türk Sözü*, 08.08.1944.

Türkiye yeni dünya düzeninde “şerefli” bir konumda bulunmak arzusundan ötürü Almanya ile ilişkileri kesmişti. Mustafa Kemal Atatürk döneminden beri Türkiye’nin tek arzusu sulh olmuştu. Bu yüzden Türk dış politikası da sulh üzerine kurulmuştu. Almanya ile savaşmak arzusu yoktu. Savaş veya barış kararını verecek olan ülke de Almanya’ydı.³⁹⁷ Türk sözü gazetesi Türk kamuoyunun ortak kanaatine uyum sağlamıştı. Ortada bir düşmanlık varsa o düşmanlığın Nazizm’e karşı olduğu ve Alman milletiyle bir problem olmadığı söylenmişti.

Türk Diplomatik Arşivi’nde Türkiye’nin Almanya ile ilişkilerini kesmesine yönelik bir belgeye ulaşılamamıştır. Türk kamuoyunda Almanya’ya karşı birbirine çok benzeyen görüşler belirmiştir. Türk kamuoyunda Almanya ile savaşılmak istenmemiştir. Yazarlar, Almanya ile olan ilişkilerin niçin kesildiğini açıklamışlardır. Türk hükümetinin aldığı bu karar hiçbir şekilde eleştirilmemiştir. Türkiye’nin İngiltere ile olan müttefikliği ön plana alınmıştır. Necmettin Sadak ve Etem İzzet Benice açıkça Türkiye’nin menfaatleri konusunda hareket edildiğini söylemişlerdir. A. C. Saraçoğlu, Alman ordusunu küçümsemiştir. Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahid Yalçın gibi Alman aleyhtarı isimler ise Almanya ile savaşma niyetlerinin olmadığını belirterek herhangi bir saldırıya yönelik Almanya’yı doğrudan tehdit etmişlerdir. Genel olarak Türk kamuoyu Almanya ile savaştan kaçınmak için açıklamalarda bulunmuşlardır. Türk hükümeti izlediği denge siyasetini artık tek bir kutup üzerinde tutmuştur. Türkiye, Müttefik devletlerden gelen baskılara daha fazla dayanamamıştır. Türk hükümeti Almanya’ya karşı bir nefret duygusu ile bu karara varmamıştır. Türk hükümeti bu kararı Müttefiklerin ısrarı sonucunda almak durumunda kalmıştır. Türk kamuoyunda Almanya’nın değişimi devam etmiştir. Çünkü Almanya’nın dünya nazarındaki konumu değişmiştir. Türkiye de bu değişime izlediği strateji bakımından uyum sağlamıştır.

5.4 ARDENNES TAARRUZU

Senelerdir savunma pozisyonunda bekleyen Alman orduları, bütün dünyayı şaşkırtacak ve hayrete düşürecek bir harekette bulunacaktır. Alman orduları beklenmedik bir biçimde

³⁹⁷ Ferid Celâl Güven, “Türk-İngiliz Dostluğunun Yeni ve Mesut Safhası”, *Türk Sözü*, 04.08.1944.

taarruza geçeceklerdir. 16 Aralık 1944'te başlatılan saldırıyı Adolf Hitler planlamıştır. 1940 yılında Batı Cephesi'nin başlangıç harekâtı uygulanacaktır. Fakat Alman birliklerinin kuvveti düşmana göre düşük seviyede kaldığı için bu saldırı pek uzun sürmeyecektir. Fakat Almanlar ve yaptıkları, dünyada ve Türk kamuoyunda hayret uyandıracaktır.

Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi, Yavuz Abadan ve Hem Nalına Hem Mihına köşesi Ardennes Taarruzu'nu ve Almanya'daki durumları değerlendirmişlerdi. Nadir Nadi Almanya'da bir Führer krizinin oluştuğunu yazmıştı. Hitler'in ortadan kaybolduğundan, yerini ise Himmler'in doldurduğunu iddia etmişti. Nadi'ye göre normal koşullarda bütün umudunu bir kişiye başlayan millet, en zor zamanında o kişi kaybolursa çok büyük panik havasına bürünürdü. Fakat Hitler halkına güvensizlik aşılmalı iki sene olmuştu. En son yaptığı konuşmadan aylar geçmesine rağmen kimse Führer'ini merak etmemişti. Aslında Almanya'da birçok gösteri yapıp halkın birlikteliği ve cesareti sağlanması gerekirken ufak tefek toplantılar haricinde hiçbir şey yapılmamıştı. *“Bu şartlar altında, son ravunduna başlayan büyük ve kanlı savaşta, Alman mukavemetinin bir şef meselesine bağlı kaldığına inanmak güçtür. Bu mukavemet, Müttefiklerin ezici üstünlüğü sayesinde kırılacaktır ve olaylara bakılırsa bu iş fazla gecikmiyecekti”*.³⁹⁸ Nadi bu satırları yazdığı günlerde Alman ordusu bizzat Adolf Hitler'in planladığı Ardennes Taarruzu'na başlamıştı. Fakat Nadir Nadi'nin duyularına göre Hitler'den uzun zamandır haber alınamamıştı. Nadi, Almanya'daki durumun bir şef meselesi olmadığını iddia etmişti. Nadi'ye taarruz, Müttefik devletlerin ezici üstünlüğü ile kırılacak ve savaşın sonlanması da uzun sürmeyecekti.

Yavuz Abadan, başlatılan taarruzu bir facia olarak nitelendirmişti. Alman milleti, on senedir savaştaymış gibi yaşamıştı. On senedir büyük bir seferberlik halindediler ve çok büyük fedakârlıklara katlanmışlardı. Fakat o kadar kan dökmüşler ve her anlamda o kadar kayıplara uğramışlardı ki artık maddi manevi takatlerinin son demlerini yaşıyorlardı. Dört bir yandan kuşatılmışlardı. Hava baskınları düzenli olarak yapılıyordu. Karada ve denizde her gün mağlubiyet haberleri geliyordu. Bütün bunlara hiçbir yardım almadan tek başlarına dayanıyorlardı. Nazi rejimi bu savaştan umudunu kesince, yaptığı taarruzla rejimle birlikte ülkedeki insanları da aynı sonra getirmek istemişti. Abadan'a göre Hitler,

³⁹⁸ Nadir Nadi, “Dayanmanın Sonu”, *Cumhuriyet*, 18.12.1944.

Alman mistik dünya görüşünden aldığı kuvvetle ülkenin sonunu getirecek en kısa yoldan yürümüş ve devletin bütün kıymetlerini yok edecek bir hareket tarzında ısrar etmişti.³⁹⁹

Hem Nalına Hem Mihına köşesine, taarruz sürerken bir bilgi gelmişti. Almanya'dan kaçan Brezilyalı bir gemicinin paylaştığı bilgilere göre Almanya sadece ülke dışında taarruzda değildi. Adeta ülke içerisinde de büyük bir taarruzun içerisindeydi. Savaş durumuna eleştiri yapan kim varsa vuruluyordu. Alman toplama kamplarında 7 milyon kadın ve erkek tutuluyordu. Bunların içerisinde savaşmak istemeyen deniz kuvvetleri personelleri de vardı. Köşe yazısında Naziler ile ilgili benzetme yapılmıştı. Naziler, aynadaki yansıması ile bile dövüşen Hint horozuna benzetilmişti. Köşeye göre Naziler yalnızca kendi ideolojilerini dünyaya yayabilmek için bir milleti bütün dünya ile savaşmak zorunda bırakmıştı. Bu yüzden Nazileri sadece Almanlar değil, aynı zamanda insanlar da hiçbir zaman affetmeyecekti.⁴⁰⁰ Cumhuriyet gazetesinde Almanya'nın Ardennes Taarruzu bir hayret uyandırmıştı. Çünkü Almanya'nın taarruz yapmasını kimse beklememiş ve mantıklı gelmemişti. Özellikle Yavuz Abadan ve Hem Nalına Hem Mihına köşesi bu hareket tarzından ötürü Hitler'i ve Nazileri suçlamışlardı. Almanya'nın daha fazla insan kaybetmeden teslim olmasını beklemişlerdi. Nadir Nadi ise halk bütünleşmeden bir taarruza geçilmesine şaşırılmıştı. Bu yüzden de taarruzun muhakkak başarısız olacağı kanısına varmıştı. Cumhuriyet gazetesi Almanya'nın kazanma şansı olduğunu düşünmemiş ve durumu hayretle karşılamıştı.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Alman taarruzunu hayret içerisinde karşılamıştı. Sadak'a göre bu taarruzun bütün dünyaya uyandırdığı ilk duygu aslında hayretti. Müttefikler, düşmanlarının hâlâ kuvvetini koruduklarını belirtmişti ve haklı da çıkmışlardı. Almanya'nın kalan kuvveti ne kadar fazla da olsa Almanya her taraftan saldırıya uğrarken bir anda taarruza geçmesini beklenmemişti. Sadak'a göre bu saldırının temel sebebi, halkın artan direncini tekrar yükseltmekti. Tabii halkın direncinin artması için Alman taarruzunun başarılı olması şarttı. Almanya'nın hayret uyandıran eylemi daha büyük problemlere de yol açabilirdi. Eğer bu saldırı başarısızlıkla sonuçlanırsa Almanların umutları tükenir ve Almanya eskisinden daha karanlık zamanlara dönebilirdi.⁴⁰¹ Necmettin Sadak, Cumhuriyet gazetesi yazarları aksine belirli bir yorumda

³⁹⁹ Yavuz Abadan, "Alman Bilmecesi", *Cumhuriyet*, 25.12.1944.

⁴⁰⁰ Hem Nalına Hem Mihına, "Müttefiklerle de Dövüşen Millet", *Cumhuriyet*, 26.12.1944.

⁴⁰¹ Necmettin Sadak, "Alman Taarruzunun Beş Günlük Gelişimi Karşısında", *Akşam*, 20.12.1944.

bulunmaktan kaçınmıştı. Almanya'nın hâlâ gücünün olduğu söylentileri gelse de Almanya'nın taarruza geçmesi yalnızca Türkiye'de değil dünyada da beklenmemişti. Sadak'a göre saldırının amacı Alman milletinin direncini arttırmaktı. Nadir Nadi ise bu taarruz halk ile paylaşılmadığı ve bütünleşme çabasına girişmediği için başarısız olacağını söylemişti. Bu anlamda Necmettin Sadak ve Nadir Nadi birbirinden farklı şekilde düşünmüşlerdi. Sadak'a göre Alman halkı saldırının nedenini oluşturmuştu. Nadir Nadi'ye göre ise Alman halkı saldırının başarısızlığının sebebi olacaktı.

Vakit gazetesinden Asım Us, Almanya taarruza bile girişse bu savaşı kazanamayacağına kaniydi. Us'a göre Almanya'nın kendisi de yenilgiden kurtulamayacağına farkındaydı. Fakat ortada çeşitli ihtimaller de mevcuttu. Almanya kayıtsız şartsız teslim olmak istemiyor, bunun yerine bir anlaşma ile mağlubiyetini kabul etmek istiyordu. Us'a göre bu durum çok garipti; Hitler ve taraftarları, dünyada milyonlarca insan kanını dökmek için Versailles'ı öne sürmüştü. Bütün bu yapılanlar Almanya'yı Versailles'dan kurtarmak içindi. Bugün ise Almanya, savaşı yeni bir Versailles imzalayabilmek için sürdürüyordu.⁴⁰² Asım Us'un taarruza yönelik değerlendirmesi ilgi çekiciydi. Türk kamuoyunda Versailles Antlaşması uzun zamandır dile getirilmemişti. Versailles'ın konuşulduğu zamanlarda da haklı veya haksızlığı üzerinden değerlendirme yapılmıştı. Us ise artık Almanya'nın yeni bir Versailles için savaştığını söylemişti. Nazi rejimi, Versailles'ın zincirlerini kırmak için başlattığı bu savaşta tekrar zincirlenebilmek, hayatta kalabilmek için mücadelesini sürdürmüştü.

Anadolu gazetesinden Haydar Rüştü Öktem, Ardennes Taarruzu'nun Almanya'nın bazı mecburiyetlerinden kaynaklandığını düşünmüştü. Öktem'e göre kış ve zaman her devlet için olumlu işlememekteydi. Fakat Almanya adına daha merhametsizce ve Almanya'nın aleyhine işlemişti. Hava saldırılarından ötürü milyonlarca Alman evsiz kalmıştı. Zaman geçtikçe Almanlar hem malzeme hem de insan yönünden eksilmişlerdi. Ellerinde avuçlarında ne kaldıysa sonuna kadar tüketmişlerdi. Bu yüzden Alman ordusu son bir deneme yapmak istemişti.⁴⁰³ Haydar Rüştü Öktem, Nadir Nadi ve Necmettin Sadak gibi Almanya'nın saldırıyı başlatmasını Alman milletine dayandırmamıştı. Devlet kendisini

⁴⁰² Asım Us, "Garptaki Alman Taarruzunun Siyasî Hedefi", *Vakit*, 24.12.1944.

⁴⁰³ Haydar Rüştü Öktem, "En Son Deneme!", *Anadolu*, 21.12.1944.

kurtarabilmek ve zor zamanlardan çıkabilmek için mecburiyete dayanarak bu taarruzu başlatmıştı.

Son Posta gazetesinden Ekrem Uşaklıgil'e göre Alman taarruzunun sonucu ne olursa olsun, Alman ordusunun tükenmekte olduğunu iddia edenler yanılmıştı. Alman ordusunun hala mevcudiyetinin koruduğunun kanıtı taarruz ile birlikte ortadaydı.⁴⁰⁴ Bu anlamda Ekrem Uşaklıgil, Necmettin Sadak ile benzer şekilde düşünmüştü. Alman ordusunun tükendiğini düşünenler yanılmıştı.

İkdam gazetesinde yayınlanan iki yıldızla (**) yayınlanan yazıya göre Almanya'nın Ardennes Taarruzu'nun iki temel hedefi vardı. İlki büyük bir meydan veya imha savaşı kazanmak, ikincisi de Amerika ve İngiltere'nin planlarını geciktirmek ve zaman elde etmektir. Almanlar bu taarruzu kazansalar bile, savaşı kaybedeceklerdi. Yapabilecekleri yalnızca savaşı uzatmak olacaktı. Alman ordusu kaderi değiştiremeyecek, yalnızca Amerika'ya ve İngiltere'ye malzeme kaybettirebileceklerdi. Almanya'nın elinde zafer kazanabilecek imkânları da kalmamıştı. Kuvvetleri de savaş malzemeleri de zayıflamıştı. Bu taarruz, yalnızca Alman milletinin kayıplarını arttıracaktı. Alman taarruzu, savaşı uzatmak yerine kısaltacaktı.⁴⁰⁵ Yazıya göre Almanların uzun hedefli, kesin sonuç alabilecekleri, bir taarruz yapabilme imkânları yoktu. Almanlar muhtemelen yaklaşan Sovyet taarruzunu engelleyebilmek için böyle bir karşı taarruza girişmişlerdi. Eğer batıda başarı sağlayabilirlerse ordu ve milletin içerisinde sönen güven tekrar alevlenebilecekti. Batıda kesin bir netice aramıyorlardı. Yalnızca batı tarafını oyalayıp tüm kuvvetleri ile doğu kanadına saldırabileceklerdi. Alman ordusu, kendisini saran ateş çemberi içerisinde nereye saldıracağını şaşırılmıştı.⁴⁰⁶ Yazıya göre Alman hükümetinin amaçlarından birisi milletin sönen güvenini tekrar alevlendirebilmektir. Bu anlamda Necmettin Sadak ve Haydar Rüştü Öktem ile benzer şekilde düşünmüştü. Nadir Nadi'ye göre başarısızlığın sebebi, İki yıldızlı yazıya göre taarruzun sebeplerinden bir tanesiydi. Türk kamuoyunun değinmediği ve iki yıldızlı yazının değindiği diğer sebep de yaklaşan Sovyet taarruzuna karşılık verebilmek için Batı Cephesi'nde durum kontrol altına alınmak istenmişti. Fakat Almanya'nın bu taarruzdan başarılı çıkacağı beklenmemişti.

⁴⁰⁴ Ekrem Uşaklıgil, "Bu Saldırıdan Bir Netice Çıkmaması İçin Sebep Bir Değildir", *Son Posta*, 20.12.1944.

⁴⁰⁵ **, "Alman Taarruzu ile Harp Kısılabilir", *İkdam (Akşam Postası)*, 19.12.1944.

⁴⁰⁶ **, "Dalga Kıran Önünde", *İkdam (Akşam Postası)*, 22.12.1944.

Türk Sözü gazetesinden Nevzad Yılmaz ve Burhan Belge, Almanların Ardennes taarruzunu değerlendirmişti. Nevzad Yılmaz'a göre Almanlar taarruza ilk olarak başarılı bir şekilde başlamışlardı. Cephede 30-40 kilometrelik bir hattı yarmışlardı. Fakat Alman ordusu bu taarruzla yalnızca savaşın akıbetini yavaşlatacaktı. Amerika-İngiltere ordusu Alman taarruzunu kıracaktı. Almanya taarruz için doğru bir zaman seçmişti. Çünkü bulanık bir hava vardı. Almanlar elbette vatanlarını kurtarma uğruna mistik bir inançla saldıracaklardı. Fakat Yılmaz, taarruzun yalnızca son bir deneme olduğunu düşünmüştü.⁴⁰⁷

Türk Sözü gazetesinden Burhan Belge, Almanya'nın Ardennes taarruzunu "hayret" olarak nitelendirmişti. Belge'ye göre bu hayrete yalnızca Türkiye katılmamıştı. Bütün dünya bu taarruzu hayretle karşılamıştı. Sovyetler de Almanların taarruzunu hayretle karşılamışlardı. Alman ordusunun hedefi batıda Amerika-İngiltere ordusunu bertaraf ettikten sonra doğuya dönerek Sovyet ordusunu geri püskürtmekti. Belge'ye göre Alman ordusu bu askeri harekât ile neticeye ulaşamayacaktı. Bu taarruzu "ayakta tutunma denemesi" olarak nitelendirmek daha doğru olacaktı.⁴⁰⁸

Hüsrev Gerede için taarruzun konumu daha farklı olmalıydı. Almanya için ehemmiyetli olan konum batı değil doğu idi. Eğer ki Ardennes yerine Sovyetler Birliği üzerine bir saldırı gerçekleşseydi, Almanlar için daha faydalı olabilirdi ve toprak kazanma ihtimalleri de artardı. Çünkü Almanya için kendi topraklarında yaşama savaşının en büyük tehdidi Sovyetler Birliği'ydi (Gerede, 2020: 604). Nitekim İkdam gazetesindeki iki yıldızlı yazıya göre Alman ordusunun batı tarafına doğru saldırıya geçmesinin sebebi doğudan gelebilecek saldırıyı engellemekti. Bu anlamda İki yıldızlı yazı ile Hüsrev Gerede farklı şekilde düşünmüştü. Genel olarak Türk kamuoyu, saldırının sebepleri arasında Sovyetler Birliği'ni göstermemişti.

2 Ağustos 1944'te Türkiye ile Almanya'nın ilişkileri kesildiği için Türk Diplomatik Arşivi'nde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Almanya'ya yönelik bir ifade bulunmamaktadır. Türk kamuoyunda Almanya'nın Ardennes Taarruzu yalnızca bir hayret yaratmıştır. Çünkü Almanya'nın durumunun bir hayli kötü olduğu düşünülmüştür. Türk kamuoyu için Almanya bu savaşı Hitler'e suikastın düzenlendiği gün kaybetmiştir.

⁴⁰⁷ Nevzad Güven, "", *Türk Sözü*, 22.12.1944.

⁴⁰⁸ Burhan Belge, "Alman Karşı Taarruzu", *Türk Sözü*, 29.12.1944.

Suikasttan beş ay sonra Alman ordusunun taarruz gücüne erişmesi Türk kamuoyunun beklentilerine aykırı olmuştur. Fakat Türk kamuoyu bir konuda hemfikirdir; Almanya'nın bu taarruzu da başarısız olacaktır. Almanya mühimmat ve insan gücü yönünden tükenmiştir. Alman milleti, Nazi hükümetine güvenmeyi bırakmıştır. Almanya'nın bu taarruzu, savaştan kurtulmak için son çabası olacaktır. Necmettin Sadak ve Ekrem Uşaklıgil'e göre Almanya'nın tükendiğini düşünenler yanılmışlardır. Fakat Türk kamuoyundaki diğer isimlere göre bu taarruza rağmen Alman ordusunun tükenmediğini düşünmek için bir sebep yoktur. Nihayetinde Almanya'nın taarruzda başarısız olacağı konusunda fikir birliğine varılmıştır.

5.5 TÜRKİYE'NİN ALMANYA'YA SAVAŞ İLANI

Dışişleri Bakanı Hasan Saka, 23 Şubat 1945 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Almanya ve Japonya'ya savaş ilanında bulunulması teklifini götürmüş ve konuşma yapmıştır. Saka'nın anlatısına göre 20 Şubat günü, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sır Maurice Peterson, Hasan Saka'yı ziyaret etmiştir. Peterson, Saka'ya Kırım'da üç büyük liderin yaptığı Yalta zirvesinde bir karar verildiğini, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 9 ülkeye, 1 Mart 1945 yılına kadar Mihver'e savaş ilan ederler ise 25 Nisan 1945'te San Francisco'da toplanacak ve yeni dünya düzenini şekillendirecek konferansa davet edilecekleri bildirilmiştir. Türkiye, yeni dünya düzeninde yer almak için isteğini, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile 3 Ocak 1945'te Japonya ile ilişkilerini keserek göstermiştir.⁴⁰⁹

Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay toplantıda söz hakkı almıştı. Günaltay'a göre muzaffer Alman orduları yenilgisiz ve kimsenin durduramadığı bir şekilde Balkanlara inerken Mussolini'nin İtalya ordusu Arnavutluk'u işgal edip eski Roma hayallerini canlandırırken de Türkiye'nin siyaseti aynı kalmıştı. Türkiye'nin geçilemeyeceği, Türk ordusunun Trakya'da toplanması ile gösterilmişti.⁴¹⁰

⁴⁰⁹ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, , Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 15, İnikad: Olağanüstü, s. 126-127.

⁴¹⁰ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, , Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 15, İnikad: Olağanüstü, s. 127.

Türkiye’deki değişim öyle bir noktaya gelmiştir ki Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen, Türkiye’nin büyük komşusu Sovyetler Birliği, “adına faşist, Nazi denilen saldırgan ve yok edici güçteki” Almanlara karşı Stalingrad’ta yalnız başına mücadele etti ise bu büyük kahramanlıkta Boğazları ve Kafkasya sınırlarını adeta bir kaya gibi savunan Türkiye’nin de payı olduğunu söylemişti.⁴¹¹

Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun konuşması tartışma yaratacak düzeydedir. Saraçoğlu’nun Almanya’ya savaş ilân edilmesi yönünde yaptığı konuşma, geçmişte yaptığı konuşmaları ile çelişmiştir:

“Arkadaşlar; İnsanlık tarihinin son yıllarında birtakım insanlar türedi. Bunlar bayraklarını üstün ırk ve hayat sahası gibi saçmalıklarla süslediler. Bununla da kalmadılar, bütün hak ve adalet kaidelerini çiğniyerek küçük ve mâsum milletleri birer birer boyunduruk altına almağa başladılar ve dünyayı kapkara bir zindan haline koydular. Bu manzara karşısında insanlığı, medeniyeti, hürriyeti ve demokrasiyi kurtarmağa çalışan büyük Devletler birbiri ardınca silâha sarıldılar ve büyük, ağır ve uzun fedakârlıklar sayesinde dünyaya yeniden yaşamak ümidini verdiler.”⁴¹²

“Hayat sahası” ve “üstün ırk”tan bahseden Başbakan, yaklaşık 2.5 sene önce, 5 Ağustos 1942’de, Almanlar Sovyet topraklarında ilerlerken Turancı siyasetin öncüleri Berlin’de görüşmeler gerçekleştirirken onları cesaretlendirebilecek bir şekilde: “Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir”⁴¹³ şeklinde açıklamada bulunmuştur. Saraçoğlu’nun 23 Şubat 1945’teki bu açıklaması, değişimi net bir şekilde ortaya koymuştur. Yükselen Alman milliyetçiliği, Türkiye’de de milliyetçiliği yükseltmiş, Alman milliyetçiliği dünyada olumsuz bir durum olarak anılınca Saraçoğlu’nda ve Türk politikasında açıklamalar değişmiştir veya değişmek zorunda kalmıştır. 401 milletvekilinin katıldığı oylamada, 401 milletvekilinin de lehte oy verilmesi ile Almanya ve Japonya’ya, 23 Şubat 1945’te savaş ilan edilmiştir.⁴¹⁴

Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi ve Ömer Rıza Doğrul Almanya’ya savaş ilân edilmesini işlemişlerdi. Nadir Nadi’ye göre Türkiye, savaşın başından beri aynı yolu gütmüştü. Türkiye, milletlerin böylesine çarpıştığı eşi benzeri görülmemiş fırtınada aynı

⁴¹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 15, İnikad: Olağanüstü, s. 129.

⁴¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 15, İnikad: Olağanüstü, s. 131.

⁴¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 27, İnikad: 77, s. 21.

⁴¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 15, İnikad: Olağanüstü, 23.

istikamette gitmişti. Türkiye, savaşın başından beri hür yaşamak isteyen devletler ile kader yoldaşlığı yapmıştı. Savaşın başında bu kararı vermişti. Almanya ve Japonya ile ilişkilerini keserek demokrasinin yanında olduğunu zaten kanıtlamıştı.⁴¹⁵ Ömer Rıza Doğrul da Türkiye'nin hangi tarafta olduğunu daha savaşın başında gösterdiğini iddia etmişti. Doğrul'a göre Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte İngiltere ile anlaşma imzalamış ve İngiltere'nin tarafında olduğunu ispatlamıştı. Almanlar Balkanlara ilerleyince Türk milleti ve Türk ordusu hazırda beklemişti. Türklerin uyanık ve hazırlıklı bir şekilde beklemeleri, Müttefik devletlerin işini de kolaylaştırmıştı. Onların karanlıktan aydınlığa kavuşmalarına, taarruz için hazırlanmalarına yardım etmişti. Türkiye'nin 2 Ağustos 1944'te Almanya ile ilişkileri kesmesi, Almanların Balkanlar'dan dışlanmalarını sağlamıştı. Türk milleti demokrat bir millettir ve demokrasi için de demokrasiyi destekleyenler ile birlikteydi. Türkiye dünya barışının sağlanmasında ve yeni düzenin kurulmasında yardımcı olacaktı.⁴¹⁶ Savaş döneminde Türk kamuoyundaki genel yorumlar, Türk hükümetinin sürdürdüğü politika, İngiliz çıkarlarını genel olarak korumuş ve İngiltere ile olan ittifaka sadık kalınmıştı. Fakat Cumhuriyet gazetesi ve Nadir Nadi için aynı durum söz konusu değildi. Özellikle Nadir Nadi'nin geçmişteki yazıları göz önüne alındığında Türk kamuoyunda Alman lehine olan yazarların başında gelmişti. Türkiye, kendi zorunlu menfaati gibi durumlar haricinde politikasını istikrarlı bir şekilde sürdürmüştü. Fakat Nadir Nadi ve Cumhuriyet Gazetesi için aynı şey söylenemeyecekti. Fakat gazetenin Türkiye ile ilgili düşüncelerinde bir yanlışlık bulunmamıştı.

Ulus gazetesinden Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmer savaş ilânıyla ilgili değerlendirme bulunmuşlardı. Falih Rıfkı Atay da Cumhuriyet gazetesi ile aynı fikirdeydi. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca sürdürdüğü siyaset, 2 Ağustos'ta Almanya, 3 Ocak'ta Japonya ile ilişkileri kesip 23 Şubat'ta da iki devlete savaş ilan ederek perçinlenmişti. Türkiye barışçıl ve hürriyetçi politikalarını savaş boyunca korumayı başarmıştı. Türkiye, işgal hareketlerini durdurmak, müttefiklerine ve Müttefiklere faydalı olabilmek için elinden gelen her şeyi yapmıştı. Bu savaşı engellemek veya sonlandırmak Türkiye'nin elinde olmamıştı. Fakat Türkiye, bu kan ve gözyaşının

⁴¹⁵ Nadir Nadi, "Tarihî Karar", *Cumhuriyet*, 24.02.1945

⁴¹⁶ Ömer Rıza Doğrul, "Dünya Hürriyeti ve Dünya Barışı Uğrunda", *Cumhuriyet*, 24.02.1945

kendi sınırlarının ötesine taşınmasına engel olmuştu.⁴¹⁷ Ahmet Şükrü Esmer'e göre dünya 1939 yılında barışseverler ve saldırganlar olarak ikiye ayrılmıştı. Türkiye de hangi grupta olacağına kararını en baştan 1939 yılında vermişti. Türkiye hem müttefikine hem de komşusuna savaş boyunca yardım etmişti. Türkiye en sıkıntılı olduğu zamanlarda, Alman orduları Türkiye'nin sınırına kadar gelmesine rağmen müttefikine ve komşuna zarar verilmemesi için “*vefali göğsünü*” Almanya'nın önüne koymuştu. Komşu Sovyetler, Stalingrad'da ölüm kalım mücadelesi verirken Sovyetlerin doğu sınırlarını Türkiye korumuştur. Türkiye böylesine yararlılıkta bulunurken tek isteği barışın sağlanması ve işgallerin engellenmesi olmuştu.⁴¹⁸ Hükümetin yayın organı Ulus gazetesi, Türk kamuoyuyla aynı yorumları yapmış fakat bir konudaki yorumu dikkat çekmişti. Falih Rıfkı Atay da Ahmet Şükrü Esmer de aynı şeyden bahsetmişti. Atay'a göre Türkiye savaşa girmeyerek kan ve gözyaşının sınırlarının ötesine geçmesini engellemişti. Esmer'e göre ise Sovyetlerin doğu sınırını Türkiye korumuştur. Hükümete ve Ulus gazetesine göre Sovyetlerin zaferinde ve Almanların mağlubiyetinde Türkiye'nin de payı vardı. Türkiye savaşa girmemişti. Fakat işgale uğramadığı için Almanya, Türkiye üzerinden doğuya doğru ilerleyememişti. Böylelikle Sovyet topraklarında yenilgiye uğrayarak doğuya doğru ilerlemesi tamamıyla durmuştu. Bu bakımdan Ulus yazarlarının iddiasına göre Türkiye'nin de payı bulunmuştu.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak, Türkiye'nin savaş ilanlarından bahsetmişti. Türkiye, savaş sınırlarından uzaklaşınca tehlike geçinceye kadar savaşa dâhil olmamıştı. Savaşa girme konusundaki tepkisizliğini sürdürseydi Türkiye'nin göreceği şey Müttefiklerin asık suratları olacaktı. Fakat Türkiye, savaşa Müttefiklerin zorlaması ile girmemişti. Türkiye, zaten savaşla ilgili fikrini önce Almanya ile sonrasında da Japonya ile ilişkileri keserek göstermişti. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler için sıraya girmesi, yalnızca bir formaliteden ibaretti. Türkiye, altı sene hazır bulundurduğu ordusuyla, kudretiyle, tarihiyle, coğrafyası ile Müttefik devletlere zaten yardım etmişti.⁴¹⁹ Necmettin Sadak, Türkiye'nin Müttefik devletlere savaşa girmeden de yardım ettiğinden bahsetmişti. Sadak, Ömer Rıza Doğrul gibi kapalı bir şekilde alt metin olarak Müttefik

⁴¹⁷ Falih Rıfkı Atay, “Dünkü Tarihî Karar”, *Ulus*, 24.02.1945.

⁴¹⁸ Ahmet Şükrü Esmer, “Tuttuğumuz Yol Üzerinde”, *Ulus*, 24.02.1945.

⁴¹⁹ Necmettin Sadak, “Türkiyenin Verdiği Kararın Tam Mânası”, *Akşam*, 26.02.1945.

zaferinde Türkiye'nin de payı olduğunu belirtmişti. Ulus gazetesinin açıkça söylemi, Cumhuriyet ve Akşam gazetelerinde kapalı bir şekilde verilmişti.

Vakit gazetesinden Asım Us, Türkiye'nin yaşadığı zorluklardan ve Müttefik zaferindeki bir etkisinden bahsetmişti. Us'a göre Alman orduları, Balkanlardan aşağıya inerek Türkiye ile Trakya üzerinde buluşmuşlardı. Fakat Almanlar, Türk sınırına geldiğinde silahlı ve hazır bir şekilde bekleyen Türk ordusunu karşısında bulmuşlardı. Almanların Süveyş yönündeki tek engeli Türkiye'ydi; ordusuyla ve siyasetiyle Türkiye'ydi. Türkiye, o zaman savaşmayı kesin olarak gördüğü için Trakya bölgesindeki sivilleri çıkartıp yalnızca Türk ordusunun bölgede kalmasını sağlamıştı. Türkiye, Almanya ile savaşmamıştı. Fakat Trakya bölgesinde yaratılan göç hareketi, iktisadi açıdan Türkiye'nin canını çok yakmıştı. Zarar yüz milyonları bulmuştu. 1941 yılının bütün toprak mahsulleri zarar görmüş, sığır ve koyun sürüleri kayıplara karışmıştı. 1942 yılında gelen gıda sorunu da bunlardan ötürü yaşanmıştı. Almanya, eğer Kuzey Afrika üzerinden Süveyş'i aşmaya çalıştıysa bu Türk milletinde gördükleri cesareten ve fedakârlıktan ötürüydü.⁴²⁰ Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri, Müttefik zaferinde Türkiye'nin payını kapalı bir şekilde vermişlerdi. Ulus gazetesi açık bir şekilde Sovyetler üzerinden bir değerlendirmede bulunmuştu. Vakit gazetesi ve Asım Us da açık bir şekilde Türkiye'nin yardımı ve bu yardımın nelere mâl olduğunu dile getirmişti. Diğer gazetelere nazaran Sovyetlere değinmeden İngiltere'ye yapılan yardımdan söz etmişti. Türk kamuoyunda dört gazete de aynı fikirdeydi. Müttefiklerin zaferinde Türkiye'nin payı mühimdi.

Anadolu gazetesinden Haydar Rüştü Öktem, Almanya ile savaş ilanını değerlendirirken gazetesinin yayın politikasını bozmamıştı. Öktem, Almanya'nın savaş başladığı zaman Türkiye'ye siyasi ve iktisadi konularda “*yalvardığını*” fakat Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile müttefikliği tercih ettiğini söylemişti. Öktem'e göre Almanlar Fransa'yı yıktıklarında İngiltere'ye hava saldırıları düzenlediklerinde bile Türkiye müttefiklerini terk etmemişti. Almanya ve Sovyetler, Polonya'yı işgal ederken bile Türkiye bu bloğa kaymayı düşünmemişti. Türkiye, niyetinin ne olduğunu Almanya ve Japonya ile ilişkilerini keserek göstermişti. “...*altı senedir insanlığı inleyen (Nazi) canavarlığını biran evvel ortadan kaldırmaya matuf bir sebebin icabını sağlamak yolunda bir karar*

⁴²⁰ Asım Us, “Harb Kararımızın İlk Hayırlı Sonuçları” *Vakit*, 25.02.1945.

olacaktı".⁴²¹ Anadolu gazetesi, savaş boyunca yayınladığı yazılarda Almanya'yla ilgili sert ve hakarete varan durumlara müdahalede bulunmamış tam tersine bilhassa bu tarz yazıların yayınlanmasına müsaade etmişti. Almanya'nın Türkiye'ye "yalvardığı" söylemi, Anadolu gazetesi için şaşırtıcı bir söylem değildi. Anadolu gazetesi ve Haydar Rüştü Öktem, bu söylem haricinde Türkiye'nin izlediği politika olarak Türk kamuoyuyla hemfikirdi.

Son Posta gazetesinden Feridun Osman Mentешеoğlu, Türkiye'nin savaş ile ilgili kararını 1939 yılında verdiğini savunmuştu. Mentешеoğlu'na göre Türkiye, İngiltere ile müttefik olarak zaten savaş boyunca taraflı bir politika izlemişti. Türkiye, 1939'dan beri hür milletlere daima yardım etmek istemişti. Türkiye savaşa girmese de Orta Doğu ve Afrika'da İngiltere'nin hazırlanmasına, Sovyetler Birliği'nin de kendi topraklarında savaşa hazır bulunmasına jeopolitik konumu sayesinde yardımcı olmuştu.⁴²² Son Posta gazetesi ve Feridun Osman Mentешеoğlu, Vakit gazetesinden Asım Us'un, Ulus gazetesinden Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmer'in dile getirdiği Müttefik zaferindeki pay konusunda bütünleştirici bir yorumda bulunmuştu. Mentешеoğlu'na göre Türkiye hem İngilizlere ve hem de Sovyetlere yardımcı olmuş ve Müttefik zaferinde pay sahibi olmuştu. Feridun Osman Mentешеoğlu ve Son Posta gazetesi de Türk kamuoyuyla aynı fikre sahipti. Feridun Osman Mentешеoğlu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde VII. Dönem (1943-1946) milletvekiliydi. Asım Us ile VI. Dönemde (1939-1943) milletvekilliği yapmıştı. Ulus gazetesi hükümetin yayın organıydı. Türkiye'nin Müttefik devletlere savaşmadan yardımcı olduğu konusu açık bir şekilde Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı isimlerden gelmişti. Bu anlamda Türk hükümetinin Türk kamuoyuna etkisi bariz bir şekilde ortadaydı. Parti içerisindeki değerlendirmeler, gazeteler aracılığıyla halkla paylaşılmıştı.

Son Telgraf gazetesinden Etem İzzet Benice, Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya açtığı savaştan bahsetmiş, bunun yanında Türkiye'nin zaten savaşta olduğunu ve Müttefiklere yardım ettiğini söylemişti. Benice'ye göre Türkiye, Bütün Orta Doğu'da, Küçük Asya'da, Kafkasya'da, Karadeniz kıyılarının önünde, Nazizm'e ve Faşizm'e engel olmuştu. Türkiye, düşmanın akınlarını durduran, düşmez, sarsılmaz bir güven kalesiydi. Müttefiki

⁴²¹ Haydar Rüştü Öktem, "Bu Harbe Zaten Karışmıştık; Şimdi (İlân) Ediyoruz", *Anadolu*, 24.02.1945.

⁴²² Feridun Osman Mentешеoğlu, "Taahhüdümüzü Yerine Getiriyoruz", *Son Posta*, 24.02.1945.

İngiltere'nin yanında kan dökmeden dövülmüştü. Dövülmek yalnızca kan dökmekle meydana gelen bir eylem değildi. Türk milletinin varlığı, bütün siyaset gücünü, işgal ve saldırı ruhunun üstünde kullanmış ve onu yıldırılmıştı. Onu yerinden bile kımıldatmamıştı.⁴²³ Etem İzzet Benice, Türk kamuoyunun yaptığı yorumları genişleterek açıklık kazandırmıştı. Türkiye'nin savaşmayarak nasıl yardımcı olduğunu anlatmıştı. Benice diğer yazılardan farklı, Haydar Rüştü Öktem'e benzer bir şekilde Almanya'nın Türkiye'den çekindiğini dile getirmişti.

Yeni Sabah gazetesinde Yeni Sabah başlıklı yazı, savaş ilânıyla ilgili değerlendirmede bulunmuştu. Yeni Sabah'a göre Türkiye, müttefiklerine ve hürriyetine olan bağlılığını Almanlar Türkiye'nin Balkan sınırına geldiğinde ortaya koymuştu. Nazi devleti, büyük heybetiyle sınırda dikildiğinde Türk, gözünü bile kırpmamıştı. Almanya arada Türkiye'nin tarafsız olmadığından şikâyetçi olsa da Türkiye tarafsız olmadığını en başından ortaya koymuştu. En başından beri demokrasi saflarında yerini almıştı. Türkiye'nin müttefikleri rica ettiklerinde Almanya ile olan Krom Anlaşması iptal edilmiş, sonrasında da ilişkiler kesilmişti. Krom Anlaşması'nın kesilmesinden ötürü Türkiye büyük zararlara girse de müttefikleri için bunu göze almıştı. Almanlar en güçlü oldukları zamanda karşılıklarına Türk engeli çıkmıştı ve bunu aşamamışlardı.⁴²⁴ Yeni Sabah da Türk kamuoyuyla aynı kanaattiydi. Etem İzzet Benice ve Haydar Rüştü Öktem gibi Almanya'nın Türkiye'den çekindiğini dile getirmişti.

Tanın gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın ve A. Aydın, savaş ilânı üzerine değerlendirmede bulunmuşlardı. Hüseyin Cahit Yalçın'a göre Müttefik devletlerin yanında Türkiye de tebrik edilmeyi hak etmişti. Hatta iki kat hak etmişti. Çünkü Türkiye savaş boyunca tek bir kan dökmeden mücadelesini sürdürmüştü. Türkiye'nin mücadelesi, Alman ordularının Küçük ve Orta Asya'ya, Suriye'ye, Mısır'a ve Irak'a akmasını engellemekti. Türkiye bu yaptıkları ile Sovyetlere de hizmet etmişti. Alman orduları Stalingrad'da Kafkasya'ya girmek üzereyken eğer Türkiye Sovyetleri Kafkasya ve Karadeniz üzerinden korumuş olmasaydı savaşın akıbeti Sovyetler için korkunç olacaktı. Türkiye ve Türk basını, Alman ordularının ilerleyişinin ölüm saçtığını savaşın ilk zamanından beri haykırmıştı. Hatta İngiltere basınından bile daha gür sesle haykırmıştı.

⁴²³ Etem İzzet Benice, "Hayırlı Oldu, ve Hayırlı Olacak", *Son Telgraf*, 24.02.1945.

⁴²⁴ "Tarihî Kararımız", *Yeni Sabah*, 24.02.1945.

Türkiye, Almanya ile savaşsa da savaşmasa da her zaman müttefikî İngiltere'ye bir şekilde yardım etmesi gerektiğini hep düşünmüştü.⁴²⁵ Hüseyin Cahid Yalçın, yayın politikasını bozmadan savaş ilanı ve geçmişle ilgili iddialı açıklamada bulunmuştu. Fikirleri genel olarak Türk kamuoyuyla paraleldi. Fakat gerek Türk hükümetinin yayın organı Ulus'tan gerek yazar milletvekillerinden daha iddialı bir çıkışta bulunmuştu. Özellikle Sovyetlerin mağlup olmamasını doğrudan Türkiye'nin duruşuna bağlamıştı. Türk kamuoyunda Hüseyin Cahid Yalçın iddialı ve sert mizacıyla bilinen bir yazardı. Bu anlamda Yalçın, kendi duruşuna uyan bir yazı yazmıştı. Türk hükümetinin ve Türk kamuoyunun açıklamaları bu şekilde iddialı değildi. A. Aydın, Türkiye'nin savaş boyunca gösterdiği bağlılıktan bahsetmişti. Türkiye, savaşın başladığı günden beri yaptığı anlaşmalara yürekten bağlı kalmıştı. Savaş altı sene kadar uzun sürmüştü. Savaşın ilk zamanlarında Alman ordusu Türk sınırlarına kadar gelmişti. Bütün Avrupa'yı boydan boya işgal etmişti. Sovyetlerin başkenti Moskova'ya, Eski Rus Çarlığı'nın başkenti Petersburg'a, Stalingrad'a kadar ulaşmıştı. Almanlar zaferden zafere koşarken Türkiye, müttefikleri ile bağlarını koparmayı bir an olsun düşünmemişti. Türk halkı, Milli Şef'inin etrafında güçlü bir şekilde vermiş olduğu sözlere bağlı kalmıştı. Türkiye'nin savaş esnasında almış olduğu kararlar, müttefiklerin zafer kazanmasına yardımcı olmuştu.⁴²⁶ Tanin gazetesi de Türk kamuoyuyla aynı fikirdeydi. Diğer gazetelere göre daha iddialı açıklamalarda bulunmuşlardı.

Türk Sözü gazetesinden Zeynel Besim Sun ve Realiteci takma isimli yazar, Almanya'ya savaş ilanından bahsetmişlerdi. Zeynel Besim Sun'a göre Türkiye, İngiltere ve Sovyetlerin arkadan vurulmalarını engellemişti. Alman kışkacının bir ucu İskenderiye'ye, diğer ucu ise Kafkasya'ya dayanmıştı. Türkiye bu savaşa girmeyerek, topraklarının Almanya tarafından kullanılmasına izin vermeyerek Müttefik devletlerin muzaffer olmalarını sağlamıştı. Sun, Türkiye'nin 1940 yılından beri Mihver devletlerin aleyhine yapılan hareketlere katıldığını iddia etmişti. Dünya “despotizmi” yıkarken Türkiye de bu “şerefli” görevde bulunmuştu. Türkiye tarihte hiçbir zaman zulmün yanında görülmemişti. Türk kahramanlığı ve Türk medeniyeti buna izin vermemişti. “Kahrolsun Alman ve Japon Barbarlığı; yaşasın birleşmiş hür milletler”.⁴²⁷ Zeynel

⁴²⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Türkiyenin Son Kararı”, *Tanin*, 24.02.1945.

⁴²⁶ A. Aydın, “Gayemiz Sulhu Kazanmak”, *Tanin*, 27.02.1945.

⁴²⁷ Zeynel Besim Sun, “Tarihsel Karar”, *Türk Sözü*, 24.02.1945.

Besim Sun'un üslubunda daha önce görülmemiş bir ton vardı. Sun, sözlerini toplumcu bir üslup ile bitirmişti. Almanya'ya yönelik barbarlık sözleri daha önce kullanılmıştı geçmişti "birleşmiş hür milletler" gibi bir tanım görülmemişti.

Türk Sözü gazetesi Türkiye'de görülmemiş üsluplara devam etmişti. Realiteci lakaplı yazar, Almanya ile ilgili hakaret boyutunu aşan açıklamalarda bulunmuştu. Realiteci'ye göre "*Almanlık engereği*"nin düne kadar döktüğü zehirin ismi felaketti; şimdi ise artık hiyanetti. Almanya, salyalarını akıtarak insanlığa saldıran bir "*kuduz*"du. Yüzyılın "*hortlak vampiri*"ydi.⁴²⁸ Normal koşullarda Matbuat Kanunu'na göre bu gazetenin kapatılması ve Realiteci'nin de tutuklanması gerekirdi. Fakat Türk Sözü gazetesi kapatılmadan yayın yapmaya devam edecekti. Artık koşullar değişmişti. Türkiye'nin savaş ilanı ile birlikte "basın özgürlüğü" devreye girmişti. Tabii ki hükümetin politikası bünyesinde bir özgürlük söz konusu olmuştu. Bu açıklamanın tarihi 1945 değil de 1941 olsaydı Türkiye kendisini Alman saldırısı altında bulabilirdi. 1941 yılında Türkiye'de böyle hiçbir açıklamada bulunulmamıştı. Türk hükümetinin izlediği politikanın değişimi Realiteci'nin ağır yazısı ile bir kere daha görülmüştü.

Türk Diplomatik Arşivi'nde Almanya'ya savaş ilân edilmesiyle ilgili bir belge bulunamamıştır. Türk kamuoyunda tek seslilik yaşanmıştır. Aynı fikirler farklı yollarla açıklanmıştır. Türk hükümeti Türk kamuoyunu doğrudan yönlendirmiştir. Partinin yayın organı ve milletvekilleri Avrupa'da kurulacak yeni nizamda bulunabilmek için Türkiye'nin dışlanması engellemeye çalışmışlardır. Türkiye altı sene boyunca savaştan uzak kalmıştır. Fakat bu altı sene boyunca müttefiki İngiltere'den genel olarak uzaklaşmamıştır. Türk kamuoyunun Sovyetler Birliği konusundaki savunusunda tereddütler bulursa da Türkiye savaşa girmeyerek Sovyetlerin özellikle Stalingrad'da topyekûn bir kuşatmadan uzak kalmalarını sağlamıştır. Türk hükümeti ve Türk kamuoyu kendilerini dünyaya ispat etmeye çalışmıştır. Daha önce Almanya'yı savunan yazar ve gazeteler bu yorumlarını tamamıyla değiştirmişlerdir. Türk kamuoyunda Almanya tamamen değişmiştir. Fakat bu değişimin sebebi Türkiye'nin savaş boyunca takip ettiği politikadır. Türk kamuoyunda Almanya'ya düşmanlık besleyen yazar ve gazeteler olsa da Türk hükümetinden böyle bir düşmanlık görülmemiştir. Bu yüzden Türk kamuoyunda Almanya'ya savaş ilân edilmesine rağmen Almanya'ya az sayıda eleştiri gelmiştir.

⁴²⁸ Realiteci, "Okunması Mecburîdir", *Türk Sözü*, 25.02.1945.

Yorumların tamamı İngilizlere ve Sovyetlere yapılan yardım üzerine ve Türkiye'nin İngiltere'ye altı sene boyunca sadık kalması yönünde olmuştur. Türkiye, Yalta'da planlanan yeni nizam sayesinde Almanya'ya savaş ilân etmiştir. Türk kamuoyu kendini meşrulaştırmak için Türkiye'yi "Almanya'nın karşısında bulunan engel" olarak tanımlamıştır. Türk kamuoyunda Almanya'ya savaş ilânına kadar böyle bir söylemde bulunulmamıştır. Türk hükümeti Türk kamuoyuyla birlikte yeni düzende var olmak istemiştir.

5.6 ADOLF HİTLER'İN ÖLÜMÜ VE ALMANYA'NIN TESLİM OLMASI

30 Nisan 1945'te bir devrin sonu gelmiştir. Adolf Hitler, bir günlük eşi Eva Braun ile birlikte intihar etmiştir. Cesetlerinin bulunmaması için bedenlerini yaktırmışlardır. Hitler, Almanya'nın yeni Führer'i olarak Amiral Karl Donitz'i seçmiştir. Hitler kendini öldürse de Alman milletinin savaşması için yerine kişi belirlemiştir. Fakat Alman milletinin savaşı uzun sürmeyecektir. 7 Mayıs 1945'te yeni Alman hükümeti kayıtsız şartsız teslim olacaktır. Milyonlarca insanın öldüğü ve yaralandığı, herhangi bir şekilde zarar gördüğü savaşın Avrupa kısmı sona erecektir.

Cumhuriyet gazetesinden Ömer Rıza Doğrul, Abidin Daver, Nadir Nadi ve Hem Nalına Hem Mihına köşesi, Adolf Hitler'in ölümü ve Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını işlemişlerdi. Ömer Rıza Doğrul, Almanya'nın teslimiyete giden sürecini "*Nihayet en müteassıb nazist sayılan Himmler, Almanyayı, elde kalan ordularile, yaşayan harb suçlularile teslim etmek üzere bulunuyor ve şerefsiz bir macera bu şerefsiz bir netice ile kapanyor*"⁴²⁹ şeklinde değerlendirmişti. Ömer Rıza Doğrul daha sonrasında Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki farklılığı anlatmıştı. Doğrul'a göre Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda dimdik bir şekilde kalmıştı. İki milyon Alman askeri, vatanlarına sağ salim dönmüştü. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya harap olduğu gibi Alman askerleri de vatanlarına değil, toplama kamplarına gönderilmişlerdi. Almanya, kendi toprağı içerisinde kayıtsız şartsız teslim olmuştu. Almanya, ilk savaşta iddia ettikleri gibi arkadan bıçaklanmamıştı. Yalnızca askeri bir felakete uğramamış, topyekûn

⁴²⁹ Ömer Rıza Doğrul, "Teslim Olmak Yolunun Son Konakları", *Cumhuriyet*, 01.05.1945

yıkılmış ve iflas etmişti. Almanya'nın saldırganlığı yalnızca Almanya'yı değil bütün Avrupa'yı kocaman bir harabeye çevirmişti.⁴³⁰ Ömer Rıza Doğrul, Nazizm'in Almanya'ya ne kadar işlediğini anlatmıştı. Doğrul'a göre Almanya'da Nazizm'i tasfiye etmek, Almanya'da yepyeni bir nesil yetiştirmek demektir. Almanya'nın mevcut gençliği, tamamıyla Nazi olarak yetiştirilmişti. Alman gençliği bütün varlığı ile Nazizm'e sarılmıştı. Nazizm bu gençlerin yüreğine öylesine işlemişti ki hiçbir sorgulamada bulunmadan onun için en sonunda kadar hiç durmadan savaşmışlardı. Onun için her fedakârlığa katlanmışlardı. Nazizm, Alman milleti için yalnızca siyasi bir rejim değildi; her şeydi. Almanya'daki yaşayışı bile Nazizm belirlemişti. Naziler, bunu yapabilmek için bütün kurumların işleyişlerini yeniden şekillendirmişlerdi. Her milleti kendilerine köle saymışlar, hayat sahası anlayışı ile de bütün dünya topraklarının sahibi olarak kendilerini görmüşlerdi. Fakat Artık bu kurumlar tasfiye edilerek yeni bir Almanya kurulabilirdi. “...hürriyet ve demokrasiye bağlanan ve inanan yeni Alman milleti kendi mukadderatını yeniden eline alacaktı”.⁴³¹ Doğrul bu savaşı “şerefsiz bir macera” olarak nitelendirmişti. Savaşa yönelik eleştiri yaparken Alman milletini eleştirmekten kaçınmıştı. Eleştirilerini Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ne yapmıştı. Gerek Almanya'nın gerek Avrupa'nın harabeye döndüğünü söylemişti. Nazizm'in Almanya'ya tamamıyla işlediğini düşünmüştü fakat Doğrul için bir umut mevcuttu. Nazilerin kurduğu kurumlar yıkılarak Alman milleti özüne dönebilirdi. Doğrul için Almanya'nın ve Alman milletinin durumu feci hâldeydi. Bu durumu daha iyi anlatabilmek için de Almanya'nın iki dünya savaşı sonrasındaki durumlarını anlatmıştı. Cümlelerinde öfke vardı. Fakat bu öfke Alman milletine karşı değildi.

Abidin Daver'e göre Alman milletine en büyük kötülüğü, düşmanlığı ve zulmü Naziler yapmıştı. Almanya 1945'te öylesine mahvolmuştu ki bütün ülke harabeye dönmüştü. 1918'de Almanya harabeye dönmediği için Almanya'yı kaldırmak çok zor olmamıştı. Fakat Alman milletinin ülkelerini kaldırabilmeleri nesiller ve nesiller isteyecekti.⁴³² Abidin Daver de Ömer Rıza Doğrul gibi Nazileri suçlamıştı. Almanya'nın durumunu daha iyi anlatabilmek için iki dünya savaşının sonucunu kıyaslamıştı. Almanya'nın geleceği konusunda ise Daver, Doğrul'dan daha kötümser düşünmüştü.

⁴³⁰ Ömer Rıza Doğrul, “Zaferden Sonra...”, *Cumhuriyet*, 07.05.1945

⁴³¹ Ömer Rıza Doğrul, “Nazizmin Tasfiyesi”, *Cumhuriyet*, 13.05.1945

⁴³² Abidin Daver, “Tasfiyeler Devresi Başladı”, *Cumhuriyet*, 01.05.1945.

Nadir Nadi, Adolf Hitler'in ölümünden bahsetmişti. Nadi'ye göre Hitler, Birinci Dünya Savaşı'na gönüllü bir onbaşı olarak katılmıştı. İkinci Dünya savaşında komutan ve lider olarak en yüksek konumlara ulaştıktan sonra yine gönüllü bir onbaşı olarak ölmüştü. Hitler, Büyük Friedrich'i Bismarck'ı gölgede bırakan büyük bir fatih, tüm dünyaya hükmeden bir lider olmak istemişti. Kendi Nazi dinini yaratmıştı. Katolik kilisesini yıkıp yerine kendi ırkçılık dinini getirmeye çalışmıştı. Gençliğinden beri mistik fikirlere kendini kaptıran Hitler, tüm isteklerinin gerçekleşeceğine kendisini inandırmıştı. Fakat bütün inandıklarının altında ezilerek yok olmuştu. Hitler'i yok eden şey, Avrupalı kafası ile düşünememesi olmuştu. Almanları harap eden ise Avrupa'nın ortasında yaşamalarına rağmen, Avrupa'dan bu kadar uzakta düşünen bir adama inanmalarıydı. Hitler, nesillerdir getirilen her şeyi yok etmişti. Kıymetli her şeyi birer birer harabeye çevirmişti. Bunun sonucunda da en büyük cezayı ölerek çekmişti. Fakat dünyanın altı senedir çektiğinin yanında, Hitler'in çektiği yalnızca bir hiçti.⁴³³ Daha önce Adolf Hitler'i övmüş olan Nadir Nadi, Hitler'in ölümünün ardından eleştirilerde bulunmuştu. Dünyada yaşananlardan ötürü doğrudan Hitler'i suçlamıştı. Ömer Rıza Doğrul ve Abidin Daver'in aksine Nadir Nadi Alman milletine ufak da olsa bir suçlama yönetmişti. Hitler'e inandıkları için Alman milletini suçlamıştı.

Hem Nalına Hem Mihına köşesinde Hitler'in ölümü işlenmişti. Köşeye göre Hitler dahi bir insan değildi. Dahi olan bir insan, memleketini böyle felaketlere sürüklemeydi. Hitler dahi değildi fakat yeteneksiz bir insan da değildi. Yeteneksiz bir insan olsa kitleler onunla beraber böyle felaketlere ilerlemeydi. Alman milletinin de hataları vardı. Kendilerine hükmedecek bir lider bulmayı istemişlerdi. Hitler'e itaat etmekten zevk almışlardı. Hitler'in iktidara gelmesinde büyük çoğunluğu, maddi manevi destek olmuştu. Almanlar, Hitler'e adeta tapmışlardı. Hem Nalına Hem Mihına "*Halefi, Selefi hakkında "Hitler son nefesini Almanya için vermiştir diyor. Fakat Almanya onun için son nefesini vermiştir, demek daha doğru olur"* şeklinde yazmıştı.⁴³⁴ Hem Nalına Hem Mihına köşesinde Hitler'in eleştirilmesiyle birlikte Nadir Nadi'nin yaptığı gibi Alman milleti de Hitler'i sorgusuz sualsiz desteklediği için eleştirilmişti. Cumhuriyet gazetesi ortak bir şekilde savaşın mutlak sorumlusu olarak Adolf Hitler'i görmüştü. Hitler ile yönelik sert haberlerde bulunmuşlardı. Cumhuriyet gazetesi Hitler ile yönelik bu tarz suçlayıcı ve sert

⁴³³ Nadir Nadi, "Hitler'in Ölümü", *Cumhuriyet*, 03.05.1945

⁴³⁴ Hem Nalına Hem Mihına, "Hitler'in Ölümü", *Cumhuriyet*, 03.05.1945

ifadeleri savaşın son günlerine ve Hitler ölene kadar yapmamıştı. Genel olarak yazılarda Alman milleti ve Führer Adolf Hitler desteklenmişti. Nitekim Mayıs 1945'ten itibaren Hitler'e hiçbir şekilde hak verilmemişti. Abidin Daver kendi köşesinde Alman milletini eleştirmese de iki gün sonra Hem Nalina Hem Mihına köşesinde eleştirilerine Alman milletini de katmıştı. Fakat Cumhuriyet gazetesinin Alman milletine yaptığı eleştiri büyük ve sert eleştiriler değildi. Yazılarda göre Cumhuriyet gazetesi büyük oranda Hitler'i suçlu görmüştü. Bu düşüncelerini de 1945 yılından itibaren göstermeye başlamıştı.

Ulus gazetesinden Mümtaz Faik Fenik ve Hasan Cemil Çambel, Hitler'in ölümünü ve Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını işlemişlerdi. Mümtaz Faik Fenik'e göre *"insanlığın en büyük belası, Almanya'nın Führer'i, insanlığın canavarı"* Adolf Hitler ölüp gitmişti. Yanında çok sevdiği memleketini de sürüklemişti. Hitler, Berlin'de gözlerini kapatırken çok sevdiği barut ve kan kokusunu da içine çekerek gitmişti. Hitler müttefiklerin yargılamalarından kurtulmuştu. Fakat nesiller sonra da insanlığın yargılamalarından kurtulamayacaktı.⁴³⁵ Mümtaz Faik Fenik, Nazilere olduğu kadar Alman milletine de aynı suçlamaları getirmişti. Fenik, Alman milletine kimsenin acımadığını ve durumlarına kimsenin üzülmeyeceğini söylemişti. Hitler'in ardından yürüdükleri ve davalarını kendi davaları olarak belledikleri için suçlu olduklarını açıklamıştı:

"Kafalarını adımlarına isim takarak, şatafatlı geçit resimleriyle dünyaya meydan okuyanlar artık resmen ölüm geçidine girmişlerdir; ve acı tarafı şudur ki, Prusyalı annelerin dokudukları atlas nazi bayrakları o annelerin evlâtlarında kefen bile olamamıştır. Çünkü nazilik Almanya'yı o kadar çıplak ve sefil bırakmıştır. Medeniyet yolunda insan ayağıyla yürümek varken, kaz ayağıyla yürüyenlerin haline kimse artık acıymıyor. Çünkü babasız kalan çocukların, çocuksuz kalan ihtiyarların, körlerin, topalların, yıkılan şehirlerin ve hattâ kendi ölümlerinin tek sorumlusu onlardır. İçlerinde eğer, çizmesinden fenere asılarak, veyahut resmî bir tebliğle öterek harp suçluluğunun ağırlığından kaçanlar varsa, tarih onlara da derhal kelepçeyi takacaktır".⁴³⁶

Mümtaz Faik Fenik gerek Hitler'e gerek Alman milletine şiddetli eleştirilerde bulunmuştu. Fenik'in geleceğe yönelik bir ifadesi önemliydi. Nesiller sonrasında da Hitler'in vicdanlardaki yargılamalarından kurtulamayacağını savunmuştu. Alman

⁴³⁵ Mümtaz Faik Fenik, "Hitler'in Ölümü Hakkında", *Ulus*, 03.05.1945.

⁴³⁶ Mümtaz Faik Fenik, "Harple Beraber Bitenler", *Ulus*, 08.05.1945.

milletine yönelik iyimser hiçbir düşüncesi bulunmamıştı. Çünkü Fenik’e göre Hitler’i ve dünyayı bu hâle getiren millet Alman milleti idi. Kendi ölümlerinden bile sorumluları. Bu yüzden Fenik, Alman milletin düştüğü bu müşkül hâle üzülmeyeceğini ve kimsenin de üzülmeyeceğini ifade etmişti. Fenik’in bu yazısı, Türk hükümetinin yayın organı Ulus gazetesinde savaş döneminde yayınlanmış en ağır yazılardan birisini meydana getirmişti. İfade özgürlüğü, bir anlamda Türkiye’ye geri gelmişti. Ulus gazetesi denge konusundaki hassasiyetini değiştirememişti.

Mümtaz Faik Fenik, Almanya’yı genel hatlarıyla sert bir şekilde eleştirse de Hasan Cemil Çambel tam tersi ifadelerde bulunacaktı. Çambel, Almanların aslında böyle bir ruha sahip olmadığını, dünyaya kültür sanat açısından bir hayli büyük katkıların olduğunu açıklamıştı. Almanya Kant’ın, Goethe’nin memleketiydi. Daha birçok büyük insan Alman topraklarından çıkmıştı. Mozart, Bach, Haendel gibi besteciler Alman topraklarında yaşamışlardı. Almanya, ışık saçan bir memleketti. Fakat bir gün Almanya’daki ışıkları söndüren bir “şeytan rüzgârı” çıkıp Almanya’nın ışıklarını söndürmüştü. Almanların gözlerini kumla doldurmuştu. Almanya’daki sanatın çıkmasını sağlayan o özgürlüğü, o hürriyeti ellerinden almıştı. Esirlik ve yalanlar devletin resmî ahlakı olmuştu. Karanlıkta kalanlar, ışığı göremedikleri için köleleşmişlerdi. Işık saçan gerçek büyüklerini görememişlerdi. Nihayetinde en büyük ışıklarından biri olan Goethe’nin uyarısını dikkate almamışlardı: “*Dünyada en korkunç şey cehaletin harekete geçmesi*”ydi.⁴³⁷ Çambel, Alman milletin özünde dünya medeniyetine büyük katkıları olan ve medeniyetin aydınlanmasında pay sahibi olan bir millet olduğunu açıklamıştı. Hitler’e doğrudan bir eleştiri yöneltmek yerine Nazizm’i eleştirmiş ve Alman milletin ışık saçan durumunu kararttığını söylemişti. Alman millete doğrudan eleştiri yapmak yerine geçmişte yaşamış büyük insanlarını göremediklerini çünkü Nazizm’in karanlığında boğulduklarını düşünmüştü. Nazizm’i Alman medeniyetine çöken bir karanlık olarak tasvir etmişti. Türk kamuoyunda Alman tarihi genel olarak Büyük Friedrich ile birlikte başlamıştı. Çünkü Almanya ile Osmanlı ilişkileri askeri düzeyde başlamış ve askeri düzeyde Birinci Dünya Savaşı’na kadar ilerlemişti. Yani Almanya, Türkiye’de genel olarak militarist bir devlet olarak görülmüştü. Hasan Cemil Çambel ise Alman milleti ile ilgili nadir olarak görülen bir yorumda bulunmuştu. Ulus gazetesi bu

⁴³⁷ Hasan Cemil Çamber, “Almanya Üstünde Matem Havası”, *Ulus*, 12.05.1945.

anlamda daha önce Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmer'in yaptığı gibi birbirinden iki farklı yazı yayınlamıştı.

Akşam gazetesinden Şevket Rado, Adnan Adıvar, Necmettin Sadak ve Refik Halid Karay, Hitler'in ölümünden ve Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasından bahsetmişlerdi. Şevket Rado'ya göre Almanlar, beş sene sekiz ay önce yaşamlarının başkalarının yok olması üzerine kurmuşlardı. Kendi yaşamları, saadetleri için cinayet işlemekten, kan dökmekten hiç geri kalmamışlardı. Bu cinayetlerin cezasını da çekeceklerini düşünmemişlerdi. Genel olarak güç gösterisinde bulunarak bu cezadan kaçabileceklerini sanmışlardı. Fakat bugün kan ve gözyaşı, dünyayı ateşe veren Almanların memleketinde akmaktaydı. İnsanlığın yüzyıllardır doğru bildiği ahlak kurallarını yok eden ve felâket deryasında yüzen Almanlar, felâket deryasında boğuluyorlardı.⁴³⁸ Şevket Rado Alman milletinin yanında Nazilere de bir hayli öfkelenmişti. Rado'ya göre İkinci Dünya Savaşı, insanlığın getirdiği maddeleri ve insanlığın ruhunu kırdığı kadar hiçbir şeyi kırmamıştı. Maddi manevi her şeye zarar vermişti. Buna sebep olanlar da Naziler olmuştu. Naziler için kuvvet hakları, saygı gören ve önemli bir erdemdi. Onlar için verilen sözlerin tutulması budalalıktan ibaretti. Hürriyet suç, istiklal ise haramdı. Aynı doğrultuda da insanları yalnızca köle olarak görmüşlerdi. İnsanlığın kutsal gördüğü her şeyi ayaklar altına almışlardı.⁴³⁹ Şevket Rado hem Alman milletini hem de Nazileri dozu yüksek bir şekilde eleştirmişti. Mümtaz Faik Fenik ile aynı düşüncededeydi. Savaşı başlatan Alman milleti savaşın getirilerini kendi topraklarında ağır bir şekilde ödüyordu. Şevket Rado için Alman milletinin ödediği bu bedel olağan bir durumdu.

Adnan Adıvar, Alman milleti hakkında karışık duygular içerisindeydi. Adıvar'a göre Alman milleti siyasi haklarını kullanmayı hiçbir zaman sevmemişti. Bu yüzden de bu haklarını kullanmayı öğrenememişti. Almanya 300 yıl boyunca demokrasiden uzak militarist bir devlet statüsünde yaşamıştı. Fakat Alman milleti, Almanya'daki bu nizamı bozmamak için, en bariz onur ve gurur ölçülerinden birisi olan hürriyeti bozmak için her an her şeyi feda edecek kadar hazırdı. Yalnızca kendi fertlerinin menfaatlerini düşünmüşlerdi. Tabii Alman milletinin her ferdinin suçlu olduğunu düşünmek pek de

⁴³⁸ Şevket Rado, "Bir Tablo ve Bir Ders", *Akşam*, 03.05.1945.

⁴³⁹ Şevket Rado, "İyiliği Yaşatmak İçin Ölenler", *Akşam*, 10.05.1945.

doğru değildi. Hele bunlardan iğrenmek, kanları dökülen milletlere bile yakışmayacaktı. Aslında bütün felâketlerden doğrudan Nazi hükümeti sorumlu da olsa Alman milleti, savaşın son anına kadar hükümetlerine büyük problemler çıkarmamıştı. Bu yüzden bütün cinayetlere Alman milletin de ortak olduğu söylenebilirdi. Yine de böyle bir hüküm verebilmek hiç de kolay değildi.⁴⁴⁰ Adnan Adıvar bu anlamda Şevket Rado ile ters düşmüştü. Şevket Rado Alman milletini kolay bir şekilde suçlamıştı. Adıvar da Alman milletin suçlanabileceğini düşünmüştü. Fakat bunun kolay olmayacağını iddia etmişti. Fikirlerin salt anlamıyla Adıvar ve Rado farklı düşünmemişti. Fakat hüküm verme konusunda ve üslup bakımından aynı gazetede iki farklı yazar birbirinden bir hayli farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardı.

Necmettin Sadak, isim vermeden Nazi Partisi'ni eleştirmişti. Sadak'a göre ortada hiçbir şey yokken hak ve adalet uğruna saldırıya uğrayan demokrasilerin yendikleri ve yerin dibine gömdükleri şey belirli ülkeler değillerdi. Bu yıkılan şey bir zihniyet, bir sistemdi. Adı Nazilik de olsa Faşistlik de olsa aynı şeydi. İnsanlığın hürriyetini yok etmeye ant içmiş bu zihniyetler, devleti esir alan bir hücre gibilerdi. Bu zihniyetler kendilerinden başkasına asla tahammül etmemişlerdi. Fırsatını buldukları zaman yaptıkları işgalleri bile haklı göstermeye çalışmışlardı.⁴⁴¹ Sadak, Alman milletinden ziyade Nazizm'i eleştirmişti. Müttefiklerin Almanya'yı yıkmadıklarını, bunun yerine Nazizm'in yıkıldığını söylemişti. Bu ifadesinde de Alman millete karşı bir suçlama getirmemişti. Akşam gazetesinin başmuharriri Necmettin Sadak, Şevket Rado'nun mizacından da değerlendirmesinden de farklı düşünmüştü. Necmettin Sadak ile Adnan Adıvar ise benzer eleştirilerde bulunmuşlardı.

Refik Halid Karay, Almanya'nın yaşadıklarını kısa ve net bir şekilde özetlemişti. Karay'a göre Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda da bir ceza görmüştü. Lâkin gördüğü ceza, yaptıkları ile ölçülerek verilmişti. Almanya, Fransa'nın doğusundaki az bir kısmını işgal edebilmişti. Hollanda'yı, Danimarka'yı Norveç'i aşmamıştı. İtalya'ya, Afrika'ya hatta Moskova'ya bile adımını atamamıştı. Askerlerini diğer milletlerin sınırlarına yürütmemişti ve bu yüzden kısa bir süre içinde ülkesinde toplanmayı da bilmişti. Ordusunu kurtarmıştı. Donanma filosunu düşmana teslim etmemek için batırmıştı. Hiçbir

⁴⁴⁰ Adnan Adıvar, "Zorla Güzellik", *Akşam*, 04.05.1945.

⁴⁴¹ Necmettin Sadak, "Avrupanın Büyük Günü", *Akşam*, 08.05.1945.

Alman lideri kendisini zehirlememişti. İmparator II. Wilhelm bile tahttan kendi isteği ile inip inzivaya çekilmişti. Fakat Almanya'nın şu zamanlardaki konumu öylesine kötüydü ki esir edilen Alman askeri, kendilerini esir alan askerlerin sayısından daha fazlaydı. Nazi rejimi altındaki Almanya, Orta Çağ'da bile görülmeyen canilikler ve insanlık dışı cinayetler yapmıştı. İlk savaşta Almanya esir düşmediği gibi kendi topraklarına düşman askerlerin girmesini de engellemişti. Fakat Almanya şimdi cümbür cemaat esir olmuştu ve istilâ altındaydı. Karay'a göre Almanya bu cezayı hak etmişti.⁴⁴² Refik Halid Karay, Almanya'nın durumunu daha iyi anlatabilmek için iki savaş sonucu arasındaki farklılığa dikkat çekmişti. Suçlamaları, üslup açısından Şevket Rado ile farklı olsa da suçlamanın hitap ettiği kitle açısından aynıydı. Karay da Almanları bir bütün olarak suçlamıştı. Suçlamalarının temel sebebini altı sene boyunca yaptıkları eylemler oluşturmuştu. Karay, insanlık ve medeniyet üzerine herhangi bir değerlendirme yapmamış, üslup açısından da Türk kamuoyundaki diğer yazarlara kıyasla herhangi bir hakarete bulunmamıştı. Kısa ve sade bir üslupla Almanya'nın altı sene sonra yaşadığı ağır akıbeti hak ettiğini iddia etmişti. Akşam gazetesi temel hatlarıyla belirli suçlamalar yöneltmişti. Fakat gazetede fikir birliği olduğu söylenemezdi. Fikir birliğine varılan tek durum eleştirilerin olmasıydı. Şevket Rado hem Nazilere hem Alman milletine hakaretlerde bulunmuştu. Necmettin Sadak yalnızca Nazizm'e hakarete bulunmuştu. Adnan Adıvar ve Refik Halid Karay ise üsluplarına özen göstermişlerdi. Karay, Almanya'yı bütün olarak suçlamış Adıvar ise Almanları suçlamakla birlikte bu kararın basit bir şekilde verilemeyeceğini savunmuştu. Gazetede birbirinden farklı yazılar mevcuttu ve bu durum gazetenin hangi fikirde olduğu konusunda kafaları karıştırmıştı.

Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar ve Haydar Rüştü Öktem, Hitler'in ölümünü değerlendirmişlerdi. Çançar, Hitler'in ölümünün üç sebebi olabileceğini düşünmüştü. İlk ihtimal Hitler hastaydı. Söylentilerdeki gibi bir beyin hastalığına tutulmuştu ve bunun sonucunda da ölmüştü. İkinci ihtimal Berlin'de görevinin başında bir Sovyet kurşunu ile vurulmuş ve ölmüştü. Üçüncü ihtimal ise Temmuz 1944'de olduğu gibi bir suikast girişimi ile ölmüştü. En yüksek ihtimal üçüncü tercihti. Çançar'ın iddiasına göre bizzat Heinrich Himmler tarafından öldürülmüştü. Çançar'a göre Hitler bir şekilde ölmüştü ve izlediği idea açısında hiç de şerefli bir ölüm olmamıştı. Yarın bu savaşa bakıldığında ve

⁴⁴² Refik Halid Karay, "Bir Tablo ve Bir Ders", *Akşam*, 11.05.1945.

bir baş sorumlu aranırken görülecek ilk kişi Hitler olacaktı. Gerek Hitler gerek Hitler'in peşinden sorgusuz sualsiz koşmuş olanlardan kanını akıtmış yetmiş milyon insanın hesabı sorulacaktı. Durumu “*şu meşhur atalar sözü ile bağlamaktan geri kalmıyacaktı*”:

*“Ne kendi eyledi rahat ne halka
verdi huzur
Yıkıldı gitti cihandan dayansın
ehli kubur”.*⁴⁴³

Hamdi Nüzhet Çançar hem Hitler'i hem de Hitler'i destekleyerek yetmiş milyon insanın hayatını kaybetmesini sağlayan Almanları suçlamıştı. Çançar, Hitler'in kabirdekilere de huzur vermeyeceğini düşünmüştü. Hitler'in ölümü ile yaptığı ihtimaller ise Türk kamuoyunda görülmemişti. Çançar, hem Hitler'i hem de Alman milletini suçlayan yazarlar arasında olmuştu.

Haydar Rüştü Öktem'e göre Nazi rejimi zalim ve gaddar bir rejimdi. Altı senedir yakmadığı bir can yıkmadığı bir aile kalmamıştı. Bütün dünyaya hükmetme ve bütün dünyayı köleleştirme projesi ile yola çıkan ve bu yolda bütün dünyayı perişan eden Almanya, bu yolda hem kendisini hem de milletini viran etmişti. Bin sene sürecek Nazi imparatorluğu, Müttefik zaferi ile sona ermişti: “*Nazi ve Faşist liderlerinin ölümleri veya öldürülüşleri zerre kadar bir şeref çeşnisi olsun arzetmiyor. Onlar adi bir cani ölümiyle öldürüldüler veya öldüler. Arkalarında da baykuş yuvasından farksız bir yud, ızdırap yoksulluk, açlık içinde kıvranan ve kıvranacak olan milyonlarca yurddaş bıraktılar; işte son eserleri!*”⁴⁴⁴ Haydar Rüştü Öktem Alman milletine karşı bir eleştiride bulunmamıştı. Öktem'in eleştirileri Nazi rejimine yönelmişti. Çançar'a göre Hitler'in peşinden koşan milletten hesap sorulacaktı. Öktem'e göre ise Hitler'in ardından yoksulluk ve açlık içinde kıvranan milyonlarca insan kalmıştı. Yoksulluk ve açlık içinde kıvranan bir milletin verebileceği daha büyük hesap olabilir miydi? Türk kamuoyu genel olarak bunun muhakemesini yapmıştı. Bu doğrultuda da gazetelerde Anadolu gazetesinde olduğu gibi Alman milleti konusunda fikir birliğine varılamamıştı. Bu belirsizlik Türk hükümetinin görüşüyle bağlantılı değildi.

⁴⁴³ Hamdi Nüzhet Çançar, “Hitlerin Ölümü de Esrarengiz Olmuştur”, *Anadolu*, 03.05.1945.

⁴⁴⁴ Haydar Rüştü Öktem, “Tarihin Bir Hailesi Sona Erdi”, *Anadolu*, 08.05.1945.

Son Posta gazetesinden Burhan Cahid, Adolf Hitler'in yaptığı basit hatalardan bahsetmişti. Cahid'e göre Hitler, Sovyetlere saldırdığı zaman gerek dünya gerek ise Hitler'in dostları, Napoleon'un Rus Çarlığı'nda yaşadığı akıbeti anlatmışlardı. Sovyet topraklarındaki kışın acımasız bir düşman olduğundan bahsetmişlerdi. Fakat Hitler kimseyi dinlememişti. Hitler kendisine müttefik olarak Avrupa'nın en zayıf ülkesini seçmişti. 50 milyonluk İtalya, 6 milyonluk Yunanistan'a dış geçirememiş, yenilip ülkesine dönmüştü. İtalyan ordusunun bocaladığı her yere Alman ordusu koşmak zorunda kalmıştı. Balkanlarda hatta Afrika'da, Alman ordusu savaşması gerekmediği topraklarda savaşmak durumunda kalmıştı. Ne olursa olsun Hitler'in hırsı değişmemişti. Cahid'e göre Hitler'in kazanma ve muzaffer olma hırsı, yerini ne olursa olsun kaybetmeme hırsına bırakmıştı. Masasının altında bomba patlamasına rağmen bunu mistik bir şekilde Allah tarafından kutsandığı şeklinde algılamıştı. Alman halkını öldürmeye, kazanacağına inanarak devam etmişti. Hırsını da en değerli mareşallerinden ve komutanlarından çıkarmıştı. En sonunda kıyaslandığı Napoleon 3 milyon Fransız'ı canından etmişti. Fakat Hitler 15-20 milyon Almanı canından etmişti.⁴⁴⁵ Burhan Cahid, Alman milletine bir eleştiri yöneltmemişti. Hitler'i eleştirmiş ve nelere sebep olduğunu anlatmıştı. Burhan Cahid de Türk kamuoyuyla aynı fikirdeydi.

Tan gazetesinde Zekeriya Sertel, Tan başlıklı yazı ve Se. Se. isimli yazar Almanya'da yaşananlar ile ilgili yazılar yayınlamışlardı. Zekeriya Sertel eleştirilerini Faşizm'e yapmıştı. Fakat burada Faşizm, Mussolini'nin ideolojisi değil, Almanya'nın ideolojisi olarak anlatılmıştı. Yani Nazizm'in yerine kullanılmıştı. Sertel'e göre Faşizm ırkçıydı. Ari ırkının bütün dünyaya hâkim olması gerektiğini savunmuştu. Bu yanlış düşünce Faşizm'i büyük bir emperyalizme, işgallere ve savaşlara sürüklemişti. Faşizm hür millet anlayışını asla tanımamıştı. Faşizm için hâkim milletler ile köle milletler vardı. Hâkim milletleri yalnızca Almanlar oluşturmuştu. Diğer milletler, Almanlara kölelik yapmak için varlardı. Sertel'e göre Faşizm de Nazizm de çökerken, ırkçılık da yanında beraber gitmişti. Faşizm için millet, devlet içindi. O devleti de tek bir adam yönetmeliydi. Bütün bir millet, tek bir adamın sözünden çıkmamalıydı. Millet iradesi ve isteği değil, liderin iradesi ve isteği olmalıydı. Bu ideoloji, vatandaşları susturmuştu. Düşünme haklarını elinden almıştı. Ajanslar hükümetin kontrolü altında olduğu için lider ne istediye millet

⁴⁴⁵ Burhan Cahid, "Hitler", *Son Posta*, 04.05.1945.

de onu okumuştı. Artık devletler, bizzat Alman milleti, özgürlüğüne, hürriyetine kavuşacaktı.⁴⁴⁶ Zekeriya Sertel eleştirilerini genel olarak Nazizm'e yönelik yapmıştı. Bu tavrını savaşın sonunda da korumuştı. Nazizm'in dünyadan silindiğini ve Alman milletinin özgürlüğüne kavuşacağını düşünmüştü. Alman millete karşı bir eleştiride bulunmamıştı. Tam tersine Alman milletinin de köleleştiğini savunmuştu. Zekeriya Sertel de yayın politikasını savaş boyunca genel olarak sürdürmüştü. Alman hükümetine karşı yumuşadığı bir dönem olduysa da bunun temel sebebi Türk hükümetinin politikası ve Türk kamuoyuna verdiği öğütlerden ötürüydü.

Tan gazetesi, Hitler'in ölümünü işlemişti. Tan'a göre Nazilerin sözlerine güvenilmeyeceği için Hitler'in öldüğü haberine her türlü şüphe ile yaklaşmak gerekiyordu. Hitler ölse de bu ölüm haberi dünyada herhangi bir heyecan yaşatmamıştı. Çünkü Hitler çoktan ölmüştü. Alman orduları El-Alameyn'de, Stalingrad'da kaybettiklerinde Hitler zaten ölmüştü. Tarih sahnesinden çekilmişti. Tan'a göre Hitler imparator ve Allah olmak istemişti fakat yalnızca katil, Alman milletinin de mezarcısı olmuştu. Öldüğü günde de şans o ki Sovyet orduları, Hitler'in memleketi olan Avusturya'ya girmişti. Hitler bütün milletleri kölesi yapmak, hürriyetleri ve insanlıkları sömürmek istiyordu. Bu yolda galip gelmesine de çok az kalmıştı. Nihayetinde başarısız olmuştu.⁴⁴⁷ Tan, bu yazısında Hitler'in ölümüyle ilgili değinilmeyen bir durumdan bahsetmişti. Hitler fiziki olarak ölmüştü. Fakat Hitler aslında Alman ordusunun aldığı büyük mağlubiyetlerden sonra zaten ölmüştü. Bu yüzden de Hitler'in fiziki ölümü dünya üzerinde bir heyecan yaratmamıştı. Savaş bitmek üzereydi. Hitler'in yapabileceği üç seçenek mevcuttu; esir düşüp yargılanabilirdi, intihar edebilir ya da kaçabilirdi. Esir düşüp yargılansaydı ölüm cezası alması bir hayli muhtemeldi. İntihar ile aynı sonuca çıkacaktı. Almanya topyekûn bir kuşatmada olduğu için kaçabilme ihtimali de düşüktü. Nihayetinde bütün sonuçlar Hitler için ölüme çıkıyordu. Bu yüzden Tan gazetesi Hitler'in büyük mağlubiyetlerden sonra öldüğünü açıklamıştı.

Tan gazetesi Almanya ile ilgili daha geniş perspektifte bir haber yapmıştı. Tan'a göre Almanya, tarihte kimsenin kaybetmediği kadar total bir savaş kaybetmişti. Almanya'nın 1918 yılındaki kaybı ile 1945 yılındaki kaybı kıyaslanamayacak kadar farklıydı. Alman

⁴⁴⁶ M. Zekeriya Sertel, "Faşizm Tarihe Karışıyor", *Tan*, 02.05.1945.

⁴⁴⁷ "Faşizm Tarihe Karışıyor", *Tan*, 03.05.1945.

savaş makinesi, maddi manevi bütün unsurlarıyla parçalanmış ve mahvolmuştu. Fakat kırılan yalnızca bunlar değildi. Asıl kırılan Alman devleti ve Almanya'daki içten gelen gelenektir. Artık Almanya yalnızca Nazi kültüründen değil, Büyük Friedrich kültüründen, Bismarck kültüründen de kurtulacaktı.⁴⁴⁸ Tan, Almanya'nın senelerdir süregelen militarist anlayışından kurtulacağını savunmuştu. Hasan Cemil Çambel ve Adnan Adıvar'ın yorumlarına benzer bir yorumda bulunmuştu. Hasan Cemil Çambel, Alman medeniyetinin geçmişinden ve saçtığı ışıktan bahsetmişti. Adnan Adıvar da Almanya'nın 300 yıldır militarist bir devlet olduğundan söz etmişti. Tan da Almanya'nın yıllardır süregelen militarist anlayışından uzaklaşacağını düşünmüştü. Alman milletini eleştirmekten kaçınmış ve Alman milletini bu kötü duruma sürükleyen militarist anlayışı eleştirmişti.

Tan gazetesinin "Görüşler" köşesinde yazan Se. Se. takma adını kullanan kişi, Alman milletine karşı yapılan eleştirilere cevap vermişti. Se. Se.'ye göre Hitler, Alman milleti için ölmemişti. Hitler Alman milleti için değil, Alman milleti Hitler için ölmüştü. Hitler, kendi kişisel hırsları yüzünden milletin sırtına binip onu köle gibi uçurumun kenarına sürüklemişti. Yalnızca sürüklemekle de kalmamıştı. Hitler'in Almanyası, kan, ateş ve ölüm deryasında boğulmuştu. Se. Se.'ye göre Hitler bir kahraman değil bir katildi. Milyonlarca ocağı yakmıştı. Onbaşı olarak başladığı davayı yakıştığı gibi onbaşı olarak bitirmişti.⁴⁴⁹ Se. Se.'nin ertesi günkü anlatımına göre Amerikalı askerler, Dachau kampına vardıkları zaman 15 vagon dolusu ölüyü nakletmeye çalışan 300 SS askeri görmüşlerdi. Kampı öylesine tasvir etmişlerdi ki Orta Çağ'dan kalma yöntemler bile burada çocuk oyuncağı gibi görünmüştü. Yerlerde insan cesetlerinin yanında yenilmiş çocuk cesetleri, ciğerler böbrekler... Hayatta kalanlar da yalnızca iskeletlerden ibaretlerdi. Alman orduları bu zulmü yalnızca toplama kamplarında değil, ele geçirdikleri her yerde yapmışlardı. Alman milleti, bütün bu zulmü yapanların karşısında hangi cesaretle büyük bir isyana girilebilirdi ki?⁴⁵⁰ Tan gazetesi genel itibarıyla Alman milletine karşı herhangi bir suçlama getirmemişlerdi. Tam tersine Alman milletine gelen eleştirileri yanlış bulmuşlardı. Hitler ve Nazizm eleştiri toplamıştı. Fakat Alman milletine bu tarz eleştiriler yükselmemişti. Se. Se. isimli yazar ise Nazilerin öylesine büyük

⁴⁴⁸ "Yıkılan Almanya", *Tan*, 07.05.1945.

⁴⁴⁹ Se., Se., "Adolf Hitler", *Tan*, 04.05.1945.

⁴⁵⁰ Se., Se., "15 Vagon Ceset", *Tan*, 05.05.1945.

katliamlarından sonra Alman milletinin nasıl isyana kalkışabileceğini sormuştu. Şevket Rado ve Hamdi Nüzhet Çançar gibi düşünen yazarlara bir nevi cevap vermişti. Tan gazetesine göre Alman milletinin yapabileceği bir şey yoktu. Se. Se'ye göre Nazizm ve miltarizm Alman topraklarından çıktıktan sonra Alman milleti özüne dönecekti.

Son Telgraf gazetesinden Etem İzzet Benice, Almanya'da yaşananlardan bahsetmişti. Benice'nin haberine göre Luftwaffe'nin lideri Hermann Göring kaçmıştı. Orta seviyedeki Nazi liderleri, İsviçre'ye irtica edebilmek için sınır boyunda toplanmıştı. Alman halkı, Naziler aleyhine isyana girişmişti. Hitler'in yerine Hitler'e benzeyen bir bakkal sahneye çıkmaktaydı. Hitler ve Himmler saklanıyorlardı. Himmler'in birlikleri Alman halkı ile çatışıyordu. Şehirler darağaçlarında asılan insanlarla dolup taşıyordu. Alman ordusu aç, yorgun, tükenmiş, büyük hayal kırıklığına uğramış bir şekilde savaşıma, daha doğrusu geri çekilmeye devam ediyordu.⁴⁵¹ Etem İzzet Benice, savaşın bitmeye çok yaklaştığını aktarmıştı. Ne Nazi hükümeti ne de Alman ordusu sağlam hâldeydi. Almanya, tarihte hiç görmediği büyüklükte bir yıkımın içindeydi. Her türlü anlam ve gerçeğin yıkıldığı Almanya'da hayaller de tam olarak yıkılmıştı. Bavyera o kadar karıştı ki büyük bir isyan hareketi patlamıştı. Mussolini'nin halk tarafından asılmasından sonra Nazi liderleri de canlarının telaşına düşmüşlerdi. Bütün halk ne yapacağını şaşırılmıştı. Herhangi bir pazarlığa imkân kalmamıştı. Alman milleti düşman için kazdığı kuyuya kendisi düşmüştü. Eskiden “Almanya'yı Hitler mi Himmler mi yönetiyor?” tartışması yapılmıştı. Lâkin bu durum artık bir tartışma konusu değildi. Yalnızca bir dedikodu merakı açısından Hitler'in Himmler tarafından öldürülüp öldürülmediği merak edilmekteydi.⁴⁵² Etem İzzet Benice diğer yazarlardan farklı olarak bir suçlama yöneltmekten ziyade Almanya'da yaşanan gelişmeler üzerinden yazılar yayınlamıştı. Benice'nin anlatımına göre Almanya'da iç savaş yaşanmıştı. Alman milleti Nazi liderlerini ülkeden kovmaya çalışmıştı. Eleştiriden çok bilgilendirme esastı. Türk kamuoyunda da savaşın sonlarında bilgi vermekten ziyade eleştiri yapmak hâkim tutumdu. Benice bu anlamda Türk kamuoyundan farklı davranmıştı.

Yeni Sabah gazetesinde Yeni Sabah başlıklı bir yazı ile Uluçay takma isimli yazar Almanya ve Hitler ile ilgili değerlendirmede bulunmuşlardı. Yeni Sabah, Hitler'in

⁴⁵¹ Etem İzzet Benice, “Çöküntü Günleri”, *Son Telgraf*, 28.04.1945.

⁴⁵² Etem İzzet Benice, “Almanyanın Teslim Oluşu”, *Son Telgraf*, 30.04.1945.

ölümünü işlemiştir. Yeni Sabah'a göre Hitler, Temmuz ayında kendisine düzenlenen suikasttan ders almamıştır. Bunun yerine suikastı gerçekleştirenleri merhametsizce idam etmiştir. Eğer bunu yapmak yerine Alman halkının düşüncesini anlasa, iki milyon Alman askeri ölmeyecek, Alman şehirleri yerle yeksan olmayacaktı. 1918 yılındaki yenilgide Alman toprakları işgale uğramamıştı. Alman ordusu ülkesine geri dönmüştü. 1945'te ise yaşananlar 1918'de yaşananlara yakın değildi. Führer, Avrupa'da kazandığı başarılarla zafer sarhoşu olmuştu ve yaptıklarının ölçüsünü kaçırmıştı. Kazandığı zaferlerle memleketini uçurumdan aşağı yuvarlamış ve memleketini birkaç asır toparlanamayacak duruma getirmişti.⁴⁵³ Yeni Sabah, Hitler'i suçlayıp Alman milletini suçlamayan tarafta yer almıştı. İki savaşta Almanya'nın durumunu kıyaslamış ve Hitler'in kendi milletinin düşüncesini anlamadığını söylemiştir. Yani Alman milleti bu duruma gelmek istememiş bu duruma ülkeyi tek bir adam sürüklemişti. Yeni Sabah, Nazizm eleştirisinden ziyade Hitler üzerinden bir diktatörlük eleştirisinde de bulunmuştu.

Yeni Sabah gazetesindeki Uluçay lakaplı yazar, Hitler'in "*kahramanca*" ölümünden bahsetmiştir. Uluçay'a göre Hitler Alman halkı için cephede savaşırken ölmüştü. Bu da kahramanca ölüm olarak anılmıştı. Orta Çağ'dan kalma hisleri tahrik etmeye çalışılmışlardı. Fakat hangi kahramanlık? Hak diye bağırın bütün milletleri silah ile susturmak kahramanlık mıydı? Dünyayı kan gölüne çevirdikten sonra, bütün savaş Almanya'nın ortasında yaşanırken ve Almanya harabeye dönmüşken bu savaşta ölmek kahramanlık mıydı? "*Bu mu kahramanlık, Lânet olsun!*". Uluçay'a göre Hitler yalnızca insanları köleleştirmek istemiştir. Bütün dünyaya beş senedir kan kusturmuştu. Dünyayı adeta bir cehenneme dönüştürmüştü. Uluçay sözlerini "*Beş senedir insanlara dünyayı dar etti; onun da mezarı bol olmasın!*"⁴⁵⁴ şeklinde bitirmiştir. Uluçay da Yeni Sabah ile aynı fikirdeydi. Alman milletinin bu felakete uğramasına Adolf Hitler sebep olmuştu. Hitler gerek Almanya'yı gerek dünyayı bir hayli kötü günlere sürüklemişti. Yeni Sabah gazetesi Alman milleti ve Nazizm üzerinden bir eleştiri yapmak yerine Hitler'in ölümü üzerinden bir diktatörlük eleştirisinde bulunmuştu. Yeni Sabah gazetesi savaş boyunca Almanya'yı eleştiren gazetelerden birisi olmuştu ve nitekim Hüseyin Cahid Yalçın seneler boyunca Yeni Sabah gazetesinde görev almıştı. Almanya'yı, Hitler'i ve Nazizm'i eleştiren yazılar

⁴⁵³ "Ve Nihayet Führer de...", *Yeni Sabah*, 03.05.1945.

⁴⁵⁴ Uluçay, "Hitlerin Kahramanca Ölümü!", *Yeni Sabah*, 03.05.1945.

yayınlayan Yeni Sabah gazetesi savaşın sonlarındaki değerlendirmelerinde ise Hitler üzerinden bir suçlama yöneltmişti.

Vatan gazetesinden Adnan Adıvar, 450 yıl önce Strasbourg’lu Profesör Sebastian Brant tarafından yazılmış Divaneler Gemisi adlı kitap ile ilgili güncel bir kıyaslama yapmıştı. Eserin temel amacı, isminden de anlaşılacağı gibi eleştiriydi. Divaneler gemisinde deliler vardı. Brant, insanları delilikten kurtararak gemiyi aklın rotasına ve limanına götürmeye çalışmıştı. Aynı eserin savaşın bittiği günlerde tekrar basılması ise enteresan bir tesadüftü. Nazi liderlerinin, sırf kendi egoları uğruna yaptıkları yakma, yıkma ve yok etmeleri, taraftarları tarafından kahramanlık sayılmıştı. Bunları keyif için yapmışlardı. Bu durumu açıklamaya çalışacak bir tek akıl hastası bile bulunamayacaktı. Bunların deliliği bambaşka bir seviyedeydi. Almanlar savaşın ilk senelerinde yıldırımlara binip kasırgalara yelken açmışlardı. Fakat yelken açtıkları kan deniziydi. Bugün ise bu kan denizinin içinde, büyük kasırgaların arasında kaldıkları için kendi seslerini bile duyamıyorlardı. Birçok milletin kanı bu denizde akıyordu. Altı seneden beri gemilerini bu denizin içinde sürdükleri için bu gemiyi kendi ülkelerinde bile koyabilecekleri bir liman bulamadıkları gibi yelkenlerini suya değil kana indireceklerdi. Döktükleri kanda boğulacaklardı.⁴⁵⁵ Adnan Adıvar, yalnızca iki gün içerisinde iki farklı gazetede yayınladığı yazı sayesinde kendisiyle çelişecekti. 2 Mayıs 1945’te Vatan gazetesinde yayınladığı yazıda savaşın sorumluluğunu tamamıyla Alman milletine yüklemişti. Hatta Almanların döktükleri kanda boğulacaklarını bile söylemişti. Fakat 4 Mayıs 1945’te Akşam gazetesinde yayınladığı yazıda ise Alman milletinin suçlu olduğunu düşünse de bu yargılamaya kolay bir şekilde varılamayacağı savunmuştu. Hâlbuki Vatan gazetesindeki yazısında bu yargılamayı basit ve sert bir şekilde yapmıştı. Bu anlamda Adnan Adıvar, gazetelerin yayın politikası anlamında iki günde iki farklı gazetede iki farklı üslup ve düşüncede yazı yayınlamıştı. Türk kamuoyu 1945 yılından itibaren hükümet müdahalesinden uzak kalmıştı ve artık hükümet politikalarından ziyade gazetelerin politikaları ortaya çıkmıştı. Adnan Adıvar da bu durumu ortaya koymuştu.

Akın gazetesi, Akın başlıklı bir yazı ve iki yıldızlı (***) bir yazı ile savaşın sonu ile ilgili değerlendirmede bulunmuştu. Akın gazetesine göre “çok büyük acı çeken” insanlık, nihayetinde “hürriyetin ve medeniyetin ışıkları” altında beklemekteydi. Medeniyet beş

⁴⁵⁵ Adnan Adıvar, “Divaneler Gemisi”, *Vatan*, 02.05.1945.

buçuk yıl içinde “tüyleri yolunmuş ve kanadı koparılmış kuşa” dönmüştü. Gazete temel olarak medeniyete büyük katkılar yapan ve medeniyete büyük zarar veren iki milleti, yani Almanya ve İtalya’yı suçlamıştı: “*Alman ve İtalyan tarihleri, vatanın kara gün yazısında Hitler ve Musoliniyi lânet ve felâket remzi olarak yaşatacak, fakat milletlerin bu ruh yoksulluğunu hiçbir zaman affetmeyecektr*”.⁴⁵⁶

Akın gazetesinde yayınlanan iki yıldızlı (***) yazıda, Hitler’in durumu tartışılmıştı. Yazıya göre Hitler’in ölüp ölmediği belli değildi ve Sovyetler Berlin’de Hitler’in cesedini aramaktalardı. Yazıya göre Hitler kurmak istediği dünya nizamını yeryüzünde kuramayınca ahirette kurabilmek için kendini öldürmüştü. Ortağı Mussolini’ye katılmak için sabırsızlanmıştı. Yazarın eğer Hitler’in cesedi bulunup yakılmazsa mezar taşına eski bir mısranın bir tarafı değiştirilip Hitler’e uyarlanarak yazılması önerisi vardı:

“Ne kendi etti rahat, ne âleme verdi huzur

Geliyor hazreti Hitler, dayanın ehli kubur”.⁴⁵⁷

Bu mısranın dönüşümü, Anadolu gazetesinden Hamdi Nüzhet Çançar’ın 3 Mayıs 1945’teki mısrasına⁴⁵⁸ benzerlik taşımaktaydı.

30 Ocak 1933’te Adolf Hitler’in Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg tarafından şansölye olarak atanmasıyla başlayan ve 7 Mart 1936’ta Rheinland bölgesinin Almanya tarafından işgaliyle şekillenen Türk kamuoyunda Almanya, 30 Nisan 1945 ve 7 Mayıs 1945’te değişimini tamamlamıştır. Almanya’da Nazi rejimi, dünyada savaş son bulmuştur. Türk Diplomatik Arşivi’nde Adolf Hitler’in ölümü ve Almanya’nın kayıtsız şartsız teslim olmasıyla ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Türk kamuoyunda Almanya için bazen ortak fikirlerde buluşulmuş bazense fikirlerde ayrışmalar görülmüştür. 1 Eylül 1939’dan 4 Mayıs 1941’e kadar Türk kamuoyunda Almanya genel olarak şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Türk kamuoyunun bu tutumu Türk hükümetinin dış politikadaki davranışları şekillendirmiştir. Adolf Hitler’in 4 Mayıs 1941’de Reichstag’ta yaptığı konuşma ile birlikte Türk kamuoyunda Almanya değişime uğramıştır. Türk kamuoyunda 4 Mayıs 1941’de başlayan Türk kamuoyunda Almanya lehine yazılar yine Türk hükümetinin siyaseti sayesinde olmuştur. Bu Alman lehindeki

⁴⁵⁶ “Harbin Sonu”, *Akın*, 10.05.1945.

⁴⁵⁷ **, “Hitler Bulunursa...”, *Akın*, 11.05.1945.

⁴⁵⁸ Hamdi Nüzhet Çançar, “Hitlerin Ölümü de Esrarengiz Olmuştur”, *Anadolu*, 03.05.1945.

tutum 21 Nisan 1944'e kadar hemen hemen devam etmiştir. Almanya ile Krom Anlaşması'nın feshedilmesi yine Türk hükümetinin izlediği dış siyasetten ötürüdür. Bu tarihten itibaren savaşın sonuna kadar Türk kamuoyunda Alman aleyhtarı tutum sürmüştür. Fakat savaşın sonunda Türk kamuoyunun yaptığı yorumların ne Matbuat Kanunu ile ne de Türk hükümetinin tutumu ile ilgisi yoktur. Türk kamuoyunda Almanya'ya yönelik yorumlar artık tamamıyla baskıdan uzak yorumlardır. Türkiye bu savaşa katılmasa da savaşın sonuçları Türkiye adına ağır olmuştur. Bu anlamda Türk kamuoyunda savaşın sonunda suçlamaların yükselmesi olağandır. Türk kamuoyunun değişimi hükümetten ötürü yaşanmıştır. Fakat Mayıs 1945 için bu söylenemeyecektir. Türk kamuoyu Almanya konusunda iki farklı görüşe bürünmüştür. Ortak oldukları nokta savaşın sonunda yalnızca eleştirilerde bulunmalarıdır. Bir taraf yalnızca Adolf Hitler'e ve Nazizm'e eleştiriler yöneltmiştir. Diğer taraf ise Adolf Hitler ve Nazizm'in yanında Führer ve iktidar partisine sorgusuz sualsiz senelerce destek verdikleri için Alman milletini de eleştirmişlerdir. Almanya'ya yönelik hakarete varan boyutta eleştiriler yükselmiştir. Alman milleti kimi yazarlar tarafından eleştiri almamıştır. Tan gazetesinde Se. Se. isimli yazar, toplama kamplarının ortaya çıkmasından sonra Alman milletinin nasıl isyan edebileceğini sorgulaması Alman milleti adına nitelikli bir yorum olmuştur. Almanya'yı ve dünyayı bu hâle getiren kişinin Adolf Hitler olduğu konusunda Türk kamuoyu mutlak bir şekilde hemfikirdir. Alman ordusu Fransa'yı da işgal ettikten sonra savaşın sorumlusu olarak Almanya dışında bazı ülkeler de gösterilmiştir. Fakat savaşın sonunda ise Türk kamuoyunda yalnızca Adolf Hitler'in ismi geçmiştir. Alman milleti Nazilere ses çıkarmadığı için Hitler kadar sorumlu görülmüştür. Türk kamuoyunda Almanya'ya suçlamalar yöneltmiş ve kimi yazarlar tarafından da büyük bir nefret beslenmiştir. Türk hükümetinden ise bu tarz bir nefret ve suçlama gelmemiştir.

6. BÖLÜM: ALMANYA’NIN TÜRK HAYATINDAKİ YANSIMALARI

6.1 NAZİZM VE TURANİZM

1943 yılında Türkiye’de büyük bir polemik meydana gelmiştir. Özellikle Türkiye’deki sol matbuat, milliyetçi matbuatı Alman Nasyonal Sosyalizm’ine hizmet etmekle suçlamıştır. Bu tartışmayı başlatan kişi Faris Erkmen olmuştur. Erkmen, tartışmayı yazmış olduğu “*En Büyük Tehlike*” kitabıyla başlatmıştır. Almanya’nın 1943 yılında zayıflaması ve cephelerdeki üstünlüğünü kaybetmeye başlaması, sol matbuatta bir kıvılcıma neden olmuştur. Türkiye’nin politikasını yeniden şekillendireceği zamanlar yaklaşmıştır. Türkiye’deki Alman taraftarlığının ilk defa yazılara ve eleştirilere konu olması bu yüzden 1943 yılında yaşanmıştır. 1943 yılında başlayan tartışma, 1944 yılında yargıya aktarılacak ve 1945 yılında cezaevinde neticelenecektir.

Faris Erkmen’in “*En Büyük Tehlike*” kitabında Türkçülükle ilgili kesin yargılara varmış ve Türkçü camiaya ağır eleştiriler yöneltmişti. Faris Erkmen’e göre Türkiye’de bulunan pan Türkist cereyan, aslında II. Meşrutiyet’in ilanının ardından Wilhelm Almanyası tarafından Türkiye’ye getirilmişti. Almanya, emperyalist emellerinden ötürü Osmanlı’yı kendisine çekmek istemişti ve bu noktada da kendi milliyetçiliğini Osmanlı’ya aşlamıştı. Bu fikre bürünmelerinin temel sebebi de Osmanlı’da Rus Çarlığı’na karşı senelerdir beslenen düşmanlığın basit bir şekilde milliyetçi cereyana dönüştürülebileceği idi. Osmanlı’da bu zemin mevcuttu (Erkman, 1943: 10). Erkmen’e göre Almanya bu konuda da başarılı olmuştu. Almanya, diğer milletleri ezebilme hakkına sahipti (!) çünkü “*üstün ırk*”tı. Almanya, en gençlerini bile bu şekilde yetiştirmişti. Gençler her türlü kültür sanat faaliyetlerinden uzak tutulmuş ve yalnızca savaş makinesine katkı sağlamaları amaçlanmıştı. Almanya’da edebiyat konusunda bile hâkim olan alan harp edebiyatıydı. Savaşlar ile ilgili cilt cilt kitaplar basılmıştı. Çocuklar en küçük yaşlarından itibaren bir savaşçının sahip olduğu ruh ile yetiştirilmişti (Erkman, 1943: 17).

Erkmen’e göre Türkiye’deki ırkçılar da Avrupa’daki ırkçılardan farklı değildi. Türkiye’deki ırkçılar da demokrasi fikrine karşı çıkmışlardı. Diktatörlük altında bir

yönetimi desteklemişlerdi. Erkmen'in iddialarına göre dikta rejimini benimsemekle kalmayıp bizzat Alman yönetiminin arzusu ile yaşamışlardı. Alman milletine, ordusuna, tekniğine büyük bir sempati duymuşlardı. Almanların becerilerini herkes takdir etmişti. Hatta Türk solu da etmişti. Osmanlı ordusunu modernleştirme açısından gözle görülür biçimde etkileri olmuştu. Fakat bu etkiyi Osmanlı için değil kendileri için yapmışlardı (Erkman, 1943: 24).

Erkmen'in iddiasına göre Türkiye'deki ırkçılar, Alman başarılarından sonra âdeta Türkiye zafer kazanmışçasına seviniyorlardı. Alman galibiyetleri "*...bu adamların koltuklarını kabartır, bir bayram havası içinde, meselenin ehemmiyetine göre, uzun kısa neşeli günler geçirmelerine sebep olur*"du. Eğer bu ırkçıların utanmaları olmasa sokakları bile bayram havasına çevirerek birbirlerini kucaklayacaklardı. Bunu yapmış bile olabilirdi fakat öyle bir duyum henüz alınmamıştı (Erkman, 1943: 27).

Faris Erkmen'e göre dünyanın neresine gidilirse gidilsin, ırkçılar en gerici sınıfı teşkil etmişlerdi. Akli başında olan hiçbir insanın bu konuda hiç şüphesi yoktu. İnsanlık tarihi, demokrasi mücadelesini senelerce vermiş, en sonunda da belli başlı bir noktaya gelmişti. Fakat ırkçılar Orta Çağ zihniyetine bürünmüşler ve bütün bu gelişmeleri silmişlerdi. Kitapları yakmışlardı, bilim insanlarını, sanatçıları, değerli insanları ülkelerinden kovmuşlardı. Gerici faaliyetlerin her türlüünü gerçekleştirmişlerdi. Gözlerini kapatmışlar ve tarihi unutmuşlardı. Türkiye'deki ırkçılar da aynı zihniyette sahiplerdi (Erkman, 1943: 30). Erkmen'in aslında burada anlattığı ülke Almanya'ydı. Bizzat Türkiye, Almanya'dan kaçan bu insanları kabul etmişti. Yine Almanya'da kitaplar yakılmıştı. Toplama kamplarında milyonlarca insan tutulmuştu. Faris Erkmen'in Almanya eleştirisi temel olarak Alman militarizmine yönelikti. Alman militarizminin ve Alman ırkçılığının Türkiye'de nüfuz bulmasının tarihinden söz etmişti. Bu anlamda Türk ırkçılığının Osmanlı'nın son zamanlarında Almanya ile gelen ilişkiler ile başladığını iddia etmişti. Erkman'ın suçladığı kitle bir hayli geniş bir kitleydi. Erkmen sol matbuatta söz sahibi olan bir insan değildi. Fakat böylesine ağır suçlamaların yapılması Türk kamuoyunda sağ matbuata bir cevap hakkı verecekti. Almanya'nın geriye çekildiği günlerde böyle bir suçlamanın yapılması, Türkiye'deki dengelerin değişmeye başlayacağını da bir deliliydi. Kendini milliyetçi olarak nitelendiren yazarlar, Erkmen'e cevap vereceklerdi.

Dönemdeki milliyetçi camianın önemli isimlerinden Reha Oğuz Türkkan, bu konuya cevap vermek, ayrıca sol görüşü eleştirmek için “*Solcular ve Kızillar*” başlıklı bir kitap yayınlamıştı. Türkkan’a göre Avrupa’da Yahudilerin oynadığı rolü Türkiye’de komünistler oynamıştı. Türkkan’ın iddiasına göre Türkiye’deki komünistler iyice araştırılırsa aralarındaki on kişiden yalnızca bir kişinin Türk olduğu ortaya çıkacaktı. Çoğu Selanikli Yahudi dönmesi, Arap, Çerkes, Arnavut gibi milletlere mensuptu (Türkkan, 1943: 2). Milliyetçilerin hepsi Alman ajanı, beşinci kol faaliyetçisi, Nazi veya Faşist ilan edilmişti (Türkkan, 1943: 24). Türkkan’a göre milliyetçilerin tek bir gayesi vardı, o da Türk milletini her milletten daha üstün yapmaktı. Eğer Türk milleti her milletten üstün yapılmak isteniyorsa Türk milliyetçileri Alman milliyetçiliğini nasıl savunabilirdi? Alman milliyetçisi Alman milletini, Türk milliyetçisi de Türk milletini savunacaktı. Türk milliyetçilerinin tek menfaati kendi ülkelerinin çıkarlarıydı (Türkkan, 1943: 25-26). Reha Oğuz Türkkan, Peyami Safa’nın sözlerinden örnek vermişti. Safa’nın dediği gibi iki ülkenin ırkçılığı arasında olsa olsa bir farklılık vardı. O da Alman ırkçıları dünyadaki en üstün toplum olarak Alman ırkını görürken Türk ırkçıları da en üstün toplum olarak Türk ırkını görmesiydi. Eğer ki Türk ırkçıları, Cermen ve Nordik Alman ırkı dünyadaki en üstün toplumdur, ırktır derse işte o zaman Türk ırkçıları Alman ırkçıları ile aynı yolun yolcusu olacaktı. Fakat ortada benzerlik değil farklılık vardı (Türkkan, 1943: 60). Reha Oğuz Türkkan suçlamalara cevap vermekten ziyade suçlamalara suçlama ile karşılık vermişti. Yalnızca Türk milliyetçilerinin Alman milliyetçisi olamayacağını sebeplerini söylemişti. Türkiye’ye verilen bir zarar varsa onu da Sovyet destekçilerinin işlediğini dile getirmişti. İki karşıt görüş Karadeniz’in kuzeyinde çarpışırken Türkiye’deki iki farklı görüş de basın içinde çarpışmıştı.

Türkçü matbuatın önde gelen isimlerinden bir diğeri Orhan Seyfi Orhon da tartışmaya katılmış ve görüşlerini “*Maskeler Aşağı*” isimli kitapta yayınlamıştı. Orhon, milliyetçi camianın içerisinde ırkçıların var olduğunu kabul etmişti fakat Orhon’a göre bu kişilerin ırkçılığı ile Alman ırkçılığı hiç de birbirine yakın değildi. Faris Erkman’ın iddialarını bir hayli gülünç bulmuştu. Akli başında olan hiçbir insanın böyle iddiaları ortaya koyamayacağını düşünmüştü (Orhon, 1943: 21). Orhon’a göre Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu’nun da söylediği gibi Türkçülerin de tek bir isteği vardı. O da Türkiye sınırlarında yaşayan Türk ırkına mensup insanların da barış ve huzur içinde yaşamalarıydı. Milliyetçiler, bunu istemeyecek vicdana sahip değillerdi ve millet

duygusuna uzak değillerdi (Orhon, 1943: 25). Orhon'a göre Almanya, savaşta büyük başarılar sağlamıştı ve yıldırım hızı ile bu zaferleri kazanmıştı. Almanya'nın kazandığı bu zaferler tarafsız ülkelere güven vermek yerine korku ve tedirginlik yaratmıştı. Ülkelerin özgür ve hür yaşayabilmelerini sağlama görevi Almanya'nın elinde değildi. İstanbul bile Alman korkusundan boşaltılmıştı. Kimse bu zamanları unutmamalıydı. Almanya'nın davası doğru veya yanlış da olsa kendi davasıydı. Alman taraftarlığı, bütün bunlara destek olana denilirdi. Fakat milliyetçi matbuat bunları desteklememişti. O zaman Alman taraftarlığı ne demektir? Yahudi aleyhtarlığı ile mi karşılaştırılmıştı? Yahudi aleyhtarlığı Hitler'in iktidara gelişinden çok daha önce oluşmuştu. Birçok millette de bu aleyhtarlık mevcuttu. Türkçü olanlarda veya olmayanlarda Yahudi düşmanlığı beslenmişti. Fakat Türkçülük, kendisini bir cemaat haline dönüştürüp de ülkenin menfaatlerine düşmanlık yapan her cemaatin düşmanıydı (Orhon, 1943: 26-27). Orhan Seyfi Orhon, Reha Oğuz Türkkkan ile benzer yorumlarda bulunmuştu. Türk milliyetçilerinin yalnızca Türk menfaatini savunabileceğini söylemişti. Alman milliyetçiliği ile Yahudi aleyhtarlığı arasında fark olduğunu ve Yahudi aleyhtarlığının geçmişinin olduğundan bahsetmişti. Türkçülerin Yahudiler ile özel bir probleminin olmadığını ve Türkçülerin Türkiye'de özerk politika izleyen her cemaatin karşısında olduğunu belirtmişti.

Hüseyin Nihal Atsız, Faşizm ile ilgili düşüncelerini yayınlamış ve Faris Erkman'ın suçlamalarına "*En Sinsi Tehlike*" başlığı altında cevap vermişti. Atsız'a göre Faşizm, ahlaksız hareketlerde bulunan ve problemlere yol açan komünizmin panzehriydi. Komünizm milliyeti inkâr etmişti. Milliyetleri yok etmek istemişti. Faşizm ise bütün bunları korumak isteyen bir devaydı. Faşizm, Almanya, İspanya ve İtalya gibi komünizm tehlikesi altına düşen ülkelerde ortaya çıkmıştı. Faşizm, milli ülkü ve gurur, gelenek ve dinden meydana gelmişti. Komünizm dünyanın hiçbir yerinde oylama ile iktidara gelmemesine rağmen Almanya'da faşizm seçimlerdeki ezici bir çoğunluk ile iktidara yükselmişti. Faşizmin yerelde başlattığı savaş cihana yayılmıştı. Atsız'a göre sosyalizmin milli olarak yaşayabileceğine yönelik en iyi örnek yine Almanya'dan gelmişti. Ezilen, kültürlü medeniyetler tarafından hor görünen sosyalistler, milli sosyalist olunca ezici bir çoğunlukla iktidara yükselmişlerdi. Alman sosyalistleri, tarihlerini, ırklarını reddetmemişlerdi. Yaşamak için bir milliyete mensup olmaya gerek yok sözü insanlar

için pek de geçerli değildi. Yalnızca hayvanların milliyeti olamayacaktı (Atsız, 1943: 40-42).

Atsız, Erkman'ın genel olarak yönelttiği suçlamaları reddetmişti. Atsız'a göre Türkiye'ye milliyetçiliğin Kaiser İkinci Wilhelm döneminden itibaren getirildiği iddiası en başından yanlıştı. Bunun için Türk tarihine bakmak yeterli olacaktı. Kaşgarlı Mahmut, Ali Şîr Nevâi gibi kişiler zamanından beridir Türkler kendilerini övmüşlerdi ve üstünlüklerini ortaya koymuşlardı. İlk çağdaş Türkçülerden Ali Suavi öldüğünde İkinci Wilhelm daha tahta geçmemişti. Türkçülüğün İkinci Wilhelm zamanından beri geldiğini iddia edenler, İttihat ve Terakki'nin Türkçülüğü şekillendirdiğini düşünerek bir yanlışa girmişlerdi. Atsız'ın iddiasına göre Alman kültüründen yararlanan hiçbir Türkçü olmamıştı. Türkçüler ırkçı ve savaşçı oldukları için faşist veya nasyonal sosyalist olmakta itham edilmişlerdi. Hâlbuki demokrasi tarafları olanlar İngiliz olmakla suçlanmıyor iken Türkler faşist diye mi Almancı olmuştu? Yabancı fikirleri benimsemekle o fikrin çıktığı milleti benimsemek farklı şeylerdi. Diğer türlü Türkiye'de neredeyse hiç Türk yok demektir:

“Halbuki ben faşist değilim. Ben yalnız Türkçüyüm. Türk tarihinin içinde yüzyorum. Diyebilirim ki her günüm 27 asrın içinde geçiyor. Bize kimin dost, kimin düşman olduğunu biliyorum. Onun için de hiçbir yabancı devleti sevmiyorum. Fakat bu duygu bazı milletlerin bazı meziyetlerini görmeme engel değildir. Çünkü sevgi başka şeydir, takdir başka şey...” (Atsız, 1943: 46-52).

Hüseyin Nihal Atsız'ın cevabı temel olarak Peyami Safa'nın gazetelerde kullandığı ifadelerle benzemişti. Nitekim Peyami Safa da Almanya'nın Versailles'ın zincirlerini kırma yolu altında işgal ettiği ülkelerden sonra milliyetçilik fikrinin Almanya'ya katkılarını işgal işgal övmüştü. Milliyetçiliği överken aynı cümlelerde komünizmi eleştirmişti. Safa'nın övdüğü milliyetçilik Nazizm'di. Atsız da cümlelerinde Nazizm'i övmüştü. Fakat Nazizm'i yalnızca takdir ettiğini belirtmişti. Çünkü Türkçülük fikri Atsız'a göre bin senelik bir fikirdi. Alman milliyetçiliğinin Türkiye'yi etkilemesi yönündeki iddia ise 60-70 senelik bir dilimi kapsamıştı. Atsız, Türkkkan ve Orhon'dan farklı olarak yazısında Nazizm'den övgüyle bahsetmişti. Fakat bu övgünün yalnızca bir takdirden ibaret olduğunu ve hayatının Türk tarihi içinde geçtiğini söylemişti. Diğer yazarlar ise eleştirilere cevap verirken Alman milliyetçiliğine dair herhangi bir övgüden bahsetmemişlerdi. Hele ki Reha Oğuz Türkkkan, Türk matbuatında Nazizm'in içerdiği tehlikeden ilk bahseden yazarlardan bir tanesiydi. Bu anlamda Hüseyin Nihal Atsız ve

Reha Oğuz Türkkın arasında mevcut bulunan farklı milliyetçi düşünceler Almanya konusunda da kendisini göstermişti.

Faris Erkman'ın, “*En Büyük Tehlike*” kitabı yazmadan önce Orhan Seyfi Orhon'un Çınaraltı Dergisi'nde yayınladığı bir yazı mühimdi. Orhon'a göre Türkçüler, emperyalist değillerdi. Bunun yanında Türkçülerin ne ırkçılıkları ne de Yahudi düşmanlıkları vardı. Mustafa Kemal Atatürk yönetiminde milli bir hükümet kurulmuştu. Bu hükümet sınırlarını çizdiği için ırk konusunda kimsenin bir tereddüdü kalmamıştı. Türkçüler için siyasi ırkçılık bir hayli tehlikeliydi. Aynı kültüre sahip olan, aynı dili konuşan veya aynı dine sahip olan herkes Türk'tü. Türkçüler kendi içlerinde kimseyi kanına göre ayırmıyordu. Yahudi konusunda ise kitabında yazdıklarının aynısından bahsediyordu. Ortada sadece cemaatleşme problemi vardı. *Bunu kim yaparsa, Türkçülük onun aleyhinedir*”.⁴⁵⁹

Orhon, Erkman'ın ve sol matbuatın eleştirilerine Çınaraltı dergisinden yanıt vermişti. Orhon'a göre bir insan, hem kendi milletinin menfaatini düşünüp hem de başka milletlere hizmet edemezdi. Bunu yapanlar ancak Türkçülük düşmanı olabilirlerdi.⁴⁶⁰ Pantürkizm elbette bir hayaldi. Bunu söylemek bile gereksizdi. Türkler daha Türkiye'nin içinde bile birleşememişti. Dünyadaki bütün Türkleri tek bir devlet çatısı altında nasıl toplayabilirlerdi? Eğer ki Türkiye, İtalya ve Almanya gibi milli devlet teşkilatını sağlasaydı yine bu ülkeler gibi emperyalist hareketlere girişmezdi. Pantürkizm elbette bir hayaldi. Lakin alçaklık değildi.⁴⁶¹ Turancılık ile ilgili önemli yorumlardan bir tanesi Orhan Seyfi Orhon tarafından yapılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri farklı fikirleri devlet çatısı altında toplamıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tek bir parti olsa da meclisteki milletvekillerinin görüşleri bile birbirinden farklıydı. Nitekim sol ve sağ matbuat arasında fikir çatışmaları düzenli olarak yaşanmıştı. Orhon'n da dediği gibi Türkler daha Türkiye içinde bile birleşememişti. Türk siyasi tarihinin tek cümlelik bir özeti yapılmıştı. Orhon için bu anlamda bir Turan devletinin kurulmasının ihtimali yoktu.

⁴⁵⁹ Orhan Seyfi Orhon, “Türkçülüğe Aykırı Şeyler”, *Çınaraltı*, S. 71., 30.01.1943, s. 3.

⁴⁶⁰ Orhan Seyfi Orhon, “Türkçülük Düşmanlarına”, *Çınaraltı*, S. 94., 10.07.1943, s. 3.

⁴⁶¹ Orhan Seyfi Orhon, “Anlamıyorum!”, *Çınaraltı*, S. 95., 17.07.1943, s. 3.

Remzi Oğuz Arık, sol matbuattan yükselen tepkilere Millet Dergisi'nde cevap vermişti. Arık'a göre Türk milliyetçiliğinin başka sınırlarda gözü yoktu. Türk milliyetçiliğinin amacı kendi sınırlarını ve vatan bütünlüğünü korumaktan ibaretti. Türk milliyetçisi, herkesten ve her şeyden önce ülkesini seven ve kendisini buna adanmış olandı. Kimsenin milletinden ve ülkesinden nefret söz konusu değildi. *“Bir madalyanın ters yüzü gibi, nefretimiz de ancak, her şeyden üstün tuttuğumuzu sevmeyeni, tehlikeye düşüreni vuracaktır: Ve bu; bizim milliyetçiliğimizin en keskin vasfıdır!”*⁴⁶² Arık, Türk menfaatinden söz etmişti. Arık'a göre Türk milliyetçilerinin Almanya'ya sempati göstermesinin ince bir çizgisi vardı. Türkiye'ye iyi davrandıkları için Almanya'ya eleştirel yaklaşılmamıştı. Eğer ki Almanya, Türkiye'ye düşmanca bir politika güderse Türk milliyetçileri de görüşlerini aynı paralellikte değiştirecekti.

Millet dergisinden Mümtaz Tarhan, Erkman'ın kitabı çıkmadan önce Türk milliyetçilerine karşı yükselen eleştirileri yanıtlamıştı. Tarhan'a göre Milliyetçiler artık Faşist ve Nasyonal Sosyalist olarak algılanmaktan sıkılmıştı. Milliyetçilik fikri ortaya çıkmadan yüzyıllar öncesinde de savaşlar yapılmıştı. Savaşa bağlı olarak milliyetçilerin böyle ideolojilerden etkilenip bu ideolojileri desteklemesi mümkün değildi. Sol cenah, sağ cenaha bir antitez üretebilmek için öyle bir iddiada bulunmuştu.⁴⁶³ Tarhan'ın düşünceleri Atsız ile bir noktada benzerlik göstermişti. Atsız, Türk milliyetçiliğinin bin sene öncesindeki örneklerini vermiş ve Türk milliyetçiliğinin Alman milliyetçiliği ile oluşmadığını söylemişti. Tarhan da aynı durumdan bahsederek Türk milliyetçiliğinin Almanya'nın gerçekleştirdiği savaşlardan sonra oluşmadığını ve savaşların geçmişinin bir hayli geriye dayandığından bahsetmişti. İki yazarın bahsettiği objeler farklı fakat yorumlamaları aynıydı.

Peyami Safa, Tasviri Efkâr gazetesinde eleştirileri işlemişti. Safa'ya göre Türkçülüğe sempati duyanların da eleştirenlerin de hatalı oldukları kısımlar vardı. Sempati duyanların en büyük hatası Türkçülüğü yalnızca bir kan bağına dayandırmalarıydı. Türkiye'de yetişmiş, kendisini Türk olarak sayan herkes Türk'tü. Türk kanından olmayan herkes resmî ve gayri resmî işlerden çıkarılsa bu kadrolar dolmayacaktı. Yabancı uyruklu olup kendisini Türk olarak adlandıran önemli kimseler vardı ve bunlar Türkçülerdi. Kan birliği

⁴⁶² Remzi Oğuz Arık, “Bizim Milliyetçiliğimiz”, *Millet*, Y.2., S. 13., 05.1943, s. 32.

⁴⁶³ Mümtaz Tarhan, “Niçin Milliyetçiyiz?”, *Millet*, Y.1., S. 9., 01.1943, s. 257.

bu konuda tek bir ölçüt olamazdı. Türkçülüğün aleyhine olanlar ise Türk tarihini görmezden gelmişlerdi. Türk kanını inkâr etmişlerdi. Bu kitlenin Türkçülüğü “yalancı ve soysuz” bir Türkçülüktü.⁴⁶⁴

*“Türk ırkçılığının temeli şudur: “Her ırkın üstünde Türk ırkı. Alman ırkçılığının da temeli malûm: “Her ırkın üstünde bir Cermen ırkı”. Bu iki iddia arasında hiçbir münasebet yoktur; eğer varsa bu, öyle bir zıddiyet münasebetidir ki birinin bulunduğu yerde öteki olamaz. ...Solak propaganda bütün Türkçüleri müşterek vasıflara sahip tek bir zümre gibi gösterir. Bu vasıfların başında ırkçılık ve nazicilik vardır. ...Solak propaganda bunların hepsini topyekûn nazicilikle damgalamaya uğraşırken iki av peşindedir: Biri Alman, öteki de Türk Milliyetçiliği. Bu ikisi arasında yükselen fark dağlarını göremiyen körleri önüne katıp kendi hedeflerine doğru süren solak propaganda, mensuplarının çoğu bugün Türk zindanlarına kapatılmış, gazetelerde ve mecmualarda, ikide bir iftira taarruzuna kalkıyor”.*⁴⁶⁵

Peyami Safa'nın yorumlarında gözle görülür bir değişim söz konusu olmuştu. Safa'nın 1936 yılından itibaren yaptığı yorumlarda Alman milliyetçiliğine övgüler mevcuttu. Fakat 1943 yılında yaptığı yorumlarda Alman milliyetçiliğine dair övgü içermemişti. İrkçuların da kan davası açısından hatalı davrandıklarından bahsetmişti. Kanı Türk olmasa da kendisini Türk olarak tanımlayan mühim kişilerin varlığından söz etmişti. Hâlbuki yazılarında genellikle övdüğü Alman milliyetçiliği kan davası konusunda Ari ırkını savunmuş ve bununla ilgili çalışmalarda bulunmuştu. Peyami Safa seneler içerisinde kendisiyle çelişmiş ve Türk milliyetçilerinin yanıtlarına benzer bir yanıt vermişti.

Alman milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliği arasındaki benzerliğe dayalı basındaki çatışmalar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de gündeme alınmıştı. Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, “*En Büyük Tehlike*” isimli küçük bir kitabın anlattıklarından bahsetmişti. İncedayı, Türkiye’de böyle bir emperyalist milliyetçilikten haberi olmadığını söylemişti. İncedayı’ya göre Türk milliyetçiliğinin de Türk ırkçılığının da tek gayesi Türkiye’ye hizmet etmektir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin yol gösterici ideolojisi Kemalizm her Türk’e bunu öğütlemişti.⁴⁶⁶ Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, İncedayı’ya yanıt vermişti. Bu kitaptan Menemencioğlu’nun da haberi olmuştu. Menemencioğlu’na göre Türkiye’deki basın özgürlüğüne dayanılarak bu kitap basılmıştı. Fakat yasaların verdiği güç ile de bu kitap için gerekli önlemler alınacaktı. Cumhuriyet

⁴⁶⁴ Peyami Safa, “Türkçülüğün Kan Davası”, *Tasviri Efkâr*, 01.07.1943.

⁴⁶⁵ Peyami Safa, “Tifüsten Daha Büyük Tehlike”, *Tasviri Efkâr*, 06.07.1943.

⁴⁶⁶ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, , Devre: 7, İçtima: F, Cilt: 1., İnikad: 44, s. 13-14.

Halk Partisi'nin programında da yazıldığı gibi Millet dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlıydı. Devletin siyasi ve içtimai bütünlüğünü bu şekilde bir millet sağlamıştı. Türkiye'deki Türkçülük yalnızca Türkiye sınırları içerisinde aktifti. Türk'üz ve Türkçüyüz sözünün anlamı da buradan gelmekteydi. *“Türkü biz iktisat, kültür ve ülkü bakımından en yüksek bir seviyeye çıkarmak ve Türk milletine en müreffeh bir yaşayış yapmak iddiasındayız ve Türklüğümüz ve Türkçülüğümüz budur arkadaşlar”*.⁴⁶⁷

Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun yanıtı bir anlamda Türk hükümetinin resmî açıklaması ve Sovyetler Birliği'ne yanıtıydı. Türk hükümetinin kimsenin toprağında gözü yoktu. Herhangi bir devletin kurulmasına destek vermemişti. Türkiye Türkçü bir devletti fakat bu Türkçülük yalnızca kendi sınırlarında faaldi. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de ardıllarına bunu öğütlemişti. Menemencioğlu ülke içindeki eleştirilere yanıt verirken bir anlamda aslında Müttefik devletlere ve bilhassa Sovyetler Birliği'ne göndermede bulunmuştu. Türk diplomasisi ülke içinde de ülke dışında da çalışmıştı.

Türk kamuoyundaki Türk milliyetçileri, Alman milliyetçiliğini savunmadıkları söylemişlerdir. Bu iddialarına yönelik tirajı yüksek ve Türkiye'deki Türk milliyetçilerini etkileyen dergiler taranmıştır. Milliyetçi çizgide yayınlarda bulunan dergilerde Alman milliyetçiliğine yakın yazılar var mıdır? Bu sorunun cevabı aranmıştır.

Ergenekon dergisinden Reha Oğuz Türkkkan, Nasyonal Sosyalizm'i en güçlü olduğu zamanlarında eleştirmişti. Türkkkan öğrenci olarak Almanya'ya gitmiş ve buradaki durumu görmüştü. Türkiye'ye döndükten sonra ise Nasyonal Sosyalist tehlikenin Türkiye'de bilinçlenmesi için çalışmalara başlamıştı. Türkkkan söze *“Kandaşlarım!”* diye başlamıştı. Almanya'dan dönüşünde Nasyonal Sosyalizm'in ne olduğunu anlamıştı. Türkiye'de Faşizm'i veya Nasyonal Sosyalizm'i kopyalamak, Türk hayatına enjekte etmek bir hayli büyük hataları beraberinde getirecekti. Bir hayli tehlikeli bir durumdu. Nasyonal Sosyalizm, Türkiye için komünizmden daha yakın ve çok daha korkunçtu. Türkiye'de bu ideolojilerin propagandası yapılmaya başlandığı an Türkiye yok olma yolunda önemli bir adım atacaktı. Türkler, Atatürk'ün yolunda yürümelilerdi. Atatürk, komünizmi de faşizmi de benimsememişti.⁴⁶⁸ Türkkkan bu yorumu yaptığında henüz

⁴⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 7, İçtima: F, Cilt: 1., İnikad: 44, s. 14.

⁴⁶⁸ Reha Oğuz Türkkkan, “Faşizm Tehlikedir!”, *Ergenekon*, S. 2., 10.12.1938, s. 2.

Almanya Çekoslovakya'yı işgal etmemiş ve Münih Konferansı'nın ardından iki buçuk ay geçmişti. Türkiye'de bu zamana kadar Almanya ve Nazizm aleyhine yapılmış en temel tepkilerden birisiydi. Bu sözlerin önemi ise Türkkkan'ın Almanya'dan dönüşünden kısa süre sonra bu yazıyı yayınlamasındandı. Bu anlamda Türk milliyetçilerinin kendi içlerinde tam olarak bir fikir birliğinde bulunmadıkları söylenebilirdi. Türk gazetelerinde bu zamanlarda Alman milliyetçiliği övgü alırken gazetelerdeki Türk milliyetçilerinden çok daha genç olan Reha Oğuz Türkkkan ise Türkiye'yi Nazizm'in tehlikelerine karşı uyarıyordu. Türkkkan'ın duruşu bu anlamda değişime uğramayacaktı.

Bozkurt dergisinden Nebil Buharalı, Almanya'daki gençlik faaliyetlerini takdir etmişti. Buharalı'ya göre Türkiye'de pek çok kişi, Hitler Almanya'sının gençlere yönelik terbiye faaliyetlerini övmüştü. Yarını düşünen Almanya, ülkesinin geleceğini garanti altına almak için gençlere özel ilgi göstermişti. Gençler yalnızca ülkelerine bağlı kalmışlardı. Alman gençleri kendi aileleriyle veya mahalle gruplarıyla iletişimi kesmişlerdi. Hepsi toplanıp bir kampa alınmış ve ülkelere hizmet için yetiştirilmişti. Boş zamanlarında eğlenceler, gezintiler, etkinlikler gibi serbest zamanları yoktu. Gençler tatillerde bile eğitilmeleri gereken kamplarda bulunmuşlardı.⁴⁶⁹ Nebil Buharalı'nın Alman gençliğinin Nazi hükümetine yönelik bu bağımlılığına yönelik İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce yaptığı bu yorum, İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra Türk kamuoyunu ikiye bölecekti. Alman gençliğinin ve Alman milletinin Nazizm'e gösterdiği bu bağlılık savaşın suçlusu konusunda Alman milletinin de cezalandırılması görüşünü destekleyecekti. Türk kamuoyu bu anlamda bir vicdan muhakemesi yapacaktı.

Çınaraltı dergisinden Peyami Safa, Hüseyin Emir Erkilet, Ahmet Caferoğlu ve Görüşler kısmı Almanya ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştu. Peyami Safa, milliyet fikrinin Almanya'ya neler kazandırdığını övmüştü. Safa'ya göre Almanya'da Nazi devriminden sonra Rheinland bölgesini işgal ettiren, Avusturya ile birleşmeyi sağlayan, Münih Konferansı'nda İngiltere ve Fransa'ya âdeta diz çöktüren, Sudetland bölgesini işgal etmesini sağlayan güç, milliyet fikriydi.⁴⁷⁰ Safa iki sene sonra bu görüşlerinden farklı görüşlerde bulunacaktı.

⁴⁶⁹ Nebil Buharalı, "Yeni Nesil Ahlâk", *Bozkurt*, C.2., S.2., 06.1939, s. 37.

⁴⁷⁰ Peyami Safa, "İnsan Yok, Millet Var!", *Çınaraltı*, S. 4., 30.08.1941, s. 5.

Hüseyin Emir Erkilet, Almanya'daki ırkçılık seviyesinin söylendiğinin aksine daha düşük olduğunu savunmuştu. Erkilet'e göre Hitler ırkçılık konusunda kanunlar çıkarmıştı fakat bu kanunlar genel olarak Yahudilerin gündelik işlerine engel olmamış ve yalnızca iktisadi vaziyetini kısıtlamıştı. Almanların yapmak istedikleri şey, kan bakımından kendilerini korumaktı. Almanya'da her ulustan, farklı farklı kanlardan vatandaşlar yaşamaktaydı. Bunları ayıklamakta hiçbir fayda yoktu. Çünkü artık bu vatandaşlar Almanlaşmışlardı. Hitler, düşmanı olan Fransız ve Slavları ayıklamak gibi bir gaflete düşmemişti. Hatta çok evvel Hristiyan olmuş Yahudileri bile temizlemek için uğraşmamıştı. Alman ırkçılığı yalnızca Almanya'nın bağımsızlığını korumak için yapılmıştı.⁴⁷¹ Hüseyin Emir Erkilet'in yorumu Türk kamuoyunda Almanya'ya yönelik farklı yorumlardan bir tanesi olmuştur. Alman milliyetçiliği ırkçılık anlamında bir hayli suçlanmış ve eleştiriye uğramıştır. Fakat Alman milliyetçiliğinin sanıldığı gibi ağır bir ırkçılık içermediği fikri ise Hüseyin Emir Erkilet'ten gelmişti. Bu yorumların yapıldığı zamanlar ise önemliydi. Almanya Leningrad, Moskova gibi Sovyetler Birliği'nin kilit noktalarını kuşatmış ve Sovyet topraklarında kısa sürede önemli ilerlemelerde bulunmuştu. Hüseyin Emir Erkilet'in de emekli bir General olduğunu düşünürsek Almanya'ya yönelik eleştirilere orijinal bir fikir doğrultusunda cevap vermişti. Fikri orijinaldi çünkü Türk kamuoyunda Alman milliyetçiliğine dair böyle bir savunmada bulunulmamıştı.

Berlin'de Türkçe çıkan Yeni Dünya dergisi, yaptığı iki hareket ile Çınaraltı Dergisi'ni kızdırmıştı. Yeni Dünya, İlk olarak Azerice bir baskı yapacağını ilân etmişti. Hüseyin Emir Erkilet ve Ahmet Caferoğlu bu durumu eleştirmişti. Caferoğlu Alman basınına tehditte bulunmuştu. Caferoğlu'na göre Berlin Radyosu, eğer bu yolda gitmeye devam ederse pek de söylenebilecek bir söz kalmayacaktı. Bu durumdan da Berlin Radyosu'nun Türk milletini parçalamaya çalıştığı çıkarımında bulunulacaktı. Eğer bir millet, Türk milletini parçalamaya çalışırsa, aynısı onun için de yapılacaktı. “*Türkiye radyosu da meselâ günün birinde havadis saatlerinde “Almanca”, “Viyanaca”, “Bavyeraca”, “Şlezzyaca” gibi yeni icad Alman dillerile haberler neşrederse Berlin radyosunun artık hayrete düşmeye bir hakkı kalmaz*”dı.⁴⁷² Erkilet, Yeni Dünya'da yayınlanan harita üzerinde öfkelenmişti. Dergide yayınlanan haritada Gelibolu ve Trakya, Bulgaristan'a aitmiş gibi Üçlü Pakt'ın sınırları içerisine dâhil edilmişti. Hâlbuki Türkiye bu pakta

⁴⁷¹ Hüseyin Emir Erkilet, “Devlet, Ümmet ve Millet”, *Çınaraltı*, S.8., 27.09.1941, s. 4.

⁴⁷² Ahmet Caferoğlu, “Yeni Dünya Mecmuasına Bir Hatırlatma”, *Çınaraltı*, S. 33., 21.03.1942, s. 5

girmemişti. Türkiye'ye ait toprakların beyaz renk ile işaretlenmesi gerekiyordu. Bu hata bir ressam hatası mıydı yoksa Alman hedefleri başka mıydı? Alman Propaganda Dairesi'nin işini sıkı yaptığı bütün dünyada bilinmişti. Erkilet'e göre dergi Propaganda Dairesi tarafından mutlaka denetlenmişti. "...Almanlara sormağa hakkımız vardır: Siz kimin toprağını ne hakla kime veriyorsunuz? !".⁴⁷³ Türk milliyetçilerinin görüşleri Hüseyin Emir Erkilet'in öfkesiyle belirginleşmişti. Erkilet, Türk kamuoyunda Alman milliyetçiliğini ve Almanya'yı savunan isimlerdendi. Fakat Yeni Dünya dergisinde yapılan bir hata Erkilet'i öfkelenmişti. Erkilet'in bu öfkesi, Türk milliyetçilerinin ortak fikri olan Türk milliyetçileri yalnızca Türkiye'yi önemser sözünü destekler nitelikteydi.

Çınaraltı Dergisi'nin Görüşler kısmında Almanya'ya olan güvenin düştüğünden bahsedilmişti. Görüşler kısmında Alman radyosunda söylenene göre Almanya, her geçen günden çok daha güçlüydü. Sebebi ise asker sayısının geçmiş yıllara göre çok daha fazla olmasıydı. Almanya'nın asker sayısının artmasına rağmen Almanya cephelerde mağlup duruma düşmüştü ve diğer devletlerin asker sayıları çok daha fazla artmıştı. Bu haber dinlendikten sonra Almanya'nın savaşı kaybedeceğine artık inanılmaya başlanmıştı.⁴⁷⁴ Türk milliyetçilerinin tirajı yüksek dergilerinden birisi olan Çınaraltı dergisi genel olarak Türk tarihini ve Türk kültürünü incelemişti. Almanya'ya yönelik az da olsa ifadelerde bulunmuşlardı. Bu ifadeler az sayıda olsalar da Almanya'ya olan bakışın değişimini gözler önüne sermiştir. Alman milliyetçiliği ilk sayılarda övülmüş, ortalara doğru tepki çekmiş, sonlara doğru ise eleştirilmişti ve Almanya'ya yönelik güven tükenmişti. Türk milliyetçileri tamamıyla olmasa da Türk hükümetinin politikasına bir noktadan sonra uyum sağlamıştı.

Tanrıdağ dergisinden Sıtkı Tuncer, Almanya'da yaşanan bir çelişmeden bahsetmişti. Sıtkı Tuncer'e göre Alman yazarları, ırkçılık ve milliyetçilik konuları ile bir hayli uğraşmışlardı. Alman ırkçılığını Alman milliyetçiliği ile karıştırmışlardı. Hâlbuki ırkçılık ile milliyetçilik arasında farklılıklar vardı. Birisi birleştirici, diğeri ise ayrıştırıcıydı. Nazi Almanyası'nın ünlü hukukçusu Carl Schmitt'in de dediği gibi "*her milli teşekkül, bir başkasına mutlak bir muhalefet ile doğar*"dı. ırkçılık çok daha geniş kitleleri içerisinde katar, milliyetçilik ise bu kitleleri dışlardı. Bu yüzden ırkçılık federasyonu meydana

⁴⁷³ Hüseyin Emir Erkilet, "Bir Alman Dergisinin Marifetleri", *Çınaraltı*, S. 33., 21.03.1942, s. 4.

⁴⁷⁴ Görüşler, "Fena Propaganda", *Çınaraltı*, S. 107., 17.10.1943, s. 5.

getirirken milliyetçilik ise devleti teşkil ederdi.⁴⁷⁵ Türkiye’de ırkçılıktan ve milliyetçilikten bahsedilirken kavram karmaşası yaşanmıştı. Türk milliyetçileri bu anlamda kendilerini milliyetçi olarak tanımladıkları için Tuncer bu şekilde bir açıklamada bulunmuştu. 1942 yılında yaptığı bu açıklama ile beraber Türk milliyetçilerine 1943 yılında yükselecek eleştirilere de bir nevi erken bir cevap vermişti. Türk milliyetçiliği birleştiriciydi ve Türk milliyetçileri yalnızca milli bir teşekkül meydana getirmek istemişlerdi.

Sadri Ertem, *Dikmen* dergisinde Alman disiplini övmüştü. Ertem’e göre Almanya yaklaşık dokuz senedir inanılmaz bir kalabalığa sahipti. Son yıllarda yaşananlarla birlikte artan kalabalık, artık bir milletin alabileceği en geniş kalabalıktı. Alman psikolojisi ve arzusu, disiplini ile birlikte bunların üstesinden gelmişti.⁴⁷⁶ Ertem’in bu yorumu yaptığı zamanlar Alman ordusunun kazanım konusunda zirve noktasında bulunduğu zamanlardı. Bunun yanında Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin de bir hayli sıcak olduğu günlerdi. 1941 yılının ikinci yarısındaki yorumlar bu anlamda Türk kamuoyunda benzer niteliklere sahipti.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Çığır* dergisinde Almanya’nın ekonomisini övmüştü. Fındıkoğlu’na göre Almanya 1914’deki savaştan dersler çıkarmıştı. 1939 yılı için senelerdir hazırlanıyormuş gibi durmuştu. 1933’ten beri Alman iktisadı savaş için hazırlanmıştı ve herhangi bir savaş durumunda alınacak önlemlerin hazırlanması da 1933 yılından beri sürdürülmüştü. Nitekim bu planlanan önlemler, savaşın başlaması ile birlikte alınmıştı. Fındıkoğlu’nun iddiasına göre yazının yılı 1942 olmasına rağmen Almanya’da 1939 yılında belirlenen fiyatlar aynıydı. Önemli bir gıda maddesi olan patates, kupon ile dağıtılmadığı gibi fiyatlarda herhangi bir dengesizliğe de yol açmamıştı. Almanya bu savaşa iyi hazırlanmıştı. Türkiye ise savaşta olmamasına rağmen iktisadi anlamda olumsuz etkilenmişti.⁴⁷⁷ Fındıkoğlu’nun yorumu Türk kamuoyundaki farklı yorumlardan bir tanesini oluşturmuştu. Almanya ile olumlu/olumsuz yorumlarda bulunulsa da Almanya’nın övülüp Türkiye’nin eleştirildiği bir durum pek görülmemişti. 1942 yılında Türk kamuoyunda Almanya’ya yönelik güvende çatlaklar yaşanmıştı.

⁴⁷⁵ Sıtkı Tuncer, “Milliyetçiliğimiz Nasıl Olmalı?”, *Tanrıdağ*, S. 10., 10.07.1942, s. 9.

⁴⁷⁶ Sadri Ertem, “Harp ve Edebiyat”, *Dikmen*, Y.1., S. 3., 01.08.1941.

⁴⁷⁷ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “İhtikârın Hukukî ve İktisadî Mahiyet”, *Çığır*, Y. 10., S. 114., 05.1942, s. 121.

Fındıkoğlu ise Almanya'nın Türkiye'den iktisadi anlamda daha başarılı olduğunu iddia etmişti. Almanya'ya giden Türkler ise Almanya'daki durumun Fındıkoğlu'nun iddiası gibi olmadığını söyleyeceklerdi.

Ekrem Akurgal ve Nihat Erim, Millet dergisinde Almanya'ya yönelik değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk arkeologlarından Ekrem Akurgal'ın değerlendirmesi Türk kamuoyundaki en farklı değerlendirmelerden birisiydi. Akurgal'a göre Alman propagandası Alman mimarisine de yansımıştı. Yeni mimari stil, bizzat Adolf Hitler tarafından yapılmıştı. Yapılar, Nazi rejiminin ihtiyaçlarından ötürü yaratılmıştı. Yapıların boyutları özellikle büyüktü. Alman ulusunun kudretini gösteriyordu. “...Her göze çarpan yerde eski bir tarihî hâdise, geçmiş günlerin büyük işleri belirtili bir şekilde Alman milletine hatırlatılmak için, sembollerle canlandırılmıştır. Yeni Alman yapıları, Alman bayrağını, mimariliğin en esaslı bir süsü haline soktular. Bu yapılar tam mânası ile “nasyonal-sosyalist” bir mimari”ydi.⁴⁷⁸ Almanya'dan kaçan bilim insanlarının arasında mimarlar da vardı ve bu mimarlardan Türkiye'ye gelen önemli mimarlar da bulunmuştu. Bu anlamda Türkiye'de Nazi mimarisinin savaş dönemi dergilerde değerlendirilmemesi şaşırtıcıydı.

26 Mart 1971'de Türkiye Cumhuriyeti'nin 13. Başbakanı olacak olan Nihat Erim'e göre Versailles Antlaşması'nın savaş dolu günlere gelmesindeki ilk sebep Birinci Dünya Savaşı'nın kazananlarıydı. Kazanan devletler adaleti ve huzuru sağlamaları gerekirken, yalnızca intikam duygusunu körüklemişlerdi. İnsanlık, yirmi sene boyunca huzurlu günlerden uzak kalmıştı. Yirmi senenin nihayetinde ise beklenen yaşanmıştı. Gerek konferanslar gerek Milletler Cemiyeti, nihai savaşın önüne geçememişti. İkinci sebep ise milliyet fikrinin yayılması ve güçlenmesiydi. İki sebep de Almanya'yı bugünlere getirmişti.⁴⁷⁹ Nihat Erim'in galip devletlere yaptığı bu eleştiriler, eleştirilerin yapıldığı gün itibarıyla önemliydi. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nın kazananları İkinci Dünya Savaşı'nın kazananları olmaya çok yaklaşmışlardı. Erim'in eleştirileri bir bakımdan geleceğe bir uyarıydı. Versailles Antlaşması'ndan ötürü Erim de İtilaf devletlerini suçlamıştı. Bunun yanında Erim, 20. yüzyılın en etkili ideolojilerinden birisi olan

⁴⁷⁸ Ekrem Akurgal, “Yeni Alman Mimarisi”, *Millet*, Y.1., S. 11., 03.1943, s. 339-340.

⁴⁷⁹ Nihat Erim, “Millî Birliğin Temini Üzerinde Düşünceler”, *Millet*, Y. 2., S. 17., 09.1943, s. 130.

milliyetçiliği ve millet fikrini de eleştirmişti. Anadolu milliyetçiliğini destekleyen Millet dergisinde Erim'in yazısı bu anlamda bir farklılığı oluşturmuştu.

Hüseyin Nihal Atsız ve Sabahattin Ali arasında 3 Mayıs 1944'te başlayan hakaret davası 9 Mayıs'ta sona erdi. Hüseyin Nihal Atsız dört ay hapis cezasına çarptırıldı ve 100 Türk Lirası tazminat ödemeye mahkûm oldu.⁴⁸⁰ Fakat hakareten ötürü başlayan dava 9 gün sonra bambaşka bir yargılamaya dönüşecekti. 3 Mayıs'taki yargılama sırasında Nihal Atsız'ın taraftarlarının başlattığı taşkınlıklar Türk hükümetinin dikkatini çekmişti. Taşkınlıklar sonrasında gözaltına alınan kişilerin evleri arandığında şüpheli belgelere rastlanmıştı. Bunun sonucunda hükümeti devirme planı suçlamasıyla Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkân, Zeki Velidi Togan, Ferid Cansever ve bu kişilerin yakın arkadaşlarının evlerinde arama yapılmıştı. 18 Mayıs 1944'te yayınlanan resmi tebliğe göre bu aramaların sonucunda Irkçılık ve Turancılık gayeleri güden ve son zamanlarda faaliyetlerini arttırdıkları tespit edilen bu şahısların faaliyet programlarında ve propaganda organlarında gizli şifreler ve parolalar bulunmuştu. Bu kişiler Türkiye'ye zararlı ideolojilerini aktarmak için çalışmışlardı. Durumun ciddiyetinden ötürü bu duruma adli merciler kanuni takibat yapabilmek için el koymuşlardı.⁴⁸¹ 19 Mayıs 1944'te Gençlik ve Spor Bayramı için düzenlenen törende konuşma gerçekleştiren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu konuşmasında Irkçı-Turancı gruba yönelik sert ifadelerde bulunmuştu. İnönü, Turancılık fikrinin son zamanların zararlı ve hastalıklı fikirlerinden birisi olduğunu söylemişti. Kurtuluş Savaşı sona erdiğinde Türkiye yalnızca Sovyetler Birliği ile dosttu ve diğer miller eski düşmanlıklarının bütün hatıralarını zihinlerinde tutmuşlardı. Fakat Türkiye Cumhuriyeti 20 sene boyunca bütün devletlerle barışçıl bir şekilde geçinmişti. Turancılar ise Türkiye'yi komşularıyla tekrar düşman etmek istemişlerdi. Turancılar Türk hükümetinin kendisiyle münakaşa edemeyeceğini düşünmüşlerdi fakat bu konuda aldanmışlardı. İnönü, Turancıların daha çok aldanacağını iddia etmişti. İnönü konuşmasında okullardan, öğrencilerden ve öğretmenlerden bahsetmişti. Konuşmasının sonlarında ise Turancılar üzerine değerlendirmede bulunmuştu. Irkçı-Turancı fikirlerin Türk gençliğine aşılmasını engellemek istemişti.⁴⁸² İnönü'nün konuşmasında Sovyetler Birliği'nin geçmesi önemliydi. Bu tutum Türkiye'nin içeride yaratacağı bir tahribattan

⁴⁸⁰ "Nihal Adsız-Sabahaddin Ali Davası Bitti", *Cumhuriyet*, 10.05.1944.

⁴⁸¹ "Gizli Bir Teşkilât Meydana Çıkarıldı", *Akşam*, 19.05.1944.

⁴⁸² "Milli Şefin Tarihî Nutku", *Cumhuriyet*, 20.05.1944.

ziyade dış politikada yaratacağı bir tahribatın düşünüldüğünü ortaya koymuştu. Türkiye problemini kendi içinde Matbuat kanunu ile halledebilirdi. Fakat İnönü'nün konuşması dünya kamuoyunda ve özellikle Sovyet kamuoyunda yankı yapılacağı ortadaydı. Bu yüzden İnönü halka seslenirken bu durumdan bahsetmesi Türkiye'nin değişen dış politikasına yönelik önemli bir adımdı.

Cumhuriyet gazetesinden Hem Nalına Hem Mihına köşesi, İsmet İnönü'nün konuşmasını ve Turancılık davasını değerlendirmişti. Köşeye göre “*en büyüğümüz*” yani Milli Şef, Türk gençliğini ve Türk milletini Turancılık, ırkçılık gibi tehlikeli cereyanlara karşı uyarılmıştı. Öğretmenlerin politik düşüncelerini öğrencilere yansıtma konusunda dikkatli olmalarını istemişti. Köşeye göre yalnızca dikkat edilmesi gereken nokta eğitim değildi. Orduya da dikkat edilmeliydi. Köşe İttihat ve Terakki zamanlarına gönderme yaparak Balkan savaşlarını kaybedilmesini ordunun siyasetle meşgul olmasına bağlamıştı. Köşeye göre öğretmenlerin sağcı görüşlerden kaçınmaları gerektiği gibi solcu görüşlerden de kaçınmalıydı.⁴⁸³ Cumhuriyet gazetesinde yargılamalarla ilgili başka bir yorumda bulunulmamıştı. Türk kamuoyunda Alman milliyetçiliğini destekleyen yazıların bulunduğu Cumhuriyet gazetesi bu konuyla ilgili 18 Mayıs 1944'teki resmî tebliğ ile ilgili yorum yapmaktan kaçınmıştı. Hem Nalına Hem Mihına köşesi Cumhuriyet gazetesinin genel yayın politikasına tam olarak uymadığı için Alman milliyetçiliği bu köşede eleştirilere de uğramıştı. Bu yüzden diğer yazarlar bu konuda yorum yapmazlarken Hem Nalına Hem Mihına köşesi Cumhuriyet gazetesindeki tek yorumu yapmıştı.

Ulus gazetesinden Falih Rıfkı Atay, İsmet İnönü'nün konuşmasından ve Irkçılık/Turancılık meselesi ile ilgili yorumda bulunmuştu. Turancılık ve ırkçılığı sapıtkanlık olarak nitelemişti. Atay'a göre ırkçılık ve Turancılık Türkiye'nin öz menfaatlerine aykırıydı. Eğer ki aykırı olmasaydı Türkiye'de bu tarz politikalar yer altından gizli örgütlere lüzum kalmazdı. Atay'a göre Irkçı/Turancı grup Cumhuriyet Halk Partisi'ni veya Türk hükümetini ortadan kaldırmayı değil, Türkiye'yi bir iç savaş neticesinde boğmayı istemişlerdi. “*Fesatla dar beyin, bir daha birbirini bulmuştu*”.⁴⁸⁴ Türk hükümetinin yayın organı olan Ulus gazetesinin başmuharriri Falih Rıfkı Atay, olağan bir şekilde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün görüşlerini sıkı bir şekilde

⁴⁸³ Hem Nalına Hem Mihına, “Onun Gösterdiği Yol”, *Cumhuriyet*, 20.05.1944.

⁴⁸⁴ Falih Rıfkı Atay, “Cumhurreşisimizin Nutku”, *Ulus*, 21.05.1944.

savunmuştu. Fesatlıkla dar bir beynin bir araya geldiğini iddia etmişti. İrkçı/Turancı gruba hakarete bulunmuştu. Ulus gazetesi denge politikasını güden gazetelerin başında gelmişti. Atay bu denge içerisinde Almanya lehine yazılar kaleme almıştı. Fakat hükümetin politikası değişince Atay'ın yazısındaki milliyetçiliğe dayanan üslup da değişmişti.

Akşam gazetesinden Necmettin Sadak da diğer yazarlar gibi İsmet İnönü'nün konuşmasından bahsetmiş fakat yorumlamaları sınırlı olmuştu. Sadak'a göre "*İrkçılık, Türkiyeyi içinden, Turancılık dışardan yıkmak için bulunmuş en verimli tedbirlerdi*". Sadak için ırkçılık ve Turancılık yalnızca Türkiye'nin topraklarına zarar vermekle kalmazdı. Ayrıca Türk milletinin ruhuna da işleyerek bir tahribat yaratabilirdi.⁴⁸⁵ Sadak kısa bir şekilde de olsa ırkçı/Turancı grubu eleştirmiş ve Türk kamuoyundaki diğer yazarlar gibi İnönü'nün konuşmasından övgüyle bahsetmişti.

Vakit gazetesinden Asım Us, ırkçı/Turancı grup ile ilgili diğer yazarlarla aynı görüşleri paylaşmakla beraber farklı bir yorumda bulunmuştu. Us, ırkçılığı ve Turancılığı gençleri kötü bir şekilde etkilemesi adına eleştirmişti. Özellikle gençlere yapılan anketler üzerinden Türkiye'de bir ırkçılık veya Turancılık cerayını olduğunun gösterilmeye çalışıldığından bahsetmişti. Turancıların kendilerine Ziya Gökalp'i örnek aldıklarını ve Gökalp'in:

"Vatan, ne Türkiye, ne Türkistan

Vatan, müebbed bir ülkedir: Turan!"

dizelerinden etkilendiklerini söylemişti. Fakat Us'a göre Ziya Gökalp daha hayattayken Turancılık fikrinden vazgeçerek Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasetini benimsemişti. Nitekim Türk Ocakları'nda da Türk olmayıp kendisini Türk hisseden isimler vardı. Us için bu yüzden Türkler Altı okun işaret ettiği mefhumları izlemelilerdi.⁴⁸⁶ Us'un değerlendirmesi Türk kamuoyundaki diğer yazarlardan daha farklı olmuştu. Diğer yazarlar İnönü'nün sözleri etrafında yazılarını kurgulamışlardı. Fakat Asım Us ise Turancıların sembol ismi Ziya Gökalp üzerinden bir değerlendirmede bulunmuştu. Nitekim Milliyetçi yazarların oluşturdukları dergiler incelendiğinde Ziya Gökalp ile ilgili dergilerde bir hayli yazı olduğu tespit edilmişti. Ziya Gökalp ve Namık Kemal, yazılara

⁴⁸⁵ Necmettin Sadak, "Millî Şefin Millete Büyük Dersi", *Akşam*, 21.05.1944.

⁴⁸⁶ Asım Us, "Türk Milletinin Siyasî (Amentü)sü", *Vakit*, 21.05.1944.

sıkça konu olmuştu. Asım Us da muhtemelen buna dayanarak Turancı grubu eleştirmiş ve Gökâlâp'ın de Turancılık fikrinden vazgeçtiğini iddia etmişti.

Son Posta gazetesinden Feridun Osman Menteseoğlu İnönü'nün nutku üzerinden ırkçı/Turancı gruba eleştirilerde bulunmuştu. Menteseoğlu hakikatin acı olduğunu düşünmüştü. Turancılığı Türkiye Cumhuriyeti'ni darmadağın edebilecek bir siyaset olarak tanımlamıştı. Vatandaşlar kandırılmış, bazı öğretmenler ise çocuklara kötü örnek oluşturarak Turancılık fikrini aşılamaaya çalışarak bir cinayete yol açmışlardı. Menteseoğlu'na göre eğer ırkçı/Turancı olanlar hükümeti devirme niyeti taşımışlarsa Türk hükümetinin çok sağlam olduğunu unutmuşlar demektir. “*Biz bu vatani fikir serserilerinin pazarında mezada vermedik*”.⁴⁸⁷ Feridun Osman Menteseoğlu Muğla Milletvekili'ydi. Bu yüzden diğer yazarlardan farklı olarak resmî tebliğde bulunan hükümeti devirme teşebbüsünden ötürü ırkçı/Turancı gruba öfkelenmiş ve cümlelerinde bu öfkeyi belirgin bir biçimde göstermişti. İrkçı/Turancı fikirlerden ziyade bu grubun hükümeti devirme ihtimali üzerinde yoğunlaşmıştı. Çünkü kendisi milletvekiliydi.

Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman, ırkçılık ve Turancılık ile ilgili Almanya ve Sovyetler Birliği üzerinden değerlendirmede bulunmuştu. Yalman, resmî tebliğdeki isimleri gördüğü zaman iddia edilenlerden daha fazla emel ve daha fazla insan olduğunu düşünmüştü. Bunun yanında bu isimlerin Mihver devletlerden emir alan ve onların ajanları gibi hareket eden kimseler olduğu sonucuna varmıştı. Yalman'a göre bu kişiler Alman propaganda silahlarını kullanmışlar ve Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanlık hislerini körüklemeye çalışmışlardı. Hâlbuki Sovyetler Birliği Türkiye'nin istiklâl mücadelesinde yardım eden tek millettir.⁴⁸⁸

Tanin gazetesinden Hüseyin Cahid Yalçın, İnönü'nün nutku ve ırkçı/Turancı cereyan ile ilgili menfaat üzerinden bir yazı yayınlamıştı. Yalçın'a göre Türkiye, beş senedir başarılı politikasını sürdürmüştü. Fakat ırkçı/Turancı cereyan yüzünden bu başarılı politika bozulabilirdi. Bu mesele Türkiye'de sinirlilik ve üzüntü yaratmıştı. Bu duygular İnönü'nün sözlerinde kendisini göstermişti. Yalçın, İnönü'nün Türk vatanında rejim aleyhine girişilen hareketi sonlandıracağını ve düşmanların menfaatlerini boşa

⁴⁸⁷ Feridun Osman Menteseoğlu, “ İnönünün Gösterdiği İstikbal Yolu”, *Son Posta*, 20.05.1944.

⁴⁸⁸ Ahmet Emin Yalman, “Geçmiş Olsun”, *Vatan*, 20.05.1944.

çıkarcasına inancını vurgulamıştı.⁴⁸⁹ Hüseyin Cahid Yalçın genel olarak sert eleştirilerde bulunmuştu. Fakat Türk siyasetindeki meseleler üzerine sert bir eleştiriden ziyade Türkiye'nin menfaatini düşünmüş ve İnönü'yü övmüştü. Düşman menfaatinden bahsettiği kısımda ise üstü kapalı bir şekilde Almanya'ya gönderme yapmıştı.

Resmi tebliğin yayınlandığı 18 Mayıs 1944 tarihinde Sovyetler Birliği'nde de önemli bir gelişme yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin Devlet Başkanı Josef Stalin'in emri doğrultusunda Kırım Türkleri'nin sürgün edilmesi kararı verilmiştir. Nitekim kurulması planlanan Turan devletinin önemli isimleri Kırım Türkleridir. Sürgün ile tahkikat arasında kesin bir bağlantı kurulamamıştır. Gazetelerde, dergilerde ve belgelerde bu iki olayın aynı gün yaşanmasına dair bir ipucu bulunamamıştır. Fakat Türkiye'nin izlediği denge politikası ve Sovyetler Birliği savaşı üstün götürürken Sovyet karşıtı isimlerin gözaltına alınmaları ve Kırım Türklerinin aynı gün sürgün edilmesi bir rastlantıdan fazlasını ifade ediyor olabilir. Bu çalışmanın kapsamında bulunmadığı için yalnızca aynı gün içinde benzer kitleyi hedef alan durumların yaşanması belirtilmiştir.

7 Eylül 1944'te ırkçı/Turancı gruptan Reha Oğuz Türkkkan, Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Nurullah Barıman, İsmet Tümtürk, Zeki Ozgür, Cihad Savaşfer, Hamza Sadi Özbek, Fehiman Altan, Necdet Sancar, Orhan Şaik Gökyay, Hikmet Tanyu, Fethi Tevet, Alparslan Türkeş, Cebbar Şeneki Said Bilgiç, Cemal Oğuz Öcal, Fazıl Hisarcıklı, Muzaffer Eriş, Hüseyin Namık Orkun, Hasan Ferid Cansever, Saim Bayrak ve Yusuf Kadıgil gibi isimlerin yargılamaları başlamıştır.⁴⁹⁰ Resmî Tebliğ'e göre Gürem isimli örgüt kurarak hükümeti devirme teşebbüsünde buldukları iddia edilmiştir.⁴⁹¹ Altmış altı duruşmanın ardından (Özdoğan, 2019: 112) 29 Mart 1945'te mahkeme suçluları çeşitli cezalara çarptırmıştır. Sanıklardan yalnızca on tanesine mahkûmiyet kararı verilmiştir. Geri kalanlara beraat etmiştir. Zeki Velidi Togan 10 sene, Reha Oğuz Türkkkan 5 sene 10 ay, Cihad Savaşfer ve Nurullah Barıman 4 sene, Necdet Sancar 1 sene 2 ay, Alparslan Türkeş 9 ay 10 gün, Fethi Tevetoğlu 11 ay 20 gün, Nihal Atsız 4 sene 3 ay 15 gün, Cebbal Şenal ve Cemal Oğuz Öcal 11 ay, hapis cezası almışlardır.⁴⁹² Hükümeti devirmeye yönelik verilen bu cezalar mahkûmların temyize başvurmalarının

⁴⁸⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, "Milli Şefin Gençliğe Hitabesi", *Tanin*, 20.05.1944.

⁴⁹⁰ "Turancıların Dünkü Mahkemesi", *Cumhuriyet*, 08.09.1944.

⁴⁹¹ "İrkçılık ve Turancılık Hareketinin İç Yüzü", *Tan*, 13.09.1944.

⁴⁹² "İrkçuların Davası Bitti", *Cumhuriyet*, 30.03.1945.

bırakılmıştır. Dava 31 Mart 1947 yılında kesin karara bağlanmış ve bütün sanıklar beraat etmişlerdir (Atabay, 2005: 329).

Türkiye'deki milliyetçi matbuat incelendiğinde yazarların Nazizm'in etkisinde kalmalarına yönelik bulgulara ulaşılmamıştır. 20. Yüzyılı önemli ölçüde etkilemiş akımlardan birisi olan Milliyetçilik akımı Türkiye'yi de etkilemiştir. Fakat bu etki Nazizm'in Almanya'ya sirayet etmesiyle birlikte yaşanmamıştır. Türkiye'de milliyetçi matbuat yazılarında Nazi taraftarlığı yapmamakla beraber yazılarında Türkiye harici diğer ülkelere pek az yer vermişlerdir. Yargılanan isimlerden pek azı Milliyetçi matbuatın içerisindeki önemli kişilerdir. Nitekim Türk Yurdu dergisinde yazıları yayınlanan ve on sene hapis cezasına mahkûm edilen Zeki Velidi Togan'ın yazılarında Alman savunuculuğu bulunmamıştır. Milliyetçi dergiler Türk kültürüne dair yazılar yayınlansalar da bu yazılarda başka milletler ile kıyaslama yapılmadan ve tarihsel bir çerçevede yapmışlardır. Irka dair yazıların başlangıç tarihi ise bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği doğrultusunda ortaya atılan Türk Tarih Tezi'nin çıkış noktasıdır. Adolf Hitler ve Nasyonal Sosyalistler henüz Reichstag'ta bulunmazken Türkiye'de ırk araştırmaları başlatılmıştır. Dergilerde Almanya ismi bir hayli nadir geçmiştir. Almanya ile Krom Anlaşması'nın sonlandırılması (21.04.1944) ile ırkçı/Turancı grup ile ilgili Resmi Tebliğ'in yayımlanması (18.05.1944) arasında yaklaşık bir ay vardır. Türkiye'nin Almanya ile ilişkileri sonlandırması (02.08.1944) ile Irkçılık ve Turancılık yargılamasının başlaması (07.09.1944) arasında da yaklaşık bir ay vardır. Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilân etmesi (23.02.1945) ile Irkçılık ve Turancılık davasının sonuçlandırılması ve sanıklara ceza verilmesi (29.03.1945) arasında da yaklaşık bir ay vardır. Türkiye'nin değişen dış politikası, ülke içi siyasette kendisini keskin bir şekilde göstermiştir. Sovyetler Birliği savaş üstünlüğünü eline aldıktan sonra savaşa girmemek için büyük çaba gösteren Türkiye'nin karşısında yeni bir tehlike belirmiştir. Almanya'nın saldırı çekincesi yerini Sovyetler Birliği'nden bir saldırı çekincesine bırakmıştır. Bu yüzden Türk hükümeti, Almanya'dan uzaklaştıkça Almanya'yı savunup Sovyetler Birliği aleyhinde ifadelerde veya eylemlerde bulunan kişileri cezalandırmıştır. Burada Türk hükümetinin amacı hükümet darbesini engellemek değildir. Savaş boyu izlediği denge politikasını sürdürmektir. Türk kamuoyunda Almanya küçük kitleler hâlinde savunulmuştur. Fakat Türk kamuoyu, yaklaşık 6 sene boyunca Sovyetler Birliği'nin varlığını unutmuştur. Nazi-Sovyet paktından beridir Türkiye'de Sovyetlere karşı bir

kırgınlık yaşanmış, Şükrü Saraçoğlu'nun başarısız Moskova gezisinden sonra ise iki ülke arasında neredeyse ilişkiler sonlanma noktasına gelmiştir. Türk hükümeti, Sovyet tehlikesini engellemek için savaşta veremediği desteği sembolik bir şekilde ülke içinde vermeye çalışmıştır. İki ülke savaşın ardından gerilince de Türk hükümeti stratejisinden vazgeçerek “hükümeti devirme teşebbüsü” gibi önemli suçlardan mahkûm olmuş isimlerin beraatına karar vermiştir. Türk kamuoyunda Nazizm ve Turanizm etkili olmamıştır.

6.2 ALMANLAR VE ALMANYA

Türk kamuoyunda Almanya bu bölüme kadar genel olarak köşe yazılarından anlatılmıştır. Hâlbuki Almanya'ya herhangi bir sebepten ötürü gitmiş veya Türkiye'de Almanlar ve Almanya ile anıları olan isimler de vardır. Bu isimler anılarını kayıt altına almıştır. Almanlar ve Almanya kısmında bu kişilerin anıları incelenecektir.

Nejat Eczacıbaşı'na göre Almanya'daki Türk tutumu, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce de bir hayli samimiydi. Hatta Almanya'da en çok sempatiyi görenler, Türkler ve Türk öğrencilerdi. Eczacıbaşı'nın Almanya'da bulunduğu zamanlarda Almanlar, Türklere büyük sevgi ve saygı beslemişlerdi. Bu sevgi ve saygının sebebi yalnızca iki ülkenin Birinci Dünya Savaşı'nda silah arkadaşlığı yapmaları değildi, ayrıca Hitler'in Atatürk'e duyduğu hayranlık da sevgi ve saygının derecesini arttırmıştı. Hitler, Atatürk'ün Sevres'i yırtmasından etkilenmiş ve Versailles'ın da aynı şekilde yırtılacağı konusunda kendisine örnek almıştı. Bu örnek alma olayı bazı cephelerde yanlış anlaşılmıştı. Eczacıbaşı'na göre Hitler, Atatürk'ü tam olarak örnek alsaydı İkinci Dünya Savaşı veya Yahudi Soykırımı tarzı çılgınlıklara girişmezdi. Hitler'in Atatürk'ten örnek aldığı şey sadece Versailles'ın yırtılmasıydı.

“Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yılını kutladığımız 1933'de, Almanlar bu kutsal olayı adeta bizlerle yaşamışlardı. Tiergarten'deki Türkiye Büyükelçiliği'nde törene katılma düzeyinin eşsiz ölçülerde olduğu yıllarca konuşulmuştu. Elçilikteki törene, Hitler dışında zamanın bütün ünlüleri katılmıştı”. (Eczacıbaşı, 1982: 44-45)

Adolf Hitler'in iktidara geldiği ilk yıllarda Nejat Eczacıbaşı Almanya'da bulunmaktaydı. Eczacıbaşı'nın tespitleri Hitler rejiminin Türkiye'ye yönelik ilk ifadeleriydi. Bu anlamda Nazi hükümetinin Türklere karşı tutumunda 12 sene boyunca büyük bir değişiklik geçirmediği söylenebilirdi. Türkiye'de bu durum kabul edilmek istenmese de Adolf Hitler'in örnek aldığı ülkelerden biri Türkiye, liderlersen birisi ise Mustafa Kemal Atatürk'tü. Nitekim Türkiye'nin ve Atatürk'ün örnek alınması savaşın bu noktalara gelmesinin sorumluluğunu Türkiye'ye yüklenileceğinin anlamı taşımamıştı. Çünkü Türkiye Milli Mücadele döneminden sonra sınırları dışında herhangi bir operasyona girişmemiş, Türk nüfusun çoğunlukta bulunduğu Hatay'ı diplomasi yoluyla Hatay'da yapılan oylamanın neticesinde kendi topraklarına katmıştı. Hitler'in bu sözleri, Türkiye'yi yalnızca o günün koşullarında bağlamıştı.

Feridun Cemal Erkin, 1934 yılında Almanya'nın ne kadar refah içerisinde olduğundan söz etmişti. Cemal Erkin'e göre Almanya'ya bakıldığında ne kadar canlandığı görünmüştü. Almanya, eğlence sektörü açısından Fransa'yı bile geçmişti. Otomobil satışları artmıştı, kültür, sanat ve eğlence yerlerinin sayıları arttırılmıştı. Fakat Alman Mark'ının durumuna bakıldığında bu durumun suni olduğu belliydi (Cemal Erkin, *Dışişlerinde...*, 1987: 65).

Feridun Cemal Erkin, görev sırasında defalarca kez karşılaştığı Joseph Goebbels'i övmüştü. Cemal Erkin'e göre Goebbels büyük bir zekâyâ sahipti. Bunun yanında propaganda konusunda da dehaya varan bir yeteneği vardı. En önemsiz görünen yıl dönümlerini bile öylesine işleyip dönüştürüyordu ki bütün Alman kitlelerini bir araya getiriyordu. Bütün fırsatlardan halkın güvenini, desteğini korumak adına faydalanıyordu. Almanların zor zamanlardaki hislerine hitap ediyordu. Nazilere en soğuk olan kitlelere bile milliyetçiliği aşıyor, aynı ülkenin insanları olduklarını ve bir bütün olduklarını anlatarak bu kitleleri de kazandırıyor (Cemal Erkin, *Dışişlerinde...*, 1987: 62-63).

Feridun Cemal Erkin, "*Nazi rejiminin realitesini ve kandırmacalarını anlatmıştı*". Cemal Erkin'e göre Almanya'da objektif bir şekilde bakıldığında, iktidarının ilk zamanlarında ve seçim süreçlerinde halka bir hayli ilgi çekici vaatlerde bulunulmuştu. Fakat yıllar geçtikçe Almanya'daki hayat zorlaşmaya başlayınca hükümet stratejisini değiştirmişti. Nazi hükümeti, yıkılmamak için Alman milletinin dikkatini başka yöne, ülke dışına çevirmişti. Alman hükümetine göre Alman milleti, başkaları tarafından yok edilmek

istenen kurbandı. Alman milletinin enerjisini kullanmak, ülke içindeki sorunları susturmak için dış sorunlar bahane edilmişti (Cemal Erkin, Dışişlerinde..., 1987: 66). Feridun Cemal Erkin genel olarak Almanya'yı eleştirmişti. Goebbels'i överken bile eleştiride bulunmuştu. Daha sonrasında Goebbels ile Alman hükümetini Almanya'yı kandırdıkları için eleştirmişti.

Nadir Nadi, anılarında Peyami Safa'dan bahsetmişti. Hitler'in Danzig'in ele geçirilişi ile ilgili yaptığı konuşmayı radyodan dinliyorlardı. Nadi, Hitler'in bir hayli sinir bozucu, hatta bir odunu kesen elektrikli testereye benzeyen sesi olduğunu düşünmüştü. Mussolini'nin sesi, Hitler'e göre daha erkeksi bir yapıdaydı. Bunların yanında Hitler'in konuşması daha rahat ve hızlıydı. Nadi, Hitler'in konuşmasından sıkılıp odasına gitmeye karar vermişti:

“...Odama gitmek üzere kapıyı açarken, tek kelime Almanca bilmeyen Peyami'yi bir köşeye büzülmüş heyecandan yüzü sapsarı kendini kaybetmişcesine parazitlerin daha da bozduğu o histerik sesi dinler gördüm. Biraz sonra arkadaşlar onu ispazmoza tutulmuş bir halde bütün kasları gerilmiş olarak yarı baygın odama getirecekler ve telefonla acele bir sinir doktoru çağıracaklardı. Bir kelimesini anlamadı Danzig nutku ile Peyami mest olmuştu. Çağımızın en büyük devrimlerinden birinin başarılı olduğuna inanıyordu”. (Nadi, 1998: 48-49)

Faris Erkman bu konuya Nadir Nadi'den daha farklı yaklaşmıştı. Erkman, Safa'nın durumuyla ilgili bir düzeltme yapmıştı. Bu rivayetin pek gerçek olamayacağını düşünmüştü. Safa'nın Hitler'e değil, Almancaya büyük bir hayranlığın olduğunu iddia etmişti. Bu iddiasını Peyami Safa'nın 24 Mart 1942'de Tasviri Efkâr gazetesinde yazdığı yazı ile örneklemişti. Safa, *“pek başarılı bir operet sanatçısı olmayan”* Erna Szak'ın sesinden *“bu bir ses değil mucizedir”* şeklinde bahsetmişti (Erkman, 1943: 27). Peyami Safa'nın Almanya'ya olan ilgisi ve Hitler'e olan desteği Türk kamuoyunda bir tartışmaya neden olmuştu. Özellikle bu konuda yapılan çalışmalarda Nadir Nadi'nin *“Perde Aralığından”* isimli kitabında Safa ile geçmiş bu anı çok sık kullanılmıştı. Fakat Faris Erkman'ın ifadeleri ise çalışmalarda genellikle geçmemişti. Yine de Peyami Safa ve Almanya başlıklı bir değerlendirme yapılacak olursa Safa'nın Nazi Almanyası'na yönelik bir hayranlığı olduğu söylenebilecekti. Yapılan okumalarda Safa'nın yazıları kullanıldığında bu sonuç çıkmıştı.

Altan Öymen'in anılarında komşusu olan Şönfelt Teyze göze çarpmıştı. Komşusu, Öymen'e pasta yapmıştı. Bu pastanın ham maddeleri ise Almanya'dan getirilmişti. Bu ham maddelerin getirilmesi sağlayan kurum muhtemelen Alman Büyükelçiliği'ydi. Almanya savaş içerisinde olmasına rağmen ülke dışında yaşayan vatandaşlarına da imkânlar sağlamıştı. Ne olursa olsun bir bütün olduklarının mesajını vermişlerdi. Şönfelt Teyze, Öymen'e Almanya'dan gelen birkaç dergi hediye etmişti. Derginin içinde ise sarı saçlı kızlar ve oğlanlar, okulda spor etkinlikleri yapıyorlardı. Bu dergiler genellikle propaganda amacı taşıyorlardı. Almanlar mutlu ve güçlülerdi (Öymen, 2012: 222). Baba Öymen'in arkadaşı olan Sadık Bey'e göre Türkiye ile Almanya'nın dostluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uzanıyordu. Türkler Almanlara hep sadık kalmıştı. Bütün bunları Hitler unutmamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye bir zararı olmadığı gibi, Türkiye'nin İngiltere ile anlaşmasına da sert bir çıkışta bulunmamıştı. Türkiye, Hitler ile bir olup onlara destek olmalıydı. Hitler ile Mussolini ne kadar dost da olsalar Hitler Mussolini'ye gününü mutlaka gösterecekti. Çünkü İtalya, 1915'te Almanya'yı arkasından vurmuştu. Baba Öymen ise arkadaşının sözlerine pek de hak vermezdi. Altan Öymen'e göre Baba Öymen'in Cevat Dursunoğlu, Emir Erişirgil gibi diğer dostları ile harp sohbetleri daha gerçekçi olurdu. Almanların Rusya'da muzaffer olamayacaklarını düşünürlerdi. Özellikle Amerika savaşa dâhil olduktan sonra Müttefik devletler savaşı muhakkak kazanacaklardı (Öymen, 2012: 291-292). Altan Öymen anılarında Türkiye'deki Alman propagandasından bahsetmişti. Türkiye'deki Alman vatandaşları bile dergiler aracılığıyla Türkleri etkilemeye çalışmışlardı. Altan Öymen savaş sona erdiğinde henüz 13 yaşındaydı. Öymen'in bu dönemdeki anıları bu yüzden bir çocuğun anılarını oluşturmuştu.

Altan Öymen, Almanya'nın Türkiye'de Yahudiler üzerinde oluşturduğu güvensizlikten bahsetmişti. Öymen'e göre Yahudiler ne İzmir'in işgali sırasında sevinç gösterileri yapmışlardı ne de İstanbul'da Yunan bayrağı açmışlardı. Türkiye'nin zararına bir davranışta bulunmamışlardı. Fakat Nazi rejiminin 1930'lardaki faaliyetleri sayesinde yalnızca Türkiye'de değil, dünyada Yahudilere karşı olan antipatiyi artırmıştı. Türkiye'de ise Karikatür ve Akbaba gibi dergiler Yahudi tiplerini ile dalga geçmiş, o zamanlarda küçük yaşlarda olan Öymen de bu dergilerden etkilenmişti. Her kötü olaydan Yahudilerin parmağı aranır duruma gelinmişti. Türkçü-İrkçı camiadan da Yahudilerin ekonomik yapıyı bozduklarına dair haberler yapmışlardı. Öymen de çıkan haberlerden ötürü

Yahudilerin diğer insanlara göre daha güvenilmez ve kötü olduklarını düşünmüştü. Öymen'e göre hükümet üyeleri Yahudiler hakkındaki bu durumdan pek de şikâyetçi değillerdi (Öymen, 2012: 288). Akbaba ve Karikatür dergilerinde Yahudiler ile dalga geçilen karikatürler mevcuttu. Öymen'in Yahudilerin suçlanmasına yönelik ifadeleri ise 11 Kasım 1942'de ilân edilen Varlık Vergisi ile bağdaştırılabildi. Nitekim Türkiye'deki Yahudi ve Ermeni varlıklarının sorgulanması bu dönemde yaşanmıştı. Yahudilerin Türkiye'deki ekonomik yapıyı bozdukları ifadeleri yine yeni vergi ile bağlantılıydı. Orhan Seyfi Orhon, Yahudi aleyhtarlığının Alman İmparatorluğu'ndan çok daha önceden beri var olduğunu söylese de Yahudilere en büyük zararlardan birisini Nazizm vermiş ve Almanya'daki Yahudilerin mallarına el koyulmuştu. Bu anlamda Varlık Vergisi'nin getirilmesinde Türkiye'nin Almanya'dan etkilendiği söylenebilirdi. Nitekim Sabiha Sertel anılarında:

“Kanun, Nazi metotlarıyla yürütülüyordu. Şükrü Saraçoğlu, efendisi Von Papen'den, Hitler'den iyi ders almıştı. Aşkale'ye gönderilenler arasında Türkler azdı” (Sertel, 2015: 223).

şeklinde bir eleştiride bulunmuştu. Fakat Varlık Vergisi'ne yönelik yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tartışmalarda ve Türk matbuatındaki yazılarda Almanya'ya yönelik ifadeler geçmemişti. Bu yüzden bu çalışmada Varlık Vergisi'ne yönelik bir bölüm açılmadı.

Hasan İzzettin Dinamo, Bursa Cezaevi'nde yatan Nazım Hikmet ve Orhan Kemal'in Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'yı ele geçirdikten sonra yaşadıkları korkularını anlatmıştır. Dinamo'ya göre Yunan hükümeti, Alman işgalinden sonra Yunanistan'da cezaevinde yatan solcu tutukluları Alman hükümetine teslim etmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu ya öldürülmüştür ya da işkenceye maruz kalmıştır. Nazım Hikmet ve Orhan Kemal de eğer Almanya Türkiye'ye saldırırsa Yunan hükümetinin yaptığını Türk hükümetinin de yapacağını düşünmüşlerdir. Bu yüzden böyle bir duruma karşılık hapishanedeki beton duvarları sönmemiş kireç ile doldurulmuş şişelerle delmeyi planlamışlardır (Dinamo, 1984: 49). Türkiye'nin işgaline yönelik korku, hapishanede bulunan Nazizm ve Faşizm karşıtı insanlar için biraz daha farklı olmuştur. Gestapo'nun göstereceği şiddetli cezalandırma yöntemi ve hükümetin izlediği denge politikası, Türk mahkûmların yalnız bırakılacakları düşüncesi ile Nazım Hikmet ve Orhan Kemal gibi isimleri endişeye sevk etmiştir.

Almanların Balkanlarda saldırıya geçtiği tarihlerde Trakya bölgesinin boşaltılması, resmî binaların taşınması durumları söz konusuken aynı zamanda hapisanelerin de İç Anadolu'ya taşınması söz konusuydu. Nitekim Orhan Kemal'in duyduğu söylentiye göre cezası beş seneye kadar olan mahkûmların listesi istenmişti. Eğer Almanlardan bir saldırı gelirse hapisane de İç Anadolu'ya taşınacaktı. Hatta kimlerin hangi hapisaneye taşınacağına kadar ayarlanmıştı (Kemal, 2007: 52). Bu sırada Orhan Kemal ve Nazım Hikmet, Bursa Cezaevi'nde bulunuyorlardı. Nazım Hikmet'e göre “*şahlanan gericiler*” başarılı olursa insanlık bin sene geriye gidecekti. Fakat Nazım Hikmet Almanların kazanmasını beklemiyordu. Almanlar yenilecekti. Çünkü bu bir tarihi zorunluluktur. Orhan Kemal de Almanların kazanmasından endişeleniyordu. Endişeleri Nazım Hikmet ile aynıydı. Belgrad'ı işgal eden Almanya, Belgrad'da hoş olmayan davranışlarda bulunmuştu. Özellikle hapisanelerde Gestapo üyeleri mahkûmların üzerinde talim yapmışlardı (Kemal, 2007: 53).

Sabiha Sertel, Almanya'nın Rusya'ya saldırma kararı almasından sonra Nazım Hikmet ile arasında yaşananları şöyle anlatıyordu:

“Sovyet-Alman Harbi başladığı zaman, Bursa'da kaplıcalardaydım. Haberi radyoda dinler dinlemez, Bursa Hapishanesi'nde yatan Nazım Hikmet'e telefon açtım, haberi verdim. Nazım şaşırmişti, “Eceli gelen köpek, cami duvarına işer” dedi. Ertesi gün, hapishanede kendisini ziyarete gittim. Hapishane müdürünün odasında buluştuk. Nazım odada bir aşağı bir yukarı geziyor, “İşte şimdi Almanya'nın işi bitmiştir. Moskova'nın önüne kadar gelse dahi sonunda mağlup olacaktır,” diyordu”. (Sertel, 2015: 211).

Behiç Erkin'in anılarına göre Almanya'nın Fransa'yı işgalinden sonra Mısır Elçisi Fahri Paşa, Bordeaux'dan kaybolmuştu. Sonradan öğrenilene göre İspanya'ya kaçmıştı. Kahire'den tanıdığı Almanya'nın Madrid Büyükelçisi ile görüşmüş ve Alman büyükelçi kendisine Nazi propaganda belgeselleri izletmişti. Alman büyükelçi, Fahri Paşa'ya Hitler'in 3 Ekim 1940'ta Londra'da barış anlaşması imzalayacağını söylemişti. Fahri Paşa Alman ordularının asla yenilmeyeceğini düşünmüş ve İspanya'ya giderken bir Alman otomobilinin dağdan inip nehri geçip tekrar dağa tırmandığına şahit olmuştu. Kafasında Almanların yenilmeyeceğine yeni bir kanıt oluşturmuştu. Behiç Erkin ise Almanya'nın 2040'ta bile Londra'da barış anlaşması imzalamayacağını ve gördüğü otomobilin, Hitler'in Londra'da barış anlaşması imzalama ihtimalinden daha gerçekçi olduğunu söylemişti (Erkin, 2019: 482). Erkin, Fransa ele geçirildikten sonra Almanların yaptıklarına şaşırılmıştı. Birkaç Alman askeri Erkin'in kaldığı otele gelmişti. O kadar kibar

ve nazik davranmışlardı ki Erkin hayretler içerisinde kalmıştı. Otelde bulunan 12 yaşında bir çocuk, Alman askerlerine aşağılayıcı bir kelime kullanmasına rağmen askerler çocuğa hiçbir zarar vermedikleri gibi içlerinden bir tanesi çocuğun cebine 10 frank sıkıştırarak bir daha böyle kelimeler kullanmamasını söylemişti. Eğer Almanlar, Fransa'yı işgal ettikleri ilk zamanda davrandıkları gibi davransalardı, Fransızlar Almanlara bağımlı yaşamak konusunda sorun yaşamazlardı (Erkin, 2019: 464). Behiç Erkin, Türkiye'de Almanları destekleyenlerin sayısının fazla olduğunu düşünmüştü. İsmet İnönü ile Winston Churchill arasında Adana'da yapılan görüşmelerden altı gün sonra Erkin, bir davete katılmıştı. Bu davette Alman işgali altındaki Fransa'nın Almanya temsilcisi Krug von Niedda ile karşılaşmıştı. Niedda, Erkin'i sorgulamaya çalışmıştı; Türkiye'de çok fazla Anglofil⁴⁹³ olduğunu iddia etmişti. Erkin ise bu fil kelimesini anlamadığını, Türkiye'de tek tük Anglofil veya Germanofil⁴⁹⁴ olabileceğini söylemişti. Fakat Erkin'e göre bu durum tam tersiydi. Türkiye'de o zamanlar çok fazla Germanofil vardı (Erkin, 2019: 548). Türk kamuoyundaki yazılar incelendiğinde çıkan sonuç ise Türkiye'de çok fazla Germanofil olmadığı, çok fazla Anglofil olduğuydu. Nitekim Türkiye'nin Almanya ile yaptığı her anlaşmada İngiltere'nin ismi geçmiş ve İngiltere'den onay alınmıştı. Milliyetçi matbuatta da Almanya'dan bir hayli nadir bahsedilmişti. Genel olarak savaşın başından sonuna kadar Türkiye'nin müttefiki İngiltere desteklenmişti. Asım Us, 1942 yazında, Türk gazetecilerle birlikte Almanya'ya davet edilmişti. Burada görmüş olduklarını paylaşmıştı. Almanya'da yiyecek ve giyecek maddelerini alabilmek için vatandaşlara kuponlar dağıtılıyordu. İnsanlar keyiflerine ve kuponlarının fazlalığına göre harcama yapamıyorlardı. Herkes ne alacaksa adam başı bir tane alabiliyordu. Örneğin bir tane kurşun kalem aldığı anda ikincisinin satışı yasaktı. Dükkânların önünde sergilenen eşyalar bile satılmıyordu. Ürünü almak istediği söylendiğinde ürünün satılık olmadığı, sadece reklam eşyası için kullanıldığı söyleniyordu. Alman hükümeti, gıda maddeleri alabilmek için diğer eşyalarını Balkan ülkelerine göndermişti (Us, 2012: 484-485). Asım Us'a göre Nazizm, daha en başında yanlış yola baş koymuştu. Ülkelerinin geleceği için kalem yerine kılıç kullanmışlardı ve bu büyük bir hata olmuştu. Hitler, neler yapabileceğinin sınırlarını çizememişti ve bunun sonucunda ilhak hareketleri büyük bir savaşa dönüşmüştü. Türkiye ise kalemi kullanarak bütün tehlikelerden uzak kalmıştı (Us,

⁴⁹³ İngiltere'ye hayranlık besleyen kimseler.

⁴⁹⁴ Almanya'ya hayranlık besleyen kimseler.

2012: 520). Asım Us'un 1942 yılı için kurduğu cümlelerde Almanya'dan etkilendiği anlaşılıyordu. Us'a göre Adapazarı'nda neredeyse on türlü dil konuşuluyordu. Bu bakımdan bir Babil Kulesi'ni andırıyordu. Halkevleri, bu durumu aşabilmek için toplantılar, konferanslar, tiyatrolar gibi etkinlikler düzenlemeye çalışıyordu. Bütün bunlar yeterli değildi. Halkevlerinin yanında hükümetin de bu konuda yardım etmesi gerekiyordu. Çerkez, Kürt, Abaza, Boşnak köyü gibi isimler silinmeliydi. Bunun yerine Türk karakterini yansıtacak isimler getirilmeliydi. Düzce'de bu şekilde bir düzenleme yapılmış ve sonuçları da başarılı olmuştu (Us, 2012: 467). Asım Us, Vakit gazetesindeki yazılarla anılarda anlattıklarına genel olarak ters düşmemişti. Us, Almanya'yı savaş boyunca destekleyen veya Nazizm ile ilgili övgü dolu yazılar yazan bir gazeteci değildi. Bu yüzden Us'un anıları tutarıydı. Almanya'daki durumun kötülüğünden bahsetmişti. Hitler'in zafer kazanabileceği hâlde yenilgisinden bahsederek Türkiye ile kıyaslamıştı. Adapazarı'ndaki on farklı dile yönelik eleştirisi ise Nazizm'den ve 20. yüzyılın yükselen milliyetçilik akımından etkilendiğini göstermişti. Us anılarını yıl yıl kayıt altına almıştı. Anılarını karmaşık bir şekilde vermek yerine kronolojik bir çizgide ilerletmişti. Us'un bu yıllardaki değişimi Türk kamuoyunun Almanya'ya karşı değişimine yönelik bir örneği oluşturmuştu.

Almanya'ya giden gazeteci ekibinde bulunan Nadir Nadi, Almanya'daki ekonomik durumdan söz etmişti. Nadi'ye göre dükkân vitrinleri ıslık ıslık parlardı, fakat bunlar yalnızca kupon karşılığında alınabiliyordu. Gıda konusunda birtakım ürünlerde kıtlık başlamıştı. İnsanlar ellerinde kuponlarla sessizce sıra bekliyorlardı. Ekmek, süt, tereyağı normalde alınabilecekten daha az alınıyordu. *Bütün Almanya'da bir tek dilenci görmediğimi iddia edebilirim. Totaliter rejim, savaşa rağmen, Alman milletini bir nevi maddi eşitlik koşulları içine sokabilmişti ve kurduğu disiplini belki bu sayede yürütebiliyordu*" (Nadi, 1998: 187). Asım Us ile aynı gezide aynı olaylara durumlara tanıklık etmiş olan Nadir Nadi, Us'tan farklı bir kısma da değinmişti. Us, Almanya'daki ekonomik durumun kötülüğünden söz etse de Aman milletine dair bir yorumda bulunmamıştı. Nadi ise Alman ekonomisinin kötülüğünden bahsederken Alman milletinin disiplininden ve bu kötü koşullara rağmen sefil hâlde bulunmadıklarından bahsetmişti. Vakit gazetesi başmuharriri Asım Us ile Cumhuriyet gazetesinin başmuharririnin oğlu Nadir Nadi arasında bu tarz bir yorum farklılığının bulunması olağandı.

Hüseyin Emir Erkilet, Doğu Cephesi'ne ve bizzat Adolf Hitler'e yaptığı ziyaretin ardından Berlin'e geçmişti. Berlin'in durumunu anılarında anlatmıştı. Otele yerleşir yerleşmez Erkilet'ten sorumlu görevliler, Erkilet'e bir zarfın içinde ekme, yağ, et gibi ürünleri alabilmelerini sağlayacak kâğıtlar vermişti. Bu kâğıtların üzerinde bir tarih son kullanma tarihi yoktu. Yani istenildiği zaman bu kâğıtlar kullanılabilirdi. Erkilet, otelde yediği yemekten tika basa doyarak kalkmıştı. Berlin'de açlığın olduğunu söyleyenlerin yalan söylemediğini düşünmüştü. Fakat Berlin'de yiyecek bolluğu olduğu da gerçek değildi. Ne açlık ne de bolluk vardı. Bunu anlamak isteyen herhangi bir kişi, sokaklarda yürüyen insanların yüzlerine bakarak anlayabilirdi. Sokaklarda sağlığını kaybetmiş, yüzü sararmış kimse yoktu. Fakat göbeği çıkmış insanlar da bulunmamaktaydı. Genel olarak Almanlar kanları ve canları yerinde de olsa ince görünüşleri vardı. *“İnsanın göziyle görmediği şeyler hakkında söylenen lâkırdılara inanmamak lâzım geldiğini bundan daha iyi hiçbir şey ispat edemez. Bununla beraber, bizim alaturka yağlı ve pilâvli yemeklere alışık hemşeriler Alman yemeğiyle doymazlar. Onun için şikâyet ederler”* (Erkilet, 1943: 230-231).

Alman hükümeti ile Sovyetlerde kurulması planlanan Turan devleti için görüşmelere giden Müstecib Ülküsal da Hüseyin Emir Erkilet ile aynı fikirlere sahipti. Almanya'da yaşayan halk, alabileceği bütün ürünleri, ekme, yumurta, ceviz gibi temel ürünleri, özel işaretler taşıyan kuponlar ile alabilmekteydi. Paltodan mendile kadar akla gelebilecek her şeyin kuponu vardı. Bunların hepsinden Ülküsal'a da vermişlerdi. Aranılan bütün her şey tek bir mağazada bulunmamaktaydı. Lokantalarda her öğün için aynı yemek çıkmaktaydı. Ülküsal, çıkan yemeklerle karnı çok fazla doyuramasa da sofradan aç da kalkmamıştı (Ülküsal, 1976: 13). Almanya'daki ekonomi ve gıda teminatı konusundaki düşünceler Türkiye'den Almanya'ya giden kişiler için ortaktı. Almanya'da ne çok büyük bir yokluk vardı ne de çok büyük bir sefalet vardı. Alman milleti karnını doyurabilmişti. Fakat yalnızca karınlarının doymasıyla kalmışlardı. Alman vatandaşlarının zayıfladıklarını görmüşlerdi. Lâkin bu zayıflama açlıktan öldürecek bir zayıflama değildi. Alışveriş kupon vasıtasıyla sağlanmıştı. Çünkü Almanya'nın cephede savaşan milyonlarca askeri bulunmaktaydı. Bu yüzden Almanya'daki ürünlere kişi başına düşen bir sınırlama getirilmişti. Almanya'daki bu durum Türk kamuoyunda ortak bir kanaat oluşturmuştu.

Hüseyin Emir Erkilet, Berlin'in genel görüntüsünden de bahsetmişti. Erkilet, Berlin'in çoğu tarafını araba ve yaya olarak dilediği gibi gezmişti. Fakat iddia edildiği gibi ne yakılmış bir bina ne de yıkılmış bir yer görebilmişti. Berlin'in göbeğinde bulunan meydanlarda, cadde ve çarşılarda en ufak bir hasara bile rastlamamıştı. Erkilet'e göre Berlin gerçekten iyi bir şekilde savunuluyordu. İngiliz uçakları yalnızca akşamları hava saldırıları düzenleyebiliyorlardı. Alman hükümeti, Berlin'i havadan gelebilecek saldırıdan ötürü maskelemişti. Bu maskeleri düzenli aralıklarla değiştirmişlerdi. Bu sayede yukarıdan bakıldığında, kocaman görünmesi gereken caddeler ve sokaklar daracık ve küçücük gözüküyordu. Berlin'i bombalamak için gelen uçaklar, bu taktik sayesinde şaşırıyorlardı. Yine Almanlar, geniş ve yüksek kuleler inşa etmişlerdi. Bu kulelerin üzerine hava savunma topları ve projektörler koyarak şehirlerini savunmuşlardı (Erkilet, 1943: 232).

Hüseyin Emir Erkilet, Almanların israf eden ve lüks tüketiminde bulunan bir millet olmadığını söylüyordu. Almanların aile terbiyesi zaten bunu gerektiriyordu. Almanlar bu yüzden bireyselliği değil, toplumun bütününe savunuyorlardı. Yani bireysel değil milliyetçilerdi. "Deutschland über alles"ten kasıt da buydu. Alman için Almanya herkesten üstündü. Almanlar herkesten üstün denilmek istenmiyordu. Alman milleti, elbette kendi ülkelerinin menfaatlerini diğer milletlerden üstün tutacaktı. Kendi milletinin her millettten üstün olduğunu söyleyen bir bencildi. Fakat memleketinin menfaatlerini en üst seviyede tutan ise vatanseverdi. Nitekim Alman milletinin özellikleri ve terbiyesi ile Alman hükümetinin getirdiği nizam birbiriyle uyuyordu. Bu yüzden ülke içinde bir anarşi, isyan, fesatlık yaşanmamıştı. Bütün bunların tam tersine Alman milleti, hükümetinin nizamlarına bizzat yardımda bulunmuştu (Erkilet, 1943: 240-241). Hüseyin Emir Erkilet Türk kamuoyunda Almanya'yı destekleyen kişilerden bir tanesiydi. Nitekim Erkilet, Türkiye'de Almanca basılan Türkische Post gazetesinin yazarlarından bir tanesiydi. Alman milliyetçiliğine bu tarz bir açıklama getirmesinin bazı sebepleri bunlardı. Müstecib Ülküsal da Erkilet gibi Almanların hiç de israf eden bir millet olmadığını düşünmüştü. Düşünmek ile birlikte buna yönelik bir olay yaşamıştı. Ülküsal'ın kaldığı pansiyonun sahibesi, 52 yaşlarında *kaba ve sert* bir kadındı. Almanya'ya yaptığı ziyarette, bir akrabasının verdiği hindiye de getirmişti. Fakat bu hindi uzun zaman tüketilmediği için bozulmuştu. Hindiye çöpe atabilmek için pansiyonun sahibesinden çöp kutusunu istemişti. Sahibe ise hindiye çöpe atmak yerine kendisine

vermesini söylemişti. Ülküsal, ertesi gün, verdiği hindiyi büyük bir leğenin içerisinde kırmızı bir suyun içinde görmüştü. Sahibesine bunun ne işe yaradığını sorduğunda sahibesi etin kokusunu ve zehrini aldığını, sonrasında da pişirip iştahla yiyeceğini söylemişti. Bu konuşmadan sonraki gün kadın dediğini yapmıştı. Ülküsal, sahibesinden bir parça tadına bakmak istediğini söylediğinde, sahibesi bunu kabul etmemişti. Çünkü sahibesine göre bu hindi kendi hakkıydı. Nihayetinde Ülküsal, o eti çöpe atacaktı. Ülküsal, Alman kadınının ne kadar cimri ve egoist olduğunu düşünüp, olayı genele vurarak doğu geleneği ile batı geleneği arasındaki farkı anladığını söylemişti (Ülküsal, 1976: 81-82). Savaşta olan bir toplumda gıda sorunu yaşanması olağandı. Çünkü cephede savaşan ve anavatandan binlerce kilometrede savaşan askerlere erzak göndermek zor bir işti. Alman milletinin cimri olması da bu durumdan kaynaklanmıştı. Ülküsal'ın yaşadığı olaydaki Alman sahabe bu şekilde bir hindiyi kolaylıkla bulamadığı için paylaşmak istememişti. Yani cimriliği savaşın getirdiği bir durumdu. Okumak için Almanya'da bir müddet yaşamış öğrenciler genellikle Almanların kendilerine yardımcı olduklarını söylemişlerdi. Savaş esnasında ise farklı bir yorumun gelmesi savaştan ötürü kaynaklanmıştı.

Hüsrev Gerede, Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. İkili, bir Alman saldırısına pek de ihtimal vermemişlerdir. Yine de siyasi gelişmelerin neye çıkabileceğinin de farkındalardır. Gerede, Almanya'dan askeri filmler getirmiştir. General Asım ise bu tarz filmleri Alman ataşesinin de getirdiğini, Türk ordusunun maneviyatını bozabileceği için filmleri dolaba kilitletiğini söylemiştir. Gerede, bu filmlerin faydalı olduğunu, Türk subaylara ders olarak gösterilmesinin yararlarını anlatmıştır. Gerede, General Asım'ın bu düşüncesinden ötürü üzüldüğünü gizlememiştir (Gerede, 2020: 243).

Hüsrev Gerede, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı ziyaret etmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak'a göre Ruslar Bolşeviklik tehlikesinden, Almanlar ise siyasi tehlikelerinden ötürü güven uyandırmışlardır. Fakat Çakmak, Alman-Rus savaşında Rusların imha edilmelerini arzu etmektedir (Gerede, 2020: 638). Hüsrev Gerede'nin Mareşal Fevzi Çakmak ile yaptığı görüşmenin tam tersine, Selim Deringil'in İngiliz Dışişleri'nden faydalandığı bir belgeye göre Mareşal Fevzi Çakmak, İngiliz hava ataşesi ile yaptığı görüşmede, Rusların Almanları zayıflatacağını umduğunu, eğer Almanya Rusya'yı kısa

sürede yenersen kurban edilme sıranın Türkiye'ye geleceğini söylemiştir (Deringil, 2014: 151). Fevzi Çakmak'ın görüşüne yönelik iki farklı değerlendirmede bulunulmuştur. Selim Deringil'in belgesi İngiliz arşivlerine dayanmaktadır. Hüsrev Gerede ise bizzat kendi yaptığı görüşmeyi anılarına taşımıştır. Burada belgelerin doğruluğunu sorgulamaktan ziyade Türkiye'nin politikasını sorgulamak gerekmektedir. Çünkü Hüsrev Gerede Berlin Büyükelçisi'dir. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, iki düşman ülke ile ilgili iki farklı arzuda bulunmuştur. Bu iki farklı arzusu, Türkiye'nin denge politikasına yönelik örneklerden birisini oluşturmuştur.

Hasan İzzettin Dinamo, Hitler'in dışarıda uyguladığı politikaları Türkiye'nin içerisinde İsmet İnönü'nün uyguladığını söylüyordu. Alman orduları Türkiye yerine Rusya'ya saldırmasına rağmen solcuların kovalamacası Türkiye'de devam ediyordu: *“Hitler'in demir mengenesi Avrupa'da özgür düşüncenin boynuna geçmiş habire sıkıştırıyor, içerde ise iktidar, mengenenin koluna yapışmış ona yardım ediyordu. Ensemizde tiranlığın buzlu soluğunu duyuyorduk”*. (Dinamo, 1984: 87) Türkiye'nin izlediği sıkıyönetim ve denge politikaları ülkede bu tarz problemleri doğurmuştu. İsmet İnönü ve hükümeti savaştan kaçınmak için hangi taraf güçlü ise o tarafın muhaliflerini susturma veya sansürleme yoluna gitmişti. Almanya'nın güçlü olduğu bu dönemde ise sol görüşlü insanlar ya sansüre uğramışlardı ya da hapis cezaları almışlardı. Dinamo bu konudan şikâyetçi olsa da Türkiye izlediği bu denge politikası savaş dışı kalmayı başarmıştı Aynı politika 1944 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nin muhaliflerine uygulanmıştı.

Türkiye'deki öğrenciler Avrupa'nın farklı ülkelerinde eğitim görmüşlerdir. Mustafa Kemal Atatürk bizzat bu talepte bulunmuştur. Öğrencilerin sıklıkla gittikleri ülkelerden bir tanesi de Almanya olmuştur. Ekrem Akurgal, öğrenim için Almanya'ya gitmiştir. Burada Berlin'in güzel semtlerinde oturmuştur. Fakat genellikle zengin ailelere ait olan sekiz-on odalı evlerde, tek bir odayı kiralayarak yaşamıştır. Bu evlere sahip olup da evlerine kiracı alanlar, genelde Musevi kökenli Almanlar olmuştur. Nazi rejiminin getirdiği ekonomik baskıdan ötürü fakirleşen zengin Museviler, çareyi böyle bir çözümde bulmuşlardır. Bu aileler, genellikle Alman öğrencileri değil, yabancı kökenli öğrencileri tercih etmişlerdir (Şarman, 2019: 149-150).

Almanya'da öğrenci olarak bulunan Sedat Alp'in gördüklerine Almanlar, savaş yıllarında ülkelerinden kaçmak istemişlerdi. Kaçmak için Türk pasaportu, Almanlar için âdeta bir

kaçış biletiydi. Alp'in oturduğu evin sahibesi zengin bir Yahudi'ydi. Bu doğrultuda Alp'e evlenme teklifi etmişti. Alp ise bu teklifi kabul etmemiştir (Şarman, 2019: 195).

Almanya'da öğrenci olarak bulunan Seyfettin Saraçoğlu, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de savaşıyan bir Alman generalinin yaverinin yanında kalmıştır. Saraçoğlu'nun anlatımına göre Almanlar Türklere kötü davranmamışlardı. Tam aksine gayet iyi bir şekilde davranmışlardı. Saraçoğlu daha sonrasında diğer Türk öğrencilerde görüldüğü gibi Musevi bir kişinin evinde oda kiralamıştı. Fakat pek de Musevi arkadaş edinmemiştir. Edinebilme durumu pek de söz konusu değildi. Çünkü Musevilerin büyük çoğunluğu Almanya'dan göndermişlerdi. Saraçoğlu eğitime başladıktan iki ay sonra, bulunduğu üniversitenin rektörünü “*üçüncü kuşak Yahudi kani*” taşıdığı için görevden atmışlardı. Saraçoğlu o günlerde Almanya'nın eğitim yapılmaz hale geldiğini düşünmüştü. Yine de eğitimi bırakmak istememiştir (Şarman, 2019: 364).

Almanya'da Yahudilerin ülkeden kovulması ile Alman eğitim sisteminde gerileme yaşanmıştı. Goethe Üniversitesi'nde eğitim alan Sait Akpınar'ın aktardıklarına göre üniversitenin matematik bölümünde yalnızca bir tane akademisyen kalmıştı. Kalan akademisyen doçentti. Üniversitedeki Alman öğrenciler Akpınar'a, “bütün iyi hocalar İstanbul'da, sen niye burada eğitim alıyorsun? diye sorular sormuşlardı (Şarman, 2019: 394).

Adnan Şener, öğrenci olarak gittiği Almanya'da, Almanlardan çok memnun kalmıştı. Şener'e göre öğrencilik yaptığı dönemlerde Almanlar, Türk öğrencilerine bir hayli iyi davranmışlardı. Türklerin hâlâ saray hayatı yaşadığını sanarak kaç hanımın var gibi enteresan sorular sormuşlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndaki silah arkadaşlığı, Almanların Türklere yaklaşımını bir hayli etkilemişti. Türklere davranışları konusunda çok dikkatli ve iyi niyetli olduklarını düşünmüştü (Şarman, 2019: 342).

Sedat Ersoy, savaş başlamadan önce Almanya'da eğitime başlamıştı. Savaş başlayınca Eğitim Bakanlığı, eğitimlerini tamamlamadan Türkiye'ye dönmek isteyen öğrencilere kolaylık sağlayacağını açıklamıştı. Ersoy ise Almanya'da eğitime devam etmeyi tercih etmişti. Bakanlıktan bildirilene göre Alman vatandaşlarına sağlanan bütün imkânlar Türk öğrencilerine de sağlanacaktı. Ersoy'a göre gerçekten de bu imkânlar Türk öğrencilere sağlanmıştı. Almanlara yapılan bütün yardımlar, istikrarlı bir şekilde aybaşında

kapılarının önüne teslim edilmişti. Bu yardımlar kupon yardımlarıydı. Belirli sayıda ekmeğin, peynirin, etin, elbisenin çorabın gibi alınabileceği kuponlardı (Şarman, 2019: 357). Asım Us, Nadir Nadi, Hüseyin Emir Erkilet ve Müstecib Ülküsal'ın bahsettiği kuponları Almanya'daki Türk öğrenciler de kullanmıştı. Almanya'yla ilgili yapılan propagandanın aksine Almanların açlıkla boğuşmadıkları Almanya'ya gitmiş veya orada yaşamış Türk vatandaşlarının yazılarından anlaşılmıştı.

Macit Gökberk, Almanların yaşadıklarını anlayabildiğini ifade etmişti. Gökberk'e göre Nazi rejiminin baskısı her geçen gün artıyor, bu da Alman milletinde bir yılgınlık yaratıyordu. Rejimin otoriter baskısı, her geçen gün daha fazla ağırlaşıyor, daha fazla hissediliyordu. Bütün bunlara rağmen Almanlar pek ses çıkarmıyorlardı. Hatta tam tersine, baskı arttıkça sessizleşiyorlardı. Yine de bazı durumlar sezilebiliyordu. Bir Nazi tarafından, arkalarından yapılan dedikodu sonucu Türklere "Kızılderili" olarak bahsedildiğini, yani ırkçılığın yapıldığını duymuşlardı. Gökberk ve arkadaşları bunu hiç unutmayacaklardı (Şarman, 2019: 295). Anılarda ve yazılarda Almanya'da Türklere yönelik ırkçı ifadeler kullanıldığına dair bir hayli nadir örnek bulunmuştur. Macit Gökberk'in yaşadıkları bu nadir örneklerden bir tanesidir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'da öğrenci olarak bulunan Jale İnan, Almanya'da bir hayli zor günler geçirmişti. İnan'a göre İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Almanya'da eğitimi sürdürmek açısından yıldırııcıydı. Almanya'nın bombalanması her geçen gün artmıştı. Hele sirenler çaldığı zaman yaşananlar ise daha zordu. Almanya'da yaşayanları havasız ve rutubetli sığınaklar bekliyordu. İnan, her ihtimale karşı küçük bir çantayı hazırda bulunduruyordu ve her ihtimale karşı kat kat giyinip bu şekilde sığınağa gidiyordu. Çalışacağı notları da yanında alıyordu (Şarman, 2019: 244). Türk kamuoyunda Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı zorluklar anlatılmış ve bu konuda değerlendirmeler yapılmıştı. Nitekim bu yorumların geneli dış ajanslardan gelen bilgilerin bir yansımasıydı. Bu yüzden Almanların yaşadıkları zorluklar genel hatlarıyla ifade edilmiş ve orada yaşayan bir insanın hissettikleri veya bir günde neler yaşadığı anlatılmamıştı. Jale İnan ise savaş koşullarında bir günü nasıl geçirdiğinden ve bu günün zorluğundan kısaca bahsetmişti.

Kazım Çeçen, Almanya'da bulunan hem şanssız hem de en şanslı öğrencilerden birisiydi. Öğrencilik hayatını Dresden'de geçirmişti. Savaşın sonlarına doğru, 1945 yılında

Dresden'in Rus işgaline girme tehlikesi artmıştı. Sovyetlerin Almanlara yaptıkları intikam dolu eylemler Alman milletini tedirgin etmişti. Çeçen ve arkadaşları bu yüzden Leibzig'teki İsveç Başkonsolosluğuna, Türk pasaportlarını uzamak için gitmişlerdi. Dönüşte bindikleri trenini üzerinden 400'e yakın bombardıman uçağının geçtiğini görmüşlerdi. Nereyi bombalayacaklar diye düşünürlerken Dresden'e ulaştıklarında sorularının cevaplarını almışlardı. Enkaza bakarak kendi yaşadıkları yeri güç bela bulmuşlardı. Fakat buldukları şey binaları değil, kocaman bir çukur olmuştu. Bütün Dresden ateşler içinde yanıyordu. Almanlar savaşın bu durumuna alıştıkları için, insanları yangından korumak amacıyla su dolu havuzlar yapmışlardı. İnsanlar yangınlardan bu havuzlar sayesinde kurtulmuşlardı. Yalnızca nefes almak için suyun dışına çıkıyorlardı (Şarman, 2019: 256-258).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bütüncül bir değerlendire şeklinde olmasa da aralıklarla Almanya'dan ve Almanlardan bahsedilmişti. Manisa Milletvekili Sabri Toprak, dünya genelinde Yahudilerin istenmemelerinin sebeplerini anlatmıştı. Toprak'a göre gerek Almanya'da gerek İngiltere'de Yahudiler istenmiyordu. Yahudilerin istenmemelerinin sebepleri vardı ve bu sebepler Türkiye'nin içinde de görülüyordu. Yahudilerin kendilerini beğenmiş hareketleri vardı. Örneğin Türkiye'deki Yahudilerin bir hayli az bir kısmı Türkçe konuşuyorlardı. Türk vatandaşı olmalarına rağmen kendilerini Türk gibi hissetmiyorlardı. *“Yahudilerin hepsi de Türkçe bildikleri halde Türkçe konuşmayı ecnebi lisanını kullanmalarının sebebi, hikmeti: Kendilerini Türklerden ayırmak, Türklerden daha yüksek görünmek batıl iman, ve zehablarıdır. Türkleri hor, hakir görmeleri”*ydi. Bu şekilde davrandıkları memleketlerden örneğin Almanya'dan kovulduklarını söylemişti. Toprak'ın verdiği öneride, bu ülkelerden kaçan Yahudiler Türkiye'ye kabul edilmemeliydi. Yalnızca ülkede önemli işler yapacak profesörler, uzmanlar gibi kimseler kabul edilmeliydi.⁴⁹⁵ Sabri Toprak'ın verdiği öneride bir Yahudi karşıtlığı vardı. Yahudi aleyhtarlığının Almanya'nın politikaları ile birlikte arttığı görülmüştü. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yahudi aleyhtarlığı fikirler ilgi görmemişti. Nitekim Toprak'ın verdiği önerge reddedilmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi savaştan ve dış siyasetten büyük oranda uzak kalmıştı.

⁴⁹⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 26, s. 203-206.

Mecliste 10 Mayıs 1939'daki oturumda alkol tartışması yapılmıştır. Dünyada alkol tüketimi ve bunun Türkiye'deki durumu ile üretimi konuşulmuştu. Samsun Milletvekili Ruşen Barkın, Almanya'da biranın su gibi tüketildiğini söylemişti. Barkın'a göre Almanya'nın her yerinde aynı şekilde tüketilmekteydi. Kahvede, bahçede, gazinoda, ucuz ve lezzetli bir bira bulunabilirdi. Almanya'da iyi bir su içmek yerine bira içilebiliyordu. Hatta su için verilebilecek aynı para ile bira alınabiliyordu. Bu biralar hafif de bir sersemlik veriyordu. O sersemlik hayatın bir cilvesiydi. İzmir Milletvekili Memed Aldemir de kendi çevresinden Almanlar ile ilgili örnek vermişti. Aldemir'in Alman bir arkadaşı, Aldemir'in misafiri olarak evine rakı içmeye gelmişti. Alman arkadaşı, rakı içmeye yeni alışmıştı. Birkaç kadeh içtikten sonra sarhoş olmuştu. *"Bizim içki bira şişede, fakat sizin içki rakı midede kabarır"* demişti.⁴⁹⁶ Konu ile bağlantısız da olsa Bursa Milletvekili Nevzad Ayas'ın Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle bağlantılı bir yorumu vardı. Ayas'a göre Almanya, cephede galip ilerlerken Almanya'nın içerisinde açlık başlamıştı. Açlığın temel sebeplerinden birisi ise, patatesin o dönem genel olarak gıda maddesi olarak kullanılmamasıydı. Elde edilen patates alkole çevrilmişti. Almanya, ilk savaşta bira içmekten vazgeçebilse muhtemelen savaşın sonlarına doğru açlıktan isyan çıkmayacak ve belki de Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmeyecekti.⁴⁹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alkol tüketimi ve alkol üretimi konuları uzun aralıklarla tartışılmış ve değerlendirilmişti. Alkol konusu yalnızca Almanya üzerinden yapılmamıştı. Bu alkol konuşmalarında Fransa'nın şarabı kadar Almanya'nın birasından bahsedilmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Alman birasının beğenildiği anlaşılmıştı.

İzmir Milletvekili Halil Menteşe Hitler'in konuşmasındaki bir kısmı eleştirmişti. Hitler, konuşmasında Almanlar ile İtalyanların kaderleri tam olarak beraberdir demişti. Menteşe de bu durum karşısında, Türkiye'nin kaderinin İngiltere ve Fransa ile bir olduğunu iddia etmişti. Eğer Türkiye, eski silah arkadaşıyla savaşmak durumunda kalırsa Türkler bu durumdan derin üzüntü duyacaklar, fakat vazifelerini Türklerin sadakatine yakışır bir şekilde gerçekleştireceklerdi.⁴⁹⁸ Menteşe yaptığı yorumla Türkiye'nin dış politikasında bir noktaya değinmişti. Türkiye'nin problemi Almanya ile değildi. Türkiye'nin problemi,

⁴⁹⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: F, Cilt: 2, İnikad: 10, s. 43-46

⁴⁹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 26, İnikad: 67, s. 7.

⁴⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 1, Cilt: 6, İnikad: 3, s. 20-21.

kendi topraklarında ve Akdeniz üzerinde yayılma emelleri olan İtalya'yıydı. Türkiye'nin Almanya'ya olan kızgınlığı, muhtemel savaş düşmanı olabilecek İtalya ile yapmış olduğu ittifaktan ötürüydü. Bu tedirginlik, İngiltere ve Fransa ile bir müttefikliği doğurmuştu. Özellikle 1935 yılından itibaren İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinden sonra Akdeniz'deki tehlike yaratan hareketleri, Türkiye'yi doğrudan İngiltere ile yakınlaştırmıştı.

Emekli General Kâzım Karabekir, mecliste Almanların askerlik için yaş durumunu eleştirmişti. Karabekir'in iddiasına göre Almanya'da askerlik 17 yaşında başlıyordu. Kurallar neticesinde 17 yaşında askere alınan gençler savaş meydanlarına da sevk edilebilirdi. Fakat Karabekir için bu pek de doğru değildi. Bu gençler savaş meydanlarında tüketilmemeli, bunun yerine ihtiyat kuvvetlerine verilmelilerdi. Gençler eğitimlerini aldıktan ve iyi bir şekilde eğitildikten sonra vatanlarını savunmalıydı. Bir sene boyunca eğitim kamplarında talim yaparak eğitilebilirlerdi. Fakat eğitimsiz, 17 yaşındaki çocukları direkt savaş alanına sürmek kesinlikle yanlıştı.⁴⁹⁹ Nitekim Alman ordusu eğitilmiş birlikleriyle muharebelerde büyük başarılar elde etmişti. Eğitilmiş birlikler ve özellikle subaylar savaşlarda hayatını kaybettikten sonra eğitimsiz gençler cephelere sürülmüş ve Almanya'nın mağlubiyeti de bu ordularla birlikte hızlanmıştı. Berlin'in savunmasında çocuk müfrezeler de bulunmuştu.

Ankara Milletvekili Ekrem Ergun, mecliste yapılan evlilik ve çocuk tartışmasında Almanya'dan örnek vermişti. Ergun'a göre Almanya'da iki çocuktan fazla çocuğa sahip olan anne ve babaya, memuriyetlerinde bazı haklar verilmekte ve maaşları da çocuk oranına paralel olarak artmaktaydı. Türkiye'de de bunun yapılması gerekmekteydi.⁵⁰⁰ Almanya'nın nüfus politikası Türkiye'de de tartışılmış ve örnek olarak gösterilmişti. Bu tartışma Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kadar taşınmıştı. Nitekim savaş döneminde Türk ekonomisi ciddi zarar gördüğü için mecliste daha çok ekonomi ağırlıklı kararlar alınmıştı. Türk hükümetinin bu konuda belirgin bir yaptırımını olmamıştı.

İstanbul Milletvekili Abidin Daver, mecliste beden eğitimi üzerine bir tartışma gerçekleştirirken Almanya'dan örnek vermişti. Daver'e göre beden eğitimi için sahada uzun süre çalışmış, eğitilmiş kişiler gerekmekteydi. Almanya'da, Başkent Berlin'de bu eğitimler için birçok özel okullar olduğu gibi bizzat devletin kurduğu yüksek jimnastik

⁴⁹⁹ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, , Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 20, İnikad: 77, s. 117.

⁵⁰⁰ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, , Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 25, İnikad: 54, s. 42.

okulu ve onun yanında da yüksek spor okulları bulunmaktaydı. Yüzlerce genç bu okullarda yetişerek eğitimci olmuşlardı.⁵⁰¹

Emekli Orgeneral Muğla Milletvekili İzzettin Çalışlar, Almanların savaştan önce on iki buçuk milyon mark harcayarak oluşturdukları tank okulu ve birliğinden bahsetmiştir. Çalışlar'a göre Almanlar büyük arazilerde çok büyük bir talim alanı oluşturarak tank sınıfı için önemli eğitimler gerçekleştirmişler ve ordu içinde ayrı bir sınıf kurmuşlardı. Bu zırhlı ve motorlu silahların kullanımı bir hayli zor ve beceri gerektirdiği için ordu içerisinde ayrı bir sınıf teşkil etmesi gerekmişti. En geniş ve derin çukurları bile bu tanklar tek bir zıplayışta geçmişti. Motosikletli birlikler de aynı şekilde en zor tepeleri rahatlıkla aşabilecek kadar başarılı olmuştu. Türkiye'de de en kısa sürede ayrı bir tank birliği tahsis edilmeliydi.⁵⁰²

Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, Türk hükümetine telgraf yoluyla bilgiler göndermiş ve elçilik döneminde yaşanan olayları değerlendirmiştir. Gerede, Almanya'nın Doğu Cephesi'nde hızlı başarı alamamasının ve verilen sözlerin tam olarak yerine getirmemesinin Alman milleti içerisinde ortaya çıkardıklarını Dışişleri Bakanlığı'na telgrafla aktarmıştır. Gerede'ye göre ikinci yılı bitmekte olan savaş, Alman milletini içeriden etkilemiştir. Bunun yanında Alman milleti, Sovyetler ile olan savaşın maddi ve manevi etkisi altında kalmıştır. Topyekûn bir savaşın etkisi, Alman milletini iki ay boyunca derinden etkilemiştir. Alman hükümeti, yıldırım savaşına uygun bir şekilde Sovyetler ile olan mücadeleyi üç haftada bitireceğini iddia etmiştir. Fakat alınan sonuç, yalnızca hayal kırıklığı olmuştur. Savaşın temel parolası, Leningrad, Moskova ve Kiev'in üç haftada alınmasıdır. Hâlbuki bu hedeflerden yalnızca Kiev alınabilmiş, bunun yanında Almanya büyük imha savaşlarını kazanmasına rağmen büyük kayıplar vermiştir. Sovyet savaşının kısa sürede bitemeyeceği anlaşılmıştır. Savaşın getirdiği iktisadi koşullar, Almanya içerisinde etkisine başlamıştır. Kişi başına verilen et miktarı, 500 gramdan 400 grama indirilmiştir. Tereyağı miktarı bazı zamanlarda 65 grama kadar azalmıştır. Ekmek ve şeker miktarları da aynı şekilde düşürüldüğü gibi süt, yalnızca küçük çocuklara verilmektedir. Yakıt, benzin, sigara gibi maddeler gün geçtikçe azalmaktadır. Alman hükümeti, genel olarak kişi başına düşen çoğu maddeyi azaltmasına rağmen ülke

⁵⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 25, İnikad: 66, s. 444.

⁵⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 7, İçtima: F, Cilt: 4, İnikad: 43, s. 5-6

içerisinde aldığı vergileri arttırmıştır. Fakat bu yaşananlar, Alman milletinin içerisinde, yalnızca küçük ve geleceği şüpheli gören grupta bıkkınlık yaratmıştır. Bunların haricinde Alman milletinin disiplini ve vatanseverliği sarsılmayacağı gibi Alman milletinin umutsuzluğa düşmesi de yakın gelecekte pek mümkün gözükmemektedir. Alman milleti, Komünizm'in pençesine düşerse harap olacağını bildiği için azmini zerre kadar sarsmamıştır. Hava saldırılarına bile alışmışlar, yalnızca geceleri rahatsızlık yaşamışlardır. Bu saldırılar, halka derin bir etki bırakamamıştır.⁵⁰³ Hüsrev Gerede'ye göre Alman maneviyatı hiç sarsılmamıştır. Dış ajanslardan Türkiye'ye gelen bilgilerde bir yanlışlık yoktur. Almanya gıda konusunda sıkıntılar çekmektedir. Fakat Almanya'da isyanların çıktığı ve Almanya'nın içinde büyük buhranların yaşandığını Hüsrev Gerede kesin bir dille reddetmiştir. Nitekim 1943 yılında Türk basınının değerlendirmeleri de bu şekilde olmuştur.

Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta, Doğu cephesini ziyaret eden Emekli General Hüseyin Emir Erkilet ile Korgeneral Ali Fuad Erden'in cephe gezisinden sonra Berlin'e geldikleri, özellikle Erden'in askeri ziyareti çok faydalı gördüğü, Hitler ile olan ziyaretlerini ve temaslarını ise müttefik bir ordunun heyeti gibi samimi ve dostça bir şekilde hissettikleri aktarılmıştır.⁵⁰⁴

Hüsrev Gerede, 11 Haziran 1942 yılında Almanya içerisinde görülen iâşe problemlerini Türk Dışişleri'ne aktarmıştı. Gerede'nin verdiği bilgilere göre Almanya'da et, yemek yağı, zeytinyağı, şeker gibi maddelerin ithalatı her geçen gün azalmaktaydı. Almanya'da terzi, saatçi, manifaturacı gibi sektörlerde çalışan insanlar, satacak mallar bulamamışlardı. Fakat yine de dükkânlarını açık tutmak zorundalardı. Çünkü dükkânlarını kapattıkları anda kendilerini askeri bir hizmette bulacaklardı. Büyükelçiliklere bile gönderilen tebligatta, kısmen de olsa gelecek aydan itibaren elçiliklere verilen yiyecek maddelerinde, özellikle et ve yağda tasarrufa gidileceği belirtilmişti. Aynı tasarruf benzinde de yapılacaktı. Bu gelişmeler, Almanya'nın iâşe sıkıntısı çektiğini göstermekteydi.⁵⁰⁵ Gerede, aynı gün gönderdiği başka bir telgrafta Almanya'daki iç durumu değerlendirmeye devam etmişti. İngiliz hava kuvvetlerinin 30 Mayıs ile 1 Haziran 1942'de Köln şehrini bombalamaları, Köln şehri için bir hayli ağır

⁵⁰³ TDA, 501, 31233-123583-1

⁵⁰⁴ TDA, 501, 32094-127188-2.

⁵⁰⁵ TDA, 501, 31233-123581-1.

olmuştu. İngilizlerin iddialarına göre bu saldırıda yirmi bin kişi ölmüş elli bin kişi yaralanmıştı. Fakat bu iddialar doğru değildi. Yine de Alman kayıpları çok fazlaydı. Köln’de yaşayan Almanların sınırları bozmuştu. Sığınakta yaşıyorlardı. Gerede, bir önceki telgrafında benzin tasarrufuna gidildiğinden bahsetmişti. Yine Gerede’ye göre eğer Kafkasya petroleri hızlı bir şekilde alınmazsa benzin sıkıntısı Almanya’nın içinde daha başka sıkıntıları da doğuracaktı.⁵⁰⁶ Hüsrev Gerede’nin 1942 yılının ortasında Türk hükümetiyle paylaştığı bilgilere göre Almanya’da durum bir hayli kötüydü. Almanya, müttefiklerini elinde tutma açısından dışarıya sağlam gözükmeliydi. Hâlbuki Almanya’daki elçiliklere gönderilen yazıda fedakârlık yapılması istenmişti. Almanya’daki durumun vahim hâlde olduğu Türk kamuoyunda paylaşılmıştı. Buna ters bir şekilde ise Alman milletinin tutumu iyi görülmüştü. Türk kamuoyu Almanya’nın kötü durumda olduğu fakat Alman milletinin maneviyatının güçlü olduğu konusunda hemfikir olmuştu.

Berlin Büyükelçiliği’nde ani bir değişiklik yaşanmıştır. Hüsrev Gerede’nin yerine Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan görevlendirilmiştir. Gerede, bu değişiklikten sonra veda etmek için Hitler’i ziyaret etmiştir. Hitler, Gerede’yi bir buçuk saat misafir etmiştir. Hitler, böylesine bir zamanda, birden bire görev değişikliğinin yapılmasına üzüldüğünü söylemiştir. Gerede’den Arıkan hakkında bilgiler almıştır. Ayrılırken, İnönü’ye selamlarını iletmesini istemiştir.⁵⁰⁷ İsmet İnönü, Saffet Arıkan Berlin’e giderken kendisine, Hitler’e iletmesi için bir mektup vermiştir. (20.07.1942) Mektupta Hitler’e, “Aziz ve Büyük Dost” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Elçi değişikliği, iki ülke arasında mevcut bulunan dostluğu korumak ve kuvvetlendirmek için yapılmıştır. İnönü, Arıkan’ın bu dostluğu korumak ve kuvvetlendirmek için görevini layığıyla yerine getireceğine inanmaktadır. İnönü, Almanya’nın refahı hakkında beslediği dostça ve realist duygulara güvenilmesini, Arıkan’ın göreve kabul edilmesini istemiştir.⁵⁰⁸ Türk hükümeti ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yabancı hükümetlerle ve liderlerle ayırım yapmadan ilişkileri sürdürmeye çalışmıştır. Nitekim bu tutum Alman hükümeti ve Adolf Hitler’e karşı da görülmüştür. Türk hükümeti de İsmet İnönü de Almanlara, Nazi hükümetine veya Adolf Hitler’e karşı düşmanlık beslememişlerdir. Bu tarz bir tutum Türk Diplomatik Arşivi’nde,

⁵⁰⁶ TDA, 501, 31260-123814-2.

⁵⁰⁷ TDA, 501, 32050-126344-35.

⁵⁰⁸ TDA, 501, 32167-127994-15.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görülmemiştir. Türkiye Müttefik devletlerden baskılara savaşın koşulları büyük oranda değişinceye kadar direnmiştir. Fakat her ülke için önemli olan kendi menfaatidir. Türkiye de değişen ve gelişen dünya diplomasisine uyum sağlayarak Almanya'dan zamanla uzaklaşarak bu değişimini savaş ilânına kadar götürmüştür. Fakat Türkiye'deki tutuma göre bu savaş ilânı Almanya'ya beslenen nefretten ileri değildir.

Zehra Önder, İsmet İnönü ile bir röportaj gerçekleştirmişti. Önder tarafından İnönü'ye İkinci Dünya Savaşı'nda yaşananlar ile ilgili sorular sorulmuştu. İnönü'ye göre İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'nin savaşı değildi. Müttefikler ile Almanya'ya karşı ittifak kurmuşlardı. Türkiye'nin savaşa girmesi için hazırlıklar yapılacaktı. Almanya'nın savaş gücünün tükendiği yalnızca teslim olduğunda net bir şekilde anlaşılmıştı. Almanların ne kadar daha savaşabileceğini kesin olarak kimse bilemiyordu. Türk hükümeti, Almanya'nın yaşam sahası adı altında başlattığı mücadeleyi kazanamayacağını biliyordu. Türkiye savaş esnasında ertesi günü başına ne geleceğini bilmiyordu. Müttefiklerin durumu da belirsizliğini koruyordu. Türk-Alman Dostluk Anlaşması imzalandığı zamanlar Türkiye, Alman ordusu ile yalnız kalmıştı. Savaşın böylesine belirsiz gittiği zamanlarda Türkiye, kendisini emniyet altına alabilmek için Almanya ile anlaşma imzalamıştı. Fakat Müttefikler ile olan anlaşmasına herhangi bir zarar gelmeyeceği de net bir şekilde belirtilmişti. Müttefikler, Türk mallarına Almanlar gibi yüksek fiyat ödeyemiyorlardı. Buna rağmen Türkiye ile Almanya arasındaki ticareti engellemeye çalışıyorlardı. Türkiye, Sovyetler adına herhangi bir toprak aleyhine yol açacak politikalar izlememişti. Atatürk döneminde Turancı anlayış nasıl oldu ise savaş döneminde de aynı şekilde sürdürülmüştü. Türk hükümeti bu tarz çalışmalar ile uğraşmamıştı (Önder, 2010: 334-336).

İsmet İnönü, savaş boyunca Türkiye'nin izlediği siyaseti ve mecburiyetlerini kısaca özetlemiştir. Türk hükümetinin Karadeniz'in kuzeyinde bir Turan devleti kurulması yönünde destek verdiği iddiaları ortaya atılmıştır. İnönü bu iddiaları reddetmiştir. Nitekim bu çalışmada Türk hükümetinin böyle bir desteği olduğuna yönelik herhangi bir bulgu bulunmamıştır. Türk kamuoyunda Almanya'ya ve Almanlara yönelik ifadeler genelde eleştirel olmamıştır. Eleştirilerin büyük çoğunluğu Nazizm'e gelmiştir. Özellikle Almanya'da yaşamış Türkler genel olarak Almanların tutumundan büyük bir memnuniyet duymuşlardır. Türkiye'de Almanlara karşı olan silah arkadaşlığı duygusu

benzer şekilde Almanya'da Türklere karşı duyulmuştur. Bu yüzden Almanya'da yaşayan Türkler savaş koşullarının yarattığı zorluklar sayılmazsa problem yaşamadan hayatlarını sürdürmüşlerdir. Almanlara ve Almanya'ya karşı nefret söylemleri Türk gazetelerinde bazı olaylarda pek sık rastlansa da Türk vatandaşlarının anılarında Almanlar ve Almanya ile yönelik herhangi nefret söylemine rastlanmamıştır. Tam aksine genelde duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. T.B.M.M ise Almanlar ve Almanya'yla ilgili konuşmaktan genel olarak kaçınmıştır. Yapılan konuşmalarda ise eleştirilerden ziyade Almanya'da yapılanlar ideal örnek olarak gösterilmiştir. Türk kamuoyu Almanya'nın zor zamanlar geçirdiğinden ve gıda konusunda önemli problemler çektiği konusunda hemfikir olduğu gibi Alman milletinin bu zorlukların üstesinden geldiği ve maneviyatlarını korudukları konusunda da hemfikir olmuşlardır. Türk milleti genel olarak Almanya'ya ve Alman milletine karşı dostluk hisleri beslemiştir. Bu dostluk hissinin en temel sebebini ise Birinci Dünya Savaşı'nda iki devletin silah arkadaşlığı yapması oluşturmuştur.

SONUÇ

7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması ile İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa kısmı sona ermiştir. Amerika, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nde yaşanan büyük sevinç Türk kamuoyunda da yaşanmıştır. Özellikle Türk basınında savaş sonu değerlendirmeleri pek sık yapılmıştır. Alman toprakları dört bir yandan işgale uğramıştır. Alman halkı büyük zorluklar çektiği savaşta Napoleon Bonaparte'tan beridir yani yaklaşık 150 yıldır ilk kez topyekûn işgal edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın Alman İmparatorluğu adına sonucu olan Versailles Antlaşması, kazanan devletlerin Alman topraklarına girmelerini engellemiştir. Bu anlamda yeni kurulan Weimar Cumhuriyeti, 1923 tarihinde büyük çaplı ekonomik kriz yaşamasına rağmen disiplinli ve planlı programıyla kısa sürede toparlanmayı başarmıştır. Fakat 7 Mayıs 1945'te Almanya'ya bakıldığında büyük bir enkazın varlığı söz konusudur. Almanya'ya senelerdir düzenlenen hava saldırılarından ve yapılan kısa şehir savaşlarından sona Alman milleti çok büyük hasar almıştır. İkinci Dünya Savaşı, Almanya adına felakete sonuçlanmıştır. Alman toprakları Müttefik devletlerin askerleri tarafından işgal edilmiştir. Nitekim bu savaşta felaketi yaşayan birçok ülke ve millet olmuştur. Türk kamuoyunun savaşla ilgili son değerlendirmeleri de bu anlamda şekillenmiştir. Kimi yazarlar Almanya'nın yaşadığı felaketi diğer devletlere yaşattığı felaketler üzerinden işlemişlerdir. Bu anlamda Türk basını bir vicdan muhakemesi yapmıştır. 65-70 milyon insanın öldüğü ve milyonlarca insanın etkilendiği İkinci Dünya Savaşı'nın aktör devletlerini ve bu devletlerin vatandaşlarını değerlendirmek elbette kolay bir iş değildir. Bu yüzden kimi yazarlar Almanya'nın hak ettiği sonucu yaşadığını kimi yazarlar ise Almanlar dâhil hiçbir milletin böylesine bir felaketi hak etmediklerini söylemişlerdir.

Türk kamuoyunun değerlendirmeleri şüphesiz önemlidir. Çünkü Türk-Alman ilişkileri ve bu ilişkilerin askeri kısımları Osmanlı İmparatorluğu ve Prusya Devleti zamanlarına dayanmıştır. Padişah II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kapattıktan sonra yeni kurulan ve batı nizamında yetişmesi planlanan orduya danışmanlık için General Helmuth von Moltke liderliğinde Prusya'dan askeri bir heyet getirtmiştir. Türk-Alman ilişkileri Adolf Hitler'in iktidara gelişinden yaklaşık 100 sene öncesinde yakınlaşmaya başlamıştır. Bu anlamda Türk-Alman ilişkileri Nazi dönemine mahsus değildir. Yüz seneye dayanan yakın ikili

ilişkiler, Türk kamuoyunun Almanya nazarındaki yorumlarını önemli kılmıştır. Nazi dönemiyle başlamamış olan Türk-Alman ilişkileri 7 Mayıs 1945'ten sonra da devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribatlarını silebilmek ve tekrar yükselebilmek için Almanya'ya işçi göçü başlamış ve Türk vatandaşları da çalışmak için Almanya'ya gitmiştir. Nitekim 2023 yılında Yurt dışında en çok Türk vatandaşının yaşadığı ülke de Almanya'dır. Türk kamuoyunda Almanya'nın, iki milletin tarihi ilişkilerden ötürü yalnızca 12 senelik Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi iktidarıyla sınırlandırılması mümkün değildir. Fakat bu 12 senelik tarihte Türk kamuoyunda Almanya'ya yönelik daha önce kullanılmamış ifadeler kullanılmıştır. Tarihin gelişimi ve değişimi şüphesiz 12 sene boyunca Türk kamuoyunda Almanya'ya yönelik de yaşanmıştır.

Türk-Alman ilişkilerinin doruk noktasını iki ülkenin Birinci Dünya Savaşı'nda aynı ittifakta bulunmaları oluşturmuştur. Alman uzmanlar Osmanlı ordusunu geliştirmek için sık sık İstanbul'a davet edilmişlerdir. Fakat silah arkadaşlığı kavramı 1914-1918 yılları arasında yaşanmıştır. Türk ve Alman milleti beraber savaşmışlar ve savaşı beraber kaybetmişlerdir. Savaşta cephe konusunda yaşanan sonuçların daha ağır savaş sonrasında yapılan anlaşmalara yansımıştır. Örneğin Osmanlı hükümetinin imzaladığı fakat Ankara hükümetinin imzalamadığı Sevres Antlaşması ile Alman hükümetinin imzaladığı Versailles Antlaşması birbirine çok benzemektedir. Ankara hükümeti, Türk toprak bütünlüğüne son verecek anlaşmayı imzalamak yerine bağımsızlık için savaşmayı tercih etmiş ve bunun sonucunda da başarılı olmuştur. Fakat Ankara hükümeti revizyonist veya popülist politikalar izlemeden yalnızca toprak bütünlüğünü kazanmıştır. Lausanne Barış Antlaşması'ndan sonra da diğer devletlerle barışçıl bir şekilde politikasını sürdürmüştür. Savaştan sonra kurulan Weimar Cumhuriyeti ise Versailles'ın özellikle savaş tazminatı maddesi üzerinde büyük problemler yaşamıştır. Önemli sanayi şehirlerini kaybetmiştir. İngiliz Tarihçi Alan John Percivale Taylor, 1961 yılında çıkardığı "*The Origins of the Second World War*" (İkinci Dünya Savaşı'nın Kökeni) isimli kitabında savaşın ortaya çıkmasının sebebini Almanlara savaştan önce yapılan davranışlarda bulmuştur. Bununla birlikte Adolf Hitler'in iktidara geliş sürecindeki en büyük argümanını Alman milletini Versailles'ın zincirlerinden kurtarmak oluşturmuştur. Türk milleti, silah arkadaşlığından ve Almanya'nın imzaladığı Versailles Antlaşması'nın Sevres Antlaşması'na benzemesinden ötürü Alman milletine sempati beslemiş ve

Versailles'ın sonlandırılması adına Alman milletini desteklemiştir. Bununla birlikte Almanya ihracat ve ithalat konusunda yalnızlaşmış ve Hitler'in iktidara gelmesinden sonra kendisine ticareti sürdürebileceği yeni devletler aramıştır. Özellikle Versailles'da sınırlandırılan Alman askeri kuvvetine yönelik maddelerin yeni Alman hükümeti tarafından tek taraflı kaldırılmasından sonra Alman askeri sanayisi üretim faaliyetlerini bir hayli hızlandırmıştır. Alman askeri sanayisinin hızını arttırması ile Türkiye'nin sanayileşme sürecine başlaması aynı zamana rastlamıştır. Bu yüzden gelişmekte olan Almanya ile gelişim sürecine adım atmış olan Türkiye için ekonomik birliklik yaşanmıştır. Ülkelerin köklü geçmişi ve dönemin koşulları, ekonomik birlikliğinin en önemli nedenleridir.

1930'lu yıllarda Türkiye ve Almanya'nın gelişim süreçleri mühimdir. İki ülkenin 1930'larda geçirdiği süreçler sayesinde İkinci Dünya Savaşı'nda alacağı konumlar oluşmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Krizi iki ülke adına da önemli sonuçları doğurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti bu krizden sonra Devletçilik politikasını benimsemiş ve hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. Bunun yanında gerek ticari ilişkileri gerek diplomatik ilişkileri geliştirebilmek için bilhassa Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh" sözünü benimseyerek devletlerarası müzakereler başlatmış ve paktlara dâhil olmuştur. Türkiye 1930'lu yıllarda yalnızlığına son vererek özellikle sınır komşularıyla iyi geçinmiştir. Nitekim bu dostluk Türkiye'nin Hatay'ı kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye'nin 1930'lu yılların ikinci yarısına kadar ticaret yapabildiği ülkeler İtalya ve Almanya'dır. Sömürge devletleriyle ticaretini sürdüren küresel güçler, Türkiye'nin yalnızlaşmasına ve en nihayetinde kendisini geliştirebilmesi için Almanya ile buluşmasına neden olmuşlardır. 1930'lu yıllarda Almanya ise ilk üç seneyi bir hayli sıkıntılı geçirmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi, Almanya'da milyonlarca insanın işsiz kalmasını sağlamış ve en nihayetinde 30 Ocak 1933'te Adolf Hitler iktidarı başlamıştır. Hammadde imkânını sağlamak için diğer devletlerle ticaret anlaşmaları imzalayan yeni Alman hükümeti, Türkiye ile de görüşmeler sağlamış ve ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye'ye sanayisi için gerekli olan maddeleri verirken Türkiye'den de bu sanayideki üretimi sağlayabilmek için malzemeleri ve gıda ürünlerini almıştır. İki ülkenin de nakit para problemi olduğu için bu alışveriş takas usulüyle sağlanmıştır. Almanya'nın Türkiye piyasasına hızlı ve etkileyici bir giriş yapmasından sonra İngiltere'nin Türkiye politikasında gözle görülür bir değişim yaşanmış ve nihayetinde İngiltere de Türkiye'ye

kredi açmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, hem Alman tesirini engellemek hem de küresel güçlerin kendi aralarındaki rekabetinden faydalanmak için Türk sanayileşmesi ve Türk ticareti adına bir denge politikası izlemiştir. Böylelikle Türkiye, Avrupa'nın en güçlü iki devleti Almanya ve İngiltere ile sıkı ikili ilişkiler geliştirmiştir. Fakat Almanya ve İngiltere'nin birbirinden farklı iki kutup olmaları Türkiye'yi seneler geçtikçe ve İkinci Dünya Savaşı yaklaştıkça bir kutbu tercih etmeye itecektir.

Alman hükümeti, Versailles'ın zincirlerini kırmak için gerekli adımlara 1934 yılında başlamıştır. 1935 yılında Saarland için plebisit yapılması çağrıda bulunmuş ve yapılan plebisit neticesinde Saarland bölgesi 13 Ocak 1935'te Almanya'ya geri verilmiştir. 7 Mart 1936'da Rheinland bölgesi sembolik bir Alman birliğiyle işgal edilmiştir. 12 Mart 1938'de Almanya Avusturya ile birleşmiştir. 29 Eylül 1938'de Münih Konferansı'nın neticesinde Sudetland bölgesi Almanya'ya verilmiştir. Fakat bu topraklar Almanya için yeterli değildir. Alman hükümeti, Versailles'ın zincirlerini koparmak için çıktığı bu yolda ilk kez Versailles ile bir ilgisi bulunmayan işgali 16 Mart 1939'da Çekoslovakya'da gerçekleştirmiştir. 22 Mart 1939'da ise Alman hükümetinin Litvanya hükümetine çektiği ultimatomun üstüne Litvanya hükümeti Memel bölgesi üzerine olan haklarından feragat ederek bu toprakları Alman hükümetine bırakmıştır. Almanya'nın Versailles'ın maddelerini feshetmesi için son bir toprak parçası kalmıştır. Polonya'ya verilmiş olan Danzig bölgesi bu son toprak parçasını oluşturmuştur. Fakat Almanya'nın 1 Eylül 1939'da sabah 05.30 saatlerinde Polonya'ya saldırmasıyla birlikte Avrupa'da nihayet senelerdir beklenen büyük savaş patlak vermiştir. Almanya'nın anlaşma adına son hamlesi İkinci Dünya Savaşı için bardağı taşıran son damlası olmuştur.

Türk hükümeti, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kaldırılmasından sonra Türk basınıni denetim altına alabilmek için Matbuat Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. Türk kamuoyunda Almanya'nın değerlendirilmesi de 1945 yılına kadar bu kanun ile yapılmıştır. Gerek Mustafa Kemal Atatürk döneminde ve gerek İsmet İnönü döneminde Cumhurbaşkanı'nın izni olmadan Türk topraklarında herhangi bir şey yapılmamıştır. Lider kültürünün çok canlı olduğu bu dönemlerde Türk basınıni Türk hükümetinin izlediği politikaları %100 olmasa da büyük bir oranda izlemek zorunda kalmıştır. Türk hükümeti, Matbuat Kanunu ve savaş yıllarında ilan edilecek olan Örfi İdare Kanunu sayesinde yasalara uymayan gazete ve dergilerin kapatması konusunda çekinmemiştir. Bu yüzden Türk matbuatı büyük bir denetim altında yazılarını yayınlamıştır. Çalışmada Türkiye'nin

1930'lu yılları ve bu yıllarda Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerinin incelenmesinin ve elde edilen sayısal verilerin paylaşılmasının temel sebebi budur. Türkiye'de devletçilik rejiminin aktif olması ve Almanya ile ticaret oranlarının çok yüksek olması, bunun yanında Türk matbuatının yine aktif bir şekilde denetlenmesi, Türk matbuatının Almanya'ya yönelik değerlendirmelerini çok ciddi şekilde etkilemiştir. Türk kamuoyunun görüşleri bu anlamda dört temel parçaya ayrılmıştır. Türk kamuoyunun ilk ortak kanaatleri 1936-1939 yılları arasında yaşanmıştır. Türk kamuoyundan veya Türk basınından Almanya'ya yönelik ağır eleştiriler yükselmemiştir. Sevres'in bir benzeri olan Versailles'dan kurtulmaya çalışan Alman hükümetine Türk basınında destek verilmiştir. 1936-1939 yılları arasında Türk kamuoyunda Almanya'ya yönelik tutumun iki temel dayanağı ekonomi ve geçmiştir. Türkiye'nin en çok ihracat ve ithalat yaptığı ülke Almanya olduğu için Türk basınında Almanya'ya yönelik eleştiriler hakaretsiz ve sakin bir biçimde yapılmıştır. Bu eleştirilerin temel sebebi ise bir dünya savaşı çıkma endişesidir. Nitekim Yunus Nadi, Zekeriya Sertel gibi yazarlar Almanya'nın attığı adımların İkinci Dünya Savaşı'na sebep olacağını erken tarihlerden itibaren yazmışlardır. Türk basını için Almanya'nın yaptığı işgaller genel olarak Versailles sıfatı altında işlenmiştir. Yazarların tamamı aynı fikirde olmasalar da Versailles Antlaşması, Türk basınında Almanya'ya yönelik yazıları gölgelemiştir. Türk basını bu dönemde Almanya'yı eleştiremeyecek konumdadır. Gazete ve dergilerin kapatılma ihtimalleri ve bunun yanında Türkiye'nin iyi giden ilişkileri önemli engellerdir.

Türk hükümetinin ve Türk basınının temsil ettiği rolü özetleyen en belirgin karşılaştırmalardan bir tanesi Almanya'nın Çekoslovakya'yı ve Polonya'yı işgaline verilen tepkilerdir. Türkiye'nin Almanya ile olan ticaret anlaşmaları en nihayetinde 31 Ağustos 1939'da sona ermiştir. 12 Mayıs 1939'da İngiltere, 23 Haziran 1939'da Fransa ile Ticaret Anlaşması imzalayan Türkiye, savaş öncesi ekonomik bazlı safını değiştirmiştir. Bilhassa Almanya'nın Balkanlara yönelik planları ve Türkiye'yi Akdeniz ve Balkanlarda tehdit eden İtalya'ya destek vermesi, Türkiye'yi hem siyasi hem de iktisadi yönde değişime mecbur bırakmıştır. Bu yüzden Türk kamuoyunun 16 Mart 1939'da verdiği tepki ile 1 Eylül 1939'da verdiği tepki bambaşka olmuştur. Çekoslovakya'nın bağımsızlığı ile Polonya'nın bağımsızlığı arasında hiçbir fark yoktur. Tıpkı iki ülke vatandaşlarının arasında bir değer farklılığı olmadığı gibi yoktur. Fakat iki işgale Türk kamuoyunun yaklaşımı birbirinden bir hayli farklı olmuştur. 16 Mart'tan

itibaren Türk basını, Almanya'nın sıradaki hedeflerini tartışmışlardır. Alman işgali eleştirilmemiş ve Alman işgalleri normalleştirilmiştir. Çekoslovakya işgal edildikten sonra Türk basınında Almanya'ya hakaret edilmemiştir. 1 Eylül'de Polonya'nın işgalinden sonra ise Türk basınında Almanya için yepyeni sıfatlar kullanılmaya başlanmıştır. Türk kamuoyunda Almanya için kullanılan ve tüm dünyada bilinen sıfatlar mevcuttur. Örneğin disiplin, çalışkan, hırslı, başarılı, muzaffer, medeni gibi sıfatlar senelerce Türk kamuoyunda Almanya için kullanılmıştır. Türk kamuoyunda Almanya 1 Eylül'de yeni sıfatlarla tanışmıştır. Almanlara katil, zorba, medeniyet düşmanı, toprak tecavüzcüsü gibi kelimeler kullanılmıştır. Türk basını Almanya için çok ağır eleştirilerde bulunmuştur. Hâlbuki ortada bir tuhaflık bulunmaktadır. Çekoslovakya'nın işgalinde en ufak eleştiride bulunmayan Türk basını yalnızca beş buçuk ay sonra Polonya'nın işgal edilmesinde niçin Almanya'ya yepyeni ve ağır sıfatlar kazandırmışlardır? Bunun en temel sebebi Mustafa Kemal Atatürk döneminde başlayan ve İsmet İnönü zamanında devam eden denge politikasıdır. Türkiye siyasi ve iktisadi politikalarını değiştirdiği için Türk kamuoyu da Türk hükümetinin politikasına hızlı bir şekilde uyum sağlamıştır. Türk hükümeti, Henry Kissinger'ın deyimiyle "mekik diplomasisi" anlayışını benimsemiştir. Türk hükümeti, Alman, Fransız, İngiliz ve Sovyet hükümetleriyle bağlantıları koparmadan 1936-1939 yılları arasında yoğun bir diplomasi trafiği harcamıştır. 1937 yılında dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün İtalya'ya gitmesi de bu mekik diplomasisinin bir örneğidir. Fakat Türkiye 1 Eylül 1939 tarihinden itibaren dengeleri gözeterek siyasetini buna göre belirleyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti 1 Eylül 1939 tarihinden 4 Mayıs 1941 tarihleri arasında Almanya'dan uzak, Müttefik devletlere ve özellikle İngiliz hükümetine yakın politikalar izleyecektir. Fransa'nın Almanya tarafından işgal edilmesine kadar da Almanya'ya yönelik hakarete varan ağır eleştiriler de sürecektir. Almanya bu süreç içerisinde tarafsız pozisyonda bulunan Polonya, Norveç, Danimarka, Lüksemburg, Belçika, Hollanda, Yugoslavya ve Yunanistan gibi sekiz farklı ülkeyi işgal etmiştir. 23 Temmuz 1940 yılına kadar Türk hükümeti ile Alman hükümeti arasında iktisadi birliktelik sağlanmamıştır. Bu yüzden Türk kamuoyunun eleştirileri aynı şiddetinde sürmüştür. Eleştiriler genel olarak birkaç sebebe ayrılmıştır. İlk olarak Almanya'nın tarafsız ülkelere saldırması ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. İkinci olarak Almanların savaş yüzünden masum insanların canlarına kastetmeleri eleştirilmiştir. Üçüncü olarak ise Almanların bu savaşı bir hiç

uğruna çıkardıklarını ve bir hiç uğruna birçok ülkenin acı çektiğini dile getirmişlerdir. Bu konuda temel çıkarım Almanların savaşa yönelik eleştirileridir. Eleştiriler Nazizm'e yönelik gerçekleşmemiş ve Almanya bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Hakaret boyutuna varan eleştiriler ise Fransa'nın 22 Haziran 1940'ta Compiègne Treni'nde imzaladığı teslimiyet anlaşmasından sonra büyük ölçüde sona ermiştir. Yaklaşık iki senelik süreç içerisinde Türk basını tarafından Alman ordusunun gücü küçümsemştir. Yapılan yorumların büyük bir çoğunluğu Almanya'nın Batı Cephesi'ni kaybedeceği üzerine olmuştur. Almanya 10 Mayıs 1940'ta başlattığı Batı Cephesi'ni sadece 43 günde tamamlamıştır. Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'nde dört sene boyunca bir arpa boyu toprak kazanabilmiştir. Bu yüzden İkinci Dünya Savaşı'ndaki Batı Cephesi üzerinden Alman ordusuna yönelik küçümsemeler olağan yorumlardır. Almanya'nın Türkiye'nin sınırlarına kadar gelebileceği hesaplanmamıştır. Lâkin Almanya'nın 43 günde dört ülkeyi işgal edip İngiliz ordusunu da adaya çekilmeye zorlamaları sayesinde Türk basınındaki eleştirilerde geçen hakaretler birden ortadan kaybolmuştur. Türk basını Almanya'yı eleştirmeye devam etmiştir. Fakat bu eleştirilerin dozu bir hayli düşmüştür. 1 Mart 1941'de Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a dâhil olmasının hemen ardından eleştiriler tükenme noktasına gelmiştir. Çünkü Alman ordusu Türk-Bulgar sınırının 60 kilometre ötesine konuşlanmıştır. Adolf Hitler bizzat bu emri vermiştir. Türkiye'yi tedirgin etmek istemediği için araya 60 kilometrelik bir mesafe koymuştur. Fakat 1940 yılının Mart ayında Türk kamuoyunda böyle bir beklenti pek yoktur. Hatta 1940 yılının Mart ayında Alman ordusu Norveç ve Danimarka'yı işgal ettiğinde Balkanlar savaş alanı olmaktan çıktığı için sevinen insanların sayısı bir hayli fazladır. Sabiha Sertel ve Faik Ahmet Barutçu gibi bazı isimler ise Almanya'nın tekrar Balkanlara döneceğini düşünmüştür. Nitekim bu düşünce gerçekleşmiş ve Almanya bir senenin ardından Balkanları işgal etmek için geri dönmüştür. Almanya tarafından işgal tehlikesi altına giren Türkiye doğal bir şekilde basındaki yazılarını bu tehlike altında gerçekleştirmiştir. Daha sonrasında Nisan ayında Yugoslavya ve Yunanistan'ın işgal edilmesinden sonra savaş çanları Türkiye için çalmaya başlamıştır. Türk halkı bu çanların eşliğinde görev paylaşımında bulunmuştur. Türk basını savaşa hazır olduklarını ve savaştan korkmadıklarını tüm dünyaya bir bütün olarak haykırmıştır. Türk ordusu ve Türk hükümeti de olası bir savaş için hazırlıklara girişmiştir. Hâlbuki Türkiye, Almanya ile muhtemel bir savaşa kesinlikle hazırlıklı değildir. Bu yüzden Türk basını bu konuda önemli bir rol oynamış ve

Almanya'yı tehdit etmiştir. Eğer Almanya savaşmak istiyorsa Türk milleti sonuna kadar savaşacaktır. Almanya barış istiyorsa Türkiye tüm dünya ülkeleriyle barış yapmak için hazırdır. Türk basını yegâne şansını kullanmıştır. Çünkü Türkiye'nin müttefikleri yenilmiştir ve Türk-Alman savaşı için Türkiye'ye yardım edebilecek hiçbir ülke bulunmamaktadır. Akdeniz Alman-İtalyan denetimi altındadır. İngiltere kendi adasına çekilmiş, Fransa ise yarı Alman işgaline uğramıştır. Türkiye'nin tek şansı tehditle rakibinin gözünü korkutabilmektir. Türk basını da tek bir ağızdan farklı illerde farklı gazetelerde ve farklı yazarlarla aynı sloganı kullanmıştır. Çünkü Türk basını buna mecbur kalmıştır. Türk basınında Almanya'nın tehdit edilmesinin temel sebebi budur. Lâkin bu endişe kısa sürmüştü ve Adolf Hitler'in 4 Mayıs 1941'de Reichstag'ta yaptığı konuşmanın ardından da yerini çok büyük bir rahatlama bıraktı.

4 Mayıs 1941'de Adolf Hitler'in yaptığı konuşma, Türk kamuoyu açısından yaklaşık iki sene süren Alman karşıtı politikayı büyük ölçüde değiştirmiştir. Hitler'in Atatürk'ü, İnönü'yü, Türk hükümetini ve Türk milletini övmesi Türk kamuoyunda büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Alman tarafından gelen övgü dolu sözler, Türk kamuoyundan övgü dolu karşılıklar bulmuştur. Almanya'nın dostluk anlamında attığı adımın ardından iki ülkenin bürokratları bir dostluk anlaşması için görüşmelere başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki en şanslı devletlerden bir tanesidir. Çünkü Almanya'nın en güçlü olduğu zamanlarda savaşa bir şekilde dâhil olmadığı gibi Almanya'dan askeri büyük bir tehdiye de maruz kalmamıştır. Bunun sonucunda da 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Dostluk Anlaşması imzalanmıştır. Türk kamuoyunun 1 Eylül 1939'dan beri Almanya'ya karşı sürdürdüğü tutum 180 derece değişmiştir. Yaklaşık iki sene sonra Türk kamuoyunda "eski silah arkadaşlığı" geri dönmüştür. Türk kamuoyu 1936-1939/1939-1941 yılları arasında sergilediği iki farklı tutuma bu sefer yenisini eklemiştir. 1941-1943 yılları arasında Türk kamuoyunda Almanya geçmişten daha farklı yeni bir tutumla anılacaktır. 1 Eylül 1939'dan itibaren katil, tecavüz, zorba, insanlık düşmanı, cani gibi kelimeler, Türk basınında Almanya açısından 1945 yılına kadar silinecektir. Bunun yerine Almanya için tekrar eski dostluk kelimeleri kullanılacaktır. Fakat bir konunun altını çizmekte yarar vardır. Türk kamuoyu Almanya ile yaptığı anlaşmaya rağmen müttefiki İngiltere'nin değerini hiçbir zaman yok saymamıştır. Mecliste yapılan konuşmalarda, gazetelerde yapılan değerlendirmelerde Almanya ile dost, İngiltere ile ise müttefik olduğunun unutulmaması gerektiği ısrarla

vurgulanmıştır. Türkiye, 18 Haziran 1941 yılından itibaren mekik siyasetine geri dönmüştür. İngiltere ile arasını açmamış, Alman işgalinden kurtularak Almanya ile savaş öncesi iktisadi değerlerini yakalama fırsatı bulmuştur. İsmet İnönü'nün denge siyaseti Türkiye'nin tehlikeyle burun buruna geldiği en önemli anda başarıya ulaşmıştır. Türk basını da İnönü'nün denge siyasetini benimsemiş veya benimsemek zorunda kalmıştır. Fakat Türkiye'nin savaş dışı kalması yönünde önemli adımlar atmıştır. Türk basını 18 Haziran 1941'den itibaren büyük dersler çıkarmıştır. Kilometrelerce ötedeki savaşın Türkiye topraklarına sıçrayabileceğini bir hayli iyi bir şekilde anlamıştır. Bu yüzden savaşın son yılı olan 1945 yılına kadar da hakareten büyük ölçüde uzak durmuştur. 1941-1943 yılları arasında Türk kamuoyunda Almanya için sessiz bir bekleyiş sürmüştür. Türkiye sessiz bir şekilde denge politikasını sürdürmüştür. Bu politikasının da karşılığını almıştır. Almanya ile yeni ticaret anlaşmaları yapmıştır ve 1940 yılında iktisadi anlamda çektiği yalnızlığı ve sıkıntılı zamanları biraz da olsa geride bırakmıştır. 20 Kasım 1940'ta Örfi İdare Kanunu'nun ilân edilmesiyle de Türk basını Türk hükümetinin kararlarına uymaya daha da mecbur bırakılmıştır. Türk basınının denetime alınması Almanya'nın Balkanlara doğru hareket etmesiyle elzem hâle gelmiştir. Türk basınının üslubu 1939-1941 yılları arasında Almanya'ya karşı çok ağır olmuştur. Türk basınının üslubu 18 Haziran 1941'de ise değişmiştir.

1941-1943 yılları arasında Türkiye hem Müttefikler ile hem de Mihver ile ilişkilerini sürdürmüştür. 22 Haziran 1941'de Alman ordusu Barbarossa Harekâtı'nı başlatmıştır. Karadeniz'in kuzeyi savaş alanına dönmüştür. Alman ordusu 1941 yılını başarılı geçirse de özellikle 1942 yılının ikinci yarısında istediği başarıları yakalayamamıştır. Almanya'nın yaklaşık bir buçuk ayda Batı Cephesi'ni kazandığı düşünüldüğünde Doğu Cephesi'nde bir sene geçmesine rağmen beklenen başarıların gelmemesi dünya basınında olduğu gibi Türk basınında da eleştiri toplamıştır. Adolf Hitler, Alman halkına savaşın kısa sürede kazanılacağına dair bir söz vermiştir. Fakat verilen sözler tutulmamış ve Hitler'in orduya olan güveni kırılmıştır. Türk basını Almanya'da yaşanan bu durumu yakından takip etmiş ve düzgün bir üslupla eleştirilerde bulunmuştur. Fakat bu eleştiriler 1939-1941 yılları arasında yapılanlarla bir hayli farklı bir şekilde yapılmıştır. 1943 yılında Alman ordusunda mağlubiyetlerin başlamasıyla birlikte Türk hükümeti, İngiliz hükümeti ile savaşa girmek için görüşmelere girişmiştir. Bu teklifler İngiltere'den gelmiştir ve gelmesi de normaldir. Çünkü 19 Ekim 1939'da İngiltere-Fransa-Türkiye arasında Üçlü

İttifak Anlaşması imzalanmıştır. İngiltere müttefiki Türkiye'nin topraklarını ve ordusunu kullanmak istemiştir. Türk basını 1943 yılını Alman milletine övgüler dizerek geçirmiş ve Alman hükümetine büyük eleştiriler yöneltmemiştir. İsmet İnönü, 1943 yılının başında Adana'da Winston Churchill ile görüşmüş, 1943 yılının sonunda ise Kahire'de hem Winston Churchill hem Franklin Roosevelt ile buluşmuştur. Türkiye'nin politikasının değişimi 1943 yılında gözle görünür bir biçimde ortadadır. Türk kamuoyu bu yıl içinde Almanya'ya karşı düşmancıl bir politika izlememiştir. Türk kamuoyunda 1943 yılı, Almanya adına bir geçişi sembolize etmiştir. Alman milleti geçirdiği zor zamanlarından ötürü övülmüş ve takdir edilmiştir. Fakat Alman hükümetine bu anlamda sözler dile getirilmemiş ve ufak çaplı eleştiriler dizilmiştir. 1944 yılı için bu üslup korunacaktır. 1936-1939/1939-1941/1941-1943 aralarında görülen değişimin sonuncusu ise 1944-1945 yılları arasında yaşanmıştır. Türk kamuoyu, mevcut şartların gerektirdiği ilkelere uyum sağlayarak 1936-1939 ve 1941-1943 yılları arasında Almanya'ya genel olarak olumlu ifadelerde bulunmuştur. Yine koşulların getirdiği ilkeler için 1939-1941/1944-1945 yılları arasında Almanya'ya bir hayli ağır üslupla eleştirilerde bulunulmuştur.

21 Nisan 1944'te Almanya'ya yapılan Krom Anlaşması'nın yenilenmemesi kararlaştırılmıştır. Bu istek bizzat Müttefik devletler tarafından Türkiye'ye aktarılmıştır. Türk-Alman ilişkilerinin soğuma evresi bu tarihten itibaren başlamıştır. 1944 yılı Almanya'nın kendi sınırlarına doğru geri çekildiği ve Normandiya tarafından çıkarma beklediği yıldır. Nitekim 6 Haziran 1944'te İngiliz-Amerikan orduları beklenen çıkarmayı gerçekleştirmiştir. Müttefik devletlerin savaşı kazanmaya yaklaştıkları her fırsatta Türkiye, Almanya'ya yönelik adımlar gerçekleştirmiştir. 2 Ağustos 1944'te Türkiye, Almanya ile olan ilişkileri sonlandırmıştır. 20 Temmuz 1944'te Adolf Hitler'e suikast düzenlenmesinden sonra ilişkilerin kesilmesi bu duruma bir örnektir. Nihayetinde 23 Şubat 1945'te Türkiye, savaş sonrasında kurulacak olan yeni nizama dâhil olabilmek için Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmiştir. Almanya'ya savaş ilan edildikten sonra Türk basınında Almanya'ya yönelik adımlar tıpkı 1 Eylül 1939'dan sonrasındaki yorumları hatırlatmıştır. Almanya'ya karşı hakaret dolu ifadeler kullanılmıştır. Fakat 23 Şubat'ta ortaya çıkan bir değerlendirme, savaş boyunca daha önce hiç bahsedilmemiştir. Türk basınına göre İngiliz ve Sovyetlerin bu savaşı kazanmasındaki en önemli ülkelerden bir tanesi Türkiye'dir. Çünkü Türkiye bu savaşa girmeyerek Kafkaslarda Sovyetleri, Akdeniz'de ise İngilizleri korumuştur. Türkiye'nin Almanya ile savaşa girmemesi

sayesinde çok büyük yardımlarının dokunduğu iddia edilmiştir. Alman ordusu Türk ordusundan korktuğu için saldırıya geçmemiştir. Türk milleti ile savaşmaktan çekinmiştir. Hâlbuki Alman orduları Türk-Bulgar sınırının 60 kilometre yakınına konuşlandığında Türk kamuoyunda hiçbir yazardan böylesine bir yorum yükselmemiştir. 23 Şubat 1945 itibarıyla Türk kamuoyu tekrar 180 derecelik bir değişim geçirmiştir. 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması ile birlikte Türk kamuoyu savaş boyunca sürdürdüğü misyonu tamamlamıştır ve kendi içerisinde Almanya'ya yönelik ikiye bölünmüştür. 1936 yılından Türk basını genel olarak tek sesli bir politika izlemiştir. Bu politikayı savaş boyunca Türk hükümeti belirlemiştir. Fakat artık savaş bitmiştir ve Türk hükümeti bu savaştan diğer devletlerle kıyas edildiğinde başarılı bir şekilde çıkmıştır. Artık Türk basını özgürdür ve yorumlarda da tek seslilik kalmamıştır. Almanya hakkında iki ifadede bulunulmuştur. İlk olarak Alman milleti ve Alman hükümeti de suçludur. Çünkü Alman hükümetini 12 sene boyunca iktidarda tutan ve tek bir isyanda bulunmayan millet Alman milletidir. Savaşta etkilenen milyonlarca insandan sorumlu tutulmuşlardır. Ülkelerinin yıkılmasını da bu duruma düşmelerini de hak etmişlerdir. İkinci görüşe göre ise Almanya için tek suçlu Nazi hükümetidir. Çünkü bu savaşı onlar başlatmış ve onlar sürdürmüştür. Alman milletinin destekten başka bir seçeneği bulunmamıştır. Bunun en büyük ispatı da Nazi hükümetine karşı çıkanların başlarına neler geldiğidir. Bilhassa toplama kampları bunun en büyük delilidir. Türk kamuoyu kendi içinde vicdani bir muhakeme yapmış ve görüşlerini buna göre şekillendirmiştir. Türk basını savaş boyunca Türk hükümetinin izlediği politikayı izlemiş ve görevini başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. Türk basınının veya Türk kamuoyunun savaş boyunca bu şekilde keskin değişikliğe gitmesinin tek sebebi Türk hükümetinin izlediği stratejiden kaynaklıdır.

Türk hükümetinin izlediği değişikliğe Türk basınının uyum sağladığı Türk vatandaşlarının Almanya üzerindeki yorumlarında ve Nazizm ile Turanizm kıyaslamasında da görülmüştür. Almanya'da yaşamış veya Almanya'da geçici süreliğine bulunmuş Türk vatandaşlarının yorumları genel olarak birbirine benzer ve olumludur. Alman milletine herhangi bir hakarete bulunulmamıştır. Bu örneğe karşı tez olarak Almanya'ya giden dönemin gazetecilerin elbette olumlu ifadeler kullanmak konusunda mecbur oldukları söylenilebilir. Fakat 1930-1940'lı yıllarda Almanya'da öğrencilik yapan Türk vatandaşlarının yorumlarıyla geziye çıkan Türk gazetecilerinin yorumları

benzerlik taşımıştır. İfadelerle yıl bazlı bir değişim yoktur. Türk milleti ile Alman milleti Almanya’da uyum içerisinde yaşamıştır. Türkler Almanya’da çok nadir durumlarda ırkçı hakaretlere uğramışlardır. Bu çalışmada incelenen anıların sadece bir tanesinde bu durum görülmüştür. Bunun haricinde 1933-1945 yılları Almanya’da yaşamış Türk vatandaşları Alman milleti için övgü dolu sözler kullanmışlardır. Türk hükümetinin izlediği siyaset, Alman hükümetinin kendi ülkesinde yaşamış Türk vatandaşlarına davranışlarını değiştirmemiştir. Alman hükümetinin Alman milletine yaptığı yardımlardan Almanya’da yaşayan Türkler de faydalanmıştır. Müttefik devlet ajanslarının Almanya’daki durumlarla ilgili yaptıkları haberlerin büyük bir çoğunluğunun yanlış olduğu da Türk vatandaşlarının anılarında ortaya çıkmıştır. Almanya’nın içindeki durum Türkiye’de sanıldığı kadar kötü değildir. Almanya bu yüzden savaşı bu kadar uzun süre sürdürebilmiştir. Fakat Hüseyin Emir Erkilet’in de dediği gibi Almanya’nın durumu ne sanıldığı kadar kötüdür ne de durumu iyidir. Savaş sürdüren bir ülkenin durumu ne kadar olabilirse Almanya’nın da o kadardır. Buradan çıkarılan ise Türk basını ile Türk hükümetinin savaşın sonuna kadar paralel bir ilişki izlediğidir. Türk hükümetinin izlediği denge politikasına başka bir örnek ise Türkçü-Turancı grubun 1944 yılında yargılanıp 1945 yılında hapis cezalarına çarptırılmalarıdır. Türkçü-Turancı grubun tutuklanmasının, yargılanmasının ve hapis cezasına çarptırılmasının hükümetin denge politikası ile bağlantılı olup olmadığı konusu yalnızca bir varsayımdan ibarettir. Bu dönemde yaşamış hâkim ve savcıların anıları ve Saraçoğlu hükümetiyle bağlantıları belirsizdir. Türkçü-Turancı gruba yapılanlar ile Almanya’ya yapılan diplomatik hamleler arasında kısa bir süre bulunmuştur. Bu dönemde yaşamış yargı üyelerinin hayatta olmamalarından ötürü ne yargı kurumuna ne de dönemin hükümetine bu çalışmada bir suçlamada bulunulmamıştır. Yapılan durum yalnızca tahminden ibarettir. Fakat bu tahmin etkili bir tahmindir. Aradaki zaman uyumu ilgi çekicidir.

Türk kamuoyu, Türk hükümeti ile birlikte Almanya üzerinden bir denge politikası izlemiştir. Özellikle Türk basını bu anlamda etkili olmuştur. Türk basını ile Türk hükümeti arasındaki ilişkinin tek farkını kullandıkları üslup oluşturmuştur. Türk hükümeti 1944 yılına kadar keskin kararlar vermemiştir. Türk Diplomatik Arşivi’ndeki belgelerde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki toplantılarda Almanya için hakaret içeren bir yazı veya konuşma bulunmamıştır. Türk hükümeti altı senelik dönemi büyük bir titizlikle yürütmüştür. Fakat Türk basınının tepkileri bu şekilde olmamış ve bazı

dönemlerde Türkiye'yi zora sokabilecek hakaretler kullanmışlardır. Yöntemler farklı olsa da aynı yolu izlemişlerdir. Türkiye izlediği denge politikasını Atatürk döneminde başlatmıştır. Denge politikası bugün İnönü ile özleştirilmiş olsa da Almanya üzerinden yapılan bakışta Atatürk döneminden itibaren geldiği görülmüştür. Türk kamuoyu, Matbuat Kanunu ve Örfi İdare Kanunu ile denetim altına alınmıştır. Türk kamuoyunda Almanya, 1936-1945 yılları arasında aktörler, faktörler ve değişimler üzerinden ilerlemiştir. Türk kamuoyunun savaşta Almanya'yı desteklediği iddiaları ise genel hatları ile geçersizdir. Türk kamuoyunun İkinci Dünya Savaşı'nda bir tarafı desteklediği iddia edilecekse o ülke İngiltere olacaktır. Çünkü Türk kamuoyunda Almanya dört temel dönemde dört temel değişime uğramıştır. Almanya bu değişimleri geçirirken İngiltere ise Türk kamuoyunda aynı değeri korumuştur. Savaşın başından sonuna kadar özellikle Türk basını İngiltere ile olan ittifaktan bahsetmekten bir an olsun vazgeçmemiştir. 18 Haziran 1941'de bile Almanya ile dostluğun yanında İngiltere ile olan müttefiklik hemen hemen her yazar tarafından vurgulanmıştır. Türk kamuoyunda Almanya, Türk hükümetinin menfaati kadar var olmuştur. Bunun en önemli göstergesi ise 1936-1945 yılları arasında gelişen, değişen ve sonunda biten ilişkilerdir. İngiltere ise Türk hükümetinde varlığını 1936 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde sürdürmüştür. Türk kamuoyunda Almanya'nın incelenmesi, Türk hükümetinin uyguladığı denge politikasını belirgin bir şekilde ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

TÜRK DİPLOMATİK ARŞİVİ (TDA)

T.D.A., 501, 31233-123581-1.

T.D.A., 501, 31233-123583-1

T.D.A., 501, 31252-123455-15.

T.D.A., 501, 31252-123455-17.

T.D.A., 501, 31260-123814-2.

T.D.A., 501, 31264-123950-2.

T.D.A., 501, 31284, 124032, 39.

T.D.A., 501, 31456-124517-1.

T.D.A., 501, 31747-124881-1.

T.D.A., 501, 32048-126113-103.

T.D.A., 501, 32048-126113-48.

T.D.A., 501, 32050-126344-35.

T.D.A., 501, 32091-126661-19.

T.D.A., 501, 32091-126661-35.

T.D.A., 501, 32094-127188-2.

T.D.A., 501, 32149, 127595-1.

T.D.A., 501, 32167-127994-15.

T.D.A., 501, 32193-128324-11.

T.D.A., 501, 31148-123345-3.

T.D.A., 501, 32100-126854-31, s. 4.

T.D.A., 501, 32100-126854-31, s. 5-6.

T.D.A., 501, 32100-126854-35, s. 2.

T.D.A., 501, 32100-126854-31, s. 11.

T.D.A., 501, 32091-126663-60.

T.D.A., 501, 32091-126661-35.

T.D.A., 501, 32091-126661-19.

T.B.M.M ZABIT CERİDELERİ

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 26.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 1, Cilt: 6, İnikad: 3.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 10, İnikad: 69.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 20, İnikad: 77.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 21, İnikad: 1.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 25, İnikad: 54.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 25, İnikad: 66.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 26, İnikad: 67.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 3, Cilt: 27, İnikad: 77.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: F, Cilt: 2, İnikad: 39.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, , Devre: 7, İçtima: F, Cilt: 1., İnikad: 44.,

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 1, Cilt: 13, İnikad: Fevkalâde.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: 2, Cilt: 15, İnikad: Olağanüstü.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: F, Cilt: 2, İnikad: 10.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 7, İçtima: F, Cilt: 4, İnikad: 43.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 26, İnikad: 82.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 2, Cilt: 14, İnikad: 8.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: 1, Cilt: 13, İnikad: 75.

GAZETELER

Akın, Akşam, Anadolu, Cumhuriyet, En Son Havadis, Ekekon, Haber, Halkın Sesi, İkdam, Kurun, Son Posta, Son Telgraf, Tan, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Türk Dili, Türk Sözü, Ulus, Vakit, Vatan, Yeni Asır, Yeni Mersin, Yeni Sabah, Yenigün, Yeni yol.

DERGİLER

Adımlar, Akbaba, Bozkurt, Çığır, Çınaraltı, Dikmen, Ergenekon, Hareket, Karikatür, Millet, Tanrıdağ, Türk Yurdu, Yurt ve Dünya.

ESERLER

Ağaoğlu, S. (1998), *Babamın Arkadaşları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahmet, İ. (Ed.). (2019). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, c. 2., İstanbul: İletişim

Yayınevi

Aktar, A. (2018). *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*, İstanbul: İletişim

Yayınları.

Akünel, T. (2020). *Çankaya’da Gergin Bekleyiş*, İstanbul: TÜYAP.

- Altındal, A. (2021). *Bilinmeyen Hitler*, İstanbul: Destek Yayınları.
- Arcan, H. E., Gezgin, S. ve Polat, V. (2016). *Türkiye Sözlü Basın Tarihi*, c. 1, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
- Arcayürek, C. (2010). *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephe Türkiye*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Armaoğlu, F. (2014). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2019). *Türk Dış Politikası Tarihi*, İstanbul: Kronik Kitap.
- Asker, A. (2014). *Kemalist Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939*, İstanbul: Libra Kitap.
- Atabay, M. (2005). *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (2020). *İkinci Adam*, c. 2, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydemir, Ş. S. (2021). *Tek Adam*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydoğmuş, F. (2019). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Propaganda ve Türkiye*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Bahar, I. I. (2015). *Turkey and the Rescue of European Jews*, New York: Routledge.
- Bakiler, Y. B. (2010). *Sorgular Savunmalar*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları,
- Bali, R. N. (2005). *Musa'nın Evlatları, Cumhuriyet'in Yurttaşları*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bali, R. N. (2017). *Bir Türkleştirme Serüveni*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Barutçu, F. A. (1977). *Siyasî Anılar*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Beevor, A. (2014) *The Second World War*, Weidenfeld & Nicolson.
- Beevor, A. (2018) *Stalingrad*, (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Belge, M. (2014). *Militarist Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Belli, M. (2002). *İnsanlar Tanıdım*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Berend, I. T. (2015). *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi*, (Çev. S. Çağlayan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berkes, N. (2019). *Unutulan Yıllar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bettelheim, C. (1982). *Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi*, İstanbul: Savaş Yayınları.
- Bilen, H. (2019). *Moda'nın Mülteci Alman Profesörleri*, İstanbul: Kadıköy Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bora, T. (2020). *Cereyanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2019). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015)*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Bracher, K. D. (1971). *The German Dictatorship*, (Çev. J. Steinberg). New York: Praeger Publishers.
- Bullock, A. (1964). *Hitler, a Study of Tyranny*, New York: Harper Torchbooks.
- Burhan Belge'nin Sesiyle İkinci Dünya Savaşı (Radyo Konferansları)* (1970). Ayşe Leman Karaosmanoğlu (Ed.). Ankara: Başnur Matbaası.
- Caplan, J. (2012). *Hitler Almanyası*, (Çev. İ. Erman). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Carr, E. H. (2015). *Yirmi Yıl Krizi (1919-1939)*, (Çev. C. Cemgil). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- Ciano, G. (2020). *Savaş Günlükleri 1939-1943*, (Çev. S. Uygur). İstanbul: Kronik Kitap.
- Çelik, M. (2019). *Pertev Naili Boratav*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelikbudak, H. (2016). *Yurtsuz Kalanlar*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Çıbık, A. G. (2019). *1942-1950 Dönemi Konya'sında Ekekon Gazetesinin Gözüyle Bakış*,

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Konya.

Çıkrıkçı, Ş. (2020). *Kurun Gazetesi (1934-1938)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Çınar, M. (2014) *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat* İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, A. (2018). *Tek Parti'nin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirel, M. A. (2017). *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Ankara: Sonçağ Yayıncılık.

Deniz, M. (2018). *Alman Belgelerinde Türk-Alman İlişkileri*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık,

Derin, H. (2017). *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, İstanbul: Doğan Kitap.

Deringil, S. (2014). *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dikici, A. (2019). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin İç Güvenliği*, İstanbul: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı.

Dinamo, H. İ. (1984). *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları*, İstanbul: De Yayınevi.

Doğaner, Y. ve Yılmaz, M. (2007). *Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)*, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Emine Ç. (2021). *Tarihçilerin Kutbu*, Emine Çaykara, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Engin, M. S. (1945). *İkinci Büyük Savaşta Almanyada Gördüklerim*, İstanbul: Işık Basım ve Yayınevi.

Ercan, D. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Kamuoyunda Hitler Algısı*, İstanbul:

Libra Yayınları.

Erim, N. (2005). *Günlükler*, c. 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Erkilet, H. E. (1943). *Şark Cephesi 'nde Gördüklerim*, İstanbul: Hilmi Kitabevi.

Erkin B. (2019). *Hatırat (1876-1958)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Erkin, F. C. (1968). *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası.

Erkin, F. C. (1987). *Dışişlerinde 34 Yıl*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Erkman, F. (1943). *En Büyük Tehlike*, İstanbul: Akün Basımevi.

Ersanlı, B. (2018). *İktidar ve Tarih Türkiye 'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ersin M. ve Latif P. (Ed.). (2019). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, c. 3., İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Esmer, A. Ş. ve Sander, O. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Fischer, K. P. (2020). *Nazi Almanyası: Yeni Bir Tarih*, (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Alfa Yayınları.

Gerede, R. H. (2020). *Hitler Almanyası 'nda Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Glasneck, J. (1968). *Türkiye 'de Faşist Alman Propagandası*, (Çev. A. Gelen). Ankara: Onur Yayınları.

Goloğlu, M. (2021). *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Goloğlu, M. (2021). *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gökalp, Z. (2018). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Karbon Kitaplar.

- Gönlübol, M. ve Sar, C. (2014). “Türk Alman Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Guttstadt, C. (2016). *Türkiye, Yahudiler ve Holokost*, (Çev. A. Dirim). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Hart, B. L. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, (Çev. K. Bağrıaçık), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ian K. (1999). *Hitler; Hubris*, New York: W.W. Norton & Company.
- Ian K. (2000). *Hitler; Nemesis*, New York: W.W. Norton & Company.
- Ihrig, S. (2015). *Naziler ve Atatürk*, (Çev. A. F. Yıldırım). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- İlkin, S. ve Tekeli, İ. (2016). *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları,
- İlkin, S. ve Tekeli, İ. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları,
- İlkin, S. ve Tekeli, İ. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, c. 3, İstanbul: İletişim Yayınları,
- İnan, A. (2020). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnönü, E. (1998). *Anılar ve Düşünceler*, İstanbul: İdea.
- İnönü, İ. (2017). *Defterler (1919-1973)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İstatistik Yıllığı 1939-1940* (1941). Ankara: Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü.
- Karabekir, K. (1994). *Ankara'da Savaş Rüzgarları*, İstanbul: Emre Yayınları
- Karabekir, K. (2009). *Günlükler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karabulut, P. Ç. (2020). *Ege Özelinde II. Dünya Savaşı'nda Yanlış Bilinen Gerçekler*, İstanbul: Libra Kitap,

- Karaosmanoğlu, Y. K. (2018). *Politikada 45 yıl*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2018). *Zoraki Diplomat*, İstanbul: İletişim Yayınevi
- Karaömerliođlu, A. (2017). *Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyetçi Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Karatay, N. S. (2011). *Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Türkler Arasında*, Ankara: Sinemis Yayınları.
- Kayalı, K. (2018). *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Keegan, J. (2019). *İkinci Dünya Savaşı*, (Çev. S. Öksüz). İstanbul: Say Yayınları.
- Kemal, O. (2007). *Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Kerrigan, M. (2019). *Hitler - Canavarın Ardındaki Adam*, (Çev. B. Uzunköprü). İstanbul: Kronik Kitap.
- Kılıç, S. (2010). *Türk Basını'nda Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kılıç, S. (2012). *Hitler'in Gizli Dosyalarında Türkiye*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- Kıvırcık, E. (2007). *Büyükelçi*, İstanbul: GOA Basım Yayın.
- Kissinger, H. (2018). *Diplomasi*, (Çev. İ. Kurt) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocahanođlu, O. S. (2005). *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*, İstanbul: Temel Yayınları,
- Koçak, C. (2013). *Türk Alman İlişkileri (1923-1939)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koçak, C. (2018). *Ayın Karanlık Yüzü*, İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Koçak, C. (2018). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, c. 1., İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Koçak, C. (2019). *Geçmişimiz İtinayla Temizlenir*, İstanbul: İletişim Yayınevi.

- Koçak, C. (2020). *İsmet İnönü ve Resmi Tarih*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, C. (2020). *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Koçak, C. (2020). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi*, c. 2., İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Kortan, E. (2014). *Ankara (1939-1945) II. Dünya Harbinin Gölgesinde*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Kurtbek, S. (1942). *Harp ve Ekonomi*, İstanbul: İnsel Kitapevi.
- Kurtbek, S. (1947). *Almanya’da Milli Seferberlik ve İktisadi Harp*, Ankara: Ulus Basımevi.
- Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945* (1947). Ankara: İstatistik Genel Müdürlüğü.
- Landau, J. M. (1999) *Pantürkizm*, (Çev. M. Akın). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Levi, A. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler*, (Çev. R. Bali). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Makal, A. (1999). *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Mazower, M. (2016). *Hitler İmparatorluğu – İşgal Avrupası’nda Nazi Yönetimi*, (Çev. Y. Alogan, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Metinsoy, M, (2020). *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Möckelmann, R. (2019). *Franz von Papen Hitler’in Türkiye Büyükelçisi*, (Çev. S. T. Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Möckelmann, R. (2020). *İkinci Vatan Türkiye Ernst Reuter’in Ankara Yılları*, (Çev. A. Arpad). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mumcu, U. (2019). *40’ların Cadı Kazanı*, Ankara: Um:ag Vakfı Yayınları.
- Nadi, N. (1998). *Perde Aralığından*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

- Neumark, F. (2017). *Boğaziçine Sığınanlar*, (Çev. Ş. A. Bahadır) İstanbul: Kopernik Kitap.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası*, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önder, Z. (2010). *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Öymen, A. (2012). *Bir Dönem Bir Çocuk*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Özçin, E. D. (2020). *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'de Karikatürler: Yeni Sabah ve Cumhuriyet Gazeteleri*, İstanbul: Libra Kitap.
- Özdoğan, G. G. (2017). *"Turan"dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgüldür, Y. (1993). *Türk – Alman İlişkileri (1923-1945)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Özkarabekir, C. (2007). *Her Cephede Savaşttık İkinci Dünya Savaşı'nda Türkler*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Papen, F. (1952) *Memories*, (Çev. B. Connell). Andre Deutsch.
- Parla, T. (2018). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Payne, S. (1995). *A History of Fascism*, New York: Routledge.
- Plaggenborg, S. (2019). *Tarihe Emretmek*, (Çev. H. Demirel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, Z. A. (2020). *Kazım Karabekir'in Siyasi Faaliyetleri (1938-1948)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Polatoğlu, M. G. (2020). *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri (1934-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sabis, A. İ. (1994). *İkinci Cihan Harbi*, c. 3, İstanbul: Tan Matbaası.

- Safa, P. (2012). *20. Asır Avrupa ve Biz*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sakal, H. B. (2013). *Bir Başka Dünya Savaşı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sançar, N. (1973). *İsmet İnönü ile Hesaplaşma*, Ankara: Afşin Yayınları.
- Schivelbusch, W. (2014). *Uzak Akrabalar Faşizm, Nasyonalsosyalizm, New Deal, 1933-1939*, (Çev. M. Metin). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Sencer, E. (2018). *Ordu ve Millet, 1930'larda Almanya ve Türkiye'de Askeri Kültür*, (Çev. Ö. Albayrak). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Serkan A. (Ed.). (2021). *Zeki Velidi Togan*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Sertel, S. (1974). *Roman Gibi*, İstanbul: Ant Yayınları,
- Sertel, Y. (2018). *Ardımdaki Yıllar*, İstanbul: Can Yayınları.
- Sertel, Y. (2018)., *Susmayan Adam*, İstanbul: Can Yayınları.
- Sertel, Z. (2015). *Hatırladıklarım*, İstanbul: Can Yayınları.
- Shaw, S. J. (2017). *Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, (Çev. F. Armaoğlu). İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Shirer, W. L. (1960). *The Rise and Fall of the Third Reich*, New York: Simon and Schuster.
- Sina, A. (Ed.). (2000). *Türkiye Tarihi*, c. 4., İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sommerville, D. (2012). *İkinci Dünya Savaşı*, (Çev. A. Önsan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Soyak, H. R. (2022). *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sönmezoğlu, F. (2015). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası (1914-1945)*, İstanbul: Der Yayınları.

- Storer, C. (2013). *A Short History of the Weimar Republic*, New York: I.B.Tauris.
- Şarman, K. (2019). *Türk Promethe'ler Cumhuriyet Öğrencileri Avrupa'da (1925- 1945)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şen, F. (2018). *Ay Yıldız Altında Sürgün Türk-Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933-1945)*, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Tanıl, B. (Ed.). (2020). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c. 4., İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Taylor, A. J. P. (1974). *History of World War II*, Octopus Books.
- Tezel, Y. S. (2020). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toprak, B. (2003). *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tökin, F. H. (1963). *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul: Kulen Basımevi.
- Tuba A. ve Tuğba Y. (Ed.). (2013). *Behice Boran'ın Mektupları-I*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tuncer, H. (2012). *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)*, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi*, c. 4, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (2000). *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları* (1999). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Türkeş, A. (2020). *1944 Milliyetçilik Olayı*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Türkkan, R. O. (1943). *Solcular ve Kızullar*, İstanbul: Bozkurtçu Yayını.

- Türkkan, R. O. (2011). *Arayan Adam*, c. 1., İstanbul: Pozitif Yayınları,
- Türkkan, R. O. (2011). *Arayan Adam*, c. 2., İstanbul: Pozitif Yayınları,
- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Partili Hatıralarım*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Us, A. (2012). *Hatıra Notları*, İstanbul: Kitapevi,
- Uzgel, İ. (2009). ““Almanya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası*, c. 1., İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Ülger, S. E. (1995). *Alman Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti*, Ankara: TBMM Yayını.
- Ülken, Z. H. (2021). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülküsal, M. (1976). *İkinci Dünya Savaşında (1941-1942) Berlin Hatıraları*, İstanbul: Emel Yayını.
- Welch, D. (2019). *Propaganda, Güç ve İkna*, (Çev. S. Sezer). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Yalçınkaya, B. (2019). *1937 ve 1941 Yılları Arasında Türk Dili Gazetesinde Edebî Ortam*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Balıkesir.
- Yıldırım, Ö. (2018). “İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basınında Mihver Tarafsızlığı ve Hükümetin Bakışı”, Merve Uğur (Ed.). *Türk Basın Tarihi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yücel, H. A. (2017). *Davam*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

MAKALELER

*** “Hükümetin Krom İhracı Hakkındaki Kararı”, *İkdam (Akşam Postası)*, 21.04.1944

***, “Bundan Sonraki Alman Harp Gayretleri”, *İkdam (Akşam Postası)*, 22.07.1944

***, “Hava Akınları”, *Cumhuriyet*, 06.03.1943.

** , “Alman Taarruzu ile Harp Kısılabilir”, *İkdam (Akşam Postası)*, 19.12.1944.

** , “Almanya’da Neler Gördüm?”, *Tan*, 05.02.1939.

** , “Dalga Kıran Önünde”, *İkdam (Akşam Postası)*, 22.12.1944.

** , “Zafere İnan Plebisiti”, *Ulus*, 20.02.1943.

“15 Günlük Muharebeler”, *Akşam*, 15.09.1939.

“Almanya En Tehlikeli Günlerini Yaşıyor”, *Tasviri Efkâr*, 23.07.1944.

“Almanya ile Münasebat Kesildi”, *Tasviri Efkâr*, 03.08.1944.

“Almanyadaki Kargaşalıktan Çıkan Mânalar”, *Tasviri Efkâr*, 22.07.1944.

“Bulgaristan Üçlü Pakta Girdikten Sonra”, *Tan*, 02.03.1941.

“Faşizm Tarihe Karışıyor”, *Tan*, 03.05.1945

“Hakiki Mes’ul Kim?”, *Yeni Sabah*, 28.05.1943.

“M. Hitlerin Onuncu Yıl Konuşması”, *Tasviri Efkâr*, 01.02.1943.

“Müteveffa Çekoslovakya Devleti”, *Akşam*, 16.03.1939.

“Yıkılan Almanya”, *Tan*, 07.05.1945.

Abadan, Yavuz, “Alman Bilmecesi”, *Cumhuriyet*, 25.12.1944.

Adıvar, Adnan, “Divaneler Gemisi”, *Vatan*, 02.05.1945.

Adıvar, Adnan, “Divaneler Gemisi”, **Vatan**, 02.05.1945.

Adıvar, Adnan, “Zorla Güzellik”, **Akşam**, 04.05.1945

Akurgal, Ekrem, “Yeni Alman Mimarisi”, *Millet*, Y.1., S. 11., 03.1943.

Akyüz, Ali Kami, “Determinizm ve Hitler”, **Cumhuriyet**, 07.09.1939.

Almanlar Bu Bombardımanlara Dayanabilecekler mi?”, **Tasviri Efkâr**, 30.03.1943.

Anten, M. , “Şarkta Yeni Bir Kış Harbine Doğru”, **Tan**, 19.09.1942.

Anten, M., “Almanyanın İktisadi Sistemi”, **Tan**, 21.02.1943.

Arık, Remzi Oğuz, “Bizim Milliyetçiliğimiz”, *Millet*, Y.2., S. 13., 05.1943

Ataç, Nurullah, “İki Hadise”, **Haber**, 06.09.1939.

Atay, Falih Rıfkı, “Almanya ile İmzaladığımız İktisadî Anlaşmalar”, **Ulus**, 10.10.1941.

Atay, Falih Rıfkı, “Batıda Henüz Aydınlanmıyan Durum”, **Ulus**, 22.12.1944.

Atay, Falih Rıfkı, “Harp”, **Ulus**, 02.09.1939.

Atay, Falih Rıfkı, “Münih ve Sonrası”, **Ulus**, 02.10.1938.

Atay, Falih Rıfkı, “Oldu Bitti”, **Ulus**, 14.03.1938.

Atay, Falih Rıfkı, “Avrupa Harbi Başlamıştır”, **Ulus**, 04.09.1939.

Atay, Falih Rıfkı, “Bir Yazı ve Düşündürdükleri”, **Ulus**, 21.10.1943.

Atay, Falih Rıfkı, “Dünkü Tarihî Karar”, **Ulus**, 24.02.1945.

Atay, Falih Rıfkı, “Harp Daha Ne Kadar Sürebilir?”, **Ulus**, 13.09.1943.

Atay, Falih Rıfkı, “Hazırlık mı Sefer Kışı mı?”, **Ulus**, 23.12.1941.

Atay, Falih Rıfkı, “Suykast Etrafında”, **Ulus**, 22.07.1944.

Atay, Falih Rıfkı, “Tehlike Hali”, **Ulus**, 13.03.1936.

Atay, Falih Rıfkı, “Zorlaşan Propaganda”, **Ulus**, 11.10.1943.

Atay, Korhan, *Serteller*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2021.

Avni, Hüseyin, “Almanyadan Ne Kadar Alacaklıyız?” *Akşam*, 06.09.1939.

Aydın, A., “Gayemiz Sulhu Kazanmak”, *Tanin*, 27.02.1945.

Aykaç, Fazıl Ahmed, “Çabuk! Yavaş!”, *Vakit*, 02.12.1943.

B, N., “Türk Alman Silah Arkadaşlığı”, *Vakit*, 21.06.1941.

Baban, Hüseyin Şükrü, “Türk-Alman Paktı”, *İkdam*, 20.06.1941.

Belge, Burhan, “Çek-Slovakya”, *Ulus*, 15.03.1939

Belge, Burhan, “Harp”, *Ulus*, 05.09.1939.

Belge, Burhan, “Hitler ve Barış”, *Ulus*, 08.03.1936.

Belge, Burhan, “İki Haber”, *Ulus*, 11.03.1939.

Benice, Etem İzzet “Almanyanın Çetin Durumu”, *Son Telgraf*, 28.08.1943.

Benice, Etem İzzet, , “Almanyanın Teslim Oluşu”, *Son Telgraf*, 30.04.1945.

Benice, Etem İzzet, “Almanya’nın Bugünkü Kuvveti”, *Son Telgraf*, 03.01.1943.

Benice, Etem İzzet, “Başvekilin Tarihî Nutku ve Türkiyenin Tarihî Günü”, *Son Telgraf*, 02.08.1944.

Benice, Etem İzzet, “Çöküntü Günleri”, *Son Telgraf*, 28.04.1945.

Benice, Etem İzzet, “Tek Ümit Alman Milletinin Dayanmasıdır”, *Son Telgraf*, 01.02.1943.

Benice, Etem İzzet, “Türk-Alman Tebliğinin Mânası”, *Son Telgraf*, 09.10.1941.

Benice, Etem İzzet, “Almanya 1939 daki Almanya Değildir”, *Son Telgraf*, 02.01.1943.

Benice, Etem İzzet, “Almanya’da Neler Oluyor?”, *İkdam (Akşam Postası)*, 21.07.1944

Benice, Etem İzzet, “Harbin Beşinci Günü”, *Son Telgraf*, 05.02.1939.

Benice, Etem İzzet, “Hayırlı Oldu, ve Hayırlı Olacak”, *Son Telgraf*, 24.02.1945.

- Benice, Etem İzzet, “Hitler Akdenizde Harekete Geçebilecek mi?”, *Son Telgraf*, 23.12.1941.
- Benice, Etem İzzet, “Hitler’in Nutkunda Üç Nokta”, *Son Telgraf*, 28.04.1942.
- Bilgin, Şevket, “Beklenen İhtimaller”, *Yeni Asır*, 25.12.1941.
- Bilgin, Şevket, “Bulgaristan En Hatalı Yola Sapmıştır”, *Yeni Asır*, 04.03.1941.
- Bilgin, Şevket, “Alman Tecavüzü Hakkında”, *Yeni Asır*, 07.04.1941.
- Bilgin, Şevket, “Almanya Bu Harbi Kazanamaz”, *Yeni Asır*, 07.09.1939.
- Bilgin, Şevket, “Avrupa Bu Fırtınayı da Atlatabilecek mi?” *Yeni Asır*, 13.03.1938
- Bilgin, Şevket, “Sulh Bir Hayal Olmaktan Kurtuldu”, *Yeni Asır*, 01.10.1938.
- Birgen, Muhittin, “Milletler Cemiyeti Yerine Bir Avrupalılar Cemiyeti”, *Son Posta*, 30.09.1938
- Birgen, Muhittin, “Almanyanın Kusurları”, *Son Posta*, 19.03.1939.
- Birgen, Muhittin, “Avusturya Fırtınası”, *Son Posta*, 12.03.1938.
- Birgen, Muhittin, “Emrivaki Denilen Meşhur Diplomat Bu Sefer de Muzaffer Oldu”, *Son Posta*, 13.03.1938.
- Boran, İhsan, “Almanyanın İç Cephesinde Çöküntü Alâmetleri mi?”, *Vatan*, 22.07.1944.
- Bozkurt, Mahmud Esad, “Kılıç Elde!”, *Anadolu*, 06.03.1941.
- Buharalı, Nebil, “Yeni Nesil Ahlâk”, *Bozkurt*, C.2., S.2., 06.1939.
- Caferoğlu, Ahmet, “Yeni Dünya Mecmuasına Bir Hatırlatma”, *Çınaraltı*, S. 33., 21.03.1942.
- Cahid, Burhan, “Altıncı Kışda Dünyaya Bakış!”, *Son Posta*, 25.12.1944.
- Cahid, Burhan, “Hitler”, *Son Posta*, 04.05.1945.

- Cemal, Zeki, “Harp Patladı”, *İkdam*, 02.09.1939.
- Çamber, Hasan Cemil, “Almanya Üstünde Matem Havası”, *Ulus*, 12.05.1945.
- Çançar, Hamdi Nüzhet, “Almanya Her Zamandan Daha Zayıftır”, *Anadolu*, 01.09.1939.
- Çançar, Hamdi Nüzhet, “Dünya Harbi”, *Anadolu*, 03.09.1939.
- Çançar, Hamdi Nüzhet, “Harp Başlamıştır”, *Anadolu*, 02.09.1939.
- Çançar, Hamdi Nüzhet, “Türk-Alman Deklârasyonu”, *Anadolu*, 09.10.1941.
- Çançar, Hamdi Nüzhet, “Avusturyanın İlhakı”, *Anadolu*, 13.03.1938.
- Çançar, Hamdi Nüzhet, “Hitlerin Ordu Başkumandanlığı”, *Anadolu* 23.12.1941.
- Çançar, Hamdi Nüzhet, “Hitlerin Ölümü de Esrarengiz Olmuştur”, *Anadolu*, 03.05.1945.
- Çarıklı, Targan Hacim, “Harp ve Almanyada İktisadî Hayat”, *Tanin*, 24.04.1944.
- Çelenk, Selim, “Türk Alman Anlaşması”, *Yeniğün*, 20.06.1941.
- Çelenk, Selim, “Milletçe ve Devletçe Verdiğimiz Karar”, *Yeniğün*, 06.03.1941.
- Çelik, A. (2018). İkinci Dünya Savaşı’nda Hükümet-Basın İlişkileri ve Gazeteci Mebuslar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 315-331.
- Çınar, Cemal Rıza, “Bulgaristanın Mihvere İltihakı”, *Yeniyol*, 05.03.1941.
- Daver, Abidin “Alman Ordusu Bulgaristana Girdikten Sonra”, *İkdam*, 03.03.1941.
- Daver, Abidin, “Alman-Leh Orduları Nasıl Muharebe Edecek?”, *Cumhuriyet*, 02.09.1939.
- Daver, Abidin, “Başlıyan Harb Karşısında?”, *Cumhuriyet*, 04.09.1939.
- Daver, Abidin, “Bekleneni Yaptılar, Balkanları Kana Boyadılar”, *İkdam*, 07.04.1941
- Daver, Abidin, “Hitler Türkiyenin Siyasetini Anlamıştır”, *İkdam*, 07.05.1941.

- Daver, Abidin, “Şiddet Harbi İnsanî Değildir”, *Cumhuriyet*, 06.09.1939.
- Daver, Abidin, “Tasfiyeler Devresi Başladı”, *Cumhuriyet*, 01.05.1945.
- Daver, Abidin, “Türk Milli Siyaseti Yürüyor”, *İkdam*, 21.06.1941.
- Daver, Abidin, “Türk-Alman Ticarî Anlaşması”, *İkdam*, 27.07.1940.
- Daver, Abidin, “Yeni Nizam Nedir?”, *İkdam*, 23.07.1940.
- Daver, Abidin, “Türk-Alman Münasebetleri”, *İkdam*, 09.10.1941.
- Daver, Abidin, “Türk-Alman Ticaret Anlaşması”, *İkdam*, 11.10.1941.
- Dinçer, Celâl, “Lehliler Katî Neticeli Muharebeyi Vistülün Gerisinde Yapacaktır”, *Tan*, 09.09.1939.
- Diplomat, “İtalya’ya Sulh Teklifi, Almanya İçin Hazırlanan İkinci Versailles”, *Yeni Sabah*, 17.05.1943.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Almanyada İkilik”, *Cumhuriyet*, 22.07.1944.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Avrupada Yeni Gruplanmalar”, *Tan*, 17.03.1938.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Avrupanın Verdiği Kurban”, *Tan*, 13.03.1938.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Avusturyanın İlhakından Sonra” *Tan*, 15.03.1938.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Bulgaristanın İşgalinden Sonra”, *Cumhuriyet*, 04.03.1941.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Çekoslovakyanın Akibeti Karşısında”, *Tan*, 17.03.1939.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Dünya Harbi İçinde Avrupa Davası”, *Cumhuriyet*, 01.02.1943.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Dünya Hürriyeti ve Dünya Barışı Uğrunda”, *Cumhuriyet*, 24.02.1945.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Hâdiselerin Akisleri”, *Tan*, 16.03.1938.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Harp!”, *Tan*, 02.02.1939.

- Doğrul, Ömer Rıza, “Hitler’in Başkumandanlığı”, *Cumhuriyet*, 23.12.1941.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Hitler’in Nutkundan Çıkan Manalar”, *Cumhuriyet*, 28.04.1942.
- Doğrul, Ömer Rıza, “İngilterenin İlk Zaferi”, *Tan*, 05.02.1939.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Lehistan ve Müttefikleri!”, *Tan*, 03.09.1939.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Nutkundan Çıkan Mânalar”, *Tan*, 21.09.1939.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Tek Cepheli Harp”, *Tan*, 26.09.1939.
- Doğrul, Ömer Rıza, “Zaferden Sonra...”, *Cumhuriyet*, 07.05.1945
- Doğrul, Ömer Rıza, ”Yeni Nizam,, a Doğru”, *Tan*, 11.07.1940.
- Doğrul, Ömer Rıza,, “Nazizmin Tasfiyesi”, *Cumhuriyet*, 13.05.1945
- Doğrul, Ömer Rıza,, “Teslim Olmak Yolunun Son Konakları”, *Cumhuriyet*, 01.05.1945
- Edib, Halide “Görünür ve Görünmez Cepheler?”, *Akşam*, 18.09.1939.
- Edib, Halide, “Ayranları Niçin Bu Kadar Kabardı?”, *Akşam*, 08.09.1939.
- Ediz, Hasan Âli, “Almanyanın İktisadî Kudret Kaynakları Tökeniyor mu?”, *Son Posta*,
05.11.1943.
- Emeç, Selim Ragıp, “Avrupanın Bugünkü Halinden Kimler Mes’ul?”, *Son Posta*,
14.03.1938.
- Emeç, Selim Ragıp, “Avusturya Hâdiseleri ve Avrupa Sulhü”, *Son Posta*, 13.03.1938.
- Emeç, Selim Ragıp, “Harbin Haftasında”, *Son Posta*, 08.09.1939.
- Emeç, Selim Ragıp, “Harbin Üçüncü Günü”, *Son Posta*, 03.09.1939.
- Emeç, Selim Ragıp, “Hitler’e Zarar Vermiyen Bomba Almanyaya Büyük Zarar
Vermiştir”, *Son Posta*, 22.07.1944.
- Emeç, Selim Ragıp, “Lokarno Emrivakii Karşısında”, *Son Posta*, 11.03.1936.

Emeç, Selim Ragıp, “Yeni Paktımız ve Umumî Tasvibler”, *Son Posta*, 21.06.1941.

Ergökmen, Şakir Hazim, “Kıyamet Ne Zaman Kopacak?”, *Cumhuriyet*, 20.04.1943.

Erim, Nihat, “Millî Birliğin Temini Üzerinde Düşünceler”, *Millet*, Y. 2., S. 17., 09.1943.

Erkilet, Hüseyin Emir “Devlet, Ümmet ve Millet”, *Çınaraltı*, S.8., 27.09.1941.

Erkilet, Hüseyin Emir, “Almanya Ne Kazandı ve Çekler Ne Kaybettiler?” *Son Posta*,

01.10.1938

Erkilet, Hüseyin Emir, “Bir Alman Dergisinin Marifetleri”, *Çınaraltı*, S. 33., 21.03.1942.

Erkilet, Hüseyin Emir, “Çekoslovakya Taarruz ve Büyük Harp Korkusu” *Tan*,

16.03.1938.

Erkilet, Hüseyin Emir, “Hitlere Yapılan Suikastin Askerî Duruma Tesiri Olacak mıdır?”,

Cumhuriyet, 25.07.1944.

Erkilet, Hüseyin Emir, “Olan Oldu, Biz Neticeye Bakalım!”, *Son Posta*, 16.03.1939.

Erkilet, Hüseyin Emir, “Türk-Alman Dostluğu”, *Cumhuriyet*, 20.06.1941.

Erkilet, Hüseyin Emir, “Vaziyet”, *Son Posta*, 03.09.1939.

Ertem, Sadri, “Avrupadaki Huzursuzluğun Üç Sebebi”, *Vakit*, 12.09.1943.

Ertem, Sadri, “Dikkat! Dikkat!”, *Vakit*, 08.09.1939.

Ertem, Sadri, “Hareketsizliğin Sebepleri”, *Vakit*, 26.06.1943.

Ertem, Sadri, “Harb ve Edebiyat”, *Dikmen*, Y.1., S. 3., 01.08.1941.

Ertem, Sadri, “Yeni Nizam Ne Oldu?”, *Vakit*, 08.08.1943.

Es, Hikmet Feridun, “Yeni Sulh Perisi”, *Akşam*, 04.10.1939.

Esmer, Ahmet Şükrü, “Alman-Yugoslav-Yunan Harbi”, *Ulus*, 07.04.1941

Esmer, Ahmet Şükrü, “Büyük Almanya”, *Ulus*, 16.03.1938.

- Esmer, Ahmet Şükrü, “Harp Arifesinde Almanya”, *Ulus*, 07.09.1939.
- Esmer, Ahmet Şükrü, “Almanya “Meydan Muharebesi,,””, *Ulus*, 11.10.1943.
- Esmer, Ahmet Şükrü, “Harbe Doğru mu?”, *Ulus*, 28.09.1938.
- Esmer, Ahmet Şükrü, “Mihver, İngiltere ve Balkanlar”, *Ulus*, 04.03.1941.
- Esmer, Ahmet Şükrü, “Tuttuğumuz Yol Üzerinde”, *Ulus*, 24.02.1945.
- Esmer, Ahmet. Şükrü, “Münih Konferansı” *Ulus*, 30.09.1938.
- Felek, Burhan. “Kim Kimi İlhak Etti?” *Tan*, 15.03.1938.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Harple Beraber Bitenler”, *Ulus*, 08.05.1945.
- Fenik, Mümtaz Faik, “Hitler’in Ölümü Hakkında”, *Ulus*, 03.05.1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “İhtikârın Hukukî ve İktisadî Mahiyet”, *Çığır*, Y. 10., S. 114., 05.1942.
- G. R., “Türk-Alman Anlaşması”, *Anadolu*, 20.06.1941.
- Gezgin, Hakkı Süha, “Artık Silâhlar Konuşacak”, *Vakit*, 02.09.1939.
- Göğem, Ziya, “İrk Tâyininde “Kan Grupları,, nın Değeri”, *Tanrıdağ*, S. 16., 21.08.1942
- Gökçe, Orhan Rahmi, “Olan Şey Meydandadır”, *Anadolu*, 16.03.1938.
- Gökçe, Orhan Rahmi, “Yirminci Asır”, *Anadolu*, 12.03.1936.
- Görmen, F., “Bu Yeni Bir Şey Değildir”, *Yenigün*, 21.06.1941.
- Görüşler, “Fena Propaganda”, *Çınaraltı*, S. 107., 17.10.1943.
- Güçlü, Y. (2002). “Turkey's Relations with Germany from the Conclusion of the Montreux Straits Convention up to the Outbreak of the Second World War”, *Bellekten*, 245(66), s. 123-165.
- Gündüz, Aka, “Bu Harp Dünya Harbidir”, *Tan*, 08.09.1939.

Gündüz, Şekip, “Türk-Alman Dostluk Paktına Dair Bir Kaç Söz”, *En Son Havâdis*,
20.06.1941.

Güvenir, M. (1988). “II. Dünya Savaşı Sırasında Türk Basınının Kağıt Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Basın – Yayın Yüksekokulu*, (10), 89-98.

Hem Malına Hem Mihına, “Avusturyaya Ağlıyanlar!..” *Cumhuriyet*, 16.03.1938.

Hem Malına Hem Mihına, “Harb!”, *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

Hem Malına Hem Mihına, “İki Alman Devleti Birleşince”, *Cumhuriyet*, 14.03.1938.

Hem Nalına Hem Mihına, “Barış Yolunda Bir Zafer”, *Cumhuriyet*, 11.10.1941.

Hem Nalına Hem Mihına, “Hitler’in Ölümü”, *Cumhuriyet*, 03.05.1945

Hem Nalına Hem Mihına, “Müttefiklerle de Dövüşen Millet”, *Cumhuriyet*, 26.12.1944.

Hem Nalına Hem Mihına, “Şapa Oturan Zafer Gemisi”, *Cumhuriyet*, 27.02.1945

Hem Nalına Hem Mihına, “Temmuz Tekin Değildir”, *Cumhuriyet*, 22.07.1944.

Hi-Tu, “Hayat Sahası”, *Ulus*, 11.07.1940.

Irmak, Hamit Nuri “Başlıyan Harbin Vereceği Neticeler”, *İkdam*, 06.09.1939.

Karagöz-Kızılca, G. (2002). ““1942 Yılında Mihver ve Müttefik Devletlerce Düzenlenen Türk Basın Gezileri”, *Kebikeç*, (14), 5-27.

Karay, Refik Halid, “Bir Tablo ve Bir Ders”, *Akşam*, 11.05.1945.

Kayahanlı, Murat, “Almanya’da Sarsıntı”, *İkdam (Akşam Postası)*, 22.07.1944

Kazan, Feyzullah, “Avusturya Meselesi Kalmıyor”, *Akşam*, 15.03.1938.

Menteşeoğlu, Feridun Osman “Taahhüdümüzü Yerine Getiriyoruz”, *Son Posta*,
24.02.1945.

Menteşeoğlu, Feridun Osman, “Kararımız Münasebetile”, *Son Posta*, 21.04.1944.

- Münir, Hikmet, “Pazarlık Ustalarına Yazık Oldu”, *Kurun*, 03.10.1938.
- Nabi, Yaşar, “Dünya Geniş Bir Nefes Aldı”, *Ulus*, 01.10.1938.
- Nadi, Nadir, “Bir Devlet İntihar mı Ediyor?”, *Cumhuriyet*, 12.03.1938.
- Nadi, Nadir, “Anşlusun Bilânçosu”, *Cumhuriyet*, 13.03.1938.
- Nadi, Nadir, “Asıl Dava”, *Cumhuriyet*, 15.03.1938.
- Nadi, Nadir, “Dayanmanın Sonu”, *Cumhuriyet*, 18.12.1944.
- Nadi, Nadir, “Harb Kısa Sürebilir mi?” *Cumhuriyet*, 13.09.1939.
- Nadi, Nadir, “Hitler’in Ölümü”, *Cumhuriyet*, 03.05.1945
- Nadi, Nadir, “Hitlere Suykast”, *Cumhuriyet*, 22.07.1944.
- Nadi, Nadir, “Karşılıklı Propaganda Bombardımanları Arasında”, *Cumhuriyet*,
11.07.1940.
- Nadi, Nadir, “Mühlet”, *Cumhuriyet*, 28.09.1938.
- Nadi, Nadir, “Tarihî Karar”, *Cumhuriyet*, 24.02.1945
- Nadi, Nadir, “Türk-Alman Dostluğu”, *Cumhuriyet*, 19.06.1943.
- Nadi, Nadir, “Türk-Alman Dostluk Paktının Mucib Sebepleri”, *Cumhuriyet*, 22.06.1941.
- Nadi, Nadir, “Yeni Muahedenin Sebebi ve Neticeleri”, *Cumhuriyet*, 26.07.1940.
- Nadi, Nadir, “Yeni Nizam Davaları Peşinde”, *Cumhuriyet*, 10.07.1940.
- Nadi, Yunus, “Bulgaristanda Alman Askeri”, *Cumhuriyet*, 04.03.1941.
- Nadi, Yunus, “Avrupa Harbi Patlak Verdi”, *Cumhuriyet*, 02.09.1939.
- Nadi, Yunus, “Avrupa Korktuğuna Uğruyor”, *Cumhuriyet*, 12.03.1936.

Nadi, Yunus, “Avrupanın Göbeğindeki Mesele: Alman Meselesi!”,

Cumhuriyet, 14.03.1936.

Nadi, Yunus, “Avusturyanın Almanyaya İlhakından Sonra”, *Cumhuriyet*, 14.03.1938.

Nadi, Yunus, “Balkanlarda İstiklâl Savaşı!”, *Cumhuriyet*, 07.04.1941.

Nadi, Yunus, “Harp ile Sulh Arasında Bocalama”, *Cumhuriyet*, 29.09.1938.

Nadi, Yunus, “İmzalanan Muahede ile”, *Cumhuriyet*, 10.10.1941.

Nadi, Yunus, “İtalyadan Sonra Almanya Sahnede”, *Cumhuriyet*, 13.03.1936.

Nadi, Yunus, “M. Hitler’in Nutku”, *Cumhuriyet*, 06.05.1941.

Nadi, Yunus, “Türk-Alman Anlaşması”, *Cumhuriyet*, 20.06.1941.

Nadi, Yunus, “Türk-Alman Münasebatı”, *Cumhuriyet*, 09.10.1941.

Nadir Nadi, “Anşlusun Bilânçosu”, *Cumhuriyet*, 13.03.1938.

Nazif, Nizameddin, “Türkiye ile Almanya Aynı Boyda Şeref ve Haysiyet Sahibi İki

Müstakil Devlet Halinde İmza Atmış Bulunuyorlar”, *En Son Havâdis*,
20.06.1941.

O, B., “Alman-Fransız Orduları Arasında Bir Mukayese”, *Kurun*, 11.03.1936.

Ocakoğlu, Hakkı, “Türk-Alman”, *Yeni Asır*, 20.06.1941.

Ocakoğlu, Hakkı, “Türkiye Harbe Mecbur Bırakılırsa”, *Yeni Asır*, 03.03.1941.

Ocakoğlu, Hakkı, “Beşeriyet Nihayet Korkulan Felâketle Karşılaştı”, *Yeni Asır*,

02.09.1939.

Ocakoğlu, Hakkı, “Yeni Hâdiseler Karşısında”, *Yeni Asır*, 17.03.1939.

Oral, Cavit “Almanyanın Müstakbel Niyet ve Tasavvurları!”, *Bugün*, 08.04.1941.

Orhon, Orhan Seyfi, “Anlamıyorum!”, *Çınaraltı*, S. 95., 17.07.1943.

Orhon, Orhan Seyfi, “Türkçülüğe Aykırı Şeyler”, *Çınaraltı*, S. 71., 30.01.1943.

Orhon, Orhan Seyfi, “Türkçülük Düşmanlarına”, *Çınaraltı*, S. 94., 10.07.1943.

Orhon, Orhan Seyfi, *Maskeler Aşağı*, Çınaraltı Yayını, İstanbul, 1943

Öktem, Haydar Rüştü, “Bu Harbe Zaten Karışmıştık; Şimdi (İlân) Ediyoruz”, *Anadolu*,
24.02.1945.

Öktem, Haydar Rüştü, “En Son Deneme!”, *Anadolu*, 21.12.1944.

Öktem, Haydar Rüştü, “Kararımız Ölçülü Biçilidir”, *Anadolu*, 03.08.1944.

Öktem, Haydar Rüştü, “Tarihin Bir Hailesi Sona Erdi”, *Anadolu*, 08.05.1945.

Özçelik, Ş. (2013). “Yeni Harflerin Kabulü ve Adana Basını’na Yansıması: “Yeni
Adana” ve “Türk Sözü” Gazetesi” *Turkish Studies*, 8(7), 393-413.

Rado, Şevket, “Bir Tablo ve Bir Ders”, *Akşam*, 03.05.1945.

Rado, Şevket, “İyiliği Yaşatmak İçin Ölenler”, *Akşam*, 10.05.1945.

Rauf, Ahemd, “Emrivakiler Karşısında”, *Son Telgraf*, 16.03.1938.

Refik, Cemal, “Telaşa Lüzum Yok!..”, *Akşam*, 08.09.1939.

Rize, Ekrem, “Almanya Galib Gelebilir mi? *Cumhuriyet*, 05.09.1919.

Sadak, Necmettin, “Silâhları Azaltmak Mümkün Olacak mı?”, *Akşam*, 14.03.1939.

Sadak, Necmettin, “Sonun Başlangıcı”, *Akşam*, 22.07.1944.

Sadak, Necmettin, “Sulh Harbi”, *Akşam*, 05.09.1939.

Sadak, Necmettin, “Alman Taarruzunun Beş Günlük Gelişimi Karşısında”, *Akşam*,
20.12.1944.

Sadak, Necmettin, “Almanların Yazgısı Ne Olabilir?”, *Akşam*, 20.12.1944.

Sadak, Necmettin, “Almanya ile Kısmî Ticaret Anlaşması”, *Akşam*, 27.07.1940.

- Sadak, Necmettin, “Almanyanın Zor Durumu”, *Akşam*, 24.04.1944.
- Sadak, Necmettin, “Avrupanın Büyük Günü”, *Akşam*, 08.05.1945.
- Sadak, Necmettin, “Balkanlarda Sona Erdiği Anlaşılan Tazyik Garba mı İntikal Ediyor?”,
Akşam, 07.05.1941.
- Sadak, Necmettin, “Hitler, Sinirli!...”, *Akşam*, 21.09.1939.
- Sadak, Necmettin, “Hitlerin Son Kararı”, *Akşam*, 23.12.1941.
- Sadak, Necmettin, “Nihayet Harp Başladı?”, *Akşam*, 02.09.1939.
- Sadak, Necmettin, “Ölüm Dirim Harbine Hazırlık”, *Akşam*, 28.04.1942.
- Sadak, Necmettin, “Tecip Harbi”, *Akşam*, 08.09.1939.
- Sadak, Necmettin, “Türkiye-Almanya Dostluk Muahedesi...”, *Akşam*, 19.06.1941.
- Sadak, Necmettin, “Türkiye-Almanya Dostluk Muahedesi...”, *Akşam*, 21.06.1941.
- Sadak, Necmettin, “Türkiyenin Dürüst İstiklâl Siyasetini Takdir Etmekte Hem
Almanyanın Hem Müttefikimizin Birleşmesi Tesadüf Eseri Değildir”, *Akşam*,
08.05.1941.
- Sadak, Necmettin, “Türkiyenin Fedakârlığı”, *Akşam*, 22.04.1944.
- Sadak, Necmettin, “Türkiyenin Verdiği Kararın Tam Mânası”, *Akşam*, 26.02.1945.
- Sadullah, Naci, “Harbin Feci Sahneleri”, *Tan*, 15.09.1939.
- Sadullah, Naci, “Benlik Davası”, *Tan*, 13.09.1939.
- Safa, Peyami, “Ateş Ortasında Ümid” *Cumhuriyet*, 04.09.1939.
- Safa, Peyami, “Bir Ders Daha”, *Cumhuriyet*, 02.10.1938.
- Safa, Peyami, “Esasta İhtilâf Yoktur”, *Cumhuriyet*, 28.09.1938.
- Safa, Peyami, “İnsan Yok, Millet Var!”, *Çınaraltı*, S. 4., 30.08.1941.

Safa, Peyami, “Sınıf ve Millet Hamleleri”, *Cumhuriyet*, 15.03.1938.

Safa, Peyami, “Türkçülüğün Kan Davası”, *Tasviri Efkâr*, 01.07.1943.

Safa, Peyami, “Yaşamamız Lâzımsa”, *Tasviri Efkâr*, 25.04.1944.

Safa, Peyami, “Tifüsten Daha Büyük Tehlike”, *Tasviri Efkâr*, 06.07.1943.

Sagay, Reşad, “Çek Meselesinin Ortadan Kalkması”, *Yeni Sabah*, 18.03.1939.

Sanlı, Sırrı, “Orta Avrupada ve Uzak Şarkta”, *Halkın Sesi*, 14.03.1939.

Se., Se., “15 Vagon Ceset”, *Tan*, 05.05.1945.

Se., Se., “Adolf Hitler”, *Tan*, 04.05.1945.

Sertel, M. Zekeriya, “Almanya ile Yaptığımız Ticaret Anlaşması”, *Tan*, 27.07.1940.

Sertel, M. Zekeriya, “Almanya Kıştan Evvel Emeline Varabilir mi?”, *Tan*, 14.08.1942.

Sertel, M. Zekeriya, “Çekoslovak Hesabı Görüldükten Sonra”, *Tan*, 19.03.1939.

Sertel, M. Zekeriya, “Çekoslovak Meselesi”, *Tan*, 16.03.1939

Sertel, M. Zekeriya, “Faşizm Tarihe Karışıyor”, *Tan*, 02.05.1945.

Sertel, M. Zekeriya, “Garp Cephesinde Harp Niçin Başlamadı?”, *Tan*, 08.09.1939.

Sertel, M. Zekeriya, “Harpten Sonraki Avrupa”, *Tan*, 22.07.1940.

Sertel, M. Zekeriya, “Hitler’in Nutku ve Türkiye”, *Tan*, 06.05.1941.

Sertel, M. Zekeriya, “Hitler’in Nutkundan Öğrendiklerimiz”, *Tan*, 28.04.1942.

Sertel, M. Zekeriya, “Hükûmetin Teyakkuzu ve İhtiyat Tedbirleri”, *Tan*, 11.04.1941.

Sertel, M. Zekeriya, “Kötü Misal”, *Tan*, 15.03.1938.

Sertel, M. Zekeriya, “Muahedenin Aydınlattığı Hakikatler”, *Tan*, 20.06.1941.

Sertel, M. Zekeriya, “Sovyet-Alman Deklârasyonu Boş Bir Kâğıttan İbarettir”, *Tan*, 02.10.1939.

Sertel, M. Zekeriya, “Şimdi Silahlar Konuşuyor”, *Tan*, 02.02.1939.

Sertel, M. Zekeriya, “Tek Başına Kalan Almanya”, *Tan*, 03.02.1939

Sertel, M. Zekeriya, “Türk-Alman Muahedesinin Ehemmiyeti”, *Tan*, 21.06.1941.

Sertel, M. Zekeriya, “Türk-Alman Müşterek Deklârasyonu”, *Tan*, 10.10.1941.

Sertel, Sabiha Zekeriya, “Allahaismarladık Slovakya”, *Tan*, 16.03.1939.

Sertel, Sabiha Zekeriya, “Balkanlarda Nazi Teşkilâtları”, *Tan*, 23.09.1939.

Sertel, Sabiha Zekeriya, “Medeniyet Kemale Eriyor”, *Tan*, 15.09.1939.

Sertel, Sabiha Zekeriya, “Napolyondan Hitlere Mektup?”, *Tan*, 12.09.1939.

Sertel, Zekeriya, “Harp Uzun Sürecektir?”, *Tan*, 11.09.1939.

Sırrı, Nahid, “Bugünkü Vaziyette”, *Son Telgraf*, 01.10.1938.

Sunman, Ali Kemal, “Almanya ile Lehistan”, *Son Telgraf*, 02.09.1939.

Sunmar, Ali Kemal, “Almanya’da Efkârı Hazırlamak”, *Son Telgraf*, 26.11.1943.

Sunmar, Ali Kemal, “On Senelik Almanya”, *Son Telgraf*, 30.01.1943.

Tarhan, Mümtaz, “Niçin Milliyetçiyiz?”, *Millet*, Y.1., S. 9., 01.1943.

Tasviri Efkâr, “Ticaret Muahedesinden Herkes Memnun”, *Tasviri Efkâr*, 12.10.1941.

Tekeli, Esat, “Beş Yaşına Basan Harp”, *Ulus*, 06.09.1943.

Togay, Muharrem Fevzi, “Avusturyanın Akıbeti ve Çekoslovakya”, *Cumhuriyet* 17.03.1938.

Togay, Muharrem Fevzi, “İngiliz-Alman Edebi Dostluğu”, *Cumhuriyet*, 03.10.1938.

- Togay, Muharrem Fevzi, “Dörtler Konferansı”, *Cumhuriyet*, 30.09.1938.
- Togay, Muharrem Fevzi, “Ren Mıntıkası ve Lokarno Misaki”, *Cumhuriyet*, 08.03.1938.
- Togay, Muharrem Fevzi, “Suikast Teşebbüsü”, *Tasviri Efikâr*, 22.07.1944.
- Tuncer, Sıtkı, “Milliyetçiliğimiz Nasıl Olmalı?”, *Tanrıdağ*, S. 10., 10.07.1942
- Türkkan, Reha Oğuz, “Faşizm Tehlikedir!”, *Ergenekon*, S. 2., 10.12.1938.
- Us, Asım, “Harp mi Sulh mu?”, *Kurun*, 10.03.1936.
- Us, Asım, “Almanyada İtalyaya Benziyen Bir Değişiklik Olabilir mi?”, *Vakit*,
26.10.1943.
- Us, Asım, “Avrupa Muvazenesini Sarsan Siyasî Zelzele”, *Kurun*, 13.03.1938.
- Us, Asım, “Cihan Harbi Patladı”, *Vakit*, 02.09.1939.
- Us, Asım, “Garptaki Alman Taarruzunun Siyasî Hedefi”, *Vakit*, 24.12.1944.
- Us, Asım, “Harb Kararımızın İlk Hayırlı Sonuçları” *Vakit*, 25.02.1945.
- Us, Asım, “Harp ile Sulhun Birleştiği Yol Üzerindeyiz!”, *Kurun*, 09.03.1936.
- Us, Asım, “Harp Suçluları”, *Vakit*, 06.08.1943.
- Us, Asım, “Hitler’in Raystağ Nutku”, *Vakit*, 06.05.1941.
- Us, Asım, “İkinci Dünya Harbini Doğuran Milletler Arasındaki Sebepler”, *Vakit*,
17.05.1943.
- Us, Asım, “Türk-Alman Dostluk Muahedesinin Manası”, *Vakit*, 20.06.1941.
- Uşaklıgil, Ekrem, “Bu Saldırıdan Bir Netice Çıkmaması İçin Sebep Bir Değildir”, *Son
Posta*, 20.12.1944.
- Uşaklıgil, Ekrem, “Alman Milleti Büyük Bir İmtihan Geçiriyor”, *Son Posta*, 10.10.1943
- Uşaklıgil, Ekrem, “Almanya İçin Çıkar Yol”, *Son Posta*, 25.07.1944.

Uşaklıgil, Ekrem, “Her Hitlerin 10 uncu Yıldönümünde Maziye Kısa Bir Bakış”, *Son Posta*, 30.01.1943.

Uşaklıgil, Ekrem, “Türk-Alman Dostluğunun Tarihine Bakış”, *Son Posta*, 22.06.1941.

Uşaklıgil, Ekrem, “Türk-Alman Ticaret Anlaşması”, *Son Posta*, 11.10.1941.

Vâlâ Nureddin “İngiliz Müstemlekeleri ve Alman Müstemleke Hevesi”, *Akşam*, 05.09.1939.

Vâlâ Nureddin, “Dağılın, Arkadaşlar! Kalabalık Etmeyin...”, *Akşam*, 02.10.1939.

Vâlâ Nureddin, “Ne Nezakatli Harb Bu!..”, *Akşam*, 21.09.1939.

Velid Ebuzyyazade, “Sulh Düzelemiyor Fakat Harp Te Çıkıyor!”, *İkdam*, 01.09.1939.

Velid, Ebuzyyazade, “Tehlike Karşısında İngilizlerin İtidal ve Teennisi Nümune Olmak Gerek!”, *İkdam*, 06.09.1939.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Alman Diplomasi Tekniği”, *Yeni Sabah*, 08.04.1941.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Balkanlarda Harp”, *Yeni Sabah*, 07.04.1941.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Bay Hitler’in Nutku”, *Yeni Sabah*, 28.04.1942.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Bulgaristan ve Üçüzlü Misak”, *Yeni Sabah*, 02.03.1941.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Bulgaristanın İstilasası”, *Yeni Sabah*, 03.03.1941.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Ebedi Dostluk”, *Yeni Sabah*, 04.10.1938.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Hitler’e Suikast”, *Tanin*, 22.07.1944.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Komşumuz Almanya”, *Yeni Sabah*, 06.03.1941.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Mes’uliyet Kimdedir?”, *Yeni Sabah*, 11.03.1939.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Almanya’nın Haline Dair Bir Vesika”, *Yeni Sabah*, 30.01.1943.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Almanyanın Buhranları”, *Vatan*, 30.05.1943.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Ebedi Dostluk”, *Yeni Sabah*, 02.10.1938.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Nazi Marifeti”, *Yeni Sabah*, 07.04.1943.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Türkiyenin Son Kararı”, *Tanin*, 24.02.1945.

Yalçın, Hüseyin Cahit, “Yeni Muahede Türk Siyasetinde Bir Değişikliğe Delâyet Etmez”, *Yeni Sabah*, 20.06.1941.

Yalman Ahmet Emin, “Almanyada Kopan Kıyamet”, *Vatan*, 22.07.1944.

Yalman Ahmet Emin, “Almanyanın Yeni Hamlesi”, *Vatan*, 01.05.1942.

Yalman Ahmet Emin, “B. Hitlerin Son Nutku”, *Vatan*, 06.05.1941.

Yalman Ahmet Emin, “Bin Senelik Bir Varlık Göçüyor”, *Tan*, 13.03.1938.

Yalman Ahmet Emin, “Bulgaristan Üçüzlü Pakta Girerken”, *Vatan*, 02.03.1941.

Yalman Ahmet Emin, “Özürleri Kabahatlerinden Bile Büyük”, *Vatan*, 07.04.1941.

Yalman Ahmet Emin, “Sevr Cinsinden Ekinler”, *Tan*, 14.03.1938.

Yalman Ahmet Emin, “Türk-Alman Muahedesinin Mânası”, *Vatan*, 19.06.1941.

Yalman, Ahmet Emin, “Almanlığın Karşılaştığı Korkulu İhtimaller”, *Vatan*, 08.04.1943.

Yazman, Mehmet Şevki, “Almanların Askerlik Kudreti”, *Akşam*, 14.03.1936.

Yazman, Mehmet. Şevki, “Yıldırım Harbi Nasıl Önlenir?” *Akşam*, 05.10.1939.

Zal, M. R. “Yersiz Bir Hülya”, *Vatan*, 22.04.1944.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 14.04.2023</p> <p>Tez Başlığı : Türk Kamuoyunda Almanya (1939-1945)</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 280 sayfalık kısmına ilişkin 12/04/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">14.04.2023</p> <p>Adı Soyadı: Akın Sakman Öğrenci No: N19232104 Anabilim Dalı: Tarih Programı: Tarih</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;">_____ Prof. Dr. Mehmet Veli Seyitdanlıoğlu</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 14.04.2023

Thesis Title : Germany in Turkish Public Opinion (1939-1945)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 12/04/2023 for the total of 280 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 6 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

14.04.2023

Name Surname: Akin Sakman

Student No: N19232104

Department: History

Program: History

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Mehmet Veli Seyitdanlıoğlu

EK 2. ETİK KURUL/ KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 14.04.2023</p> <p>Tez Başlığı: Türk Kamuoyunda Almanya (1939-1945)</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">14.04.2023</p> <p>Adı Soyadı: Akın Sakman _____</p> <p>Öğrenci No: N19232104 _____</p> <p>Anabilim Dalı: Tarih _____</p> <p>Programı: Tarih _____</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünlük Doktora _____</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">_____ Prof. Dr. Mehmet Veli Seyitdanlıoğlu</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 14.04.2023

Thesis Title: Germany in Turkish Public Opinion (1939-1945)

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

14.04.2023

Name Surname: Akın Sakman

Student No: N19232104

Department: History

Program: History

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Mehmet Veli Seyitdanlıoğlu